જલસો (અ.) જલ્સા. મંડળી, બેઠક, મુલાકાત. જલસ=તે બેઠો ઉપરથી.
જવાંમર્દ (ફા.) બહાદુર માણસ,
જવાબ (અ.) જવબ=તે લાવ્યો ઉપરથી. જવાબ=ઉત્તર.
જવાહિર (અ.) જવ્હરનું બહુવચન. કીમતી પથ્થર, મોતી વગેરે.
જશન (ફા.) જશ્ન. ખુશીની સભા. ઈદનો દિવસ, ખુશીનો દિવસ.
જહાં (ફા.) જહાં=કૂદનાર, ચલાયમાન. દુનિયા અનિત્ય છે માટે એ નામ પડયું: અથવા ગીહાન=સમયની સાથે સંબંધ રાખનાર ઉપરથી જગત, દુનિયા.
જહાંગીર (ફા) ગિરિફતન=લેવું, પકડવું ઉપરથી. દુનિયા જીતનાર.
જહાનમ (અ.) જહંનમ. નરક, ઊંડો કુવો. ઇબ્રાની ભાષામાં "ગેહનૂમ" શબ્દ છે, તે ઉપરથી અરબીમાં જહંનમ શબ્દ થયો છે. ગેહનૂમ=હનૂમની ખો. એ ખો યરૂશલમની દક્ષિણ દિશાએ હતી. યૂસયાહ પાદશાહના સમયની પહેલાં અહીં "માલિક" નામે એક મૂર્તિની લોકો પૂજા કરતા હતા. એ મૂર્તિ પિત્તળની હતી, ને તેના હાથ પહોળા કરેલા હતા. જાણે તે પોતાના પૂજારીઓને ખોળામાં લેવા ઇચ્છતી ન હોય! એ મૂર્તિને અગ્નિથી ગરમ કરીને તેના ખોળામાં પોતાનાં બચ્ચાં નાખતા, અને તેમની કીકીયારી ને રડવાનો સાદ ન સંભળાય માટે ઢોલ વગાડતા. એ ઢોલને "તૂફ" કહેતા હતા, તેથી એ જગાનું નામ "તૂફેત" કે "તૂફ"નું જંગલ પડયું. બાબિલનના નાશ પછી પ્રાચીન મૂર્તિપૂજાથી ડરીને યહૂદી લોકો એ જગાને નાપસંદ કરવા લાગ્યા, અને યૂસયાહ બાદશાહની સલાહથી તે જગાની ખરાબી કરી, ત્યાં આખા શહેરનો કચરો નાખી, તેને બાળવા માટે આખી રાત આગ સળગાવવા લાગ્યા. તેથી એ જગા ભયાનક ને ગંધાતી (નરક સાથે સંબંધ રાખે એવી) થઈ ગઈ, ને એ ઉપરથી અરબીમાં "જહંનમ" શબ્દ થયો (લુગાતે ફીરોઝી).
જહાંપનાહ (ફા.) પનાહીદન=બચાવવું ઉપરથી. દુનિયાને બચાવનાર.

જલસો (અ.) જલ્સા. મંડળી, બેઠક, મુલાકાત. જલસ=તે બેઠો ઉપરથી.
જવાંમર્દ (ફા.) બહાદુર માણસ.
જવાબ (અ.) જવબ=તે લાવ્યો ઉપરથી. જવાબ=ઉત્તર.
જવાહિર (અ.) જવ્હરનું બહુવચન. કીમતી પથ્થર, મોતી વગેરે.
જશન (ફા.) જશ્ન. ખુશીની સભા. ઈદનો દિવસ, ખુશીનો દિવસ.
જહાં (ફા.) જહીં=કૂદનાર, ચલાયમાન. દુનિયા અનિત્ય છે માટે એ નામ પડયું: અથવા ગીહાન=સમયની સાથે સંબંધ રાખનાર ઉપરથી જગત, દુનિયા.
જહાંગીર (ફા.) ગિરિફતન=લેવું, પકડવું ઉપરથી. દુનિયા જીતનાર.
જહાનમ (અ.) જહંનમ. નરક, ઊંડો કૂવો. ઇબ્રાની ભાષામાં "ગેહનૂમ" શબ્દ છે, તે ઉપરથી અરબીમાં જહંનમ શબ્દ થયો છે. ગેહનૂમ=હનૂમની ખો. એ ખો યરૂશલમની દક્ષિણ દિશાએ હતી. યૂસયાહ પાદશાહના સમયની પહેલાં અહીં "માલિક" નામે એક મૂર્તિની લોકો પૂજા કરતા હતા. એ મૂર્તિ પિત્તળની હતી, ને તેના હાથ પહોળા કરેલા હતા. જાણે તે પોતાના પૂજારીઓને ખોળામાં લેવા ઇચ્છતી ન હોય ! એ મૂર્તિને અગ્નિથી ગરમ કરીને તેના ખોળામાં પોતાનાં બચ્ચાં નાખતા, અને તેમની કીકીયારી ને રડવાનો સાદ ન સંભળાય માટે ઢોલ વગાડતા. એ ઢોલને "તૂફ" કહેતા હતા, તેથી એ જગાનું નામ "તૂફત" કે "તૂફ"નું જંગલ પડયું. બાબિલનના નાશ પછી પ્રાચીન મૂર્તિપૂજાથી ડરીને યહૂદી લોકો એ જગાને નાપસંદ કરવા લાગ્યા, અને યૂસયાહ બાદશાહની સલાહથી તે જગાની ખરાબી કરી, ત્યાં આખા શહેરનો કચરો નાખી, તેને બાળવા માટે આખી રાત આગ સળગાવવા લાગ્યા. તેથી એ જગા ભયાનક ને ગંધાતી (નરક સાથે સંબંધ રાખે એવી) થઈ ગઈ, ને એ ઉપરથી અરબીમાં "જહંનમ" શબ્દ થયો (લુગાતે ફીરોઝી).
જહાંપનાહ (ફા.) પનાહીદન=બચાવવું ઉપરથી. દુનિયાને બચાવનાર.

જે કો દ્રોહ કરે કવિયાંશું, દૂષણ આળ ચઢાવેજી
ખાજો તે નરને મહા માયા, વાંકા બોલ કઢાવેજી
* જે કો નિંદે, ફોકટ લુંડાં બોલેજી
મહા માયા પટરાણી હરની, ચાંચડની પેરે ચોળેજી

'ધ્રુવાખ્યાન'નો કર્તા તુલસીદાસ, અને આ તુલસીદાસ તદ્દન જુદા જુદા છે, કારણ કે 'ધ્રુવાખ્યાન'વાળો તુલસીદાસ પોતાના કાવ્યની રચ્યા સાલ વિ. સં. ૧૬૧૪ જણાવે છે, ત્યારે આ કાવ્યનો કર્તા પોતાના કાવ્યની રચ્યા સાલ વિ. સં. ૧૭૩૨ આપે છે. પહેલા કવિનુ વતન કુંદનપુર, જ્ઞાતે સારસ્વત બ્રાહ્મણ, ને પિતાનું નામ માધવદાસ આપે છે, ત્યારે આ કવિ પોતાને લીલાપુરનો રાયકવાડ બ્રાહ્મણ, ને ગણપતરામનો પુત્ર લખે છે.

પરચુરણ પદ લખનારો ત્રીજો એક તુલસીદાસ થઈ ગયો છે તે આ બે કવિઓથી જુદો હોય, એમ એનાં રચેલાં પદની ભાષા ઉપરથી માલમ પડે છે.

આ કાવ્યની કથા કહેનાર વ્યાસને, કથા કહેવાના બદલામાં બે વીધાં જમીન મળ્યાનું, મળેલી પ્રત ઉપરથી માલમ પડે છે. આ ઉપરથી તે વખતે કવિના રચનારની, તેમ કહેનારની સારી કદર થતી હશે એમ જણાય છે.

કવિ હરિદાસ—આ કવિએ 'ધ્રુવાખ્યાન' નામનું કડવાંબદ્ધ કાવ્ય રચેલુ તે અદ્યાપિપર્યન્ત છપાયા વિનાનું છે. તેનાં એકન્દર ૨૨ કડવાં છે. કાવ્યને છેડે નીચે પ્રમાણે હકીકત જોવામાં આવે છે.

"સંવત્ ૧૬૨૭ વર્ષે, ધ્રુજીનું આખ્યાન કીધું,
એકાદશી રવિવાર + + +
સ્તંભતીર્થ પુર વૈકુઠ તોલે, કવિતાનો તાંહાં વાસ,
સાંભળતાં વૈકુંઠ પદ પામે, કહે સેવક હરિદાસ."

આ ઉપરથી જણાય છે, કે વિ. સં. ૧૬૨૭ માં આ કાવ્ય રચ્યું છે, તેમ કવિ ખંભાતના વતની છે.

મહાકવિ પ્રેમાનન્દભાઈના શિષ્યમંડળમાં હરિદાસ નામના કવિ થઈ ગયા છે, તે, અને આ હરિદાસ કવિ, તદ્દન જુદા જુદા છે, કારણ કે, પ્રેમાનન્દ શિષ્ય હરિદાસ કવિ જ્યારે વિ. સં. અઢારમા સૈકામાં થયા ત્યારે આ કવિ વિ. સં. ૧૬૨૭ માં હયાત હતા.

જે કો દ્રોહ કરે કવિયોથું, દૂષણ આળ ચઢાવેજી
ખાજો તે નરને મહા માયા, વાંકાં બોલ કઢાવેજી
* * જે કો નિંદે, ફોકટ ભુંડાં બોલેજી
મહા માયા પટરાણી હરની, ચાંચડની પેરે ચોળેજી

'ધ્રુવાખ્યાન'નો કર્તા તુલસીદાસ, અને આ તુલસીદાસ તદ્દન જુદા જુદા છે, કારણ કે 'ધ્રુવાખ્યાન'વાળો તુલસીદાસ પોતાના કાવ્યની રચ્યા સાલ વિ. સં. ૧૬૧૪ જણાવે છે, ત્યારે આ કાવ્યનો કર્તા પોતાના કાવ્યની રચ્યા સાલ વિ. સં. ૧૭૩૨ આપે છે. પહેલા કવિનું વતન કુંદનપુર, ન્યાતે સારસ્વત બ્રાહ્મણ, ને પિતાનું નામ માધવદાસ આપે છે, ત્યારે આ કવિ પોતાને લીલાપુરનો રાયકવાળ બ્રાહ્મણ, ને ગણપતરામનો પુત્ર લખે છે.

પરચુરણ પદ લખનારો ત્રીજો એક તુલસીદાસ થઈ ગયો છે તે આ બે કવિઓથી જુદો હોય, એમ એનાં રચેલાં પદની ભાષા ઉપરથી માલમ પડે છે.

આ કાવ્યની કથા કહેનાર વ્યાસને, કથા કહેવાના બદલામાં બે વીઘાં જમીન મળ્યાનું, મળેલી પ્રત ઉપરથી માલમ પડે છે. આ ઉપરથી તે વખતે કવિના રચનારની, તેમ કહેનારની સારી કદર થતી હશે એમ જણાય છે.

કવિ હરિદાસ—આ કવિએ 'ધ્રુવાખ્યાન' નામનું કડવાંબદ્ધ કાવ્ય રચેલું તે અદ્યાપિપર્યન્ત છપાયા વિનાનું છે. તેનાં એકન્દર ૨૨ કડવાં છે. કાવ્યને છેડે નીચે પ્રમાણે હકીકત જોવામાં આવે છે.

"સંવત્ ૧૬૨૭ વર્ષે, ધ્રુજીનું આખ્યાન કીધું,
એકાદશી રવિવાર + + +
સ્તંભતીર્થ પુર વૈકુંઠ તોલે, કવિતાનો તાંહાં વાસ,
સાંભળનાં વૈકુંઠ પદ પામે, કહે સેવક હરિદાસ."

આ ઉપરથી જણાય છે, કે વિ. સં. ૧૬૨૭ માં આ કાવ્ય રચ્યું છે, તેમ કવિ ખંભાતના વતની છે.

મહાકવિ પ્રેમાનન્દભાઈના શિષ્યમંડળમાં હરિદાસ નામના કવિ થઈ ગયા છે, તે, અને આ હરિદાસ કવિ, તદ્દન જુદા જુદા છે, કારણ કે, પ્રેમાનન્દ શિષ્ય હરિદાસ કવિ જ્યારે વિ. સં. અઢારમા સૈકામાં થવા ત્યારે આ કવિ વિ. સં. ૧૬૨૭ માં હયાત હતા.

તેમાં સુખસાગર, ચરણદાસ, લક્ષ્મણદાસ, અને બાળકદાસની રચેલી કવિતા વધારે અને કંઈક સારી છે.

કવિ નાકર—**વિદુરની વિનતિ** નામનું એકજ રાગનું ૨૭ તુકોનું એક નાનું કાવ્ય રચ્યું છે. "વિદુરને ઘેર કૃષ્ણ પધાર્યા" વાળું.

રણછોડભક્ત—**રાસ** પંચાધ્યાયી નામનું આઠ કડવાંનું એક નાનું કાવ્ય એમણે બનાવ્યું છે. તેમજ **રામાયણ**ના સારનું એક નવ કડવાંનું બીજું કાવ્ય પણ તેમનુંજ બનાવેલું છે. આમાં બીજા કાવ્ય કરતાં પહેલું કાવ્ય ઘણું રસિક હોવાથી તેની ઘણી પ્રતો જોવામાં આવે છે તે વિના 'કૃષ્ણ-જીવણ' ના દ્વાદશ મહિના પણ આજ કવિના રચેલા છે.

અખોભક્ત—આ પ્રખ્યાત વેદાંતી કવિએ ગુજરાતી ભાષા ઉપરાન્ત હિન્દી ભાષામાં પણ કેટલીક વેદાંત વિષયની કવિતા રચી છે. તેમાંના ૨૩ કુંડળિયા હજુ સુધી છપાયા વિનાના હાથ આવ્યા છે.

કવિ ભીમ—સિદ્ધપુરના આ પ્રખ્યાત જૂના કવિની 'હરિલીલા ષોડશ કળા' નામનું કાવ્ય, બૃ. કા. ના ચોથા ભાગમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે, તે વિના તેમણે પોતાના નામ ઉપરથી **ભીમ**ગીતા નામનું એકજ રાગનું એક કાવ્ય રચ્યું છે તેમાં શ્રી કૃષ્ણ મહારાજે, ઓધવજી સાથે, ગોપીઓને કહાવેલો સંદેશો છે. તેને છેડે લખે છે, કે

"ભવોભવ ભક્તિ દેજો, ભીમને ભાંમણે,"

માધવદાસ—સિદ્ધપુર પાટણના કવિ વિશ્વનાથ જાનીએ જેમ 'નરસિંહ મહેતાના જીવન ચરિત્ર' નો વિષય લઈ તેમના દરેક પ્રસંગનાં જુદાં જુદાં મોટાં કાવ્ય રચ્યાં છે, તેમ આ કાયસ્થ કવિએ દશમ ભાગવતનો વિષય લઈ, તેમાંના જુદા જુદા વિષયોનાં મોટાં મોટાં કાવ્યો રચ્યાં છે. મુખ્ય કાવ્યના પેટામાં આવાં જુદાં જુદાં કાવ્યો રચનારમાં આ એજ કવિઓ હાલ માલમ પડે છે. આ પેટા કાવ્યોની હકીકત આ નીચે આપવામાં આવી છે.

૧ **ભ્રમરગીતા**—આ ૪૧ કડવાના મોટા કાવ્યમાં કવિએ પોતાની કલમ ખરેખરી અજમાવી છે, ને જેમ બને તેમ તેને રસિક કરવા માટે બાકી રાખ્યું નથી. કડવાને પ્રારમ્ભે, બીજાં કાવ્યોમાં જેમ 'વલણ' ઉથલો કે સાખીઓ જોવામાં આવે છે, તેમ આ કાવ્યમાં 'ઢાળ' નામનો રાગ મૂકી કડવું શરૂ કરેલું છે.

તેમાં સુખસાગર, ચરણદાસ, લક્ષ્મણદાસ, અને બાળકદાસની રચેલી કવિતા વધારે અને કંઇક સારી છે.

કવિ નાકર—**વિદુરની વિનતિ** નામનું એકજ રાગનું ૨૭ તુકોનું એક નાનું કાવ્ય રચ્યું છે. "વિદુરને ઘેર કૃષ્ણ પધાર્યા" વાળું.

રણછોડભક્ત—**રાસ** પંચાધ્યાયી નામનું આઠ કડવાંનું એક નાનું કાવ્ય એમણે બનાવ્યું છે. તેમજ **રામાયણ**ના સારનું એક નવ કડવાંનું બીજું કાવ્ય પણ તેમનુંજ બનાવેલું છે. આમાં બીજા કાવ્ય કરતાં પહેલું કાવ્ય ઘણું રસિક હોવાથી તેની ઘણી પ્રતો જોવામાં આવે છે તે વિના 'કૃષ્ણ-જીવણ' ના દ્વાદશ મહિના પણ આજ કવિના રચેલા છે.

અખોભક્ત—આ પ્રખ્યાત વેદાંતી કવિએ ગુજરાતી ભાષા ઉપરાન્ત હિન્દી ભાષામાં પણ કેટલીક વેદાંત વિષયની કવિતા રચી છે. તેમાંના ૨૩ કુંડળિયા હજુ સુધી છપાયા વિનાના હાથ આવ્યા છે.

કવિ ભીમ—સિદ્ધપુરના આ પ્રખ્યાત જૂના કવિની 'હરિલીલા ષોડશ કળા' નામનું કાવ્ય, બૃ. કા. ના ચોથા ભાગમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે, તે વિના તેમણે પોતાના નામ ઉપરથી **ભીમ**ગીતા નામનું એકજ રાગનું એક કાવ્ય રચ્યું છે તેમાં શ્રી કૃષ્ણ મહારાજે, ઓધવજી સાથે, ગોપીઓને કહાવેલો સંદેશો છે. તેને છેડે લખે છે, કે

"ભવોભવ ભક્તિ દેજો, ભીમને ભાંમણે,"

માધવદાસ—સિદ્ધપુર પાટણના કવિ વિશ્વનાથ જાનીએ જેમ 'નરસિંહ મહેતાના જીવન ચરિત્ર' નો વિષય લઈ તેમના દરેક પ્રસંગનાં જુદાં જુદાં મોટાં કાવ્ય રચ્યાં છે, તેમ આ કાયસ્થ કવિએ દશમ ભાગવતનો વિષય લઈ, તેમાંના જુદા જુદા વિષયોનાં મોટાં મોટાં કાવ્યો રચ્યાં છે. મુખ્ય કાવ્યના પેટામાં આવાં જુદાં જુદાં કાવ્યો રચનારામાં આ એજ કવિઓ હાલ માલમ પડે છે. આ પેટા કાવ્યોની હકીકત આ નીચે આપવામાં આવી છે.

૧ **ભ્રમરગીતા**—આ ૪૧ કડવાના મોટા કાવ્યમાં કવિએ પોતાની કલમ ખરેખરી અજમાવી છે, ને જેમ બને તેમ તેને રસિક કરવા માટે બાકી રાખ્યું નથી. કડવાને પ્રારમ્ભે, બીજાં કાવ્યોમાં જેમ 'વલણ' ઉથલો કે સાખીઓ જોવામાં આવે છે, તેમ આ કાવ્યમાં 'રાગ' નામનો રાગ મૂકી કડવું શરુ કરેલું છે.

શા કામમાં આવે ? જેનામાં જ્ઞાન છે ને કામ કરવાની દાનત છે તે એક રીત નિષ્ફળ જશે તો બીજી, તે નહિ ફાવે તો ત્રીજી એમ પ્રયત્ને પ્રયત્ને સમીચીન પદ્ધતિ શોધી કાઢશે. ઉત્તમ શિક્ષણપદ્ધતિઓ પણ એમજ શોધી કઢાઈ છે કેની? આથી પદ્ધતિ લેશ પણ અનુપયોગી છે એમ સમજવાનું નથી. તાત્પર્ય એટલુંજ છે કે એમાં જ્ઞાનની પદવી ઘણી ઊંચી છે.

પદ્ધતિનું રહસ્ય—વળી પદ્ધતિ પ્રમાણે અક્ષરશઃ વર્તનારા કેટલાક શિક્ષકો રહસ્ય સમજતા ન હોય એમ જણાય છે કે દેખાવ સાચવી તૃપ્ત થતા જણાય છે. શિખવવાની બાબત બને ત્યાંસુધી છોકરાઓ પાસેજ કઢાવવી અને શિક્ષકે માત્ર મદદગાર રહેવું એ એક ઉત્તમ શિક્ષણની રીત છે. ઘણાજ થોડા શિક્ષકો એ પ્રમાણે કરી શકે છે. પ્રશ્ન પૂછવાની ચાતુરી એ એ રીતનું મુખ્ય સાધન છે ને તે ચાતુરી બહુધા સ્વાભાવિક બુદ્ધિ ને કેટલેક અંશે અનુભવથી પ્રાપ્ત થાય છે. ટ્રેનિંગ કૉલેજોમાં જેમણે પદ્ધતિનું જ્ઞાન મેળવ્યું નહોતું એવા કેટલાક ઉત્તમ શિક્ષકો એજ રીતે શિક્ષણ આપતા. સૂચક પ્રશ્નદ્વારા શિખવવાની બાબત ક્રમે ક્રમે શિષ્ય પાસેજ કઢાવતા. પ્રૉ. કાથવટે બહુધા એ પદ્ધતિજ અનુસરતા. યુનિવર્સિટિની મોંની પરીક્ષામાં મેં એમની સાથે પાંચેક વર્ષ કામ કીધું હતું તેમાં હમેશ એજ સૂચક પ્રશ્નપદ્ધતિથી પરીક્ષાના ઉમેદવારના જ્ઞાનની કસોટી કઢાતી. આ પદ્ધતિ પ્રમાણે શિખવતાં એકના એક શિષ્ય પર ઘણો વખત કાઢવો પડે છે; તેથી બીજા શિષ્યોનું પણ ધ્યાન સાથે સાથે આકર્ષવામાં ને વર્ગના તમામ શિષ્યના મનમાં એ બાબત ઊતરી છે કે નહિ તે તરફ લક્ષ આપવામાં શિક્ષકે ગફલત કરવી નહિ. પદ્ધતિ એમ નથી કહેતી કે નિયમો સાચવવાનો કેટલોક દેખાવ કરી તૃપ્ત થવું. સ્મરણશક્તિની હાલના જમાનામાં ગમે તેટલી અવગણના કરવામાં આવે તોપણ તે ઘણીજ ઉપયોગી છે એની તો કોઈથી ના કહેવાશેજ નહિ. વિચારશક્તિ, કલ્પનાશક્તિ, અનુમાન કરવાની શક્તિ વગેરે શક્તિઓની ખિલવટ એજ શક્તિ પર આધાર રાખે છે. માત્ર શાબ્દિક સ્મરણશક્તિ કે અબુદ્ધિપૂર્વક એ શક્તિની કેળવણી નિન્દ્ય છે. આ ઉપયોગી શક્તિ કેળવવી એ શિક્ષકનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. એ શક્તિ સંસ્કારથી ઉત્પન્ન થાય છે ને સંસ્કાર પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનથી પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન એટલે ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાન. એ જ્ઞાન જેમ અનેક

શા કામમાં આવે? જેનામાં જ્ઞાન છે ને કામ કરવાની દાનત છે તે એક રીત નિષ્ફળ જશે તો બીજી, તે નહિ ફાવે તો ત્રીજી એમ પ્રયત્ને પ્રયત્ને સમીચીન પદ્ધતિ શોધી કાઢશે. ઉત્તમ શિક્ષણપદ્ધતિઓ પણ એમજ શોધી કઢાઈ છે કેની? આથી પદ્ધતિ લેશ પણ અનુપયોગી છે એમ સમજવાનું નથી. તાત્પર્ય એટલુંજ છે કે એમાં જ્ઞાનની પદવી ઘણી ઊંચી છે.

પદ્ધતિનું રહસ્ય—વગી પદ્ધતિ પ્રમાણે અક્ષરશઃ વર્તનારા કેટલાક શિક્ષકો રહસ્ય સમજતા ન હોય એમ જણાય છે કે દેખાવ સાચવી તૃપ્ત થતા જણાય છે. શિખવવાની બાબત બને ત્યાંસુધી છોકરાઓ પાસેજ કઢાવવી અને શિક્ષકે માત્ર મદદગાર રહેવું એ એક ઉત્તમ શિક્ષણની રીત છે. ઘણાજ થોડા શિક્ષકો એ પ્રમાણે કરી શકે છે. પ્રશ્ન પૂછવાની ચાતુરી એ એ રીતનું મુખ્ય સાધન છે ને તે ચાતુરી બહુધા સ્વાભાવિક બુદ્ધિ ને કેટલેક અંશે અનુભવથી પ્રાપ્ત થાય છે. ટ્રેનિંગ કૉલેજોમાં જેમણે પદ્ધતિનું જ્ઞાન મેળવ્યું નહોતું એવા કેટલાક ઉત્તમ શિક્ષકો એજ રીતે શિક્ષણ આપતા. સૂચક પ્રશ્નદ્વારા શિખવવાની બાબત ક્રમે ક્રમે શિષ્ય પાસેજ કઢાવતા. પ્રૉ. કાથવટે બહુધા એ પદ્ધતિજ અનુસરતા. યુનિવર્સિટિની મોની પરીક્ષામાં મેં એમની સાથે પાંચેકવર્ષ કામ કીધું હતું તેમાં હમેશ એજ સૂચક પ્રશ્નપદ્ધતિથી પરીક્ષાના ઉમેદવારના જ્ઞાનની કસોટી કઢાતી. આ પદ્ધતિ પ્રમાણે શિખવતાં એકના એક શિષ્ય પર ઘણો વખત કાઢવો પડે છે; તેથી બીજા શિષ્યોનું પણ ધ્યાન સાથે સાથે આકર્ષવામાં ને વર્ગના તમામ શિષ્યના મનમાં એ બાબત ઊતરી છે કે નહિ તે તરફ લક્ષ આપવામાં શિક્ષકે ગફલત કરવી નહિ. પદ્ધતિ એમ નથી કહેતી કે નિયમો સાચવવાનો કેટલોક દેખાવ કરી તૃપ્ત થવું. સ્મરણશક્તિની હાલના જમાનામાં ગમે તેટલી અવગણના કરવામાં આવે તોપણ તે ઘણીજ ઉપયોગી છે એની તો કોઈથી ના કહેવાશેજ નહિ. વિચારશક્તિ, કલ્પનાશક્તિ, અનુમાન કરવાની શક્તિ વગેરે શક્તિઓની ખિલવટ એજ શક્તિ પર આધાર રાખે છે. માત્ર શાબ્દિક સ્મરણશક્તિ કે અબુદ્ધિપૂર્વક એ શક્તિની કેળવણી નિન્દ્ય છે. આ ઉપયોગી શક્તિ કેળવવી એ શિક્ષકનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. એ શક્તિ સંસ્કારથી ઉત્પન્ન થાય છે ને સંસ્કાર પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનથી પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન એટલે ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાન. એ જ્ઞાન જેમ અનેક

પ્રશ્નપત્ર—અત્ર પ્રશ્નપત્ર વિષે પણ થોડુંક કહેવું અનુચિત નથી. પ્રશ્નપત્રથી પરીક્ષક ઉમેદવારની પરીક્ષા કરે છે એમ સામાન્ય રીતે મનાય છે; પણ એ પણ ભૂલવાનું નથી કે એથી પરીક્ષકની પણ પરીક્ષા થાય છે કેટલાંક પ્રશ્નપત્ર ઘણા લાંબા હોય છે તો કેટલાંક ટુંકાં હોય છે, કેટલાંક ઘણા સહેલાં હોય છે તો કેટલાંક ઘણા કઠણ હોય છે. ભભકાભેર પ્રશ્ન કાઢવા ને પોતે ઘણા વિદ્વાન્ છે એવો ભાસ પ્રશ્નપત્ર પરથી આપવો એમજ કેટલાક પરીક્ષકો માનતા જણાય છે યુનિવર્સિટિના કૅલેન્ડરો વાંચતાં કેટલીક વખત એમ લાગે છે કે આવા પ્રશ્નપત્રના ઉત્તર આપી ઊંચી પરીક્ષાઓમાં પાસ થયલા કેવા વિદ્વાન્ હશે ! પણ વસ્તુસ્થિતિ એવી હોય છે ને પરીક્ષકો જાતેજ તે પ્રમાણે કહે પણ છે કે પ્રશ્નપત્ર તપાસવામા રહેમનજર રાખી છે પરન્તુ એ તો પરીક્ષા નહિ, પણ ફારસ છે. પ્રશ્નપત્ર અતિશય કઠણ કાઢી તેને તપાસવામા દયા રાખવી ને ઉભરાટો ન થાય એમ કામ કરવું એ યોગ્ય પરીક્ષા કહેવાયજ નહિ. પ્રશ્નપત્ર અઘરૂં હોય તો ઘણા શિષ્યોની શક્તિની બહાર હોવાથી તેમના લખાણમાં કંઈ ભેદ કરવા જેવુ કે પરીક્ષા કરવા જેવુ રહેતુજ નથી. પછી તો ગમે તેમ માર્કો માડી ઉભરાટો ન થાય તેની તજવીજ કરવા તરફજ પરીક્ષકનુ લક્ષ રહે છે. વળી વધારે નવાઈની વાત તો એ છે કે એમ. એ જેવી પરીક્ષામા કેટલાક પરીક્ષકો એમ પણ કહેતા શરમાતા નથી કે ઉમેદવાર પાસેથી અમુક બાબતનું જ્ઞાન મેળવવા માટે અમે એવા પ્રશ્નો કાઢ્યા છે. આ તો ધૃષ્ટતા ને નિર્લજ્જતાની પરિસીમાજ છે

નમુનાદાર પ્રશ્નપત્ર—ઉત્તમ પ્રશ્નપત્રમાં નીચેનાં લક્ષણો સચવાવાં જોઈએ.—

૧. ઉત્તમ, મધ્યમ, ને કનિષ્ઠ ત્રણે વર્ગના ઉમેદવારોની પરીક્ષા થાય એવા પ્રશ્ન જોઈએ. અર્થાત્, કેટલાક સાધારણ બુદ્ધિવાળા ને તૈયારીવાળા જવાબ દઈ શકે એવા, કેટલાક તેથી ચઢતા, ને કેટલાક ઉત્તમ વર્ગના ઉમેદવારનુ જ્ઞાન ને બુદ્ધિની કસોટી કરે એવા પ્રશ્નો જોઈએ

૨. સારી તૈયારીવાળા ઉમેદવારને દરેક પ્રશ્ન લખતાં કેટલો વખત જશે એ વિચારતાં પ્રશ્નપત્ર નિર્મિત સમયમાં લખી શકાય એવુંજ જોઈએ. તેથી ટુંકું પણ નહિ, તેમજ લાંબું પણ નહિ કેટલાંક પ્રશ્નપત્રો એટલા બધા લાબાં હોય છે કે સારી તૈયારીવાળા ઉમેદવારો

પ્રશ્નપત્ર—અત્રે પ્રશ્નપત્ર વિષે પણ થોડુંક કહેવું અનુચિત નથી. પ્રશ્નપત્રથી પરીક્ષક ઉમેદવારની પરીક્ષા કરે છે એમ સામાન્ય રીતે મનાય છે; પણ એ પણ ભૂલવાનું નથી કે એથી પરીક્ષકની પણ પરીક્ષા થાય છે. કેટલાંક પ્રશ્નપત્ર ઘણાં લાંબાં હોય છે તો કેટલાંક ટુંકાં હોય છે; કેટલાંક ઘણા સહેલાં હોય છે તો કેટલાંક ઘણા કઠણ હોય છે. ભભકાભેર પ્રશ્ન કાઢવા ને પોતે ઘણા વિદ્વાન્ છે એવો ભાસ પ્રશ્નપત્ર પરથી આપવો એમજ કેટલાક પરીક્ષકો માનતા જણાય છે. યુનિવર્સિટિના કૅલેન્ડરો વાંચતાં કેટલીક વખત એમ લાગે છે કે આવાં પ્રશ્નપત્રના ઉત્તર આપી ઊંચી પરીક્ષાઓમાં પાસ થયલા કેવા વિદ્વાન્ હશે ! પણ વસ્તુસ્થિતિ એવી હોય છે ને પરીક્ષકો જાતેજ તે પ્રમાણે કહે પણ છે કે પ્રશ્નપત્ર તપાસવામાં રહેમનજર રાખી છે. પરંતુ એ તો પરીક્ષા નહિ, પણ ફારસ છે. પ્રશ્નપત્ર અતિશય કઠણ કાઢી તેને તપાસવામાં દયા રાખવી ને ઘુમારો ન થાય એમ કામ કરવું એ યોગ્ય પરીક્ષા કહેવાયજ નહિ. પ્રશ્નપત્ર અઘરૂં હોય તો ઘણા શિષ્યોની શક્તિની બહાર હોવાથી તેમના લખાણમાં કંઈ ભેદ કરવા જેવું કે પરીક્ષા કરવા જેવું રહેતુંજ નથી. પછી તો ગમે તેમ માર્કો માંડી ઘુમારો ન થાય તેની તજવીજ કરવા તરફજ પરીક્ષકનું લક્ષ રહે છે. વળી વધારે નવાઈની વાત તો એ છે કે. એમ. એ. જેવી પરીક્ષામાં કેટલાક પરીક્ષકો એમ પણ કહેતાં શરમાતા નથી કે ઉમેદવાર પાસેથી અમુક બાબતનું જ્ઞાન મેળવવા માટે અમે એવા પ્રશ્નો કાઢયા છે. આ તો ધૃષ્ટતા ને નિર્લજ્જતાની પરિસીમાજ છે.

નમુનાદાર પ્રશ્નપત્ર—ઉત્તમ પ્રશ્નપત્રમાં નીચેનાં લક્ષણો સચવાવાં જોઈએઃ—

૧. ઉત્તમ, મધ્યમ, ને કનિષ્ઠ ત્રણે વર્ગના ઉમેદવારોની પરીક્ષા થાય એવા પ્રશ્ન જોઈએ. અર્થાત્, કેટલાક સાધારણ બુદ્ધિવાળા ને તૈયારીવાળા જવાબ દઈ શકે એવા, કેટલાક તેથી ચઢતા, ને કેટલાક ઉત્તમ વર્ગના ઉમેદવારનું જ્ઞાન ને બુદ્ધિની કસોટી કરે એવા પ્રશ્નો જોઈએ.

૨. સારી તૈયારીવાળા ઉમેદવારને દરેક પ્રશ્ન લખતાં કેટલો વખત જશે એ વિચારતાં પ્રશ્નપત્ર નિર્મિત સમયમાં લખી શકાય એવડુંજ જોઈએ. તેથી ટુંકું પણ નહિ, તેમજ લાંબું પણ નહિ. કેટલાંક પ્રશ્નપત્રો એટલા બધા લાંબાં હોય છે કે સારી તૈયારીવાળા ઉમેદવારો

વિષે શિષ્યમાં અભિરુચિ ઉત્પન્ન કરનાર શિક્ષકો' સર્વત્ર વિરલજ છે. પ્રાથમિક શાળાથી તે કૉલેજપર્યન્તના શિક્ષણમાં દરેક શિષ્યને એવા થોડાક શિક્ષકો મળ્યા હોય છે ને તેમને તે જન્મપર્યન્ત સંભારે છેજ. સામાન્ય શિક્ષકવર્ગ પરીક્ષાને ઉદ્દેશીનેજ પોતાનું શિક્ષણ આપે છે. આજ કારણથી પરીક્ષકની જવાબદારી ઘણી વધે છે ને તે તેણે સમજવીજ જોઈએ.

અપૂર્ણ.

કાવ્ય ને શાસ્ત્રના વિનોદો.

(ચાલુ પુ ૪૯ પૃ ૪૫૫ થી)

૫. અન્યોક્તિ કે અપ્રસ્તુતપ્રશંસાનાં સુંદર ઉદાહરણ.

કેટલીક અન્યોક્તિ એટલે અપ્રસ્તુતપ્રશંસા (અપ્રસ્તુતના વર્ણનથી જેમાં પ્રસ્તુત ગમ્યમાન થાય એવા) અલંકારના દાખલા, જેમાંથી સારો ઉપદેશ મળે એવા નીચે આપ્યા છેઃ—

रे रे चातक सावधानमनसा मित्र क्षणं श्रूयतः-
अम्भोदा बहवो हि सन्ति गगने सर्वेऽपि नैकादृशाः ।
केचिद् वृष्टिभिरार्द्रयन्ति धरणीं गर्जन्ति केचिद् वृथा
यं यं पश्यसि तस्य तस्य पुरतो मा ब्रूहि दीनं वचः ॥

હે ચાતક, હે મિત્ર, સાવધાન મનથી ક્ષણવાર સાંભળ; ખરેખર, આકાશમાં ઘણા વાદળો છે; પણ તે સર્વે એક સરખાં નથી કેટલાંક વૃષ્ટિથી પૃથ્વીને આર્દ્ર–ભીની કરી નાંખે છે, ને કેટલાંક વૃથા ગર્જના કરે છે; માટે તું જેને જેને જુએ છે તેની તેની આગળ દીન વાણી મા વદ.

સ્વાભિમાન છોડી જેની તેની ખુશામત કરનારાઓની દુનીઆમાં ખોટ નથી, તેઓને કવિ ભર્તૃહરિ ચાતકની અન્યોક્તિથી ઉત્તમ ઉપદેશ આપે છે.

अस्यां सखे बधिरलोकनिवासभूमौ
किं कूजितेन किल कोकिल कोमलेन ।

વિષે શિષ્યમાં અભિરુચિ ઉત્પન્ન કરનાર શિક્ષકો સર્વત્ર વિરલજ છે. પ્રાથમિક શાળાથી તે કૉલેજપર્યન્તના શિક્ષણમાં દરેક શિષ્યને એવા થોડાક શિક્ષકો મળ્યાં હોય છે ને તેમને તે જન્મપર્યન્ત સંભારે છેજ. સામાન્ય શિક્ષકવર્ગ પરીક્ષાને ઉદ્દેશીનેજ પોતાનું શિક્ષણ આપે છે. આજ કારણથી પરીક્ષકની જવાબદારી ઘણી વધે છે ને તે તેણે સમજવીજ જોઈએ.

અપૂર્ણ.

કાવ્ય ને શાસ્ત્રના વિનોદો.

(ચાલુ પુ. ૪૯ પૃ. ૪૫૫ થી).

૫. અન્યોક્તિ કે અપ્રસ્તુતપ્રશંસાનાં સુંદર ઉદાહરણ.

કેટલીક અન્યોક્તિ એટલે અપ્રસ્તુતપ્રશંસા (અપ્રસ્તુતના વર્ણનથી જેમાં પ્રસ્તુત ગમ્યમાન થાય એવા) અલંકારના દાખલા, જેમાંથી સારો ઉપદેશ મળે એવા નીચે આપ્યા છેઃ—

रे रे चातक सावधानमनसा मित्र क्षणं श्रूयतः-
अम्भोदा बहवो हि सन्ति गगने सर्वेऽपि नैकादृशाः ।
केचिद् वृष्टिभिरार्द्रयन्ति धरणीं गर्जन्ति केचिद् वृथा
यं यं पश्यसि तस्य तस्य पुरतो मा ब्रूहि दीनं वचः ॥

હે ચાતક, હે મિત્ર, સાવધાન મનથી ક્ષણવાર સાંભળ; ખરેખર, આકાશમાં ઘણાં વાદળો છે; પણ તે સર્વ એક સરખાં નથી. કેટલાંક વૃષ્ટિથી પૃથ્વીને આર્દ્ર-ભીની કરી નાંખે છે; ને કેટલાંક વૃથા ગર્જના કરે છે; માટે તું જેને જેને જુએ છે તેની તેની આગળ દીન વાણી મા વદ.

સ્વાભિમાન છોડી જેની તેની ખુશામત કરનારાઓની દુનીઆમાં ખોટ નથી, તેઓને કવિ ભર્તૃહરિ ચાતકની અન્યોક્તિથી ઉત્તમ ઉપદેશ આપે છે.

अस्यां सखे बधिरलोकनिवासभूमौ
किं कूजितेन किल कोकिल कोमलेन ।

દંડી પ્રમાણે આ અપ્રસ્તુતપ્રશંસા છે. અપ્પય્યદીક્ષિત એને વ્યાજસ્તુતિ (જેમાં નિન્દાથી સ્તુતિ ને સ્તુતિથી નિન્દા ગમ્યમાન થાય એવો અલંકાર) ગણે છે. હરિણની સ્તુતિથી રાજ સેવાથી કંટાળેલા પુરુષની નિન્દા અભિવ્યક્ત થાય છે.

यातें मय्यचिरान्निदाघमिहिरज्वालाशतैः शुष्कतां
गन्ता कं प्रति पान्थसन्ततिरसौ संतापमालाकुला ।
एवं यस्य निरन्तराधिपटलैर्नित्यं वपुः क्षीयते
धन्यं जीवनमस्य मार्गसरसो धिग्वारिधीनां जनुः ॥

હું જ્યારે થોડા વખતમાં ગ્રીષ્મકાળના સૂર્યની સેંકડો જ્વાલાથી સુકાઈ જઈશ ત્યારે અતિશય સંતાપથી આકુળ થયલો આ પાન્થસમૂહ કોની પાસે (સંતાપ સમાવવા) જશે એમ નિરન્તર આધિસમૂહથી જેનું શરીર નિત્ય ક્ષીણ થાય છે તે પાન્થના માર્ગમાં આવેલા સરોવરનું જીવન (પાણી ને જીંદગી)ને ધન્ય છે; સમુદ્રના જન્મને ધિક્કાર છે, કેમકે એનું પાણી કંઈ કામનું નથી.

અર્થાત્, परोपकाराय सतां विभूतयः–સત્પુરુષોનો વૈભવ આત્મસુખ માટે નથી; પરંતુ પરોપકારને અર્થેજ છે.

परार्थे यः पीडामनुभवति भङ्गेऽपि मधुरो
यदीयः सर्वेषामिह खलु विकारोऽप्यभिमतः ।
न संप्राप्तो वृद्धिं स यदि भृशमक्षेत्रपतितः
किमिक्षोर्दोषोऽयं न पुनरगुणाया मरुभुवः ॥

જે ઇક્ષુ–શેરડી અન્યને માટે પીડા અનુભવે છે, ભાંગીએ છીએ તો પણ મધુર છે, જેનો વિકાર પણ (ગોળ, ખાંડ વગેરે) સર્વને અભિમત છે, તે જો વારંવાર અયોગ્ય ક્ષેત્રમાં પડવાથી વૃદ્ધિ પામે નહિ તો તેમાં શું ઇક્ષુનો દોષ છે ને ગુણરહિત મરુભૂમિનો–મારવાડની જલરહિત ભૂમિનો દોષ નથી!

ગુણવાન્ પણ અસ્થાને હોય તો તેના ગુણની કદર નજ થાય.

અપૂર્ણ.

દંડી પ્રમાણે આ અપ્રસ્તુતપ્રશંસા છે. અપ્પય્યદીક્ષિત એને વ્યાજ-સ્તુતિ (જેમાં નિન્દાથી સ્તુતિ ને સ્તુતિથી નિન્દા ગમ્યમાન થાય એવો અ-લંકાર) ગણે છે. હરિણની સ્તુતિથી રાજ સેવાથી કંટાળેલા પુરુષની નિન્દા અભિવ્યક્ત થાય છે.

याते मय्यचिरान्निदाघमिहिरज्वालाशतैः शुष्कतां
गन्ता कं प्रति पान्थसन्ततिरसौ संतापमालाकुला ।
एवं यस्य निरन्तराधिपटलैर्नित्यं वपुः क्षीयते
धन्यं जीवनमस्य मार्गसरसो धिग्वारिधीनां जनुः ॥

હું જ્યારે થોડા વખતમાં ગ્રીષ્મકાળના સૂર્યની સેંકડો જ્વાલાથી સુકાઈ જઈશ ત્યારે અતિશય સંતાપથી આકુળ થયલો આ પાન્થસમૂહ કોની પાસે (સંતાપ સમાવવા) જશે એમ નિરન્તર આધિસમૂહથી જેનું શરીર નિત્ય ક્ષીણ થાય છે તે પાન્થના માર્ગમાં આવેલા સરોવરનું જીવન (પાણી ને જીંદગી) ને ધન્ય છે; સમુદ્રના જન્મને ધિક્કાર છે, કેમકે એનું પાણી કંઈ કામનું નથી.

અર્થાત્, परोपकाराय सतां विभूतयः–સત્પુરુષોનો વૈભવ આત્મસુખ માટે નથી; પરંતુ પરોપકારને અર્થેજ છે.

परार्थे यः पीडामनुभवति भङ्गेऽपि मधुरो
यदीयः सर्वेषामिह खलु विकारोऽप्यभिमतः ।
न संप्राप्तो वृद्धिं स यदि भृशमक्षेत्रपतितः
किमिक्षोर्दोषोऽयं न पुनरगुणाया मरुभुवः ॥

જે ઇક્ષુ–શેરડી અન્યને માટે પીડા અનુભવે છે, ભાંગીએ છીએ તો પણ મધુર છે, જેનો વિકાર પણ (ગોળ, ખાંડ વગેરે) સર્વને અભિમત છે, તે જો વારંવાર અયોગ્ય ક્ષેત્રમાં પડવાથી વૃદ્ધિ પામે નહિ તો તેમાં શું ઇક્ષુનો દોષ છે ને ગુણરહિત મરુભૂમિનો–મારવાડની જલરહિત ભૂમિનો દોષ નથી!

ગુણવાન્ પણ અસ્થાને હોય તો તેના ગુણની કદર નજ થાય.

અપૂર્ણ.

પતિ વદે હસ્ત ગ્રહી સતીના,
ઓષ્ઠો ચુમી જે નિધિ છે રતિના;
" ભલે કરો તેમ " નથી વિશેષ,
નાવો ગ્રહ્યાં દંપતીએ અકેક. ૬
પત્ની પતિ એ જણ સાથ ચાલે,
ને નાવને યોગ્ય હલેસું મારે;
જરાક છોળો થકી ભિન્ન થાય,
પાછાં થતાં શાન્ત સમાન થાય. ૭

रथोद्धता.

દૂર જાય દરિયા મહી તહીં,
હર્ષ પામી મનમાં જરી તરી;
એઉ સાથ જળ બા'ર નીસરે,
થોડી વાર સહુ દુઃખ વીસરે. ૮
એમ નિત્ય નવલા ક્રીડા કરે,
નાવ નિજ લઈ અબ્ધિમાં ફરે;
જેમ જોડું વળી દેવનું ખરે,
લૈ' વિમાન ગગને શું સંચરે ! ૯
એક દિન સમી સાંજની સમે,
અબ્ધિનીર અતિશામળું દીસે;
મચ્છ હર્ષ ધરી ઠેક મારતા,
ક્ષુદ્ર પ્રાણીવ્યૂહને નસાડતા. ૧૦
વારિધી કર પછાડી કારમા,
તીર સાથ ભળતા વિકારમાં;
ગેન માંહીં ધ્વનિ તે તણો થતો,
સિંહ શબ્દ મહિ તે ભળી જતો. ૧૧
તે સમે સતી પતિસમીપમાં,
આવી બેઠી લઈ હસ્ત હેતમાં;
જોઈ થૈ લીન પતિ મુખેન્દુમાં,
ભાવ જાણી પતિ કે' મજાકમાં. ૧૨

પતિ વદે હસ્ત ગ્રહી સતીના,
ઓષ્ઠો ચુમી જે નિધિ છે રતિના;
" ભલે કરો તેમ " નથી વિશેષ,
નાવો ગ્રહ્યાં દંપતીએ એકેક. ૬
પત્ની પતિ એ જણુ સાથ ચાલે,
ને નાવને યોગ્ય હલેસું મારે;
જરાક છોળો થકી ભિન્ન થાય,
પાછાં થતાં શાન્ત સમાન થાય. ૭

रथोद्धता.

દૂર જાય દરિયા મહી તહીં,
હર્ષ પામી મનમાં જરી તરી;
બેઉ સાથ જળ બા'ર નીસરે,
થોડી વાર સહ દુઃખ વીસરે. ૮
એમ નિત્ય નવલા ક્રીડા કરે,
નાવ નિજ લઈ અબ્ધિમાં ફરે;
જેમ જોડું વળી દેવનું ખરે,
હૈ' વિમાન ગગને શું સંચરે ! ૯
એક દિન સમી સાંજની સમે,
અબ્ધિનીર અતિશામળું દીસે;
મચ્છ હર્ષ ધરી ઠેક મારતા,
ક્ષુદ્ર પ્રાણીવ્યૂહને નસાડતા. ૧૦
વારિધી કર પછાડી કારમા,
તીર સાથ ભળતા વિકારમાં;
ગેન માંહીં ધ્વનિ તે તણો થતો,
સિંહ શબ્દ મહિ તે ભળી જતો. ૧૧
તે સમે સતી પતિસમીપમાં,
આવી બેઠી લઈ હસ્ત હેતમાં;
જોઈ થૈ લીન પતિ મુખેન્દુમાં,
ભાવ જાણી પતિ કે' મજાકમાં. ૧૨

સુધાંશુ નિસ્તેજ બન્યો અરેરે !
ભાઈ સહુનો ઉદયાસ્ત છે રે:— ૧૯

ન સુખમાં હર્ષ જરાક માનો,
ન દુઃખ આવ્યે દિલમાં દુખાઓ;
ન રોજ ને રોજ સુખો દુખોરે',
આવે પ્રસંગે વળિ ને ટળે છે. ૨૦

अनुष्टुभ्.

ગઈ રાત્રી થયું વા'ણું પક્ષી કોલાહલે કરે,
ના રાત્રી વાત યૈ પૂર્ણ તેવે સ્ત્રી વાણિ ઉચરે. ૨૧

रथोद्धता.

"નાથ નાથ ફરવું મ્હને ગમે,
સિન્ધુમાં શુભ [1]નિશાન્તને સમે;
વાત ચિત્તહર શાન્ત વાય છે,
કેક લોકગણથી ન'વાય છે. ૨૨

* * * * * *

अनुष्टुभ्.

રોજનાથી જુદો દીસે આજનો દિનતો મ્હને
અબ્ધિમાં ફરવું તે તો નથી કે ગમતું મ્હને," ૨૩

उपजाति.

"છતાં રૂડાં વાક્ય થકી તહમારા,
[2]વિસર્યાં. શા. ઘરમ નાણુ અમારા,"
લીધું વદી નાવ સુવર્ણવર્ણું,
જે છે પડેલું રવિ કિર્ણ શાર્ણું. ૨૪

નાવો ગ્રહ્યાં ને કટિ વસ્ત્ર બાંધ્યાં,
સમુદ્ર-તીરે ઝટ અગ્ર વાધ્યાં;

---

૧ નિશાન્ત=પ્રભાત. ૨ સહજ ગ્રામ્ય વિચાર.

સુધાંશુ નિસ્તેજ બન્યો અરેરે !
ભાઈ સહુનાં ઉદયાસ્ત છે રે:— ૧૯

ન સુખમાં હર્વે જરાક માનો,
ન દુઃખ આવ્યે દિલમાં દુખાઓ;
ન રોજ ને રોજ સુખો દુખો રે',
આવે પ્રસંગે વળિ ને ટળે છે. ૨૦

अनुष्टुप्.

ગઈ રાત્રી થયું વા'ણું પક્ષી કોલાહલે કરે,
ના રાત્રી વાત થૈ પૂર્ણ તેવે સ્ત્રી વાણિ ઉચરે. ૨૧

रथोद्धता.

"નાથ નાથ ફરવું મ્હને ગમે,
સિન્ધુમાં શુભ [1]નિશાન્તને સમે;
વાત ચિત્તહર શાન્ત વાય છે,
કૈંક લોકગણથી ન'વાય છે. ૨૨

* * * * *

अनुष्टुप्.

રોજનાથી જુદો દીસે આજનો દિનતો મ્હને
અબ્ધિમાં ફરવું તે તો નથી કૈં ગમતું મ્હને," ૨૩

उपजाति.

"છતાં રૂડાં વાક્ય થકી ત્હમારા,
વિચાર શા કામ તણા અમારા;"
લીધું વદી નાવ સુવર્ણવર્ણું,
જે છે પડેલું રવિ કિર્ણે શર્ણું. ૨૪

નાવો ગ્રહ્યાં ને કટિ [2]વસ્ત્ર બાંધ્યાં,
સમુદ્ર-તીરે ઝટ અગ્ર વાધ્યાં;

---

૧ —પ્રભાત ૨ સત્જ ગ્રામ્ય વિચાર

अनुष्टुभ्.

પતિના મુખના શબ્દો છેલ્લા તે સર્વે સાંભળી;
દુ:ખ વજ્રથી છેદાતી લતાવત્ નાવમાં ઢળી. ૩૩

પૂરપાટીથી આવન્તાં મોજાંનાં વારિને ગ્રહી,
સિંચી સિંચી તહીં તેણે નારીને શાન્ત ત્યાં કરી. ૩૪

इन्द्रवज्रा.

ત્યાં બોલવા નારી પ્રયાસ થાતાં,
છોગો થકી નલ ગયાં તણાતાં;
તુ વાત તેવી સુણ મુજ *મિત્રા,
" गतिर्विधातुः कथिता विचित्रा. ૩૫

નથી સબંધી નથી કો વિરોધી,
ના છોડ ભાઈ ભ્રમકેરી પોથી;
સહુ સબંધી સહુ છે વિરોધી,
મળ્યુ બધુ અત્ર ઋણાનુબન્ધી. " ૩૬

अनुष्टुभ्.

છૂટાં બેઉ થયા એ તો ભિન્ન ભિન્ન દિશા ગયાં;
મળો કે ના મળો ભાઈ, અત્યારે તો છૂટાં થયાં. ૩૭

द्रुतविलम्बित.

જગતમાં જન સર્વની આ ગતિ,
બનતિ એમ કહે મુજની મતિ;
સુણી અનુભવી આપ બનો સુખી,
મગનલાલ કુતૂહલથી લખે. ૩૮

---

* મિત્રનુ સમોધન, પણ હે મિત્ર, એવા અર્થમાં.

अनुष्टुभ्.

પતિના મુખના શબ્દો છેલ્લા તે સર્વે સાંભળી;
દુઃખ વજ્રથી છેદાતી લતાવત્ નાવમાં ઢળી. ૩૩

પૂરપાટીથી આવન્તાં મોજાંનાં વારિને ગ્રહી,
સિંચી સિંચી તહીં તેણે નારીને શાન્ત ત્યાં કરી. ૩૪

इन्द्रवज्रा.

ત્યાં બોલવા નારી પ્રયાસ થાતાં,
છોજો થકી નલ ગયાં તણાતાં;
તુ વાત તેવી સુણુ મુજ *મિત્રા,
" गतिर्विधातुः कथिता विचित्रा. ૩૫

નથી સબધી નથી કો વિરોધી,
ના છોડ ભાઈ ભ્રમકેરી પોથી;
સહુ સબંધી સહુ છે વિરોધી,
મળ્યુ બધુ અત્ર ઋણાનુબન્ધી. " ૩૬

अनुष्टुभ्.

છૂટાં બેઉ થયા એ તો ભિન્ન ભિન્ન દિશા ગયાં;
મળો કે ના મળો ભાઈ, અત્યારે તો છૂટાં થયાં. ૩૭

द्रुतविलम्बित.

જગતમાં જન સર્વની આ ગતિ,
બનતિ એમ કહે મુજની મતિ;
સુણી અનુભવી આપ બનો સુખી,
મગનલાલ કુતૂહલથી લખે. ૩૮

---

* મિત્રનુ સમોધન, પણુ હે મિત્ર, એવા અર્થમાં.

૪. માનવી રાજ્યકારભારમાં દરેક જમાનામાં અને દરેક ઠેકાણે જે મુશ્કેલીઓ નડે છે તે મુશ્કેલીઓ હિંદુસ્તાનમાં પણ દિવસે દિવસે ઉભી થતી ગઈ છે. તે મુશ્કેલીઓ સામે બ્રિટિશ રાજ્યના નોકરોએ મહેનતથી, હિમ્મતથી, તથા ધીરજથી તથા ઊંડા વિચારથી, અને કદી પણ શિથિલ પડ્યો ન હોય અથવા ડગમગ્યો ન હોય એવા નિશ્ચયથી બાથ ભીડી છે. ભૂલો થઈ હોય તો અમારા પ્રતિનિધિઓએ તે સુધારવા માટે મહેનત લેવામાં અથવા આત્મભોગ આપવામાં કાંઈ પણ કચાસ રાખી નથી. અધિકારનો દુરુપયોગ થવાનું પુરવાર કરવામાં આવ્યું હોય તો તે વખતે યોગ્ય ઉપાય કરવાને મજબુત હાથે પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

૫. દુકાળ અને મરકીની આફત દૂર કરવાની શુભ કુનેહ કોઈ પણ સામ્રાજ્યના હાથમાં નથી, પણ કુદરતી ભયંકર આફતોનું સંકટ ઓછું કરવા માટે અનુભવી અધિકારીઓએ પોતાની કુશળતા તથા એકનિષ્ઠાથી બની શકે તેટલું કર્યું છે.

૬. તમારા દેશમાં આગળ કદી પણ નહિ જણાયલી તેવી લાંબી મુદ્દત સુધી તમે તમારી સરહદની લડાઈઓની ભયંકર આફતોમાંથી બચી જવા પામ્યા છો. તમારા દેશમાં શાંતિ અખંડ જળવાઈ રહી છે.

૭. સન ૧૮૫૮ ના મહાન્ ઢંઢેરામાં મહારાણી વિક્ટોરીઆએ હિંદુસ્તાનના સુલેહભરેલા ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપવાની, સાર્વજનિક ઉપયોગ તથા સુધારણાનાં કામો ખિલવવાની, અને તે દેશના સઘળા લોકોના હિત સારૂ રાજ્યકારભાર ચલાવવાની પોતાની ઉત્કંઠા સંબંધી ઉદાર અભયવચન આપ્યું છે.

૮. તમારી ઐહિક સુખશાંતિ તથા વૃદ્ધિ કરવા માટે જે યોજનાઓ ખંતથી તૈયાર કરીને અમલમાં મૂકવામાં આવી છે અને જે યોજનાઓ મહત્ત્વ અને સાહસના સંબંધમાં અપૂર્વ છે, તે યોજનાઓ આ અભયવચન કેટલા ઉત્સાહથી પાળવામાં આવ્યું છે તેનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો પૂરો પાડે છે.

૯. ખંડિયા રાજા તથા બીજા રાજકર્તાઓના હક તથા માનમરતબાનું આદરપૂર્વક રક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે, તથા તે જાળવી રાખવામાં આવ્યા છે; અને તેમની રાજનિષ્ઠા તથા વફાદારી જેવી ને તેવી અચળ રહી છે.

૪. માનવી રાજ્યકારભારમાં દરેક જમાનામાં અને દરેક ઠેકાણે જે મુશ્કેલીઓ નડે છે તે મુશ્કેલીઓ હિંદુસ્તાનમાં પણ દિવસે દિવસે ઉભી થતી ગઈ છે. તે મુશ્કેલીઓ સામે બ્રિટિશ રાજ્યના નોકરોએ મહેનતથી, હિમ્મતથી, તથા ધીરજથી તથા ઊંડા વિચારથી, અને કદી પણ શિથિલ પડયો ન હોય અથવા ડગમગ્યો ન હોય એવા નિશ્ચયથી બાથ ભીડી છે. ભુલો થઈ હોય તો અમારા પ્રતિનિધિઓએ તે સુધારવા માટે મહેનત લેવામાં અથવા આત્મભોગ આપવામાં કાંઈ પણ કચાસ રાખી નથી. અધિકારનો દુરુપયોગ થવાનું પુરવાર કરવામાં આવ્યું હોય તો તે વખતે યોગ્ય ઉપાય કરવાને મજબુત હાથે પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

૫. દુકાળ અને મરકીની આફ્ત દૂર કરવાની ગુપ્ત કુનેહ કોઈ પણ સામ્રાજ્યના હાથમાં નથી, પણ કુદરતી ભયંકર આફ્તોનું સંકટ ઓછું કરવા માટે અનુભવી અધિકારીઓએ પોતાની કુશળતા તથા એકનિષ્ઠાથી બની શકે તેટલું કર્યું છે.

૬. તમારા દેશમાં આગળ કદી પણ નહિ જણાયલી તેવી લાંબી મુદત સુધી તમે તમારી સરહદની લડાઈઓની ભયંકર આફ્તોમાંથી બચી જવા પામ્યા છો. તમારા દેશમાં શાંતિ અખંડ જળવાઈ રહી છે.

૭. સન ૧૮૫૮ ના મહાન્ ઢંઢેરામાં મહારાણી વિકટોરીઆએ હિંદુસ્તાનના સુલેહભરેલા ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપવાની, સાર્વજનિક ઉપયોગ તથા સુધારણાનાં કામો ખિલવવાની, અને તે દેશના સઘળા લોકોના હિત સારૂ રાજ્યકારભાર ચલાવવાની પોતાની ઉત્કંઠા સંબંધી ઉદાર અભયવચન આપ્યું છે.

૮. તમારી ઐહિક સુખશાંતિ તથા વૃદ્ધિ કરવા માટે જે યોજનાઓ ખંતથી તૈયાર કરીને અમલમાં મૂકવામાં આવી છે અને જે યોજનાઓ મહત્ત્વ અને સાહસના સંબંધમાં અપૂર્વ છે, તે યોજનાઓ આ અભયવચન કેટલા ઉત્સાહથી પાળવામાં આવ્યું છે તેનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો પૂરો પાડે છે.

૯. ખંડિયા રાજા તથા બીજા રાજકર્તાઓના હક તથા માનમરતબાનું આદરપૂર્વક રક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે, તથા તે જાળવી રાખવામાં આવ્યા છે; અને તેમની રાજનિષ્ઠા તથા વફાદારી જેવી ને તેવી અચળ રહી છે.

થતો જાય, અને હિંદુસ્તાનના તીવ્ર બુદ્ધિવાળા તથા યોગ્ય લાયકાતવાળા લોકો જોખમદારીની કીંમત અચ્છી રીતે સમજતા જાય તેમ તેમ 'સદરહુ બાબતમાં હિંદુસ્તાનની ચઢતી મક્કમરીતે અને ખાત્રીપૂર્વક' થશે એવો અમને સંપૂર્ણ ભરોસો છે અને તેજ હેતુ છે.

૧૪ પ્રથમથીજ પ્રજાકીય બંધારણનું ધોરણ ધીમે ધીમે દાખલ કરવામાં આવ્યું છે, અને હવે એવો વખત આવ્યો છે કે જ્યારે અમારા વાઇસરૉય તથા ગવર્નર જનરલ અને બીજા સલાહકારોના મત પ્રમાણે એ ધોરણમાં વધારો કરવો એ ડહાપણભરેલુ થઈ પડશે.

૧૫. તમારામાંના મોભાવાળા વર્ગના લોકો બ્રિટિશ અમલને લીધે ઉત્પન્ન થયલા અને ઉત્તેજન પામેલા વિચારો ધરાવે છે, તેથી તેઓ શેહેરીઓ તરીકે સરખા હક્કોની તથા કાયદા બાંધવામાં તથા રાજ્યકારભાર ચલાવવામાં વધારે હિસ્સો મેળવવાની માગણી કરે છે. એવી માગણી યોગ્ય તજવીજ કરીને કબૂલ કરવામાં આવે તો તેથી હાલની સરકારના અધિકાર તથા અમલને નુકસાન થવાને બદલે સામી મજબુતી મળશે. રાજ્યકારભાર ચલાવનાર અમલદારોને, જે લોકો ઉપર તેઓ રાજ્યકારભાર ચલાવતા હોય તેઓની સાથે અને જે લોકો તે રાજ્યકારભાર વિષે પ્રજામતને ચોકસ વલણ આપે છે અને તે પ્રસિદ્ધ કરે છે તેમની સાથે જો નિયમિત પરિચયમાં આવવાની વધારે તક મળે તો તેથી દેશનો રાજ્યકારભાર ઉલટો વધારે સારી રીતે ચાલશે.

૧૬. આ હેતુ પાર પાડવા માટે જે યોજનાઓ હાલ સંભાળપૂર્વક તૈયાર કરવામાં આવે છે તે વિષે હાલ તુરત અમે કાંઈપણ બોલવા માંગતા નથી. તે તમને થોડાજ વખતમાં 'જણાવવામાં આવશે અને અમને પુરતી ખાતરી છે કે તે તમારા દેશના રાજ્યકારભારની હિતકારક વૃદ્ધિમાં નોંધી લેવા જોગ નીવડશે.

૧૭. અમે અમારા હિંદી લશ્કરની બહાદુરી તથા વફાદારીની કદર પિછાનીએ છીએ, અને અમે હુકમ કર્યો છે કે તેની લડાયક વૃત્તિ તથા વખાણવા લાયક કવાયત તથા નિમકહલાલી સેવા બજાવવાની આતુરતા માટે અમારા તરફથી કરવામા આવતી ભારે પિછાન કાંઈક સંગીન રૂપમાં આવતે નવે વર્ષે બતાવવી.

૧૮. મરહુમ મહારાણી વિકટોરિઆના દિલમાં વહાલી નેમ હિંદનું કલ્યાણ કરવાની હતી. સન ૧૮૭૫ માં અમે હિંદુસ્તાનની મુલાકાત લીધી

થતો જાય, અને હિંદુસ્તાનના તીવ્ર બુદ્ધિવાળા તથા યોગ્ય લાયકાતવાળા લોકો જોખમદારીની કીંમત અચ્છી રીતે સમજતા જાય તેમ તેમ 'સદરહુ બાબતમાં હિંદુસ્તાનની ચઢતી મક્કમરીતે અને 'ખાત્રીપૂર્વક' થશે' એવો' અમને સંપૂર્ણ ભરોસો છે અને તેજ હેતુ છે.

૧૪. પ્રથમથીજ પ્રજાકીય બંધારણનું ધોરણ ધીમે ધીમે દાખલ કરવામાં આવ્યું છે, અને હવે એવો વખત આવ્યો છે કે જ્યારે અમારા વાઇસરૉય તથા ગવર્નર જનરલ અને બીજા સલાહકારોના મત પ્રમાણે એ ધોરણમાં વધારો કરવો એ ડહાપણભરેલું થઈ પડશે.

૧૫. તમારામાંના મોભાવાળા વર્ગના લોકો બ્રિટિશ અમલને લીધે ઉત્પન્ન થયલા અને ઉત્તેજન પામેલા વિચારો ધરાવે છે, તેથી તેઓ શેહેરીઓ તરીકે સરખા હકોની તથા કાયદા બાંધવામાં તથા રાજ્યકારભાર ચલાવવામાં વધારે હિસ્સો મેળવવાની માગણી કરે છે. એવી માગણી યોગ્ય તજવીજ કરીને કબૂલ કરવામાં આવે તો તેથી હાલની સરકારના અધિકાર તથા અમલને નુકસાન થવાને બદલે સામી મજબુતી મળશે. રાજ્યકારભાર ચલાવનાર અમલદારોને, જે લોકો ઉપર તેઓ રાજ્યકારભાર ચલાવતા હોય તેઓની સાથે અને જે લોકો તે રાજ્યકારભાર વિષે પ્રજામતને ચોકસ વલણ આપે છે અને તે પ્રસિદ્ધ કરે છે તેમની સાથે જો નિયમિત પરિચયમાં આવવાની વધારે તક મળે તો તેથી દેશનો રાજ્યકારભાર ઉલટો વધારે સારી રીતે ચાલશે.

૧૬. આ હેતુ પાર પાડવા માટે જે યોજનાઓ હાલ સંભાળપૂર્વક તૈયાર કરવામાં આવે છે તે વિષે હાલ તુરત અમે કાંઈ પણ બોલવા માંગતા નથી. તે તમને થોડાજ વખતમાં જણાવવામાં આવશે અને અમને પુરતી ખાતરી છે કે તે તમારા દેશના રાજ્યકારભારની હિતકારક વૃદ્ધિમાં નોંધી લેવા જોગ નીવડશે.

૧૭. અમે અમારા હિંદી લશ્કરની બહાદુરી તથા વફાદારીની કદર પિછાનીએ છીએ, અને અમે હુકમ કર્યો છે કે તેની લડાયક વૃત્તિ તથા વખાણવા લાયક કવાયત તથા નિમકહલાલી સેવા બજાવવાની આતુરતા માટે અમારા તરફથી કરવામાં આવતી ભારે પિછાન કાંઈક સંગીન રૂપમાં આવતે નવે વર્ષે બતાવવી.

૧૮. મરહુમ મહારાણી વિકટોરિઆના દિલમાં વહાલી નેમ હિંદનું કલ્યાણ કરવાની હતી. સન ૧૮૭૫ માં અમે હિંદુસ્તાનની મુલાકાત લીધી

સ્તાનમાં કોઈપણ પ્રકારની મોટી આફત આવી પડતી, ત્યારે ત્યારે તેઓ નામદાર હંમેશાં હિન્દ તરફ પૂરેપૂરી દિલસોજી દર્શાવતા. તેઓશ્રીએ ૧૯૦૭ના ઑગસ્ટ મહિનામાં હિન્દુસ્તાનના વાઇસરૉયને નીચે મુજબ એક પત્ર લખી જણાવ્યો હતોઃ—

મારા વ્હાલા વાઇસરૉય—

છેલ્લાં અગિઆર વરસ થયાં જે પ્લેગનો રોગ હિન્દુસ્તાનમાં ફાટી નીકળ્યો છે અને જેથી હિન્દુસ્તાનને ઘણુંજ દુઃખ ખમવું પડયું છે તે રોગનો છેલ્લો પ્રચાર મેં ચિંતાતુર મનથી ધ્યાનપૂર્વક નિહાળ્યો છે. મારી હિન્દુસ્તાનની પ્રજાનાં ભલા માટે મને હંમેશાં ઘણીજ ચિન્તા હોવીજ જોઈએ અને પ્લેગમાં સપડાયલાં કુટુંબોએ જે દુઃખ મુંગે મોઢે અને ધૈર્યથી સહન કર્યું છે તેનો હું જ્યારે વિચાર કરૂં છું ત્યારે મને ઘણું દુઃખ થાય છે. પ્લેગનાં કારણો શોધી કાઢવા માટે અને તેની અસર ઓછી કરવા માટે તમારા અને તમારા પહેલાંના વાઇસરૉયના સતત પ્રયાસો સારી રીતે મારા ધ્યાનમાં છે. તમે તમારા ઉત્સાહી અને બાહોશ અમલદારો સાથે મળી જે પગલાં આગળ ભરવા માગો છો તે ઇશ્વિરકૃપાથી ફતેહમંદ નીવડો એવી મારી અંતઃકરણની આશા અને પ્રાર્થના છે. મારી હિન્દુસ્તાનની પ્રજા તરફ મારી અંતઃકરણપૂર્વક દિલસોજી છે એવું તમે જણાવશો એમ મારી ઇચ્છા છે.

૧૯૧૦ ની શરૂઆતમાં નામદાર શહેનશાહની તબીઅત ઘણી સારી હતી; પરંતુ ફેફસાંની વેદના વધી પડવાથી તેમની તબીઅત બગડતી ચાલી, અને ઘણાજ થોડા દિવસની બિમારી ભોગવી ૧૯૧૦ના મે માસની છઠ્ઠી તારીખે રાતના પોણાબાર વાગે તેઓનો સ્વર્ગમાં વાસ થયો અને આ અતિખેદકારક બનાવથી એમના અતિવિશાળ સામ્રાજ્યમાં શોકાંધકાર વ્યાપી રહ્યો. પરમાત્મા એમના અમર આત્માને પરમ શાન્તિ આપો. અસ્તુ.

ઉપરનું ટૂંકું વર્ણન, આપણા મહારાજાધિરાજ સાતમા એડ્વર્ડના ઉમદા જીવનનો, પોતાની સમગ્ર પ્રજા તરફ તેઓશ્રીની દિલસોજીનો, તેઓશ્રીની રાજનીતિમાંની નિપુણતાનો, એક સરળ, નિખાલસ, અને સંસ્કારી હૃદયવાળા મહાન્, બુદ્ધિશાળી, તેમજ કર્તવ્યનિષ્ઠ 'સંધિપ્રિય' રાજા, શહેનશાહ અને હિન્દના દયાળુ પિતાનો, કંઈક અંશે ખ્યાલ આપે છે.

ગંગાશંકર મણિશંકર વૈષ્ણવ.

સ્તાનમાં કોઈપણ પ્રકારની મોટી આફત આવી પડતી, ત્યારે ત્યારે તેઓ નામદાર હંમેશાં હિન્દ તરફ પૂરેપૂરી દિલસોજી દર્શાવતા. તેઓશ્રીએ ૧૯૦૭ના ઑગસ્ટ મહિનામાં હિન્દુસ્તાનના વાઇસરૉયને નીચે મુજબ એક પત્ર લખી જણાવ્યો હતોઃ—

મારા વ્હાલા વાઇસરૉય—

છેલ્લાં અગિઆર વરસ થયાં જે પ્લેગનો રોગ હિન્દુસ્તાનમાં ફાટી નીકળ્યો છે અને જેથી હિન્દુસ્તાનને ઘણુંજ દુઃખ ખમવું પડ્યું છે તે રોગનો છેલ્લો પ્રચાર મેં ચિંતાતુર મનથી ધ્યાનપૂર્વક નિહાળ્યો છે. મારી હિન્દુસ્તાનની પ્રજાનાં ભલા માટે મને હંમેશાં ઘણીજ ચિન્તા હોવીજ જોઈએ અને પ્લેગમાં સપડાયલાં કુટુંબોએ જે દુઃખ મુંગે મોઢે અને ધૈર્યથી સહન કર્યું છે તેનો હું જ્યારે વિચાર કરૂં છું ત્યારે મને ઘણું દુઃખ થાય છે. પ્લેગનાં કારણો શોધી કાઢવા માટે અને તેની અસર ઓછી કરવા માટે તમારા અને તમારા પહેલાંના વાઇસરૉયના સતત પ્રયાસો સારી રીતે મારા ધ્યાનમાં છે. તમે તમારા ઉત્સાહી અને બાહોશ અમલદારો સાથે મળી જે પગલાં આગળ ભરવા માગો છો તે ઇશ્વરકૃપાથી ફતેહમંદ નીવડો એવી મારી અંતઃકરણની આશા અને પ્રાર્થના છે. મારી હિન્દુસ્તાનની પ્રજા તરફ મારી અંતઃકરણપૂર્વક દિલસોજી છે એવું તમે જણાવશો એમ મારી ઇચ્છા છે.

૧૯૧૦ની શરૂઆતમાં નામદાર શહેનશાહની તબીઅત ઘણી સારી હતી; પરંતુ ફેફસાંની વેદના વધી પડવાથી તેમની તબીઅત બગડતી ચાલી, અને ઘણાજ થોડા દિવસની બિમારી ભોગવી ૧૯૧૦ના મે માસની છઠ્ઠી તારીખે રાતના પોણાબાર વાગે તેઓનો સ્વર્ગમાં વાસ થયો અને આ અતિખેદકારક બનાવથી એમના અતિવિશાળ સામ્રાજ્યમાં શોકાંધકાર વ્યાપી રહ્યો. પરમાત્મા એમના અમર આત્માને પરમ શાન્તિ આપો. અસ્તુ.

ઉપરનું ટૂંકું વર્ણન, આપણા મહારાજાધિરાજ સાતમા એડ્વર્ડના ઉમદા જીવનનો, પોતાની સમગ્ર પ્રજા તરફ તેઓશ્રીની દિલસોજીનો, તેઓશ્રીની રાજનીતિમાંની નિપુણતાનો, એક સરળ, નિખાલસ, અને સંસ્કારી હૃદયવાળા મહાન્, બુદ્ધિશાળી, તેમજ કર્તવ્યનિષ્ઠ 'સંધિપ્રિય' રાજા, શહેનશાહ અને હિન્દના દયાળુ પિતાનો, કંઈક અંશે ખ્યાલ આપે છે.

ગંગાશંકર મણિશંકર વૈષ્ણવ.

કસુકુ (સ્વાહીલી ભાષામાં).
આફ્રિકાનો જંગલી પોપટ.

વિકટોરિઆ ન્યાંઝાના આસપાસના ભાગોમાં એક સુન્દર પોપટની જાત થાય છે, અને તેને " કસુકુ " નામ અપાએલું છે. પૃથ્વીની અન્ય પોપટની જાતોના કરતાં તે વધારે સારૂં બોલી શકે છે અને વિશેષતઃ અનુકરણ કરવામાં એક્કો છે. એક વખત પોલીસ અમલદારની સીટીનુ અનુકરણ મારા એક મિત્રના કસુકુએ એવુ તો સરસ કર્યું હતુ કે, ૧૦ પોલીસો ત્યાં હાજર થઈ ગયા હતા. તેનું શરીર સુડાકેતુના જેવડું લગભગ થાય છે, અને તે આખા શરીરે લીલો ભુરો હોય છે. માત્ર પુછડીના પીછા રાતા સુન્દર રંગના હોય છે. આફ્રિકામાં વસતા અંગ્રેજો અમીરકુટુમ્બના અને ગવર્નર જેવા પણ એ પીંછાને અતિશોખથી ટોપીમાં ખોસે છે. અંગ્રેજની સ્ત્રીઓ એની સારી કીંમત આપે છે. આફ્રિકામાં ફરતા ઘણા હિન્દીઓ આ જાતના પોપટને આ દેશમાં લાવેલા છે. અહિ પહોચાડતા એક પોપટ રૂ. ૮૦ ની કીંમતનો બની શકે છે. એનો મીઠો સ્વર તો સાભળીનેજ સમજી શકાય. કંઈક ઓરજ મીઠાશ છે. ઇશ્વરની સૃષ્ટિમાં કેવા સુન્દર પ્રાણીઓ છે!

હુકુ (સ્વાહીલી ભાષાનો શબ્દ.).

"હુકુ" ને અંગ્રેજીમાં જીગર કહે છે આ જન્તુ સૃષ્ટિમાં અતિવિચિત્ર છે. ઈન્ટિ આફ્રિકાના લગભગ સઘળા ભાગો એનું વતન છે. આ જન્તુની સારી ઉત્પત્તિ લાલ માટીમાજ થાય છે. ઈ. આફ્રિકામાં લાલ માટીના ભાગો બહુજ છે. દુનિયાના બીજા કોઈ ભાગમા એ જન્તુના અસ્તિત્વ વિષે અદ્યાપિ સંભળાયુ નથી.

હુકુ જ્યારે ધૂળમા હોય છે ત્યારે નરી આંખે દેખી શકાતુ નથી તે ઊડી શકે છે એમ મનાય છે. કોઈવાર આપણે ખુલ્લા પગ મૂકી બેઠા હોઈએ ત્યારે હુકુ અંગુઠા કે આગળીના અગ્ર ભાગ ઉપર બેસે છે, પડે છે, અને તત્ક્ષણેજ તેની પડવાની જગાથી એકેક ઇંચ દૂર ઉપરના ભાગમાં ચેળ ખંજોળ આવે છે. તુર્તજ આપણે હાથમાં પગ લઈ જેમ પગમાં ભાગેલ કાંટાને કાઢવા બેસીએ છીએ તેમ હુકુને કાઢવા બેસીએ છીએ. ટેવાઈ ગયલા હોવાથી તુર્તજ તે કયાં બેઠુ છે તે હાથ લાગ્યા પછી સોય કે ટાકણી વડે કાઢી નાખીએ છીએ. પડે કે તુર્તજ દેખી શકાય તેવડું મોટું થઈજાય

કસુકુ (સ્વાહીલી ભાષામાં).

આફ્રિકાનો જંગલી પોપટ.

વિક્ટોરિઆ ન્યાંઝાના આસપાસના ભાગોમાં એક સુન્દર પોપટની જાત થાય છે, અને તેને "કસુકુ" નામ અપાએલું છે. પૃથ્વીની અન્ય પોપટની જાતોના કરતાં તે વધારે સારૂં બોલી શકે છે અને વિશેષતઃ અનુકરણ કરવામાં એક્કો છે. એક વખત પોલીસ અમલદારની સીટીનું અનુકરણ મારા એક મિત્રના કસુકુએ એવું તો સરસ કર્યું હતું કે, ૧૦ પોલીસો ત્યાં હાજર થઈ ગયા હતા. તેનું શરીર સુગકેતુના જેવડું લગભગ થાય છે, અને તે આખા શરીરે લીલો ભુરો હોય છે. માત્ર પુંછડીના પીંછા રાતા સુન્દર રંગનાં હોય છે. આફ્રિકામાં વસતા અંગ્રેજો અમીરકુટુમ્બના અને ગવર્નર જેવા પણ એ પીંછાને અતિશોખથી ટોપીમાં ખોસે છે. અંગ્રેજની સ્ત્રીઓ એની સારી કીંમત આપે છે. આફ્રિકામાં ફરતા ઘણા હિન્દીઓ આ જાતના પોપટને આ દેશમાં લાવેલા છે. અહિં પહોંચાડતાં એક પોપટ રૂ. ૮૦ ની કીંમતનો બની શકે છે. એનો મીઠો સ્વર તો સાંભળીનેજ સમજી શકાય. કંઈક ઓરજ મીઠાશ છે. ઈશ્વરની સૃષ્ટિમાં કેવાં સુન્દર પ્રાણીઓ છે!

હુકુ (સ્વાહીલી ભાષાનો શબ્દ).

"હુકુ" ને અંગ્રેજીમાં જીગર કહે છે આ જન્તુ સૃષ્ટિમાં અતિવિચિત્ર છે. ઈસ્ટ આફ્રિકાના લગભગ સઘળા ભાગો એનું વતન છે. આ જન્તુની સારી ઉત્પત્તિ લાલ માટીમાંજ થાય છે. ઈ. આફ્રિકામાં લાલ માટીના ભાગો બહુજ છે. દુનિયાના બીજા કોઈ ભાગમાં એ જન્તુના અસ્તિત્વ વિષે અદ્યાપિ સંભળાયુ નથી.

હુકુ જ્યારે ધૂળમાં હોય છે ત્યારે નરી આંખે દેખી શકાતું નથી. તે ઊડી શકે છે એમ મનાય છે. કોઈવાર આપણે ખુલ્લા પગ મૂકી બેઠા હોઈએ ત્યારે હુકુ અંગુઠા કે આગળીના અગ્ર ભાગ ઉપર બેસે છે, પડે છે, અને તત્ક્ષણેજ તેની પડવાની જગાથી બેએક ઈંચ દૂર ઉપરના ભાગમાં ચેળ ખંજોળ આવે છે. તુર્તજ આપણે હાથમાં પગ લઈ જેમ પગમાં ભાગેલ કાંટાને કાઢવા બેસીએ છીએ તેમ હુકુને કાઢવા બેસીએ છીએ. ટેવાઈ ગયેલા હોવાથી તુર્તજ તે ક્યાં બેઠું છે તે હાથ લાગ્યા પછી સોય કે ટાંકણી વડે કાઢી નાખીએ છીએ. પડે કે તુર્તજ દેખી શકાય તેવડું મોટું થઈજાય

ચલ જંગલીને જોડા પહેરવાનું પસંદ શાનુંજ હોય એટલે ડુકુ પડે અને કાઢવા એજ એનો ધર્મ.

કહો, ઈશ્વરે આપણા જ્ઞાન માટે કેવી કેવી અદ્ભુત વસ્તુઓ બનાવી છે!

એક જાતના રૂપેરી દરિયાઈ જન્તુઓ.

" દરિયાઈ આગીઆઓ. "

સેકોટ્રાના બેટા પાસે અને લગભગ આખા હિન્દી મહાસાગરમાં દરિયાઈ આગીઆઓની વસ્તી બહુજ મોટા પ્રમાણમાં છે. દરિયાની પાણીની સપાટી પર બહુજ ઓછે દૂર રહે છે. સ્ટીમર કે વહાણ જ્યારે નીકળે છે ત્યારે તેઓ ખખડાટથી ઉપર તરી આવે છે. સ્ટીમરની સન્નિકર્ષમાં એના જથાને જથા પથરાઈ રહે છે, જાણે આકાશગંગા અને આ દરિયાઈગંગા એક બીજાને ટકોરે મારતાં હોયની! જન્તુઓ બારીક છે અને તેથી પકડાઈ શકાતા નથી. પ્રથમ એમ મનાતું કે એ કોઈ દરિયાઈ વનસ્પતિ છે, અને અનેક કલ્પનાઓ એ દરિયાઈ રજતચાદર વિષે થતી. એ જન્તુઓની ખાસિયતો સમજી શકાઈ નથી, પરન્તુ પ્રયત્ન ચાલુ છે. ઉપર આભ અને નીચે પાણી એવે સમયે રાત્રિના આ આગીઆને રૂપેરી ચાદર ગુંથતા જોવા એ શું ઓછી વાત છે? ઈશ્વરની લીલાનું આવે વખતે સાક્ષાત્ દર્શન થાય છે.

પીશી—સ્વાહીલી ભાષામાં.

Hyena–અંગ્રેજીમાં હાએના.

આ પ્રાણી આફ્રિકાની સૃષ્ટિનું છે. આપણી દૃષ્ટિએ નવું છે. લોંકડીનું ઘણું હોય તેવું લાગે છે. બહુજ અલ્પ ફેરફાર સહિત શરીરે લગભગ લોંકડીને મળતુ આવે છે. પીશી આફ્રિકાના જંગલોમાં સંખ્યાબન્ધ વસે છે, જ્યાંજ્યાં સિંહનો વાસ ત્યાંત્યાં સમીપમાંજ પીશીનો ઘરવાસ હોય છે. શિઆળ જેવી અત્યન્ત લુચ્ચી તો નથી, પણ ક્રૂર અને હિંસક તો છેજ. જંગલી કુકડાંમરઘાં વગેરે ઉપર પોતાનો નિર્વાહ ચલાવે છે. રાતના શિઆળ જેવી પણ જરાતરા જુદી બુમો મારે છે, અને જંગલમાં ફરના મુસાફરોને ચેતાવે છે કે આટલામાંજ સિંહો રહે છે. છેડ કર્યા વિના માણસને એ હેરાન કરતી નથી, અને બેચાર માણસ સાથે હોય તો તો દૂરથીજ પોબાર ગણી જાય છે. પીશીના આકારની સહિસલામતીથી કહી શકાય. પીશીની એક બીજી જાત Spotted Hyena ધાબાડુધાવાળી પીશી Lynx છે. આનું ચામડું સુન્દર હોય છે. અંગ્રેજ શિકારીઓ એના ચામડાને ટેબલ પર પાથરવું પસંદ કરે છે.

ચલ જંગલીને જોડા પહેરવાનું પસંદ શાનુંજ હોય એટલે કુદ્રુ પડે અને કાદવા એજ એનો ધર્મ.

કહો, ઈશ્વિરે આપણા જ્ઞાન માટે કેવી કેવી અદ્દભુત વસ્તુઓ બનાવી છે !

એક જાતના રૂપેરી દરિયાઈ જન્તુઓ.

"દરિયાઈ આગીઆઓ."

સોકોટ્રાના બેટો પાસે અને લગભગ આખા હિન્દી મહાસાગરમાં દરિયાઈ આગીઆઓની વસ્તી બહુજ મોટા પ્રમાણમાં છે. દરિયાની પાણીની સપાટી પર બહુજ ઓછે દૂર રહે છે. સ્ટીમર કે વહાણુ જ્યારે નીકળે છે ત્યારે તેઓ ખખડાટથી ઉપર તરી આવે છે. સ્ટીમરની સન્નિકર્ષમાં એના જથાને જથા પથરાઈ રહે છે, જાણે આકાશગંગા અને આ દરિયાઈગંગા એક બીજાને ટકોરે મારનાં હોયની ! જન્તુઓ બારીક છે અને તેથી પકડાઈ શકાતા નથી. પ્રથમ એમ મનાતું કે એ કોઈ દરિયાઈ વનસ્પતિ છે, અને અનેક કલ્પનાઓ એ દરિયાઈ રજતચાદર વિષે થતી. એ જન્તુઓની ખાસિયતો સમજી શકાઈ નથી, પરન્તુ પ્રયત્ન ચાલુ છે. ઉપર આભ અને નીચે પાણી એવે સમયે રાત્રિના આ આગીઆને રૂપેરી ચાદર ગુંથતા જોવા એ શું ઓછી વાત છે ? ઈશ્વિરની લીલાનું આવે વખતે સાક્ષાત્ દર્શન થાય છે.

પીશી—સ્વાહીલી ભાષામાં.

Hyena—અંગ્રેજીમાં હાએના.

આ પ્રાણી આફ્રિકાની સૃષ્ટિનું છે. આપણી દૃષ્ટિએ નવું છે. લોંકડીનું સગું હોય તેવું લાગે છે. બહુજ અલ્પ ફેરફાર સહિત શરીરે લગભગ લોંકડીને મળતુ આવે છે. પીશી આફ્રિકાના જંગલોમાં સંખ્યાબન્ધ વસે છે. જ્યાંજ્યાં સિંહનો વાસ ત્યાંત્યાં સમીપમાંજ પીશીનો ઘરવાસ હોય છે. શિઆળ જેવી અત્યન્ત લુચ્ચી તો નથી, પણ ક્રૂર અને હિંસક તો છેજ. જંગલી કુકડાંમરઘાં વગેરે ઉપર પોતાનો નિર્વાહ ચલાવે છે. રાતના શિઆળ જેવી પણ જરાનશ જુદી બૂમો મારે છે, અને જંગલમાં ફરના મુસાફરોને ચેતાવે છે કે આટલામાંજ સિંહો રહે છે. છેડ કર્યા વિના માણસને એ હેરાન કરતી નથી, અને બેચાર માણસ સાથે હોય તો તો દૂરથીજ પોબાર ગણી જાય છે. પીશીના આકારની સહિસલામતીથી કહી શકાય. પીશીની એક બીજી જાત Spotted Hyena ચાઠાકુઘાવાળી પીશી Lynx છે. આનું ચામડું સુન્દર હોય છે. અંગ્રેજ શિકારીઓ એના ચામડાને ટેબલ પર પાથરવું પસંદ કરે છે.

કેળવણીખાતાની ખબરો.

જાહેર ખબર.

(મે. ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના સને ૧૯૧૦ તા. ૨૪ નવેંબરના હુકમ નં. ૧૦૧૦૬ ઉપરથી).

કેળવણીખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે 'છોકરીઓ માટેની ગુજરાતી બીજી ચોપડી'ની સુધારા સાથેની ૧૯૦૯ ની ચાલુ આવૃત્તિ પસંદ કરી છે; અને મેસર્સ મૅકમિલન અને કંપનિને નિશાળો તેમજ જાહેરમાં તે પુસ્તકની નકલો બહાર પાડવાની મંજુરી આપી છે.

(સહી) F. W. MARRS,
Ag. Educational Inspector,
N. D.

જાહેર ખબર.

(મે. ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના સને ૧૯૧૦ તા. ૨૫ નવેંબરના હુકમ નં. ૧૦૧૭૨ ઉપરથી).

રૂ. ૪૦ થી રૂ. ૨૨ સુધીની લોકલ બોર્ડ સર્વિસની જગાઓ હવે પછી દરેક પેટા વિભાગમાં બીજા અને ત્રીજા વર્ગના માણસોની સંખ્યાના પ્રમાણમાં તેઓને વહેંચી આપવામાં આવશે; જ્યારે ત્રીજા વર્ગના માણસની જગા ખાલી પડશે ત્યારે ફક્ત ત્રીજા વર્ગના માણસને ચઢાવવામાં આવશે, અને જ્યારે બીજા વર્ગના માણસની જગા ખાલી પડશે ત્યારે માત્ર બીજા વર્ગના માણસને ચઢાવવામાં આવશે. ઉપર ચઢાવવા માટેની નોકરીની મુદત, ટ્રેનિંગ કૉલેજના દરેક વર્ગના ઊંચામાં ઊંચા (તે તે) પ્રમાણપત્ર મેળવ્યાની તારીખથી ગણવામાં આવશે. ઉપર ચઢાવવાનો આધાર હંમેશાં સારા કામ ઉપર રહેશે. કોઈ પણ માણસ વધુ મુદતની નોકરીને લીધે ચઢાવવા માટે લાયક થશે, પરન્તુ તેનું કામ ખરાબ હશે તો તેના કરતાં સારૂં કામ કરનાર ઓછી મુદતની નોકરીવાળો માણસ તેના ઉપર ચઢી જશે, અને જે માણસનું કામ બે કે ત્રણ વરસ સુધી ખરાબ માલૂમ પડશે તે માણસને તેના ગ્રેડમાંથી ઉતારી મૂકવાની શિક્ષા કરવામાં આવશે, અને તેથી કરી પગારમાં પાંચ કે તેથી વધારે રૂપીઆનું નુકસાન થશે.

કેળવણીખાતાની ખબરો.

જાહેર ખબર.

(મે. ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના સને ૧૯૧૦ તા. ૨૪ નવેંબરના હુકમ નં. ૧૦૧૦૬ ઉપરથી).

કેળવણીખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે 'છોકરીઓ માટેની ગુજરાતી બીજી ચોપડી'ની સુધારા સાથેની ૧૯૦૯ ની ચાલુ આવૃત્તિ પસંદ કરી છે, અને મેસર્સ મૅકમિલન અને કંપનિને નિશાળો તેમજ જાહેરમાં તે પુસ્તકની નકલો બહાર પાડવાની મંજુરી આપી છે.

(સહી) F. W. MARRS,
Ag. Educational Inspeetor,
N. D.

જાહેર ખબર.

(મે. ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના સને ૧૯૧૦ તા. ૨૫ નવેંબરના હુકમ નં. ૧૦૧૭૨ ઉપરથી).

રૂ. ૪૦ થી રૂ. ૨૨ સુધીની લોકલ બોર્ડ સર્વિસની જગાઓ હવે પછી દરેક પેટા વિભાગમાં બીજા અને ત્રીજા વર્ગના માણસોની સંખ્યાના પ્રમાણમાં તેઓને વહેંચી આપવામાં આવશે; જ્યારે ત્રીજા વર્ગના માણસની જગા ખાલી પડશે ત્યારે ફક્ત ત્રીજા વર્ગના માણસને ચઢાવવામાં આવશે, અને જ્યારે બીજા વર્ગના માણસની જગા ખાલી પડશે ત્યારે માત્ર બીજા વર્ગના માણસને ચઢાવવામાં આવશે. ઉપર ચઢાવવા માટેની નોકરીની મુદ્દત, ટ્રેનિંગ કૉલેજના દરેક વર્ગના ઊંચામાં ઊંચા (તે તે) પ્રમાણપત્ર મેળવ્યાની તારીખથી ગણવામાં આવશે. ઉપર ચઢાવવાનો આધાર હંમેશાં સારા કામ ઉપર રહેશે. કોઈ પણ માણસ વધુ મુદતની નોકરીને લીધે ચઢાવવા માટે લાયક થશે, પરન્તુ તેનું કામ ખરાબ હશે તો તેના કરતાં સારું કામ કરનાર ઓછી મુદતની નોકરીવાળો માણસ તેના ઉપર ચઢી જશે, અને જે માણસનું કામ બે કે ત્રણ વરસ સુધી ખરાબ માલૂમ પડશે તે માણસને તેના ગ્રેડમાંથી ઉતારી મૂકવાની શિક્ષા કરવામાં આવશે, અને તેથી કરી પગારમાં પાંચ કે તેથી વધારે રૂપીઆનું નુકસાન થશે.

પૈષ્ણવ જી. એમ.

૨. બાળવાર્તા. „ ઇનામ અને લાઇબ્રેરી. ૦-૩-૦.

૪. નાયક જી. આર. ઇનામ, લાઇબ્રેરી ૦-૧૪-૦.

પુસ્તક ૧. ભાગ ૧ લો. ગુજરાતી તેમજ પ્રાથમિકશાળા (કપડાનું પૂઠું).
ગુજરાતી નિશાળો માટે અને ટ્રેનિંગ કૉલેજોમાં ૦-૧૨-૦.
ભૂમિતિ. ઉપયોગ માટે. (કાગળનું પૂઠું).

૫. પટેલ એમ. ટી.
રસિકવાર્તામાળા ભાગ ૧ લો. „ ઇનામ માટે. ૦-૨-૬.

૬. મહેતા વી. પી.
શિશુસદ્બોધમાલા „ ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે. ૧-૦-૦.

૭. દવે બી. એન.
કમલાકુમારી „ „ ૧-૦-૦.

પુના, ૨૮ મી નવેંબર ૧૯૧૦. (સહી) P. Wren,
For Director of Public Instruction.

જાહેર ખબર.

(મે. ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના સને ૧૯૧૦
તા. ૬ ઠ્ઠી ડીસેંબરના હુકમ નં. ૧૦૫૯૬ ઉપરથી).

વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા.

સને ૧૯૦૭ ના નવેંબર માસની તા. ૨૧ મીના મુંબઈ સરકારી ગેઝીટના પહેલા ભાગમાં છપાયલા નિયમાનુસાર સને ૧૯૧૧ માં લેવાવાની વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષામાં નીચેનાં પુસ્તકો પસંદ કરવામાં આવ્યાં છે.

ગુજરાતી.

ખાતા તરફની ગુજરાતી વાચનમાળાની સાતમી ચોપડી; ૩૨,૩૬,૪૦, ૪૪,૪૮,૫૧,૫૩, અને ૫૫ મા પાઠમાં આવતી ૩૦૦ લીટીના મુખપાઠ અને સ્પષ્ટીકરણ સાથે.

આરોગ્યવિદ્યા.

અથવા

સાતમી ચોપડીના ત્રીજા ભાગમાં (સૃષ્ટિજ્ઞાન સંબંધી) આપેલાં વિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો.

વૈષ્ણવ જી. એમ.

૩.	બાળવાર્તા.	,, ઇનામ અને લાઇબ્રેરી.	૦–૩–૦.
૪.	નાયક જી. આર.	ઇનામ, લાઇબ્રેરી	૦–૧૪–૦.
	પુસ્તક ૧. ભાગ ૧ લો. ગુજરાતી નિશાળો માટે ભૂમિતિ.	તેમજ પ્રાથમિકશાળા(કપડાનુંપૂઠું). અને ટ્રેનિંગ કૉલેજોમાં ઉપયોગ માટે. (કાગળનું પૂઠું).	૦–૧૨–૦.
૫.	પટેલ એમ. ટી.		
	રસિકવાર્તામાળા ભાગ ૧ લો. ,,	ઇનામ માટે.	૦–૨–૬.
૬.	મહેતા વી. પી.		
	શિશુસદ્બોધમાલા	,, ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે.	૧–૦–૯.
૭.	દવે બી. એન.		
	કમલાકુમારી.	,, ,,	૧–૦–૦.

પુના, ૨૮ મી નવેંબર ૧૯૧૦. } (સહી) P. Wren,
For Director of Public
Instruction.

જાહેર ખબર.

(મે. ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના સને ૧૯૧૦
તા. ૬ ઠ્ઠી ડીસેંબરના હુકમ નં. ૧૦૫૯૬ ઉપરથી).

વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા.

સને ૧૯૦૭ ના નવેંબર માસની તા. ૨૧ મીના મુંબઈ સરકારી ગેઝીટના પહેલા ભાગમાં છપાયલા નિયમાનુસાર સને ૧૯૧૧ માં લેવાવાની વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષામાં નીચેનાં પુસ્તકો પસંદ કરવામાં આવ્યાં છે.

ગુજરાતી.

ખાતા તરફની ગુજરાતી વાચનમાળાની સાતમી ચોપડી; ૩૨,૩૬,૪૦, ૪૪,૪૮,૫૧,૫૩, અને ૫૫ મા પાઠમાં આવતી ૩૦૦ લીટીના મુખપાઠ અને સ્પષ્ટીકરણ સાથે.

આરોગ્યવિદ્યા.

અથવા

સાતમી ચોપડીના ત્રીજા ભાગમાં (સૃષ્ટિજ્ઞાન સંબંધી) આપેલાં વિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો.

જાહેર ખબર.

૧૯૧૦ (૧૯૧૦ નો ૧ લો) ના ઇન્ડિયન પ્રેસ ઍક્ટની બારમી કલમથી મળેલી સત્તાની રૂએ નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલે નામદાર શહેનશાહ તરફથી નીચેનાં ચોપાનીઆં જપ્ત થયલાં જાહેર કર્યાં છે, કારણ કે સદરહુ ચોપાનીઆમાં એવા શબ્દો છે કે તેથી નામદાર શહેનશાહ તરફ કે બ્રિટિશ હિંદમાં કાયદેસર સ્થપાયલી સરકાર તરફ અસંતોષની લાગણી ઉશ્કેરાવાનો સંભવ રહે છે:—

૧. "ધિ વન્દેમાતરમ્." ⎫ પુના શહેરના વન્દેમાતરમ્ છાપ-
૨. "ધિ વન્દેમાતરમ્ વૉલ્યુમ રજું" ⎬ ખાનામાં અંગ્રેજીમાં છપાયલાં અને
૩. "ધિ વન્દેમાતરમ્ " ૩ જુ" ⎭ હરિ રઘુનાથ ભાગવતે પ્રસિદ્ધ કરેલાં.

૪. "અરવિન્દ ઘોષનાં ભાષણો" પુના શહેરના વન્દેમાતરમ્ છાપખાનામાં અંગ્રેજીમાં છપાયલાં અને હરિ રઘુનાથ ભાગવતે પ્રસિદ્ધ કરેલાં.

૫. "મહારાષ્ટ્રમાં અરવિન્દ ઘોષનાં ભાષણો" મુંબઈના જગદીશ્વર છાપખાનામાં મરાઠીમાં છપાયલાં અને હરિ રઘુનાથ ભાગવતે પ્રસિદ્ધ કરેલાં.

૬. 'શ્રીયુત અરવિન્દ ઘોષનાં બે ભાષણો" બૉમ્બે નૅશનલ યુનિયનની ૧ લી સીરીઝ મુંબઈના જગદીશ્વર છાપખાનામાં અંગ્રેજીમાં છપાયલાં અને જી. પી મુરદેશ્વર બી. એ. એ પ્રસિદ્ધ કરેલાં.

આલીજાહ નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલના
હુકમથી.

(સહી) C. A. Kincaid.
Acting Secretary to Government.

'એક હિંદુ પ્રત્યે મહાન્ ટૉલ્સ્ટૉયનો કાગળ" એ નામના ગુજરાતી ચોપાનીઆનું ૧૯૧૦ ના ઇન્ડિયન પ્રેસ ઍક્ટની બારમી કલમની રૂએ રદબાતલ થયું. નં. ૫૭૦૫

જ્યુડિસ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ.

કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૭ મી ઑક્ટોબર ૧૯૧૦.

જાહેર ખબર.

નાતાલ, ફીનીક્સના ઇન્ટરનૅશનલ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં ગુજરાતીમાં છપાયલું "એક હિંદુ પ્રત્યે મહાન્ ટૉલ્સ્ટૉયનો કાગળ" (ગ્રેટ ટૉલ્સ્ટૉય લેટર

જાહેર ખબર.

૧૯૧૦ (૧૯૧૦ નો ૧ લો) ના ઇન્ડિયન પ્રેસ ઍક્ટની બારમી કલમથી મળેલી સત્તાની રૂએ નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલે નામદાર શહેનશાહ તરફથી નીચેનાં ચોપાનીઆં જપ્ત થયલાં જાહેર કર્યા છે, કારણ કે સદરહુ ચોપાનીઆમાં એવા શબ્દો છે કે તેથી નામદાર શહેનશાહ તરફ કે બ્રિટિશ હિંદમાં કાયદેસર સ્થપાયલી સરકાર તરફ અસંતોષની લાગણી ઉશ્કેરાવાનો સંભવ રહે છે:—

૧. "ધિ વન્દેમાતરમ્."
૨. "ધિ વન્દેમાતરમ્ વૉલ્યુમ રજું"
૩. "ધિ વન્દેમાતરમ્. " ૩ જું."
} પુના શહેરના વન્દેમાતરમ્ છાપખાનામાં અંગ્રેજીમાં છપાયલાં અને હરિ રઘુનાથ ભાગવતે પ્રસિદ્ધ કરેલાં.

૪. "અરવિન્દ ઘોષનાં ભાષણો" પુના શહેરના વન્દેમાતરમ્ છાપખાનામાં અંગ્રેજીમાં છપાયલાં અને હરિ રઘુનાથ ભાગવતે પ્રસિદ્ધ કરેલાં.

૫. "મહારાષ્ટ્રમાં અરવિન્દ ઘોષનાં ભાષણો" મુંબઈના જગદીશ્વર છાપખાનામાં મરાઠીમાં છપાયલાં અને હરિ રઘુનાથ ભાગવતે પ્રસિદ્ધ કરેલાં.

૬. "શ્રીયુત અરવિન્દ ઘોષનાં બે ભાષણો" બૉમ્બે નૅશનલ યુનિયનની ૧ લી સીરીઝ મુંબઈના જગદીશ્વર છાપખાનામાં અંગ્રેજીમાં છપાયલાં અને જી. પી. મુરદેશ્વર બી. એ. એ પ્રસિદ્ધ કરેલાં.

આલીજાહ નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલના હુકમથી.

(સહી) C. A. Kincaid.

Acting Secretary to Government.

"એક હિંદુ પ્રત્યે મહાન્ ટૉલ્સ્ટૉયનો કાગળ" એ નામના ગુજરાતી ચોપાનીઆનું ૧૯૧૦ ના ઇન્ડિયન પ્રેસ ઍક્ટની બારમી કલમની રૂએ રદ્દખાતલ થયું.   નં. ૫૭૦૫.

જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ.

કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૭ મી ઑક્ટોબર ૧૯૧૦.

જાહેર ખબર.

નાતાલ, ફીનીકસના ઇન્ટરનૅશનલ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં ગુજરાતીમાં છપાયલું " એક હિંદુ પ્રત્યે મહાન્ ટૉલ્સ્ટૉયનો કાગળ " (ગ્રેટ ટૉલ્સ્ટૉય લેટર

નં. ૫૮૮૧.

જ્યુડિસ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ.

કિલ્લે મુંબઈ તા. ૧૫ મી ઑક્ટોબર ૧૯૧૦.

જાહેર ખબર.

૧૯૧૦ (૧૯૧૦ નો ૧ લો) ના ઇન્ડિયન પ્રેસ ઍક્ટની બારમી કલમથી મળેલી સત્તાની રૂએ નીચેનાં ચોપાનીઆં નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલે નામદાર શહેનશાહ તરફથી જપ્ત થયલાં જાહેર કર્યા છે, કારણ કે ઉક્ત ચોપાનીઆંમાં એવા શબ્દો છે કે તેથી નામદાર શહેનશાહ તરફ કે બ્રિટિશ હિંદમાં કાયદેસર સ્થપાયલી સરકાર તરફ અસંતોષની લાગણી ઉશ્કેરાવાનો સંભવ રહે છે:—

૧. "સ્વદેશી ચળવળ" (સ્વદેશી ઍજીટેશન) રામચંદ્ર હરિ તામહણકરે લખેલું અને નાગપુરના ગોરક્ષણ છાપખાનામાં છપાયલું.

૨. "કાલાંતિલ નિવડક નિબંધ" (સિલેકશન્સ ફ્રૉમ ધિ કાલ) વૉલ્યુમ છઠ્ઠું, શિવરામ મહાદેવ પરાંજપેએ પુનાના મનોહર છાપખાનામાં મરાઠીમાં છાપેલું.

૩. "તિલકાંચે અલ્પ ચરિત્ર" (એ શૉર્ટ લાઇફ ઑવ્ મિ. તિલક) લક્ષ્મણ રામચંદ્ર પંગરકર બી. એ. એ મરાઠીમાં લખેલું અને મુંબઇની નાગરી છાપખાનામાં છાપેલું.

આલીજાહ નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલના
હુકમથી.

(સહી) C. A. Kincaid.
Acting Secretary to Government.

"શ્રીયુત બિપિનચંદ્ર પાલનાં ભાષણો" એ નામના પુસ્તકનું ૧૯૧૦ ના ઇન્ડિયન પ્રેસ ઍક્ટની બારમી કલમની રૂએ રદબાતલ થવું.

નં. ૬૦૩૫.

જ્યુડિસ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ.

કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૨૧ મી ઑક્ટોબર ૧૯૧૦.

નં ૫૮૮૧

જ્યુડિસ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ.

કિલ્લે મુંબઈ તા ૧૫ મી ઑક્ટોબર ૧૯૧૦

જાહેર ખબર.

૧૯૧૦ (૧૯૧૦ નો ૧ લો) ના ઇન્ડિયન્ પ્રેસ ઍક્ટની બારમી ક લમથી મળેની સત્તાની રૂએ નીચે ॥ ચોપાનીઆ નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલે નામદાર શહેનશાહ તરફથી જપ્ત થયના જાહેર કર્યા છે, કારણ કે ઉક્ત ચોપાનીઆમા એવા શબ્દો છે કે તેથી નામદાર શહેનશાહ તરફ કે બ્રિટિશ હિંદમા કાયદેસર સ્થપાનની સરકાર તરફ અસતોષની લાગણી ઉશ્કેરવાનો સભવ રહે છે —

૧ "સ્વદેશી ચળવળ" (સ્વદેશી ઍજીટેશન) રામચંદ્ર હરિ તામહણકરે લખેલુ અને નાગપુરના ગૌરક્ષણ છાપખાનામા છપાયલુ

૨ "કાનાતિલ નિવડક નિબંધ" (સિલેકશન્સ ફ્રૉમ ધિ મન) વૉલ્યુમ બ્ઠ્ઠુ, શિવરામ મહાદેવ પરાંજપેએ પુનાના મનોહર છાપખાનામા મરાઠીમા છાપેલુ

૩ તિલકાંચે અલ્પ ચરિત્ર (એ શૉર્ટ લાઇફ્ ઑફ્ મિ તિલક) લક્ષ્મણ રામચ. પગા ર બી એ એ મરાઠીમા લખેલુ અને મુંબઈના નાગરી છાપખાનામા છાપેલુ

આલીજાહ નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલના

હુકમથી

(સહી) C. A Kincaid.

Acting Secretary to Government

"શ્રીયુત બિપિનચંદ્ર પાલના ભાષણો' એ નામના પુસ્તકનુ ૧૯૧૦ ના ઇન્ડિયન પ્રેસ ઍક્ટની બારમી કલમની રૂએ રદબાતલ થવુ

નં ૬૦૩૫.

જ્યુડિસ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ

કિલ્લે મુંબઈ, તા ૨૧ મી ઑક્ટોબર ૧૯૧૦

છાપખાનામાં અને વડોદરાના લક્ષ્મીવિલાસ છાપખાનામાં છપાયલું.

૩. "સ્વદેશી અને બહિષ્કાર" ("સ્વદેશી અને બાયકૉટ") વડોદરાના એલ. વી. છાપખાનામાં છપાયનું.

વડોદરાના જયવિજય છાપખાનામાં છપાયલાં.

૪. પ્રતાપસિંહ.

૫. "જાઈ જુઈ" અથવા "ધિ આરબર ઑવ ઇન્ફ્રૅટ્સુએશન."

૬. "રાજનિષ્ઠા આણિ રાજદ્રોહ." ("લૉયલટી એન્ડ ડિસ્ લૉયલ્ટી.")

૭. "શ્રીકૃષ્ણચરિત્ર" અથવા "ધિ લાઇફ્ ઑવ્ શ્રીકૃષ્ણ" ભાગ ૧ લો "આત્મોદ્ધાર" અને ભાગ ૨ જો "જગત–ઉદ્ધાર."

૮. "તેવીસમી રાષ્ટ્રીય સભા"

૯. "સોન્યા બાપુ" અથવા "ધિ એજ ઑવ્ સ્લેવરી."

૧૦. અશ્વત્થામાચા છાપા અથવા "ધિ કુપ ડી મૅન ઑવ્ અશ્વત્થામા."

૧૧. "અશ્વત્થામાચે પરિપત્ય" અથવા "ચેસ્ટાઇઝમેન્ટ ઑવ્ અશ્વત્થામા."

૧૨. "રામકર્યાચા ઓણુમા"

૧૩. "લોહભીમ" અથવા "ભીમ મેઇડ ઑવ્ આયર્ન."

આલીજાહ નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલના

હુકમથી.

(સહી) C. A. Kincaid.

Acting Secretary to Government.

"બિપિનચંદ્ર પાલનાં ભાષણોના હિંદી અને મરાઠી તરજુમાઓનું ૧૯૧૦ ના ઇન્ડિયન પ્રેસ ઍક્ટની ૧૨ મી કલમની રૂએ રદબાતલ થવું."

નં. ૬૦૭૮. જ્યુડિશિયલ ડિપાર્ટમેન્ટ.

કિલ્લે મુંબઈ તા. ૨૨ મી ઑક્ટોબર ૧૯૧૦.

છાપખાનામાં અને વડોદરાના લક્ષ્મીવિલાસ છાપખાનામાં છપાયલું.

૩. "સ્વદેશી અને બહિષ્કાર" ("સ્વદેશી અને બાયકૉટ") વડોદરાના એલ. વી. છાપખાનામાં છપાયલું.

વડોદરાના જયવિજય છાપખાનામાં છપાયલાં.

૪. પ્રતાપસિંહ.

૫. "જાઈ જુઈ" અથવા "ધિ આરબર ઑવ્ ઇનફૅટચુએશન."

૬. "રાજનિષ્ઠા આણિ રાજદ્રોહ." ("લૉયલટી એન્ડ ડિસ્ લૉયલ્ટી.")

૭. "શ્રીકૃષ્ણચરિત્ર" અથવા "ધિ લાઇફ ઑવ્ શ્રીકૃષ્ણ" ભાગ ૧ લો "આત્મોદ્ધાર" અને ભાગ ૨ જો "જગત-ઉદ્ધાર."

૮. "તેવીસમી રાષ્ટ્રીય સભા"

૯. "સોન્યા બાપુ" અથવા "ધિ એજ ઑવ્ સ્લેવરી."

૧૦. અશ્વત્થામાચા છાપા અથવા "ધિ કુપડી મેન ઑવ્ અશ્વત્થામા."

૧૧. "અશ્વત્થામાચે પરિપત્ય" અથવા "ચેસ્ટાઇઝમેન્ટ ઑવ્ અશ્વત્થામા."

૧૨. "રામકર્યાચા ઓણામા"

૧૩. "લોહભીમ" અથવા "ભીમ મેઇડ ઑવ્ આયર્ન."

આલીજાહ નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલના

હુકમથી.

(સહી) C. A. Kincaid.

Acting Secretary to Government.

"બિપિનચંદ્ર પાલનાં ભાષણોના હિંદી અને મરાઠી તરજુમાઓનું ૧૯૧૦ ના ઇન્ડિયન પ્રેસ ઍક્ટની ૧૨ મી કલમની રૂએ રદબાતલ થવું."

નં. ૬૦૭૮. જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ.

કિલ્લે મુંબાઈ તા. ૨૨ મી ઑક્ટોબર ૧૯૧૦.

તેથી કરી નામદાર શહેનશાહ તરફ કે બ્રિટિશ હિંદમાં કાયદેસર સ્થપાયલી સરકાર તરફ અસંતોષની લાગણી ઉશ્કેરાવાનો સંભવ રહે છે :—

"દેશભક્ત મહાત્મા તિલક" શાહ અમીચંદ નથુભાઈએ ગુજરાતીમાં લખેલું અને પ્રસિદ્ધ કરેલું અને અમદાવાદના સત્યવિજય છાપખાનામાં છાપેલું.

"ગણપતિચ્યા મેલાચિ પાદે" લાહુ રામજી ગોલટકરે મરાઠીમાં લખેલું. મુંબઈના શારદા ફૂદન છાપખાનામાં ભાસ્કર મહાદેવ સિધાયેએ છાપેલું અને ખંડેરાવ દ્વારકાજી પાટિલે પ્રસિદ્ધ કરેલું.

"વર્ણ ધર્મ મિમાંસા" ભટ વિદ્યાભૂષણ તાંબે શાસ્ત્રીએ મરાઠીમાં લખેલું મુંબઈના ગણપત કૃષ્ણાજી છાપખાનામાં સખારામ સીતારામ વર્તકે છાપેલું અને રામજી કૃષ્ણાજીરાવ ગુણેએ પ્રસિદ્ધ કરેલું.

"રાષ્ટ્ર પુરુષ" નુ દેવીસિંગ મોહનસિંગે પ્રસિદ્ધ કરેલું એક ચિત્ર જેની મધ્યમાં જમણા હાથમાં "સ્વદેશી બહિષ્કાર." એ પ્રમાણેના લેખવાળી તરવાર પકડીને અને ડાબા હાથમાં "રાષ્ટ્રદીપક" એ નામવાળા ચાદના આકારમાં છબીઓના સમૂહને પકડી કમળ ઉપર ઊભેલો એક પુરુષ ચિતરેલામાં આવ્યો છે. વળી આ ચિત્રમાં તે પુરુષના જમણા હાથના તેમજ ડાબા હાથના ઉપરના ખૂણામાં બીજી કેટલીએક છબીઓ અને ડાબા હાથના નીચેના ખૂણામાં "જનની" અને "પરાવલંબી" એ મુજબનાં અલંકારયુક્ત ચિત્રો ચિતરેલાં છે.

આલીજાહ નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલની

હુકમથી.

(સહી) C. A. Kincaid.

Acting Secretary to Government.

"યોગમાયા" નામની ગુજરાતી ચોપડીનુ સને ૧૯૧૦ (૧૯૧૦ ના ૧ લો) ના ઇન્ડિયન પ્રેસ ઍક્ટની બારમી કલમની રૂએ રદબાતલ થવું.

નં. ૬૩૧૪.

જ્યુડિશિયલ ડિપાર્ટમેન્ટ.

કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૭ મી નવેંબર ૧૯૧૦.

તેથી કરી નામદાર શહેનશાહ તરફ કે બ્રિટિશ હિંદમાં કાયદેસર સ્થપાયલી સરકાર તરફ અસંતોષની લાગણી ઉશ્કેરવાનો સંભવ રહે છે :—

"દેશભક્ત મહાત્મા તિલક" શાહ અમીચંદ નથુભાઈએ ગુજરાતીમાં લખેલું અને પ્રસિદ્ધ કરેલું અને અમદાવાદના સંસવિજય છાપખાનામાં છાપેલું.

"ગણપતિચ્યા મેલાચિ પાંડે" લાહુ રામજી ગોલટકરે મરાઠીમાં લખેલું. મુંબઈના શારદા કૃદન છાપખાનામાં બાસ્કર મહાદેવ સિધાયેએ છાપેલું અને ખંડેરાવ દ્વારકાજી પાટિલે પ્રસિદ્ધ કરેલું.

"વર્ણ ધર્મ મિમાંસા" ભટ વિદ્યાભૂષણ તાંબે શાસ્ત્રીએ મરાઠીમાં લખેલું મુંબઈના ગણપત કૃષ્ણાજી છાપખાનામાં સખારામ સીતારામ વર્તકે છાપેલું અને રામજી કૃષ્ણાજીરાવ રાણેએ પ્રસિદ્ધ કરેલું.

"શબ્દ પુરુષ" નું દેવીસિંગ મોહનસિંગે પ્રસિદ્ધ કરેલું એક ચિત્ર જેની મધ્યમાં જમણા હાથમાં "સ્વદેશી બહિષ્કાર." એ પ્રમાણેના લેખવાળી તરવાર પકડીને અને ડાબા હાથમાં "શબ્દદીપક" એ નામવાળા ચાંદના આકારમાં છબીઓના સમૂહને પકડી કમળ ઉપર ઊભેલો એક પુરુષ ચિતરવામાં આવ્યો છે. વળી આ ચિત્રમાં તે પુરુષના જમણા હાથના તેમજ ડાબા હાથના ઉપરના ખૂણામાં બીજી કેટલીએક છબીઓ અને ડાબા હાથના નીચેના ખૂણામાં "જનની" અને "પરાવલંબી" એ મુજબનાં અલંકારયુક્ત ચિત્રો ચિતરેલાં છે.

આલીજાહ નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલના
હુકમથી.

(સહી) C. A. Kincaid.

Acting Secretary to Government.

"યોગમાયા" નામની ગુજરાતી ચોપડીનું સને ૧૯૧૦ (૧૯૧૦ ના ના ઇન્ડિયન પ્રેસ ઍક્ટની બારમી કલમની રૂએ રદબાતલ થવું.

નં. ૬૩૧૪.

જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ

કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૭ મી નવેંબર ૧૯૧૦.

કરી છે, કારણ કે ઉક્ત નાટકોમાં એવા શબ્દો છે કે તેથી નામદાર શહેનશાહ તરફ કે બ્રિટિશ હિંદમાં કાયદેસર સ્થપાયલી સરકાર તરફ અસંતોષની લાગણી ઉશ્કેરાવાનો સંભવ રહે છે.

આલીજાહ નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલના
હુકમથી.
(સહી) C. A. Kincaid.
Secretary to Government.

"મરાઠયાંચે ઇતિહાસાંત નાનાંચે મહત્વ" નામના મરાઠી પુસ્તકનું સને ૧૯૧૦ના ઇન્ડિયન પ્રેસ ઍક્ટની ૧૨ મી કલમની રૂએ રદબાતલ થવું.

નં ૬૫૪૨.

જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ.

કિલ્લે મુંબઈ, તા ૧૭ મી નવેંબર ૧૯૧૦.

જાહેર ખબર.

૧૯૧૦ (૧૯૧૦ નો ૧ લો) ના ઇન્ડિયન પ્રેસ ઍક્ટની ૧૨ મી કલમથી મળેલી સત્તાની રૂએ નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલે નામદાર શહેનશાહ તરફથી મુંબઈના વિજય છાપખાનામાં છપાયલું અને ગણેશ નારાયણ જોશીએ પ્રસિદ્ધ કરેલું "મરાઠયાંચે ઇતિહાસાંત નાનાંચે મહત્વ" [ધિ ઇમ્પોર્ટન્સ ઑવ્ નાના (ફડનવીસ) ઇન્ ધિ હિસ્ટ્રી ઑવ્ ધિ મરાઠાઝ] એ નામનું પુસ્તક જપ્ત કરેલું જાહેર કર્યું છે, કારણ કે ઉક્ત પુસ્તકમાં એવા શબ્દો છે કે તેથી નામદાર શહેનશાહ તરફ કે બ્રિટિશ હિંદમાં કાયદેસર સ્થપાયલી સરકાર તરફ અસંતોષની લાગણી ઉશ્કેરાવાનો સંભવ રહે છે.

આલીજાહ નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલના
હુકમથી.
(સહી) C. A. Kincaid.
Secretary to Government.

કરી છે, કારણ કે ઉક્ત નાટકોમાં એવા શબ્દો છે કે તેથી નામદાર શહેનશાહ તરફ કે બ્રિટિશ હિંદમાં કાયદેસર સ્થપાયલી સરકાર તરફ અસંતોષની લાગણી ઉશ્કેરાવાનો સંભવ રહે છે.

આસીજાહ નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલના,

હુકમથી.

(સહી) C. A. Kincaid,

Secretary to Government.

"મરાઠ્યાંચે ઇતિહાસાંત નાનાંચે મહત્ત્વ" નામના મરાઠી પુસ્તકનું સને ૧૯૧૦ ના ઇન્ડિયન પ્રેસ ઍક્ટની ૧૨ મી કલમની રૂએ રદબાતલ થવું.

નં. ૬૫૪૨.

જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ.

કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૧૭ મી નવેંબર ૧૯૧૦.

જાહેર ખબર.

૧૯૧૦ (૧૯૧૦ નો ૧ લો) ના ઇન્ડિયન પ્રેસ ઍક્ટની ૧૨ મી કલમથી મળેલી સત્તાની રૂએ નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલે નામદાર શહેનશાહ તરફથી મુંબઇના વિજય છાપખાનામાં છપાયલું અને ગણેશ નારાયણ જોશીએ પ્રસિદ્ધ કરેલું. "મરાઠ્યાંચે ઇતિહાસાંત નાનાંચે મહત્ત્વ" [ધિ ઇમ્પોર્ટન્સ ઑવ્ નાના (ફડનવીસ) ઇન્ ધિ હિસ્ટ્રી ઑવ્ ધિ મરાઠાઝ] એ નામનું પુસ્તક જપ્ત કરેલું જાહેર કર્યું છે, કારણ કે ઉક્ત પુસ્તકમાં એવા શબ્દો છે કે તેથી નામદાર શહેનશાહ તરફ કે બ્રિટિશ હિંદમાં કાયદેસર સ્થપાયલી સરકાર તરફ અસંતોષની લાગણી ઉશ્કેરાવાનો સંભવ રહે છે.

આસીજાહ નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલના

હુકમથી.

(સહી) C. A. Kincaid.

Secretary to Government.

આત્મારામ અને દલાભાઈની કમ્પનીની

લેખનકળા કોપીબુકો.

ગુજરાતી અને બાળબોધમાં છ નમ્બરમાં.

કેળવણી ખાતાના ને ડિરેક્ટર સાહેબે મુમ્બઈ ઇલાકાની ગુજરાતી નિશાળોમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

કેળવણીખાતાના ઘણા અનુભવી અમલદારોના મત લઈ ગુજરાતી અક્ષરોના શુદ્ધ વળણ શોધી કાઢી, તથા ધોરણોને અનુકૂળ અક્ષરોના કદ લખાણ વગેરેની ગોઠવણ કરીને, **હાલ ચાલતી સર્વે કોપીબુકો** કરતાં **ચઢીઆતા થયાની ખાત્રી થયા પછી છપાવી બહાર પાડી છે.**

કોપીબુકોની સફાઈ અને સુન્દરતા જાળવવા માટે ત્રાંબાના પતા (કૉપરપ્લેટ) કોતરાવેલા છે, જે ઉપરથી માત્ર દરેક પેજ એકજ સુન્દર રંગની શાહીથી છપાય છે કાગળ અને કવર ઉંચા ટકાઉ પસંદ કરેલા છે, જે એક નમુના જોવાથી-ખાત્રી થશે

૨૦૦ અને તે ઉપરાંત કોપી ખરીદનારને સેંકડે ૩૦ કમીશન આપવામાં આવશે; પેકીંગ અને રેલવે ખર્ચ આપવામાં આવશે પણ પોસ્ટ મારફતનું કે સ્ટેશનથી આગળનું આપવામાં આવશે નહિ

કોપીઓ સાથે બીજાં પુસ્તકો મગાવનારને જોઇએ તો ઉપ-લક કમીશન આપવા ગોઠવણ રાખી છે મળવાનું ઠેકાણું—આત્મારામ **દલાભાઇની કમ્પની.** લેખનકળા કોપીબુકની ઓફીસ,–કાળબાદેવી **રોડ પોસ્ટ ઓફીસ સામું નંબર-૨૧૭ મુંબઈ.**

જગન્નાથ જેઠાભાઈ.

સૂચના.

આ પત્રસંબંધી સર્વે લખાણ એડિટર તરફ મોકલવું. બેરીંગ કાગળ લેવામાં નહિ આવે. સહી વગરનાં લખાણ ઉપર ધ્યાન અપાશે નહિ.

છાપવા મોકલેલું લખાણ ચોખ્ખે અક્ષરે કાગળની એકજ બાજુએ લખવું. તે અમુક માસમાં છાપવા અથવા નાપસંદ પડેલું લખાણ પાછું મોકલવા બંધાતા નથી. જરૂર હોય તો મોકલનારે પોતાને ખર્ચે મંગાવી લેવું.

શાળાખાતાના તેમજ બીજા ગૃહસ્થો કેળવણી તથા નિશાળવ્યવસ્થાને લગતા વિષય લખી મોકલશે તો તે પણ યોગ્ય ધારીશું તો ખુશીથી પ્રસિદ્ધ કરીશું.

મનીઑર્ડર મોકલનારે કૂપન ઉપર પોતાનું ઠેકાણું, અને શી બાબતના પૈસા છે તે ચોખ્ખે અક્ષરે લખવું. તે વિના ભૂલ થવાનો સંભવ છે. પોસ્ટની ટિકિટો મોકલનારે દર રૂપીએ અર્ધો આનો વધારે મોકલવો; પોસ્ટ સિવાયની બીજી ટિકિટો લેવામાં આવશે નહિ.

આ પત્રની કિંમત અગાઉથીજ વરસ એકનો રૂ. ૧-૦-૦ રાખી છે, પોસ્ટેજ માફ. છૂટક નકલના પોસ્ટેજ સાથે આઠ આના; પંદરના અંદર લેનાર દશ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષકો તથા સ્કોલરોને ટપાલ ખર્ચ સાથે રૂ. ૦-૧૨-૦.

વિષય લખી મોકલનારને પૈસા લેવાની ખુશી હોય તો તેમ સ્પષ્ટ લખવું. વિષય પસંદ પડશે તો તેની અગત્ય વગેરે ઉપર વિચાર કરી દર છાપેલે પાને રૂ. ૧ સુધી આપવામાં આવશે ચર્ચાપત્રનો એમાં સમાવેશ થશે નહિ.

જાહેર ખબરો છાપવાના ભાવ.

રૂ. ... લીટી	તો પ્રથમ પૂરો ચાર્જ અને તે પછી
૧... ... ... ૩	ના અગીઆર માસ લગી દર માસે
ત્યાંથી વધારે લીટીઓ માટે રૂ. ૧)-	½ ગણો ચાર્જ પડશે. ત્રણ માસ માટે
ની લીટીઓ ચાર પ્રમાણે.	પહેલે મહીને પુરો ચાર્જ, અને પછી
બાર માસ લગી લાગલાગટ હશે	દરેક માસે ½ ચાર્જ લેવાશે.

શાળાપત્રની સાથે કોઈ પણ હેંડબિલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

સૂચના.

આ પત્રસંબંધી સર્વે લખાણ એડિટર તરફ મોકલવું. નૉટપેડ કાગળ લેવામાં નહિ આવે. સહી વગરનાં લખાણ ઉપર ધ્યાન અપાશે નહિ.

છાપવા મોકલેલું લખાણ ચોખ્ખે અક્ષરે કાગળની એકજ બાજુએ લખવું. તે અમુક માસમાં છાપવા અથવા નાપસંદ પડેલું લખાણ પાછું મોકલવા બંધાતા નથી. જરૂર હોય તો મોકલનારે પોતાને ખર્ચે મંગાવી લેવું.

શાળાખાતાના તેમજ બીજા ગૃહસ્થો કેળવણી તથા નિશાળવ્યવસ્થાને લગતા વિષય લખી મોકલશે તો તે પણ યોગ્ય લાગશે તો ખુશીથી પ્રસિદ્ધ કરીશુ.

મનીઑર્ડર મોકલનારે કૂપન ઉપર પોતાનુ ઠેકાણું, અને શી બાબતના પૈસા છે તે ચોખ્ખે અક્ષરે લખવું. તે વિના ભૂલ થવાનો સંભવ છે. પોસ્ટની ટિકિટો મોકલનારે દર રૂપીએ અર્ધો આનો વધારે મોકલવો; પોસ્ટ સિવાયની બીજી ટિકિટો લેવામાં આવશે નહિ.

આ પત્રની કિંમત અગાઉથીજ વરસ એકનો રૂ. ૧-૦-૦ રાખી છે, પોસ્ટેજ માફ. છૂટક નકલના પોસ્ટેજ માથે અઢી આના; પંદરના અંદર લેનારૂં દેસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષકો તથા સ્કોલરોને ટપાલ ખર્ચ સાથે રૂ. ૦-૧૨-૦.

વિષય લખી મોકલનારને પૈસા લેવાની ખુશી હોય તો તેમ સ્પષ્ટ લખવું. વિષય પસંદ પડશે તો તેની અગત્ય વગેરે ઉપર વિચાર કરી દર છાપેલે પાને રૂ. ૧ સુધી આપવામાં આવશે અર્થાપત્રનો એમાં સમાપ્ત થશે નહિ.

જાહેર ખબરો છાપવાના ભાવ.

રૂ. ... લીટી. તો પ્રથમ પૂરો ચાર્જ અને તે પછી
૧... ... ... ૩ ના અગીઆર માસ લગી દર માસે
દશથી વધારે લીટીઓ માટે રૂ. ૧)- ¾ ગણો ચાર્જ પડશે. ત્રણ માસ માટે
ની લીટીઓ ચાર પ્રમાણે. પહેલે મહીને પુરો ચાર્જ, અને પછી
બાર માસ લગી લાગલાગટ હશે દરેક માસે ¾ ચાર્જ લેવાશે.

શાળાપત્રની સાથે કોઈપણ હૅન્ડબિલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

માસ્તર સાહેબોને ખાસ પ્રાર્થના કે આ બાબત લોકોમાં લાવતા રહી આ પરોપકારના કાર્યમાં બનતી મદદ આપવી.

નજીવી કિંમતે અપાતાં ઉત્તમ પુસ્તકો.

દુઃખહારિણીવશ ભારતદેશ, અને ધર્મની ઉન્નતિના ખાસ સાધનરૂપ ઉત્તમપ્રકારનું વાચન ગરીબોને પોષાતી નજીવી કિંમતે પુરૂં પાડવાનો નિઃસ્વાર્થ સેવાધર્મ આરંભીને આ મંડળે ગયાં બે વર્ષમાં સાત પુસ્તકોની ચોપન હજાર પ્રતો કહાડી છે.

આ વર્ષમાં ચરિત્રો, વિષ્ણુસહસ્રનામાદી ગીતા ઇ૦ મોટાં પુસ્તકો નીકળશે

શ્રીયોગવાસિષ્ઠ { વૈરાગ્ય મુમુક્ષુ પ્રકરણો શ્લોક અર્થ સાથે પાન ૩૫૦ પાકું પૂઠું કીં. માત્ર ૦।≈ પો. ૦)≈

એકાદશસ્કંધ { ભાગવતના સારરૂપ શ્લોક અર્થ સાથે પાન ૪૫૦ પાકું પૂઠું ફક્ત ૦।≈॥ પો. ૦,≈

ભગવદ્ ગીતા { શ્લોક અર્થ માહાત્મ્ય ઇ૦ સાથે પાન ૨૯૦ ગુટકો કાચુ પૂઠું ૦)≈ પાકું ૦)≈ સા૦ ।પો. ૦)

દશમ સ્કંધ { ગુજરાતી ભાષાંતર આધ્યાત્મિક રહસ્ય સાથે પાનાં ૫૦૦ પૂઠું પાકું ક. ૦॥− પો. ૦)≈

સદ્ગુણી બાળકો { બાળકો માટે અસરકારક ૮૧ ખરા બનાવો ૦)≈ પો. ૦)−

નશીબની કુંચી { વિચારશક્તિ અને પુરુષાર્થની મહત્તા કીં. ૦)≈॥ પો. ૦)−

બાળકોની વાતો { પઢિયારકૃત રમુજીભાષામાં ઉત્તમ બોધ ૦)≡ પો. ૦)−

ભગવાનની છબી { શ્લોક ૐકાર સાથે ઇંચ ૯x૭ ની જાડી ૦)− પાતળી ૦)૦॥ પો. ૦)૦॥

જીવન પ્રભાત, (મહારાજા શિવાજી વિષે ઉત્તમ નોવેલ૦)૦।≈ પો. ૦)−

જીવન સંધ્યા, (મહારાણા પ્રતાપ વિષે ઉત્તમ નોવેલ ૦।≈ પો. ૦)−

પ્રેસીડન્ટ મહાવીર ગારફીલ્ડનું જીવનચરિત્ર ૦)૦।≈ પો. ૦)−

સંગીતનીતિ ૦)≈ મરણ પછી હાલત ૦)૦॥ ક્ષાત્રપાળ ૦)−॥

વી. પી. ખર્ચ જુદું થશે, છ આનાથી ઓછું વી. પી. મંગાવવું નહીં ધર્માદા કે વેચવા માટે સામટાં લેનારે રૂબરૂ સાથી પૂછવું.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક મિત્રમંડળ, કાલબાદેવી મુંબઈ.

માસ્તર સાહેબોને ખાસ પ્રાર્થના કે આ બાબત લોકોમાં લાવતા રહી આ પરોપકારના કાર્યમાં બનતી સહાય આપવી.

નજીવી કિંમતે અપાતાં ઉત્તમ પુસ્તકો.

દુઃખહારિન્દ્રિવશ ભારતદેશ અને ધર્મની ઉન્નતિનાં ખાસ સાધનરૂપ ઉત્તમપ્રકારનું વાચન ગરીબોને પોષાતી નજીવી કિંમતે પુરું પાડવાનો નિઃસ્વાર્થ સેવાધર્મ આરંભીને આ મંડળે ગયાં બે વર્ષમાં સાત પુસ્તકોની ચોપન હજાર પ્રતો કહાડી છે.

આ વર્ષમાં ચરિત્રો, ચિદ્ઘનાનંદી ગીતા ઈ૦ મોટાં પુસ્તકો નીકળશે.

શ્રીયોગવાસિષ્ઠ	વૈરાગ્ય મુમુક્ષુ પ્રકરણો શ્લોક અર્થ સાથે પાન ૬૫૦ પાકું પૂઠું કીં. માત્ર ૦॥=પો.૦)=
એકાદશસ્કંધ	ભાગવતના સારરૂપ શ્લોક અર્થ સાથે પાન ૪૫૦ પાકું પૂઠું ફક્ત ૦॥ પો૦
ભગવદ્ ગીતા	શ્લોક અર્થ માહાત્મ્ય ઈ૦સાથે પાન૨૯૦ ગુટકો કાચુ પૂઠું ૦)= પાકું ૦)≡ સો૦ પો૦
દશમ સ્કંધ	ગુજરાતી ભાષાંતર આધ્યાત્મિક રહસ્ય સાથે પાનાં ૫૦૦ પૂઠું પાકું ૦॥ પો૦)=
સદ્ગુણી બાળકો	બાળકો માટે અસરકારક ૮૧ ખરા બનાવો ૦)≡ પો. ૦)
નશીબની કુંચી	વિચારશક્તિ અને પુરુષાર્થ ની મહત્તા કીં. ૦)॥ પો. ૦)
બાળકોની વાતો	પઠિયારફત રસીલીભાષામાં ઉત્તમ બોધ ૦)≡ પો. ૦)
ભગવાનની છબી	શ્લોક ૐકાર સાથે ઇંચ ૯×૭ ની જાડી ૦) પાતળી ૦)॥ પો. ૦)॥

જીવન પ્રભાત, (મહારાજા શિવાજી વિષે ઉત્તમ નોવેલ૦) ૦॥ પો.૦

જીવન સંધ્યા, (મહારાણા પ્રતાપ વિષે ઉત્તમ નોવેલ ૦॥ પો.૦)

પ્રસીડન્ટ મહાવીર ગારફીલ્ડનું જીવનચરિત્ર ૦)॥ પો.૦)

સંગીતનીતિ ૦)≡ મરણ પછી હાલત ૦)॥ ક્ષાત્રપાળ ૦)॥

વી. પી. ખર્ચ જુદું થશે, છ આનાથી ઓછું વી. પી મંગાવવું ન ધર્માદા કે વેચવા સારૂ સામટાં લેનારે રીતસરથી પૂછવું.

સસ્તું સાહિત્યવર્ધક મિત્રમંડળ, કાલબાદેવી મુંબઈ.

થવોજ જોઈએ. એક ગ્રૅજ્યુએટ શિક્ષક એવા જોવામાં આવ્યા છે કે આખા કલાક સુધી એકજ ધાટીએ, એકજ તરફ નજર રાખીને વ્યાખ્યાન કર્યાજ જાય. તેનું જ્ઞાન સારૂં છે, પણ આવી શૈલીથી તે કોના પર અસર કરે? ઘણા ભાષણકર્તાનાં લખી લાવેલાં કે મોંએ અપાતાં ભાષણો આજ કારણથી જોઈએ તેવી અસર કરી શકતાં નથી. યોગ્ય અનુભાવ ધાટીમાં ફેરફાર વિનાનું એક ધાટીએ બોલેલું કદી પણ શ્રોતાજનનાં મન સંસ્કાર પાડતું નથી.

નરમાશ ને સખ્તાઈ—શિક્ષકે અતિશય નરમ તેમજ અતિશય સખ્ત પણ થવું નહિ. અન્ય વિષયમાં છે તેમ આમાં પણ વચલો માર્ગજ ઉત્તમ છે. **સર્વત્ર વર્જયતે** એ ન્યાયે નરમ થવાથી, શિક્ષકને અનેક પ્રકારની અડચણ પડે છે. તેને કોઈ ગાંઠતું નથી, તેનાથી વ્યવસ્થા જળવાતી નથી, ને પોતાની પદવીની પ્રતિષ્ઠા ટકાવી રખાતી નથી. તેમજ અતિશય સખ્ત થવાથી શિષ્યવર્ગનાં મનમાં તે અણગમો ઉત્પન્ન કરે છે. પ્રેમને બદલે ભયથી તાત્કાલિક થાય છે; પણ તેનું પરિણામ લાંબો વખત પહોંચતું નથી. શિક્ષકનું કામ સોનીના જેવું છે. સોની જેમ કોઈક વખત હથોડા જોરથી મારે છે ને કોઈક વખત ઘણોજ ધીમો ધીમો, તેજ પ્રમાણે શિક્ષક પ્રસંગ ને પાત્ર બંનેને અનુસરીને વર્તવું જોઈએ. જેવું પાત્ર તેવું વર્તન. શરમાળ ને લાગણીવાળા શિષ્ય તરફ નરમાશની જરૂર છે; ને નઠોર ને બેરડ શિષ્ય તરફ સખ્તાઈની જરૂર છે. કોઈક પ્રસંગે નમતી દોરી મૂકવી જોઈએ ને કોઈક પ્રસંગે સખત ખેંચી પકડવી જોઈએ. જેને અંગ્રેજીમાં Tact (પ્રસંગજ્ઞતા) કહે છે તે તેનામાં હોવીજ જોઈએ. આપણા પ્રાચીન ઉપદેશકોએ દેશકાલાનુસારી વર્તનનોજ ઉપદેશ કર્યો છે.

ધૈર્ય—શિક્ષકે આકળા ન થવું. 'ધીરજનાં ફળ મીઠાં છે' એ કહેવત હમેશ યાદ રાખવી. સર્વ શિષ્યની બુદ્ધિ સરખી નથી. કેટલાકની બુદ્ધિ ઘણી તીવ્ર તો કેટલાકની ઘણી મન્દ હોય છે. કેટલાક એકજ વાર કહેવાથી ગ્રહણ કરે છે ને કેટલાક, અનેક વાર દર્શાવ્યા છતાં ગ્રહણ કરી શકતા નથી. આવી સ્થિતિમાં શિક્ષકે ધૈર્ય રાખવું. સાત્વિક વૃત્તિથી વર્તવું, તામસી થવું નહિ. એક વાર સમજાવવાથી કોઈના મનમાં અમુક વાત ન ઉતરે તો તેનું જુદી જુદી રીતે નવા નવા સ્વરૂપમાં વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ કરવું. મિજાજ ખોવો નહિ, ધીરજ ને સહનશીલતાથીજ કા-

થવોજ જોઈએ. એક ગ્રૅડ્યુએટ શિક્ષક એવા જોવામાં આવ્યા છે કે આખા કલાક સુધી એકજ ધાટીએ, એકજ તરફ નજર રાખીને ભાષણ કર્યાજ જાય. તેનું જ્ઞાન સારૂં છે, પણ આવી શૈલીથી તે કોના પર અસર કરે? ઘણા ભાષણકર્તાનાં લખી લાવેલાં કે મોંએ અપાતાં ભાષણો આજ કારણથી જોઈએ તેવી અસર કરી શકતાં નથી. યોગ્ય અનુભાવ ધાટીમાં ફેરફાર વિનાનું એક ધાટીએ બોલેલું કદી પણ શ્રોતાજનનાં મન સંસ્કાર પાડતું નથી.

નરમાશ ને સખ્તાઈ—શિક્ષકે અતિશય નરમ તેમજ અતિશય પણ થવું નહિ. અન્ય વિષયમાં છે તેમ આમાં પણ વચલો માર્ગજ ઉત્તમ છે. **सर्वत्र वार्जयेत्** એ ન્યાયે નરમ થવાથી, શિક્ષકને અનેક પ્રકારની અડચણ પડે. તેને કોઈ ગાંઠતું નથી, તેનાથી વ્યવસ્થા જળવાતી નથી, ને પોતાની પદવીની પ્રતિષ્ઠા ટકાવી રખાતી નથી. તેમજ અતિશય સખત થવાથી શિષ્યવર્ગનાં મનમાં તે અણગમો ઉત્પન્ન કરે છે. પ્રેમને બદલે ભયથી તાત્કાલિક થાય છે; પણ તેનું પરિણામ લાંબો વખત પહોંચતું નથી. શિક્ષકનું કામ સોનીના જેવું છે. સોની જેમ કોઈક વખત હથોડો જોરથી મારે છે ને કોઈક વખત ઘણોજ ધામો ધીમો, તેજ પ્રમાણે શિક્ષકે પ્રસંગ ને પાત્ર બંનેને અનુસરીને વર્તવું જોઈએ. જેવું પાત્ર તેવું વર્તન. શરમાળ ને લાગણી વાળા શિષ્ય તરફ નરમાશની જરૂર છે; ને નીડર ને બેફિકર શિષ્ય તરફ સખ્તાઈની જરૂર છે. કોઈક પ્રસંગે નમતી દોરી મૂકવી જોઈએ ને કોઈક પ્રસંગે સખત ખેંચી પકડવી જોઈએ. જેને અંગ્રેજીમાં Tact (પહોંચ) કહે છે તે તેનામાં હોવીજ જોઈએ. આપણા પ્રાચીન ઉપદેશકોએ દેશકાલાનુસારી વર્તનનોજ ઉપદેશ કર્યો છે.

ધૈર્ય—શિક્ષકે આકળા ન થવું. 'ધીરજનાં ફળ મીઠાં છે' એ કહેવત હમેશ યાદ રાખવી. સર્વ શિષ્યની બુદ્ધિ સરખી નથી. કેટલાકની બુદ્ધિ ઘણી તીવ્ર તો કેટલાકની ઘણી મન્દ હોય છે. કેટલાક એકજ વાર કહેવાથી ગ્રહણ કરે છે ને કેટલાક, અનેક વાર દર્શાવ્યા છતાં ગ્રહણ કરી શકતા નથી. આવી સ્થિતિમાં શિક્ષકે ધૈર્ય રાખવું. સાત્વિક વૃત્તિવાળા થવું, તામસી થવું નહિ. એક વાર સમજાવવાથી કોઈના મનમાં અમુક વાત ન ઊતરે તો તેનું જુદી જુદી રીતે નવા નવા સ્વરૂપમાં ફરી ... ધીરજ ને સહનશીલતાથીજ કા.

હેડમાસ્તરો શિષ્ય ને શિક્ષકને એકઠા કરી બંનેની સાક્ષી લેતા હોય એમ કરી શિષ્ય પર ભરોસો રાખે છે ને શિક્ષકને શરમિંદા ને ઝંખવાણો પાડી નાખે છે.

શિક્ષક પ્રતિ હેડમાસ્તરનું વર્તન—વળી કેટલાક હેડમાસ્તર શિક્ષકના શિક્ષણમાં શિષ્યવર્ગમાં તેની ફજેતી થાય એવી રીતે ભૂલ કાઢે છે. એક હેડમાસ્તર જાતે શિખવવાની પદ્ધતિમાં ઉત્તમ હતા તેમને પણ એવીજ ટેવ હતી. એક સમયે પાંચમા ધોરણમાં એક કલાસમાં તેઓ નિરીક્ષણ કરવા ગયા. ત્યાં તે વખતે 'લૅમ્બ્સ ટેઇલ્સ'ના પુસ્તકમાંથી 'ટેમ્પેસ્ટ'ની વાત ચાલતી હતી. તેમાં 'That's my delicate Ariel' એ વાક્યનો અર્થ ચાલતો હતો. શિક્ષકે છોકરાઓને એનો અર્થ પૂછ્યો. કોઈએ કંઈ જવાબ દીધો ને કોઈએ કંઈ. શિક્ષકને 'still better?' (એથી વધારે સારું?) એમ પૂછવાની ટેવ હતી તે પ્રમાણે તેણે વર્ગના છેડા સુધી પૂછ્યા કીધું. તેના પોતાના મનમાં પણ કંઈક શંકા જેવું હતું. છેવટે તે શિક્ષકને હેડમાસ્તરે કહ્યું કે હવે એ વાક્ય તમે સમજાવો. શિક્ષકે સમજાવ્યું કે 'That is my delicate Ariel'. હેડમાસ્તરે કહ્યું, 'No, boys take down this—'Well done, my delicate Ariel.' આવે પ્રસંગે હેડમાસ્તરે યુક્તિથી કામ કરવાની જરૂર હતી, તેમ તેમણે કરવાને બદલે શિક્ષકનું અજ્ઞાન ઉઘાડું પાડ્યું ને તેની પ્રતિષ્ઠાને સખત ઘા કર્યો. નાની ઉમ્મરના શિષ્યના મોં આગળ આ પ્રમાણે શિક્ષકની ફજેતી થવાથી તેનો વકર ઘટી જાય છે.

અનધિકારીને ઉપલા ધોરણમાં ચઢાવવા તે—અયોગ્ય રીતે ઉપલા ધોરણમાં ચઢાવવાથી શિષ્યના હિતને નુકસાન પહોંચે છે ને શિક્ષકની મુશ્કેલીમાં વધારો થાય છે. વર્ગમાં કેટલાક શિષ્ય તે ધોરણને માટે નાલાયક હોય તેવાને લીધે તેમના તેમજ અન્ય શિષ્યના અભ્યાસમાં અન્તરાય આવે છે. વર્ગમાં જે શિખવાય છે તે નબળા શિષ્યો સમજી શકતા નથી ને સારો શિક્ષક તેમને બરોબર શિખવવાની કાળજી રાખે તો તેને તેમની પાછળ ઘણો વખત કાઢવો પડે છે. આથી ઉપલા નંબરના છોકરાઓનો અભ્યાસક્રમ ઘણો ઓછો થાય છે. પ્રાચીન સમયમા પાઠ ન ઊતરે તો તેનુ ભુ પર ઘણુંજ લક્ષ અપાતું. યોગ્ય અધિકાર થયા સ્પષ્ટીકરણ કરવું. મિજાસ ખોવા નહિ. આ બાબત પર દુર્લક્ષ રહેવાનાં ઘ-

હેડમાસ્તરો શિષ્ય ને શિક્ષકને એકઠા કરી બંનેની સાક્ષી લેતા હોય એમ કરી શિષ્ય પર ભરોસો રાખે છે ને શિક્ષકને શરમિંદો ને ઝંખવાણો પાડી નાખે છે.

શિક્ષક પ્રતિ હેડમાસ્તરનું વર્તન—વળી કેટલાક હેડમાસ્તર શિક્ષકના શિક્ષણમાં શિષ્યવર્ગમાં તેની ફજેતી થાય એવી રીતે ભૂલ કાઢે છે. એક હેડમાસ્તર જાતે શિખવવાની પદ્ધતિમાં ઉત્તમ હતા તેમને પણ એવીજ ટેવ હતી. એક સમયે પાંચમા ધોરણમાં એક ક્લાસમાં તેઓ નિરીક્ષણ કરવા ગયા. ત્યાં તે વખતે 'લૅમ્બ્સ ટેઇલ્સ'ના પુસ્તકમાંથી 'ટેમ્પેસ્ટ'ની વાત ચાલતી હતી. તેમાં 'That's my delicate Ariel' એ વાક્યનો અર્થ ચાલતો હતો. શિક્ષકે છોકરાઓને એનો અર્થ પૂછ્યો. કોઈએ કંઈ જવાબ દીધો ને કોઈએ કંઈ. શિક્ષકને 'still better?' (એથી વધારે સારૂં?) એમ પૂછવાની ટેવ હતી તે પ્રમાણે તેણે વર્ગના છેડા સુધી પૂછ્યા કીધું. તેના પોતાના મનમાં પણ કંઈક શંકા જેવું હતું. છેવટે તે શિક્ષકને હેડમાસ્તરે કહ્યું કે હવે એ વાક્ય તમે સમજાવો. શિક્ષકે સમજાવ્યું કે 'That is my delicate Ariel'. હેડમાસ્તરે કહ્યું, 'No, boys take down this—'Well done, my delicate Ariel.' આવે પ્રસંગે હેડમાસ્તરે યુક્તિથી કામ કરવાની જરૂર હતી, તેમ તેમણે કરવાને બદલે શિક્ષકનું અજ્ઞાન ઉઘાડું પાડ્યું ને તેની પ્રતિષ્ઠાને સખત ઘા કર્યો. નાની ઉમ્મરના શિષ્યના મોં આગળ આ પ્રમાણે શિક્ષકની ફજેતી થવાથી તેનો વકર ઘટી જાય છે.

અનધિકારીને ઉપલા ધોરણમાં ચઢાવવા તે—અયોગ્ય રીતે ઉપલા ધોરણમાં ચઢાવવાથી શિષ્યના હિતને નુકસાન પહોંચે છે ને શિક્ષકની મુશીબતમાં વધારો થાય છે. વર્ગમાં કેટલાક શિષ્ય તે ધોરણને માટે નાલાયક હોય તેવાને લીધે તેમના તેમજ અન્ય શિષ્યના અભ્યાસમાં અન્તરાય આવે છે. વર્ગમાં જે શિખવાય છે તે નબળા શિષ્યો સમજી શકતા નથી ને સારો શિક્ષક તેમને બરોબર શિખવવાની કાળજી રાખે તો તેને તેમની પાછળ ઘણો વખત કાઢવો પડે છે. આથી ઉપલા નંબરના છોકરાઓનો અભ્યાસક્રમ ઘણો ઓછો થાય છે. પ્રાચીન સમયમાં પૂર્ણ રીતે તો તેનું ગુરુપર ઘણુંજ લક્ષ અપાતું. યોગ્ય અધિકાર થયા સ્પષ્ટીકરણ કરવું. મિજાસ ખોવા નહિ. આ બાબત પર દુર્લક્ષ રહેવાનાં ધ-

स्वर्गाद् गोपाल कुत्र व्रजसि सुरमुने भूतले कामधेनो-
वत्सस्यानेतुकामस्तृणचयमधुना मुग्धदुग्धं न तस्याः ।
श्रुत्वा श्रीभोजराजप्रचुरवितरणं व्रीडशुष्कस्तनी सा
मिथ्या हि स्यात्प्रयासस्तदपि तदरिभिश्चर्वितं सर्वमुर्व्याम् ॥

આ પ્રશ્નપ્રતિવચનના રૂપમાં ચાટુ ઉક્તિ છે. હે ગોપાલ, સ્વર્ગથી ક્યાં જાઓ છો ? હે સુરમુને, કામધેનુના વત્સને માટે ઘાસનો ભારો લાવવાની ઇચ્છાથી ભૂતળમાં જાઉં છું; કેમકે કામધેનુના હવાડામાં વાછરડા માટે દૂધ નથી. (કારણ આપે છે)—શ્રી ભોજરાજાનું પુષ્કળ દાન સાંભળી વ્રીડાથી તેનાં સ્તન શુષ્ક થઈ ગયાં છે. સુરમુનિ કહે છે કે તમારો પ્રયાસ–ભૂતલમાં જઈ ઘાસ લાવવાનો પ્રયાસ–ખરેખર મિથ્યા થશે; કારણ કે તે પણ–ઘાસ પણ–પૃથ્વી પરનું સર્વ તેના શત્રુઓ ચર્વણ કરી ગયા છે.

नभसि निवरलम्बे सीदता दीर्घकालं
त्वदभिमुखविसृष्टोत्तानचञ्चूपुटेन ।
जलधर जलधारा दूरतस्तावदास्तां
ध्वनिरपि मधुरस्ते न श्रुतश्चातकेन ॥

આધાર વગરના આકાશમાં દીર્ઘકાલ સુધી વિષણ્ણ થઈ ફરતા, તારી તરફ અભિમુખ રાખી છે, ઊભી કરેલી ચાંચ જેણે એવા ચાતક, હે જળધર, તારો ધ્વનિ પણ સાંભળ્યો નથી, તો જળધારાની તો વાત ક્યાંથી?

આ ચાટૂક્તિમાં અન્યોક્તિથી યાચક રાજાને કહે છે કે ચિરકાળ યાચના કરી, પણ તારી આશ્વાસન આપનારી વાણી પણ સાંભળી નથી તો દ્રવ્યની તો વાતજ શી ?

૭. હૃદયદ્રાવક કરુણરસ કાવ્યો.

ભવભૂતિનાં કેટલાંક કરુણ રસનાં ઉત્તમ પદ્યો નીચે આપ્યાં છેઃ—

दलति हृदयं गाढोद्वेगं द्विधा तु न भिद्यते
वहति विकलः कायो मोहं न मुञ्चति चेतनाम् ।

स्वर्गाद् गोपाल कुत्र व्रजसि सुरमुने भूतले कामधेनो-
वत्सस्यानेतुकामस्तृणचयमधुना मुग्धदुग्धं न तस्याः ।
श्रुत्वा श्रीभोजराजप्रचुरवितरणं व्रीडशुष्कस्तनी सा
मिथ्या हि स्यात्प्रयासस्तदपि तदरिभिश्चर्वितं सर्वमुर्व्याम् ॥

આ પ્રશ્નપ્રતિવચનના રૂપમાં ચાટુ ઉક્તિ છે. હે ગોપાલ, સ્વર્ગથી ક્યાં જાઓ છો? હે સુરમુને, કામધેનુના વત્સને માટે ઘાસનો ભારો લાવવાની ઇચ્છાથી ભૂતળમાં જાઉં છું; કેમકે કામધેનુના હવાડામાં વાછરડા માટે દૂધ નથી. (કારણ આપે છે)—શ્રી ભોજરાજાનું પુષ્કળ દાન સાંભળી વ્રીડાથી તેનાં સ્તન શુષ્ક થઈ ગયાં છે. સુરમુનિ કહે છે કે તમારો પ્રયાસ–ભૂતલમાં જઈ ઘાસ લાવવાનો પ્રયાસ–ખરેખર મિથ્યા થશે; કારણ કે તે પણ–ઘાસ પણ–પૃથ્વી પરનું સર્વ તેના શત્રુઓ ચર્વણ કરી ગયા છે.

नभसि निवरलम्बे सीदता दीर्घकालं
त्वदभिमुखविसृष्टोत्तानचञ्चूपुटेन ।
जलधर जलधारा दूरतस्तावदास्तां
ध्वनिरपि मधुरस्ते न श्रुतश्चातकेन ॥

આધાર વગરના આકાશમાં દીર્ઘકાલ સુધી વિપણ્ણ થઈ ફરતા, તારી તરફ અભિમુખ રાખી છે, ઊભી કરેલી ચાંચ જેણે એવા ચાતકે, હે જળધર, તારો ધ્વનિ પણ સાંભળ્યો નથી, તો જળધારાની તો વાત ક્યાંથી?

આ ચાટૂક્તિમાં અન્યોક્તિથી યાચક રાજાને કહે છે કે ચિરકાળ યાચના કરી, પણ તારી આશ્વાસન આપનારી વાણી પણ સાંભળી નથી તો દ્રવ્યની તો વાતજ શી?

૭. હૃદયદ્રાવક કરુણરસ કાવ્યો.

ભવભૂતિનાં કેટલાંક કરુણ રસનાં ઉત્તમ પદ્યો નીચે આપ્યાં છેઃ—

दलति हृदयं गाढोद्वेगं द्विधा तु न भिद्यते
वहति विकलः कायो मोहं न मुञ्चति चेतनाम् ।

૧૯૦૪. રશિઆ અને જપાન વચ્ચે લડાઈ ચાલી. પૂર્વ તરફ કુચ કરતા બાલ્ટિક કાફ્લાએ કેટલીક માછલાં પકડનારી અંગ્રેજી હોડીઓ જપાનની 'ટૉરપીડો–બોટ' છે એમ ધારી તેના ઉપર તોપના ગોળા છોડયા. આ બાબતનો નીવેડો સલાહશાંતિ જળવાય એવી રીતે 'ઇન્ટર નૅશનલ કમિટિ ઑવ્ એન્કવાયરિ' (તપાસ કરવા માટે જુદી જુદી પ્રજાઓના પ્રતિનિધિઓનું બનેલું એક મંડળ) એ આણ્યો છે. નામદાર શહેનશાહે જર્મનિના શહેનશાહની કીલ બંદરે મુલાકાત લીધી. આથી જર્મનિ અને ઇંગ્લંડ વચ્ચે એખલાસ વધ્યો.

ના. શહેનશાહે આયર્લેન્ડની મુલાકાત લીધી, અને ડબ્લિનના કીલ્લામાં એક દરબાર ભર્યો. આયર્લેન્ડમાં કેટલાંક અગત્યનાં શહેરોની પણ મુલાકાત લીધી. આ મુલાકાતથી અંગ્રેજી અને આયર્લેન્ડની પ્રજા વચ્ચે એખલાસ વધ્યો.

૧૯૦૫. અંગ્રેજી કાફ્લાએ બ્રેસ્ટ બંદરની મુલાકાત લીધી, અને ફ્રેન્ચ કાફ્લાએ પૉર્ટસ માઉથ બંદરે વળતી મુલાકાત આપી. આથી બન્ને પ્રજા વચ્ચે મિત્રાચારીનો ભાવ દૃઢ થયો.

'પ્રિન્સેસ એના ઑવ્ બૅટનબર્ગે'નો સ્પેનના રાજા આલ્ફોન્ઝો સાથે વિવાહ કર્યો. મિ. એ. જે. બાલ્ફરે પોતાનો હોદ્દો છોડયો. નામદાર શહેનશાહે સર હેન્રી કૅમ્પબેલ બૅનરમેનને બોલાવ્યો. સર હેન્રી કૅમ્પબેલ બૅનરમેને લિબરલ પ્રધાનમંડળ ગોઠવ્યું.

૧૯૦૬. પાર્લમેન્ટ બરખાસ્ત થઇ. સામાન્ય ચુંટણી થઈ. આ વેળા 'ટૅરિફ્ રિફૉર્મ' અને 'ફ્રી ટ્રેડ' (આવકજાવકના માલનો બિનજકાતી વેપાર) એ બે મુખ્ય મુદ્દાને અંગે ચુંટણીની રસાકસી હતી. લિબરલ પક્ષની મોટી જીત થઈ.

'વર્કમેન્સ કૉમ્પેન્સેશન ઍક્ટ' (કામદારોના પગારને લગતો કાયદો) પસાર થયો. ઉમરાવની સભાએ 'એડ્યુકેશન બિલ' પાસ કર્યું.

આથેન્સની જૂના કાળથી જાણીતી થયલી 'ઑલિમ્પિક ગેમ્સ' ના રમતગમતના મેળાવડામાં ભાગ લઈ નામદાર શહેનશાહે જ્વાળામુખી વીઝુવીઅસથી નાશ પામેલા પ્રદેશની મુલાકાત લીધી.

૧૯૦૪. રશિઆ અને જપાન વચ્ચે લડાઈ ચાલી. પૂર્વ તરફ કુચ કરતા બાલ્ટિક કાફલાએ કેટલીક માછલાં પકડનારી અંગ્રેજી હોડીઓ જપાનની 'ટૉરપીડો-બોટ' છે એમ ધારી તેના ઉપર તોપના ગોળા છોડ્યા. આ બાબતનો નીવેડો સલાહશાંતિ જળવાય એવી રીતે 'ઇન્ટર નૅશનલ કમિટિ ઑવ્ એન્કવાયરિ' (તપાસ કરવા માટે જુદી જુદી પ્રજાઓના પ્રતિનિધિઓનું બનેલું એક મંડળ) એ આણ્યો છે. નામદાર શહેનશાહે જર્મનિના શહેનશાહની કીલ બંદરે મુલાકાત લીધી. આથી જર્મનિ અને ઈંગ્લંડ વચ્ચે એખલાસ વધ્યો.

ના. શહેનશાહે આયર્લેન્ડની મુલાકાત લીધી, અને ડબ્લિનના કીલ્લામાં એક દરબાર ભર્યો. આયર્લેન્ડમાં કેટલાંક અગત્યનાં શહેરોની પણ મુલાકાત લીધી. આ મુલાકાતથી અંગ્રેજી અને આયર્લેન્ડની પ્રજા વચ્ચે એખલાસ વધ્યો.

૧૯૦૫. અંગ્રેજી કાફલાએ બ્રેસ્ટ બંદરની મુલાકાત લીધી, અને ફ્રેન્ચ કાફલાએ પૉર્ટસ માઉથ બંદરે વળતી મુલાકાત આપી. આથી બંને પ્રજા વચ્ચે મિત્રાચારીનો ભાવ દૃઢ થયો.

'પ્રિન્સેસ એના ઑવ્ બૅટનબર્ગ'નો સ્પેનના રાજા આલ્ફોન્ઝો સાથે વિવાહ કર્યો. મિ. એ. જે. બાલ્ફરે પોતાનો હોદ્દો છોડયો. નામદાર શહેનશાહે સર હેન્રી કૅમ્પબેલ બૅનરમેનને બોલાવ્યો. સર હેન્રી કૅમ્પબેલ બૅનરમેને લિબરલ પ્રધાનમંડળ ગોઠવ્યું.

૧૯૦૬. પાર્લમેન્ટ બરખાસ્ત થઇ. સામાન્ય ચુંટણી થઈ. આ વેળા 'ટૅરિફ રિફૉર્મ' અને 'ફ્રી ટ્રેડ' (આવકજાવકના માલનો બિનજકાતી વેપાર) એ બે મુખ્ય મુદ્દાને અંગે ચુંટણીની રસાકસી હતી. લિબરલ પક્ષની મોટી જીત થઈ.

'વર્કમેન્સ કૉમ્પેન્સેશન ઍક્ટ' (કામદારોના પગારને લગતો કાયદો) પસાર થયો. ઉમરાવની સભાએ 'એડ્યુકેશન બિલ' પાસ કર્યું.

આથેન્સની જૂના કાળથી જાણીતી થયલી 'ઑલિમ્પિક ગેમ્સ'ના રમતગમતના મેળાવડામાં ભાગ લઈ નામદાર શહેનશાહે જ્વાળામુખી વીઝુવીઅસથી નાશ પામેલા પ્રદેશની મુલાકાત લીધી.

જાહેર ખબર.

(મે. પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનના ડિરેક્ટર સાહેબના તા. ૧૨ મી ડીસેંબર ૧૯૧૦ ના હુકમ નં. ૧૮૦૪૯ નીચે મે. ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના તા. ૧૬–૧૨–૧૯૧૦ ના હુકમ નં. ૧૧૦૭૯ ઉપરથી).

પૂના, ચિત્રશાળા સ્ટીમ પ્રેસનાં નીચે જણાવેલાં ચિત્રો, નકશા, વગેરે, આ ઇલાકાની પ્રાથમિક શાળાના ઉપયોગ માટે મંજુર કરેલી પુસ્તક, ચિત્રો, નકશા, વગેરેની યાદીમાંથી કાઢી નાખવામાં આવેલાં છે.

મરાઠી.

બાળબોધ મૂળાક્ષરનો નકશો.
રંગનો નકશો.
આકૃતિનો નકશો.
આકારોનો નકશો.
અપૂર્ણાંકનો નકશો; અપૂર્ણાંકની પેટી સાથે.
મોડી મૂળાક્ષરનો નકશો.
રૂનું ચિત્ર.
ઊનનું „
મેઘધનુષ્યનું ચિત્ર.
પાંદડાંનું „
બિલાડીનું „
વાઘનું „
કૂકડાનું ચિત્ર.
હાથીનું „
સસલાનું „
ઉંદરનું „
પોપટનું „
સિંહનું „
કાગડા અને ચકલીનું „
બાળવર્ગ માટે સાદા ડ્રૉઇંગની આકૃતિનો નકશો.
માનવજાતિનો નકશો.
મોડી બારાખડીનો નકશો.
છોડનાં પાંદડાં દર્શાવનારા બે નકશા.
હાડપિંજરનો નકશો.
બ્રિટિશ રાજ્યના વાવટા દર્શાવનારો નકશો.

ગુજરાતી.

સિંહનું ચિત્ર.
સસલાનું „
ખીસકોલીનું „
ભેંસનું „
હાથીનું ચિત્ર.
વરનું „
કૂકડા અને કૂકડીઓનું ચિત્ર.
મોરનું „

જાહેર ખબર.

(મે. પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનના ડિરેક્ટર સાહેબના તા. ૧૨ મી ડીસેંબર ૧૯૧૦ ના હુકમ નં. ૧૮૦૪૯ નીચે મે. ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના તા. ૧૬–૧૨–૧૯૧૦ ના હુકમ નં. ૧૧૦૭૯ ઉપરથી).

પૂના, ચિત્રશાળા સ્ટ્રીમ પ્રેસનાં નીચે જણાવેલાં ચિત્રો, નકશા, વગેરે, આ ઇલાકાની પ્રાથમિક શાળાના ઉપયોગ માટે મંજુર કરેલી પુસ્તક, ચિત્રો, નકશા, વગેરેની યાદીમાંથી કાઢી નાખવામાં આવેલાં છે.

મરાઠી.

બાળબોધ મૂળાક્ષરનો નકશો.
રંગનો નકશો.
આકૃતિનો નકશો.
આકારોનો નકશો.
અપૂર્ણાંકનો નકશો; અપૂર્ણાંકની પેટી સાથે.
મોડી મૂળાક્ષરનો નકશો.
રૂનું ચિત્ર.
ઊનનું „
મેઘધનુષ્યનું ચિત્ર.
પાંદડાંનું „
બિલાડીનું „
વાઘનું „
કૂકડાનું ચિત્ર.
હાથીનું „
સસલાનું „
ઉંદરનું „
પોપટનું „
સિંહનું „
કાગડા અને ચકલીનું „
બાળવર્ગ માટે સાદા ડ્રૉઇંગની આકૃતિનો નકશો.
માનવજાતિનો નકશો.
મોડી બારાખડીનો નકશો.
છોડનાં પાંદડાં દર્શાવનારા બે નકશા.
હાડપિંજરનો નકશો.
બ્રિટિશ રાજ્યના વાવટા દર્શાવનારો નકશો.

ગુજરાતી.

સિંહનું ચિત્ર.
સસલાનું „
ખીસકોલીનું „
ભેંસનું „
હાથીનું ચિત્ર.
વરૂનું „
કૂકડા અને કૂકડીઓનું ચિત્ર.
મોરનું „

મદાર સરકાર તરફથી મના કરવામાં આવી હતી તેવાં વર્તમાનપત્રો રજીસ્ટર થયલી કે આશ્રિત લાઇબ્રેરીમાંથી બાતલ કરવાં. પુસ્તકો વગેરેના સંબંધમાં નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલ એવો અભિપ્રાય ધરાવે છે કે સઘળાં પુસ્તકો—

(અ) જે નામદાર હિંદી સરકારે આ દેશમાં લાવવા મનાઈ હુકમ કાઢેલો છે, અથવા

(બ) જે નામદાર મુંબઈ અગર બીજા કોઈ સ્થાનિક સરકારે (૧૯૧૦નો પહેલો) ઇન્ડિયન પ્રેસ ઍક્ટની રૂએ જપ્ત થયલાં જાહેર કર્યા છે તે બધાંને રજીસ્ટર થયલી કે આશ્રિત લાઇબ્રેરિઓમાંથી બાતલ કરવાં.

લાગતા વળગતા અમલદારોએ વખતોવખત આ યાદીઓમાં જે બીજાં પુસ્તકો હવે પછી,રદબાતલ કરવામાં આવે તેનાં નામ ઉમેરતા જવું.

૨. નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલને વિશ્વાસ છે કે મ્યુનિસિપૅલિટિઝ અને લોકલ બોર્ડઝ, જે શરતો સરકારી મદદ મેળવનારી લાઇબ્રેરિઓને લાગુ પડે છે તે શરતો તેમની મદદ મેળવનારી લાઇબ્રેરિઓને લાગુ પાડવા ચૂકશે નહિ. આટલા માટે લાઇબ્રેરિને મદદ આપનારી કોઈ મ્યુનિસિપૅલિટિ અથવા લોકલ બોર્ડને પહેલા પારિગ્રાફમાં જણાવેલાં પુસ્તકો અને ચોપાનીઆંનાં નામ પૂરાં પાડવાની અને તે બાબતમાં યોગ્ય પગલાં ભરવા વિનતિ કરવા માટે કલેક્ટરોને વિનતિ કરવામાં આવે છે.

(સહી) L. Robertson.

Secretary to Government.

૧. જાહેર ખબર. નં. ૧૨૦૭.	તા.	૨	જી	માર્ચ	૧૯૧૦.
૨. ,, ,, ૧૫૩૮.	તા.	૧૭	મી	માર્ચ	,,
૩. ,, ,, ૧૭૧૬.	તા.	૨૪	મી	માર્ચ	,,
૪. ,, ,, ૨૦૦૨.	તા.	૬	ઠ્ઠી	એપ્રિલ	,,
૫. ,, ,, ૩૦૦૬.	તા.	૩૦	મી	મે	,,
૬. ,, ,, ૩૦૫૬.	તા.	૧	લી	જુન	,,
૭. ,, ,, ૩૧૧૧.	તાં.	૩	જી	જુન	,,
૮. ,, ,, ૩૧૨૫.	તા.	૩	જી	જુન	,,

મદાર સરકાર તરફથી મના કરવામાં આવી હતી તેવાં વર્તમાનપત્રો રજીસ્ટર થયલી કે આશ્રિત લાઇબ્રેરીમાંથી બાતલ કરવાં. પુસ્તકો વગેરેના સંબંધમાં નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલ એવો અભિપ્રાય ધરાવે છે કે સઘળાં પુસ્તકો—

(અ) જે નામદાર હિંદી સરકારે આ દેશમાં લાવવા મનાઈ હુકમ કાઢેલો છે, અથવા

(બ) જે નામદાર મુંબઈ અગર બીજા કોઈ સ્થાનિક સરકારે (૧૯૧૦નો પહેલો) ઇન્ડિયન પ્રેસ ઍક્ટની રૂએ જપ્ત થયલાં જાહેર કર્યાં છે

તે બધાંને રજીસ્ટર થયલી કે આશ્રિત લાઇબ્રેરિઓમાંથી બાતલ કરવાં. લાગતા વળગતા અમલદારોએ વખતોવખત આ યાદીઓમાં જે બીજાં પુસ્તકો હવે પછી રદબાતલ કરવામાં આવે તેનાં નામ ઉમેરતા જવું.

૨. નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલને વિશ્વાસ છે કે મ્યુનિસિપૅલિટિઝ અને લોકલ બોર્ડ્ઝ, જે શરતો સરકારી મદદ મેળવનારી લાઇબ્રેરિઓને લાગુ પડે છે તે શરતો તેમની મદદ મેળવનારી લાઇબ્રેરિઓને લાગુ પાડવા ચૂકશે નહિ. આટલા માટે લાઇબ્રેરિને મદદ આપનારી કોઈ મ્યુનિસિપૅલિટિ અથવા લોકલ બોર્ડને પહેલા પારિગ્રાફમાં જણાવેલાં પુસ્તકો અને ચોપાનીઆંનાં નામ પૂરાં પાડવાની અને તે બાબતમાં યોગ્ય પગલાં ભરવા વિનતિ કરવા માટે કલેક્ટરોને વિનતિ કરવામાં આવે છે.

(સહી) L. Robertson.

Secretary to Government.

૧. જાહેર ખબર.	નં. ૧૨૦૭.	તા.	૨	જી માર્ચ	૧૯૧૦.
૨.	,,	,, ૧૫૩૮.	તા. ૧૭	મી માર્ચ	,,
૩.	,,	,, ૧૭૧૬.	તા. ૨૪	મી માર્ચ	,,
૪.	,,	,, ૨૦૦૨.	તા. ૬	ઠ્ઠી એપ્રિલ	,,
૫.	,,	,, ૩૦૦૬.	તા. ૩૦	મી મે	,,
૬.	,,	,, ૩૦૫૬.	તા. ૧	લી જુન	,,
૭.	,,	,, ૩૧૧૧.	તા. ૩	જી જુન	,,
૮.	,,	,, ૩૧૨૫.	તા. ૩	જી જુન	,,

૧૮.	ધિ ઇન્ફ્મીઝ ઑવ્ લિબરલ રૂલ ઇન્ ઇન્ડિયા.	લંડન, ઇ. સી. કલર્કનવેલ ગ્રીન, ૩૭, એ, ધિ ટવેન્ટિએથ સેન્ચરી પ્રેસ લીમીટેડમાં હાલ છપાતું અને ઇગ્લંડમાં ધિ સોશીઅલ ડેમોક્રેટિક પાર્ટીની કાર્યભારી મંડળી તરફથી બહાર પડતું એક નાનું ચોપાનીઉં.

II

ઇન્ડિયન પ્રેસ એક્ટની બારમી કલમની રૂએ નામદાર મુંબઈ સરકારે રદબાતલ કરેલાં પુસ્તકોની યાદી.

અનુક્રમ નં.	પુસ્તકનું નામ.	હકીક્ત.
૧.	સા ઇરા.	પારિસના એડવર્ડ હોલ્ટ જેમ્સે ૧૯૧૦ ના જાન્યુઆરી માસમાં છાપેલું કે લખેલું નાનું ચોપાનીઉં.
૨.	હિંદ સ્વરાજ્ય.	એમ. કે. ગાંધીએ લખેલાં અને નાતાલ, ફીનીક્સ, ઇન્ટર નૅશનલ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છપાયલાં જણાતાં પુસ્તકો.
૩.	યુનિવર્સલ ડૉન.	
૪.	મુસ્તફા કામીલ પાશાનાં ભાષણો.	
૫.	ધિ ડિફેન્સ ઑવ્ સૉક્રેટસ; સ્ટોરિ ઑવ્ એ ટ્રુ વૉરિઅર.	
૬.	"વન્દે માતરમ્" શબ્દો ઉપર ગોઠવેલી નાના ફડનવીસ અને બીજાઓની છબીઓનું ચિત્ર.	
૭.	આલંકારિક ચિત્રની આસપાસ ગોઠવેલી શ્યામજી કૃષ્ણવર્મા અને બીજાઓની છબીઓનું "આર્યમાતા," નામનું ચિત્ર.	
૮.	જોસેફ મૅઝીનીનું આત્મવૃત્તાન્ત.	વી. ડી. સાવરકરે લખેલું, લક્ષ્મણ રામચંદ્ર પંગરકરે પ્રસિદ્ધ કરેલું અને પૂના, જગદ્ હિતેચ્છુ પ્રેસના રાઓજી શ્રીધર ગોંધલેકરે છાપેલું પુસ્તક.

૧૮.	ધિ ઇન્ડ્મીઝ ઑવ્ લિબરલ રૂલ ઇન્ ઇન્ડિયા.	લંડન, ઇ. સી. કલર્કનવેલ ગ્રીન; ૩૭, એ, ધિ ટ્વેન્ટિએથ સેન્ચરી પ્રેસ લીમીટેડમાં હાલ છપાતું અને ઇંગ્લંડમાં ધિ સોશીઅલ ડેમોક્રેટિક પાર્ટીની કાર્યભારી મંડળી તરફથી બહાર પડતું એક નાનું ચોપાનીઉં.

II

ઇન્ડિયન પ્રેસ એક્ટની બારમી કલમની રૂએ નામદાર મુંબાઈ સરકારે રદબાતલ કરેલાં પુસ્તકોની યાદી.

અનુક્રમ નં.	પુસ્તકનું નામ.	હકીકત.
૧.	સા ઇરા.	પારિસના એડવર્ડ હોલ્ટ જેમ્સે ૧૯૧૦ ના જાન્યુઆરી માસમાં છાપેલું કે ;લખેલું નાનું ચોપાનીઉં.
૨.	હિંદ સ્વરાજ્ય.	એમ. કે. ગાંધીએ લખેલાં અને નાતાલ, ફીનીક્સ, ઇન્ટર નૅશનલ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છપાયલાં જણાતાં પુસ્તકો.
૩.	યુનિવર્સલ ડૉન.	〃
૪.	મુસ્તફા કામીલ પાશાનાં ભાષણો.	〃
૫.	ધિ ડિફેન્સ ઑવ્ સૉક્રેટસ; સ્ટોરિ ઑવ્ એ ટ્રુ વૉરિઅર.	〃
૬.	"વન્દે માતરમ્" શબ્દો ઉપર ગોઠવેલી નાના ફડનવીસ અને બીજાઓની છબીઓનું ચિત્ર.	
૭.	આલંકારિક ચિત્રની આસપાસ ગોઠવેલી શ્યામજી કૃષ્ણવર્મા અને બીજાઓની છબીઓનું "આર્યમાતા" નામનું ચિત્ર.	
૮.	જોસેફ મૅઝીનીનું આત્મવૃત્તાન્ત.	વી. ડી. સાવરકરે લખેલું, લક્ષ્મણ રામચંદ્ર પંગરકરે પ્રસિદ્ધ કરેલું અને પૂના, જગદ્ હિતેચ્છુ પ્રેસના રાઓજી શ્રીધર ગોંધલેકરે છાપેલું પુસ્તક.

૧૯.	ચિપલુનકર નિબંધમાળાનું કોઈ પણ પુસ્તક જેમાં "ધિ સ્ટેટ ઑવ્ અવર્ કન્ટ્રી" નામનો નિબંધ હોય તે.	
૨૦.	સ્ટોરિ ઑવ્ માઇ ડિપૉર્ટેશન.	લક્ષ્મણ બળવંત ભોપટકરે લખેલું એક ચોપાનીઉં.
૨૧.	નાસિકના શૉપકર દીવીસીંગ મોહનસીંગે પ્રસિદ્ધ કરેલાં નૅશનૅલિસ્ટોનાં ચિત્રો.	
૨૨.	હ્યુમૅનિટિ લવ ફંડ.	યુ. એસ. એ. કૉલો; ૪૪૮ ઇન્ડા સ્ટ્રીટ ડેનવર, ધિ લિન્કન લિબર્ટિ લવિંગ લૉયલ લીજીઅન અથવા ફાઇવ એલ તરફથી પ્રસિદ્ધ થતું જણાતું એક ચોપાનીઉં.
૨૩.	પિક્ટોરિઅલ ઇન્ડિયા ઑવ્ ટુ ડે.	હરિ રઘુનાથ ભાગવતે લખી પ્રસિદ્ધ કરેલું, અને પૂના, વન્દે માતરમ્ છાપખાનામાં છાપેલું એક પુસ્તક.
૨૪.	તિલકનાં ભાષણો.	હરિ રઘુનાથ. ભાગવતે પ્રસિદ્ધ કરેલું ચોપાનીઉં.
૨૫.	કુમારસીંધ મે ૧૦, ૧૯૧૦. ઇન્ મેમોરિઅમ.	ઇંગ્રેજી, મરાઠી અથવા કોઈ પણ બીજી ભાષામાં પ્રસિદ્ધ કરેલું નાનું ચોપાનીઉં.
૨૬.	એક શ્લોકી ગીતા.	કેશવ નારાયણ દામલેએ મરાઠીમાં લખેલું અને ધુલીઆના આત્મારામ છાપખાનામાં શંકર શ્રીકૃષ્ણ દેવે છાપેલું એક પુસ્તક.
૨૭.	ધિ સોશીઅલ કૉંકવેસ્ટ ઑવ ધિ હિન્દુ રેસ.	હરદયાળે ઇંગ્રેજીમાં લખેલું કે છાપેલું ચોપાનીઉં.

૧૯.	ચિપલુનકર નિબંધમાળાનું કોઈ પણ પુસ્તક જેમાં "ધિ સ્ટેટ ઑવ્ અવર્ કન્ટ્રી" નામનો નિબંધ હોય તે.	
૨૦.	સ્ટોરિ ઑવ્ માઇ ડિપૉર્ટેશન.	લક્ષ્મણ બળવંત ભોપટકરે લખેલું એક ચોપાનીઉં.
૨૧.	નાસિકના શૉપકર દીવીસીંગ મોહનસીંગે પ્રસિદ્ધ કરેલાં નૅશનૅલિસ્ટોનાં ચિત્રો.	
૨૨.	હયુમૅનિટિ લવ ફ્રેડ.	યુ. એસ. એ. કૉલો; ૪૪૮ ઇન્ડા સ્ટ્રીટ ડેનવર, ધિ લિન્કન લિબર્ટિ લવિંગ લૉયલ લીજીઅન અથવા ફાઇવ એલ તરફથી પ્રસિદ્ધ થતું જણાતું એક ચોપાનીઉં.
૨૩.	પિક્ટોરિયલ ઇન્ડિયા ઑવ્ ટુ ડે.	હરિ રઘુનાથ ભાગવતે લખી પ્રસિદ્ધ કરેલું, અને પૂના, વન્દે માતરમ્ છાપખાનામાં છાપેલું એક પુસ્તક.
૨૪.	તિલકનાં ભાષણો.	હરિ રઘુનાથ. ભાગવતે પ્રસિદ્ધ કરેલું ચોપાનીઉં.
૨૫.	કુમારસીંધ મે ૧૦, ૧૯૧૦. ઇન્ મેમોરિઅમ.	ઇંગ્રેજી, મરાઠી અથવા કોઈ પણ બીજી ભાષામાં પ્રસિદ્ધ કરેલું નાનું ચોપાનીઉં.
૨૬.	એક શ્લોકી ગીતા.	કેશવ• નારાયણ દામલેએ મરાઠીમાં લખેલું અને ધુલીઆના આત્મારામ છાપખાનામાં શંકર શ્રીકૃષ્ણ દેવે છાપેલું એક પુસ્તક.
૨૭.	ધિ સોશીઅલ કૉન્કવેસ્ટ ઑવ ધિ હિન્દુ રેસ.	હરદયાળે ઇંગ્રેજીમાં લખેલું કે છાપેલું ચોપાનીઉં.

		ઇન્ટર નૅશનલ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છાપેલું પુસ્તક.
૩૮.	દેશકી બાત. (ધિ સ્ટોરી ઑવ્ ધિ કન્ટ્રી).	" દેશીર કથા " નામના બંગાળી પુસ્તક ઉપરથી માધવ પ્રસાદ મિશ્ર અને બાબુ અમૃતલાલ ચકરવર્તીએ કરેલો અને મુંબઈ, વેંકટેશ્વર છાપખાનામાં છાપેલો અને ખેમરાજ શ્રી કૃષ્ણદાસે પ્રસિદ્ધ કરેલો હિંદી તરજુમો.
૩૯.	બિપિનચંદ્ર પાલનાં ભાષણોનો મરાઠી તરજુમો.	લક્ષ્મણ બળવંત ભોપટકરે તૈયાર કરેલો, મુંબઈ, ગીરગામ, ગોગટે ઍન્ડ કં. પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છાપેલો અને યશવંત રઘુનાથ પુરંધરે પ્રસિદ્ધ કરેલો.
૪૦.	મહિષ રાક્ષસનો વધ કરતી દુર્ગાદેવીનું પૌરાણિક ચિત્ર જેની આસપાસ રાજદ્રોહને માટે જાણીતા થયલા કેટલાક માણસોની છબીઓની ફ્રેમ કરી લેવામાં આવી છે તે ચિત્ર.	નાસિકના શ્રીધર વામન નગરકરે ચીતરેલું અને પ્રસિદ્ધ કરેલું.
૪૧.	ધિ બન્દેમાતરમ્ I.	પૂના શહેર, વન્દેમાતરમ્ છાપખાનામાં છાપેલું અને હરિ રઘુનાથ ભાગવતે પ્રસિદ્ધ કરેલું.
૪૨.	વૈદિક રાષ્ટ્રગીત. (ધિ વેદિક નૅશનલ સૉંગ.)	એસ. ડી. સતવળેકરે લખેલું, મુંબઈ, તત્ત્વવિવેચક છાપખાનામાં છાપેલું અને હૈદ્રાબાદ (દક્ષિણ), ચંદ્રબંદામાં વિજય બંધુએ પ્રસિદ્ધ કરેલું એક મરાઠી પુસ્તક.
૪૩.	સ્વદેશી ચળવળ (ધિ સ્વદેશી મુવ્મેન્ટ).	અનંત વામન બર્વેએ લખેલું અને નાસિકના વિદ્યાભૂષણ છાપખાનામાં

		ઇન્ટર નૅશનલ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છાપેલું પુસ્તક.
૩૮.	દેશકી બાત. (ધિ સ્ટોરી ઑવ્ ધિ કન્ટ્રી).	" દેશીર કથા " નામના બંગાળી પુસ્તક ઉપરથી માધવ પ્રસાદ મિશ્ર અને બાબુ અમ્રતલાલ ચકરવર્તીએ કરેલો અને મુંબઈ, વેંકટેશ્વર છાપખાનામાં છાપેલો અને ખેમરાજ શ્રીકૃષ્ણદાસે પ્રસિદ્ધ કરેલો હિંદી તરજુમો.
૩૯.	બિપિનચંદ્ર પાલનાં ભાષણોનો મરાઠી તરજુમો.	લક્ષ્મણ બળવંત ભોપટકરે તૈયાર કરેલો, મુંબઈ, ગીરગામ, ગોગટે ઍન્ડ કં. પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છાપેલો અને યશવંત રઘુનાથ પુરંધરે પ્રસિદ્ધ કરેલો.
૪૦.	મહિષ રાક્ષસનો વધ કરતી દુર્ગાદેવીનું પૌરાણિક ચિત્ર જેની આસપાસ રાજદ્રોહને માટે જાણીતા થયલા કેટલાક માણસોની છબીઓની ફ્રેમ કરી લેવામાં આવી છે તે ચિત્ર.	નાસિકના શ્રીધર વામન નગરકરે ચીતરેલું અને પ્રસિદ્ધ કરેલું.
૪૧.	ધિ બન્દેમાતરમ્ I.	પૂના શહેર, વન્દેમાતરમ્ છાપખાનામાં છાપેલું અને હરિ રઘુનાથ ભાગવતે પ્રસિદ્ધ કરેલું.
૪૨.	વૈદિક રાષ્ટ્રગીત. (એ વેદિક નૅશનલ સૉંગ.)	એસ. ડી. સતવળેકરે લખેલું, મુંબઈ, તત્ત્વવિવેચક છાપખાનામાં છાપેલું અને હૈદ્રાબાદ (દક્ષિણ), ચંદર્ઘાટમાં વિજય બંધુએ પ્રસિદ્ધ કરેલું એક મરાઠી પુસ્તક.
૪૩.	સ્વદેશી ચળવળ (ધિ સ્વદેશી મુવ્મેન્ટ).	અનંત વામન બર્વેએ લખેલું અને નાસિકના વિદ્યાભૂષણ છાપખાનામાં

૭૩ બિપિનચંદ્ર પાલે મદ્રાસમાં આપેલાં ભાષણો.	પૂના, જગદ્ હિતેચ્છુ છાપખાનામાં મરાઠીમાં છાપેલાં, અને મોરેશ્વર વિઠ્ઠલ જોશીએ પ્રસિદ્ધ કરેલાં.
૭૪ દેશભક્ત મહાત્મા તિલક.	શાહ અમીચંદ નથુભાઈએ ગુજરાતીમાં લખી પ્રસિદ્ધ કરેલું અને અમદાવાદ, સત્યવિજય છાપખાનામાં છાપેલું.
૭૫. ગણપતિચ્યા મેલ્યાચિ પાદે.	લાડુ રામજી ગોલેટકરે મરાઠીમાં લખેલું, ભાસ્કર મહાદેવ સીધાયેએ મુંબઈ, શારદા ક્રીડન પ્રેસમાં છાપેલું, અને ખડેરાવ દ્વારકાંજી પાટીલે પ્રસિદ્ધ કરેલું.
૭૬. વર્ણધર્મ મિમાંસા.	ભટ્ટ વિદ્યાભૂષણ તાંબે શાસ્ત્રીએ મરાઠીમાં લખેલું, મુબઈ, ગણપત ક્રીષ્ણાજી છાપખાનામાં સખારામ સીતારામ વર્તકે છાપેલું અને રામજી ક્રીષ્ણાજીરાવ રાણેએ પ્રસિદ્ધ કરેલું.
૭૭. રાષ્ટ્રપુરુષ.	દેવીસિંગ મોહનસિંગે પ્રસિદ્ધ કરેલું એક ચિત્ર જેની મધ્યમાં જમણા હાથમાં "સ્વદેશી બહિષ્કાર" એ પ્રમાણેના લેખવાળી તરવાર પકડીને અને ડાબા હાથમાં "રાષ્ટ્રદીપક" એ નામવાળા ચાંદના આકારમાં છબીઓના સમૂહને પકડી કમળ ઉપર ઊભેલો એક પુરુષ ચિતરવામાં આવ્યો છે. વળી આ ચિત્રમાં તે પુરુષના જમણા હાથના તેમજ ડાબા હાથના ઉપરના ખૂણામાં બીજી કેટલીએક છબીઓ અને ડાબા હાથના નીચેના ખૂણામાં 'જનની' અને 'પરાવલંબી' એ મુજબના અલંકારયુક્ત ચિત્રો ચિતરેલાં છે.

૭૩	બિપિનચંદ્ર પાલે મદ્રાસમાં આપેલાં ભાષણો.	પૂના, જગદ્ હિતેચ્છુ છાપખાનામાં મરાઠીમાં છાપેલાં, અને મોરેશ્વર વિઠ્ઠલ જોશીએ પ્રસિદ્ધ કરેલાં.
૭૪	દેશભક્ત મહાત્મા તિલક.	શાહ અમીચંદ નથુભાઈએ ગુજરાતીમાં લખી પ્રસિદ્ધ કરેલું અને અમદાવાદ, સત્યવિજય છાપખાનામાં છાપેલું.
૭૫.	ગણપતિચ્યા મેલ્યાચિ પાડે.	લાહુ રામજી ગોલેટકરે મરાઠીમાં લખેલું, ભાસ્કર મહાદેવ સીધાયેએ મુંબઈ, શારદા ક્રીદન પ્રેસમાં છાપેલું, અને ખંડેરાવ દ્વારકાંજી પાટીલે પ્રસિદ્ધ કરેલું.
૭૬.	વર્ણધર્મ મિમાંસા.	ભટ્ટ વિદ્યાભૂષણ તાંબે શાસ્ત્રીએ મરાઠીમાં લખેલું, મુંબઈ, ગણપત ક્રીષ્ણાજી છાપખાનામાં સખારામ સીતારામ વર્તકે છાપેલું અને રામજી ક્રીષ્ણાજીરાવ રાણેએ પ્રસિદ્ધ કરેલું.
૭૭.	રાષ્ટ્રપુરુષ.	દેવીસિંગ મોહનસિંગે પ્રસિદ્ધ કરેલું એક ચિત્ર જેની મધ્યમાં જમણા હાથમાં "સ્વદેશી બહિષ્કાર" એ પ્રમાણેના લેખવાળી તરવાર પકડીને અને ડાબા હાથમાં "રાષ્ટ્રદીપક" એ નામવાળા ચાંદના આકારમાં છબીઓના સમૂહને પકડી કમળ ઉપર ઊભેલો એક પુરુષ ચિતરવામાં આવ્યો છે. વળી આ ચિત્રમાં તે પુરુષના જમણા હાથના તેમજ ડાબા હાથના ઉપરના ખૂણામાં બીજી કેટલીએક છબીઓ અને ડાબા હાથના નીચેના ખૂણામાં 'જનની' અને 'પરાવલંબી' એ મુજબના અલંકારયુક્ત ચિત્રો ચિતરેલાં છે.

૭૩	બિપિનચંદ્ર પાલે મદ્રાસમાં આપેલાં ભાષણો.	પૂના, જગદ્ હિતેચ્છુ છાપખાનામાં મરાઠીમાં છાપેલાં, અને મોરેશ્વર વિઠ્ઠલ જોશીએ પ્રસિદ્ધ કરેલાં.
૭૪	દેશભક્ત મહાત્મા તિલક.	શાહ અમીચંદ નથુભાઈએ ગુજરાતીમાં લખી પ્રસિદ્ધ કરેલું અને અમદાવાદ, સત્યવિજય છાપખાનામાં છાપેલુ.
૭૫.	ગણપતિચ્યા મેલ્યાચિ પાદે.	લાડુ રામજી ગોલેટકરે મરાઠીમાં લખેલુ, ભાસ્કર મહાદેવ સીધાયેએ મુબઈ, શારદા ક્રીદન પ્રેસમાં છાપેલું, અને ખંડેરાવ દ્વારકાંજી પાટીલે પ્રસિદ્ધ કરેલું.
૭૬.	વર્ણધર્મ મિમાંસા.	ભટ્ટ વિદ્યાભૂષણ તાંબે શાસ્ત્રીએ મરાઠીમાં લખેલ, મુબઈ, ગણપત ક્રીષ્ણાજી છાપખાનામાં સખારામ સીતારામ વર્તકે છાપેલું અને રામજી ક્રીષ્ણાજીરાવ રાણેએ પ્રસિદ્ધ કરેલું.
૭૭.	રાષ્ટ્રપુરુષ.	દેવીસિંગ મોહનસિંગે પ્રસિદ્ધ કરેલું એક ચિત્ર જેની મધ્યમાં જમણા હાથમાં "સ્વદેશી બહિષ્કાર" એ પ્રમાણેના લેખવાળી તરવાર પકડીને અને ડાબા હાથમાં "રાષ્ટ્રદીપક" એ નામવાળા ચાંદના આકારમાં છબીઓના સમૂહને પકડી કમળ ઉપર ઉભેલો એક પુરુષ ચિતરવામાં આવ્યો છે. વળી આ ચિત્રમાં તે પુરુષના જમણા હાથના તેમજ ડાબા હાથના ઉપરના ખૂણામાં બીજી કેટલીએક છબીઓ અને ડાબા હાથના નીચેના ખૂણામાં 'જનની' અને 'પરાવલણી' એ મુજબના અલંકારયુક્ત ચિત્રો ચિતરેલાં છે.

૭૩	બિપિનચંદ્ર પાલે મદ્રાસમાં આપેલાં ભાષણો.	પૂના, જગદ્ હિતેચ્છુ છાપખાનામાં મરાઠીમાં છાપેલાં, અને મોરેશ્વર વિઠ્ઠલ જોશીએ પ્રસિદ્ધ કરેલાં.
૭૪	દેશભક્ત મહાત્મા તિલક.	શાહ અમીચંદ નથુભાઈએ ગુજરાતીમાં લખી પ્રસિદ્ધ કરેલું અને અમદાવાદ, સત્યવિજય છાપખાનામાં છાપેલું.
૭૫.	ગણપતિચ્યા મેળ્યાચિ પાડે.	લાડુ રામજી ગોલેટકરે મરાઠીમાં લખેલું, ભાસ્કર મહાદેવ સીધાયેએ મુંબઈ, શારદા ક્રીદન પ્રેસમાં છાપેલું, અને ખંડેરાવ દ્વારકાજી પાટીલે પ્રસિદ્ધ કરેલું.
૭૬.	વર્ણધર્મ મિમાંસા.	ભટ્ટ વિદ્યાભૂષણ તાંબે શાસ્ત્રીએ મરાઠીમાં લખેલું, મુંબઈ, ગણપત ક્રીષ્ણાજી છાપખાનામાં સખારામ સીતારામ વર્તકે છાપેલું અને રામજી ક્રીષ્ણાજીરાવ રાણેએ પ્રસિદ્ધ કરેલું.
૭૭.	રાષ્ટ્રપુરુષ.	દેવીસિંગ મોહનસિંગે પ્રસિદ્ધ કરેલું એક ચિત્ર જેની મધ્યમાં જમણા હાથમાં "સ્વદેશી બહિષ્કાર" એ પ્રમાણેના લેખવાળી તરવાર પકડીને અને ડાબા હાથમાં "રાષ્ટ્રદીપક" એ નામવાળા ચાંદના આકારમાં છબીઓના સમૂહને પકડી કમળ ઉપર ઊભેલો એક પુરુષ ચિતરવામાં આવ્યો છે. વળી આ ચિત્રમાં તે પુરુષના જમણા હાથના તેમજ ડાબા હાથના ઉપરના ખુણામાં બીજી કેટલીએક છબીઓ અને ડાબા હાથના નીચેના ખૂણામાં 'જનની' અને 'પરાવલંબી' એ મુજબના અલંકારયુક્ત ચિત્રો ચિતરેલાં છે.

વિકિટમ્સ ઑવ્ બ્રિટિશ બ્યુરૅાક્રિટિ.	પબ્લિકેશન કમિટિએ પ્રસિદ્ધ કરેલું એક પોસ્ટકાર્ડ.
૨૭. રખી કંકણ.	ગંગા ચરણ નાગે લખેલું અને પ્રસિદ્ધ કરેલું અને કલકત્તા, એનોમલી સીરકાર સ્ટ્રીટ, ૩૬, ધિ કમલા પ્રિન્ટિગ વર્કસમાં ટી. ડબ્લ્યુ. કાલડરે છાપેલું બંગાળી પુસ્તક.
૨૮. વતનીયાતિ. (પેટ્રિઑટિઝમ.	ઇજિપ્ત, કેરો, અબદુલ હક્ક સંબાતી સ્ટ્રીટ, કોસ્ટાલી ધુલા પ્રેસમાં, અલ આલમ વર્તમાન પત્રના અલીઅલ ધાયાતીએ અરેબિકમાં પ્રસિદ્ધ કરેલું જણાતું.
૨૯. દેશર કોઠા.	શ્રી સખારામ ગણેશ દેઑસ્કરે બંગાળીમાં લખી પ્રસિદ્ધ કરેલું એક પુસ્તક.
૩૦. તિલકર મુકદ્દમા—ઑ—સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર.	સખારામ ગણેશ દેઑસ્કરે લખેલું અને કલકત્તા, સુકીઆ સ્ટ્રીટ, ૭૧–૧ માંથી તેણે પોતે પ્રસિદ્ધ કરેલું અને કલકત્તા, બાલારામ ડીઝ સ્ટ્રીટ, ૭૬, મેટકાફ પ્રેસમાં મેસર્સ મુખરજી અને છતરજીએ છાપેલું એક બંગાળી પુસ્તક.
૩૧. ઇમાનતમે ખીયાનત અથવા ઇલ્હાકી પન્નબ અને મહારાજા દુલિપસિંહ.	અજીતસિંહના ભાઈ સૌવર્ણસિંહે લખેલું ઉર્દુ પુસ્તક. આ પુસ્તક "ઍનેકસેશન ઑવ્ પન્નબ" એ નામના મેજર ઇવાન્સ બેલે લખેલા ઇંગ્રેજી પુસ્તકનો તરજુમો છે. લાહોરના હિતકારી મશીન પ્રેસમાં છાપેલું.
૩૨. બધી મસિહ (ધિ રેબલ ક્રાઇસ્ટ.)	સુકી અંબા પ્રસાદે લખેલું અને લાહોર હિન્દુસ્તાન સ્ટીમ પ્રેસમાં છાપેલું એક ઉર્દુ ચોપાનીઉં.

વિકિટ્મ્સ ઑવ્ બ્રિટિશ બ્યુરૅાક્રિટિ.	પબ્લિકેશન કમિટિએ પ્રસિદ્ધ કરેલું એક પોસ્ટકાર્ડ.
૨૭. રખી કંકણુ.	ગંગા ચરણુ નાગે લખેલું અને પ્રસિદ્ધ કરેલું અને કલકત્તા, એનોમલી સીરકાર સ્ટ્રીટ, ૩૬, ધિ કમલા પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સમાં ટી. ડબ્લ્યુ. કાલકરે છાપેલું બંગાળી પુસ્તક.
૨૮. વતનીયાતિ. (પેટ્રિઑટિઝમ.	ઇજિપ્ત, કેરો, અબદુલ હક્ક સંબાતી સ્ટ્રીટ, કોસ્ટાલી યુલા પ્રેસમાં, અલ આલમ વર્તમાન પત્રના અલીઅલ ધાયાતીએ અરેબિકમાં પ્રસિદ્ધ કરેલું જણાતું.
૨૯. દેશર કોઠા.	શ્રી સખારામ ગણેશ દેઓસ્કરે બંગાળીમાં લખી પ્રસિદ્ધ કરેલું એક પુસ્તક.
૩૦. તિલકર મુકદમા—ઓ—સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર.	સખારામ ગણેશ દેઓસ્કરે લખેલું અને કલકત્તા, સુકીઆ સ્ટ્રીટ, ૭૧–૧ માંથી તેણે પોતે પ્રસિદ્ધ કરેલું અને કલકત્તા, બાલારામ ડીઝ સ્ટ્રીટ, ૭૬, મેટકાફ પ્રેસમાં મેસર્સ સુખરજી અને છતરજીએ છાપેલું એક બંગાળી પુસ્તક.
૩૧. ઇમાનતમેં ખીયાનત અથવા ઇલ્હાકી પંજાબ અને મહારાજા દુલિપસિંહ.	અજીતસિંહના ભાઈ સૌવર્ણસિંહે લખેલું ઉર્દુ પુસ્તક. આ પુસ્તક "ઍનેકસેશન ઑવ્ પંજાબ" એ નામના મેજર ઇવાન્સ બેલે લખેલા ઇંગ્રેજી પુસ્તકનો તરજુમો છે. લાહોરના હિતકારી મશીન પ્રેસમાં છાપેલું.
૩૨. બધી મસિહ (ધિ રેબલ ક્રાઇસ્ટ.)	સુફી અંબા પ્રસાદે લખેલું અને લાહોર હિન્દુસ્તાન સ્ટીમ પ્રેસમાં છાપેલું એક ઉર્દુ ચોપાનીઉં.

વિક્ટિમ્સ ઑવ્ બ્રિટિશ બ્યુરૅાક્રેસિ.	પબ્લિકેશન કમિટિએ પ્રસિદ્ધ કરેલું એક પોસ્ટકાર્ડ.
૨૭. રખી કકણ.	ગંગા ચરણ નાગે લખેલુ અને પ્રસિદ્ધ કરેલું અને કલકત્તા, બેનોમની સીરકાર સ્ટ્રીટ, ૩૬, ધિ કમલા પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સમાં ટી. ડબ્લ્યુ કાલડરે છાપેલું બંગાળી પુસ્તક.
૨૮. વતનીયાતિ. (પેટ્રિઑટિઝમ.	ઇજીપ્ત, કૈરો, અબદુલ હક્ક સબાતી સ્ટ્રીટ, કોસ્ટાલી યુલા પ્રેસમાં, અલ આલમ વર્તમાન પત્રના અલીઅલ ધાયાતીએ અરેબિકમાં પ્રસિદ્ધ કરેલું જણાતુ
૨૯. દેશર કોઠા.	શ્રી સખારામ ગણેશ દેઑસ્કરે બંગાળીમાં લખી પ્રસિદ્ધ કરેલું એક પુસ્તક.
૩૦. તિલકર મુકદમા—ઓ—સક્ષિપ્ત જીબન ચરિત્ર	સખારામ ગણેશ દેઑસ્કરે લખેલું અને કલકત્તા, સુકીઆ સ્ટ્રીટ, ૭૧–૧ માંથી તેણે પોતે પ્રસિદ્ધ કરેલુ અને કલકત્તા, બાલારામ ડીઝ સ્ટ્રીટ, ૭૬, મેટકાફ પ્રેસમા મેસર્સ મુખરજી અને છતરજીએ છાપેલું એક બંગાળી પુસ્તક.
૩૧. ઇમાનતમેં ખીયાનત અથના ઇલ્હાકી પન્જાબ અને મહારાજા દુલિપસિંહ.	અજીતસિંહના ભાઈ સૌવર્ણસિંહે લખેલું ઉર્દુ પુસ્તક. આ પુસ્તક " ઍનેકસેશન ઑાવ્ પન્જાબ " એ નામના મેજર ઇવાન્સ બેલે લખેલા ઇંગ્રેજી પુસ્તકનો તરજુમો છે. લાહોરના હિતકારી મશીન પ્રેસમાં છાપેલ.
૩૨. બધી મસિહ (ધિ રેબલ ક્રાઇસ્ટ)	સુફી અંબા પ્રસાદે લખેલું અને લાહોર હિન્દુસ્તાન સ્ટીમ પ્રેસમાં છાપેલું એક ઉર્દુ ચોપાનીઉં.

વિકિટમ્સ ઑવ્ બ્રિટિશ બ્રુટૅલિટિ.	પબ્લિકેશન કમિટિએ પ્રસિદ્ધ કરેલું એક પોસ્ટકાર્ડ.
રખી કંકણ.	ગંગા ચરણ નાગે લખેલું અને પ્રસિદ્ધ કરેલું અને કલકત્તા, બેનોમલી સીરકાર સ્ટ્રીટ, ૭૬, ધિ કમલા પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સમાં ટી. ડબ્લ્યુ. કાલડરે છાપેલું બંગાળી પુસ્તક.
વતનીયાતિ. (પેટ્રિઑટિઝમ.	ઇજીપ્ત, કેરો, અબદુલ હક સંબાતી સ્ટ્રીટ, કોસ્ટાલી યુલા પ્રેસમાં, અલ આલમ વર્તમાન પત્રના અલીઅલ ઘાયાતીએ અરેબિકમાં પ્રસિદ્ધ કરેલું જણાતું.
દેશર કોઠા.	શ્રી સખારામ ગણેશ દેઓસ્કરે બંગાળીમાં લખી પ્રસિદ્ધ કરેલું એક પુસ્તક.
તિલકર મુકદ્દમા–ઓ–સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર.	સખારામ ગણેશ દેઓસ્કરે લખેલું અને કલકત્તા, સુકીઆ સ્ટ્રીટ, ૭૧–૧ માંથી તેણે પોતે પ્રસિદ્ધ કરેલું અને કલકત્તા, બાલારામ ડીઝ સ્ટ્રીટ, ૭૬, મેટકાફ પ્રેસમાં મેસર્સ મુખરજી અને છતરજીએ છાપેલું એક બંગાળી પુસ્તક.
ઇમાનતમેં ખીયાનત અથવા ઇલ્હાકી પંજાબ અને મહારાજા દુલિપસિંહ.	અજીતસિંહના ભાઈ સ્વર્ણસિંહે લખેલું ઉર્દુ પુસ્તક. આ પુસ્તક "ઍનેકસેશન ઑવ્ પંજાબ" એ નામના મેજર ઇવાન્સ બેલે લખેલા ઇંગ્રેજી પુસ્તકનો તરજુમો છે. લાહોરના હિતકારી મશીન પ્રેસમાં છાપેલું.
બધી મસિહ (ધિ રેબલ ક્રાઇસ્ટ.)	સુફી અંબા પ્રસાદે લખેલું અને લાહોર હિન્દુસ્તાન સ્ટીમ પ્રેસમાં છાપેલું એક ઉર્દુ ચોપાનીઉં.

૩૮. બંદર બન્ટ. (ધિ મન્કીઝ ડિવિઝન).	સૌવર્ણસિંહે લખેલું એક ઉર્દુ પુસ્તક. મિ. હેવીટસના " ક્રીશ્ર્યાનિટિ ઍન્ડ સીવીલીઝેશન ' (ડિવાઇડ ઍન્ડ કૉન્કર નામના પુસ્તક ઉપરથી ઉર્દુમાં) નામના પુસ્તકમાંનાં કેટલાંક પ્રકરણોનો તેમાં તરજુમો છે. લાહોર કવામી પ્રેસમાં છાપેલું.
૩૯. કવામી ઇસ્લાહ, ભા. ૧ અને ૨ જો. (નૅશનલ રિફૉર્મ).	નંદ ગોપાળે લખેલાં ઉર્દુ પુસ્તકો. ૧૯૦૮ માં, લાહોર, કવામી પ્રેસમાં છાપેલાં.
૪૦. તકરીર-ઇ-અજીત. (સ્પીચીઝ બાઇ અજીતસિંહ).	લાલચંદ ફલકે સંગ્રહ કરેલું એક ઉર્દુ ચોપાનીઉં. ૧૯૦૯ માં લાહોર, "સેવક" મશીન પ્રેસમાં છાપેલું.

નિશાળોનાં ઇનામપત્રક.

તુણા સ્કુલ—તુણા બંદરના સેફર્ડ કંપનીનાએ ૪૬-૦-૦ જંટશા મોતીચંદ રણછોડદાસ તરફથી. **મુંદ્રા નાઈટ**—શ્રીદરબાર તરફથી ૨-૫-૦ વસ્તી તરફથી ૧-૪-૦ **નસીઆ કન્યાશાળા**—રા. મણીશંકર ગોકળજી તરફથી ૮-૦-૦ રા. ભવાનીશંકર મોરારજી તરફથી ૪-૪-૦ શા. પાશવીર ખરજણ તરફથી ૨-૮-૦ **ભુજ નં. ૨ જો**—શેઠ બરજોરજી પેસ્તનજી તરફથી ૭-૮-૭ **નારાણ સરોવર સ્કુલ**—રા. કારભારી માસ્તર બાલા ૬-૦-૦ શંકર કાશીરામ તરફથી.

કચ્છ વિભાગ.

નાગ્રેચા—શેઠ હરિકૃષ્ણ મેઘજી તથા નખત્રાણાના શેઠ વેલજી તરફથી રા. ૩-૦-૦ શેઠ ભવાનજી મેઘજી ઇનામ રા. ૩-૦-૦ **મનફરા**—ભચાઉ ન્યાયાધીશ, ફોજદાર તથા જાગીર અને રૈયત તરફથી વિઝીટ લઇ ઇનામ કરેલ રા. ૯-૧૫-૪ શા. વેરસિંહે વિઝીટ લઇ ઇનામ કરેલ રા. ૧-૯-૯ વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે શ્રી દરબાર તરફથી રા. ૭-૬-૦ પીર શ્રી તથા રા. મનજી દામોદર તરફથી રા. ૧-૧૪-૦ **માંડવી નં. ૨ જો**—

૩૮.	બંદર બન્ટ. (ધિ મન્કીઝ ડિવિઝન).	સૌવર્ણસિંહે લખેલું એક ઉર્દું પુસ્તક. મિ. હોવીટસના " ક્રીશ્ચાનિટિ ઍન્ડ સીવીલીઝેશન ' (ડિવાઇડ ઍન્ડ કૉન્કર નામના પુસ્તક ઉપરથી ઉર્દુંમાં) નામના પુસ્તકમાંનાં કેટલાંક પ્રકરણોનો તેમાં તરજુમો છે. લાહોર કવામી પ્રેસમાં છાપેલું.
૩૯.	કવામી ઇસ્લાહ, ભા. ૧ અને ૨ જો. (નૅશનલ રિફૉર્મ).	નંદ ગોપાળે લખેલાં ઉર્દું પુસ્તકો. ૧૯૦૮ માં, લાહોર, કવામી પ્રેસમાં છાપેલાં.
૪૦.	તકરીર–ઇ–અજીત. (સ્પીચીઝ બાઇ અજીતસિંહ).	લાલચંદ ફ્લકે સંગ્રહ કરેલું એક ઉર્દું ચોપાનીઉં. ૧૯૦૯ માં લાહોર, "સેવક" મશીન પ્રેસમાં છાપેલું.

નિશાળોનાં ઇનામપત્રક.

તુણા સ્કુલ—તુણા બંદરના સેક્રેડ કંપનીનાએ ૪૬–૦–૦ જેઠા મોતીચંદ રણછોડદાસ તરફથી. **મુંદ્રા નાઇટ**—શ્રીદરબાર તરફથી ૨–૫–૦ પસ્તી તરફથી ૧–૪–૦ **નલીઆ કન્યાશાળા**—રા. મણીશંકર ગોકળજી તરફથી ૮–૦–૦ રા. ભવાનીશંકર મોરારજી તરફથી ૪–૪–૦ શા. પાશવીર ખરજણ તરફથી ૨–૮–૦ **ભુજ નં. ૨ જો**—શેઠ બરજોરજી પેસ્તનજી તરફથી ૭–૮–૭ **નારાણ સરોવર સ્કુલ**—રા. કારભારી માસ્તર બાસા ૬–૦–૦ શંકર કાશીરામ તરફથી.

કચ્છ વિભાગ.

નાગ્રેચા—શેઠ હરિકૃષ્ણ મેઘજી તથા નખત્રાણાના શેઠ વેલજી તરફથી રૂ. ૩–૦–૦ શેઠ ભવાનજી મેઘજી ઇનામ રૂ. ૩–૦–૦ **મનફરા**—ભચાઉ ન્યાયાધીશ, ફોજદાર તથા જાગીર અને રૈયત તરફથી વિઝીટ લઇ ઇનામ કરેલ રૂ. ૯–૧૫–૪ શા. વેરસિંહે વિઝીટ લઇ ઇનામ કરેલ રૂ. ૧–૯–૯ વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે શ્રી દરબાર તરફથી રૂ. ૭–૬–૦ પીર શ્રી તથા શા. મનજી દામોદર તરફથી રૂ. ૧–૧૪–૦ **માંડવી નં. ૨ જો**—

તરફથી પાણી માટે રૂા. ૩-૧૨-૦ **આસંબીયા**—જાડેજા ચાંદાજી મેરૂજી ઇનામ રૂા. ૩-૦-૦ **રોહા**—જાડેજા વૈરીસાલજી તરફથી ઇનામ રૂા. ૧૧-૪-૦ **બળદીઆ**—મહેતાજી દયારામ તુલસી તરફથી આંમા રૂા. ૧-૨-૦ **ભુજ નં. ૧ લાની સ્કુલ**—રા. હાથીરામભાઈ સોમજી ઇનામ રૂા. ૭-૮-૦ **મજલ**—શેઠ મથુરાંદાસ ડોસા તરફથી રૂા. ૬૦-૦-૦ ઠા. વીરજી લોજા તરફથી પાણી માટે રૂા. ૯-૦-૦ **શિકારપુર**—માણાબાના સરહદી ટપેદાર ફુલચંદ વલભજીને ઇનામ રૂા. ૧૫-૦-૦ **નારાણસર**—સારસ્વત ગોપાલજી ભારાએ ખુશીથી પુસ્તકો આપ્યાં તે રૂા. ૬-૪-૦ પુષ્કરણા પપન રામદાસે ઇનામ રૂા. ૧-૪-૦.

ભરૂચ વિભાગ.

દેહેજ—કન્યાશાળા ઠાકોર સાહેબ અમીરસંગ શીવસંગ રૂા. ૩-૪-૦ પોળીઆં રણા રામસંગ દુલા બાવા રૂા. ૧) રોકડો, દેશાઈ અચરતલાલ કકુભાઈ રૂા. ૨-૪-૦ કટોરી રા. હરીચંદ માણેકચંદ રૂા. ૦।। સાકર **દોરા**—પા. પરાગભાઈ જીજીભાઈ રૂા. ૬-૧૩-૦ ઇનામ **કવીઠા**—ગામ લોકો રૂા. ૧૯-૮-૦ મીઠાઈ તથા ઘડીઆળ **હાંસોઠ**—શેઠ છગનલાલ લાલુભાઈ રૂા. ૭) મીઠાઈ **શાહાપુરા**—જુદા જુદા ગૃહસ્થો રૂા. ૨૩-૯-૦ કાપડ તથા મીઠાઈ **કહાનવા**—પટેલ નારણજીભાઈ જીવરામભાઈ રૂા. ૧૫) મીઠાઈ કાપડ **આમોદ**—ઢેડ સ્કુલ ઢેડા ભાઈજી બહેચર રૂા. ૧) પતાસાં **પામોલ**—પા. વેણીલાલ નારણભાઈ રૂા. ૧૫) સ્કુલ જમાડી **પગુથણ**—જુદા જુદા ગૃહસ્થો રૂા. ૪) સ્લેટો તથા ચોપડીઓ **કેરવાડા**—જુદા જુદા ગૃહસ્થો રૂા. ૪) પરબ તથા પ્યાલાં **હાંસોટ**—છગનલાલ લલ્લુભાઈ શેઠ રૂા. ૫) મીઠાઈ મોરાર ખુસાલ રૂા. ૩) મીઠાઈ બાલમુકુન્દદાસ પ્રાણજીવનદાસ રૂા. ૩-૨-૦ મીઠાઈ ભગુભાઈ પ્રાણવલભદાસ રૂા. ૫).

શુદ્ધિપત્ર.

	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
પુ. ૫૦. અંક ૧. મુખપૃષ્ઠ.	પુનરવલોકન.	પુનરવલોકન.
„ „ રાતું પૃષ્ઠ ૩.	પદીક્ષા.	પરીક્ષા.

તરફથી પાણી માટે રૂા. ૩–૧૨–૦ **આસંબીયા**—જાડેજા ચાંદાજી મેરૂજી ઇનામ રૂા. ૩–૦–૦ **રોહા**—જાડેજા વૈરીસાલજી તરફથી ઇનામ રૂા. ૧૧–૪–૦ **બળદીઆ**—મહેતાજી દયારામ તુલસી તરફથી આંબા રૂા. ૧–૨–૦ **ભુજ નં. ૧ લાની સ્કુલ**—રા. હાથીરામભાઈ સોમજી ઇનામ રૂા. ૭–૮–૦ **મજલ**—શેઠ મથુરાંદાસ ડોસા તરફથી રૂા. ૬૦–૦–૦ ઠા. વીરજી ભોજા તરફથી પાણી માટે રૂા. ૯–૦–૦ **શિકારપુર**—માણાબાના સરહદી ટપેદાર ફુલચંદ વલભજીને ઇનામ રૂા. ૧૫–૦–૦ **નારાણસર**—સારસ્વત ગોપાલજી ભારાએ ખુશીથી પુસ્તકો આપ્યાં તે રૂા. ૬–૪–૦ પુષ્કરણા પપન રામદાસે ઇનામ રૂા. ૧–૪–૦.

ભરૂચ વિભાગ.

દેહેજ—કન્યાશાળા ઠાકોર સાહેબ અમીરસંગ શીવસંગ રૂા. ૩–૪–૦ પોળીઆં રણા રામસંગ દુલા બાવા રૂા. ૧) રોકડો, દેશાઈ અચરતલાલ કકુભાઈ રૂા. ૨–૪–૦ કટોરી રા. હરીચંદ માણેકચંદ રૂા. ૦॥ સાકર **દેરા**—પા. પરાગભાઈ છીજીભાઈ રૂા. ૬–૧૩–૦ ઇનામ **કવીઠા**—ગામ લોકો રૂા. ૧૯–૮–૦ મીઠાઈ તથા ઘડીઆળ **હાંસોઠ**—શેઠ છગનલાલ લાલુભાઈ રૂા. ૭) મીઠાઈ **શાહાપુરા**—જુદા જુદા ગૃહસ્થો રૂા. ૨૩–૯–૦ કાપડ તથા મીઠાઈ **કહાનવા**—પટેલ નારણજીભાઈ જીવરામભાઈ રૂા. ૧૫) મીઠાઈ કાપડ **આમોદ**—હેડ સ્કુલ હેડા ભાઈજી બહેચર રૂા. ૧) પતાસાં **પામોલ**—પા. વેણીલાલ નારણભાઈ રૂા. ૧૫) સ્કુલ જમાડી **પગુથણ**—જુદા જુદા ગૃહસ્થો રૂા. ૪) સ્લેટો તથા ચોપડીઓ **કેરવાડા**—જુદા જુદા ગૃહસ્થો રૂા. ૪) પરબ તથા પ્યાલાં **હાંસોટ**—છગનલાલ લલ્લુભાઈ શેઠ રૂા. ૫) મીઠાઈ મોરાર ખુસાલ રૂા. ૩) મીઠાઈ બાલમુકુન્દદાસ પ્રાણજીવનદાસ રૂા. ૩–૨–૦ મીઠાઈ ભગુભાઈ પ્રાણવલભદાસ રૂા. ૫).

શુદ્ધિપત્ર.

	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
પુ. ૫૦. અંક ૧. મુખપૃષ્ઠ.	પુવરવલોકન.	પુનરવલોકન.
,, ,, રાતું પૃષ્ઠ ૩.	પદીક્ષા.	પરીક્ષા.

સૂચના.

આ પત્રસંબંધી સર્વે લખાણ એડિટર તરફ મોકલવું નોટપેડ કાગળ લેવામાં નહિ આવે. સહી વગરના લખાણ ઉપર ધ્યાન અપાશે નહિ.

છાપવા મોકલેલું લખાણ ચોખ્ખે અક્ષરે કાગળની એકજ બાજુએ લખવું. તે અમુક માસમા છાપવા અથવા નાપસંદ પડેલું લખાણ પાછું મોકલવા બંધાતા નથી. જરૂર હોય તો મોકલનારે પોતાને ખર્ચે મંગાવી લેવું.

શાળાખાતાના તેમજ બીજા ગૃહસ્થો કેળવણી તથા નિશાળવ્યવસ્થાને લગતા વિષય લખી મોકલશે તો તે પણ યોગ્ય અવકાશે ખુશીથી પ્રસિદ્ધ કરીશું.

મનીઑર્ડર મોકલનારે કૂપન ઉપર પોતાનું ઠેકાણું, અને શી બાબતના પૈસા છે તે ચોખ્ખે અક્ષરે લખવું. તે વિના ભૂલ થવાનો સંભવ છે. પોસ્ટની ટિકેટો મોકલનારે દર રૂપીએ અર્ધો આનો વધારે મોકલવો; પોસ્ટ સિવાયની બીજી ટિકેટો લેવામાં આવશે નહિ.

આ પત્રની કિંમત અગાઉથીજ વરસ એકનો રૂ. ૧–૦–૦ રાખી છે, પોસ્ટેજ માફ છૂટક નકલના પોસ્ટેજ સાથે અઢી આના; પદરના ખર્ચે લેનાર દસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષકો તથા સ્કોલરોને ટપાલ ખર્ચ સાથે રૂ. ૦–૧૨–૦.

વિષય લખી મોકલનારને પૈસા લેવાની ખુશી હોય તો તેમ સ્પષ્ટ લખવું. વિષય પસંદ પડશે તો તેની અગત્ય વગેરે ઉપર વિચાર કરી દર છાપેલે પાને રૂ. ૧ સુધી આપવામા આવશે ચર્ચાપત્રનો એમા સમાસ થશે નહિ.

જાહેર ખબરો છાપવાના ભાવ.

રૂ. ... લીટી.
૧... .. .. ૩
દસથી વધારે લીટીઓ માટે રૂ. ૧)– ની લીટીઓ ચાર પ્રમાણે.
બાર માસ લગી લાગલાગટ હશે તો પ્રથમ પૂરો ચાર્જ અને તે પછીના અગીઆર માસ લગી દર માસે ⅓ ગણો ચાર્જ પડશે; ત્રણ માસ માટે પહેલે મહીને પુરો ચાર્જ, અને પછી દરેક માસે ½ ચાર્જ લેવાશે

શાળાપત્રની સાથે કોઈ પણ હૅંડબિલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

સૂચના.

આ પત્રસંબંધી સર્વે લખાણ એડિટર તરફ મોકલવું નોટપેડ કાગળ લેવામાં નહિ આવે. સહી વગરના લખાણ ઉપર ધ્યાન અપાશે નહિ.

છાપવા મોકલેલું લખાણ ચોખ્ખે અક્ષરે કાગળની એકજ બાજુએ લખવું. તે અમુક માસમા છાપવા અથવા નાપસદ પડેલુ લખાણ પાછું મોકલવા બધાતા નથી. જરૂર હોય તો મોકલનારે પોતાને ખર્ચે મંગાવી લેવું.

શાળાખાતાના તેમજ બીજા ગૃહસ્થો કેળવણી તથા નિશાળવ્યવસ્થાને લગતા વિષય લખી મોકલશે તો તે પણ યોગ્ય અવકાશે ખુશીથી પ્રસિદ્ધ કરીશુ.

મનીઑર્ડર મોકલનારે કૂપન ઉપર પોતાનું ઠેકાણું, અને શી બાબતના પૈસા છે તે ચોખ્ખે અક્ષરે લખવું. તે વિના ભૂલ થવાનો સંભવ છે. પોસ્ટની ટિકેટો મોકલનારે દર રૂપીએ અર્ધો આનો વધારે મોકલવો; પોસ્ટ સિવાયની બીજી ટિકેટો લેવામાં આવશે નહિ.

આ પત્રની કિંમત અગાઉથીજ વરસ એકનો રૂ. ૧—૦—૦ રાખી છે, પોસ્ટેજ માફ. છૂટક નકલના પોસ્ટેજ સાથે અઢી આના; પદરના ખર્ચે લેનાર દસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષકો તથા સ્કોલરોને ટપાલ ખર્ચ સાથે રૂ. ૦—૧૨—૦.

વિષય લખી મોકલનારને પૈસા લેવાની ખુશી હોય તો તેમ સ્પષ્ટ લખવું. વિષય પસંદ પડશે તો તેની અગત્ય વગેરે ઉપર વિચાર કરી દર છાપેલે પાને રૂ. ૧ સુધી આપવામા આવશે ચર્ચાપત્રનો એમા સમાસ થશે નહિ.

જાહેર ખબરો છાપવાના ભાવ.

રૂ.	લીટી.
૧...	૩

દસથી વધારે લીટીઓ માટે રૂ. ૧)— ની લીટીઓ ચાર પ્રમાણે. બાર માસ લગી લાગલાગટ હશે તો પ્રથમ પૂરો ચાર્જ અને તે પછીના અગીઆર માસ લગી દર માસે ½ ગણો ચાર્જ પડશે. ત્રણ માસ માટે પહેલે મહીને પુરો ચાર્જ, અને પછી દરેક માસે ½ ચાર્જ લેવાશે

શાળાપત્રની સાથે કોઈ પણ હેંડબિલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

નવું ને જૂનું.

(ચાલુ પૃ. ૪૬ થી.)

શારીરિક કસરત—શારીરિક કસરત સંબંધી કંઈક વિચાર દર્શાવવા ને તેમાં જૂનું ને નવું શું છે તે જોવું હવે પ્રાપ્ત થાય છે. શારીરિક કસરત ઘણીજ જરૂરની છે એ સર્વ સમજે છે, તે છતાં અન્ય પ્રજા જેટલું આપણા લોકો તે તરફ લક્ષ આપતા નથી. અન્ય બાબતોની પેઠે આ વિષયમાં પણ આપણે જૂનું ખોયું છે ને નવું બધું બંધ બેસતું ન હોવાથી તેમજ અન્ય કારણોને લીધે બરાબર ગ્રહણ કર્યું નથી. પ્રાચીન સમયમાં બ્રહ્મચર્ય આશ્રમ પળાતો તથા કસરત પર ઘણું લક્ષ અપાતું. સ્ત્રીપુરુષનાં દૈનિક વ્યવહારમાં પણ તેમનું શરીર ઘણું કસાતું. પ્રાતઃકાળમાં ઊઠીને પોતાના નિવાસસ્થાનમાં નદી હોય તો તેમાં નહિ તો ઘેર સ્નાનાદિ નિત્યકર્મ કરવામાં શરીરને ઘણી કસરત મળતી. પ્રાણાયામ, સૂર્યને દંડવત્ વગેરે આહ્નિક કર્મો પણ આરોગ્યનાં વર્ધક ને પોષક હતાં. સ્ત્રીઓને પણ પાણી કાઢવું વગેરે અનેક ઘરકામમાં કસરત મળતી. દેવને મંદિરે સવારસાંજ જવામાં પણ શરીર કસાતું. આમ વ્યવહારમાં ને ધાર્મિક કર્મોમાં શરીરને યોગ્ય કસરત મળતી. હાલ સ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે ને તે સ્થિતિને અનુસરતો ફેરફાર આપણે કર્યો નથી. ધાર્મિક કર્મો પ્રતિ લોકોની શ્રદ્ધા શિથિલ ને નષ્ટપ્રાય થઈ છે. જૂના અખાડાઓ ને કસરતશાળાઓ લુપ્ત થઈ છે તેથી પુરુષવર્ગને પણ કસરતનાં સાધન નથી. પાણીના નળોથી ઘણે સ્થળે પાણીની પણ અનુકૂળતા મળવાથી તેમજ સાદા જીવનને બદલે વૈભવી જીવન થવાથી ઘરકામમાં સેવકો રાખવાનો પ્રચાર વધવાથી સ્ત્રીઓને મળતી તો તમામ કસરત બંધ થઈ ગઈ છે. મહેનતુ સ્ત્રીપુરુષોને પોતાના ધંધામાં કસરત મળે છે; પણ ઊંચી જ્ઞાતિના સ્ત્રીપુરુષોને એવી કસરત મળતી નથી ને અન્ય કસરત રહી નથી તેથી તેમની શારીરિક અવસ્થા ઘણી શોચનીય છે. બીજી પ્રજામાં મોટી ઉમ્મરે પણ અનેક જાતની રમતો રમે છે ને શરીર કસે છે. આપણા લોકોમાં એ આચારવિરુદ્ધ છે તેથી એનો પ્રચાર નહિ જેવો થયો છે. વળી બાળલગ્ન જેવાં સામાજિક બન્ધન પણ શરીરને અનિવાર્ય હાનિકારક

નવું ને જૂનું.

(ચાલુ પૃ. ૪૬ થી.)

શારીરિક કસરત—શારીરિક કસરત સંબંધી કંઇક વિચાર દર્શાવવા ને તેમાં જૂનું ને નવું શું છે તે જોવું હવે પ્રાપ્ત થાય છે. શારીરિક કસરત ઘણીજ જરૂરની છે એ સર્વ સમજે છે, તે છતાં અન્ય પ્રજા જેટલું આપણા લોકો તે તરફ લક્ષ આપતા નથી. અન્ય બાબતોની પેઠે આ વિષયમાં પણ આપણે જૂનું ખોયું છે ને નવું બધું બંધ બેસતું ન હોવાથી તેમજ અન્ય કારણોને લીધે બરાબર ગ્રહણ કર્યું નથી. પ્રાચીન સમયમાં બ્રહ્મચર્ય આશ્રમ પળાતો તથા કસરત પર ઘણું લક્ષ અપાતું. સ્ત્રીપુરુષનાં દૈનિક વ્યવહારમાં પણ તેમનું શરીર ઘણું કસાતું. પ્રાતઃકાળમાં ઊઠીને પોતાના નિવાસસ્થાનમાં નદી હોય તો તેમાં નહિ તો ઘેર સ્નાનાદિ નિત્યકર્મ કરવામાં શરીરને ઘણી કસરત મળતી. પ્રાણાયામ, સૂર્યને દંડવત્ વગેરે આહ્નિક કર્મો પણ આરોગ્યનાં વર્ધક ને પોષક હતાં. સ્ત્રીઓને પણ પાણી કાઢવું વગેરે અનેક ઘરકામમાં કસરત મળતી. દેવને મંદિરે સવારસાંજ જવામાં પણ શરીર કસાતું. આમ વ્યવહારમાં ને ધાર્મિક કર્મોમાં શરીરને યોગ્ય કસરત મળતી. હાલ સ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે ને તે સ્થિતિને અનુસરતો ફેરફાર આપણે કર્યો નથી. ધાર્મિક કર્મો પ્રતિ લોકોની શ્રદ્ધા શિથિલ ને નષ્ટપ્રાય થઈ છે. જૂના અખાડાઓ ને કસરતશાળાઓ લુપ્ત થઈ છે તેથી પુરુષવર્ગને પણ કસરતનાં સાધન નથી. પાણીના નળોથી ઘણે સ્થળે પાણીની પણ અનુકૂળતા મળવાથી તેમજ સાદા જીવનને બદલે વૈભવી જીવન થવાથી ઘરકામમાં સેવકો રાખવાનો પ્રચાર વધવાથી સ્ત્રીઓને મળતી તો તમામ કસરત બંધ થઈ ગઈ છે. મહેનતુ સ્ત્રીપુરુષોને પોતાના ધંધામાં કસરત મળે છે; પણ ઊંચી જ્ઞાતિના સ્ત્રીપુરુષોને એવી કસરત મળતી નથી ને અન્ય કસરત રહી નથી તેથી તેમની શારીરિક અવસ્થા ઘણી શોચનીય છે. બીજી પ્રજામાં મોટી ઉમ્મરે પણ અનેક જાતની રમતો રમે છે ને શરીર કસે છે. આપણા લોકોમાં એ આચારવિરુદ્ધ છે તેથી એનો પ્રચાર નહિ જેવો થયો છે. વળી બાળલગ્ન જેવાં સામાજિક બન્ધન પણ શરીરને અનિવાર્ય હાનિકારક

કાવ્ય ને શાસ્ત્રના વિનોદો.

(ચાલુ પૃ. ૫૦ થી).

૮. બાલવર્ણન: સ્વભાવોક્તિ.

હવે નીચેનાં બાળવર્ણનનાં કાવ્ય જુઓ:—

आलक्ष्यदन्तमुकुलाननिमित्तहासै-
 रव्यक्तवर्णरमणीयवचःप्रवृत्तीन् ।
अङ्काश्रयप्रणयिनस्तनयान् वहन्तो
 धन्यास्तदङ्गरजसा मलिनीभवन्ति ॥

અકારણુ હાસ્યથી જેના કળી જેવા દાન્ત સહેજ જણાય છે, જેમાં વર્ણો અવ્યક્ત—અસ્પષ્ટ છે એવી રમણીય જેની વાણીની પ્રવૃત્તિ છે એવા, ખોળામાં આશ્રય ઇચ્છનારા પુત્રોને ધારણુ કરનારા ધન્ય પુરુષો તેના શરીરની રજથી મલિન થાય છે.

આ વર્ણનમાં કેવી સુંદર સ્વભાવોક્તિ છે? ચારુ યથાવદ્ વસ્તુવર્ણન જેમાં હોય તે સ્વભાવોક્તિ અલંકાર છે.

अनियतरुदितस्मितं विराजत्-
 कतिपयकोमलदन्तकुड्मलाग्रम् ।
वदनकमलकं शिशोः स्मरामि
 स्खलदसमञ्जसमञ्जु जल्पितं ते ॥

જનક રાજા સીતાના બાળપણનું સ્મરણ કરે છે કે તું બાળક હતી ત્યારે તારૂં સુંદર મુખકમળ, જેમાં રુદન ને સ્મિત નિયમ વગરનાં—અકારણુ હતાં, જેમાં કેટલાક કોમળ કળી જેવા દાંત શોભતા હતા, ને જેમાં ભાંગતુટું, અસ્પષ્ટ, મધુર (કાલું કાલું) બોલવું થતું હતું તે તારૂં મુખકમળ હું સ્મરૂં છું.

अमृतस्पर्शमदा मधुरानना
 नयनयोर्हरिणीव विहारिणी ।

કાવ્ય ને શાસ્ત્રના વિનોદો.

(ચાલુ પૃ. ૫૦ થી).

૮. બાલવર્ણન: સ્વભાવોક્તિ.

હવે નીચેનાં બાળવર્ણનનાં કાવ્ય જુઓઃ—

आलक्ष्यदन्तमुकुलाननिमित्तहासै-
रव्यक्तवर्णरमणीयवचःप्रवृत्तीन् ।
अङ्काश्रयप्रणयिनस्तनयान् वहन्तो
धन्यास्तदङ्गरजसा मलिनीभवन्ति ॥

અકારણ હાસ્યથી જેના કળી જેવા દાન્ત સહેજ જણાય છે, જેમાં વર્ણો અવ્યક્ત–અસ્પષ્ટ છે એવી રમણીય જેની વાણીની પ્રવૃત્તિ છે એવા, ખોળામાં આશ્રય ઇચ્છનારા પુત્રોને ધારણ કરનારા ધન્ય પુરુષો તેના શરીરની રજથી મલિન થાય છે.

આ વર્ણનમાં કેવી સુંદર સ્વભાવોક્તિ છે? ચારુ યથાવદ્ વસ્તુવર્ણન જેમાં હોય તે સ્વભાવોક્તિ અલંકાર છે.

अनियतरुदितस्मितं विराजत्-
कतिपयकोमलदन्तकुड्मलाग्रम् ।
वदनकमलकं शिशोः स्मरामि
स्खलदसमञ्जसमञ्जु जल्पितं ते ॥

જનક રાજા સીતાના બાળપણનું સ્મરણ કરે છે કે તું બાળક હતી ત્યારે તારૂં સુંદર મુખકમળ, જેમાં રુદન ને સ્મિત નિયમ વગરનાં–અકારણ હતાં, જેમાં કેટલાક કોમળ કળી જેવા દાંત શોભતા હતા, ને જેમાં ભાંગતુટું, અસ્પષ્ટ, મધુર (કાલું કાલું) બોલવું થતું હતું તે તારૂં મુખકમળ હું સ્મરૂં છું.

अमृतस्पर्शमदा मधुरानना
नयनयोर्हरिणीव विहारिणी ।

કમળ જેવું વિકસિત જેનું વદન છે, એવી મુગ્ધ બાળા અકારણ હસે છે, ઘરમાં વારંવાર પોતાની પુતળી શોધતી ભટકે છે, અને જે અમે બોલીએ છીએ તે તે લપ લપ બોલવા પ્રયાસ કરે છે, એ બાળા પોતાની મનોહર લીલચાલથી કોનું હૃદય હરતી નથી?

આ સ્વભાવોક્તિના દૃષ્ટાન્ત છે. છેલ્લા ચાર મારા પોતાનાં બાળકો માટે વિનોદાર્થે મેં રચ્યા છે. એ સબંધી ભવભૂતિનું નીચેનું વર્ણન અત્યુત્તમ છે.

अङ्गादङ्गाच्च्युत इव निजो देहजः स्नेहसारः
प्रादुर्भूय स्थित इव बहिश्चेतनाधातुरेव ।
सान्द्रानन्दक्षुभितहृदयप्रस्रवेनेव सृष्टो
गात्रं श्लेषे यदमृतरसस्रोतसा सिञ्चतीव ॥

રામ કુશને ભેટી, શું આ બાળક મારૂં છોકરૂં છે એમ વિચાર કરી કહે છે—જાણે દરેક અંગમાંથી નીકળેલો મારા દેહમાંથી ઉત્પન્ન થયલો મારો પોતાનો સ્નેહનો સારરૂપ ન હોય અથવા ચેનના ધાતુ બહાર નીકળી પ્રાદુર્ભૂત થયલો ન હોય, અતિશય આનન્દથી ક્ષુભિત થયલા હૃદયના આર્દ્રીભાવ–ઝરી જવાથીજ જાણે ઉત્પન્ન ન થયો હોય એવો આ બાળ છે, કેમકે આલિંગન થયે મારૂં ગાત્ર અમૃત રસના ઝરાથી જાણે સિંચે છે.

આ ઉપલાં ઉદાહરણો ઘણાં સુન્દર લાગે છે એનું કારણ શું છે? એ બધાંમાં પ્રસાદ ગુણ છે, કલ્પના ગમે તેવી ઊંચી ઉડે છે તોપણ પ્રસાદ ગુણને લીધે તે વાચકનું મન હરણ કરે છે. પંડિત જગન્નાથ પ્રસાદ ગુણને વિષે કહે છે કે यावदर्थकपदत्वरूपमर्थवैमल्यं प्रसादः અર્થને માટે જરૂર જેટલાંજ પદનો પ્રયોગ જેમાં છે એવું અર્થનું વૈશદ્ય–સ્પષ્ટતા. વળી અન્ય આલંકારિક કહે છે કે—

यस्मादन्तःस्थितः सर्वः स्पष्टमर्थोऽवभासते ।
सलिलस्येव सूक्तस्य स प्रसाद इति स्मृतः ॥

જેથી સારી રીતે બોલાયલી વાણીની અંદર આવેલો સર્વ અર્થ સલિલની અંદર આવેલા સર્વ અર્થ–વસ્તુના જેવો સ્પષ્ટ ભસે છે તેને વિદ્વાનો પ્રસાદ ગુણ કહે છે. જેમ યોગીઓને અખિલ ભુવન કરબદરસદૃશ દેખાય છે, તેમ પ્રસાદ ગુણને લીધે અખિલ કાવ્ય હૃદયંગમ થાય છે. મમ્મટનું લક્ષણ સર્વથી ઉત્તમ છે.

કમળ જેવું વિકસિત જેનું વદન છે, એવી મુગ્ધ બાળા અકારણ હસે છે, ઘરમાં વારંવાર પોતાની પુતળી શોધતી ભટકે છે, અને જે અમે બોલીએ છીએ તે તે લપ લપ બોલવા પ્રયાસ કરે છે, એ બાળા પોતાની મનોહર હીલચાલથી કોનું હૃદય હરતી નથી?

આ સ્વભાવોક્તિના દૃષ્ટાન્ત છે. છેલા ચાર મારા પોતાનાં બાળકો માટે વિનોદાર્થે મેં રચ્યા છે. એ સંબંધી ભવભૂતિનું નીચેનું વર્ણન અત્યુત્તમ છે.

अङ्गादङ्गाच्युत इव निजो देहजः स्नेहसारः
प्रादुर्भूय स्थित इव बहिश्चेतनाधातुरेव ।
सान्द्रानन्दक्षुभितहृदयप्रस्नवेनेव सृष्टो
गात्रं श्लेषे यदमृतरसस्रोतसा सिञ्चतीव ॥

રામ કુશને ભેટી, શું આ બાળક મારૂં છોકરૂં છે એમ વિચાર કરી કહે છે—જાણે દરેક અંગમાંથી નીકળેલો મારા દેહમાંથી ઉત્પન્ન થયલો મારો પોતાનો સ્નેહનો સારરૂપ ન હોય અથવા ચેનના ધાતુ બહાર નીકળી પ્રાદુર્ભૂત થયલો ન હોય, અતિશય આનન્દથી ક્ષુભિત થયલા હૃદયના આર્દ્રીભાવ—ઝરી જવાથીજ જાણે ઉત્પન્ન ન થયો હોય એવો આ બાળ છે; કેમકે આલિંગન થયે મારૂં ગાત્ર અમૃત રસના ઝરાથી જાણે સિંચે છે.

આ ઉપલાં ઉદાહરણો ઘણાં સુંદર લાગે છે એનું કારણ શું છે? એ બધાંમાં પ્રસાદ ગુણ છે, કલ્પના ગમે તેવી ઊંચી ઉડે છે તોપણ પ્રસાદ ગુણને લીધે તે વાચકનું મન હરણ કરે છે. પંડિત જગન્નાથ પ્રસાદ ગુણને વિષે કહે છે કે यावदर्थकपदत्वरूपमर्थवैमल्यं प्रसादः અર્થને માટે જરૂર જેટલાંજ પદનો પ્રયોગ જેમાં છે એવું અર્થનું વૈશદ્ય—સ્પષ્ટતા. વળી અન્ય આલંકારિક કહે છે કે—

यस्मादन्तःस्थितः सर्वः स्पष्टमर्थोऽवभासते ।
सलिलस्येव सूक्तस्य स प्रसाद इति स्मृतः ॥

જેથી સારી રીતે બોલાયલી વાણીની અંદર આવેલો સર્વ અર્થ સલિલની અંદર આવેલા સર્વ અર્થ—વસ્તુના જેવો સ્પષ્ટ ભાસે છે તેને વિદ્વાનો પ્રસાદ ગુણ કહે છે. જેમ યોગીઓને અખિલ ભુવન કરબદરસદૃશ દેખાય છે, તેમ પ્રસાદ ગુણને લીધે અખિલ કાવ્ય હૃદયંગમ થાય છે. મમ્મટનું લક્ષણ સર્વથી ઉત્તમ છે.

ખોગીર (ફા.). ખૂગીર. આદત પડી ગયલો. ઘોડા ઉપર મૂકવાનું ગાદલું. ગીર (ફા.). ગિરિફ્તન=પકડવું ઉપરથી.
ખોર (ફા.). ખુર્દન=ખાવું ઉપરથી, ખાનાર, પ્રત્યય છે.
ખોરાક (ફા.). ખુરાક. ખુર્દન=ખાવું ઉપરથી.
ખંજર (ફા.). હથિયાર છે.
ખંદો (ફા.). ખંદા. ખંદીદન=હસવું ઉપરથી. દાંત કાઢવા.

ગ.

ગજ (ફા.). લૂગડાં વગેરે ભરવાનો ગજ.
ગજનવી (ફા.). ગઝ્નવી. ગજનીનો રહેનાર.
ગજલ (અ.). સ્ત્રીઓના પ્રેમની, મિત્રતાની, અને જવાનીની હકીકતની કવિતા. ગજલ=પ્રિય સાથે રમ્યો ઉપરથી.
ગપ (ફા.). નકામી વાતો, વડાઈ કરવી, શેખી મારવી.
ગફલત (અ.). ગફ્લત. આળસ. ગફલ=તે આળસુ હતો ઉપરથી.
ગફુર (અ.°). ગફુર નરમ, દયાળુ. ગફર=દયા કરી ઉપરથી.
ગભરૂ (ફા.). ગબ્ર=પારસી ઉપરથી. જુવાન, રૂપાળો.
ગમ (અ.). દિલગીરી, શોક.
ગમગીન (અ. ફા.). ગમ્ગીન. ગીન ફારસી પ્રત્યય છે. શોકાતુર, દિલગીર.
ગરક. (અ.). ડૂબી જવું. વ્યવહારમાં " ગર્ક " વપરાય છે.
ગરકાવ (અ. ફા.). ગર્કાબ. આબ (ફા.) પાણી. પાણીમાં ડુબેલો, ઉંડું પાણી.
ગરજ (અ.). ઇચ્છા, જરૂર, ખપ. ગરજ=ઇચ્છામાં લુબ્ધ થયો ઉપરથી.
ગરદ (ફા.). ગર્દ. ધૂળ.
ગરદન (ફા.). ગર્દન. ડોક.
ગરમ (ફા.). ગર્મ.
ગરીબ (અ.). પરદેશી, વતનથી છૂટો પડેલો ગરબ=દૂર હતું ઉપરથી.
ગરીબ ગરબાં (અ.). ગરીબ્ગુરબા. ગરીબનું બહુ વચન ગુરબા. ગરીબ નવાજ (અ. ફા.). ગરીબ્નવાજ નવાખ્તન (ફા.) કૃપા કરવી ઉપરથી ગરીબો ઉપર દયા કરનાર.

ખોગીર (ફા.). ખુગીર. આદત પડી ગયલો. ઘોડા ઉપર મૂકવાનું ગા-
દલું. ગીર (ફા.). ગિરિફતન=પકડવું ઉપરથી.

ખોર (ફા.). ખુર્દન=ખાવું ઉપરથી, ખાનાર, પ્રત્યય છે.

ખોરાક (ફા.). ખુરાક. ખુર્દન=ખાવું ઉપરથી.

ખંજર (ફા.). હથિયાર છે.

ખંદો (ફા.). ખંદા. ખંદીદન=હસવું ઉપરથી. દાંત કાઢવા.

ગ.

ગજ (ફા.). લૂગડાં વગેરે ભરવાનો ગજ.

ગજનવી (ફા.). ગજ્નવી. ગજનીનો રહેનાર.

ગજલ (અ.). સ્ત્રીઓના પ્રેમની, મિત્રતાની, અને જવાનીની હકીકતની
કવિતા. ગજલ=પ્રિય સાથે રમ્યો ઉપરથી.

ગપ (ફા.). નકામી વાતો, વડાઈ કરવી, શેખી મારવી.

ગફલત (અ.). ગફ્લત. આળસ. ગફલ=તે આળસુ હતો ઉપરથી.

ગફુર (અ.°). ગફુર નરમ, દયાળુ. ગફર=દયા કરી ઉપરથી.

ગભરૂ (ફા.). ગબ્ર=પારસી ઉપરથી. જુવાન, રૂપાળો.

ગમ (અ.). દિલગીરી, શોક.

ગમગીન (અ. ફા.). ગમ્ગીન. ગીન ફારસી પ્રત્યય છે. શોકાતુર, દિલગીર.

ગરક. (અ.). ડૂબી જવું. વ્યવહારમાં " ગર્ક " વપરાય છે.

ગરકાવ (અ. ફા.). ગર્કાબ. આબ (ફા.) પાણી. પાણીમાં ડુબેલો,
ઉંડું પાણી.

ગરજ (અ.). ઇચ્છા, જરૂર, ખપ. ગરજ=ઇચ્છામાં લુબ્ધ થયો ઉપરથી.

ગરદ (ફા.). ગર્દ. ધૂળ.

ગરદન (ફા.). ગર્દન. ડોક.

ગરમ (ફા.). ગર્મ.

ગરીબ (અ.). પરદેશી, વતનથી છૂટો પડેલો ગરબ=દૂર હતું ઉપરથી.

ગરીબ ગરબાં (અ.). ગરીબ્ગુરબા. ગરીબનું બહુ વચન ગુરબા. ગરીબ
નવાજ (અ. ફા.). ગરીબ્નવાજ નવાખ્તન
(ફા.) કૃપા કરવી ઉપરથી ગરીબો ઉપર દયા
કરનાર.

કારણ એજ કે, તેઓ બધા નવી પદ્ધતિ પ્રમાણે શીખી નિશાળો ચલાવનારા છે.

અમને જે જે સ્વરચિહ્નો મળી આવ્યાં છે તેનાં રૂપ નીચે આપી સમ્બન્ધી ઘટતી હકીકત આપવામાં આવશે.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮

પ૦। ।≡૦, ન, મ॰, ⟨મ, ઠ॰, ।≡પ, ≡પા, ॰ ॰

૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭

66, ઊ, ઞા, ૬૬૬, ષા, ણો, ≡૦≡૦, ।≡પં, ≡પઃ

આમાં પ્રથમના પાંચ અક્ષરો તો સ્વર નથી, એટલે બાકીના બાર અક્ષરોજ રહે છે ને તેજ બહુ વપરાય છે. જે ઉપરથી બારાક્ષરી ઉત્પન્ન થઈ છે–તેનોજ માત્ર ઉપયોગ જણાય છે.

ઉપરનાં ચિહ્નો જોતાં તે સ્વરચિહ્નો છે એ સ્પષ્ટ સમજાય છે. પણ તે સ્વર ચિહ્નોને કેવા મોપાઠથી શીખવતાં એ વિષે કેટલીક હકીકત નીચે મુજબ છે.

	રૂપ	મોપાઠ	ખરૂં હાલનું રૂપ.
૧	પ — લખ્યે ૦ — મીંડું ।।≡૦ — ઓગણપડાયો		≡પો. ૐ
૨	ન — નનો વિંટાળો		ન મીંડું વાળીને કરવો પડે છે માટે તેને નનો વિંટાળો કહ્યો હશે.
૩	મ — મમ્મા મોળ ॰ — મમ્માના હાથ-માં બે લાડવા		મ॰ મોળના જેવો આકાર માટે. બે મીંડાં તે બે લાડવા.
૪	⟨મ — સૈયાણી ચોકડી ને પાછીવાળી કુંડાળી.		સિ. સ,ને ચોકડી જેવો ને પાછી હ્રસ્વ ઇની કુંડાળી કરવી.
૫	ઠ — ઠાણું ઠેકળું ॰ — માથે ઠેકડું		ઠું. પ્રથમ ઠેકળની માફક લખવું. માથે મીંડું.

કારણ એજ કે, તેઓ બધા નવી પદ્ધતિ પ્રમાણે શીખી નિશાળો ચલાવનાર છે.

અમને જે જે સ્વરચિહ્નો મળી આવ્યાં છે તેનાં રૂપ નીચે આપી સમ્બન્ધી ઘટતી હકીકત આપવામાં આવશે.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮

પ૦|।☰૦, ન, મ૰, ૮મ, ૬૰, ।☰૫, ☰પા, ૰ ૰

૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭

66, ७, ઞ, ૬૬૬, ણા, ણો, ☰૦☰૦, ।☰૫, ☰પઃ

આમાં પ્રથમના પાંચ અક્ષરો તો સ્વર નથી, એટલે બાકીના બાર અક્ષરોજ રહે છે ને તેજ બહુ વપરાય છે. જે ઉપરથી બારાક્ષરી ઉત્પન્ન થઈ છે—તેનોજ માત્ર ઉપયોગ જણાય છે.

ઉપરનાં ચિહ્નો જોતાં તે સ્વરચિહ્નો છે એ સ્પષ્ટ સમજાય છે. પણ તે સ્વર ચિહ્નોને કેવા મોપાઠથી શીખવાતાં એ વિષે કેટલીક હકીકત નીચે મુજબ છે.

	રૂપ	મોપાઠ	ખરું હાલનું રૂપ.
૧	પ — ભણ્યે ૦ — મીંડું ।।☰૦ — ઓગણપચ્ચો		☰પોં ૐ
૨	ન — નન્નો વિંટાળો		ન મીંડું વાળીને કરવો પડે છે માટે તેને નન્નો વિંટાળો કહ્યો હશે
૩	મ — મમ્મા મોળ ૰ — મમ્માના હાથમાં બે લાડવા		મ૰ મોળના જેવો આકાર માં બે મીંડાં તે બે લાડવા.
૪	૮મ — સૈરાણી ચોકડીને પાછીવાળી કુંડાળી.		સિ. સ,ને ચોકડી જેવો ને પા હ્રસ્વ ઇની કુંડાળી કરવી.
૫	૬ — હાણું દોકળું ૰ — માથે છોકરું		સ્ધં. પ્રથમ દોકળાની માફક લખ માથે મીંડું

सण्या माहिं હુ તો પચભૂત ગણુ, વાળુ મીંડુ તે માયા તણુ,
અવર ભણતા ભય લાગે ઘણુ, બીજો નહિ ભજુ વૈકુઠનાથ વિના ૮

કહુ **ओगणपडायानु** કર્મ કથી, જેને થાક્યા મુનીવર મોટા મથી,
જેનો અસુરને કુણ અધિકાર નથી, બીજો નહિ ભજુ વૈકુઠનાથ વિના ૯
જે કોઈ **नन्ने विंदाळे** વિંટાઈ રહ્યા, **मम्मा मोळना** મોદિક તેણે સહ્યા,
તેના વેદ પુરાણમા અર્થ કહ્યા, બીજો નહિ ભજુ વૈકુઠનાથ વિના ૧૦
હુ તો **सैराणि** સ્નેહ રાખુ કદા, **पाछी वाळी कुंडाळी** ન લોપુ તદા,
ढाणे ढोकळे નાહિ રહો હુ સદા, બીજો નહિ ભજુ વૈકુઠનાથ વિના ૧૧
મેંનો **पन मेन माया** અનેક ભણ્યા, બીજા ભાઈના ગુણ ન જાય કહ્યા
થાય શત્રુ ને મિત્ર બે માય જણ્યા, બીજો નહિ ભજુ વૈકુઠનાથ વિના ૧૨
મેંતો **ऐ मै** કૈ કૈ વાર લખ્યા, મેંનો **आणु वगड** ને હરે ઓળખ્યા,
એમ હરિ ગ્યા મારી કરે ગ્યા, બીજો નહિ ભજુ વૈકુઠનાથ વિના ૧૩
ललितर विष काटेलु જેહેર લહુ, **ललि सूतां सापलां**થી દૂર રહુ,
શાને અંગ સદા શોર ભાર વહુ, બીજો નહિ ભજુ વૈકુઠનાથ વિના ૧૪

ઉપરની લીટીઓમા બાળબોધ અક્ષરે લખેલ સત્તા જૂના વખતના સ્વરનો મોપાઠ છે અમે લખેલા મોપાઠમા **ललितर विष काटेलुं, ललि सूतां सांपलां** એ વાત નથી આવી પણ એ લૃ, લૄ; ઋ ૠ ને લગતા

નીચે પ્રમાણે પૂછે છે જે વિષે સપૂર્ણ હકીકત ઉપસૂત્રમા આપેલી છે

૧ નન્નો વિંટાગો—હે જીવ ! તુ સસારના કામભોગમા વિંટાઈ રહ્યો છુ, એટલે અધોગતિને પામીશ

૨ સૈંગણી ચોકડી—તે સિદ્ધિરૂપ રાણીને મદિર ચઢતા ચાર કપાયરૂપ ચોકડીની ચોકી રાખી છે તે ચોકીને ઓળગી કોઈ ઊંચો ચઢે તો ચઢવા દેતી નથી.

વગેરે. આ ઉપરથી એટલુ તો ચોક્કસ થાય છે કે, તે સમયે પણ આ જૂનુ સ્વરશિક્ષણ "નન્નો વિંટાગો, સૈગણી ચોકડી, " એ મોપાઠથીજ **ॐ नमः सिद्धम्** એ શરૂઆત કરીનેજ શિખવાતુ.

સપાદક.

मण्या माहिं હું તો પંચભૂત ગણું, વાળું મીંડું તે માયા તણું,
અવર ભણતાં ભય લાગે ઘણું, બીજે નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના.

કહું **आंगणपडायानुं** કર્મ કથી, જેને થાક્યા મુનીવર મોટા મથી,
જેનો અસુરને કુળ અધિકાર નથી, બીજે નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૯

જે કોઈ **नत्रो विंटाळे** વિંટાઈ રહ્યા, **मम्मा मोळना** મોદિક તેણે સહ્યા,
તેના વેદ પુરાણમાં અર્થ કહ્યા, બીજે નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૧૦

હું તો **सैराणि** સ્નેહ રાખુ કદા, **पाछी वाळी कुंडाळी** ન લેખું તદા,
ढाणे ढोकळे નાહિ રહ્યો છું સદા, બીજે નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૧૧

મેં તો **पन मेन माया** અનેક ભણ્યા, બીજા ભાઈના ગુણ ન જાય કહ્યા.
થાય શત્રુ ને મિત્ર બે માય જણ્યા, બીજે નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૧૨

મેં તો **ऐ मै** કૈ કૈ વાર લખ્યા, મેં તો **आणु वगड** ને હવે ઓળખ્યા,
એમ હરિ રહ્યા મારી કરે રક્ષા, બીજે નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૧૩

ललितर विष काटेलुं જેહેર લહું, **ललि सूतां सापलां**થી દૂર રહું,
શાને અંગ સદા શીર ભાર વહું, બીજે નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૧૪

ઉપરની લીટીઓમાં બાળબોધ અક્ષરે લખેલ સંજ્ઞા જૂના વખતના સ્વરનો મોપાઠ છે. અમે લખેલા મોપાઠમાં **ललितर विष काटेलुं, ललि सूतां सांपलां** એ વાત નથી આવી પણ એ લૃ, લૄ; ઋ ૠ ને લગતાં

નીચે પ્રમાણે પૂછે છે. જે વિષે સંપૂર્ણ હકીકત કલ્પસૂત્રમાં આપેલી છે.

૧ નત્રો વિંટાળો—હે જીવ ! તું સંસારના કામભોગમાં વિંટાઈ રહ્યો છું, એટલે અધોગતિને પામીશ.

૨ સૈંરાણી ચોકડી—તે સિદ્ધિરૂપ રાણીને મંદિર ચડતાં ચાર કષાયરૂપ ચોકડીની ચોકી રાખી છે. તે ચોકીને ઓળંગી કોઈ ઊંચો ચઢે તો ચઢવા દેતી નથી.

વગેરે. આ ઉપરથી એટલું તો ચોક્કસ થાય છે કે, તે સમયે પણ આ જૂનું સ્વરશિક્ષણ "નત્રો વિંટાળો, સૈરાણી ચોકડી, " એ મોપાઠથીજ **ॐ नमः सिद्धम्** એ શરૂઆત કરીનેજ શિખવાતું.

સંપાદક.

એકડા પાકા આવડયા પહેલાં મૂળાક્ષર નજ શીખવવા જોઈએ એમ અમારી ભલામણ છે. બીજું આપણામાં મંગલાચરણ ને ૐ નું શિક્ષણજ હવે બંધ પડયું છે, એ વાત પણ વિચારવાની છે. અત્યારે પાંચ ચોપડી ભણેલા બાળકને ૐકાર વાંચતાં નહિ આવડે, કેમકે તે વિષે કયાંહિ સાતે ચોપડીમાં નામ કે નિશાની નથી! ત્યારે જૂની પદ્ધતિમાં એ પ્રથમ શીખવાતું એ આ લેખ ઉપરથી સ્પષ્ટ થશે.

અક્ષભત એનો આકાર છોકરાંની ભાષામાં બેત્રણ કકડાથી બતાવી, એક અક્ષર સમજાવાતો; પણ એજ શબ્દ બ્રહ્મનું મૂળ રૂપ છે. અર્થાત્ બધા અક્ષરોનું બીજ પણ એજ છે. અને જે જે અક્ષરો આપણે લખીએ છીએ, તે બધાના અવયવ તેમાં આવી જાય છે; એવું શિક્ષકવર્ગે જાણવું જોઈએ. એટલા માટે ૐકાર શીખવવાનું પહેલી ચોપડીવાળાને કોઈ પણ રીતે થાય તો સારૂં. ત્રીજું "**નમઃ સિદ્ધં**" સિદ્ધને નમસ્કાર એ પણ મંગલાચરણમાંની નમસ્કારાત્મક શૈલી છે. આ વાત પણ લક્ષમાં રાખવા જેવી છે. માટે સર્વને અનુકૂળ પડે તેવું નમસ્કારાત્મક રૂપ શ્રીગણેશાય નમઃ અથવા નમઃ શ્રી ગુરવે ઇસાદિ વાત પણ આગળ શીખનારને લખતાં નહિ તો બોલતાં તો શીખવવીજ જોઈએ.

આ વિષે વિદ્વદ્વર્ગનું અમે ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. નમ્રતા, એ ભાવ બાળકોમાં રૂઢ થવા અને કાયમ પૂજ્યભાવ પેદા કરવાનું એ મૂળ સૂત્ર છે એમ અમારૂં માનવું છે. ચોથું કબુતરનો ક, ગણપતિનો ગ; એવી રચના ઠીક છે પણ સ્વર વ્યંજનની એક જૂની રીત "કક્કારે કોઈ તણી નિંદા નવ કરવી એ ચતુરાઈની રીત." "ખખ્ખારે ખૂણે બેસી ખત નવ લખીએ એ ચતુરાઈની રીત" ઇત્યાદિ મોપાઠ અવશ્ય દાખલ થવો જોઈએ છીએ. માત્ર અર્થરહિત મોપાઠ રસ આપતો નથી. પણ આવી રીતે નીતિશિક્ષણસહ સ્મરણશક્તિ કેળવાય એવી પદ્ધતિ ઇચ્છવા યોગ્ય છે. પાંચમું વાસ્તવિક રીતે બાળકોને આંક મૂળાક્ષરનો બોધ કયે રસ્તે આપવો સુલભ છે, અને સંગીન જ્ઞાન કેમ મળી શકે એ વિષે શિક્ષકવર્ગે વિચાર કરવો જરૂરનો છે. હાલના ધોરણમાં આંક કહો કે, એકડાજ અર્થ સાથે શીખવવાનું દાખલ કરેલું

એકડા પાકા આવડયા પહેલાં મૂળાક્ષર નજ શીખવવા જોઈએ એમ અમારી ભલામણ છે. બીજું આપણામાં મંગલાચરણ ને ૐ નું શિક્ષણજ હવે બંધ પડયું છે, એ વાત પણ વિચારવાની છે. અત્યારે પાંચ ચોપડી ભણેલા બાળકને ૐકાર વાંચતાં નહિ આવડે, કેમકે તે વિષે કયાંહિ સાતે ચોપડી-માં નામ કે નિશાની નથી ! ત્યારે જૂની પદ્ધતિમાં એ પ્રથમ શીખવાતું એ આ લેખ ઉપરથી સ્પષ્ટ થશે.

અલબત એનો આકાર છોકરાંની ભાષામાં બેત્રણ કકડાથી બતાવી, એક અક્ષર સમજાવાતો; પણ એજ શબ્દ બ્રહ્મનું મૂળ રૂપ છે. અર્થાત્ બધા અક્ષરોનું બીજ પણ એજ છે. અને જે જે અક્ષરો આપણે લખીએ છીએ, તે બધાના અવયવ તેમાં આવી જાય છે; એવું શિક્ષકવર્ગે જાણવું જોઈએ. એટલા માટે ૐકાર શીખવવાનું પહેલી ચોપડીવાળાને કોઈ પણ રીતે થાય તો સારૂં. ત્રીજું "**नमः सिद्धं**" સિદ્ધને નમસ્કાર એ પણ મં-ગલાચરણમાંની નમસ્કારાત્મક શૈલી છે. આ વાત પણ લક્ષમાં રાખવા જેવી છે. માટે સર્વને અનુકૂળ પડે તેવું નમસ્કારાત્મક રૂપ શ્રીગણેશાય નમઃ અ-થવા નમઃ શ્રી ગુરવે ઇત્યાદિ વાત પણ આગળ શીખનારને લખતાં નહિ તો બોલતાં તો શીખવવીજ જોઈએ.

આ વિષે વિદ્દ્વર્ગનું અમે ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. નમ્રતા, એ ભાવ બાળકોમાં દૃઢ થવા અને કાયમ પૂજ્યભાવ પેદા કરવાનું એ મૂળ સૂત્ર છે એમ અમારૂં માનવું છે. ચોથું કણુતરનો ક, ગણપતિનો ગ; એવી રચના ઠીક છે પણ સ્વર વ્યંજનની એક જૂની રીત "કક્કારે કોઈ તણી નિંદા નવ કરવી એ ચતુરાઈની રીત." "ખખ્ખારે ખૂણે બેસી ખત નવ લખીએ એ ચતુરાઈની રીત" ઇત્યાદિ મોપાઠ અવશ્ય દાખલ થવો જોઈએ છીએ. માત્ર અર્થરહિત મોપાઠ રસ આપતો નથી. પણ આવી રીતે નીતિશિક્ષણસહ સ્મરણશક્તિ કેળવાય એવી પદ્ધતિ ઇચ્છવા યોગ્ય છે. પાંચમું વાસ્તવિક રીતે બાળકોને આંક મૂળાક્ષરનો બોધ કયે રસ્તે આપવો સુલભ છે, અને સંગીન જ્ઞાન કેમ મળી શકે એ વિષે શિક્ષકવર્ગે વિચાર કરવો જરૂરનો છે. હાલ-ના ધોરણમાં આંક કહો કે, એકડાજ અર્થ સાથે શીખવવાનું દાખલ કરેલું

લઈ ગયા અને તેના પગના સ્પર્શથી લોહીનું પાછું પાણી થઈ ગયું. આથી શબરીના માહાત્મ્યની તેઓને પ્રતીતિ થઈ. પછી શબરી મતંગ ઋષિની ઇચ્છા પ્રમાણે સ્વર્ગમાં સીધાવી.

પુરી—આ બાઈ ખેડા જિલ્લામાં આવેલા ઉમરેઠમાં થઈ ગઈ છે. તે પણ મીરાંબાઈ જેવી ભક્તકવિ હતી. તેણે 'સીતામંગળ'નાં કડવાં તેમજ બીજાં ભક્તિનાં પદો રચ્યાં છે.

ગોપીચંદ—તે ગોડબંગાળના કાંચનપુરનો રાજા હતો. ગોપીચંદને રાજ્ય મળ્યા પછી તેની વિધવા માતા ગુરુ જાલંધરની સેવા કરી દિવસો ગાળતી હતી. માતાનું નામ મેનાવતી હતું. જાલંધરની સેવા કરવા માટે ગોપીચંદની રાણીઓએ તેના કાન ભંભેર્યા અને તેથી ગોપીચંદે જ્યારે જાલધર સમાધિમાં બેઠા હતા ત્યારે તેને દટાવી દીધા. માતાને આ વાતની ખબર થતાં તે શોકગ્રસ્ત થઈ ખાધાપીધા વિના દિવસ ગાળવા લાગી. જાલંધરનો શિષ્ય ગુરુની શોધખોળ કરતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ગુરુને ચેલાએ ઘણે વર્ષે જીવતા બહાર કાઢ્યા અને મેનાવતીની વિનતિને લીધે ગોપીચદનો અપરાધ માફ કર્યો; પરન્તુ તે દિવસથી ગોપીચંદને પોતાની રાણીઓ અને આ અસાર સંસાર ઉપર કંટાળો આવ્યો અને પોતાની રાણીઓનો ત્યાગ કરી તપ કરવા વનમાં ચાલ્યો ગયો.

ભરત—(૧) ચદ્રવંશી દુષ્યન્તરાજાનો શકુંતલાથી થયલો પુત્ર. તે ચક્રવર્તી રાજા હતો. તેના ઉપરથી 'ભરતખંડ' નામ પડ્યું છે. તેણે એકસો તેત્રીસ અશ્વમેધ કર્યા હતા. એની ત્રણ રાણીઓને કુરૂપ સંતાન થવાથી પોતાના ઉપર વહેમ આવશે એમ ધારી તેઓએ તે સંતાનોને ગંગામાં ફેંકી દેવડાવ્યાં હતાં. ત્યારપછી ભરતે એક યજ્ઞ કર્યો. તેથી તેને ભારદ્વાજ નામનો પુત્ર થયો. આ પુત્રને રાજપાટ સોંપી ભરત તપ કરવા જતો રહ્યો.

(૨) કૈકેયીના પુત્ર–શ્રીરામચંદ્રજીનો સાવકા ભાઈ. એની શ્રીરામચંદ્રજી ઉપર એટલી બધી પ્રીતિ હતી કે જ્યારે તે વનવાસ ગયા ત્યારે પોતે રાજ્ય ન સ્વીકારતાં જોગ ધારણ કરી નંદીગ્રામમાં રહ્યા. તે હમેશ રામજીની પાદુકાની પૂજા કરતા. જ્યારે શ્રીરામચંદ્રજી વનવાસ ભોગવી ચૌદ વરસે પાછા આવ્યા ત્યારેજ તે પણ અયોધ્યામાં આવ્યા.

લઈ ગયા અને તેના પગના સ્પર્શથી લોહીનું પાછું પાણી થઈ ગયું. આથી શબરીના માહાત્મ્યની તેઓને પ્રતીતિ થઈ. પછી શબરી મતંગ ઋષિની ઇચ્છા પ્રમાણે સ્વર્ગમાં સીધાવી.

પુરી—આ બાઈ ખેડા જિલ્લામાં આવેલા ઉમરેઠમાં થઈ ગઈ છે. તે પણ મીરાંબાઈ જેવી ભક્તકવિ હતી. તેણે 'સીતામંગળ'નાં કડવાં તેમજ બીજાં ભક્તિનાં પદો રચ્યાં છે.

ગોપીચંદ—તે ગૌડબંગાળના કાંચનપુરનો રાજા હતો. ગોપીચંદને રાજ્ય મળ્યા પછી તેની વિધવા માતા ગુરુ જાલંધરની સેવા કરી દિવસો ગાળતી હતી. માતાનું નામ મેનાવતી હતું. જાલંધરની સેવા કરવા માટે ગોપીચંદની રાણીઓએ તેના કાન ભંભેર્યા અને તેથી ગોપીચંદે જ્યારે જાલંધર સમાધિમાં બેઠા હતા ત્યારે તેને દટાવી દીધા. માતાને આ વાતની ખબર થતાં તે શોકગ્રસ્ત થઈ ખાધાપીધા વિના દિવસ ગાળવા લાગી. જાલંધરનો શિષ્ય ગુરુની શોધખોળ કરતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ગુરુને ચેલાએ ઘણે વર્ષે જીવતા બહાર કાઢ્યા અને મેનાવતીની વિનતિને લીધે ગોપીચંદનો અપરાધ માફ કર્યો; પરન્તુ તે દિવસથી ગોપીચંદને પોતાની રાણીઓ અને આ અસાર સંસાર ઉપર કંટાળો આવ્યો અને પોતાની રાણીઓનો ત્યાગ કરી તપ કરવા વનમાં ચાલ્યો ગયો.

ભરત—(૧) ચંદ્રવંશી દુષ્યંતરાજાનો શકુંતલાથી થયલો પુત્ર. તે ચક્રવર્તી રાજા હતો. તેના ઉપરથી 'ભરતખંડ' નામ પડ્યું છે. તેણે એકસો તેત્રીસ અશ્વમેધ કર્યા હતા. એની ત્રણ રાણીઓને કુરૂપ સંતાન થવાથી પોતાના ઉપર વહેમ આવશે એમ ધારી તેઓએ તે સંતાનોને ગંગામાં ફેંકી દેવડાવ્યાં હતાં. ત્યારપછી ભરતે એક યજ્ઞ કર્યો. તેથી તેને ભારદ્વાજ નામનો પુત્ર થયો. આ પુત્રને રાજપાટ સોંપી ભરત તપ કરવા જતો રહ્યો.

(૨) કૈકેયીનો પુત્ર-શ્રીરામચંદ્રજીનો સાવકો ભાઈ. એની શ્રીરામચંદ્રજી ઉપર એટલી બધી પ્રીતિ હતી કે જ્યારે તે વનવાસ ગયા ત્યારે પોતે રાજ્ય ન સ્વીકારતાં જોગ ધારણ કરી નંદીગ્રામમાં રહ્યા. તે હમેશ રામજીની પાદુકાની પૂજા કરતા. જ્યારે શ્રીરામચંદ્રજી વનવાસ ભોગવી ચૌદ વરસે પાછા આવ્યા ત્યારેજ તે પણ અયોધ્યામાં આવ્યા.

રૂપ માનતા અને તેવોજ ઉપદેશ લોકોને પણ કરતા. તે એકજ ઈશ્વ-રને માનતા. તેમણે જે જે પદ રચ્યાં છે તેને અંતે સાધારણ રીતે ' કહત કબીરા 'એ મુજબના શબ્દો આવે છે. પરમાત્માએ ચમત્કાર કરી ઘણી વખત તેના કુટુંબને મદદ આપી કહેવાય છે. તે આશરે ઈ. સ. ૧૪૫૫ અને ૧૫૦૫ ની સાલ વચ્ચે થઈ ગયા એવું ધાર-વામાં આવે છે.

કુબો કુંભાર—કેવળ કરીને એક ભક્તરાજ થઈ ગયો. તેનું નામ 'કુબો' પડવાનું કારણ એટલું કે એક વાણીઆનો કૂવો ખોદતાં ખોદતાં તેના ઉપર ભેખડ તૂટી પડી અને તેમાં તે દટાઈ ગયો. ઘણા દિવસ પછી ત્યાં રામ નામના ઉચ્ચાર થવાથી તેને ખોદી કાઢવામાં આવ્યો અને તે મહાન્ ભક્ત હોવાથી પરમાત્માએ તેને જીવતો રાખ્યો એવી લો-કોને ખાત્રી થઈ. આ દખતથી તે 'કવળ કુબા'ના નામથી પ્રખ્યાત થયો. તે સાધુસંતની સેવા કરતો અને પોતાના શિષ્યોને સાધુસંતની સેવા કરવાનોજ ઉપદેશ આપતો. તેની સ્ત્રી ઘણી કજીઆખોર હતી. તે તેને છોડી ચાલી ગઈ હતી. કુબા કુંભારનું મોટું ધામ હાલ મા-રવાડમાં આવેલા છથડા ગામમાં છે. બીજાં સ્થળોએ પણ તેમના ધ-ર્મનો પ્રચાર સારો થયલો છે. વડોદરામાં પણ તેનાં ધામ છે.

સદનો કસાઈ—જાતનો કસાઈ હતો, પણ હિંસા કરતો નહિ અને બી-જાને ત્યાંથી તૈયાર માંસ લાવી વેચતો હતો. તેના ભક્તિભાવથી પ્ર-સન્ન થઈ પ્રભુ તેના તાજવામાં તોલા તરીકે વિરાજતા.+ અંતે સ-દના–સધનાને જ્ઞાન થવાથી તેણે પોતાનો ધધો છોડી દીધો અને ઘરનો ત્યાગ કરી જગન્નાથજીની યાત્રાએ નીકળ્યો. જગન્નાથજીએ પ્રસ-ન્ન થઈ તેને દર્શન દીધાં અને સધનો કસાઈ કૃતકૃત્ય થયો.

ધનાજી ભટ—આ ભરતપુરમાં રાજકવિ હતો. તેણે ઈશ્વરભક્તિની કવિતા-ઓ બનાવી છે. તે મોટો ભક્ત હતો.

નાભો ઢાઢી—નાભાજી ભક્ત ગરીબ અને હલકી વર્ણમાં જન્મ્યો હતો.

+ સરખાવો—
" સદન કસાઈ ઘેર હરિ રહ્યા, માંસ તોળવા તોલું થયા "
(દયારામ).

રૂપ માનતા અને તેવોજ ઉપદેશ લોકોને પણ કરતા. તે એકજ રને માનતા. તેમણે જે જે પદ રચ્યાં છે તેને અંતે સાધારણ ' કહત કબીરા 'એ મુજબના શબ્દો આવે છે. પરમાત્માએ ચમત્ક કરી ઘણી વખત તેના કુટુંબને મદદ આપી કહેવાય છે. તે આશ ઇ. સ. ૧૪૫૫ અને ૧૫૭૫ ની સાલ વચ્ચે થઈ ગયા એવું વામાં આવે છે.

કુબો કુંભાર—કેવળ કરીને એક ભક્તરાજ થઈ ગયો. તેનું નામ 'કુબો' પડવાનું કારણ એટલું કે એક વાણીઆનો કૂવો ખોદતાં ખોદતાં તેના ઉપર ભેખેડ તૂટી પડી અને તેમાં તે દટાઈ ગયો. ઘણા દિવસ પછી ત્યાં રામ નામના ઉચ્ચાર થવાથી તેને ખોદી કાઢવામાં આવ્યો અને તે મહાન્ ભક્ત હોવાથી પરમાત્માએ તેને જીવતો રાખ્યો એવી લોકોને ખાત્રી થઈ. આ બનાવથી તે 'કેવળ કુબા'ના નામથી પ્રખ્યાત થયો. તે સાધુસંતની સેવા કરતો અને પોતાના શિષ્યોને સાધુસંતની સેવા કરવાનોજ ઉપદેશ આપતો. તેની સ્ત્રી ઘણી કજીઆખોર હતી. તે તેને છોડી ચાલી ગઈ હતી. કુબા કુંભારનું મોટું ધામ હાલ મારવાડમાં આવેલા જીથડા ગામમાં છે. બીજાં સ્થળોએ પણ તેમના ધર્મનો પ્રચાર સારો થયલો છે. વડોદરામાં પણ તેનાં ધામ છે.

સદનો કસાઈ—જાતનો કસાઈ હતો, પણ હિંસા કરતો નહિ અને બીજાને ત્યાંથી તૈયાર માંસ લાવી વેચતો હતો. તેના ભક્તિભાવથી પ્રસન્ન થઈ પ્રભુ તેના તાજવામાં તોલા તરીકે વિરાજતા.+ અંતે સદના–સધનાને જ્ઞાન થવાથી તેણે પોતાનો ધંધો છોડી દીધો અને ઘરનો ત્યાગ કરી જગન્નાથજીની યાત્રાએ નીકળ્યો. જગન્નાથજીએ પ્રસન્ન થઈ તેને દર્શન દીધાં અને સધનો કસાઈ કૃતકૃત્ય થયો.

ધનાજી ભટ—આ ભરતપુરમાં રાજકવિ હતો. તેણે ઈશ્વરભક્તિની કવિતાઓ બનાવી છે. તે મોટો ભક્ત હતો.

નાભો હાઢી—નાભાજી ભક્ત ગરીબ અને હલકી વર્ણમાં જન્મ્યો હતો.

\+ સરખાવો—

" સદન કસાઈ ઘેર હરિ રહ્યા, માંસ તોળવા તોલું થયા "

(દયારામ).

ભાવ્યું. તે પોપટે સાંભળ્યું. એ શિવને જણાયું ત્યારે તે તેની પૂંઠે દોડ્યા ને શુક ગભરાટમાં પોતાનું ખોળીઉં પાડી વ્યાસની સ્ત્રીના ઉદરમાં પ્રવેશ કર્યો. શિવ પણ બાર વરસ લગી ત્યાંજ બેસી રહ્યા. પછી વિષ્ણુએ શિવનું સમાધાન કર્યું ને શુક અવતર્યા. એ જન્મ્યા તેવાજ નાળ સહિત વનમાં નાસી ગયા. તેની પછવાડે તેના પિતા વ્યાસ દોડ્યા. શુકને ઘણું સમજાવ્યા તોપણ તે પાછા આવ્યા નહિ. એક વખતે નારદમુનિ વનમાં આવી પહોંચ્યા તેને શુકે વિનતિ કરી કે મહારાજ, મને મુક્તિ મળે તેવો કોઈ ઉપાય બતાવો. નારદે કહ્યું તે તમારા પિતાના જાણવામાં છે. શુક પોતાના પિતા પાસે આવી ભાગવત ભણ્યા. શુકે પરીક્ષિત રાજાને સાત દિવસ શ્રીમદ્ ભાગવત સંભળાવ્યું હતું.

શાહ બલખ બોખારાનો બાદશાહ—બલખ અને બોખારા એ તાતારનાં શહેરો છે. આ બાદશાહને પુત્રમરણથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો અને દુનીઆની જંજાળ છોડી તેણે પોતાનું જીવન ભક્તિમાં ગાળ્યું.

અપૂર્ણ.

કેળવણીખાતાની ખબરો.

જાહેર ખબર.

(મે. ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનના સને ૧૯૧૧ ના તા. ૧૧ મી જાન્યુઆરીના હુકમ નં. ૧૧૧૦૩ નીચે મે. ઉ. ભા. એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના સને ૧૯૧૧ તા. ૧૯ મી જાન્યુઆરીના હુકમ નં. ૧૨૦૭૭ ઉપરથી).

કે. એસ. ચીપલુનકરે મરાઠીમાં બનાવેલું "લાઇફ્ ઑવ્ સૉક્રેટિસ" 'સાક્રેતીસાચેં ચરિત્ર' નામનું પુસ્તક આ ઇલાકામાંની મરાઠી પ્રાથમિક અને ઍંગ્લો વર્નાક્યુલર શાળાઓ ઇનામ માટે મંજુર કરેલાં પુસ્તકોની યાદીમાંથી કાઢી નાખવામાં આવ્યું છે.

ઑફિસ ઑવ્ ધિ ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન પૂના, તા. ૧૧ મી જાન્યુઆરી સને ૧૯૧૧.	(સહી) P. Wren. For Director of Public Instruction.

જાવ્યું. તે પોપટે સાંભળ્યું. એ શિવને જણાયું ત્યારે તે તેની પૂંઠે દોડ્યા ને શુકે ગભરાટમાં પોતાનું ખોળીઉં પાડી વ્યાસની સ્ત્રીના ઉદરમાં પ્રવેશ કર્યો. શિવ પણ બાર વરસ લગી ત્યાંજ બેસી રહ્યા. પછી વિષ્ણુએ શિવનું સમાધાન કર્યું ને શુક અવતર્યા. એ જન્મ્યા તેવાજ નાળ સહિત વનમાં નાસી ગયા. તેની પછવાડે તેના પિતા વ્યાસ દોડ્યા. શુકને ઘણું સમજાવ્યા તોપણ તે પાછા આવ્યા નહિ. એક વખતે નારદમુનિ વનમાં આવી પહોંચ્યા તેને શુકે વિનતિ કરી કે મહારાજ, મને મુક્તિ મળે તેનો કોઈ ઉપાય બતાવો. નારદે કહ્યું તે તમારા પિતાના જાણપણામાં છે. શુક પોતાના પિતા પાસે આવી ભાગવત ભણ્યા. શુકે પરીક્ષિત રાજાને સાત દિવસ શ્રીમદ્ ભાગવત સંભળાવ્યું હતું.

શાહ બલખ બોખારાનો બાદશાહ—બલખ અને બોખારા એ તાતારનાં શહેરો છે. આ બાદશાહને પુત્રમરણથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો અને દુનીઆની જંજાળ છોડી તેણે પોતાનું જીવન ભક્તિમાં ગાળ્યું.

અપૂર્ણ.

કેળવણીખાતાની ખબરો.

જાહેર ખબર.

(મે. ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનના સને ૧૯૧૧ ના તા. ૧૧ મી જાન્યુઆરીના હુકમ નં. ૧૧૧૦૩ નીચે મે. ઉ. ભા. એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના સને ૧૯૧૧ તા. ૧૯ મી જાન્યુઆરીના હુકમ નં. ૧૨૦૭૭ ઉપરથી).

કે. એસ. ચીપલુનકરે મરાઠીમાં બનાવેલું "લાઇફ્ ઑવ્ સૉક્રેટિસ" 'સાક્રેતીસાચે ચરિત્ર' નામનું પુસ્તક આ ઇલાકામાંની મરાઠી પ્રાથમિક અને ઍંગ્લો વર્નાક્યુલર શાળાઓ ઇનામ માટે મંજુર કરેલાં પુસ્તકોની યાદીમાંથી કાઢી નાખવામાં આવ્યું છે.

ઑફિસ ઑવ્ ધિ ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન પૂના, તા. ૧૧ મી જાન્યુઆરી સને ૧૯૧૧.	(સહી) P. WREN. For Director of Public Instruction.

જાહેર ખબર.

(મે. ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના સને ૧૯૧૧ તા. ૧૯ મી જાન્યુઆરીના હુકમ નં. ૧૨૦૭૬ ઉપરથી).

નં. ૨૬૦૭—નીચે બતાવેલી સરકારી જાહેર ખબરોમાં છપાયલી આ ઇલાકામાંની પ્રાથમિક શાળાઓમાં ચલાવવા માટે મંજુર કરેલાં પુસ્તકોની સુધારેલી યાદીઓ જાહેરની જાણ માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે:—

પુસ્તકનું નામ.	સરકારી જાહેર ખબરનો નંબર અને તારીખ	રિમાર્ક.
મરાઠી.		
ફાટક. કે. વી.— હિન્દુસ્તાનચા ઐતિહાસિક નકાશા (હિસ્ટૉરિકલ મૅપ ઑવ ઇન્ડિયા).	નં. ૧૫૯૪ સને ૧૯૦૮ તા. ૧ લી જુન.	રદ કરવામાં આવે છે.
મૅનેજર ચિત્રશાળા સ્ટીમ પ્રેસ, પૂના— શિક્ષણોપયોગી માનસશાસ્ત્ર.	નં. ૫૫૪, સને ૧૯૦૯ તા. ૯ મી માર્ચ.	”

આલીજાહ નામદાર ગવર્નર ઇન કાઉન્સિલના હુકમથી.

L. Robertson,
Secretary to Government.

જાહેર ખબર.

(મે. ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના સને ૧૯૧૧ ના તા. ૩ જી ફેબ્રુઆરીના હુકમ નં. ૧૨૮૪૪ ઉપરથી).

આ ઑફિસના તા. ૧૫ મી ડીસેંબરના હુકમ નં. ૧૦૬૧૩ ના અનુસંધાનમાં જણાવવાનું કે " નં. ૨૩૨૨ વાળી ૩૦–૧૧–૧૦ ની સરકારી જાહેર ખબર ઉપરથી નામદાર સરકાર ઇચ્છે છે કે ચિત્રશાળાનાં પ્રાણીઓનાં ચિત્રો અને નકશાને હવે વધારે ઉત્તેજન આપવું નહિ, અને નામદાર સરકારે તે તે ચિત્રો ને નકશાની મંજુરી પાછી ખેંચી લીધી છે; પણ જે

જાહેર ખબર.

(મે. ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના સને ૧૯૧૧ તા. ૧૯ મી જાન્યુઆરીના હુકમ નં. ૧૨૦૭૬ ઉપરથી).

નં. ૨૬૦૭—નીચે બતાવેલી સરકારી જાહેર ખબરોમાં છપાયલી આ ઇલાકામાંની પ્રાથમિક શાળાઓમાં ચલાવવા માટે મંજુર કરેલાં પુસ્તકોની સુધારેલી યાદીઓ જાહેરની જાણ માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છેઃ—

પુસ્તકનું નામ.	સરકારી જાહેર ખબરનો નંબર અને તારીખ.	રિમાર્ક.
મરાઠી. ફાટક. કે. વી.—	નં. ૧૫૯૪ સને ૧૯૦૮ તા. ૧ લી જુન.	રદ કરવામાં આવે છે.
હિન્દુસ્તાનચા ઐતિહાસિક નકાશા (હિસ્ટૉરિકલ મૅપ ઑવ્ ઇન્ડિયા).		
મૅનેજર ચિત્રશાળા સ્ટીમ પ્રેસ, પૂના— શિક્ષણોપયોગી માનસશાસ્ત્ર.	નં. ૫૫૪, સને ૧૯૦૯ તા. ૯ મી માર્ચ.	„

આલીજાહ નામદાર ગવર્નર ઇન્ કાઉન્સિલના હુકમથી.

L. Robertson,
Secretary to Government.

જાહેર ખબર.

(મે. ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના સને ૧૯૧૧ ના તા. ૩ જી ફેબ્રુઆરીના હુકમ નં. ૧૨૮૪૪ ઉપરથી).

આ ઑફિસના તા. ૧૫ મી ડીસેંબરના હુકમ નં. ૧૦૫૧૩ ના અનુસંધાનમાં જણાવવાનું કે “ નં. ૨૩૨૨ વાળા ૩૦–૧૧–૧૦ ની સરકારી જાહેર ખબર ઉપરથી નામદાર સરકાર ઇચ્છે છે કે ચિત્રશાળાનાં પ્રાણીઓનાં ચિત્રો અને નકશાને હવે વધારે ઉત્તેજન આપવું નહિ, અને નામદાર સરકારે તે તે ચિત્રો ને નકશાની મંજુરી પાછી ખેંચી લીધી છે; પણ જે

પુસ્તક વગેરેનું નામ	પુસ્તક, ચોપાનીઆ વગેરેની વિશેષ હકીકત.	સરકારી ઠરાવ નંબર તથા તારીખ.
સ્વદેશ ગાથા.	કામિની કુમાર ભટ્ટાચાર્યએ બંગાળી ભાષામાં લખેલું ૧૯૦૭ મા ચીનાગોપના સનાતન છાપખાનામાં છાપેલું.	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ નં ૬૫૩૯ ડિ૦ મુંબઈ, તા. ૧૭ મી નવેમ્બર ૧૯૧૦.
મુક્તિમંત્ર.	બંગાળી ભાષામાં લખેલું ચોપાનીઉં. કર્તાનું નામ નથી.	,,
સ્વદેશી આંદોલન ઍાર બાયકટ (ધિ સ્વદેશી ઍજિટેશન ઍન્ડ બૉયકૉટ)	કર્તા નાગપુરના માધવરાવ સપ્રે બી. એ નાગપુરના દેશસેવક છાપખાનામાં હિંદી ભાષામાં છાપેલું અને નાગપુરના મોદી લાઈન્સ ગીતાપ્રદીમાં રહેનાર ડૉ. વાસુદેવ રાઓ લીમાયેએ પ્રસિદ્ધ કરેલું.	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ નં. ૬૬૨૧, ડિ૦ મુંબઈ તા. ૨૨ મી નવેમ્બર સને ૧૯૧૦.
લોકમાન્ય તિલકનાં બોધવચનો (ઍક્સટ્રૅક્ટસ ફ્રૉમ ધિ સ્પીચિઝ ઑવ્ તિલક)	રામચંદ્ર બળવંત પિત્રેએ ગુજરાતીમાં તરજુમો કરી પ્રસિદ્ધ કરેલાં અને મુંબઈના ભારત જીવન છાપખાનામાં છાપેલાં.	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ નં. ૬૬૩૬ ડિ૦ મુંબઈ તા. ૨૩ મી નવેમ્બર સને ૧૯૧૦.
સન્મિત્રસમાજમેલ્યા ૧૯૦૯ સાલચિ પાદે.	નીલકંઠ વામન જોશીએ મરાઠીમાં પ્રસિદ્ધ કરેલાં અને પૂનાના ભારતભૂષણ છાપખાનામાં છાપેલાં ગીતો.	„
શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા આણિ હિંદી ચ શ્રીર પક્ષ.	હરિ રઘુનાથ ભાગવતે લખી પ્રસિદ્ધ કરેલું અને વન્દેમાતરમ્ છાપખાનામાં છાપેલું	„
લોક માન્યા ચા નિરોપ.	ગણેશ બાલાજી મોદકે મરાઠીમાં લખેલું નારાયણ બાબાજી ચોહાણે પ્રસિદ્ધ કરેલું અને મૂ	„

પુસ્તક વગેરેનું નામ.	પુસ્તક, ચોપાનીઆ વગેરેની વિશેષ હકીકત.	સરકારી ઠરાવ નં. બર તથા તારીખ.
સ્વદેશ ગાથા.	કામિની કુમાર ભટ્ટાચાર્યએ બંગાળી ભાષામાં લખેલું ૧૯૦૭ માં ચીતાગોંગના સનાતન છાપખાનામાં છાપેલું.	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ નં. ૬૫૩૯. કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૧૭ મી નવેમ્બર ૧૯૧૦.
મુક્તિમંત્ર.	બંગાળી ભાષામાં લખેલું ચોપાનીઉં. કર્તાનું નામ નથી.	,,
સ્વદેશી આંદોલન ઑર બાયકૉટ. (ધિ સ્વદેશી ઍજિટેશન ઍન્ડ બૉયકૉટ).	કર્તા નાગપુરના માધવરાવ સપ્રે બી. એ. નાગપુરના દેશસેવક છાપખાનામાં હિંદી ભાષામાં છાપેલું અને નાગપુરના મોદી લાઇન્સ સીતાબર્ડીમાં રહેનાર ડૉ. વાસુદેવ રાઓ લીમાયેએ પ્રસિદ્ધ કરેલું.	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ નં. ૬૬૨૧, કિલ્લે મુંબઈ તા. ૨૨ મી નવેમ્બર સને ૧૯૧૦.
લોકમાન્ય તિલકનાં બોધવચનો. (ઍક્સ્ટ્રૅક્ટસ ફ્રૉમ ધિ સ્પીચિઝ ઑવ્ તિલક).	રામચંદ્ર બાલકૃષ્ણ પિત્રેએ ગુજરાતીમાં તરજુમો કરી પ્રસિદ્ધ કરેલાં અને મુંબઈના ભારત જીવન છાપખાનામાં છાપેલાં.	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ નં. ૬૬૩૬ કિલ્લે મુંબઈ તા. ૨૩ મી નવેમ્બર સને ૧૯૧૦.
સન્મિત્રસમાજ મેલ્યા ૧૯૦૯ સાલ ચિ પાદે.	નીલકંઠ વાન બીડેએ મરાઠીમાં પ્રસિદ્ધ કરેલાં અને પૂનાના ભારતભૂષણ છાપખાનામાં છાપેલાં ગીતો.	
શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા આણિ હિંદી રાષ્ટ્રીય પક્ષ.	હરિ રઘુનાથ ભાગવતે લખી પ્રસિદ્ધ કરેલું. અને વન્દેમાતરમ્ છાપખાનામાં છાપેલું.	
લોક માન્યા ચા નિરોપ.	ગણેશ બાલાજી મોદકે મરાઠીમાં લખેલું નારાયણ બળવંત ચોદાણે પ્રસિદ્ધ કરેલું અને પૂ	

ગો ભમ્ત ગણેશ મે ધ્યા નય પાંડે	નાગપુરના ગમચદ હરિ તામ હનકરે લખી પ્રસિદ્ધ કરેના મરાઠી ચોપાનીઆ ભાગ ૧ નાગપુર, પ્રમોધ છાપખાનામા ૧૯૦૮ મા છાપેલી બીજી આ વૃત્તી, અને નાગપુર, ગોરક્ષણ છાપખાનામા ૧૯૦૪ મા છાપેલો ભાગ ૨ જો	જ્યુડિસ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ ન ૭૨૧૬, મુબઇ, તા ૨૦ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૦.

જાહેર ખબર.

(મે ઉ ભા ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના તા. ૧૯ મી જાન્યુઆરી સને ૧૯૧૧ ના હુકમ ન. ૧૨૦૭૮ ઉપરથી)

"ખેડા મોહમેડન એજ્યુકેશન ફંડ" માટે અપીલ.

મહેરબાન સાહેબ,

આપ સાહેબ જાણો છો કે ખેડા જિલ્લાના મુસલમાન કેળવણીમા ઘણા પછાત છે અને એમની સાસારિક તથા આર્થિક સ્થિતિની મદના મોટે ભાગે એજ કારણને આભારી છે પ્રાથમિક કેળવણીમા તેઓ દિન પ્રતિદિન કાઈક આગળ વધતા જાય છે પરતુ અગ્રેજી તથા ઉદ્યોગહુન્નરની કેળવણી કે જેની હાલમા ઘણી જરૂર છે અને જેના સિવાય તેમની ઉન્નતિ થવી અશક્ય છે તેમા તેઓ હજી સારો દેખાવ આપી શક્તા નથી આ ખેદયુક્ત પછાતપણાના ઘણા કારણ છે તેમા સામાન્ય અજ્ઞાનતા, ગરીબાઈ તથા યોગ્ય ઉત્તેજન અને રાહબરીની ખામી એ મુખ્ય છે

થોડા વરસ ઉપર નડીઆદ હાઇસ્કુલના માજી હેડ માસ્તર મી० ઇબ્રાહીમ મોહમદ સયાણી સાહેબે ખેડા જિલ્લા મુસલમાનોમા અગ્રેજી કેળવણીનો પ્રચાર કરવાના હેતુથી એક ફડ સ્થાપ્યુ હતું જેનો લાભ લઈ ઘણા મુસલમાન જુવાનીયાઓ વ્યવહારૂ અગ્રેજી કેળવણી લેવા ભાગ્યશાળી નીવડ્યા હતા અને તે વડે તેઓ હાલ જુદે જુદે ધધે રોજગારે તથા નોકરીચાકરીએ વળગેલા જોવામા આવે છે પરતુ દિલગીરીની વાત છે કે મજકુર ફડ કેટલાક વરસથી બધ થયુ છે અને તેની સાથે લાયક ગરીબ મુસલમાન વિદ્યાર્થીઓને મળતા ઉત્તેજન તથા મદદનો ઝરો પણ બધ પડ્યો છે.

ગો ભક્ત ગણેશ મેલ્યાં ાચ પાડે	નાગપુરના રામચંદ હરિ તામહનકરે લખી પ્રસિદ્ધ કરેલાં મરાઠી ચોપાનીઆં. ભાગ. ૧. નાગપુર, પ્રબોધ છાપખાનામાં ૧૯૦૮ માં છાપેલી બીજી આવૃતી, અને નાગપુર, ગોરક્ષણ છાપખાનામાં ૧૯૦૪ માં છાપેલો ભાગ ૨ જો.	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ. નં. ૭૨૧૬, કિલ્લે મુંબઇ, તા. ૨૦ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૦.

જાહેર ખબર.

(મે. ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના તા. ૧૯ મી જાન્યુઆરી સને ૧૯૧૧ ના હુકમ નં. ૧૨૦૭૮ ઉપરથી).

"ખેડા મોહમેડન એજ્યુકેશન ફંડ" માટે અપીલ.

મહેરબાન સાહેબ,

આ સાહેબ જાણો છો કે ખેડા જિલ્લાના મુસલમાન કેળવણીમાં ઘણા પછાત છે અને એમની સાંસારિક તથા આર્થિક સ્થિતિની મંદતા મોટે ભાગે એજ કારણને આભારી છે. પ્રાથમિક કેળવણીમાં તેઓ દિન પ્રતિદિન કાંઈક આગળ વધતા જાય છે પરંતુ અંગ્રેજી તથા ઉદ્યોગહુન્નરની કેળવણી કે જેની હાલમાં ઘણી જરૂર છે અને જેના સિવાય તેમની ઉન્નતિ થવી અશક્ય છે તેમાં તેઓ હજી સારો દેખાવ આપી શકતા નથી. આ ખેદયુક્ત પછાતપણાનાં ઘણાં કારણ છે તેમાં સામાન્ય અજ્ઞાનતા, ગરીબાઈ તથા યોગ્ય ઉત્તેજન અને રાહબરીની ખામી એ મુખ્ય છે.

થોડા વરસ ઉપર નડીયાદ હાઇસ્કુલના માજી હેડ માસ્તર મી० ઇબ્રાહીમ મોહમદ સયાણી સાહેબે ખેડા જિલ્લા મુસલમાનોમાં અંગ્રેજી કેળવણીનો પ્રચાર કરવાના હેતુથી એક ફંડ સ્થાપ્યું હતું જેનો લાભ લઈ ઘણા મુસલમાન જુવાનીયાઓ વ્યવહારૂ અંગ્રેજી કેળવણી લેવા ભાગ્યશાળી નીવડ્યા હતા અને તે વડે તેઓ હાલ જુદે જુદે ધંધે રોજગારે તથા નોકરીચાકરીએ વળગેલા જોવામાં આવે છે. પરંતુ દિલગીરીની વાત છે કે મજકુર ફંડ કેટલાક વરસથી બંધ થયું છે અને તેની સાથે લાયક ગરીબ મુસલમાન વિદ્યાર્થીઓને મળતા ઉત્તેજન તથા મદદનો ઝરો પણ બંધ પડ્યો છે.

મદદગાર કમીટી.

(૧) મી૦ નસરૂમીયાં બનામીયાં કાઝી આ. ડે. એ. ઇન્સ્પેક્ટર—ખેડા.
(૨) મી૦ અમીરખાં ઉસમાનખાં પોલીસ સબ ઇન્સ્પેક્ટર—નડીયાદ.
(૩) ખા૦ સા૦ સેદુમીયાં ફેજુમીયાં રિસાલદાર—ખેડા.
(૪) ઇનામદાર મોહમદમીયાં જમીયતમીયાં—કપડવણજ.
(૫) મી૦ બકુભાઇ સાહેબભાઇ પોલીસ સ. ઇ.—બોરસદ.
(૬) મી૦ બંદેઅલી જમાલમીયાં—નડીયાદ.
(૭) મી૦ સદરૂમીયાં બહાઉદીનમીયાં—મુંબઈ.
(૮) કાઝી સૈયદમીયાં અમીરમીયાં—ડાસરા.
(૯) તલાટી એહમદખાં બલોલખાં—બોરસદ.
(૧૦) મી૦ દીલબાઝખાં શમશેરખાં કલ્યાણી પર્શિયન ટીચર હાઇસ્કુલ—સુરત.
(૧૧) મી૦ નુરમીયાં જમાલમીયાં (નડીયાદ) હાલ તારમાસ્તર—રાંદેર.
(૧૨) મુનશી દાદામીયાં નાથુમીયાં—સુરત.
(૧૩) મલેક રસુલમીયાં ફજલમીયાં—મહેમદાવાદ.

આ ફંડ સ્થાપિત કરવામાં મી૦ ઇબ્રાહીમ મોહમદ સયાણી, મી૦ મેહબુબમીયાં ઇમામબક્ષ કાદરી, મી૦ કરમઅલી રહીમ નાનજીયાણી, ખા૦ બા૦ બમનજી એદલજી મોદી વગેરે પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોએ કીમતી સલાહ આપી તેના હેતુ તથા નેમ પ્રત્યે પોતાની સંપૂર્ણ દીલસોઝી બતાવી છે અને તેઓ આશા રાખે છે કે આ ફંડથી ખેડા જિલ્લાના પચ્છાત પડેલા મુસલમાનોને ઘણા સંગીન લાભ થશે.

આ ફંડને માટે યોજવામાં આવેલા અજમાયશી નિયમો આ સાથે સામેલ રાખવામાં આવ્યા છે. ફંડના સંબંધમાં જે કંઈ પૂછવાનું હોય તેમ એમાંથી કાંઈ મદદ મેળવવાની હોય તો તે સંબંધી લખાણ નીચેને સરનામે લખવા વિનતિ છે.

તા૦ ૧૩–૧૨–૧૯૧૦

સૈયદ જલાલુદીન સૈયદમીયાં કાદરી.
ઓનરરી સેક્રેટરી.

મદદગાર કમીટી.

(૧) મી૦ નસરૂમીયાં બનામીયાં કાઝી આ. ડે. એ. ઇન્સ્પેકટર—ખેડા.
(૨) મી૦ અમીરખાં ઉસમાનખાં પોલીસ સબ ઇન્સ્પેકટર—નડીયાદ.
(૩) ખા૦ સા૦ સેદુમીયાં ફેજુમીયાં રિસાલદાર—ખેડા.
(૪) ઇનામદાર મોહમદગીયાં જમીયતમીયાં—કપડવણજ.
(૫) મી૦ બડુભાઇ સાહેબભાઇ પોલીસ સ. ઇ.—બોરસદ.
(૬) મી૦ બંદેઅલી જમાલમીયાં—નડીયાદ.
(૭) મી૦ સદરૂમીયાં બહાઉદીનમીયાં—મુંબઈ.
(૮) કાજી સૈયદમીયાં અમીરમીયાં—ડાસરા.
(૯) તલાટી એહમદખાં બલોલખાં—બોરસદ.
(૧૦) મી૦ દીલબાઝખાં શમશેરખાં કલ્યાણી પર્શીયન ટીચર હાઇસ્કુલ—સુરત.
(૧૧) મી૦ નુરમીયાં જમાલમીયાં (નડીયાદ) હાલ તારમાસ્તર—રાંદેર.
(૧૨) મુનશી દાદામીયાં નાથુમીયાં—સુરત.
(૧૩) મલેક રસુલમીયાં ફજલમીયાં—મહેમદાવાદ.

આ ફંડ સ્થાપિત કરવામાં મી૦ ઇબ્રાહીમ મોહમદ સયાણી, મી૦ મેહબુબમીયાં ઇમામબક્ષ કાદરી, મી૦ કરમઅલી રહીમ નાનજીયાણી, ખા૦ બા૦ બમનજી એદલજી મોદી વગેરે પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોએ કીમતી સલાહ આપી તેના હેતુ તથા નેમ પ્રત્યે પોતાની સંપૂર્ણ દીલસોઝી બતાવી છે અને તેઓ આશા રાખે છે કે આ ફંડથી ખેડા જિલ્લાના પછાત પડેલા મુસલમાનોને ઘણા સંગીન લાભ થશે.

આ ફંડને માટે યોજવામાં આવેલા અજમાયશી નિયમો આ સાથે સામેલ રાખવામાં આવ્યા છે. ફંડના સંબંધમાં જે કંઈ પૂછવાનું હોય તેમ એમાંથી કાંઈ મદદ મેળવવાની હોય તો તે સંબંધી લખાણ નીચેને સરનામે લખવા વિનતિ છે.

તા૦ ૧૩-૧૨-૧૯૧૦

સૈયદ જલાલુદીન સૈયદમીયાં કાદરી.
ઓનરરી સેક્રેટરી.

૩ ફંડનો હિસાબ દર વર્ષે પ્રગટ કરવામાં આવશે અને તેની એકેક નકલ દરેક મેમ્બરને પહોંચાડવામાં આવશે.

૪ આ ફંડની વ્યવસ્થા ઠરાવેલા નિયમો પ્રમાણે ઓનરરી સેક્રેટરી કરશે.

૫ આ ફંડનું કામ જેમ જેમ વધતું જશે તેમ તેમ જરૂર પ્રમાણે જુદી જુદી કમીટીઓ મુકરર કરવામાં આવશે.

૬ આ ફંડનો ઉપયોગ ખાસ ખેડા જિલ્લાના મુસલમાનોની કેળવણી માટે કરવામાં આવશે.

૭ આ ફંડમાંથી (૧) ઊંચી પ્રાથમિક, (૨) અંગ્રેજી અને (૩) ટેકનીકલ એટલે ઉદ્યોગહુન્નરની કેળવણીને માટે નાણાની સગવડ મુજબ મદદ આપવામાં આવશે.

૮ **ઊંચી પ્રાથમિક કેળવણી માટે આપવાની મદદના નિયમો:—**

(अ) જે ગરીબ મુસલમાન વિદ્યાર્થી લોકલબોર્ડ યા મ્યુનિસિપલ નિશાળમાં ગુજરાતી અથવા ઉર્દુ પાંચમું ધોરણ પાસ કરી છઠ્ઠા ધોરણનો અભ્યાસ કરવા ચાલુ રહેશે તેને રૂ. રની રોકડ મદદ પુસ્તક માટે આપવામાં આવશે. અગર આવો વિદ્યાર્થી વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષાને માટે તૈયાર થવા ઇચ્છા રાખતો હશે તો તેને અભ્યાસ, હાજરી તથા ચાલચલકત સંતોષકારક બતાવવાની શરતે માસિક એક રૂપિયાની સ્કૉલરશિપ ઉત્તેજન દાખલ આપવામાં આવશે.

(ब) જે ગરીબ મુસલમાન વિદ્યાર્થી છઠ્ઠા ધોરણમાંથી પાસ થઈને યા પ્રમોશન મેળવીને સાતમા ધોરણમાં ચઢશે અને વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા માટે અભ્યાસ કરશે તો તેને રૂ. ૩ની રોકડ મદદ પુસ્તક માટે આપવામાં આવશે. અગર આવો વિદ્યાર્થી ભણવામાં ચાલાક તથા ખંતીલો, હાજરીમાં નિયમિત તથા ચાલચલકતમાં સારો હશે તો તેને માસિક દોઢ રૂપિયાની સ્કૉલરશિપ ખાસ ઉત્તેજન દાખલ આપવામાં આવશે.

(क) જે ગરીબ મુસલમાન વિદ્યાર્થી ટ્રેનિંગ કૉલેજની પ્રાવેશિક પરીક્ષા પાસ કરી કૉલેજના પહેલા વર્ષમાં દાખલ થશે તેને

૩ ફંડનો હિસાબ દર વર્ષે પ્રગટ કરવામાં આવશે અને તેની એકેક નકલ દરેક મેમ્બરને પહોંચાડવામાં આવશે.

૪ આ ફંડની વ્યવસ્થા ઠરાવેલા નિયમો પ્રમાણે ઓનરરી સેક્રેટરી કરશે.

૫ આ ફંડનું કામ જેમ જેમ વધતું જશે તેમ તેમ જરૂર પ્રમાણે જુદી જુદી કમીટીઓ મુકરર કરવામાં આવશે.

૬ આ ફંડનો ઉપયોગ ખાસ ખેડા જિલ્લાના મુસલમાનોની કેળવણી માટે કરવામાં આવશે.

૭ આ ફંડમાંથી (૧) ઊંચી પ્રાથમિક, (૨) અંગ્રેજી અને (૩) ટેકનીકલ એટલે ઉદ્યોગહુન્નરની કેળવણીને માટે નાણાની સગવડ મુજબ મદદ આપવામાં આવશે.

૮ **ઊંચી પ્રાથમિક કેળવણી માટે આપવાની મદદના નિયમો:—**

(अ) જે ગરીબ મુસલમાન વિદ્યાર્થી લોકલબોર્ડ યા મ્યુનિસિપલ નિશાળમાં ગુજરાતી અથવા ઉર્દુ પાંચમું ધોરણ પાસ કરી છઠ્ઠા ધોરણનો અભ્યાસ કરવા ચાલુ રહેશે તેને રૂ. ૨ની રોકડ મદદ પુસ્તક માટે આપવામાં આવશે. અગર આવો વિદ્યાર્થી વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષાને માટે તૈયાર થવા ઇચ્છા રાખતો હશે તો તેને અભ્યાસ, હાજરી તથા ચાલચલકત સંતોષકારક બતાવવાની શરતે માસિક એક રૂપિયાની સ્કૉલરશિપ ઉત્તેજન દાખલ આપવામાં આવશે.

(ब) જે ગરીબ મુસલમાન વિદ્યાર્થી છઠ્ઠા ધોરણમાંથી પાસ થઈને યા પ્રમોશન મેળવીને સાતમા ધોરણમાં ચઢશે અને વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા માટે અભ્યાસ કરશે તો તેને રૂ. ૩ની રોકડ મદદ પુસ્તક માટે આપવામાં આવશે. અગર આવો વિદ્યાર્થી ભણવામાં ચાલાક તથા ખંતીલો, હાજરીમાં નિયમિત તથા ચાલચલકતમાં સારો હશે તો તેને માસિક દોઢ રૂપિયાની સ્કૉલરશિપ ખાસ ઉત્તેજન દાખલ આપવામાં આવશે.

(क) જે ગરીબ મુસલમાન વિદ્યાર્થી ટ્રેનિંગ કૉલેજની પ્રાવેશિક પરીક્ષા પાસ કરી કૉલેજના પહેલા વર્ષમાં દાખલ થશે તેને

તથા શિક્ષણના બીજા જરૂરી સાહિત્ય ખરીદવા માટે આપવામાં આવશે.

(ઈ) જે વિદ્યાર્થીને મિડલ, હાઇ યા કાજી સહાબુદીન સ્કોલરશિપ મળતી હશે તેને આ ફંડમાંથી કોઈ પણ પ્રકારની મદદ આપી શકાશે નહિ પરંતુ તે વિદ્યાર્થી ઘણો ગરીબ તથા અસાધારણ ચાલાક અને મહેનતુ હશે તો તેને ખાસ સંજોગો ધ્યાનમાં લઇ ઘટિત મદદ આપવામાં આવશે.

૧૦ ખેડા જિલ્લાની કોઈ પણ સ્કુલના હેડમાસ્તર પોતાની શાળાના મુસલમાન વિદ્યાર્થીને મિડલ સ્કુલ સ્કોલરશિપમાં પાસ કરાવી અંગ્રેજી સ્કુલમાં દાખલ કરાવશે તો તેને ખાતાની મંજુરી લઈ છોકરા દીઠ રૂ. ૧૦ નું ઇનામ આપવામાં આવશે.

૧૧ ઉદ્યોગ, હુન્નર તથા વેપારી લાઇનને લગતી કેળવણીને માટે આપવાના નિયમો:—

જે ગરીબ મુસલમાન વિદ્યાર્થી ગુજરાતી છઠ્ઠું અથવા ૪ થું ધોરણ પાસ કરીને કોઈ પણ ટેકનીકલ, ઇન્ડસ્ટ્રીયલ યા કોમર્શિયલ શાળામાં દાખલ થશે તેને નાણાંની સગવડ પ્રમાણે સ્કુલ ફી વગેરે બાબત ધ્યાનમાં લઇ ઘટિત રકમની માસિક સ્કોલરશિપ આપવામાં આવશે. વળી શિક્ષણના જરૂરી સાહિત્ય ખરીદવા સારૂ રૂ. ૧૦ સુધીની રોકડ મદદ પણ આપવામાં આવશે.

૧૨ કન્યા કેળવણીના ઉત્તેજન માટે મુસલમાન છોડીઓને ઉર્દૂ યા ગુજરાતી શાળામાં સ્લેટ ચોપડીઓની મદદ ઉપરાંત ખાસ સ્કોલરશિપો ઉપલા યોગ્ગમાં આપવામાં આવશે.

૧૩ આ ફંડમાંથી મદદ મેળવવાની અરજી ગુજરાતી યા અંગ્રેજીમાં શાળાના હેડમાસ્તરની મારફત આવવી જોઈએ. અરજીના છાપેલા ફારમ અર્ધા આનાની કિંમત લઈ મોકલવામાં આવશે.

૧૪ મદદની અરજીઓ છેવટમાં છેવટ ૩૧ મી ડીસેમ્બર સુધીમાં આવી જવી જોઈએ.

૧૫ આ નિયમોમાં જરૂર પડે યોગ્ય ફેરફાર કરવામાં આવશે.

તથા શિક્ષણના બીજા જરૂરી સાહિત્ય ખરીદવા માટે આપવામાં આવશે.

(ઈ) જે વિદ્યાર્થીને મિડલ, હાઇ યા કાજી શહાબુદ્દીન સ્કોલરશિપ મળતી હશે તેને આ ફંડમાંથી કોઈ પણ પ્રકારની મદદ આપી શકાશે નહિ પરંતુ તે વિદ્યાર્થી ઘણો ગરીબ તથા અસાધારણ ચાલાક અને મહેનતુ હશે તો તેને ખાસ સંજોગો ધ્યાનમાં લઇ ઘટિત મદદ આપવામાં આવશે.

૧૦ ખેડા જિલ્લાની કોઈ પણ સ્કુલના હેડમાસ્તર પોતાની શાળાના મુસલમાન વિદ્યાર્થીને મિડલ સ્કુલ સ્કોલરશિપમાં પાસ કરાવી અંગ્રેજી સ્કુલમાં દાખલ કરાવશે તો તેને ખાતાની મંજુરી લઈ છોકરા દીઠ રૂ. ૧૦ નું ઇનામ આપવામાં આવશે.

૧૧ **ઉદ્યોગ, હુન્નર તથા વેપારી લાઇનને લગતી કેળવણીને માટે આપવાના નિયમો:—**

જે ગરીબ મુસલમાન વિદ્યાર્થી ગુજરાતી છઠ્ઠું અથવા ૪ થું ધોરણ પાસ કરીને કોઈ પણ ટેકનીકલ, ઇન્ડસ્ટ્રીયલ યા કોમર્શિયલ શાળામાં દાખલ થશે તેને નાણાની સગવડ પ્રમાણે સ્કુલ ફી વગેરે બાબત ધ્યાનમાં લઇ ઘટિત રકમની માસિક સ્કોલરશિપ આપવામાં આવશે. વળી શિક્ષણના જરૂરી સાહિત્ય ખરીદવા સારૂ રૂ. ૧૦ સુધીની રોકડ મદદ પણ આપવામાં આવશે.

૧૨ કન્યા કેળવણીના ઉત્તેજન માટે મુસલમાન છોડીઓને ઉર્દૂ યા ગુજરાતી શાળામાં સ્લેટ ચોપડીઓની મદદ ઉપરાંત ખાસ સ્કોલરશિપો ઉપલા ધોરણમાં આપવામાં આવશે.

૧૩ આ ફંડમાંથી મદદ મેળવવાની અરજી ગુજરાતી યા અંગ્રેજીમાં શાળાના હેડમાસ્તરની મારફત આવવી જોઈએ. અરજીના છાપેલા ફારમ અર્ધા આનાની કિંમત લઈ મોકલવામાં આવશે.

૧૪ મદદની અરજીઓ છેવટમાં છેવટ ૩૧ મી ડીસેમ્બર સુધીમાં આવી જવી જોઈએ.

૧૫ આ નિયમોમાં જરૂર પડે યોગ્ય ફેરફાર કરવામાં આવશે.

નિશાળોનાં ઇનામપત્રક.

મંછારામ દ્વારકાદાસ રૂ. ૬) સુરજરામ માણેકલાલ રૂ. ૫) ઘેલાભાઈ છગનલાલ રૂ. ૩) અમી જબ્બાર રૂ. ૪) જમીઅતરામ પટેલ રૂ. ૪) એદલજી શેઠ રૂ. ૫) ઇનામ **વેડચ**—પટેલજીના ભાવસંગ વગેરે રૂ. ૯) મીઠાઈ તથા ઈનામ **સજોત**—પા. કાશીરામ રતલરામ રૂ. ૯–૫–૦ ઈનામ **કેલોદ**—બાઈ સુરજ રૂ. ૯) સ્કુલ જમાડી **તવરા**—ગામ લોકો રૂ. ૧૫–૪–૦ ઇનામ **સીમલીઆ**—જુદા જુદા ગૃહસ્થો રૂ. ૨૮) સ્લેટ, ચોપડી વગેરે **ઉભેર**—પટેલ નરોત્તમભાઈ ત્રિભોવનભાઈ રૂ. ૭) પુસ્તક તથા મીઠાઈ **સારોદ**—ઉર્દુશાળા મી. બાઉભાઈ મહમદ કારભારી રૂ. ૨૦) ઇનામ વગેરે **વેડચ**—દહેવાણના ઠાકોર સાહેબ રૂ. ૪) મીઠાઈ વગેરે **સીમલીઆ**—સ્કુલ કમીટીના મેમ્બરો રૂ. ૧૪–૧૨–૦ ઇનામ કપડાં વગેરે **અમનપુર**—પા. મયુર રાઈજીભાઈ તથા પા. કાળીદાસ ત્રીકમદાસ રૂ ૧૦–૮–૦ સ્કુલ જમાડી તથા મનસુખરામ હરજીવનદાસ રૂ. ૧) પતાસાં **શીગામ**—ઠાકોર શ્રી નહારસીંગજી મહેરામણસીંહ રૂ. ૨) સાકર આરોદના ઠાકોર શ્રી ઉદયસિંહજી રૂ. ૨) સાકર **સરભાણ**—પા. ભાઈલાલ લલ્લુભાઈ રૂ. ૬–૦–૬ ઇનામ **શુકલતીર્થ**—કન્યાશાળા સ્કુલ કમીટીના મેમ્બરો વગેરે રૂ. ૬–૮–૦ છીંટ તથા રૂ. ૫) ગામાત ફંડમાંથી છીંટ.

અમદાવાદ વિભાગ.

ભડીયાદ—જુદા જુદા ગૃહસ્થો રૂ. ૭) ઇનામ **અમદાવાદ**—મ્યુ. સ્કુલ નં. ૧૧ મી. મોરારજી ધનજી પડીઆ રૂ. ૪) પતાસાં.

સુરત વિભાગ.

સુરત—મ્યુ. સ્કુલ નંબર ૬ શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ રૂ. ૬) પતાસાં **મ્યુ. સ્કુલ નંબર ૭** શેઠ પ્રાણજીવનદાસ દુર્લભરામ રૂ. ૫–૧૨–૦ **મ્યુ. સ્કુલ નંબર ૧૧** શેઠ ચુનીલાલ માણેકલાલ ગાંધી રૂ. ૩) કપડાં શેઠ રંગીલદાસ નગીનદાસ નાણાવટી રૂ. ૫–૪–૦ **અમરોલી**—જુદા જુદા ગૃહસ્થો રૂ. ૧૫) ઘડીયાલ તથા રૂ. ૩) મીઠાઈ.

અપૂર્ણ.

નિશાળોનાં ઇનામપત્રક.

મંછારામ દ્વારકાદાસ રૂ. ૬) સુરજરામ માણેકલાલ રૂ. ૫) ઘેલાભાઈ છગનલાલ રૂ. ૩) અમી જબ્બાર રૂ. ૪) જમીઅતરામ પટેલ રૂ. ૪) એદલજી શેઠ રૂ. ૫) ઇનામ **વેડચ**—પટેલજીઆ ભાવસંગ વગેરે રૂ. ૯) મીઠાઈ તથા ઈનામ **સજોત**—પા. કાશીરામ રલભરામ રૂ. ૯–૫–૦ ઈનામ **કેલોદ**—બાઈ સુરજ રૂ. ૯) સ્કુલ જમાડી **તવરા**—ગામ લોકો રૂ. ૧૫–૪–૦ ઇનામ **સીમલીઆ**—જુદા જુદા ગૃહસ્થો રૂ. ૨૮) સ્લેટ, ચોપડી વગેરે **ઉભેર**—પટેલ નરોતમભાઈ ત્રિભોવનભાઈ રૂ. ૭) પુસ્તક તથા મીઠાઈ **સારોદ**—ઉર્દુશાળા મી. બાજીભાઈ મહમદ કારભારી રૂ. ૨૦) ઇનામ વગેરે **વેડચ**—દહેવાણના ઠાકોર સાહેબ રૂ. ૪) મીઠાઈ વગેરે **સીમલીઆ**—સ્કુલ કમીટીના મેમ્બરો રૂ. ૧૪–૧૨–૦ ઇનામ કપડાં વગેરે **અમનપુર**—પા. મથુર રાઈજીભાઈ તથા પા. કાળીદાસ ત્રીકમદાસ રૂ. ૧૦–૮–૦ સ્કુલ જમાડી તથા મનસુખરામ હરજીવનદાસ રૂ. ૧) પતાસાં **શીગામ**—ઠાકોર શ્રી નહારસીંગજી મહેરામણસીંહ રૂ. ૨) સાકર આરોદના ઠાકોર શ્રી ઉદયસિંહજી રૂ. ૨) સાકર **સરભાણ**—પા. ભાઈલાલ લલ્લુભાઈ રૂ. ૬–૦–૬ ઇનામ **શુકલતીર્થ**—કન્યાશાળા સ્કુલ કમીટીના મેમ્બરો વગેરે રૂ. ૬–૮–૦ છીંટ તથા રૂ. ૫) ગામાત ફંડમાંથી છીંટ.

અમદાવાદ વિભાગ.

ભડીયાદ—જુદા જુદા ગૃહસ્થો રૂ. ૭) ઇનામ **અમદાવાદ**—મ્યુ. સ્કુલ નં. ૧૧ મી. મોરારજી ધનજી પડીઆ રૂ. ૪) પતાસાં.

સુરત વિભાગ.

સુરત—**મ્યુ. સ્કુલ નંબર ૬** શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ રૂ. ૬) પતાસાં **મ્યુ. સ્કુલ નંબર** ૭ શેઠ પ્રાણજીવનદાસ દુર્લભરામ રૂ. ૫–૧૨–૦ **મ્યુ. સ્કુલ નંબર ૧૨** શેઠ ચુનીલાલ માણેકલાલ ગાંધી રૂ. ૩) કપડાં શેઠ રંગીલદાસ નગીનદાસ નાણાવટી રૂ. ૫–૪–૦. **અમરોલી**—જુદા જુદા ગૃહસ્થો રૂ. ૧૫) ઘડીયાલ તથા રૂ. ૩) મીઠાઈ.

અપૂર્ણ.

દરેક માણસે કાયદા જાણવા જોઈએ.

કાયદાનો શિક્ષક.

દરેક માણસને ઉપયોગી છે તેમા ફોજદારી, રેવન્યુ અને દિવાની તમામ કાયદા આવી જાય છે જેવાકે ઈંડીઅન પીનલકોડ, ક્રીમીનલ પ્રોસીજર કોડ, સીવીલ પ્રોસીજરકોડ, મામલતદારકોર્ટ ઍક્ટ લેન્ડરેવન્યુકોડ, હિંદુલૉ મુસલમાનીશરેહ, પારસીના કાયદા, પુરાવાનો, મુદતનો, ટ્રાન્સફર પ્રૉપરટી, પોસ્ટ, પોલીસ, રેલ્વે, આબકારી, મ્યુનીસીપલ, ખેડુતોનો, તાલુકદારોનો, નજરાનો, વારસાનો વિગેરે તમામ કાયદા આવી જાય છે જુદા જુદા ખરીદવાથી રૂ. ૧૦૦ ઉપરાત કીમત બેસે છે છતા માત્ર રૂ. ૫-પો. ૦-૭-૦ માજ મળશે. બધી નકલો ખપીજવા આવી છે માટે તાકીદે મગાવી લ્યો, બેરીસ્ટરો, દિવાનો, કલેક્ટરો વીગેરેના હજારો સરટીફીકેટો મળ્યા છે. તલાટી, માસ્તર, મુખી, જમીનદાર અને ઠાકોરોએ પાસે રાખવીજ જોઇએ. દરેક તલાટી તથા પટેલને વચાવશો કે પાછળથી પસ્તાવો થાય નહિ તાકીદે મગાવીલો થોડી કોપી શીલક છે

જેઠાલાલ દેવશકર દવે. C/o મામલતદાર કોર્ટ

મુ. બોરસદ. જી. ખેડા.—ગુજરાત.

ઈ. અને લા. માટે શિશુસદ્બોધ માળા. સરકારે મંજુર કરેલું

લંડનના 'મોરલ એજયુ. લીગ' ના ધોરણને અનુસરતી હવે ત્રણ ભાગમાં દરેકનો ૭ આના * ત્રણે ભાગનુ આખુ પુસ્તક રૂા ૧)

☞ દરેક ભાગ અગ્રેજી નીચલા અને ગુજરાતી ઉપલા વર્ગો માટે અનુક્રમે લાયક કરેલો છે ખાનગી અને દેશી રાજ્યોની ઘણી શાળાઓમાં નીતિની કેળવણી માટે ટેક્સ્ટ બુક તરીકે ચાલે છે. કપડાનુ પાકુ પુઠુ, કાગળ તથા છાપ ઉંચા. પૃષ્ટ ૩૨૫, મૉડર્નરીવ્યુ, કલકત્તા, સપ્ટેંબર ૧૯૧૦. પૃષ્ટ ૩૦૪ મા ગુજરાતી બૂક કમીટીના મેમ્બર, મુબઈ સ્મૉલકૉઝ કૉર્ટના જડજ નામદાર કુ૦ મો૦ ઝવેરી, એમ. એ એલ એલ બી. લખે છે કે — મનુષ્યજાતિના સદ્ગુણો ઉપર રામાયણ, મહાભારત અને પુરાણોમાથી ચુંટી કાઢેલી વાર્તાઓનો આ એક સંગ્રહ છે પોતાના મહાન્ સ્ત્રી પુરૂષોના ચરિત્રોમાં આવેખેલી જનસ્વભાવની ઉજ્વલ બાજુનુ આપણાં બાળકોને શિક્ષણ આપવા માટે તેમના હાથમાં મૂકવાની આ પુસ્તકની યોગ્યતા નિર્વિવાદ છે. વ્રજલાલ પુ૦ મહેતા૦, હેડ મા૦ તા૦ સ્કુલ, વઢવાણ શેહેર.

પ્રગટ કર્તા એન. એમ. ત્રિપાઠી કંપની મુંબઈ.

સૂચના.

આ પત્રસંબંધી સર્વે લખાણુ એડિટર તરફ મોકલવું. નૉટપેડ કાગળ લેવામા નહિ આવે. સહી વગરનાં લખાણુ ઉપર ધ્યાન અપાશે નહિ.

છાપવા મોકલેલું લખાણુ ચોખ્ખે અક્ષરે કાગળની એકજ બાજુએ લખવું. તે અમુક માસમા છાપવા અથવા નાપસંદ પડેલું લખાણુ પાછું મોકલવા બંધાતા નથી. જરૂર હોય તો મોકલનારે પોતાને ખર્ચે મગાવી લેવું.

શાળાખાતાના તેમજ બીજા ગૃહસ્થો કેળવણી તથા નિશાળવ્યવસ્થાને લગતા વિષય લખી મોકલશે તો તે પણ યોગ્ય અવકાશે ખુશીથી પ્રસિદ્ધ કરીશુ.

મનીઑર્ડર મોકલનારે કૂપન ઉપર પોતાનું ઠેકાણું, અને શી બાબતના પૈસા છે તે ચોખ્ખે અક્ષરે લખવું. તે વિના શૂન્ય.થસનો ,મજર છે. પોસ્ટની ટિકેટો મોકલનારે દર રૂપીએ અર્ધો આનો વધારે મોકલવો; પોસ્ટ સિવાયની બીજી ટિકેટો લેવામા આવશે નહિ

આ પત્રની કિંમત અગાઉથીજ વરસ એકનો રૂ. ૧–૦–૦ રાખી છે, પોસ્ટેજ માફ. છૂટક નકલના પોસ્ટેજ સાથે અઢી આના; પદરના ખર્ચે લેનાર દસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષકો તથા સ્કોલરોને ટપાલ ખર્ચ સાથે રૂ. ૦–૧૨–૦.

વિષય લખી મોકલનારને પૈસા લેવાની ખુશી હોય તો તેમ સ્પષ્ટ લખવું. વિષય પસંદ પડશે તો તેની અગત્ય વગેરે ઉપર વિચાર કરી દર છાપેલે પાને રૂ. ૦ા આપવામાં આવશે ચર્ચાપત્રનો એમાં સમાસ થશે નહિ.

જાહેર ખબરો છાપવાના ભાવ.

રૂ. ... લીટી	તો પ્રથમ પૂરો ચાર્જ અને તે પછી
૧... ... ... ૩	ના અગીઆર માસ લગી દર માસે
દસથી વધારે લીટીઓ માટે રૂ. ૧)–	કે ગણો ચાર્જ પડશે. ત્રણ માસ માટે
ની લીટીઓ ચાર પ્રમાણે	પહેલે મહીને પુરો ચાર્જ, અને પછી
બાર માસ લગી લાગલાગટ હશે	દરેક માસે કે ચાર્જ લેવાશે

શાળાપત્રની સાથે કોઈ પણ હૅંડબિલ વહેંચવામાં, આવશે નહિ.

સૂચના.

આ પત્રસંબંધી સર્વે લખાણ એડિટર તરફ મોકલવું. નોટપેડ કાગળ લેવામા નહિ આવે. સહી વગરનાં લખાણ ઉપર ધ્યાન અપાશે નહિ.

છાપવા મોકલેલું લખાણ ચોખ્ખે અક્ષરે કાગળની એકજ બાજુએ લખવું. તે અમુક માસમા છાપવા અથવા નાપસંદ પડેલું લખાણ પાછું મોકલવા બધાતા નથી. જરૂર હોય તો મોકલનારે પોતાને ખર્ચે મગાવી લેવું.

શાળાખાતાના તેમજ બીજા ગૃહસ્થો કેળવણી તથા નિશાળવ્યવસ્થાને લગતા વિષય લખી મોકલશે તો તે પણ યોગ્ય અવકાશે ખુશીથી પ્રસિદ્ધ કરીશુ.

મનીઑર્ડર મોકલનારે કૂપન ઉપર પોતાનું ઠેકાણું, અને શી બાબતના પૈસા છે તે ચોખ્ખે અક્ષરે લખવું. તે વિના ભૂલ થવાનો સભવ છે. પોસ્ટની ટિકેટો મોકલનારે દર રૂપીએ અર્ધો આનો વધારે મોકલવો; પોસ્ટ સિવાયની બીજી ટિકેટો લેવામા આવશે નહિ

આ પત્રની કિંમત અગાઉથીજ વરસ એકનો રૂ. ૧—૦—૦ રાખી છે, પોસ્ટેજ માફ. છૂટક નકલના પોસ્ટેજ સાથે અઢી આના; પદરના ખર્ચે લેનાર દસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષકો તથા સ્કોલરોને ટપાલ ખર્ચ સાથે રૂ. ૦—૧૨—૦.

વિષય લખી મોકલનારને પૈસા લેવાની ખુશી હોય તો તેમ સ્પષ્ટ લખવું. વિષય પસંદ પડશે તો તેની અગત્ય વગેરે ઉપર વિચાર કરી દર છાપેલે પાને રૂ. ના આપવામાં આવશે ચર્ચાપત્રનો એમાં સમાસ થશે નહિ.

જાહેર ખબરો છાપવાના ભાવ.

રૂ. ૬ ... લીટી ૩ ... ... ૧... દસથી વધારે લીટીઓ માટે રૂ. ૧)— ની લીટીઓ ચાર પ્રમાણે બાર માસ લગી લાગલાગટ હશે તો પ્રથમ પૂરો ચાર્જ અને તે પછી ના અગીઆર માસ લગી દર માસે ¼ ગણો ચાર્જ પડશે. ત્રણ માસ માટે પહેલે મહીને પુરો ચાર્જ, અને પછી દરેક માસે ½ ચાર્જ લેવાશે

શાળાપત્રની સાથે કોઈ પણ હેંડબિલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

જખરો ઉઠાવ ઈનામી ઘડીઆળ જખરો ઉઠાવ

નંબર ૧ કીમત રૂ. ૪॥	નંબર ૨ કીમત રૂ. ૫
સુંખખલ જડેલી પેટી ૧	કાચ ૧
કમાન ૧	કમાન ૧
કાચ ૧	ફેન્સી પેટી ૧
ફેન્સી ઉંડો ૧	ફેન્સી ટાઇમ્પીસ ૧
રેશમી રૂમાલ ૧	રેશમી દોરી ૧
પગના મોજાની જોડ ૧	હોકાયત્ર ૧
ફેન્સી કુંગવો ૧	ચપ્પુ ૧
રેશમી દોરી ૧	ફેન્સી બટનનો સટ ૧
	કારબોલીક સોપ ૧

નંબર ૩ કીમત રૂ. ૫॥	નંબર ૪ કીમત રૂ. ૬॥।
ચામડાનો પટો ૧	ચામડાનો પટો ૧
કૉલર ૧	કૉલર ૧
રેશમી રૂમાલ ૧	નેકટાઈ ૧
અત્તરની શીશી ૧	રેશમી રૂમાલ ૧
ફેન્સી મોજાની જોડ ૧	ફેન્સી મોજાની જોડ ૧
કપડા ઉપર નામ લખવાની પાકી સહી ૧	ચપ્પુ ૧
કારબોલીક સોપ ૧	કપડાં ઉપરનામ લખવાની પાકી સાહી ૧
રેશમી દોરી ૧	ફેન્સી કગવો ૧
ફેન્સી કુંગવો ૧	રેશમી દોરી ૧

ઉપર જણાવેલા નંબર ૧-૨-૩-૪ ની સાથે તેની નીચે લખેલી વસ્તુઓ વગર કીમતે ઘડીઆળની સાથે બક્ષીસ આપવામાં આવશે આ સિવાય અમારે ત્યાંથી ફેન્સી કલોક તથા સોના ચાંદીના દરેક જાતનાં વોચ તથા તેને લગતો દુરસ્તીનો સામાન વેચાતો મળશે તથા દુરસ્તીનું કામ કીફાયત ભાવે ખાત્રી પૂર્વક કરી આપવામાં આવશે.

સૂચના—બહારગામવાળાઓએ ઘડીઆળનો નંબર તથા પોતાનું સરનામુ ચોકસ પોષ્ટ સાથે લખી મોકલવું. બહાર ગામથી મંગાવનારને પોષ્ટ તથા પેકીંગ ખર્ચ ઘડીઆળની કીમત ઉપરાંત પડશે. વધુ ખુલાસો નીચેને સરનામે પત્ર લખી મોકલવાથી મળશે તેની સાથે અડધા આનાની ટીકીટ મોકલવી.

મળવાનું ઠેકાણું. } **મણીલાલ લાલચંદ ઘડીઆળી**
વડોદરા—અમદાવાદી પોળ સામે.

શિક્ષકોને શિક્ષા અને બીજો નિશાળનો વહીવટ, જેમ રાજ્યતન્ત્રમાં પક્ષથી કામ થાય છે, તેમ પક્ષથી ચાલે છે અને તેનાં પરિણામમાં નિશાળોને ઘણીજ હાનિ થાય છે. વિદ્યાર્થીઓને માટે શાળામાં જગાનો ઘણો સંકોચ છે; હવા વગરના ને તન્દુરસ્તીને હાનિકારક મકાનોમાં છોકરાંને ઘેટાનાં ટોળાંની માફક એકઠાં કરવામાં આવે છે; અને બાળવર્ગને અશિક્ષિત, કાચા શિક્ષકોના હાથમાં મૂકેલા છે; તેઓ તે વર્ગના શિષ્ય તરફ ખરાબ વર્તણુક ચલાવે છે એમ સંભળાય છે અને તેમને કેળવવા માટે તદ્દન નાલાયક છે.

સુરતની મ્યુનિસિપાલિટિ કેળવણીના કામમાં ઘણો રસ લે છે ને ચપળતા દર્શાવે છે. તે કામની પાછળ નક્કી કરેલી રકમ કરતાં તેઓ ૧૭,૭૦૦ રૂ. વધારે ખરચે છે. થાણામાં ઉંચાં ધોરણોની બીલકુલ દરકાર રાખવામાં આવતી નથી.

ઇ. સ. ૧૯૦૩ માં સરકારે મ્યુનિસિપાલિટિને મદદ કરવાની રકમ ખરચનો ⅓ હતી તે વધારીને ½ કરી, પણ તે એવી શરતે કે એ વધારાની રકમ મ્યુનિસિપાલિટિના ચાલુ ખરચમાં ઉમેરવી. ઇ. સ. ૧૯૦૯ માં તપાસ કરતાં એમ માલમ પડયું છે કે એક મ્યુનિસિપાલિટિ બરોબર ખરચવા જેટલીજ રકમ ખરચતી હતી, ૧૧ એથી ઓછું ખરચતી હતી, અને ૧૩૮ વધારે ખરચતી હતી. વળી એ રીતે મદદની રકમ ખરચના ⅓ ને બદલે ½ કરવાથી સરકારને એકંદર ખરચ સવા લાખ રૂપીઆ થશે.

દેશી રાજ્યોની નિશાળો ૨,૨૩૭ થી વધીને ૨,૩૬૨ થઈ. ઉત્તર વિભાગમાં રાજપીપળા સ્ટેટ કેળવણીનો વહીવટ બહુ ફત્તેહમંદ રીતે ચલાવે છે ને શિક્ષકોને સારો પગાર આપે છે. બીજે સ્થળે, પગાર બહુ ટુંકા છે, આસિસ્ટન્ટોને રૂ. ૬, ૫, ને કોઈક સ્થળે રૂ. ૪ પણ આપે છે એ મોટો દોષ છે. ઘણાં રાજ્યોએ થોડા વખત થયાં ફી કાઢી નાખી કેળવણી માફી કરી છે. એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેકટર મિ. લૉરિ કહે છે કે મેં એવી નિશાળોમાં વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યાની બારીક તપાસ કરી છે અને મને માલમ પડયું છે કે એથી સંખ્યામાં જુજ વધારો થયો છે; પણ તે વધારો સામાન્ય કારણોને લીધે પણ હોય; કેટલેક ઠેકાણે તો સંખ્યામાં ઘટાડો થયો છે. આવી રીતે રાજ્યોએ જે પૈસા ફેંકી દીધા છે તેનો શિક્ષકોના પગાર વધારવામાં

શિક્ષકોને શિક્ષા અને બીજો નિશાળનો વહીવટ, જેમ રાજ્યતન્ત્રમાં પક્ષથી કામ થાય છે, તેમ પક્ષથી ચાલે છે અને તેનાં પરિણામમાં નિશાળોને ઘણીજ હાનિ થાય છે. વિદ્યાર્થીઓને માટે શાળામાં જગાનો ઘણો સંકોચ છે; હવા વગરના ને તન્દુરસ્તીને હાનિકારક મકાનોમાં છોકરાંને ઘેટાનાં ટોળાંની માફક એકઠાં કરવામાં આવે છે; અને બાળવર્ગને અશિક્ષિત, કાચા શિક્ષકોના હાથમાં મૂકેલા છે; તેઓ તે વર્ગના શિષ્ય તરફ ખરાબ વર્તણુક ચલાવે છે એમ સંભળાય છે અને તેમને કેળવવા માટે તદ્દન નાલાયક છે.

સુરતની મ્યુનિસિપાલિટિ કેળવણીના કામમાં ઘણો રસ લે છે ને ચપળતા દર્શાવે છે. તે કામની પાછળ નક્કી કરેલી રકમ કરતાં તેઓ ૭,૭૦૦ રૂ. વધારે ખરચે છે. થાણામાં ઊંચાં ધોરણોની બીલકુલ દરકાર રાખવામાં આવતી નથી.

ઇ. સ. ૧૯૦૩ માં સરકારે મ્યુનિસિપાલિટિને મદદ કરવાની રકમ ખરચનો ⅓ હતી તે વધારીને ½ કરી, પણ તે એવી શરતે કે એ વધારાની રકમ મ્યુનિસિપાલિટિના ચાલુ ખરચમાં ઉમેરવી. ઇ. સ. ૧૯૦૯ માં તપાસ કરતાં એમ માલમ પડ્યું છે કે એક મ્યુનિસિપાલિટિ બરોબર ખરચવા જેટલીજ રકમ ખરચતી હતી, ૧૧ એથી ઓછું ખરચતી હતી, અને ૧૩૮ વધારે ખરચતી હતી. વળી એ રીતે મદદની રકમ ખરચના ⅓ ને બદલે ½ કરવાથી સરકારને એકંદર ખરચ સવા લાખ રૂપીઆ થશે.

દેશી રાજ્યોની નિશાળો ૨,૨૩૭ થી વધીને ૨,૩૬૨ થઈ. ઉત્તર વિભાગમાં રાજપીપળા સ્ટેટ કેળવણીનો વહીવટ બહુ ફત્તેહમંદ રીતે ચલાવે છે ને શિક્ષકોને સારો પગાર આપે છે. બીજે સ્થળે, પગાર બહુ ટુંકા છે, આસિસ્ટન્ટોને રૂ. ૬, ૫, ને કોઈક સ્થળે રૂ. ૪ પણ આપે છે એ મોટા દોષ છે. ઘણાં રાજ્યોએ થોડો વખત થયાં ફી કાઢી નાખી કેળવણી માફી કરી છે. એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેકટર મિ. લૉરિ કહે છે કે મેં એવી નિશાળોમાં વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યાની બારીક તપાસ કરી છે અને મને માલમ પડ્યું છે કે એથી સંખ્યામાં લુજ વધારો થયો છે; પણ તે વધારો સામાન્ય કારણોને લીધે પણ હોય; કેટલેક ઠેકાણે તો સંખ્યામાં ઘટાડો થયો છે. આવી રીતે રાજ્યોએ જે પૈસા ફેંકી દીધા છે તેના શિક્ષકોના પગાર વધારવામાં

શિક્ષકોનો પગાર ઊંચી પાયરીનો ને પેન્શનને લાયક થયો. આ સુધારાથી શિક્ષકવર્ગે ઘણો આનન્દ પ્રદર્શાવ્યો છે; પણ એથી પણ વધારે સુધારો કરવાને થોડા વખતમાં સાધન મળી આવશે એવી આશા છે. ૪ વરસની નોકરીવાળા શિક્ષકને તેના પ્રમાણપત્ર પ્રમાણે પગાર મળવાથી તે ૧૦ કે વધારે વરસની નોકરીવાળા શિક્ષકનો બરોબરીઓ થયો છે, અને તેથી વધારે નોકરીવાળા શિક્ષકો સ્વાભાવિક રીતેજ ફરિયાદ કરે છે કે અમને ધારાસંગ્રહ પ્રમાણે પગારનો વધારો મળવો જોઈએ તે ક્યારે મળશે. દરેક શિક્ષકને એ પ્રમાણે તેને મળવો જોઈએ એટલો વધારે આપીએ તો કેટલી રકમ જોઈએ તેની ગયે વરસે ગણતરી કરાવી હતી તેથી જણાય છે કે લગભગ ૫૬ લાખ રૂપીઆની જરૂર છે. ઘણુંકરીને એથી અર્ધી રકમથી બધી યોગ્ય ફરિયાદનાં કારણો દૂર થશે. પણ એ શિક્ષકો આશા રાખી શકે એવી એકંદર કેટલી મોટી રકમ તેમને મળી નથી તેનો એ ભારે રકમથી ખ્યાલ આવે છે.

મિ. પ્રાયર ધારે છે કે પ્રાથમિક શાળાના ઘણાખરા શિક્ષકોની સ્થિતિ શોચનીય છે. કેટલાક ભાગ્યશાળી શિક્ષકો સિવાય ઘણાને નાનાં ગામડાંમાં જીવન નિર્ગમન કરવું પડે છે, ત્યાં તેમને કંઈ અનુકૂળ સોબતીઓ મળતા નથી અને કેટલીક વખત હવાપાણી પણ ઘણાં ખરાબ હોય છે. ઘણાં ગામોમાં પક્ષ હોય છે, તેમાંથી મુક્ત રહેવું શિક્ષકને ઘણું અઘરૂં થઈ પડે છે.

ગામડાંમાં શિક્ષકને મદદ કરવાને સ્કૂલ-કમિટિઓ હોય છે. શિક્ષક ગમતો ન હોય તો તેની સામા લખાણ કરવું અને જો ગમતો હોય ને તેની બદલી થાય તો તેની સામા અરજી કરવી એજ આ કમિટિનું ઉત્તર વિભાગમાં મુખ્ય કામ છે.

નામદાર ગવર્નર સાહેબના ચૅન્સેલર તરીકેના વ્યાખ્યાનમાંથી ઉતારો—મુંબઈના વિશ્વવિદ્યાલયના પારિવપદવી (ડિગ્રી) આપવા માટેના છેલ્લા સમારંભમાં મુંબઈના નામદાર ગવર્નર સાહેબે ચૅન્સેલર તરીકે જે ભાષણ કર્યું તેનો છેલ્લો ભાગ ઉત્તમ હોવાથી નીચે આપ્યો છેઃ—

આજના પારિવપદવી પ્રાપ્ત કરનારાઓને જે કહેવાનું મને મન છે

શિક્ષકોનો પગાર ઊંચી પાયરીનો ને પેન્શનને લાયક થયો. આ સુધા
શિક્ષકવર્ગે ઘણો આનન્દ પ્રદર્શાવ્યો છે; પણ એથી પણ વધારે સુધારો
વાને થોડા વખતમાં સાધન મળી આવશે એવી આશા છે. ૪ વર
નોકરીવાળા શિક્ષકને તેના પ્રમાણપત્ર પ્રમાણે પગાર મળવાથી તે
વધારે વરસની નોકરીવાળા શિક્ષકનો બરોબરીઓ થયો છે, અને
વધારે નોકરીવાળા શિક્ષકો સ્વાભાવિક રીતેજ ફરિયાદ કરે છે કે
ધારાસંગ્રહ પ્રમાણે પગારનો વધારો મળવો જોઈએ તે ક્યારે મળશે.
શિક્ષકને એ પ્રમાણે તેને મળવો જોઈએ એટલો વધારે આપીએ તો
રકમ જોઈએ તેની ગયે વરસે ગણતરી કરાવી હતી તેથી જણાય
લગભગ ૫૨ૢ લાખ રૂપીઆની જરૂર છે. ઘણુંકરીને એથી અર્ધી
બધી યોગ્ય ફરિયાદનાં કારણો દૂર થશે. પણ એ શિક્ષકો આશા
શકે એવી એકંદર કેટલી મોટી રકમ તેમને મળી નથી તેનો એ ભાર
મથી ખ્યાલ આવે છે.

મિ. પ્રાયર ધારે છે કે પ્રાથમિક શાળાના ઘણાખરા શિક્ષકોની સ્થિ
શોચનીય છે. કેટલાક ભાગ્યશાળી શિક્ષકો સિવાય ઘણાને નાનાં ગામડ
જીવન નિર્ગમન કરવું પડે છે, ત્યાં તેમને કંઈ અનુકૂળ સોબતીઓ મ
નથી અને કેટલીક વખત હવાપાણી પણ ઘણાં ખરાબ હોય છે. ઘણાં
ગામોમાં પક્ષ હોય છે, તેમાંથી મુક્ત રહેવું શિક્ષકને ઘણું અઘરૂં થઈ પડે

ગામડાંમાં શિક્ષકને મદદ કરવાને સ્કૂલ-કમિટિઓ હોય છે.
ગમતો ન હોય તો તેની સામા લખાણ કરવું અને જો ગમતો હોય
તેની બદલી થાય તો તેની સામા અરજી કરવી એજ આ કમિટિનું
વિભાગમાં મુખ્ય કામ છે.

**નામદાર ગવર્નર સાહેબના ચૅન્સેલર તરીકેના વ્યાખ્યા
માંથી ઉતારો**—મુંબઈના વિશ્વવિદ્યાલયના પારિષદ્પદવી (ડિગ્રી) આ
માટેના છેલ્લા સમારંભમાં મુંબઈના નામદાર ગવર્નર સાહેબે ચૅન્સેલર તર
જે ભાષણ કર્યું તેનો છેલ્લો ભાગ ઉત્તમ હોવાથી નીચે આપ્યો છેઃ-

આજના પારિષદ્પદવી પ્રાપ્ત કરનારાઓને જે કહેવાનું મને મન

થી ઉલ્લેખ કર્યો તેમ અન્તે પણ એજ ગ્રન્થકારના કેટલાક શબ્દો કહું છું, એથી આપણા સર્વમાં ઉત્સાહ ને પ્રેરણા ઉત્પન્ન થશે—'દરરોજના પ્રાતઃકાળને તમારા જીવનનો આરંભ સમજો અને દરરોજના સૂર્યાસ્તને જીવનનો અન્ત સમજો; પછી એ સ્વલ્પ જીવનમાંના દરેકમાં અન્ય પ્રતિ કંઈક ઉપકારનું ને તમારે પોતાને માટે કંઈક સારા બળ કે જ્ઞાનનું નિશ્ચિત સ્મરણ રહે એમ વર્તો.' જે તરુણ સ્ત્રીપુરુષો વિદ્યાર્થીજીવન પરિસમાપ્ત કરી જીવનયાત્રામાં જુદે જુદે માર્ગે વળવાને સજ્જ થયા છે તેને આ ઉમદા શબ્દો કરતાં વધારે સારા શબ્દોમાં હું ઉપદેશ આપી શકતો નથી.

કાવ્ય ને શાસ્ત્રના વિનોદો.

(ચાલુ પૃ. ૮૯ થી).

આખ્યાયિકાવિનોદ.

ગુરુશિષ્યસંબંધ.

આ પ્રમાણે કાવ્યનો થોડોક વિનોદ કર્યો. હવે આપણે આખ્યાયિકાથી સહજ વિનોદ કરીએ ને વિનોદની સાથે જ્ઞાન પણ પ્રાપ્ત કરીએ. તેમજ પૂર્વ સમયના ચિત્રને આધુનિક સમય જોડે સરખાવી ઉપદેશ ગ્રહણ કરીએ. પ્રથમ તો એ આખ્યાયિકા કહેનાર ગુરુઓ ને શિષ્ય વચ્ચે કેવો સંબન્ધ હતો, શિષ્ય કેવો નમ્ર હતો, તે અધિકારી છે કે નહિ તે વિષે કેવો વિચાર થતો તે માટે નીચેનાં શ્રુતિવાક્યો વિચારો:—

विद्या ह वै ब्राह्मणमाजगाम गोपाय मा शेवधिष्टेऽहमस्मि ।
असूयकायानृजवेऽयताय न मां ब्रूया वीर्यवती तथा स्याम् ॥
य आ तृणत्त्यवितथेन कर्णावदुःखं कुर्वन्नमृतं संप्रयच्छन् ।
तं मन्येत पितरं मातरं च तस्मै न द्रुह्येत् कतमच्चनाहं ॥
अध्यापिता ये गुरुं नाद्रियन्ते विप्रा वाचा मनसा कर्मणा वा ।
यथैव ते न गुरोर्भोजनीयास्तथैव तान्न भुनक्ति श्रुतं तत् ॥
यमेव विद्याः शुचिमप्रमत्तं मेधाविनं ब्रह्मचर्योपपन्नम् ।
यस्ते न द्रुह्येत् कतमच्चनाह तस्मै मा ब्रूया निधिपाय ब्रह्मन् ॥

થી ઉલ્લેખ કર્યો તેમ અન્તે પણ એજ ગ્રન્થકારના કેટલાક શબ્દો કહું છું, એથી આપણા સર્વમાં ઉત્સાહ ને પ્રેરણા ઉત્પન્ન થશે–'દરરોજના પ્રાતઃકાળને તમારા જીવનનો આરંભ સમજો અને દરરોજના સૂર્યાસ્તને જીવનનો અન્ત સમજો; પછી એ સ્વલ્પ જીવનમાંના દરેકમાં અન્ય પ્રતિ કંઇક ઉપકારનું ને તમારે પોતાને માટે કંઇક સારા બળ કે જ્ઞાનનું નિશ્ચિત સ્મરણ રહે એમ વર્તો.' જે તરુણ સ્ત્રીપુરુષો વિદ્યાર્થીજીવન પરિસમાપ્ત કરી જીવનયાત્રામાં જુદે જુદે માર્ગે વળવાને સજ્જ થયા છે તેને આ ઉમદા શબ્દો કરતાં વધારે સારા શબ્દોમાં હું ઉપદેશ આપી શકતો નથી.

કાવ્ય ને શાસ્ત્રના વિનોદો.

(ચાલુ પૃ. ૮૯ થી).

આખ્યાયિકાવિનોદ.

ગુરુશિષ્યસંબંધ.

આ પ્રમાણે કાવ્યનો થોડોક વિનોદ કર્યો. હવે આપણે આખ્યાયિકાથી સહજ વિનોદ કરીએ ને વિનોદની સાથે જ્ઞાન પણ પ્રાપ્ત કરીએ. તેમજ પૂર્વ સમયના ચિત્રને આધુનિક સમય જોડે સરખાવી ઉપદેશ ગ્રહણ કરીએ. પ્રથમ તો એ આખ્યાયિકા કહેનારા ગુરુઓ ને શિષ્ય વચ્ચે કેવો સંબન્ધ હતો, શિષ્ય કેવો નમ્ર હતો, તે અધિકારી છે કે નહિ તે વિષે કેવો વિચાર થતો તે માટે નીચેનાં શ્રુતિવાક્યો વિચારોઃ—

विद्या ह वै ब्राह्मणमाजगाम गोपाय मा शेवधिष्टेऽहमस्मि ।
असूयकायानृजवेऽयताय न मां ब्रूया वीर्यवती तथा स्याम् ॥
य आ तृणत्त्यवितथेन कर्णावदुःखं कुर्वन्नमृतं संप्रयच्छन् ।
तं मन्येत पितरं मातरं च तस्मै न द्रुह्येत् कतमच्चनाह ॥
अध्यापिता ये गुरुं नाद्रियन्ते विप्रा वाचा मनसा कर्मणा वा ।
यथैव ते न गुरोर्भोजनीयास्तथैव तान्न भुनक्ति श्रुतं तत् ॥
यमेव विद्याः शुचिमप्रमत्तं मेधाविनं ब्रह्मचर्योपपन्नम् ।
यस्ते न द्रुह्येत् कतमच्चनाह तस्मै मा ब्रूया निधिपाय ब्रह्मन् ॥

પંચાંગ. ઈસ્વી સન ૧૯૧૧, સંવત્ ૧૯૬૭ ૬૮.

તારીખ.	જાન્યુઆરી		ફેબ્રુઆરી		માર્ચ		એપ્રિલ		મે		જુન.	
	પોષ–માઘ		માઘ–ફાગણ		ફાગણ–ચૈત્ર		ચૈત્ર–વૈશાખ		વૈશાખ–જેઠ		જેઠ–અષાડ.	
	તિથિ	વાર	તિથિ	વાર	તિથિ	વાર	તિથિ	વાર	તિથિ	વાર	તિથિ	વાર
૧	૧	ર	[illegible]	બુ.	૧	બુ	૨	શ	[illegible]	સો.	૫	ગુ.
૨	૨	સો	૩	ગુ	૨	ગુ	૩	ર	૪	મ	૬	શુ
૩	૩	મ	૪	શુ.	[illegible]	શુ	૪	સો	૫	બુ	૭	શ
૪	૪	બુ	૫	શ.	૪	શ	૫	મ	૬	ગુ	૮	ર
૫	૫	ગુ	૬	ર	૫	ર	૬	બુ	૭	શુ	૯	સો.
૬	૬	શુ.	૭	સો	૬	સો	૮	ગુ	૮	શ.	૧૦	મ
૭	૭	શ.	૯	મ.	૭	મ.	૮	શુ	૯	ર	૧૧	બુ
૮	૮	ર	૧૦	બુ	૮	બુ	૧૦	શ	૧૦	સો.	૧૨	ગુ
૯	૯	સો	૧૧	ગુ	૮	ગુ	૧૧	ર.	૧૧	મ.	૧૩	શુ
૧૦	૧૦	મ	૧૨	શુ	૧૦	શુ.	૧૨	સો	૧૨	બુ	૧૪	શ.
૧૧	૧૧	બુ	૧૩	શ	૧૧	શ	૧૩	મ.	૧૩	ગુ	૧૫	ર.
૧૨	૧૨	ગુ	૧૪	ર	૧૨	ર	૧૪	બુ	૧૪	શુ	૧	સો
૧૩	૧૩	શુ	૧૫	સો	૧૪	સો	૧૫	ગુ	૧૫	શ.	૨	મ
૧૪	૧૫	શ	૧	મ.	૧૫	મ.	૧	શુ	૧	ર.	૨	બુ.
૧૫	૧	ર	૨	બુ	૧	બુ.	૨	શ.	૨	સો	૩	ગુ
૧૬	૨	સો.	૩	ગુ.	૨	ગુ.	૩	ર.	૩	મ.	૪	શુ
૧૭	૩	મ	૪	શુ	[illegible]	શુ	૪	સો	૪	બુ	૫	શ
૧૮	૪	બુ	૫	શ	૩	શ	૫	મ.	૫	ગુ	૬	ર
૧૯	૫	ગુ	૬	ર	૪	ર	૬	બુ	૬	શુ	૭	સો
૨૦	૬	શુ	૭	સો	૫	સો.	૭	ગુ	૭	શ.	૮	મ
૨૧	૭	શ	૮	મ	૬	મ.	૭	શુ	૮	ર	૯	બુ
૨૨	૮	ર	૯	બુ	૭	બુ	૮	શ.	૯	સો	૧૦	ગુ
૨૩	૯	સો	૧૦	ગુ	૮	ગુ	૯	ર.	૧૦	મ.	૧૧	શુ
૨૪	૧૦	મં.	૧૧	શુ	૮	શુ	૧૦	સો.	૧૧	બુ	૧૨	શ.
૨૫	૧૦	બુ	૧૨	શ	૧૦	શ	૧૧	મ.	૧૨	ગુ	૧૪	ર
૨૬	૧૧	ગુ	૧૩	ર	૧૧	ર	૧૨	બુ	૧૩	શુ.	૩૦	સો
૨૭	૧૨	શુ	૧૪	સો	૧૨	સો	૧૩	ગુ.	૧૪	શ.	૧	મ.
૨૮	૧૩	શ	૩૦	મ.	૧૩	મ	૩૦	શુ	૩૦	ર.	૨	બુ
૨૯	૧૪	ર.			૧૪	બુ.	૧	શ.	૧	સો	૩	ગુ
૩૦	૩૦	સો.			૩૦	ગુ	૨	ર.	૨	મ.	૪	શુ
૩૧	૧	મ			૧	શુ			૪	બુ		

પંચાંગ. ઈસ્વી સન ૧૯૧૧, સંવત્ ૧૯૬૭-૬૮.

તારીખ.	જાન્યુઆરી.		ફેબ્રુઆરી.		માર્ચ.		એપ્રિલ.		મે.		જુન.	
	પોષ-માહ.		માહ-ફાગણ.		ફાગણ-ચૈત્ર.		ચૈત્ર-વૈશાખ.		વૈશાખ-જેઠ.		જેઠ-અષાડ.	
	તિથિ.	વાર.	તિથિ.	વાર.	તિથિ.	વાર.	તિથિ.	વાર.	તિથિ.	વાર.	તિથિ.	વાર.
૧	૧	ર.	૨	બુ.	૧	બુ	૨	શ.	૩	સો.	૫	ગુ.
૨	૨	સો.	૩	ગુ.	૨	ગુ	૩	ર.	૪	મં.	૬	શુ.
૩	૩	મં.	૪	શુ.	૩	શુ.	૪	સો.	૫	બુ.	૭	શ
૪	૪	બુ.	૫	શ.	૪	શ.	૫	મં.	૬	ગુ.	૮	ર.
૫	૫	ગુ.	૬	ર.	૫	ર.	૭	બુ.	૭	શુ.	૯	સો.
૬	૬	શુ.	૭	સો.	૬	સો.	૮	ગુ.	૮	શ.	૧૦	મં.
૭	૭	શ.	૯	મં.	૭	મં.	૯	શુ.	૯	ર.	૧૧	બુ
૮	૮	ર.	૧૦	બુ.	૮	બુ.	૧૦	શ.	૧૦	સો.	૧૨	ગુ.
૯	૯	સો.	૧૧	ગુ.	૯	ગુ.	૧૧	ર.	૧૧	મં.	૧૩	શુ.
૧૦	૧૦	મં.	૧૨	શુ.	૧૦	શુ.	૧૨	સો.	૧૨	બુ.	૧૪	શ.
૧૧	૧૧	બુ.	૧૩	શ.	૧૧	શ.	૧૩	મં.	૧૩	ગુ.	૧૫	ર.
૧૨	૧૨	ગુ.	૧૪	ર.	૧૨	ર.	૧૪	બુ.	૧૪	શુ.	૧	સો.
૧૩	૧૩	શુ.	૧૫	સો.	૧૪	સો.	૧૫	ગુ.	૧૫	શ.	૨	મં.
૧૪	૧૫	શ.	૧	મં.	૧૫	મં.	૧	શુ.	૧	ર.	૨	બુ.
૧૫	૧	ર.	૨	બુ.	૧	બુ.	૨	શ.	૨	સો.	૩	ગુ.
૧૬	૨	સો.	૩	ગુ.	૨	ગુ.	૩	ર.	૩	મં.	૪	શુ.
૧૭	૩	મં.	૪	શુ.	૩	શુ.	૪	સો.	૪	બુ.	૫	શ.
૧૮	૪	બુ.	૫	શ.	૩	શ.	૫	મં.	૫	ગુ.	૬	ર.
૧૯	૫	ગુ.	૬	ર.	૪	ર.	૬	બુ.	૬	શુ.	૭	સો.
૨૦	૬	શુ.	૭	સો	૫	સો.	૭	ગુ.	૭	શ.	૮	મં.
૨૧	૭	શ.	૮	મં.	૬	મં.	૭	શુ.	૮	ર.	૯	બુ
૨૨	૮	ર.	૯	બુ.	૭	બુ.	૮	શ.	૯	સો.	૧૦	ગુ.
૨૩	૯	સો.	૧૦	ગુ.	૮	ગુ	૯	ર.	૧૦	મં.	૧૨	શુ.
૨૪	૧૦	મં.	૧૧	શુ.	૯	શુ.	૧૦	સો.	૧૧	બુ.	૧૩	શ.
૨૫	૧૦	બુ.	૧૨	શ.	૧૦	શ.	૧૧	મં.	૧૨	ગુ.	૧૪	ર.
૨૬	૧૧	ગુ.	૧૩	ર.	૧૧	ર.	૧૨	બુ.	૧૩	શુ.	૩૦	સો.
૨૭	૧૨	શુ.	૧૪	સો.	૧૨	સો	૧૩	ગુ.	૧૪	શ.	૧	મં.
૨૮	૧૩	શ.	૩૦	મં.	૧૩	મં.	૩૦	શુ	૩૦	ર.	૨	બુ.
૨૯	૧૪	ર.			૧૪	બુ.	૧	શ.	૧	સો.	૩	ગુ.
૩૦	૩૦	સો.			૩૦	ગુ.	૨	ર.	૨	મં.	૪	શુ.
૩૧	૧	મં.			૧	શુ.			૪	બુ.		

ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા અને બીજા કેટલાક અરબીફારસી શબ્દો.

(લખનાર. અમીરમિયાં હમ્દૂમિયાં).

(પૃષ્ઠ ૯૩ થી ચાલુ).

ખાલેક (અ.). ખાલિક. પેદા કરનાર, ઇશ્વિર. ખલક=તેણે પેદા કર્યું ઉપરથી.

ખાસ (અ.). વિશેષ.

ખિલ્લત (અ.). ખિલઅત. આબરૂનો પોશાક આપવો. જ્યારે બાદશાહ કોઈની પદવી વધારવા ઇચ્છે છે, ત્યારે તેને ખિલઅત આપે છે. ઘરેણાં, હીરા, હથિઆર અને સીવેલાં કપડાં વગેરે અપાય છે. હથિઆર, ઘોડા ને હાથી હોય તો સંપૂર્ણ ખિલઅત કહેવાય છે. સાત લુગડાં આપે તો ખિલ અને હફ્ત પાર્ચા કહેવાય છે. ખલઅ=પોતાનું લુગડું સામાવાળાને આપ્યું ઉપરથી.

ખુદબો (અ.). ખુત્બા. જેમાં ઇશ્વરની સ્તુતિ, પેગંબર સાહેબનાં વખાણ અને શિખામણ વગેરે હોય એવું ભાષણ. દર શુક્રવાર અને બને ઈદોને દિવસે મસ્જીદમાં મુલ્લાં વાંચી સભળાવે છે.

ખુલફાયે રાશિદીન (અ.). ખલીફાનું બહુ વચન ખુલફા, અને રાશિદનું બહુ વચન રાશિ દીન. રશદ=તે સીધે રસ્તે ગયો ઉપરથી રાશિદીન=સીધે રસ્તે જનારા. પેગંબર સાહેબ (સ. અ.) ની પાછળ ગાદીએ બેસનાર ચાર ખલીફાઓ (ર. અ.).

ખુશરૂ (ફા.). ખુસ્રવ. ઇરાનમાં કયાની વંશમાં એક બાદશાહ થઈગયો છે.

ખોફ (અ.). ખવ્ફ. ધાસ્તી, બીક.

ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા અને બીજા કેટલાક અરબીફારસી શબ્દો.

(લખનાર. અમીરમિયાં હમ્ઝુમિયાં).

(પૃષ્ઠ ૯૩ થી ચાલુ).

ખાલેક (અ.). ખાલિક. પેદા કરનાર, ઇશ્વર. ખલક=તેણે પેદા કર્યું ઉપરથી.

ખાસ (અ.). વિશેષ.

ખિલ્લત (અ.). ખિલઅત. આબરૂનો પોશાક આપવો. જ્યારે બાદશાહ કોઈની પદવી વધારવા ઇચ્છે છે, ત્યારે તેને ખિલઅત આપે છે. ઘરેણાં, હીરા, હથિઆર અને સીવેલાં કપડાં વગેરે અપાય છે. હથિઆર, ઘોડો ને હાથી હોય તો સંપૂર્ણ ખિલઅત કહેવાય છે. સાત લુગડાં આપે તો ખિલ અને હફ્ત પાર્ચા કહેવાય છે. ખલઅ=પોતાનું લુગડું સામાવાળાને આપ્યું ઉપરથી.

ખુદબો (અ.). ખુત્બા. જેમાં ઇશ્વરની સ્તુતિ, પેગંબર સાહેબનાં વખાણ અને શિખામણ વગેરે હોય એવું ભાષણ. દર શુક્રવાર અને બંને ઈદોને દિવસે મસ્જીદમાં મુલ્લાં વાંચી સંભળાવે છે.

ખુલફાયે રાશિદીન (અ.). ખલીફાનું બહુ વચન ખુલફા, અને રાશિદનું બહુ વચન રાશિ દીન. રશદ=તે સીધે રસ્તે ગયો ઉપરથી રાશિદીન=સીધે રસ્તે જનારા. પેગંબર સાહેબ (સ. અ.) ની પાછળ ગાદીએ બેસનાર ચાર ખલીફાઓ (ર. અ.).

ખુશરૂ (ફા.). ખુસ્રવ. ઇરાનમાં કયાની વંશમાં એક બાદશાહ થઈગયો છે.

ખોફ (અ.). ખવ્ફ. ધાસ્તી, બીક.

ગુરદો (ફા.). ગુર્દા. મૂત્રાશય.

ગુલ (ફા.). ફૂલ.

ગુલકંદ (ફા.). ગુલ્કંદ. ગુલ=ફૂલ. કંદ (અ)=ખાંડ. ફૂલ ને ખાંડની બનાવેલી એક દવા.

ગુલઝાર (ફા.). ગુલ્ઝાર. ઝાર=સ્થળ. બગીચો.

ગુલતાન (ફા.). ગલ્તાં. આળોટતો. ગુજરાતીમાં " લીન થએલો. "

ગુલબાન (ફા.). ગુલ્બાંગ, ગુલ્બામ. વધામણી, સારો અવાજ.

ગુલબાસ (ફા. અ.). ગુલિઅબ્બાસ.

ગુલસ્તાન (ફા.). ગુલિસ્તાન, ગુલિસ્તાન. સ્તાન, સિતાન=સ્થાન. બગીચો. શીરાજના પ્રખ્યાત કવિ સઅદી સાહેબના એક પ્રખ્યાત પુસ્તકનું પણ એ નામ છે.

ગુલાબ (ફા.). ગુલ=ફૂલ, આબ=પાણી. ફૂલનું પાણી. એક પ્રકારનું ફૂલ પણ છે.

ગુલાબદાની (ફા.); ગુલાબ્દાન. ગુલાબ રાખવાનું વાસણ.

ગુલામ (અ.). શબ્દાર્થે "છોકરો." નોકર, પૈસાથી વેચાતો લીધેલો માણસ.

ગુસ્સો. (અ.). ગુસ્સા. ગસ્સ = ગુંગળાવું ઉપરથી.

ગેબ (અ.). ગયૂબ. ગુપ્ત.

ગેર (અ.). ગય્ર. ઉપસર્ગ હોયતો " નહિ, વગર " અર્થ થાય છે, અને એકલો આવે તો " અન્ય " અર્થ થાય છે.

ગોથું (અ.). ગૂતા ઉપરથી.

ગોલંદાજ (ફા.). ગલૂલા+અંદાજ ઉપરથી. ગલૂલા=ગોળી, અંદાઝ=નાખનાર (અંદાખ્તન=નાખવું ઉપરથી).

ગોશ (ફા.). ગોસ્ત. માંસ.

ગોહર (ફા.). ગવ્હર. ઝવેર.

ગંજ (ફા.). ઢગલો.

ગંજીફો (ફા.). ગંજફા.

અપૂર્ણ.

ગુરદો (ફા.). ગુર્દા. મૂત્રાશય.

ગુલ (ફા.). ફૂલ.

ગુલકંદ (ફા.). ગુલ્કંદ. ગુલ=ફૂલ. કંદ (અ)=ખાંડ. ફૂલ ને ખાંડની બનાવેલી એક દવા.

ગુલઝાર (ફા.). ગુલ્ઝાર. ઝાર=સ્થળ. બગીચો.

ગુલતાન (ફા.). ગલ્તાં. આળોટતો. ગુજરાતીમાં " લીન થએલો. "

ગુલબાન (ફા.). ગુલ્બાંગ, ગુલ્બાંમ. વધામણી, સારો અવાજ.

ગુલબાસ (ફા. અ.). ગુલિઅબ્બાસ.

ગુલસ્તાન (ફા.). ગુલિસ્તાન, ગુલ્સિતાન. સ્તાન, સિતાન=સ્થાન. બગીચો. શીરાઝના પ્રખ્યાત કવિ સઅદી સાહેબના એક પ્રખ્યાત પુસ્તકનું પણ એ નામ છે.

ગુલાબ (ફા.). ગુલ=ફૂલ, આબ=પાણી. ફૂલનું પાણી. એક પ્રકારનું ફૂલ પણ છે.

ગુલાબદાની (ફા.); ગુલાબ્દાન. ગુલાબ રાખવાનું વાસણ.

ગુલામ (અ.). શબ્દાર્થ "છોકરો." નોકર, પૈસાથી વેચાતો લીધેલો માણસ.

ગુસ્સો. (અ.). ગુસ્સા. ગસ્સ = ગુંગળાયું ઉપરથી.

ગેબ (અ.). ગય્બ. ગુપ્ત.

ગેર (અ.). ગયર. ઉપસર્ગ હોયતો " નહિ, વગર " અર્થ થાય છે, અને એકલો આવે તો " અન્ય " અર્થ થાય છે.

ગોથું (અ.). ગૂતા ઉપરથી.

ગોલંદાજ (ફા.). ગલૂલાહ્‌અંદાજ ઉપરથી. ગલૂલા=ગોળી, અંદાઝ=નાખનાર (અંદાખ્તન=નાખવું ઉપરથી).

ગોશ (ફા.). ગોસ્ત. માંસ.

ગોહર (ફા.). ગવ્હર. ઝવેર.

ગેંજ (ફા.). દગલો.

ગંજીફો (ફા.). ગંજફા.

અપૂર્ણ.

તેટલી પહેલા વર્ષના વર્ગની ખાલી પડેલી શિષ્યવૃત્તિ માટે હરીફાઈ કરવાને ઉમેદવારોને તે પરીક્ષામાં દાખલ કરવામાં આવશે. ઉમેદવારોની ઉંમર તા. ૧ લી ડીસેંબરે ૧૭ વરસની ઉપર અને ૨૨ વરસની અંદર હોવી જોઈશે; તેઓ વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષામાં પસાર થએલા હોવા જોઈશે; અને તેઓ સરકારી નોકરીને લાયક છે એમ વૈદ્યકખાતાના યોગ્ય અધિકારીથી પસાર થવા જોઈશે.

ધારો ૪ થો.

સૌથી ઉંચા ગુજરાતીભાષાના ધોરણના વિષયોમાં એ પરીક્ષા થશે અને તે ટ્રેનિંગ કૉલેજના અધિકારીઓ કૉલેજમાં લેશે. સાધારણ રીતે જેમને ઘણામાં ઘણા દોકડા મળશે તેમને શિષ્યવૃત્તિ આપવામાં આવશે; તથાપિ દરેક જિલ્લાને સારૂ તેની જરૂરીઆત પ્રમાણે અમુક શિષ્યવૃત્તિ નીમી આપવાની, અથવા મુસલમાન, ભીલ, કોળી, ઇત્યાદિ વર્ગના લોકો જેમને ખાસ ઉત્તેજન આપવાની જરૂર જણાય તેમને માટે અથવા જેઓની ઓઓ શિક્ષક તરીકે કામ કરતી હોય અગર શિક્ષણ લેતી હોય તેઓને માટે શિષ્યવૃત્તિઓ અલાયદી રાખવાની ઇન્સ્પેક્ટરને છૂટ છે. વળી ઇન્સ્પેક્ટરની મરજી પ્રમાણે શિષ્યવૃત્તિ વિનાના અગર બહારથી શિષ્યવૃત્તિ મેળવનારા પણ વિદ્યાર્થીઓની થોડી સંખ્યા કૉલેજમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

ધારો ૫ મો.

શિષ્યવૃત્તિ લેનારા વિદ્યાર્થીઓએ દાખલ થતી વખતે સામેલ રાખેલા નમુના પ્રમાણે કરારનામું લખી આપવું પડશે. (પરિશિષ્ટ અ જુઓ.)

અભ્યાસક્રમ.

ધારો ૬ ઠ્ઠો.

કૉલેજના આખા અભ્યાસક્રમના ત્રણ જુદા જુદા ભાગ પાડવામાં આવ્યા છે; તે દરેકમાં છમાસિક અને છેવટની પરીક્ષાઓ થશે. (પરિશિષ્ટ બ જુઓ)

પરીક્ષાઓ.

ધારો ૭ મો.

વર્ષના બે 'ટર્મ' (ભાગ) કરવામાં આવ્યા છે; પહેલો ટર્મ તા. ૧ જાન્યુઆરીથી શરૂ થઈ તા. ૩૦ મી એપ્રિલને રોજ પૂરો થશે, અને બીજો ટર્મ તા. ૧૫ મી જુનને રોજ શરૂ થઈ તા. ૧૫ મી નવેંબરને રોજ પૂરો

તેટલી પહેલા વર્ષના વર્ગની ખાલી પડેલી. શિષ્યવૃત્તિ માટે હરીફાઈ કરવાને ઉમેદવારોને તે પરીક્ષામાં દાખલ કરવામાં આવશે. ઉમેદવારોની ઉંમર તા. ૧ લી ડીસેંબરે ૧૭ વરસની ઉપર અને ૨૨ વરસની અંદર હોવી જોઈશે; તેઓ વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષામાં પસાર થએલા હોવા જોઈશે; અને તેઓ સરકારી નોકરીને લાયક છે એમ વૈદ્યકખાતાના યોગ્ય અધિકારીથી પસાર થવા જોઈશે.

ધારો ૪ થો.

સૌથી ઊંચા ગુજરાતીભાષાના ધોરણના વિષયોમાં એ પરીક્ષા થશે અને તે ટ્રેનિંગ કૉલેજના અધિકારીઓ કૉલેજમાં લેશે. સાધારણ રીતે જેમને ઘણામાં ઘણા દોકડા મળશે તેમને શિષ્યવૃત્તિ આપવામાં આવશે; તથાપિ દરેક જિલ્લાને સારૂ તેની જરૂરીઆત પ્રમાણે અમુક શિષ્યવૃત્તિ નીમી આપવાની, અથવા મુસલમાન, ભીલ, કોળી, ઇત્યાદિ વર્ગના લોકો જેમને ખાસ ઉત્તેજન આપવાની જરૂર જણાય તેમને માટે અથવા જેઓની સ્ત્રીઓ શિક્ષક તરીકે કામ કરતી હોય અગર શિક્ષણ લેતી હોય તેઓને માટે શિષ્યવૃત્તિઓ અલાયદી રાખવાની ઇન્સ્પેક્ટરને છૂટ છે. વળી ઇન્સ્પેક્ટરની મરજી પ્રમાણે શિષ્યવૃત્તિ વિનાના અગર બહારથી શિષ્યવૃત્તિ મેળવનારા પણ વિદ્યાર્થીઓની થોડી સંખ્યા કૉલેજમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

ધારો ૫ મો.

શિષ્યવૃત્તિ લેનારા વિદ્યાર્થીઓએ દાખલ થતી વખતે સામેલ રાખેલા નમુના પ્રમાણે કરારનામું લખી આપવું પડશે. (પરિશિષ્ટ અ જુઓ.)

અભ્યાસક્રમ.

ધારો ૬ ઠ્ઠો.

કૉલેજના આખા અભ્યાસક્રમના ત્રણ જુદા જુદા ભાગ પાડવામાં આવ્યા છે; તે દરેકમાં છમાસિક અને છેવટની પરીક્ષાઓ થશે. (પરિશિષ્ટ બ જુઓ.)

પરીક્ષાઓ.

ધારો ૭ મો.

વર્ષના બે 'ટર્મ' (ભાગ) કરવામાં આવ્યા છે; પહેલો ટર્મ તા. ૧ જાન્યુઆરીથી શરૂ થઈ તા. ૩૦ મી એપ્રિલને રોજ પૂરો થશે, અને બીજો ટર્મ તા. ૧૫ મી જુનને રોજ શરૂ થઈ તા. ૧૫ મી નવેંબરને રોજ પૂરો

મંજુરીથી, જે વર્ષના અભ્યાસક્રમમાં નાપાસ થયા હશે, તે અભ્યાસક્રમની ફરી પરીક્ષા આપી શકશે.

ધારો ૧૧ મો.

પહેલા અને બીજા વર્ષના પાસ થએલા વિદ્યાર્થીઓને ઇન્સ્પેક્ટર ખાસ પસંદ કરશે તોજ બીજા અને ત્રીજા વર્ષનો અભ્યાસ કરવા દેવામાં આવશે.

ધારો ૧૨ મો.

પાસ થએલા વિદ્યાર્થીઓને સામેલ રાખેલા નમુના (પરિશિષ્ટ ક જુઓ) મુજબ ઇન્સ્પેક્ટર અને ટ્રેનિંગ કૉલેજના પ્રિન્સપાલની સહી સાથેનાં સર્ટિફિકેટો આપવામાં આવશે, અને પછી યોગ્યતાના ક્રમ પ્રમાણે ખાલી જગાઓમાંથી તેમને પસંદગી કરવા દેવામાં આવશે.

ધારો ૧૩ મો.

પાસ થએલા ઉમેદવારો નીચે લખેલા દરવાળા કાયમ પગારની જગાઓ માટે લાયક ગણાશે:—

(૧) ૧ લા વર્ષના માણસો ... { ....દર મહિને રૂ૦ ૧૨.

(૨) ૨ જા વર્ષના માણસો ... { ... ... દર મહિને રૂ૦ ૧૫.

(૩) ૩ જા વર્ષના માણસો... { ૨ જો વર્ગ—દર મહિને રૂ૦ ૨૦.
૧ લો વર્ગ—દર મહિને રૂ૦ ૨૫.

ધારો ૧૪ મો.

કોઈ પણ વર્ગનું પ્રમાણપત્ર (સર્ટિફિકેટ) મેળવનારને તે પ્રમાણપત્ર ઉપરથી પોતાના વર્ગનો પગાર તરત માગવાનો હક પ્રાપ્ત થતો નથી, પણ ફક્ત તેવી જગા ખાલી પડેથી તેને માટે તે લાયક ગણાશે; તથાપિ પહેલા, બીજા, અને ત્રીજા વર્ષના પાસ થએલા વિદ્યાર્થીઓનો અનુક્રમે ઓછામાં ઓછો રૂ૦ ૧૧, ૧૨ અને ૧૫ નો પગાર તરત મેળવવાનો હક થશે. મેળવેલા વર્ગના પગાર કરતાં ઓછા પગારવાળી જગાએ નીમેલા શિક્ષિત (ટ્રેન્ડ) શિક્ષકોને તેમના વર્ગના પગાર ઉપર બનતા લગી પહેલી તકે ચઢાવવામાં આવશે.

મંજુરીથી, જે વર્ષના અભ્યાસક્રમમાં નાપાસ થયા હશે, તે અભ્યાસક્રમની ફરી પરીક્ષા આપી શકશે.

ધારો ૧૧ મો.

પહેલા અને બીજા વર્ષના પાસ થએલા વિદ્યાર્થીઓને ઇન્સ્પેક્ટર ખાસ પસંદ કરશે તોજ બીજા અને ત્રીજા વર્ષનો અભ્યાસ કરવા દેવામાં આવશે.

ધારો ૧૨ મો.

પાસ થએલા વિદ્યાર્થીઓને સામેલ રાખેલા નમુના (પરિશિષ્ટ ક જુઓ) મુજબ ઇન્સ્પેક્ટર અને ટ્રેનિંગ કૉલેજના પ્રિન્સિપાલની સહી સાથેનાં સર્ટિફિકેટો આપવામાં આવશે, અને પછી યોગ્યતાના ક્રમ પ્રમાણે ખાલી જગાઓમાંથી તેમને પસંદગી કરવા દેવામાં આવશે.

ધારો ૧૩ મો.

પાસ થએલા ઉમેદવારો નીચે લખેલા દરવાળી કાયમ પગારની જગાઓ માટે લાયક ગણાશેઃ—

(૧) ૧ લા વર્ષના માણસો ...	..............દર મહિને રૂ૦ ૧૨.
(૨) ૨ જા વર્ષના માણસો ...	... ... દર મહિને રૂ૦ ૧૫.
(૩) ૩ જા વર્ષના માણસો...	૨ જો વર્ગ—દર મહિને રૂ૦ ૨૦.
	૧ લો વર્ગ—દર મહિને રૂ૦ ૨૫.

ધારો ૧૪ મો.

કોઈ પણ વર્ગનું પ્રમાણપત્ર (સર્ટિફિકેટ) મેળવનારને તે પ્રમાણપત્ર ઉપરથી પોતાના વર્ગનો પગાર તરત માગવાનો હક પ્રાપ્ત થતો નથી, પણ ફક્ત તેવી જગા ખાલી પડેથી તેને માટે તે લાયક ગણાશે; તથાપિ પહેલા, બીજા, અને ત્રીજા વર્ષના પાસ થએલા વિદ્યાર્થીઓનો અનુક્રમે ઓછામાં ઓછો રૂ૦ ૧૧, ૧૨ અને ૧૫ નો પગાર તરત મેળવવાનો હક થશે. મેળવેલા વર્ગના પગાર કરતાં ઓછા પગારવાળી જગાએ નીમેલા શિક્ષિત (ટ્રેન્ડ) શિક્ષકોને તેમના વર્ગના પગાર ઉપર બનતા લગી પહેલી તકે ચઢાવવામાં આવશે.

ત્રીસ વર્ષ ઉપરાંતની ઉમરના હશે તેઓને કસરતની માફી મળશે, પણ તેઓએ 'ડ્રિલ' શિખવવાનું કામ સારી રીતે જાણવું જોઈશે.

ધારો ૧૮ મો.

પેનશન લાયક પગારવાળા જે શિક્ષકોને શિષ્યવૃત્તિ સાથે કે વગર ટ્રેનિંગ કૉલેજમાં રહેવાની પરવાનગી મળશે તેઓએ એ પ્રમાણે ગાળેલો વખત, સરકારી ઠરાવ નંબર ૧૦૪૫ તા. ૨૮ મી મે ૧૮૯૧ મુજબ, પેનશન લાયક નોકરી તરીકે ગણાશે.

પરિશિષ્ટ અ—(ધારો ૫ મો).

રૂ. ૧—૮—૦ નો સ્ટામ્પ.

એક તરફ અને બીજી તરફ

ઉત્તર ભાગના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર

એ બેની વચ્ચે આજ તારીખ ને દિવસે

થએલો કરાર.

હું આથી કરાર કરૂં છું કે પુરુષો માટેની પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કૉલેજ માટે ઠરાવેલા ધારા અને શિષ્યવૃત્તિના ક્રમ પ્રમાણે મને શિષ્યવૃત્તિ આપી, તેને પેટે એ ટ્રેનિંગ કૉલેજના ધારા પાળીશ, અને ઉત્તર ભાગના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર મને એ કૉલેજમાં રહેવા દેશે ત્યાંસુધી, અથવા જરૂરજોગ સર્ટિફિકેટની પરીક્ષામાં પાસ થઈશ ત્યાંસુધી ત્યાં રહીશ; અને જેટલી મુદત હું તે ટ્રેનિંગ કૉલેજમાં રહ્યો હઈશ તેથી બમણી મુદતથી ઓછી નહિ એટલી મુદત સુધી કેળવણીખાતામાં શિક્ષક તરીકે નોકરી કરીશ, અને સદહું એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર મને જે કામ તે દર્મિયાન સોંપશે તે સંતોષકારક રીતે બજાવીશ. વળી આ કરાર હું કોઈ રીતે તોડું તો સરકારને એકંદરે જેટલી શિષ્યવૃત્તિ મેં લીધી હશે તેટલી રકમ આપવાને કબુલ થાઉં છું. એ રૂપીઆ દંડ તરીકે નહિ, પણ નુકસાન અને થએલા ખર્ચના વળતર તરીકે ગણવા.

ત્રીસ વર્ષ ઉપરાંતની ઉમરના હશે તેઓને કસરતની માફી મળશે, પણ તેઓએ 'ડ્રિલ' શિખવવાનું કામ સારી રીતે જાણવું જોઈશે.

ધારો ૧૮ મો.

પેનશન લાયક પગારવાળા જે શિક્ષકોને શિષ્યવૃત્તિ સાથે કે વગર ટ્રેનિંગ કૉલેજમાં રહેવાની પરવાનગી મળશે તેઓએ એ પ્રમાણે ગાળેલો વખત, સરકારી ઠરાવ નંબર ૧૦૪૫ તા. ૨૮ મી મે ૧૮૯૧ મુજબ, પેનશન લાયક નોકરી તરીકે ગણાશે.

પરિશિષ્ટ અ—(ધારો ૫ મો).

રૂ. ૧—૮—૦ નો સ્ટામ્પ.

એક તરફ   અને બીજી તરફ

ઉત્તર ભાગના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર

એ બેની વચ્ચે આજ તારીખ   ને દિવસે

થએલો કરાર.

હું   આથી કરાર કરૂં છું કે પુરુષો માટેની પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કૉલેજ માટે ઠરાવેલા ધારા અને શિષ્યવૃત્તિના ક્રમ પ્રમાણે મને શિષ્યવૃત્તિ આપી, તેને પેટે એ ટ્રેનિંગ કૉલેજના ધારા પાળીશ, અને ઉત્તર ભાગના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર મને એ કૉલેજમાં રહેવા દેશે ત્યાંસુધી, અથવા જરરજોગ સર્ટિફિકેટની પરીક્ષામાં પાસ થઈશ ત્યાંસુધી ત્યાં રહીશ; અને જેટલી મુદત હું તે ટ્રેનિંગ કૉલેજમાં રહ્યો હઈશ તેથી બમણી મુદતથી ઓછી નહિ એટલી મુદત સુધી કેળવણીખાતામાં શિક્ષક તરીકે નોકરી કરીશ, અને સદરહું એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર મને જે કામ તે દર્મિયાન સોંપશે તે સંતોષકારક રીતે બજાવીશ. વળી આ કરાર હું કોઈ રીતે તોડું તો સરકારને એકંદરે જેટલી શિષ્યવૃત્તિ મેં લીધી હશે તેટલી રકમ આપવાને કબુલ થાઉં છું. એ રૂપીઆ દંડ તરીકે નહિ, પણ નુકસાન અને થએલા
... તરીકે

પરિશિષ્ટ વ—(ધારો ૬ ઠ્ઠો).

અભ્યાસક્રમ.

ફરજીઆત વિષયો.

પહેલું વર્ષ.

૧. શિક્ષણપદ્ધતિ અને નિશાળવ્યવસ્થા	अ. નિશાળવ્યવસ્થા અને કથિતપાઠનાં મૂળતત્ત્વો કિન્ડરગાર્ટન સાથે.
	ब. વર્નાક્યુલર માસ્તરકોડ અને દફતરી પત્રકો.
	क. ગુજરાતી સ્કૂલોના મહેતાજીઓ માટે ખાતા તરફથી છપાએલી સૂચનાઓ.
૨. ગુજરાતી ભાષા*	अ. ગુજરાતી વાચનમાળાનું વાચન અને કવિતા; ૨૦૦ લીટીઓનો મુખપાઠ; વ્યાકરણ અને સાદાં વાક્યોનું પૃથક્કરણ; વ્યુત્પત્તિ અને પિંગળ.
	ब. નિબંધ (અક્ષર ઉપર ધ્યાન આપવામાં આવશે).
૩. બીજી ભાષા ...	સંસ્કૃત—પહેલી બુકના ૧ થી ૨૭ પાઠ સુધી, અથવા ઉર્દુ-ફારસી—
	अ. ઉર્દુ: ઉર્દુ ધોરણોનું વ્યાકરણ અને ઉર્દુ વાચનમાળાનું પુનરાવર્તન.

---

* જેમાં સંસ્કૃત ભાષાના જ્ઞાનની જરૂર પડે એવા ગુજરાતી વ્યુત્પત્તિ અને પિંગળના પ્રશ્નો બીજી ભાષા તરીકે ફારસી લેનાર (ત્રણે વર્ષના) મુસલમાનોને પૂછવા નહિ.

પરિશિષ્ટ ચ—(ધારો ૬ ઠ્ઠો).

અભ્યાસક્રમ.

ફરજીઆત વિષયો.

પહેલું વર્ષ.

૧. શિક્ષણપદ્ધતિ અને નિશાળવ્યવસ્થા	अ. નિશાળવ્યવસ્થા અને કથિતપાઠનાં મૂળતત્ત્વો કિન્ડર્ગાર્ટન સાથે.
	ब. વર્નાક્યુલર માસ્તરકોડ અને દફતરી પત્રકો.
	क. ગુજરાતી સ્કૂલોના મહેતાજીઓ માટે ખાતા તરફથી છપાએલી સૂચનાઓ.
૨. ગુજરાતી ભાષા*	अ. ગુજરાતી વાચનમાળાનું વાચન અને કવિતા; ૨૦૦ લીટીઓનો મુખપાઠ; વ્યાકરણ અને સાદાં વાક્યોનું પૃથક્કરણ; વ્યુત્પત્તિ અને પિંગળ.
	ब. નિબંધ (અક્ષર ઉપર ધ્યાન આપવામાં આવશે).
૩. બીજી ભાષા ...	સંસ્કૃત—પહેલી બુકના ૧ થી ૨૭ પાઠ સુધી, અથવા
	ઉર્દુ-ફારસી—
	अ. ઉર્દુ: ઉર્દુ ધોરણોનું વ્યાકરણ અને ઉર્દુ વાચનમાળાનું પુનરાવર્તન.

* જેમાં સંસ્કૃત ભાષાના જ્ઞાનની જરૂર પડે એવા ગુજરાતી વ્યુત્પત્તિ અને પિંગળના પ્રશ્નો બીજી ભાષા તરીકે ફારસી લેનાર (ત્રણે વર્ષના) મુસલમાનોને પૂછવા નહિ.

૭ ખેતી	નાઇટમ રીડર્સ—૧ લો ભાગ પૂરો, અને બીજો ભાગ અર્ધો.
૮. ડ્રૉઇંગ ..	(૧) કુદરતી અને બીજા સાધારણ પદાર્થ-પદાર્થપાઠની સુચનાઓમા બતાવ્યા છે તેવા-કાળા પાટીઆ ઉપર ચીતરવા (૨) સીસાપેન અને કલમથી ચિત્ર પાડવુ ઉપરના જેવાજ પદાર્થોના ચિત્રો સીસાપેન અને કલમથી કાગળ ઉપર પાડવા સૂચના—પ્રથમ સીસાપેનથી અને પછી કલમથી અભ્યાસ કરવો (૩) ભૂગોળ અને ઇતિહાસના પાઠોનો ખુલાસો આપવાને નકશા દોરવા. (૪) આકણી, સેટ્સ્કવેર, ફુટપટીની આકણી, કપાસ, વગેરે સાદા ડ્રૉઇંગના સાહિત્યો વાપરવામા, તથા પદાર્થોના માપના પ્રમાણોની નજરથી અટકળ કરવામા તથા બારણા, પેટી, બારી, ટેબલ, વગેરે સાદા પદાર્થોનુ ખરેખર માપ લેવામા કેળવણી સૂચના—(૧) (૨) અને (૩) વિષયોમા આપેલા પદાર્થો સ્મૃતિથી પાડવા વારવાર મહાવરો પાડવો
૯. કસરત ...	ક્રમવાર અને સહાયક સાધનોની સાદી કસરત તેમજ દડ, કૂદવુ, દોડવુ, અને સ્કૂલડ્રિલ.

બીજુ વર્ષ

૧ શિક્ષણપદ્ધતિ અને નિશાળવ્યવસ્થા	અ પહેલા વર્ષના અભ્યાસક્રમના વિષયોનુ વિશેષ જ્ઞાન. બ માનસશાસ્ત્ર

૭. ખેતી ... નાઇટ્સ રીડર્સ—૧ લો ભાગ પૂરો, અને બીજો ભાગ અર્ધો.

૮. ડ્રૉઇંગ ... (૧) કુદરતી અને બીજા સાધારણ પદાર્થ–પદાર્થપાઠની સૂચનાઓમાં બતાવ્યા છે તેવા–કાળા પાટીઆ ઉપર ચીતરવા.

(૨) સીસાપેન અને કલમથી ચિત્ર પાડવું. ઉપરના જેવાજ પદાર્થોનાં ચિત્રો સીસાપેન અને કલમથી કાગળ ઉપર પાડવાં.

સૂચના—પ્રથમ સીસાપેનથી અને પછી કલમથી અભ્યાસ કરવો.

(૩) ભૂગોળ અને ઇતિહાસના પાઠોનો ખુલાસો આપવાને નકશા દોરવા.

(૪) આંકણી, સેટ્સ્કવેર, ફુટપટીની આંકણી, કંપાસ, વગેરે સાદાં ડ્રૉઇંગનાં સાહિત્યો વાપરવામાં, તથા પદાર્થોનાં માપનાં પ્રમાણોની નજરથી અટકળ કરવામાં, તથા બારણાં, પેટી, બારી, ટેબલ, વગેરે સાદા પદાર્થોનું ખરેખર માપ લેવામાં કેળવણી.

સૂચના—(૧) (૨) અને (૩) વિષયોમાં આપેલા પદાર્થો સ્મૃતિથી પાડવા વારંવાર મહાવરો પાડવો.

૯. કસરત ... મગદળ અને મલખમ સાથેની સાદી કસરત: તેમજ દંડ, કૂદવું, દોડવું, અને સ્કૂલડ્રિલ.

બીજું વર્ષ.

૧. શિક્ષણપદ્ધતિ અને નિશાળવ્યવસ્થા.

અ. પહેલા વર્ષના અભ્યાસક્રમના વિષયોનું વિશેષ જ્ઞાન.

બ. માનસશાસ્ત્ર.

(બ) ગુજરાતનો ઇતિહાસ—મુસલમાની રાજ્ય-
ની પહેલાંના વખતનો.

ચ. ભૂગોળ.

(અ) યુરોપ અને આફ્રિકા.

(બ) નકશા ચીતરવાનું પુનરાવર્તન.

(ક) જમીન અને પાણી.

૬. વિદ્યા	...	ગ. રસાયણ–રૅસ્કોની પ્રાઇમર પ્રમાણે. ચ. વાચનમાળાની પાંચમી અને છઠ્ઠી ચોપ- ડીમાં આવતા વિદ્યાના પાઠો.
૭. ખેતી.	...	નાર્ટસની વાચનમાળાનો બીજો રહેલો અર્ધો ભાગ અને ત્રીજો ભાગ.
૮. ડ્રૉઇંગ	...	(૧) પહેલા વર્ષના વિષયો વધારે અઘરા કૃતીઓ લઈ જારી રાખવા.

(૨) પહેલા વર્ષને માટે બતાવેલા કુદરતી અને
બીજા પદાર્થોનું ચૉક અથવા પીંછી વડે
રંગથી ચિત્ર પાડવું.

(૩) મિ. સી. એલ. બર્ન્સના ડ્રૉઇંગ ચાર્ટસ-
માંની મજાતત્ત્વોવાળી ડ્રૉઇંગમાળામાં આ-
પ્યાં છે તેવાં સારાં (મનોપલ વગર)
ભૂમિતિના આકારનાં ચિત્રો પાડવાં, તથા
સ્કેલ (માપ) પ્રમાણે ચીતરવું.

સૂચના—પહેલા વર્ષના અભ્યાસ પ્રમાણે સ્મ-
તિથી ચિત્ર પાડવું.

૯. કસરત	...	પહેલા વર્ષના અભ્યાસક્રમ ઉપરાંત પૅરે- લેલ અને હોરિઝોન્ટલ બાર ઉપર કસરત, અને ડ્રિલ.

(બ) ગુજરાતનો ઇતિહાસ—મુસલમાની રાજ્ય-
ની પહેલાંના વખતનો.

વ. ભૂગોળ.

(અ) યુરોપ અને આફ્રિકા.

(બ) નકશા ચીતરવાનું પુનરાવર્તન.

(ક) જમીન અને પાણી.

૬. વિદ્યા	...	અ. રસાયણ—રૅસ્કોની પ્રાઇમર પ્રમાણે. વ. વાચનમાળાની પાંચમી અને છઠ્ઠી ચોપ- ડીમાં આવતા વિદ્યાના પાઠો.
૭. ખેતી.	...	નાર્ડિસની વાચનમાળાનો બીજો રહેલો અર્ધો ભાગ અને ત્રીજો ભાગ.
૮. ડ્રોઇંગ	...	(૧) પહેલા વર્ષના વિષયો વધારે અઘરા કૃતિઓ લઈ જારી રાખવા.

(૨) પહેલા વર્ષને માટે બતાવેલા કુદરતી અને
બીજા પદાર્થોનું ચૉક અથવા પીંછી વડે
રંગથી ચિત્ર પાડવું.

(૩) મિ. સી. એલ. બર્ન્સના ડ્રૉઇંગ ચાર્ટસ-
માંની મળતરવાળી ડ્રૉઇંગમાળામાં આ-
પ્યાં છે તેવાં સાદાં (મનોપટ વગર)
ભૂમિતિના આકારનાં ચિત્રો પાડવાં, તથા
સ્કેલ (માપ) પ્રમાણે ચીતરવું.

સૂચના—પહેલા વર્ષના અભ્યાસ પ્રમાણે સ્મૃ-
તિથી ચિત્ર પાડવું.

૯. કસરત	...	પહેલા વર્ષના અભ્યાસક્રમ ઉપરાંત પૅરે- લેલ અને હોરિઝૉન્ટલ બાર ઉપર કસરત, અને ડ્રિલ.

ગુજરાતના ઇતિહાસનું પુનરાવર્તન.
હિન્દુસ્તાન અને ઇંગ્લંડની વચ્ચે સંબંધમાં આવતો ઇગ્લંડનો ઇતિહાસ.

ઘ. ભૂગોળ—
જગતની ભૂગોળ–ઇંગ્રેજી સામ્રાજ્યનું વિશેષજ્ઞાન–ઇંગ્લંડનો નકશો ચીતરવા સાથે.
વાતાવરણ.
ખગોળ—

૬. વિદ્યા ... અ. લૉકયરની પ્રવેશપોથી.
બ. સાતમી ચોપડીના વિદ્યાના પાઠ.

૭. ખેતી ... નાઇટ્સ રીડર્સમાં આવેલું ખેતીનાં મૂળતત્ત્વોનું જ્ઞાન.

૮. ડ્રૉઇંગ. (૧) પહેલા અને બીજા વર્ષ કરતાં વધારે મુશ્કેલ નમુનાઓ લઈને કાળા પાટીઆ પર ચૉકથી, અને કાગળ પર પેન્સિલથી, કલમથી અને રંગથી ચિત્ર પાડવાનો અભ્યાસ જારી રાખવો.

(૨) ભૂમિતિનાં કૃત્યો અને તેમનો ડિઝાઇનમાં ઉપયોગ—મિ. સી. એલ. બર્ન્સની મધ્યમ ડ્રૉઇંગમાળાના ચાર્ટસ પ્રમાણે.

(૩) નિશાળોના પાઠમાં આવતા સાદા દેખાવો તથા બનાવો ખુલાસાવાર સમજાવવાને ચિત્ર પાડવું. આ ત્રીજો વિષય ડ્રૉઇંગમાં જે સારી શક્તિ ધરાવતા હશે તેમને માટે ખાસ કરીને સૂચવ્યો છે. બધા વિદ્યાર્થીઓને ઘણું કરીને ફરજીઆત થશે નહિ.

સૂચના—આગળ પ્રમાણે સ્મૃતિથી ચિત્ર પાડવું.

૯. કસરત. ડ્રિલ સાથે સંપૂર્ણ અભ્યાસક્રમ.

ગુજરાતના ઇતિહાસનું પુનરાવર્તન.
હિન્દુસ્તાન અને ઈંગ્લંડની વચ્ચે સંબંધમાં આવતો ઈંગ્લંડનો ઇતિહાસ.

વ. ભૂગોળ—
જગતની ભૂગોળ–ઈંગ્રેજી સામ્રાજ્યનું વિશેષજ્ઞાન–ઈંગ્લંડનો નકશો ચીતરવા સાથે.
વાતાવરણ.
ખગોળ—

૬. વિદ્યા ... અ. લૉકયરની પ્રવેશપોથી.
વ. સાતમી ચોપડીના વિદ્યાના પાઠ.

૭. ખેતી ... નાઇટ્સ રીડર્સમાં આવેલું ખેતીનાં મૂળતત્ત્વોનું જ્ઞાન.

૮. ડ્રૉઈંગ.
(૧) પહેલા અને બીજા વર્ષ કરતાં વધારે મુશ્કેલ નમુનાઓ લઈને કાળા પાટીઆ પર ચૉકથી, અને કાગળ પર પેન્સિલથી, કલમથી અને રંગથી ચિત્ર પાડવાનો અભ્યાસ જારી રાખવો.

(૨) ભૂમિતિનાં કૃત્યો અને તેમનો ડિઝાઇનમાં ઉપયોગ—મિ. સી. એલ. બર્ન્સની મધ્યમ ડ્રૉઈંગમાળાના ચાર્ટસ પ્રમાણે.

(૩) નિશાળોના પાઠમાં આવતા સાદા દેખાવો તથા બનાવો ખુલાસાવાર સમજાવવાને ચિત્ર પાડવું. આ ત્રીજો વિષય ડ્રૉઈંગમાં જે સારી શક્તિ ધરાવતા હશે તેમને માટે ખાસ કરીને સૂચવ્યો છે. બધા વિદ્યાર્થીઓને ઘણું કરીને ફરજીઆત થશે નહિ.

સૂચના—આગળ પ્રમાણે સ્મૃતિથી ચિત્ર પાડવું.

૯. કસરત. ... ડ્રિલ સાથે સંપૂર્ણ અભ્યાસક્રમ.

પરીક્ષાના વિષયો.	વધારેમાં વધારે ટોકડા.		
	૧ લું વર્ષ.	૨ જું વર્ષ.	૩ જું વર્ષ.
૩. બીજી ભાષા—			
(વાચન અને મુખપાઠ સહિત) ...	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦
૪. ગણિત—			
अ. અંકગણિત—લેખી	૧૦૦	૭૫	૭૫
(પહેલા વર્ષમાં દેશીનામા સાથે.)			
ब. અક્ષરગણિત—લેખી	૫૦	૫૦	૫૦
क. ભૂમિતિ અને માપકરણ—લેખી ...	...	૭૫	૭૫
ड. ભૂમિતિ—	૫૦	...	...
કુલ ...	૨૦૦	૨૦૦	૨૦૦
૫. ઇતિહાસ અને ભૂગોળ—			
अ. ઇતિહાસ-લેખી...	૫૦	૫૦	૫૦
ब. ભૂગોળ અને નકશા ચીતરવો-લેખી...	૫૦	૫૦	૫૦
કુલ ...	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦

પરીક્ષાના વિષયો.	વધારેમાં વધારે દોકડા.		
	૧ લું વર્ષ.	૨ જું વર્ષ.	૩ જું વર્ષ.
૩. બીજી ભાષા—			
(વાચન અને મુખપાઠ સહિત) ...	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦
૪. ગણિત—			
अ. અંકગણિત—લેખી	૧૦૦	૭૫	૭૫
(પહેલા વર્ષમાં દેશીનામા સાથે.)			
च. અક્ષરગણિત—લેખી	૫૦	૫૦	૫૦
क. ભૂમિતિ અને માપકરણ—લેખી ...	...	૭૫	૭૫
ड. ભૂમિતિ—	૫૦	...	...
કુલ ...	૨૦૦	૨૦૦	૨૦૦
૫. ઇતિહાસ અને ભૂગોળ—			
अ. ઈતિહાસ-લેખી...	૫૦	૫૦	૫૦
च. ભૂગોળ અને નકશો ચીતરવો-લેખી...	૫૦	૫૦	૫૦
કુલ ...	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦

ત્રિકોણ કે ચોરસની અંદર કે બહાર સ્પર્શ કરતો ગોળ દોરવાનું;
આપેલા ખુણાના જેવડો ખુણો રહે તેવો આપેલી
સીધી લીટી ઉપર ગોળનો ખંડ દોરવાનું;

ટીપ ૨.

એક બિન્દુએ થતા ખુણાઓ.

એક સીધી લીટી બીજી સીધી લીટી ઉપર ઉભી રહે તો તેથી થએલા પાસપાસેના બે ખુણાઓનો સરવાળો બે કાટખુણા બરાબર છે; અને તેથી ઉલટું.

બે લીટીઓ એક બીજાને છેદે તો સામસામેના ખુણા બરાબર છે.

સમાન્તર લીટીઓ.

એક લીટી બીજી બે લીટીઓને છેદે ત્યારે, જો

(૧) વ્યુત્ક્રમ ખુણાઓનું જોડકું બરાબર હોય, અથવા

(૨) બહારનો એક ખુણો તેજ દિશા તરફના માહેના સામેના ખુણાની બરાબર હોય,

(૩) છેદનારી લીટીની એકજ બાજુ તરફના બે ખુણાઓનો સરવાળો બે કાટખુણા બરાબર હોય તો, તે બે લીટીઓ સમાન્તર છે, અને તેથી ઉલટો પ્રમેય સિદ્ધાંત.

જે સીધી લીટીઓ એકજ સીધી લીટીને સમાન્તર છે તે પરસ્પર સમાન્તર છે.

ત્રિકોણ અને સીધી લીટી આકૃતિઓ.

ત્રિકોણના ત્રણે ખુણાઓનો સરવાળો બે કાટખુણા બરાબર છે.

કોઈ પણ બહુકોણ આકૃતિ એવી હોય કે તેનો એક પણ ખુણો અંતર્ગામી ન હોય, તો તેની બધી બાજુઓને અનુક્રમે વધારીએ તો એ રીતે થએલા ખુણાઓનો સરવાળો ચાર કાટખુણા બરાબર છે.

જો કોઈ એક ત્રિકોણની બે બાજુઓ અને તેની વચ્ચેનો ખુણો બીજા ત્રિકોણની બે બાજુઓ તથા તેની વચ્ચેના ખુણાની બરાબર હોય તો ત્રિકોણો બધી રીતે સરખા થશે.

જો કોઈ એક ત્રિકોણના બે ખુણા અને એક બાજુ બીજા ત્રિકોણના

ત્રિકોણ કે ચોરસની અંદર કે બહાર સ્પર્શ કરતો ગોળ દોરવાનું;
આપેલા ખુણાના જેવડો ખુણો રહે તેવો આપેલી
સીધી લીટી ઉપર ગોળનો ખંડ દોરવાનું;

ટીપ ૨.

એક બિન્દુએ થતા ખુણાઓ.

એક સીધી લીટી બીજી સીધી લીટી ઉપર ઉભી રહે તો તેથી થએલા પાસપાસેના બે ખુણાઓનો સરવાળો બે કાટખુણા બરાબર છે; અને તેથી ઉલટું.

બે લીટીઓ એક બીજાને છેદે તો સામસામેના ખુણા બરાબર છે.

સમાન્તર લીટીઓ.

એક લીટી બીજી બે લીટીઓને છેદે ત્યારે, જો

(૧) વ્યુત્ક્રમ ખુણાઓનું જોડકું બરાબર હોય, અથવા

(૨) બહારનો એક ખુણો તેજ દિશા તરફના માહેના સામેના ખુણાની બરાબર હોય,

(૩) છેદનારી લીટીની એકજ બાજુ તરફના બે ખુણાઓનો સરવાળો બે કાટખુણા બરાબર હોય તો, તે બે લીટીઓ સમાન્તર છે, અને તેથી ઉલટો પ્રમેય સિદ્ધાંત.

જે સીધી લીટીઓ એકજ સીધી લીટીને સમાન્તર છે તે પરસ્પર સમાન્તર છે.

ત્રિકોણ અને સીધી લીટી આકૃતિઓ.

ત્રિકોણના ત્રણે ખુણાઓનો સરવાળો બે કાટખુણા બરાબર છે.

કોઈ પણ બહુકોણ આકૃતિ એવી હોય કે તેનો એક પણ ખુણો અંતર્ગામી ન હોય, તો તેની બધી બાજુઓને અનુક્રમે વધારીએ તો એ રીતે થએલા ખુણાઓનો સરવાળો ચાર કાટખુણા બરાબર છે.

જો કોઈ એક ત્રિકોણની બે બાજુઓ અને તેની વચ્ચેનો ખુણો બીજા ત્રિકોણની બે બાજુઓ તથા તેની વચ્ચેના ખુણાની બરાબર હોય તો ત્રિકોણો બધી રીતે સરખા થશે.

જો કોઈ એક ત્રિકોણના બે ખુણા અને એક બાજુ બીજા ત્રિકોણના

$(અ-બ)^2 = અ^2 - ૨ અ બ + બ^2.$

$(અ^2 - બ^2) = (અ + બ)(અ-બ).$

ત્રિકોણની એક બાજુ પરનો ચોરસ, બીજી બે બાજુથી થએલો ખુણો પહોળો, કાટખુણો, અથવા સાંકડો હોય તે પ્રમાણમાં, તે બાજુઓ ઉપરના ચોરસોના સરવાળા કરતાં મોટો, સરખો, કે નાનો હોય છે. જ્યારે અસમાનતા હોય છે, ત્યારે તફાવત બેમાંની એક બાજું, અને તે બાજુ ઉપર બીજી બાજુનું પ્રોજેક્શન (પ્રલંબન) એ બેથી થએલા કાટખુણ ચોખુણના બમણાઈ જેટલો હોય છે.

કોઈ પણ ત્રિકોણમાં બે બાજુ પરના ચોરસોનો સરવાળો, પાયાના અર્ધ પરના ચોરસની બમણાઈમાં પાયાને દુભાગનારી મધ્યગા (median) ઉપરના ચોરસની બમણાઈ ઉમેરીએ તેની બરાબર હોય છે.

નિધાન. (Loci)

બે સ્થિર બિન્દુથી સરખે અંતરે રહેતા બિન્દુનું નિધાન તે બે સ્થિર બિન્દુઓને જોડનારી સીધી લીટીને દુભાગનાર લંબ હોય છે.

એક બીજાને છેદતી બે સીધી લીટીઓથી સરખે અંતરે રહેતા બિન્દુનું નિધાન બે આપેલી લીટીની વચ્ચેના ખુણાઓને દુભાગનાર સીધી લીટીઓની જોડ હોય છે.

ગોળ.

વ્યાસ ન હોય તેવી જ્યાના દુભાગ બિન્દુ ઉપર મધ્ય બિન્દુથી દોરેલી લીટી તે જ્યાના ઉપર લબ છે, અને તેથી ઉલટું જ્યા ઉપર મધ્ય બિન્દુમાંથી દોરેલો લબ જ્યાને દુભાગે છે.

સીધી લીટીમાં નહિ એવાં ત્રણ બિન્દુઓમાં થઈને જનારૂં એક ગોળ હોય, અને તેવું એકજ ગોળ હોઈ શકે.

એકજ કે સરખા ગોળમાં (૧) જો બે કૌંસના સામા મધ્યબિન્દુ આગળના ખુણા સરખા હોય, તો તે કૌંસ સરખા હોય છે; અને એથી ઉલટું (૨) જો બે કૌંસ સરખા હોય તો તેમની સામેના મધ્યબિન્દુ આગળના ખુણાઓ સરખા હોય છે.

એકજ કે સરખા ગોળમાં જો બે જ્યા સરખી હોય, તો તેનાથી છેદાએલા બે કૌંસો સરખા હોય છે; અને એથી ઉલટું જો કૌંસ સરખા હોય તો તેમની જ્યા સરખી હોય છે.

$$(\text{અ}-\text{બ})^2 = \text{અ}^2 - 2\,\text{અ}\,\text{બ} + \text{બ}^2.$$
$$(\text{અ}^2 - \text{બ}^2) = (\text{અ} + \text{બ}) (\text{અ}-\text{બ}).$$

ત્રિકોણની એક બાજુ પરનો ચોરસ, બીજી બે બાજુથી થએલો ખુણો પહોળો, કાટખુણો, અથવા સાંકડો હોય તે પ્રમાણમાં, તે બાજુઓ ઉપરના ચોરસોના સરવાળા કરતાં મોટો, સરખો, કે નાનો હોય છે. જ્યારે અસમાનતા હોય છે, ત્યારે તફાવત એમાંની એક બાજુ, અને તે બાજુ ઉપર બીજી બાજુનું પ્રોજેક્શન (પ્રલંબન) એ બેથી થએલા કાટખુણ ચોખુણના બમણાઈ જેટલો હોય છે.

કોઈ પણ ત્રિકોણમાં બે બાજુ પરના ચોરસોનો સરવાળો, પાયાના અર્ધ પરના ચોરસની બમણાઈમાં પાયાને દુભાગનારી મધ્યગા (median) ઉપરના ચોરસની બમણાઈ ઉમેરીએ તેની બરાબર હોય છે.

નિધાન. (Loci)

બે સ્થિર બિન્દુથી સરખે અંતરે રહેતા બિન્દુનું નિધાન તે બે સ્થિર બિન્દુઓને જોડનારી સીધી લીટીને દુભાગનાર લંબ હોય છે.

એક બીજાને છેદતી બે સીધી લીટીઓથી સરખે અંતરે રહેતા બિન્દુનું નિધાન બે આપેલી લીટીની વચ્ચેના ખુણાઓને દુભાગનાર સીધી લીટીઓની જોડ હોય છે.

ગોળ.

વ્યાસ ન હોય તેવી જ્યાના દુભાગ બિન્દુ ઉપર મધ્ય બિન્દુથી દોરેલી લીટી તે જ્યાના ઉપર લબ છે, અને તેથી ઉલટું જ્યા ઉપર મધ્ય બિન્દુમાંથી દોરેલો લબ જ્યાને દુભાગે છે.

સીધી લીટીમાં નહિ એવાં ત્રણ બિન્દુઓમાં થઈને જનારૂં એક ગોળ હોય, અને તેવું એકજ ગોળ હોઈ શકે.

એકજ કે સરખા ગોળમાં (૧) જો બે કૅાંસના સામા મધ્યબિન્દુ આગળના ખુણા સરખા હોય, તો તે કૅાંસ સરખા હોય છે; અને એથી ઉલટું (૨) જો બે કૅાંસ સરખા હોય તો તેમની સામેના મધ્યબિન્દુ આગળના ખુણાઓ સરખા હોય છે.

એકજ કે સરખા ગોળમાં જો બે જ્યા સરખી હોય, તો તેનાથી છેદાએલા બે કૅાંસો સરખા હોય છે; અને એથી ઉલટું જો કૅાંસ સરખા હોય તો તેમની જ્યા સરખી હોય છે.

સૂચના—જૂન તથા જુલાઇનાં શાળાપત્ર ભેગાં છપાશે

શુદ્ધિપત્ર.

ચાલુ સાલના માર્ચ માસના શાળાપત્રમાં પાને ૧૦૯ મા 'ગુજરાત સર્વસંગ્રહ' નામની ચોપડી ઈનામ તથા લાઇબ્રેરી માટે મંજુર થએલી છે એમ જણાવ્યુ છે તે સુધારી ફક્ત લાઇબ્રેરી માટે મંજુર થઈ છે એમ વાંચવુ.

એડિટર.

શુદ્ધિપત્રક.

સને ૧૯૧૦

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ
૧૫૦	૧	કજારજા (અ).	કજારજા, કજારિજા
૧૫૨	૨૬	કમીરા=	કબસ=

સને ૧૯૧૧.

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ
૯૦	૧૧	ખાવિંદ	ખાવદ.
	૧૫	ખાસીઆ (અ).	ખાસીયત (અ).
	૧૯	(આ).	(અ).
૯૧	૧૪	(ફા). એ.	(ફા અ.).
૯૨	૭	ખદોદન	ખદીદન
	૧૫	ગફુર	ગફૂર
	૨૮	ગગરીબીવાજ	ગરીબ્નવાજ,
૯૩	૧	ગરીબ્પર્વર	ગરીબ્પર્વર,
	૫	ટોપીના	હોળીના
૧૩૪	૧૪	ખિલ્અને	ખિલ્અને ..
	૨૦	ગશિપ	રાશિદ
	૨૧	રોશિ દોન	રાશિદીન
૧૩૫	૧	ગર છી	ગચ્છી
	૪	દુશ્મન	દુશ્મન
	૫	ગનીમતા	ગનીમત
	૭	વગરે	વગેરે
	૧૨	(ફા). ગાફિલ	ગાફિલ
	૧૯	ગુન્નનીદન	ગુન્જાનીદન
	૨૦	ગૂના	ગૂના

સૂચના—જૂન તથા જુલાઈનાં શાળાપત્ર ભેગાં છપાશે

શુદ્ધિપત્ર.

ચાલુ સાલના માર્ચ માસના શાળાપત્રમાં પાને ૧૦૯ મા 'ગુજરાત સર્વસંગ્રહ' નામની ચોપડી ઈનામ તથા લાઇબ્રેરી માટે મંજુર થએલી છે એમ જણાવ્યુ છે તે સુધારી ફક્ત લાઇબ્રેરી માટે મંજુર થઈ છે એમ વાંચવુ.

એડિટર.

શુદ્ધિપત્રક.

સને ૧૯૧૦

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ
૧૫૦	૧	કજારજા (અ).	કજારજા, કજારિજા
૧૫૨	૨૬	કમીરા=	કબસ=

સને ૧૯૧૧.

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ
૯૦	૧૧	ખાવિંદ	ખાવદ.
	૧૫	ખાસીઆ (અ).	ખાસીયત (અ).
	૧૯	(આ).	(અ).
૯૧	૧૪	(ફા). એ.	(ફા અ.).
૯૨	૭	ખદોદન	ખદીદન
	૧૫	ગફુર	ગફૂર
	૨૮	ગગરીબીવાજ	ગરીબનવાજ,
૯૩	૧	ગરીબ્પર્વર	ગરીબપર્વર,
	૫	ટોપીના	હોળીના
૧૩૪	૧૪	ખિલ્અને	ખિલ્અને ..
	૨૦	ગશિપ	રાશિદ
	૨૧	રોશિ દોન	રાશિદીન
૧૩૫	૧	ગર છી	ગચ્છી
	૪	દુ સ્મન	દુશ્મન
	૫	ગનીમતા	ગનીમત
	૭	વગરે	વગેરે
	૧૨	(ફા). ગાફિલ	ગાફિલ
	૧૯	ગુજનીદન	ગુન્જાનીદન
	૨૦	ગૂના	ગૂના

જબરો ઉઠાવ ઈનામી ઘડીઆળ જબરો ઉઠાવ

નંબર ૧ કીમત રૂ. ૪ા	નંબર ૨ કીમત રૂ. ૫
મુખમલ જડેલી પેટી ૧	કાચ ૧
કમાન ૧	કમાન ૧
કાચ ૧	ફેન્સી પેટી ૧
ફેન્સી છેડો ૧	ફેન્સી ટાઇમ્પીસ ૧
રેશમી રૂમાલ ૧	રેશમી દોરી ૧
પગના મોજાની જોડ ૧	હોકાયંત્ર ૧
ફેન્સી કાંગવો ૧	ચપ્પુ ૧
રેશમી દોરી ૧	ફેન્સી બટનનો સટ ૧
	કારબોલીક સોપ ૧

નંબર ૩ કીમત રૂ. ૫ાા	નંબર ૪ કીમત રૂ. ૬ાા
ચામડાનો પટો ૧	ચામડાનો પટો ૧
કૉલર ૧	કૉલર ૧
રેશમી રૂમાલ ૧	નેકટાઈ ૧
અત્તરની શીશી ૧	રેશમી રૂમાલ ૧
ફેન્સી મોજાની જોડ ૧	ફેન્સી મોજાની જોડ ૧
કપડા ઉપર નામ લખવાની પાકી સહી ૧	ચપ્પુ ૧
કારબોલીક સોપ ૧	કપડાં ઉપર નામ લખવાની પાકી સાહી ૧
રેશમી દોરી ૧	ફેન્સી કાંગવો ૧
ફેન્સી કાંગવો ૧	રેશમી દોરી ૧

—ઉપર જણાવેલા નંબર ૧—૨—૩—૪ ની સાથે તેની નીચે લખેલી વસ્તુ વગર કીમતે ઘડીઆળની સાથે બક્ષીસ આપવામાં આવશે. આ સિવાય મારે ત્યાંથી ફેન્સી કલોક તથા સોના ચાંદીના દરેક જાતનાં વેચ તથા તે લગતો દુરસ્તીનો સામાન વેચાતો મળશે તથા દુરસ્તીનું કામ કીફાયત ભાખાંત્રી પૂર્વક કરી આપવામાં આવશે.

સૂચના—બહારગામવાળાઓએ ઘડીઆળનો નંબર તથા પોતાનું સરનામું ચોકસ પોષ્ટ સાથે લખી મોકલવું. બહાર ગામથી મંગાવનારને પોષ્ટ તથા પેકીંગ ખર્ચ ઘડીઆળની કીમત ઉપરાંત પડશે. વધુ ખુલાસો નીચેને સરનામે પત્ર લખી મોકલવાથી મળશે. તેની સાથે અડધા આનાની ટીકીટ મોકલવી.

મળવાનું ઠેકાણું. }
મણીલાલ લાલચંદ ઘડીઆળી
વડોદરા—અમદાવાદી પોળ સામે.

પૂરો કરી એઓ પહેલા વર્ગનું પ્રમાણપત્ર મેળવવામા ફતેહમંદ થયા ત્યાર બાદ એમ ઠર્યું કે વધુ કેળવણી આપવા એમને લાંબી મુસાફરીએ લઈ જવા, કેમકે પશ્ચિમના સુધરેલા દેશોમા મુસાફરી કેળવણીનું અગત્યનું અગ ગણાય છે ઇ સ ૧૮૭૯ ના ઑગસ્ટ માસમા એ પ્રમાણે તેમની મુસાફરી માટે ઘટતી ગોઠવણ કરવામા આવી પ્રથમની મુસાફરીમા જિબ્રૉલ્ટર, મિનોર્કા, ચૅલર્મો, મેસિના, તથા આફ્રિકાને કિનારે માદિરા, કૅનેરિ બેટ, વગેરે અને વેસ્ટ ઈંડીઝ ટાપુઓમા ત્રિનિદાદ, જમૅકા વગેરેમા થઈને બર્મ્યુડાઝથી પોર્ટસમથ પાછા ફર્યા બેએક માસ કિનારે ગાળ્યા પછી ફરી લાંબી મુસાફરીએ જવાની તૈયારી થઈ આ મુસાફરી દરમિયાન લગભગ આખી પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરવામા આવી આફ્રિકામા કેપ ડી વર્ડ ટાપુને રસ્તે થઈને દક્ષિણ અમેરિકામા મૉન્ટિવિડિઓ ફૉકલૅન્ડ બેટ વગેરે સ્થળે તેમણે મુકામ કર્યો હતો, અને ત્યાથી ફરી કેપ ઑવ ગુડ હોપને રસ્તે ઑસ્ટ્રેલિઆના બદરો તરફ વળ્યા હતા ત્યાથી શાંગહાઈ, હૉંગકૉંગ સિંગાપોર, કોલંબોમા ગયા અને સ્વેઝની નહેરને માર્ગ જેરૂસલમ, ઍથેન્સ ને જિબ્રૉલ્ટર થઈને ઇ સ ૧૮૮૨ ના ઑગસ્ટમા તેઓ સ્વદેશ પાછા ફર્યા આ મુસાફરીમા તેમને ઘણુ જોવાનુ ને જાણવાનુ મળ્યુ, અને તેમના જ્ઞાનમાં ઘણો વધારો થયો રાજકુમારને માથે એમના મોટા ભાઈ હોવાથી પોતે ઇગ્લાડની રાજ્યગાદીના પ્રથમ વારસ નહોતા, એ બીના દૈવેચ્છાથી દરી આઈ લશ્કરખાતાનો અભ્યાસ ચાલુ રાખવામા તેમને બહુ મદદગાર થઈ પડી એ ખાતામા જુદા જુદા અમલદાર તરીકે ચાર વરસ નોકરી કર્યા બાદ તેમણે રૉયલ નેવલ કૉલેજમા (રાજ્યની નૌકાસૈન્યની પાઠશાળામા) અને અન્ય સ્થળે અભ્યાસ કર્યો હતો ઇ સ ૧૮૯૦ મા તેમણે મહારાણી વિક્ટોરિઆના પ્રતિનિધિ તરીકે જમૅકામા ઔદ્યોગિક પ્રદર્શન ખુલ્લુ મૂક્યુ હતુ

ઇ સ ૧૮૯૧ મુ વર્ષ રાજકુટુબને ઘણુ ભારે નીવડ્યુ ડીસેબર માસમા પ્રિન્સ જ્યૉર્જ તાવથી સપડાયા, અને તેમને આરામ થયો એટલામા રાજકુટુમ્બને કારી ઘા લાગ્યો તેમના મોટા ભાઈ આલ્બર્ટ વિક્ટર ડ્યૂક ઑવ ક્લેરેન્સ સખત બીમારીથી કાળને વશ થયા આ ખેદકારક

પૂરી કરી એઓ પહેલા વર્ગનું પ્રમાણપત્ર મેળવવામાં ફતેહમંદ થયા ત્યાર બાદ એમ ઠર્યું કે વધુ કેળવણી આપવા એમને લાંબી મુસાફરીએ લઈ જવા, કેમકે પશ્ચિમના સુધરેલા દેશોમાં મુસાફરી કેળવણીનું અગત્યનું અંગ ગણાય છે ઇ સ ૧૮૭૯ ના ઑગસ્ટ માસમાં એ પ્રમાણે તેમની મુસાફરી માટે ઘટતી ગોઠવણ કરવામાં આવી પ્રથમની મુસાફરીમાં જિબ્રૉલ્ટર, મિનોર્કા, પૅલર્મો, મેસિના, તથા આફ્રિકાને કિનારે માદેરા, કૅનેરિ બેટ, વગેરે અને વેસ્ટ ઇંડીઝ ટાપુઓમાં ત્રિનિદાદ, જેમેકા વગેરેમાં થઈને બર્મ્યુડાઝથી પોર્ટસમથ પાછા ફર્યા બેએક માસ કિનારે ગાળ્યા પછી ફરી લાંબી મુસાફરીએ જવાની તૈયારી થઈ આ મુસાફરી દર્મિયાન લગભગ આખી પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરવામાં આવી આફ્રિકામાં કેપ ડી વર્ડ ટાપુને રસ્તે થઈને દક્ષિણ અમેરિકામાં મૉન્ટિવિડિઓ ફૉકલૅન્ડ બેટ વગેરે સ્થળે તેમણે મુકામ કર્યો હતો, અને ત્યાંથી ફરી કેપ ઑવ ગુડ હોપને રસ્તે ઑસ્ટ્રેલિઆના બંદરો તરફ વળ્યા હતા ત્યાંથી શાંગહાઈ, હૉંગકૉંગ સિંગાપોર, કોલંબોમાં ગયા અને સુવેઝની નહેરને માર્ગ જેરૂસલમ, ઍથેન્સ ને જિબ્રૉલ્ટર થઈને ઇ સ ૧૮૮૨ ના ઑગસ્ટમાં તેઓ સ્વદેશ પાછા ફર્યા આ મુસાફરીમાં તેમને ઘણું જોવાનું ને જાણવાનું મળ્યું, અને તેમના જ્ઞાનમાં ઘણો વધારો થયો રાજકુમારને માથે એમના મોટા ભાઈ હોવાથી પોતે ઇંગ્લાંડની રાજ્યગાદીના પ્રથમ વારસ નહોતા, એ બીના દૈવેચ્છાથી દરિઆઈ લશ્કરખાતાનો અભ્યાસ ચાલુ રાખવામાં તેમને બહુ મદદગાર થઈ પડી એ ખાતામાં જુદા જુદા અમલદાર તરીકે ચાર વરસ નોકરી કર્યા બાદ તેમણે રૉયલ નેવલ કૉલેજમાં (રાજ્યની નૌકાસૈન્યની પાઠશાળામાં) અને અન્ય સ્થળે અભ્યાસ કર્યો હતો ઇ સ ૧૮૯૦ માં તેમણે મહારાણી વિક્ટોરિઆના પ્રતિનિધિ તરીકે જેમેકામાં ઔદ્યોગિક પ્રદર્શન ખુલ્લું મૂક્યું હતું

ઇ સ ૧૮૯૧ નું વર્ષ રાજકુટુંબને ઘણું ભારે નીવડ્યું ડીસેમ્બર માસમાં પ્રિન્સ જ્યૉર્જ તાવથી સપડાયા, અને તેમને આરામ થયો એટલામાં રાજકુટુંબને કારી ઘા લાગ્યો તેમના મોટા ભાઈ આલ્બર્ટ વિક્ટર ડ્યૂક ઑવ ક્લેરેન્સ સખત બીમારીથી કાળને વશ થયા આ ખેદકારક

હિંદુસ્તાનનો કિનારો છોડીએ છીએ. અમે હિંદુસ્તાન જોયું છે ને જાણ્યું છે....., જેટલું જોયું છે તેટલાથી અમારા મનમાં વધુ જોવાની ઉત્કંઠા થશે, અને જાતિ ને ધર્મના ભેદ વગર અમારી સમસ્ત પ્રજાના હિત તરફ અમે અમારૂં દીલ લગાડીશું.'

રાજભક્તિ.—વળી એ પ્રસંગે એ નામદારે રાજ્ય તરફ વફાદારી અને સારા ભાવ માટે આપણાં વખાણ કર્યા હતાં. એવી રાજભક્તિ આપણા હૃદયમાં નિરન્તર વાસ કરે અને ઈશ્વિર આપણને એ સન્માર્ગે ચાલવાની બુદ્ધિ આપે એને માટે આપણે તેની હમેશ પ્રાર્થના કરવી જોઈએ. રાજા અને પ્રજા વચ્ચેનો સંબંધ પિતા ને પુત્રના સંબંધ જેવો છે. આર્ય પ્રજા પરાપૂર્વથી રાજામાં દેવનો અંશ છે એમ ગણતી આવી છે. મનુએ રાજામાં સર્વ દેવનો અંશ છે એમ કહ્યું છે: માટે આપણા મહારાજાશ્રી પાંચમા જ્યૉર્જ જેમ આપણા પર પિતા જેવો પ્રેમ રાખે છે ને આપણું દરેક રીતે કલ્યાણ કરવા તરફ તેમની નજર છે, તેમ આપણે પણ હમેશ રાજસેવા ને રાજભક્તિમાં તત્પર રહેવું અને એમાં કોઈ પણ પ્રકારની ન્યૂનતા આવવા ન દેવી એ આપણો ધર્મ છે. આપણી વફાદારીમાં આપણી કોઈ પણ રીતે ખામી આવે તો તેમા આપણે ઈશ્વિરના ગુનેગાર છીએ અને આપણે માથે કૃતઘ્નતાનું કલંક બેસશે એ આપણે હમેશ લક્ષમાં રાખવું.

બ્રિટિશ રાજ્યથી થતા લાભ:—બ્રિટિશ રાજ્યને પ્રભાવે આપણે કેટલા બધા લાભ મેળવવા શક્તિમાન્ થયા છીએ ! આજે આપણા જાનમાલ દરેક રીતે સહીસલામત છે. આજે મહારાજાશ્રીની સેનાનું બળ વિગ્રહ ને ખુનરેજી, પરરાજ્યના હુમલા, ને અંદરના બખેડા ને મારામારીથી આપણા દેશનું સંરક્ષણ કરે છે. અગાઉ હિંદુસ્તાનમાં વારંવાર વિગ્રહો ને લડાઈઓને લીધે સર્વત્ર અવ્યવસ્થા હતી ને જાનમાલ જોખમમાં હતાં, તેને બદલે આજે ચારે તરફ શાન્તિ ને સલામતી પ્રસરી રહ્યાં છે તેથી દરકોઈ પોતાનું કામ નિશ્ચિન્ત રહી કરી શકે છે. આજે સ્ત્રીઓ નિર્ભય રીતે બહાર હરી ફરી શકે છે. આજે ન્યાયની અદાલતમાં, એક કિનારે વાઘ ને બકરી પાણી પીતાં હોય, તેમ રાય ને રંકને સમાન ન્યાય મળે છે. આજે કવેટાથી કન્યાકુમારી સુધી ને કરાંચીથી કલકત્તા સુધી થોડા વખતમાં નિર્ભય મુ-

હિંદુસ્તાનનો કિનારો છોડીએ છીએ. અમે હિંદુસ્તાન જોયું છે ને જાણ્યું છે....., જેટલું જોયું છે તેટલાથી અમારા મનમાં વધુ જોવાની ઉત્કંઠા થશે, અને જાતિ ને ધર્મના ભેદ વગર અમારી સમસ્ત પ્રજાના હિત તરફ અમે અમારૂં દીલ લગાડીશું.'

રાજભક્તિ.—વળી એ પ્રસગે એ નામદારે રાજ્ય તરફ વફાદારી અને સારા ભાવ માટે આપણું વખાણ કર્યા હતાં. એવી રાજભક્તિ આપણા હૃદયમાં નિરન્તર વાસ કરે અને ઇશ્વિર આપણને એ સન્માર્ગે ચાલવાની બુદ્ધિ આપે એને માટે આપણે તેની હમેશ પ્રાર્થના કરવી જોઈએ. રાજા અને પ્રજા વચ્ચેનો સંબંધ પિતા ને પુત્રના સંબંધ જેવો છે. આર્ય પ્રજા પરાપૂર્વથી રાજામાં દેવનો અંશ છે એમ ગણતી આવી છે. મનુએ રાજામાં સર્વ દેવનો અંશ છે એમ કહ્યું છે: માટે આપણા મહારાજાશ્રી પાંચમા જ્યૉર્જ જેમ આપણા પર પિતા જેવો પ્રેમ રાખે છે ને આપણું દરેક રીતે કલ્યાણ કરવા તરફ તેમની નજર છે, તેમ આપણે પણ હમેશ રાજસેવા ને રાજભક્તિમાં તત્પર રહેવુ અને એમાં કોઈ પણ પ્રકારની ન્યૂનતા આવવા ન દેવી એ આપણો ધર્મ છે. આપણી વફાદારીમાં આપણી કોઈ પણ રીતે ખામી આવે તો તેમા આપણે ઇશ્વિરના ગુનેગાર છીએ અને આપણે માથે કૃતઘ્નતાનું કલંક બેસશે એ આપણે હમેશ લક્ષમાં રાખવું.

બ્રિટિશ રાજ્યથી થતા લાભ:—બ્રિટિશ રાજ્યને પ્રભાવે આપણે કેટલા બધા લાભ મેળવવા શક્તિમાન્ થયા છીએ! આજે આપણા જાનમાલ દરેક રીતે સહીસલામત છે. આજે મહારાજાશ્રીની સેનાનું બળ વિગ્રહ ને ખુનરેજી, પરરાજ્યના હુમલા, ને અંદરના બખેડા ને મારામારીથી આપણા દેશનું સંરક્ષણ કરે છે. અગાઉ હિંદુસ્તાનમાં વારંવાર વિગ્રહો ને લડાઈઓને લીધે સર્વત્ર અવ્યવસ્થા હતી ને જાનમાલ જોખમમાં હતાં, તેને બદલે આજે ચારે તરફ શાન્તિ ને સલામતી પ્રસરી રહ્યાં છે તેથી હરકોઈ પોતાનું કામ નિશ્ચિન્ત રહી કરી શકે છે. આજે સ્ત્રીઓ નિર્ભય રીતે બહાર હરી ફરી શકે છે. આજે ન્યાયની અદાલતમાં, એક કિનારે વાઘ ને બકરી પાણી પીતાં હોય, તેમ રાય ને રંકને સમાન ન્યાય મળે છે. આજે કવેટાથી કન્યાકુમારી સુધી ને કરાંચીથી કલકત્તા સુધી થોડા વખતમાં નિર્ભય મુ-

કાવ્ય ને શાસ્ત્રના વિનોદો.

(ચાલુ પૃ. ૧૩૧ થી.)

અગાઉના ગુરુઓ નીતિ વિષે કેટલું લક્ષ રાખતા તે ઉપનિષદ્‌ની કેટલીક આખ્યાયિકા વાંચવાથી જણાશે.

૧૧. સત્ય પર પ્રેમ.

સત્ય પર પ્રેમ—સત્યકામનો પિતા મરણ પામ્યો હતો. તેણે પોતાની માતા જબાલાને પૂછ્યું કે મારૂ ગોત્ર શું છે? માતાએ જવાબ દીધો કે સ્વામીની સેવામાં વ્યગ્ર રહેવાથી તારા પિતાના ગોત્રની મને ખબર નથી. મારૂં નામ તો જબાલા છે ને તારૂં નામ સત્યકામ છે એટલું હું જાણું છું. પછી તે **જાબાલ** સત્યકામ ગૌતમ પાસે ગયો; ને ગૌતમે તારૂં શું ગોત્ર છે એમ પૂછ્યું એટલે કહ્યું, હું ગોત્ર જાણતો નથી, માતા પણ જાણતી નથી, પણ માતાએ કહ્યું છે કે ઉપનયન માટે આચાર્ય પાસે જઈ 'હું **સત્યકામ જાબાલ** છુ.' એમ કહે. આ સત્ય વચનથી તે શૂદ્ર નથી એમ આચાર્યે નક્કી કર્યું. બ્રાહ્મણ સત્યને અસત્યથી વિવિક્ત કરી બોલવા યોગ્ય નથી એમ નિર્ધારણ કરી આચાર્યે કહ્યું, હે **જાબાલ**, તું સત્યથી દૂર ગયો નથી, તેં સત્યનો ત્યાગ કર્યો નથી. બ્રાહ્મણ આવું ઋજુ—સરળ વચન બોલે એ યુક્ત નથી તેથી તું બ્રાહ્મણજ હોવો જોઈએ. હુ તને ઉપનયન કરાશ તેટલા માટે સમિધ્ લાવ એમ કહી તેને ઉપનયન કરવા **ગૌતમ** પ્રવૃત્ત થયો.

(तं होवाच किंगोत्रो नु सोम्यासीति। स होवाच नाहमेतद्वेद भो यद्गोत्रोऽहमस्म्यपृच्छं मातरं सा मा प्रत्यब्रवीद् बह्वहं चरन्ती परिचारिणी यौवने त्वामलभे साहमेतन्न वेद यद्गोत्रस्त्वमसि जबाला तु नामाहमस्मि सत्यकामो नाम त्वमसीति सोऽहं सत्यकामो जाबालोऽस्मि भो इति ॥ तं होवाच नैतदब्राह्मणो विवक्तुमर्हति समिधं सोम्याहरोप त्वा नेष्ये न सत्यादगा इति ॥ [છાન્દો. ૪ । ૪ । ૪–૫]).

સ્ત્રીઓ સ્વામિસેવામાં કેવી તત્પર હતી, સત્ય પર તેમનો કેવો પ્રેમ હતો, એ સત્યપ્રેમજ શૂદ્ર નથી એવી કસોટીનુ કેવી રીતે કારણરૂપ હતો,

કાવ્ય ને શાસ્ત્રના વિનોદો.

(ચાલુ પૃ. ૧૩૧ થી.)

અગાઉના ગુરુઓ નીતિ વિષે કેટલું લક્ષ રાખતા તે ઉપનિષદ્‌ની કેટલીક આખ્યાયિકા વાંચવાથી જણાશે.

૧૧. સત્ય પર પ્રેમ.

સત્ય પર પ્રેમ—સત્યકામનો પિતા મરણ પામ્યો હતો. તેણે પોતાની માતા જબાલાને પૂછ્યું કે મારૂં ગોત્ર શું છે? માતાએ જવાબ દીધો કે સ્વામીની સેવામાં વ્યગ્ર રહેવાથી તારા પિતાના ગોત્રની મને ખબર નથી. મારૂં નામ તો જબાલા છે ને તારૂં નામ સત્યકામ છે એટલું હું જાણું છું. પછી તે જાબાલ સત્યકામ ગૌતમ પાસે ગયો; ને ગૌતમે તારૂં શું ગોત્ર છે એમ પૂછ્યું એટલે કહ્યું, હું ગોત્ર જાણતો નથી, માતા પણ જાણતી નથી, પણ માતાએ કહ્યું છે કે ઉપનયન માટે આચાર્ય પાસે જઈ 'હું સત્યકામ જાબાલ છુ.' એમ કહે. આ સત્ય વચનથી તે શૂદ્ર નથી એમ આચાર્યે નક્કી કર્યું. અબ્રાહ્મણ સત્યને અસત્યથી વિવિક્ત કરી બોલવા યોગ્ય નથી એમ નિર્ધારણ કરી આચાર્યે કહ્યું, હે જાબાલ, તું સત્યથી દૂર ગયો નથી, તેં સત્યનો ત્યાગ કર્યો નથી. અબ્રાહ્મણ આવું ઋજુ—સરળ વચન બોલે એ યુક્ત નથી તેથી તું બ્રાહ્મણજ હોવો જોઈએ. હુ તને ઉપનયન કરાશ તેટલા માટે સમિધ્ લાવ એમ કહી તેને ઉપનયન કરવા ગૌતમ પ્રવૃત્ત થયો.

(तं हेवाच किंगोत्रो नु सोम्यासीति। स होवाच नाहमेतद्वेद भो यद्गोत्रोऽहमस्म्यपृच्छं मातरं सा मा प्रत्यब्रवीद् बह्वहं चरन्ती परिचारिणी यौवने त्वामलभे साहमेतन्न वेद यद्गोत्रस्त्वमसि जबाला तु नामाहमस्मि सत्यकामो नाम त्वमसीति सोऽहं सत्यकामो जाबालोऽस्मि भो इति ॥ तं होवाच नैतदब्राह्मणो विवक्तुमर्हति समिधं सोम्याहरोप त्वा नेष्ये न सत्यादगा इति ॥
[છાન્દો. ૪ । ૪ । ૪–૫]).

સ્ત્રીઓ સ્વામિસેવામાં કેવી તત્પર હતી, સત્ય પર તેમનો કેવો પ્રેમ હતો, એ સત્યપ્રેમજ શૂદ્ર નથી એવી કસોટીનુ કેવી રીતે કારણરૂપ હતો,

વાળો રથ ઉપહાર તરીકે લઈ તેની પાસે ગયો. પાસે જઈને રાજાએ કહ્યું, 'આ ઉપહારનો સ્વીકાર કરી તમે જે દેવની ઉપાસના કરો છો તે દેવનો મને ઉપદેશ કરો.' રૈક્વે કહ્યું, 'अह हारेत्वा शूद्र तवैव सह गोभिरस्तु'—નિષ્કયુક્ત હારથી યુક્ત રથ, ગાયસહિત તારોજ થાઓ, અર્થાત્, ગૃહસ્થાશ્રમ માટે ઉપયોગી ન થાય એટલા અલ્પ દ્રવ્યનુ મારે કંઈ પ્રયોજન નથી. એ વચન સાંભળી જાનશ્રુતિ ફરી હજાર ગાય, નિષ્કયુક્ત હાર, અશ્વતરવાળો રથ, ને પોતાની પુત્રીને ઉપહાર તરીકે લઈ તેની પાસે ગયો, ને કહ્યું, 'આ સર્વનો સ્વીકાર કરી, જે ગામમાં તમે છો તે ગામનો પણ સ્વીકાર કરી તે દેવતાનો મને ઉપદેશ કરો.' એનો સ્વીકાર કરી રૈક્વે કહ્યું, 'आजहारेमाः शूद्रानेनैव मुखेनालापयिष्यथाः'—હે શૂદ્ર, એ સર્વ તેં આપ્યુ છે, એજ વિદ્યાગ્રહણ કરવાના ઉપાયથી મને તુ આલાપ કરાવીશ—મારી પાસેથી તુ વિદ્યાગ્રહણ કરીશ. મહાવૃષ દેશમાં જે ગામમાં એ રૈક્વ રહેતો હતો ને એ રૈક્વપર્ણ નામે પ્રખ્યાત થયુ. તે ગામ રાજાએ એ રૈક્વને આપ્યુ ને તે રાજાને રૈક્વે વિદ્યાદાન દીધુ.

શ્રદ્ધા, અન્ન, દાન, અનુદ્ધતત્વ આદિ વિદ્યાપ્રાપ્તિનાં સાધન છે એ આ આખ્યાયિકા દર્શાવે છે આ આપણા વિદ્યાહીન રહેવાનું તેજ તુ વખાણે છે. બ્રહ્મજ્ઞાની રૈક્વનુ તેજ દુર્લંઘ્ય છે, બ્રહ્મજ્ઞાનરહિત જાનશ્રુતિનુ નથી. આ હંસનુ વચન રાજાને ભાન કરાવવા માટે છે કે ઐહિક સંપત્તિ બ્રહ્મજ્ઞાન આગળ નિસ્તેજ છે આપણા વચનથી ખિન્ન થયેલો રાજા શોકદીર્ઘિકાથી રૈક્વને ઓળખી બ્રહ્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરશે એવો હંસનો અભિપ્રાય છે. હંસોનુ અનાદરવચન સાંભળી રાજાને શોક ઉત્પન્ન થયો. શૂદ્ર શબ્દનો આ ઠેકાણે રૂઢાર્થ લેવાનો નથી; પણ યૌગિક અર્થ લેવાનો છે. તે શોક પ્રતિ રાજાનું અભિદ્રવણ થયું અથવા શોકે રાજાનું અભિદ્રવણ કર્યું, શોકે રાજાને સંતાપ્યો અથવા શોકથી રાજા રૈક્વ પાસે ગયો તેથી શૂદ્ર શબ્દ કહ્યો છે એમ બ્રહ્મસૂત્રમાં 'तदाद्रवणात्' પદ વાપરી શૂદ્ર શબ્દનો અર્થ દર્શાવ્યો છે.

રાજાને પણ બ્રહ્મજ્ઞાન લેવાનુ હતુ તેથી શ્રદ્ધા, દાન, વિનય આદિ સાત્વિક વર્તીને ગુરુ પાસે ગયો ત્યારેજ ગુરુએ તેને વિદ્યાદાન દીધુ એમ સમજવાનું છે.

અપૂર્ણ.

વાળો રથ ઉપહાર તરીકે લઈ તેની પાસે ગયો. પાસે જઈને રાજાએ કહ્યું, 'આ ઉપહારનો સ્વીકાર કરી તમે જે દેવની ઉપાસના કરો છો તે દેવનો મને ઉપદેશ કરો.' રૈક્વે કહ્યું, 'अह हारेत्वा शूद्र तवैव सह गोभिरस्तु'–નિષ્કયુક્ત હારથી યુક્ત રથ, ગાયસહિત તારોજ થાઓ, અર્થાત્, ગૃહસ્થાશ્રમ માટે ઉપયોગી ન થાય એટલા અલ્પ દ્રવ્યનું મારે કંઈ પ્રયોજન નથી. એ વચન સાંભળી જાનશ્રુતિ ફરી હજાર ગાય, નિષ્કયુક્ત હાર, ખચ્ચરવાળો રથ, ને પોતાની પુત્રીને ઉપહાર તરીકે લઈ તેની પાસે ગયો, ને કહ્યું, 'આ સર્વનો સ્વીકાર કરો, જે ગામમાં તમે છો તે ગામનો પણ સ્વીકાર કરો તે દેવનાનો મને ઉપદેશ કરો.' એનો સ્વીકાર કરી રૈક્વે કહ્યું, 'आजहारेमाः शूद्रानेनैव मुखेनालापयिष्यथाः'–હે શૂદ્ર, એ સર્વ તેં આપ્યું છે; એજ વિદ્યાગ્રહણ કરવાના ઉપાયથી મને તું આલાપ કરાવીશ—મારી પાસેથી તું વિદ્યાગ્રહણ કરીશ. મહાવૃષ દેશમાં જે ગામમાં એ રૈક્વ રહેતો હતો તે એ રૈક્વપર્ણ નામે પ્રખ્યાત થયું. તે ગામ રાજાએ એ રૈક્વને આપ્યું ને તે રાજાને રૈક્વે વિદ્યાદાન દીધું

શ્રદ્ધા, અન્ન, દાન, અનુદ્ધતત્વ આદિ વિદ્યાપ્રાપ્તિનાં સાધન છે એ આ આખ્યાયિકા દર્શાવે છે. આ બાપડા વિદ્યાહીન રહેલાનું તેજ તું વખાણે છે. બ્રહ્મજ્ઞાની રૈક્વનું તેજ દુર્લધ્ય છે, બ્રહ્મજ્ઞાનરહિત જાનશ્રુતિનું નથી. આ હંસનું વચન રાજાને ભાન કરાવવા માટે છે કે ઐહિક સંપત્તિ બ્રહ્મજ્ઞાન આગળ નિસ્તેજ છે. આપણા વચનથી ખિન્ન થયેલો રાજા શકટીસિંગથી રૈક્વને ઓળખી બ્રહ્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરશે એવો હંસનો અભિપ્રાય છે. હંસોનું અનાદરવચન સાંભળી રાજાને શોક ઉત્પન્ન થયો. શૂદ્ર શબ્દનો આ ઠેકાણે રૂઢાર્થ લેવાનો નથી; પણ યૌગિક અર્થ લેવાનો છે. તે શોક પ્રતિ રાજાનું અભિદ્રવણ થયું અથવા શોકે રાજાનું અભિદ્રવણ કર્યું, શોકે રાજાને સપડાવ્યો અથવા શોકથી રાજા રૈક્વ પાસે ગયો તેથી શૂદ્ર શબ્દ કહ્યો છે એમ બ્રહ્મસૂત્રમાં 'तदाद्रवणात्' પદ વાપરી શૂદ્ર શબ્દનો અર્થ દર્શાવ્યો છે.

રાજાને પણ બ્રહ્મજ્ઞાન જોઈતું હતું તેથી શ્રદ્ધા, દાન, વિનય આદિ સંપત્તિ ધરીને ગુરુ પાસે ગયો ત્યારેજ ગુરુએ તેને વિદ્યાદાન દીધું એમ સમજવાનું છે.

અપૂર્ણ.

ધારો ૧૩ મો.

વર્ષના બે 'ટર્મ' (ભાગ) કરવામાં આવ્યા છે; પહેલો ટર્મ તા. ૬ ઠ્ઠી જાન્યુઆરીથી શરૂ થઈ તા. ૨૦ મી એપ્રિલને રોજ પૂરો થશે, અને બીજો ટર્મ તા. ૪ થી જુલાઈને રોજ શરૂ થઈ તા. ૧૦ મી ડીસેંબરને રોજ પૂરો થશે આ તારીખો આશરે પડતી છે. દરેક વર્ગના પહેલા ટર્મની આખરે કૉલેજના અધિકારીઓ છમાસિક પરીક્ષા લેશે અને તેમાં પૂરા થએલા ટર્મમાં ચાલેલા બધા અભ્યાસની કસોટી કાઢવામાં આવશે. શિષ્યવૃત્તિ લેનારા જે વિદ્યાર્થીઓ આ પરીક્ષામાં નાપાસ થશે તેઓની શિષ્યવૃત્તિ એડ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટરની મરજી હશે તો બંધ કરવામાં કે ઓછી કરવામાં આવશે

ધારો ૧૪ મો.

ઉત્તર વિભાગના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, કન્યાશાળાઓનાં ઇન્સ્પેક્ટ્રેસ, લેડી સુપરઇન્ટેન્ડન્ટ અને ખાતાના બીજા જે અધિકારીઓને ઇન્સ્પેક્ટર નીમશે, તેઓ મળીને દર વર્ષ, બીજા ટર્મની આખરે, સર્ટિફિકેટ માટેની પરીક્ષાઓ લેશે

ધારો ૧૫ મો.

સર્ટિફિકેટ પરીક્ષાઓના પરિણામની ત્રણ જુદી જુદી યાદીઓ બનાવવામાં આવશે દરેક યાદીમાં દોકડાના ક્રમ પ્રમાણે વિદ્યાર્થીઓનાં નામ ગોઠવવામાં આવશે, અને વળી ત્રીજા વર્ષના માણસોની યાદીઓ પૈકી દરેકના બે પેટા વર્ગ પાડવામાં આવશે

ધારો ૧૬ મો.

પરીક્ષામાં પાસ થવા માટે દરેક વિદ્યાર્થીએ એકંદર દોકડામાંથી ઓછામાં ઓછા સેંકડે ૪૦, દરેક વિષયને માટે ઠરાવેલા દોકડામાંથી ઓછામાં ઓછા ૩૩, અને દરેક પેટા વિષય માટે ઠરાવેલા દોકડામાંથી કમીમાં કમી ૨૫ દોકડા મેળવવા જોઈશે.

આ શરતને અનુસરીને ત્રીજા વર્ષના જે વિદ્યાર્થીઓને—

અ.—ઠરાવેલા એકંદર દોકડા પૈકી ઓછામાં ઓછા ૩૩ જેટલા

ધારો ૧૩ મો.

વર્ષના બે 'ટર્મ' (ભાગ) કરવામાં આવ્યા છે; પહેલો ટર્મ તા. ૬ ઠ્ઠી જાન્યુઆરીથી શરૂ થઈ તા. ૩૦ મી એપ્રિલને રોજ પૂરો થશે, અને બીજો ટર્મ તા. ૪ થી જુલાઈને રોજ શરૂ થઈ તા. ૧૦ મી ડીસેંબરને રોજ પૂરો થશે. આ તારીખો આશરા પરથી છે, દરેક વર્ગના પહેલા ટર્મની આખરે કૉલેજના અધિકારીઓ છમાસિક પરીક્ષા લેશે અને તેમાં પુરા થએલા ટર્મમાં ચાલેલા બધા અભ્યાસની કસોટી કરવામાં આવશે. શિષ્યવૃત્તિ લેનારા જે વિદ્યાર્થીઓ આ પરીક્ષામાં નાપાસ થશે તેઓની શિષ્યવૃત્તિ એડ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટરની મરજી હશે તો બંધ કરવામાં કે ઓછી કરવામાં આવશે.

ધારો ૧૪ મો.

ઉત્તર વિભાગના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, કન્યાશાળાઓનાં ઇન્સ્પેક્ટ્રેસ, લેડી સુપરઇન્ટેન્ડન્ટ અને ખાતાના બીજા જે અધિકારીઓને ઇન્સ્પેક્ટર નીમશે, તેઓ મળીને દર વર્ષે, બીજા ટર્મની આખરે, સર્ટિફિકેટ માટેની પરીક્ષાઓ લેશે.

ધારો ૧૫ મો.

સર્ટિફિકેટ પરીક્ષાઓના પરિણામની ત્રણ જુદી જુદી યાદીઓ બનાવવામાં આવશે. દરેક યાદીમાં ટોકડાના ક્રમ પ્રમાણે વિદ્યાર્થીઓનાં નામ ગોઠવવામાં આવશે, અને વળી ત્રીજા વર્ષના માણસોની યાદીઓ પૈકી દરેકના બે પેટા વર્ગ પાડવામાં આવશે.

ધારો ૧૬ મો.

પરીક્ષામાં પાસ થવા માટે દરેક વિદ્યાર્થીએ એકંદર ટોકડામાંથી ઓછામાં ઓછા સેંકડે ૪૦, દરેક વિષયને માટે ઠરાવેલા ટોકડામાંથી ઓછામાં ઓછા ૩, અને દરેક પેટા વિષય માટે ઠરાવેલા ટોકડામાંથી કમીમાં કમી ૩ ટોકડા મેળવવા જોઈશે.

આ શરતને અનુસરીને ત્રીજા વર્ષના જે વિદ્યાર્થીઓને—

અ. ઠરાવેલા એકંદર ટોકડા પૈકી ઓછામાં ઓછા ૩ જેટલા

ધારો ૨૧ મો.

કોઈ પણ વર્ગનું પ્રમાણપત્ર (સર્ટિફિકેટ) મેળવનારને તે પ્રમાણપત્ર ઉપરથી પોતાના વર્ગનો પગાર તરત માગવાનો હક પ્રાપ્ત થતો નથી, પણ ફક્ત તેવી જગા ખાલી પડેથી તેને માટે તે લાયક ગણાશે; તથાપિ પહેલા, બીજા, અને ત્રીજા વર્ષના પાસ થએલા વિદ્યાર્થીઓનો અનુક્રમે ઓછામાં ઓછો રૂ. ૧૧, ૧૨ અને ૧૫ નો પગાર તરત મેળવવાનો હક થશે. મેળવેલા વર્ગના પગાર કરતાં ઓછા પગારવાળી જગાએ નીમેલા શિક્ષિત (ટ્રેન્ડ) શિક્ષકોને તેમના વર્ગના પગાર ઉપર બનતા લગી પહેલી તકે ચઢાવવામાં આવશે.

ધારો ૨૨ મો.

જે શિક્ષકો ટ્રેનિંગ કૉલેજમાં રહીને પહેલા અથવા બીજા વર્ષના અભ્યાસમાં પાસ થયા હશે, પણ જેમને (૧૮ મા ધારા મુજબ) કૉલેજમાં રહી વિશેષ અભ્યાસ કરવા સારૂ ખાસ પસંદ કરવામાં નહિ આવ્યા હોય, તે ઓછામાં ઓછી બે વર્ષની સારી નોકરી કર્યા પછી ઇન્સ્પેક્ટરની ખાસ મંજુરીથી અનુક્રમે બીજા અને ત્રીજા વર્ષના અભ્યાસની પરીક્ષા આપી શકશે.

ધારો ૨૩ મો.

લોકલ અથવા મ્યુનિસિપલ બોર્ડની અથવા સરકારની દેખરેખ હોની કોઈ પણ નિશાળના અશિક્ષિત (અન્ટ્રેન્ડ) શિક્ષકો વર્નાક્યુલર ધોરણ પાંચમાની પરીક્ષામાં પાસ થયા હશે, અને બે વર્ષથી ઓછાં નહિ એટલી સંતોષકારક નોકરી કરી હશે, તો તેઓ ટ્રેનિંગ કૉલેજમાં દાખલ થયા વગર પહેલા વર્ષની પરીક્ષા આપી શકશે આ સબળાને ઇન્સ્પેક્ટરની ખાસ મંજુરી મેળવવી પડશે.

ધારો ૨૪ મો.

આવા અશિક્ષિત (અન્ટ્રેન્ડ) શિક્ષકો પહેલા વર્ષની પરીક્ષામાં પાસ થયા પછી બીજા વર્ષમાં દાખલ ન કરવામાં આવ્યા હોય તો, બીજાં બે વર્ષ સારી રીતે નોકરી કર્યા પછી અને ઇન્સ્પેક્ટરની ખાસ મંજુરીથી, બીજા

ધારો ૨૧ મો.

કોઈ પણ વર્ગનું પ્રમાણપત્ર (સર્ટિફિકેટ) મેળવનારને તે પ્રમાણપત્ર ઉપરથી પોતાના વર્ગનો પગાર તરત માગવાનો હક પ્રાપ્ત થતો નથી, પણ ફક્ત તેવી જગા ખાલી પડેથી તેને માટે તે લાયક ગણાશે; તથાપિ પહેલા, બીજા, અને ત્રીજા વર્ષના પાસ થએલા વિદ્યાર્થીઓનો અનુક્રમે ઓછામાં ઓછો રૂ. ૧૧, ૧૨ અને ૧૫ નો પગાર તરત મેળવવાનો હક થશે. મેળવેલા વર્ગના પગાર કરતાં ઓછા પગારવાળી જગાએ નીમેલા શિક્ષિત (ટ્રેન્ડ) શિક્ષકોને તેમના વર્ગના પગાર ઉપર બનતા લગી પહેલી તકે ચઢાવવામાં આવશે.

ધારો ૨૨ મો.

જે શિક્ષકો ટ્રેનિંગ કૉલેજમાં રહીને પહેલા અથવા બીજા વર્ષના અભ્યાસમાં પાસ થયા હશે, પણ જેમને (૧૮ મા ધારા મુજબ) કૉલેજમાં રહી વિશેષ અભ્યાસ કરવા સારૂ ખાસ પસંદ કરવામાં નહિ આવ્યા હોય, તે ઓછામાં ઓછી બે વર્ષની સારી નોકરી કર્યા પછી ઇન્સ્પેક્ટરની ખાસ મંજુરીથી અનુક્રમે બીજા અને ત્રીજા વર્ષના અભ્યાસની પરીક્ષા આપી શકશે.

ધારો ૨૩ મો.

લોકલ અથવા મ્યુનિસિપલ બોર્ડની અથવા સરકારની દેખરેખ હેઠળની કોઈ પણ નિશાળના અશિક્ષિત (અન્ટ્રેન્ડ) શિક્ષકો વર્નાક્યુલર ધોરણ પાંચમાની પરીક્ષામાં પાસ થયા હશે, અને બે વર્ષથી ઓછી નહિ એટલી સંતોષકારક નોકરી કરી હશે, તો તેઓ ટ્રેનિંગ કૉલેજમાં દાખલ થયા વગર પહેલા વર્ષની પરીક્ષા આપી શકશે આ સઘળાને ઇન્સ્પેક્ટરની ખાસ મંજુરી મેળવવી પડશે.

ધારો ૨૪ મો.

આવા અશિક્ષિત (અન્ટ્રેન્ડ) શિક્ષકો પહેલા વર્ષની પરીક્ષામાં પાસ થયા પછી બીજા વર્ષમાં દાખલ ન કરવામાં આવ્યા હોય તો, બીજાં બે વર્ષ સારી રીતે નોકરી કર્યા પછી અને ઇન્સ્પેક્ટરની ખાસ મંજુરીથી, બીજા

(૫) સ્થિતિ (પરણેલી, કુંવારી, કે વિધવા).
(૬) વાલીનું નામ, ધંધો, ને સરનામું.
(૭) આશ્રિતનું વાલી સાથેનું સગપણ.
(૮) જામીનનાં નામ ને સરનામાં.
(૯) કરારનામું કરવાને રાજી છે કે નહિ.

કાયદેસર વાલીની સહી ____________

પરિશિષ્ટ વ.

કરારનામું (ધારો ૮ મો.)

રૂ. ૧—૮—૦ નો સ્ટાંપ.

એક તરફ   નો
કાયદેસર પુરૂષ વાલી   અને બીજી તરફ
ઉત્તર ભાગના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર   એ બેની
વચ્ચે આજ તારીખ   ને દિવસે થએલો કરાર.

હું   , તે   નો કાયદેસર
વાલી આથી કરાર કરૂં છું કે સ્ત્રીઓ માટેની મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કૉલેજ માટે ઠરાવેલા ધારા અને શિષ્યવૃત્તિના ક્રમ પ્રમાણે   ને શિષ્યવૃત્તિ આપી તેને પેટે એ ટ્રેનિંગ કૉલેજના ધારા
પાળશે, અને ઉત્તર વિભાગના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર એને એ કૉલેજમાં રહેવા દેશે ત્યાંસુધી, અથવા જરૂર જોગ સર્ટિફિકેટની પરીક્ષામાં પાસ થશે ત્યાંસુધી રહેશે; અને જેટલી મુદત ટ્રેનિંગ કૉલેજમાં રહી હશે, ઓછામાં ઓછી તેટલી મુદત સુધી કેળવણી ખાતામાં શિક્ષક તરીકે નો-

(૫) સ્થિતિ (પરણેલી, કુંવારી, કે વિધવા).
(૬) વાલીનું નામ, ધંધો, ને સરનામું.
(૭) આશ્રિતનું વાલી સાથેનું સગપણ.
(૮) જામીનનાં નામ ને સરનામાં.
(૯) કરારનામું કરવાને રાજી છે કે નહિ.

કાયદેસર વાલીની સહી ________________

પરિશિષ્ટ च.

કરારનામું (ધારો ૮ મો.)

રૂ. ૧—૮—૦ નો સ્ટાંપ.

એક તરફ નો
કાયદેસર પુરુષ વાલી અને બીજી તરફ
ઉત્તર ભાગના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર એ બેની
વચ્ચે આજ તારીખ ને દિવસે થએલો કરાર.

હું , તે નો કાયદેસર
વાલી આથી કરાર કરૂં છું કે સ્ત્રીઓ માટેની મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કૉલેજ માટે
ઠરાવેલા ધારા અને શિષ્યવૃત્તિના ક્રમ પ્રમાણે ને શિ-
ષ્યવૃત્તિ આપી તેને પેટે એ ટ્રેનિંગ કૉલેજના ધારા
પાળશે, અને ઉત્તર વિભાગના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર એને એ કૉલેજમાં
રહેવા દેશે ત્યાંસુધી, અથવા જરૂર જોગ સર્ટિફિકેટની પરીક્ષામાં પાસ
થશે ત્યાંસુધી રહેશે; અને જેટલી મુદત ટ્રેનિંગ કૉલેજમાં રહી હશે,
ઓછામાં ઓછી તેટલી મુદત સુધી કેળવણી ખાતામાં શિક્ષક તરીકે નો-

પરિશિષ્ટ क.
પ્રમાણપત્ર માટેની પરીક્ષાની યોજના.

અભ્યાસક્રમ.

(પાછળ જુઓ).

પરિશિષ્ટ ड.
પ્રમાણપત્ર.

ડિપાર્ટમેન્ટ ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન, મુંબઈ.

અમે પ્રમાણપત્ર આપીએ છીએ કે સને ૧૯૧ ના માસમાં લેવાએલી વર્ષની પરીક્ષામાં પાસ થયા છે, અને કુલ દોકડામાંથી ટકા મેળવ્યાથી તેમને વર્ગમાં મૂકવામાં આવ્યા છે, અને એ રૂપીઆ ના કાયમ પગારને લાયક થયા છે.

લેડી સુપરઇન્ટેન્ડન્ટ મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કૉલેજ.

તારીખ

એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર ઉત્તર વિભાગ.

પરિશિષ્ટ क.

અભ્યાસક્રમ.

પહેલું વર્ષ.

૧. શિક્ષણપદ્ધતિ અને શાળાની વ્યવસ્થા

अ. શિક્ષણના સામાન્ય નિયમો અને અનુભવનું જ્ઞાન તથા શાળાની વ્યવસ્થા કિંડર્ગાર્ટન સાથે.

ब. પ્રાથમિક શાળાના નીચલા વર્ગો માટેનું સામાન્ય રીતનું જરૂર જેટલું જ્ઞાન, એટલે, ધોરણોનું જ્ઞાન, તથા બાળવર્ગ, પહેલા, ને બીજા ધોરણને શિખવવાના વિષયોનું જ્ઞાન, તેમજ શિક્ષકોને આપેલી

પરિશિષ્ટ क.

પ્રમાણપત્ર માટેની પરીક્ષાની યોજના.

અભ્યાસક્રમ.

(પાછળ જુઓ).

પરિશિષ્ટ ड.

પ્રમાણપત્ર.

ડિપાર્ટમેન્ટ ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન, મુંબઈ.

અમે પ્રમાણપત્ર આપીએ છીએ કે સને ૧૯૧ ના માસમાં લેવાએલી વર્ષની પરીક્ષામાં પાસ થયા છે, અને કુલ હોકડામાંથી ટકા મેળવ્યાથી તેમને વર્ગમાં મૂકવામાં આવ્યા છે, અને એ રૂપીઆ ના કાયમ પગારને લાયક થયા છે.

લેડી સુપરઇન્ટેન્ડન્ટ મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કૉલેજ.

તારીખ ____________

એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર ઉત્તર વિભાગ.

પરિશિષ્ટ क.

અભ્યાસક્રમ.

પહેલું વર્ષ.

૧. શિક્ષણપદ્ધતિ અને શાળાની વ્યવસ્થા

अ. શિક્ષણના સામાન્ય નિયમો અને અનુભવનું જ્ઞાન તથા શાળાની વ્યવસ્થા કિંડર્ગાર્ટન સાથે.

ब. પ્રાથમિક શાળાના નીચલા વર્ગો માટેનું સામાન્ય રીતનું જરૂર જેટલું જ્ઞાન, એટલે, ધોરણોનું જ્ઞાન, તથા બાળવર્ગ, પહેલા, ને બીજા ધોરણને શિખવવાના વિષયોનું જ્ઞાન, તેમજ શિક્ષકોને આપેલી

રૂબરૂ કોઈ જાણીતા વિષય પર સાદો કાગળ લખવો; તેમાં જોડણી, વિરામચિહ્ન, અને અક્ષર પર યોગ્ય ધ્યાન આપવું.

૩. ગણિત.

અ. પાંચમા ધોરણ સુધીમાં શિખવાયું હોય તેટલા ગણિતનું પુનરાવર્ત્તન; તથા કેવળ બુદ્ધિના નહિ પણ વ્યવહારમાં જેનો ઉપયોગ થતો હોય એવા સહેલા દાખલા.

બ. મ્હોટું ગણિત—કન્યાશાળાઓના ચોથા તથા પાંચમા ધોરણમાં થયલા કામનું પુનરાવર્ત્તન.

૪. ઇતિહાસ અને ભૂગોળ. ...

અ. જમીન અને પાણીના મોટા ભાગોનું અને ભૂગોળ સમ્બંધી તેમની રચનાનુ છેક સામાન્ય જ્ઞાન, તથા હિંદુસ્તાનના રાજ્યની સામાન્ય, પ્રાકૃતિક, ઔદ્યોગિક, અને રાજકીય ભૂગોળ; તથા બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના જુદા જુદા ભાગો સાથે તેનો વ્યાપાર સંબંધ. યાદદાસ્ત પરથી ગુજરાત, મુંબઈ ઇલાકો, અને હિંદુસ્તાનના રાજ્યનો નકશો દોરવો.

બ. ગુજરાતનો આજ સુધીનો અને હિંદુસ્તાનનો મુગલ રાજ્યના અંત સુધીનો સામાન્ય ઇતિહાસ.

૫. વિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો.

અ. વાચન માળાની પાંચમી ચોપડી સુધીના વિદ્યાના પાઠોનું પ્રયોગ સાથે શિક્ષણ.

બ. ગૃહવ્યવસ્થા, એટલે, શારીરિક વિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો, આરોગ્યવિદ્યા, અને ઘરની સંભાળ.

૧. અ. મનુષ્યનું હાડપિંજર.
   બ. માંસપેશીઓ.
   ક. જ્ઞાનતંતુઓ.

૨૭૨૩ કોઈ જાણીતા વિષય પર સાદો કાગળ લખવો; તેમાં જોડણી, વિરામચિહ્ન, અને અક્ષર પર યોગ્ય ધ્યાન આપવું.

૩. ગણિત.

અ. પાંચમા ધોરણ સુધીમાં શિખવાયું હોય તેટલા ગણિતનું પુનરાવર્તન; તથા કેવળ બુદ્ધિના નહિ પણ વ્યવહારમાં જેનો ઉપયોગ થતો હોય એવા સહેલા દાખલા.

બ. મ્હોટું ગણિત—કન્યાશાળાઓના ચોથા તથા પાંચમા ધોરણમાં થયલા કામનું પુનરાવર્તન.

૪. ઇતિહાસ અને ભૂગોળ. ...

અ. જમીન અને પાણીના મોટા ભાગોનું અને ભૂગોળ સંબંધી તેમની રચનાનું છેક સામાન્ય જ્ઞાન, તથા હિંદુસ્તાનના રાજ્યની સામાન્ય, પ્રાકૃતિક, ઔદ્યોગિક, અને રાજકીય ભૂગોળ; તથા બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના જુદા જુદા ભાગો સાથે તેનો વ્યાપાર સંબંધ. યાદદાસ્ત પરથી ગુજરાત, મુંબઈ ઇલાકો, અને હિંદુસ્તાનના રાજ્યનો નકશો દોરવો.

બ. ગુજરાતનો આજ સુધીનો અને હિંદુસ્તાનનો મુગલ રાજ્યના અંત સુધીનો સામાન્ય ઇતિહાસ.

૫. વિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો.

અ. વાચન માળાની પાંચમી ચોપડી સુધીના વિદ્યાના પાઠોનું પ્રયોગ સાથે શિક્ષણ.

બ. ગૃહવ્યવસ્થા, એટલે, શારીરિક વિદ્યામાં મૂળતત્ત્વો, આરોગ્યવિદ્યા, અને ઘરની સંભાળ.

૧. અ. મનુષ્યનું હાડપિંજર.
   બ. માંસપેશીઓ.
   ક. જ્ઞાનતંતુઓ.

ખીઆ દેવાથી પૂરૂં (તૈયાર) થઈ શકે એવું સાદું કપડું (તૈયાર કરી) બતાવવું. પરીક્ષકની રૂબરૂ એવું કંઈ સાદું કપડું વેતરવું અને દોરવવું. સમારકામ, જેવું કે તુણવું, ડીગડુ દેવું, બટન લગાડવાં, કડી આંકડા લગાડવા, અને કસો ટાંકવી. (ઉપલા કામનો એક નાનો નમુનો દેખાડવો.)

૬. નકશી—ગુંથીને અને બે સોયાવતી ભરીને તૈયાર કરેલો નમુનો બતાવવો, દાખલા તરીકે ઊનનો ગળપટો, કબજો, કે ઝભલું, (બધાએ નમુના એવા સાદા હોવા જોઈએ કે વિદ્યાર્થી ઘેર કરી કરી શકે.) અથવા છોકરાંઓના કપડાંને દીધેલા સુતરના દેશી ભરત કામનો નમુનો બતાવવો.

૭. ડ્રૉઈંગ

૧. પદાર્થપાઠની સુચનાઓમાં બતાવ્યા છે તેવા કુદરતી અને બીજા સાધારણ પદાર્થોનું કાળા પાટીઆ પર ચિત્ર પાડવું.

૨. સીસાપેન અને કલમથી ચિત્ર પાડવું—સીસાપેન અને કલમ વડે કાગળ પર તેવાજ પ્રકારનાં ચિત્રો પાડવાં.

સુચના—કલમથી ચીતરતાં પહેલાં સીસાપેનથી મહાવરો પાડવો.

૩. ભૂગોળ અને ઇતિહાસના પાઠોનો ખુલાસો કરવા માટે નકશો ચીતરવો,

૪. આંકણી, સેટ સ્કવેર, ફુટપટીની આંકણી, કંપાસ વગેરે સાદાં ડ્રૉઈંગનાં સાધનો વાપરવામાં તથા પદાર્થોનાં માપ

ખીઆ દેવાથી પૂરૂં (તૈયાર) થઈ શકે એવું સાદું કપડું (તૈયાર કરી) બતાવવું. પરીક્ષકની રૂબરૂ એવું કોઈ સાદું કપડું વેતરવું અને દોરવવું. સમારકામ, જેવું કે તુણવું, થીગડું દેવું, બટન લગાડવાં, કડી આંકડા લગાડવા, અને કસો ટાંકવી. (ઉપલા કામનો એક નાનો નમુનો દેખાડવો.)

ઘ. નકશી—ગુંથીને અને બે સોયાવતી ભરીને તૈયાર કરેલો નમુનો બતાવવો, દાખલા તરીકે ઊનનો ગળપટો, કબજો, કે ઝબલું, (બધાએ નમુના એવા સાદા હોવા જોઈએ કે વિદ્યાર્થી ઘેર ફરી કરી શકે.) અથવા છોકરાંઓના કપડાંને દીધેલા સુતરના દેશી ભરત કામનો નમુનો બતાવવો.

૭. ડ્રૉઈંગ.

૧. પદાર્થપાઠની સૂચનાઓમાં બતાવ્યા છે તેવા કુદરતી અને બીજા સાધારણ પદાર્થોનું કાળા પાટીઆ પર ચિત્ર પાડવું.

૨. સીસાપેન અને કલમથી ચિત્ર પાડવું—સીસાપેન અને કલમ વડે કાગળ પર તેવાજ પ્રકારનાં ચિત્રો પાડવાં.

સૂચના—કલમથી ચીતરતાં પહેલાં સીસાપેનથી મહાવરો પાડવો.

૩. ભૂગોળ અને ઈતિહાસના પાઠોનો ખુલાસો કરવા સારૂ નકશા ચીતરવા,

૪. આંકણી, સેટ સ્કવેર, ફુટપટીની આંકણી, કંપાસ વગેરે સાદાં ડ્રૉઈંગનાં સાધનો વાપરવામાં તથા પદાર્થોનાં માપ

વલીમાંથી ૧૫૦ લીટીનો સ્પષ્ટ અને ભાવદર્શક મુખપાઠ.

क. છૂટી ચોપડીના ગદ્ય તથા પદ્યના પાઠો અને મુખપાઠ માટેની નવલગરબાવલીમાંની ૧૫૦ લીટીની બરાબર સમજુતી.

ड. વ્યાકરણ—મિશ્ર અને સંયુક્ત વાક્યોનું સહેલું પૃથક્કરણ, અને નામ, સર્વનામ, વિશેષણ, ક્રિયાપદ વગેરેનું સાદું વર્ગીકરણ.

इ. નિબંધ—પરીક્ષકની રૂબરૂ કોઈ જાણીતા વિષય પર એક ટુંકો વર્ણનાત્મક નિબંધ લખવો; તેમાં જોડણી, વિરામચિહ્ન, અને અક્ષરપર યોગ્ય ધ્યાન આપવું.

૩. ગણિત.—

अ. પાછલા વર્ષના અભ્યાસ ઉપરાંત બહુરાશી, સાદું વ્યાજ, અને સાદાં દશાંશ અપૂર્ણાંક (પુનરાવૃત્ત દશાંશ વગર).

ब. ઘરનો હિસાબ.

૪. ઇતિહાસ અને ભૂગોળ.

अ. એશિયા અને યુરોપની સામાન્ય, પ્રાકૃતિક, ઔદ્યોગિક, અને રાજકીય ભૂગોળ—પ્રાકૃતિક રચનાઓ કુદરતમાં થતા ફેરફારોને આધારે સમજાવવી. ગુજરાત, મુંબઈ ઇલાકો, હિંદુસ્તાનનું રાજ્ય, અને બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના યાદદાસ્ત પરથી નકશા ચીતરવા.

ब. બળવા સુધીનો હિંદુસ્તાનનો સામાન્ય ઇતિહાસ. ઇસ્ટ ઈંડિઆ કંપનીની પ્રથમ સ્થાપનાથી લઈને ૧૮૫૭ સુધીના બંને દેશો વચ્ચેના સબંધનો ઈંગ્લાંડનો ઇતિહાસ, અને પ્રસ્તાવના રૂપે આર્યો અસલના

વલીમાંથી ૧૫૦ લીટીનો રપ૯ અને ભાવદર્શક મુખપાઠ.

क. છઠ્ઠી ચોપડીના ગદ્ય તથા પદ્યના પાઠો અને મુખપાઠ માટેની નવલગરબાવલીમાંની ૧૫૦ લીટીની બરાબર સમજુતી.

ड. વ્યાકરણ—મિશ્ર અને સંયુક્ત વાકયોનું સહેલું પૃથક્કરણ, અને નામ, સર્વનામ, વિશેષણ, ક્રિયાપદ વગેરેનું સાદું વર્ગીકરણ.

इ. નિબંધ—પરીક્ષકની રૂબરૂ કોઈ જાણીતા વિષય પર એક ટુંકો વર્ણનાત્મક નિબંધ લખવો; તેમાં જોડણી, વિરામચિહ્ન, અને અક્ષરપર યોગ્ય ધ્યાન આપવું.

૩. ગણિત.—

अ. પાછલા વર્ષના અભ્યાસ ઉપરાંત બહુ-રાશી, સાદું વ્યાજ, અને સાદાં દશાંશ અપૂર્ણાંક (પુનરાવૃત્ત દશાંશ વગર).

ब. ઘરનો હિસાબ.

૪. ઇતિહાસ અને ભૂગોળ.

अ. એશિયા અને યુરોપની સામાન્ય, પ્રાકૃતિક, ઔદ્યોગિક, અને રાજકીય ભૂગોળ—પ્રાકૃતિક રચનાઓ કુદરતમાં થતા ફેરફારોને આધારે સમજાવવી. ગુજરાત, મુંબઈ ઇલાકો. હિંદુસ્તાનનું રાજ્ય, અને બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના યાદદાસ્ત પરથી નકશા ચીતરવા.

ब. બળવા સુધીનો હિંદુસ્તાનનો સામાન્ય ઇતિહાસ. ઇસ્ટ ઇંડિયા કંપનીની પ્રથમ સ્થાપનાથી લઈને ૧૮૫૭ સુધીના બંને દેશો વચ્ચેના સંબંધનો ઇંગ્લાંડનો ઇતિહાસ, અને પ્રસ્તાવના રૂપે આથી અસલના

व. હૃદય—લોહીની નસો લોહીનું ફરવું અને તેની રચના. હૃદયનો માટીનો નમુનો વિદ્યાર્થીઓએ બનાવવો.

क. મૂત્રાશયો અને તેનાં કાર્યો.

૭. કાન, નાક, આંખ, અને ગળામાં બહારના પદાર્થોનું જવું. વીંછી, સાપ, કુતરા, બિલાડી, અને ઉંદર કરડે ત્યારે શા ઉપાય કરવા.

૬. સોય કામ.

अ. સાદું—પાછલા વર્ષના કામમાં વિશેષ નિપુણતા.

ब. નકશી—પાછલા વર્ષના કામમાં વિશેષ નિપુણતા. વધારામાં, ટોપીઓને તથા સાડીઓને અથવા મોજીઆં તરીકે ચોડી શકાય એવા રેશમના દેશી ભરતકામનો નમુનો બતાવવો. જેને ખપનું થઈ પડે એવા વિદ્યાર્થીને ખેંચેલા તારનુ કામ શિખવવુ.

૭. ડ્રૉઇંગ.

૧. પાછલા વિષયો વધારે અઘરા દૃષ્ટાંતો લઈ જારી રાખવા.

૨ પહેલા વર્ષ માટે બતાવ્યા છે તેવા કુદરતી અને બીજા પદાર્થોનું ચાક અથવા પીછી વડે રંગથી ચિત્ર પાડવું.

૩. મિ. સી. એલ. બર્ન્સના ડ્રૉઇંગ ચાર્ટમાંની મૂળતત્ત્વો વાળી ડ્રૉઇંગમાળામાં આપ્યાં છે તેવાં સાદાં (મનોયત્ન વગર) ભૂમિતિના આકારોના ચિત્રો પાડવાં, તથા સ્કેલ (માપ) પ્રમાણે ચીતરવું.

ग. હૃદય—લોહીની નસો લોહીનું ફરવું અને તેની રચના. હૃદયનો માટીનો નમુનો વિદ્યાર્થીઓએ બનાવવો.

क. મૂત્રાશયો અને તેનાં કાર્યો.

૨. કાન, નાક, આંખ, અને ગળામાં બહારના પદાર્થોનું જવું. વીંછી, સાપ, કુતરા, બિલાડી, અને ઉંદર કરડે ત્યારે શા ઉપાય કરવા.

૬. સોય કામ.

अ. સાદું—પાછલા વર્ષના કામમાં વિશેષ નિપુણતા.

ब. નકશી—પાછલા વર્ષના કામમાં વિશેષ નિપુણતા. વધારામાં, ટોપીઓને તથા સાડીઓને અથવા મોજીઆં તરીકે ચોડી શકાય એવા રેશમના દેશી ભરતકામનો નમુનો બનાવવો. જેને ખપનું થઈ પડે એવા વિદ્યાર્થીને ખેંચેલા તારનું કામ શિખવવું.

૭. ડ્રૉઇંગ.

૧. પાછલા વિષયો વધારે અઘરા દૃષ્ટાંતો લઈ જારી રાખવા.

૨. પહેલા વર્ષ માટે બતાવ્યા છે તેવા કુદરતી અને બીજા પદાર્થોનું ચાક અથવા પીંછી વડે રંગથી ચિત્ર પાડવું.

૩. મિ. સી. એલ. બર્ન્સના ડ્રૉઈંગ ચાર્ટસમાંની મૂળતત્ત્વો વાળી ડ્રૉઇંગમાળામાં આપ્યાં છે તેવાં સાદાં (મનોયત્ન વગર) ભૂમિતિના આકારોના ચિત્રો પાડવાં, તથા સ્કેલ (માપ) પ્રમાણે ચીતરવું.

ઇચ્છામાં આવે તો એકલી ગરબાવલી-માંથી બધીએ ૪૦૦ લીટીનો સ્પષ્ટ તથા ભાવદર્શક મુખપાઠ.

क. વાચનની ચોપડીના ગદ્ય તથા પદ્યના પાઠોની અને મુખપાઠ માટેની ૪૦૦ લીટીની બરાબર સમજુતી.

ड. વ્યાકરણ—વાકયોનું પૃથક્કરણ અને સંયોગીકરણ, સાદા પણ સંપૂર્ણ પદચ્છેદ સાથે.

इ. નિબંધ—સ્ત્રીઓને સાધારણ રીતે ઉપયોગમાં આવે એવા વિષય પર પરીક્ષકની રૂબરૂ એક નિબંધ લખવો; તેમાં જોડણી, વિરામચિહ્ન, અને અક્ષર પર યોગ્ય ધ્યાન આપવું.

૩. ગણિત—

अ. પાછલા વર્ષના અભ્યાસક્રમ ઉપરાંત ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ અને સાદા નફા ટોટાના દાખલાઓ. (દરેક પ્રશ્ન પૂછવામાં વ્યાવહારિક ઉપયોગ ધ્યાનમાં રાખવો).

ब ઘરનો હિસાબ.

૪. ઇતિહાસ અને ભૂગોળ.

अ. દુનીઆની સામાન્ય, પ્રાકૃતિક, ઔદ્યોગિક, અને રાજકીય ભૂગોળ—બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય સાથેના તેના સબંધસહિત—પ્રાકૃતિક રચનાઓ કુદરતમાં થતા ફેરફારોના મોટા નિયમોને આધારે સમજાવવી, તથા પાછલાં વર્ષોની માફક યાદદાસ્ત ઉપરથી નકશા દોરવા.

ब. આજસુધીનો હિંદુસ્તાનનો સામાન્ય ઇતિહાસ, બને દેશો વચ્ચેના સબંધના ઇંગ્લાંડના ઇતિહાસ સાથે.

ઇચ્છામાં આવે તો એકલી ગરબાવલી-
માંથી બધીએ ૪૦૦ લીટીનો સ્પષ્ટ તથા
ભાવદર્શક મુખપાઠ.

क. વાચનની ચોપડીના ગદ્ય તથા પદ્યના
પાઠોની અને મુખપાઠ માટેની ૪૦૦ લી-
ટીની બરાબર સમજુતી.

ड. વ્યાકરણ—વાક્યોનું પૃથક્કરણ અને સં-
યોગીકરણ, સાદા પણ સંપૂર્ણ પદ-
ચ્છેદ સાથે.

इ. નિબંધ—સ્ત્રીઓને સાધારણ રીતે ઉપ-
યોગમાં આવે એવા વિષય પર પરીક્ષ-
કની રૂબરૂ એક નિબંધ લખવો; તેમાં
જોડણી, વિરામચિહ્ન, અને અક્ષર પર
યોગ્ય ધ્યાન આપવું.

૩. ગણિત—

अ. પાછલા વર્ષના અભ્યાસક્રમ ઉપરાંત ચ-
ક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ અને સાદા નફા ટોટાના
દાખલાઓ. (દરેક પ્રશ્ન પૂછવામાં વ્યા-
વહારિક ઉપયોગ ધ્યાનમાં રાખવો).

ब. ઘરનો હિસાબ.

૪. ઇતિહાસ અને ભૂગોળ.

अ. દુનીઆની સામાન્ય, પ્રાકૃતિક, ઔદ્યો-
ગિક, અને રાજકીય ભૂગોળ—બ્રિટિશ
સામ્રાજ્ય સાથેના તેના સંબંધસહિત—
પ્રાકૃતિક રચનાઓ કુદરતમાં થતા ફેરફા-
રોના મોટા નિયમોને આધારે સમજા-
વવી, તથા પાછલાં વર્ષોની માફક યાદ-
દાસ્ત ઉપરથી નકશા દોરવા.

ब. આજસુધીનો હિંદુસ્તાનનો સામાન્ય ઇ-
તિહાસ, બંને દેશો વચ્ચેના સંબંધના
ઇંગ્લાંડના ઇતિહાસ સાથે.

જોઈએ. ઘરમાં પહેરવાનું સાધારણ ઉપયોગનું બાળકનું ઝબલું અથવા સ્ત્રીની ચોળી જેવું કોઈ પણ સાદું કપડું માપસર વેતરવું તથા શિવવું.

ચ. નકશી—દેશી ભરતકામમાં વિશેષ નિપુણતા—ટોપી અથવા સાડીને દેવાના અથવા મોળીઆ માટેના સોનેરી ઝીકના અથવા બીજી દેશી કારીગરીના ભરતકામનો નમુનો. જેને ખપનું થઈ પડે એવા વિદ્યાર્થીને પૅચેલા તારનું કામ શિખવવું.

૭. ડ્રૉઇંગ.

૧. કાળા પાટીઆ ઉપરનું, સીસાપેનનું, કલમનું, અને રંગનું ચિત્રકામ વધારે અઘરા દષ્ટાંતો લઈ જારી રાખવું.

૨. ભૂમિતિનાં કૃત્યો અને તેનો ડીઝાઈનમાં ઉપયોગ—મિ. સી. એલ. બર્ન્સની મધ્યમ ડ્રૉઇંગ માળાના ચાર્ટસ પ્રમાણે.

૩. નિશાળોના પાઠમાં આવતા સાદા દેખાવો અને બનાવોને ખુલાસાવાર સમજાવવાને ચિત્ર પાડવું. આ ત્રીજો વિષય જેઓ ચિત્રકામ સરસ કરી શકતાં હોય તેમને માટે ખાસ કરીને સૂચવ્યો છે, અને બધા વિદ્યાર્થીઓને ઘણું કરીને ફરજીઆત થશે નહિ.

સૂચના—આગળ પ્રમાણે સ્મૃતિથી ચિત્ર પાડવું.

જોઈએ. ઘરમાં પ્હેરવાનું સાધારણ ઉપયોગનું બાળકનું ઝભલું અથવા સ્ત્રીની ચોળી જેવું કોઈ પણ સાદું કપડું માપસર વેતરવું તથા દોરવું.

૪. નકશી—દેશી ભરતકામમાં વિશેષ નિપુણતા—ટોપી અથવા સાડીને દેવાના અથવા મોજીઆ માટેના સોનેરી ભ્રીકના અથવા બીજી દેશી કારીગરીના ભરતકામનો નમુનો. જેને ખપનું થઈ પડે એવા વિદ્યાર્થીને ખેંચેલા તારનું કામ શિખવવું.

૭. ડ્રૉઇંગ.

૧. કાળા પાટીઆ ઉપરનું, સીસાપેનનું, કલમનું, અને રંગનું ચિત્રકામ વધારે અઘરા દષ્ટાંતો લઈ જારી રાખવું.

૨. ભૂમિતિનાં કૃત્યો અને તેનો ડીઝાઈનમાં ઉપયોગ—મિ. સી. એસ. બર્ન્સની મધ્યમ ડ્રૉઇંગ માળાના ચાર્ટસ પ્રમાણે.

૩. નિશાળોના પાઠમાં આવતા સાદા દેખાવો અને બનાવોને ખુલાસાવાર સમજાવવાને ચિત્ર પાડવું. આ ત્રીજો વિષય જેઓ ચિત્રકામ સરસ કરી શકતાં હોય તેમને માટે ખાસ કરીને સૂચવ્યો છે, અને બધા વિદ્યાર્થીઓને ઘણું કરીને ફરજીઆત થશે નહિ.

સુચના—આગળ પ્રમાણે સ્મૃતિથી ચિત્ર પાડવું.

પરીક્ષાના વિષયો.	વધારેમાં વધારે લોકડા.		
	૧ લું વર્ષ.	૨ જું વર્ષ.	૩ જું વર્ષ.
૩. ગણિત—			
अ. અંકગણિત—લેખી	૭૫	૧૦૦	૧૦૦
ब. મોઢાનું ગણિત	૨૫	૦	૦
क. જમાખર્ચ સાથેનો ઘરનો હિસાબ, નિશાળનો હિસાબ, સરકારી પત્રવ્યવહાર વગેરે (લેખી)	...	૧૦૦	૧૦૦
કુલ ...	૧૦૦	૨૦૦	૨૦૦
૪. ભૂગોળ ને ઈતિહાસ.			
अ. ભૂગોળ અને નકશો ચીતરવો ...	૫૦	૫૦	૫૦
ब. ઇતિહાસ (લેખી)	૫૦	૫૦	૫૦
કુલ ...	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦
૫. વિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો.			
अ. વિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો (લેખી) ...	૫૦	૫૦	૫૦
ब. ગૃહવ્યવસ્થા	૫૦	૫૦	૫૦
કુલ ...	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦
૬. સોય કામ.			
अ. સાદું	૫૦	૫૦	૫૦
ब. નકશી...	૫૦	૫૦	૫૦
કુલ ...	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦
૭. ડ્રૉઈંગ.			
ફરી ઘડેલી યોજના પ્રમાણે	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦
એકંદર સરવાળો...	૮૫૦	૯૫૦	૯૫૦

પરીક્ષાના વિષયો.	વધારેમાં વધારે દોકડા.		
	૧ લું વર્ષ.	૨ જું વર્ષ.	૩ જું વર્ષ.
૩. ગણિત—			
अ. અંકગણિત—લેખી	૭૫	૧૦૦	૧૦૦
ब. મોઢાનું ગણિત	૨૫	૦	૦
क. જમાખર્ચ સાથેનો ઘરનો હિસાબ, નિશાળનો હિસાબ, સરકારી પત્રવ્યવહાર વગેરે (લેખી)	...	૧૦૦	૧૦૦
કુલ ...	૧૦૦	૨૦૦	૨૦૦
૪. ભૂગોળ ને ઈતિહાસ.			
अ. ભૂગોળ અને નકશો ચીતરવો ...	૫૦	૫૦	૫૦
ब. ઈતિહાસ (લેખી)	૫૦	૫૦	૫૦
કુલ ...	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦
૫. વિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો.			
अ. વિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો (લેખી) ...	૫૦	૫૦	૫૦
ब. ગૃહવ્યવસ્થા	૫૦	૫૦	૫૦
કુલ ...	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦
૬. સોય કામ.			
अ. સાદું	૫૦	૫૦	૫૦
ब. નકશી...	૫૦	૫૦	૫૦
કુલ ...	૧૦૦	૧૦૦.	૧૦૦
૭. ડ્રૉઈંગ.			
ફરી ઘડેલી યોજના પ્રમાણે	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦
એકંદર સરવાળો...	૮૫૦	૯૫૦	૯૫૦

ભાગ પહિલા. (ગાર્લન્ડ ઑવ્ સૉંગ–ફ્લાવર્સ ફૉર ધી મેલા ઑવ્ શ્રી ગણપતિ. પાર્ટ–૧.)	ઘુનાથ ભાગવતે છાપેલું.	
સંગીત શ્રી શિવાજી નાટક અથવા રાષ્ટ્રોદ્ધાર	પ્રભાકરે મરાઠીમાં લખેલું પુનાના ભારત ભૂષણ પ્રેસમાં ગગાધર ગોવિંદ ગોંધળેકરે છાપેલું, અને મુબઇની હિંદ એજન્સીએ પ્રસિદ્ધ કરેલું	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૭૭૫૬, કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૨૪ મી ડીસેંબર ૧૯૧૦
આબાજી સોનદેવ યાંચા પોંવાડા, અથવા (શિવાજીના વખતના મરાઠા બ્રાહ્મણ લડવૈયા) આબાજી સોનદેવના પરાક્રમો ગણાવનારૂં પ્રશંસા દર્શક કાવ્ય	ચાપદાર (જૅન આર્ચર) નું નામ ધારણ કરનાર પુરૂષથી લખાયલું, અને ૧૯૦૭ માં મુંબઇના ગણેશ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં અનન્ત વિનાયક ગુર્જરે છાપેલુ અને પ્રસિદ્ધ કરેલુ.	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૭૭૬૭ કિલ્લે મુબઈ, તા. ૨૪ મી ડીસેંબર ૧૯૧૦.
લોકમાન્ય રાજશ્રી તિલક યાંચીં વ્યાખ્યાને (સ્પીચીઝ ઓવ્ મી. તિલક)	સદાશિવ હરિ ભાવેએ લખેલું પુનાના મનોહર પ્રેસમાં છાપેલું, અને નારાયણ બલવત્ત ચત્રાણે પ્રસિદ્ધ કરેલુ.	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૭૮૦૦, કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૩૧ મી ડીસેંબરે ૧૯૧૦
લોકમાન્ય રાજશ્રી તિલક યાંચી વ્યાખ્યાને ભાગ દૂસરા (મી. તિલક્સ સ્પીચીઝ પાર્ટ સેકન્ડ)	સદાશિવ હરિ ભાવેએ લખેલું તથા પ્રસિદ્ધ કરેલું.	,,
લોકમાન્ય બાળગંગાધર તિલક વ પ્રોફેસર શિવરામ મહાદેવ પરાંજપે	હરિ રઘુનાથ ભાગવત, શંકર ગજાનન પુરોહિત, લક્ષ્મણ ગમચંદ પાંગારકર, ગણેશ સદાશિવ મરાઠે, અને કૃષ્ણાજી	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૭૭, કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૭ મી જાન્યુઆરી

ભાગ પહિલા. (ગાર્લન્ડ ઑવ્ સૉંગ-ફ્લાવર્સ ફૉર ધી મેલા ઑવ્ શ્રી ગણપતિ. પાર્ટ-૧.)	ઘુનાથ ભાગવતે છાપેલું.	
સંગીત શ્રી શિવાજી નાટક અથવા રાષ્ટ્રોદ્ધાર	પ્રભાકરે મરાઠીમાં લખેલું પુનાના ભારત ભૂષણ પ્રેસમાં ગંગાધર ગોવિંદ ગોંધળેકરે છાપેલું, અને મુંબઇની હિંદ એજન્સીએ પ્રસિદ્ધ કરેલું	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૭૩૫૬, કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૨૪ મી ડીસેંબર ૧૯૧૦
આબાજી સોનદેવ યાંચા પોંવાડા, અથવા (શિવાજીના વખતના મરાઠા બ્રાહ્મણ લડવૈયા) આબાજી સોનદેવના પરાક્રમો ગણાવનારૂં પ્રશંસા દર્શક કાવ્ય	ચાપદાર (ઍન આર્ચર) નું નામ ધારણ કરનાર પુરુષથી લખાયલું, અને ૧૯૦૭ માં મુંબઇના ગણેશ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં અનંત વિનાયક ગુર્જરે છાપેલું અને પ્રસિદ્ધ કરેલું.	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૭૩૬૭ કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૨૪ મી ડીસેંબર ૧૯૧૦.
લોકમાન્ય રાજશ્રી તિલક યાંચીં વ્યાખ્યાનેં (સ્પીચીઝ ઑવ્ મી. તિલક)	સદાશિવ હરિ ભાવેએ લખેલું પુનાના મનોહર પ્રેસમાં છાપેલું, અને નારાયણ બલવંત ચવાણે પ્રસિદ્ધ કરેલું.	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૭૪૦૦, કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૩૧ મી ડીસેંબર ૧૯૧૦
લોકમાન્ય રાજશ્રી તિલક યાંચી વ્યાખ્યાનેં ભાગ દૂસરા (મી. તિલક્સ સ્પીચીઝ પાર્ટ સેકન્ડ)	સદાશિવ હરિ ભાવેએ લખેલું તથા પ્રસિદ્ધ કરેલું.	”
લોકમાન્ય બાળ ગંગાધર તિલક વ પ્રોફેસર શિવરામ મહાદેવ પરાંજપે	હરિ રઘુનાથ ભાગવત, શંકર ગજાનન પુરોહિત, લક્ષ્મણ રામચંદ્ર પાંગારકર, ગણેશ સદાશિવ મરાઠે, અને કૃષ્ણાજી	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૭૭, કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૭ મી જાન્યુઆરી

tho, jagrat hao matribhumir janya jathasadhya chesta karija atmabali dao. Jananir sakarun ahban tomar Karne Ki jay na) અગ્રેજી બંગાળી કે બીજી કોઈપણ ભાષામાં પ્રસિદ્ધ કરેલું.		
મુમુક્ષુચે ઉદ્ગાર (સીલેક્શન્સ ફ્રૉમ ધી મુમુક્ષુ) ભાગ ૧.	લક્ષ્મણ રામચંદ્ર પાંગારકર બી. એ. એ મરાઠીમાં લખેલું અને પ્રસિદ્ધ કરેલું, અને પુનાના દત્તાત્રય ગણેશ ખાંડેકર લૉ પ્રિન્ટિગ પ્રેસમાં છાપેલું.	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૪૬૨, કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૨૫ મી જાન્યુઆરી ૧૯૧૧.
મુમુક્ષુચે ઉદ્ગાર સ્પ્તા દુસરા (સીલેક્શન્સ ફ્રોમ ધી મુમુક્ષુ. પાર્ટ ૨).	લક્ષ્મણ રામચંદ્ર પાંગારકર બી. એ એ મરાઠીમાં લખેલું તથા પ્રસિદ્ધ કરેલું અને હરિ રઘુનાથ ભાગવતે પુનાના વંદેમાતરમ્ પ્રેસમાં છાપેલું.	
ભારતોદ્ધાર ભજનામૃત (ધી નેક્ટર ઑવ હિમ્સ ઑવ્ ધી રીજનરેશન ઑવ્ ઈંડિઆ).	મણિશંકર શર્માએ બનાવેલાં ગુજરાતી ગીતોની ચોપડી.	
સ્વદેશ ગીત.	વનેચંદ વી. ઉદાનીનું ગુજરાતી કાવ્ય, મુંબઈના આર્ય બાંધવ પ્રેસમાં છાપેલું.	

tho, jagrat hao matribhumir janya jathasadhya chesta kariya atmabali dao. Jananir sakarun ahban tomar Karne Ki jay ma) અંગ્રેજી બંગાળી કે બીજી કોઈપણ ભાષામાં પ્રસિદ્ધ કરેલું.		
મુમુક્ષુચે ઉદ્‌ગાર (સીલેક્શન્સ ફ્રૉમ ધી મુમુક્ષુ) ભાગ ૧.	લક્ષ્મણ રામચંદ્ર પાંગારકર બી. એ. એ મરાઠીમાં લખેલું અને પ્રસિદ્ધ કરેલું, અને પુનાના દત્તાત્રય ગણેશ ખાંડેકર લૉ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છાપેલું.	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૪૬૨, કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૨૫ મી જાન્યુઆરી ૧૯૧૧.
મુમુક્ષુચે ઉદ્‌ગાર ઋપ્તા દુસરા (સીલેક્શન્સ ફ્રોમ ધી મુમુક્ષુ. પાર્ટ ૨).	લક્ષ્મણ રામચંદ્ર પાંગારકર બી. એ. એ મરાઠીમાં લખેલું તથા પ્રસિદ્ધ કરેલું અને હરિ રઘુનાથ ભાગવતે પુનાના વદેમાનરમ્ પ્રેસમાં છાપેલું.	„
ભારતોદ્ધાર ભજનામૃત (ધી નેક્ટર ઑવ હિમ્સ ઑવ્ ધી રીજનરેશન ઑવ્ ઇંડિયા).	મહાગણીશંકર શર્માએ બનાવેલાં ગુજરાતી ગીતોની ચોપડી.	
સ્વદેશ ગીત.	વનેચંદ વી. ઉદાનીનું ગુજરાતી કાવ્ય, મુંબઈના આર્ય બાંધવ પ્રેસમાં છાપેલું.	

ફ્રી હિંદુસ્તાન.	તારકનાથદાસ તરફથી અંગ્રેજીમાં પખવાડીએ નીકળતું અને ફ્રી હિંદુસ્તાન પબ્લિકેશન કમિટ તરફથી ન્યુ યૉર્કમાં છપાતું વર્તમાનપત્ર.	રેવેન્યુ ડિપાર્ટમેન્ટ નં. ૬૧૬ કિલ્લે મુંબઈ તા. ૨૧ મી જાન્યુઆરી ૧૯૧૧.
ખાલસા અથવા ખાલ્સા.	અંગ્રેજીભાષામાં લંડનમાં છપાએલુ અને લંડનમાંથી ફેલાવામાં આવેલુ એક કાગળીઉં.	”
ધી લિબરેટર.	એડવર્ડ હૉલ્સ્ટન જેમ્સ તરફથી અંગ્રેજી ભાષામાં નીકળતું અને પૅરિસમાં છપાતું માસિક પત્ર.	”
ક્રા ઈરા	એડવર્ડ હૉલ્સ્ટન જેમ્સ તરફથી અંગ્રેજી ભાષામાં નીકળતુ અને પૅરિસમાં છપાતું પત્ર.	”
હિંદ સ્વરાજ્ય.	એમ. ક. ગાંધીએ ગુજરાતીમાં લખેલુ અને નાતાલમાં ઇંટરનૅશનલ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ તરફથી છાપેલું.	”
સોશ્યલ કૉન્કવેસ્ટ ઑવ ધી હિંદુ રેઈસ	હર દયાલ એમ. એ. એ અંગ્રેજીમાં લખેલુ.	”
ધી ચૅલંજ સ્ટેટમૅંટ.	અંગ્રેજીમાં લખેલુ પૅરિસમાં છપાએલું મદનલાલ ધિંગ્રાને પકડ્યો તે વખતે તેની પાસેથી મળી આવેલા લખાણની નકલ વાળું.	”
ઓહ, માર્ટિર્સ.	૧૮૫૭ના આત્મભોગી પુરૂષોની પ્રશંસાનું અંગ્રેજીમાં લખેલું.	”

ફ્રી હિંદુસ્તાન	તારકનાથદાસ તરફથી અંગ્રેજીમા પખવાડીએ નીકળતુ અને ફ્રી હિંદુસ્તાન પબ્લિકેશન કમિટિ તરફથી ન્યુ યૉર્કમા છપાતુ વર્તમાનપત્ર	રેવેન્યુ ડિપાર્ટમેન્ટ ન ૬૧૬ કિલ્લે મુબઈ તા ૨૧ મો જાન્યુઆરી ૧૯૧૧.
ખાલસા અથવા ખાલ્સા	અંગ્રેજીભાષામા લડનમા છપાએલુ અને લડનમાથી ફેલાવામા આવેલુ એક ચાનપીઉ	,,
ધી લિબરેટર	એડવર્ડ હૉલ્ટન જેમ્સ તરફથીઅગ્રેજી ભાષામા નીકળતુ અને પૅરિસમા છપાતુ માસિક પત્ર.	,,
ધી ઈરા	એડવર્ડ હૉલ્ટન જેમ્સ તરફથી અગ્રેજી ભાષામા નીકળતુ અને પૅરિસમા છપાતુ પત્ર.	,,
હિંદ સ્વરાજ્ય.	એમ કે ગાધીએ ગુજરાતીમા લખેલુ અને નાતાલમા ઇટરનૅશનલ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ તરફથી છાપેલુ	,,
સોશ્યલ કૉન્વેન્ટ ઑવ ધી હિંદુ રેઈસિ	હર દયાલ એમ એ, એ અગ્રેજીમા લખેલુ	,,
ધી ચૅલજ સ્ટેટમેંટ	અગ્રેજીમા લખેલુ પૅરિસમા છપાએલુ મદનલાલ ધિંગ્રાને પકડ્યો તે વખતે તેની પાસેથી મળી આવેલા લખાણની નકલવાળુ	,,
ઓહ, માર્ટિર્સ	૧૮૫૭ના આત્મભોગી પુરુષોની પ્રશસાનુ અગ્રેજીમા લખેલુ	,,

જાહેર ખબર.

રાજકોટ બાર્ટન ફિમેલ ટ્રેનિંગ કૉલેજની સને ૧૯૧૧ ની સાલની પ્રવેશક પરીક્ષા.

કાઠીયાવાડ વિભાગની તમામ નિશાળોના માસ્તરો, આસિસ્ટંટો અને સ્ત્રીશિક્ષકોને ખબર આપવામા આવે છે કે, આ કૉલેજમાં દાખલ થવાને જે બાઇઓ ઉમેદ રાખતી હોય તેમની ઉમર, અભ્યાસ વગેરે હકીકતનું પત્રક સને ૧૮૯૩ ની સાલના ગુજરાત શાળાપત્રના પૃષ્ઠ ૨૬૪ મે છાપેલા નમુના પ્રમાણે બનાવી તેમાં માગેલી હકીકત બરાબર પૂરી આ જાહેર ખબર પહોંચે કે જેમ બને તેમ તાકીદથી અમારી તરફ મોકલવું. તા. ૧ માહે ઑગસ્ટ સને ૧૯૧૧ પછી આવા પત્રકો લેવામા નહિ આવે.

૨. સને ૧૯૦૭ ના ગુજરાત શાળાપત્રના પૃષ્ઠ ૨૨૨ મે તે સાલની પ્રવેશક પરીક્ષાની જાહેર ખબર છાપેલી છે તેની કલમ પહેલી અને છઠ્ઠી સિવાયની બાકીની પાંચ કલમોમાં લખેલી શરતો આ સાલને માટે પણ લાગુ છે એમ સમજવું.

૩. આ સાલની પ્રવેશક પરીક્ષા તા. ૧૧ મી માહે સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૧૧ સોમવારના રોજ સવારના ૧૧ અગીઆર વાગે આ કૉલેજના મકાનમાં શરૂ થશે.

તા. ૨૬-૪-૧૧.

S. F. PEGGE,

લેડિ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ.

બાર્ટન ફિમેલ ટ્રેનિંગ કૉલેજ—રાજકોટ.

જાહેર ખબર.

રાજકોટ બાર્ટન ફિમેલ ટ્રેનિંગ કૉલેજની સને ૧૯૧૧ ની સાલની પ્રવેશક પરીક્ષા.

કાઠીયાવાડ વિભાગની તમામ નિશાળોના માસ્તરો, આસિસ્ટંટો અને સ્ત્રીશિક્ષકોને ખબર આપવામા આવે છે કે, આ કૉલેજમાં દાખલ થવાને જે બાઈઓ ઉમેદ રાખતી હોય તેમની ઉમર, અભ્યાસ વગેરે હકીકતનું પત્રક સને ૧૮૯૩ ની સાલના ગુજરાત શાળાપત્રના પૃષ્ઠ ૨૬૪ મે છાપેલા નમુના પ્રમાણે બનાવી તેમાં માગેલી હકીકત બરાબર પૂરી આ જાહેર ખબર પહોંચે કે જેમ બને તેમ તાકીદથી અમારી તરફ મોકલવું. તા. ૧ માહે ઑગસ્ટ સને ૧૯૧૧ પછી આવા પત્રકો લેવામા નહિ આવે.

૨. સને ૧૯૦૩ ના ગુજરાત શાળાપત્રના પૃષ્ઠ ૨૨૨ મે તે સાલની પ્રવેશક પરીક્ષાની જાહેર ખબર છાપેલી છે તેની કલમ પહેલી અને છઠ્ઠી સિવાયની બાકીની પાંચ કલમોમાં લખેલી શરતો આ સાલને માટે પણ લાગુ છે એમ સમજવું.

૩. આ સાલની પ્રવેશક પરીક્ષા તા. ૧૧ મી માહે સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૧૧ સોમવારના રોજ સવારના ૧૧ અગીઆર વાગે આ કૉલેજના મકાનમાં શરૂ થશે.

તા. ૨૬-૪-૧૧.

S. F. PEGGE,

લેડિ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ.

બાર્ટન ફિમેલ ટ્રેનિંગ કૉલેજ—રાજકોટ.

જાહેર ખબર.

જાહેર ખબર.

સૂચના.

આ પત્રસંબંધી સર્વે લખાંણુ એડિટર તરફ મોકલવું. પોસ્ટપેડ લેવામાં નહિ આવે. સહી વગરનાં લખાણુ ઉપર ધ્યાન આપ્યા કરી . છાપવા મોકલેલુ લખાણુ ચોખ્ખે અક્ષરે કાગળની એક જ લખવું. તે અમુક માસમાં છાપવા અથવા નાપસંદ પડેલુ લખાંણુ પાછું કલવા બંધાતા નથી. જરૂર હોય તો મોકલનારે પોતાને ખર્ચે મગાવી

શાળાખાતાના તેમજ બીજા ગૃહસ્થો કેળવણી તથા ળબ્યસંસ્થાને લગતા વિષય લખી મોકલશે તો તે પણ પે. અવકાશે ખુશીથી પ્રસિદ્ધ કરીશુ.

મનીઑર્ડર મોકલનારે કૂપન ઉપર પોતાનું ઠેકાણું, અને શી બ. પૈસા છે તે ચોખ્ખે અક્ષરે લખવું. તે વિના ભૂલ થવાનો સંભવ છે સ્ટૅની ટિકેટો મોકલનારે દર રૂપીએ અર્ધો આનો વધારે મોકલવો, સિવાયની બીજી ટિકેટો લેવામાં આવશે નહિ.

આ પત્રની કિંમત અગાઉથીજ વરસ એકનો રૂ ૧-૦-૦ રાખી પોસ્ટેજ માફ. છૂટક નકલના પોસ્ટેજ સાથે અઢી આના. પદરના લેનાર દસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષકો તથા સ્કોલરોને ટપ. ખર્ચ સાથે, રૂ. ૦-૧૨-૦.

વિષય લખી મોકલનારને પૈસા લેવ ની ખુશી હોય તો તેમ રૂપષ્ટ લખવું વિષય પસંદ પડશે તો તેની અગત્ય વગેરે ઉપર વિચાર કરી દર છાપેલે પાને રૂ. ૦॥ આપવામાં આવશે ચર્ચાપત્રનો એમાં સમાસ થશે નહિ

જાહેર ખબરો છાપવાના ભાવ.

રૂ. લીટી	તો પ્રથમ પૂરો ચાર્જ અને તે પછી
૧ ... ... ૩	ના અગીઆર માસ લગી દર માસે
દસથી વધારે લીટીઓ માટે રૂ ૧)—	¾ ગણો ચાર્જ પડશે. ત્રણ માસ માટે
ની લીટીઓ ચાર પ્રમાણે	પહેલે મહીને પૂરો ચાર્જ, અને પછી
બાર માસ લગી લાગલાગટ દશે	દરેક માસે ¾ ચાર્જ લેવાશે.

શાળાપત્રની સાથે કોઈ પણ હૅન્ડબિલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

સૂચના.

આ પત્રસંબંધી સર્વે લખાણ એડિટર તરફ મોકલવું પોસ્ટપેડ લેવામાં નહિ આવે. સહી વગરનાં લખાણ ઉપર ધ્યાન આપશે

છાપવા મોકલેલું લખાણ ચોખ્ખે અક્ષરે કાગળની એક જ બાજુએ લખવું તે અમુક માસમાં છાપવા અથવા નાપસંદ પડેલું લખાણ પાછું મોકલવા બંધાતા નથી જરૂર હોય તો મોકલનારે પોતાને ખર્ચે મગાવી

શાળાખાતાના તેમજ બીજા ગૃહસ્થો કેળવણી તથા ભાષાંતરસ્થાને લગતા વિષય લખી મોકલશે તો તે પણ યોગ્ય અવકાશે ખુશીથી પ્રસિદ્ધ કરીશું.

મનીઑર્ડર મોકલનારે કૂપન ઉપર પોતાનું ઠેકાણું, અને શી બાબતના પૈસા છે તે ચોખ્ખે અક્ષરે લખવું. તે વિના ભૂલ થવાનો સંભવ છે સ્ટૅમ્પની ટિકેટો મોકલનારે દર રૂપીએ અર્ધો આનો વધારે મોકલવો, સિવાયની બીજી ટિકેટો લેવામાં આવશે નહિ.

આ પત્રની કિંમત અગાઉથીજ વરસ એકનો રૂ ૧-૦-૦ રાખી પોસ્ટેજ માફ છૂટક નકલના પોસ્ટેજ સાથે અઢી આના. પદરના લેનાર દસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષકો તથા સ્કોલરોને ટપાલ ખર્ચ સાથે, રૂ. ૦-૧૨-૦.

વિષય લખી મોકલનારને પૈસા લેવાની ખુશી હોય તો તેમ સ્પષ્ટ લખવું વિષય પસંદ પડશે તો તેની અગત્ય વગેરે ઉપર વિચાર કરી દર છાપેલ પાને રૂ. ૦ાા આપવામાં આવશે ચર્ચાપત્રનો એમાં સમાસ થશે નહિ

જાહેર ખબરો છાપવાના ભાવ.

રૂ. લીટી તો પ્રથમ પૂરો ચાર્જ અને તે પછી
૧ ... ... ૩ ના અગીઆર માસ લગી દર માસે
દસથી વધારે લીટીઓ માટે રૂ ૧)— ચોથો ચાર્જ પડશે. ત્રણ માસ માટે
ની લીટીઓ ચાર પ્રમાણે પહેલે મહીને પૂરો ચાર્જ, અને પછી
બાર માસ લગી લાગલાગટ દશે દરેક માસે ... ચાર્જ લેવાશે.

શાળાપત્રની સાથે કોઈ પણ હૅંડબિલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

કેતુ જાણતો હતો તોપણ ક્રમે તેને તે અર્થનો બોધ કરવો એમ માની તેને વિષે ઉત્તર કહ્યું કે 'દ્વિજોત્તમ, એમ તું મને સંબોધન કરે છે તેથી હું બ્રાહ્મણ છું એમ તું જાણે છેજ– હવે પૂછવાનું શું રહ્યું છે?' ત્યારે સુવર્ચલાએ દેહના ઉપાધિ તરીકે આત્માને વિષે કલ્પેલા પ્રત્યક્ષ બ્રાહ્મણત્વ વિષે હું પૂછતી નથી, પણ 'द्विजोत्तमोऽहं' (હું દ્વિજોત્તમ છું) એમ દેહથી વિવિક્ત જે આત્માને अहम् (હું) શબ્દથી તું ઉદ્દેશાવી તરીકે નિર્દેશ કરે છે તેને વિષે હું પૂછું છું' શ્વેતકેતુ ઉત્તર આપે છે કે अहम् શબ્દ મન સાથે સમાયુક્ત આત્માને વિષે પ્રવર્તે છે, અને મન સમાયુક્ત આત્મસ્વરૂપ મિથ્યા છે, જેમ બ્રાહ્મણ કુલમાં ઉત્પન્ન થયલા દેહોપાધિક આત્માને વિષે બ્રાહ્મણત્વ મિથ્યા છે તેમ; માટે આત્મતત્ત્વ જાણવા ઇચ્છનારાઓએ अहम् શબ્દનો અર્થ પૂછવો યુક્ત નથી. વળી અહંભાવ સર્વમાં સાધારણ છે ને પ્રત્યક્ષસિદ્ધ છે માટે જો પરમાર્થ જાણવાની ઇચ્છા હોય તો અહંભાવ પ્રશ્ન માટે યોગ્ય નથી. પછી કર્તૃત્વ ભોક્તૃત્વ (હું કર્તા છું, ભોક્તા છું) આદિ યુક્ત અહંભાવને જો તમે અસત્ય સમજો છો તો કર્તૃત્વપૂર્વક વૈદિક કર્મ શા માટે આચરો છો એમ સુવર્ચલા પૂછે છે, તેનો શ્વેતકેતુ ઉત્તર આપે છે કે વૈદિક કર્મનું આચરણ લોકસંગ્રહને અર્થે–વ્યવહારને અર્થે છે પછી સર્વ આત્માને વિષે अहम् શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે તો अहम् શબ્દનો એવો અર્થ કેમ ન થાય એમ મનમાં ધારી શબ્દ ને અર્થ વચ્ચે કેવો સમ્બન્ધ છે એવો પ્રશ્ન સુવર્ચલાએ પૂછ્યો, ત્યારે શ્વેતકેતુએ કહ્યું કે શબ્દ ને અર્થનો સમ્બન્ધ સંયોગ આદિ નથી પણ શબ્દ ને અર્થની વચ્ચે વાચ્ય વાચકભાવ સમ્બન્ધ છે સુવર્ચલા કહે છે, 'અહંકાર શબ્દ એ સર્વદા આત્માને વિષે અભિન્ન થયલો વ્યક્ત છે, ને વાણી તેમાં પ્રવર્તતી નથી, માટે તે મિથ્યા થશે' શ્વેતકેતુ કહે છે, अहम् શબ્દ આ ભાવમાં પ્રવર્તે છે, આત્મભાવમાં પ્રવર્તતો નથી. અને મન:સ્વરૂપ વાણી, પર, અચિન્ત્ય આત્માને વિષે પ્રવર્તતી નથી.' સુવર્ચલા કહે છે, 'ત્યારે અહંભાવ ને આત્મભાવનો અર્થ મને કહો. જો શબ્દ ને અર્થ વચ્ચે વાચ્યવાચકભાવ સમ્બન્ધ છે તો अहम् શબ્દ આત્મવાચક કેમ ન થાય?' શ્વેતકેતુ સમજાવે છે કે 'अहम् શબ્દનો મુખ્ય અર્થ–આત્મા નથી, પણ [illegible] એ અર્થ છે.' ત્યારે એ અર્થથી અન્ય એવો આત્મા કોણ છે એમ સુવર્ચલા પૂછે છે. શ્વેતકેતુ કહે

કેતુ જાણતો હતો તોપણ ક્રમે તેને તે અર્થનો બોધ કરવો એમ માની તેને વિષે ઉત્તર કર્યું કે 'દ્વિજોત્તમ, એમ તું મને સંબોધન કરે છે તેથી હું બ્રાહ્મણ છું એમ તું જાણે છેજ- હવે પૂછવાનું શું રહ્યું છે?' ત્યારે સુવર્ચલાએ દેહના ઉપાધિ તરીકે આત્માને વિષે કલ્પેલા પ્રત્યક્ષ બ્રાહ્મણત્વ વિષે હું પૂછતી નથી; પણ 'द्विजोत्तमोऽहं' (હું દ્વિજોત્તમ છું) એમ દેહથી વિવિક્ત જે આત્માને अहम् (હું) શબ્દથી તું હૃદયશાયી તરીકે નિર્દેશ કરે છે તેને વિષે હું પૂછું છું.' શ્વેતકેતુ ઉત્તર આપે છે કે अहम् શબ્દ મન સાથે સમાયુક્ત આત્માને વિષે પ્રવર્તે છે; અને મનઃસમાયુક્ત આત્મસ્વરૂપ મિથ્યા છે, જેમ બ્રાહ્મણ કુલમાં ઉત્પન્ન થયલા દેહોપાધિક આત્માને વિષે બ્રાહ્મણત્વ મિથ્યા છે તેમ; માટે આત્મતત્ત્વ જાણવા ઇચ્છનારાઓએ अहम् શબ્દનો અર્થ પૂછવો યુક્ત નથી. વળી અહંભાવ સર્વમાં સાધારણ છે ને પ્રત્યક્ષસિદ્ધ છે માટે જો પરમાર્થ જાણવાની ઇચ્છા હોય તો અહંભાવ પ્રશ્ન માટે યોગ્ય નથી. પછી કર્તૃત્વ ભોક્તૃત્વ (હું કર્તા છું, ભોક્તા છું) આદિ યુક્ત અહંભાવને જો તમે અસત્ય સમજો છો તો કર્તૃત્વપૂર્વક વૈદિક કર્મ શા માટે આચરો છો એમ સુવર્ચલા પૂછે છે, તેનો શ્વેતકેતુ ઉત્તર આપે છે કે વૈદિક કર્મનું આચરણ લોકસંગ્રહને અર્થે—વ્યવહારને અર્થે છે. પછી સર્વ આત્માને વિષે अहम् શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે તો अहम् શબ્દનો એવો અર્થ કેમ ન થાય એમ મનમાં ધારી શબ્દ ને અર્થ વચ્ચે કેવો સંબન્ધ છે એવો પ્રશ્ન સુવર્ચલાએ પૂછ્યો, ત્યારે શ્વેતકેતુએ કહ્યું કે શબ્દ ને અર્થનો સંબન્ધ સંયોગ આદિ નથી. પણ શબ્દ ને અર્થની વચ્ચે વાચ્યવાચકભાવ સંબન્ધ છે. સુવર્ચલા કહે છે, 'અહંકાર શબ્દ એ સર્વદા આત્માને વિષે સંશ્રિત થયલો વ્યક્ત છે, ને વાણી તેમાં પ્રવર્તતી નથી, માટે તે મિથ્યા થશે.' શ્વેતકેતુ કહે છે, अहम् શબ્દ અહંભાવમાં પ્રવર્તે છે, આત્મભાવમાં પ્રવર્તતો નથી. અને સગુણસ્વરૂપ વાણી, પર, અચિન્ત્ય આત્માને વિષે પ્રવર્તતી નથી.' સુવર્ચલા કહે છે, 'ત્યારે અહંભાવ ને આત્મભાવનો અર્થ મને કહો. જો શબ્દ ને અર્થ વચ્ચે વાચ્યવાચકભાવ સંબન્ધ હોય તો अहं શબ્દ આત્મવાચક કેમ ન થાય?' શ્વેતકેતુ સમજાવે છે કે 'अहम् શબ્દનો મુખ્ય અર્થ–આત્મા નથી, પણ હું એ અર્થ છે.' ત્યારે હું એ અર્થથી અન્ય એવો આત્મા કોણ છે એમ સુવર્ચલા પૂછે છે. શ્વેતકેતુ કહે

એક અનેક, કુસુમ-કરંકે,
મળતાં સત્ત્વ નવું દ્રવી ! છુપાં.

*　*　*　*

મોંઘી વસંતકળીના સરખો,
વિચાર, વિકાશ અજબ તારો !
પોતાની અંદર વિકસતાં,
અંકુરો શાખા પર્ણો;
ડાંખળી કોમળ જેના ઉપર,
વસે વિહગ ગાતાં ગીતો ! મોંઘી.

*　*　*　*

ઉંચા નભના તારક સરખી,
વિચાર, અનંત પ્રભા તારી !
દેખાયે, ન નિયંતા, જાણે,
ઝળકે જ્યોતિ પોતાથી;
કોઈ વાર ક્ષણ ટકાતો વળી,
સરકી જતાં કંઈ મેઘોથી ! ઉંચા.

*　*　*　*

પંખીડાં મધુરાંના સરખી,
વિચાર, મીઠી તુજની વાણી !
સન્ધ્યાકાલ વિશે પ્રભવંતી,
[1]નિર્વાતાં કો વન માંહી;
જ્યોતિઃ પ્રદીપ મહિથી પ્રસરે,
પ્રસરી સમ તે સંભળાતી. પંખીડાં.

*　*　*　*

કાંતિ શશાંકકલાની સરખી,
વિચાર, કદાચિત્ ક્ષીણ થતી !
ગાન અખંડ અનુપ વિભાજે,

---

૧. પવન વિનાનું

એક અનેક, કુસુમ-કરંડે,
    મળતાં સત્ત્વ નવું દ્દહયી !

* * * *

મોંઘી વસંતકળીના સરખો,
    વિચાર, વિકાશ અજબ તારો !
પોતાની અંદર વિકસંતાં,
    અંકુરો શાખા પર્ણો;
કાંખળી કોમળ જેના ઉપર,
    વસે વિહગ ગાતાં ગીતો !

* * * *

ઉંચા નભના તારક સરખી,
    વિચાર, અનંત પ્રભા તારી !
દેખાયે, ન નિયંતા, જાણે,
    ઝગીકે જ્યોતિઃ પોતાથી;
કોઈ વાર ક્ષણ ટંકાતો વળી,
    સરકી જતાં કંઈ મેઘોથી !

* * * *

પંખીડાં મધુરાંના સરખી,
    વિચાર, મીઠી તુજની વાણી !
સંધ્યાકાલ વિશે પ્રભવંતી,
    [1]નિર્વાતાં કો વન માંહી;
જ્યોતિઃ પ્રદીપ મહિથી પ્રસરે,
    પ્રસરી સમ તે સંભળાતી.

* * * *

કાંતિ શશાંકકલાની સરખી,
    વિચાર, કદાચિત્ ક્ષીણ થતી !
    ... ... પ વિભાગે,

ગ્રીષ્મ ઋતુ હેમન્તાદિમાં,
છુપી છુપી શી વૃદ્ધિ કરે ?
શાખા થડ મૂળાદિ અન્વયે,
દૈવી સત્ત્વ કશું પૂરે ! વૃક્ષ.

વૈકુણ્ઠ.

છાત્રાલય (બોર્ડિંગહાઉસ) નો ઉપયોગ.

છાત્રાલયના ઉપયોગસબંધી કાંઈ પણ લખતાં પહેલાં તેનાં ઉદ્દેશ અને મર્યાદાનું દિગદર્શન આવશ્યક છે.

એટલું તો ઘણા કાળથી સિદ્ધ થઈ ચૂક્યુ છે કે શારીરિક, માનસિક, અને આધ્યાત્મિક શક્તિઓના વિકાસ માટે ચાલતી પદ્ધતિ પ્રમાણે ગુરુ-શિષ્યનો પાંચ કલાકનો શુષ્ક સબંધ બસ નથી. જે આંતર વિકાસ ઉપર સમગ્ર જીવનનો આધાર છે તે માટે તો અમુક પ્રકારનું શુદ્ધ નિરામય વાતાવરણ જોઈએ. આવુ ઉચ્ચ નીતિમય વાતાવરણ ખડું કરવું અને એ વાતાવરણમાં બાલકોને ઉછરવા દેવાં એ છાત્રાલયનો ઉદ્દેશ છે. આ ઉપરથી એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે છાત્રાલય માત્ર સુધરેલી વીશી નથી તેમજ ધર્માદા મંદિર પણ નથી આપણાં પૂર્વનાં ગુરુકુલોનુ દેશકાલને અનુકૂળ રૂપાંતર-માત્ર છે.

આવુ વાતાવરણ છાત્રાલયમાંજ હોઈ શકે ? અલબત, નહિ. ગૃહ એ સ્નેહનું મંદિર છે અને ઉચ્ચ ગૃહજીવન,–માતપિતા અને ભાઈબેનોનું ઉચ્ચ સ્નેહજીવન–હૃદયને જે ગુપ્ત પુષ્ટિ આપે છે તે કદાચ છાત્રાલયનો કૃત્રિમ સ્નેહ ધારી સુપરિન્ટેન્ડન્ટ ન આપી શકે. પરંતુ, અત્યારે આપણું ગૃહજીવન કેટલુ બધું શુષ્ક છે ? માતાનો અર્થ સમજ્યા પહેલાં માતા થવાનું આવે, પિતા તરીકેની જવાબદારીનો ખ્યાલ સરખો ન હોય ત્યાં પિતા થવાય એવી સ્થિતિમાં ગૃહજીવનની શી આશા રાખવી ? વળી, નવા યુગના ઉદર-સંગ્રામમાં ઘણાને આ બાબત પર લક્ષ દેવાનો અવકાશ પણ નથી હોતો; અવકાશ છે ત્યાં નિદ્રા છે; જાગૃતિ હશે ત્યાં યોગ્યતા નથી. આવા સંયોગોમાં છાત્રાલયોની ઉપયુક્તતા ખુલ્લી છે.

ગ્રીષ્મ ઋતુ હેમન્તાદિમાં,
છુપી છુપી શી વૃદ્ધિ કરે !
શાખા થડ મૂળાદિ અન્વયે,
દૈવી સત્ત્વ કશું પૂરે ! વૃક્ષ.

વૈકુણ્ઠ.

છાત્રાલય (બોર્ડિંગહાઉસ) નો ઉપયોગ.

છાત્રાલયના ઉપયોગસંબંધી કાંઈ પણ લખતાં પહેલાં તેનાં ઉદ્દેશ અને મર્યાદાનું દિગ્દર્શન આવશ્યક છે.

એટલું તો ઘણા કાળથી સિદ્ધ થઈ ચૂકયું છે કે શારીરિક, માનસિક, અને આધ્યાત્મિક શક્તિઓના વિકાસ માટે ચાલતી પદ્ધતિ પ્રમાણે ગુરુ-શિષ્યનો પાંચ કલાકનો શુષ્ક સબંધ બસ નથી. જે આંતર વિકાસ ઉપર સમગ્ર જીવનનો આધાર છે તે માટે તો અમુક પ્રકારનું શુદ્ધ નિરામય વાતાવરણ જોઈએ. આવું ઉચ્ચ નીતિમય વાતાવરણ ખડું કરવું અને એ વાતાવરણમાં બાલકોને ઉછરવા દેવાં એ છાત્રાલયનો ઉદ્દેશ છે. આ ઉપરથી એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે છાત્રાલય માત્ર સુધરેલી વીશી નથી તેમજ ધર્માદા મંદિર પણ નથી. આપણાં પૂર્વનાં ગુરુકુલોનું દેશકાલને અનુકૂળ રૂપાંતર-માત્ર છે.

આવું વાતાવરણ છાત્રાલયમાંજ હોઈ શકે ? અલબત, નહિ. ગૃહ એ સ્નેહનું મંદિર છે અને ઉચ્ચ ગૃહજીવન,–માતપિતા અને ભાઈબેનોનું ઉચ્ચ સ્નેહજીવન–હૃદયને જે ગુપ્ત પુષ્ટિ આપે છે તે કદાચ છાત્રાલયનો કૃત્રિમ સ્નેહ ધારી સુપરિન્ટેન્ડન્ટ ન આપી શકે. પરંતુ, અત્યારે આપણું ગૃહજીવન કેટલું બધું શુષ્ક છે ? માતાનો અર્થ સમજ્યા પહેલાં માતા થવાનું આવે, પિતા તરીકેની જવાબદારીનો ખ્યાલ સરખો ન હોય ત્યાં પિતા થવાય એવી સ્થિતિમાં ગૃહજીવનની શી આશા રાખવી ? વળી, નવા યુગના ઉદર-સંગ્રામમાં ઘણાને આ બાબત પર લક્ષ દેવાનો અવકાશ પણ નથી હોતો; અવકાશ છે ત્યાં નિદ્રા છે; જાગૃતિ હશે ત્યાં યોગ્યતા નથી. આવા સંયોગોમાં છાત્રાલયોની ઉપયુક્તતા ખુલ્લી છે.

વર્નાક્યુલર પુરુષશિક્ષકો અને સ્ત્રીશિક્ષકો માટેનો ધારાસંગ્રહ (૧૯૧૧).

મધ્ય, ઉત્તર, અને દક્ષિણ ભાગના પુરુષશિક્ષકો અને સ્ત્રીશિક્ષકો માટેનો ધારાસંગ્રહ કેળવણીખાતાના અમલદારો, લોકલબોર્ડના અને મ્યુનિસિપાલિટિના મેંબરોને જાણવા તથા તે પ્રમાણે વર્તવા સારૂ હેઠળ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે.

ઑફિસ ઑવ્ ધી ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન. પૂના તા. ૧૨ મી જાન્યુઆરી ૧૯૧૧.	(સહી) ડબલ્યુ. એચ. શાર્પ, ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન.

પ્રકરણ ૧ લું—સામાન્ય સૂચનાઓ.

(૧) કોઈ પણ શિક્ષક શાળાના શિક્ષક તરીકેની નોકરીમાં હશે ત્યાંસુધી તેને કોઈ પણ બીજો ધંધો કરવા દેવામાં આવશે નહિ; ઉદાહરણ, તેને મુખત્યારનું અથવા વકીલનું, દુકાનદારનું, ઇત્યાદિ કામ કરવા દેવામાં આવશે નહિ પણ ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટરની પરવાનગી લઈને શિક્ષક ટપાલનું, (દસ્તાવેજ) રજિસ્ટર કરવાનું, અથવા સ્ટૅમ્પ વેચવાનું કામ કરી શકશે, તે એવી શરતે કે તેણે એ કામ નિશાળના વખતમાં કરવું નહિ

(૨) ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટરની પરવાનગી સિવાય અગર રોજ બે કલાકથી વધારે વખત કોઈ પણ શિક્ષકે ખાનગી શિક્ષણ આપવું નહિ

(૩) કોઈ પણ રાજદ્વારી હીલચાલમાં ભાગ લેવાની અથવા ઉપરાણુ આપી મદદ કરવાની, તેમજ નિશાળમાં વર્તમાનપત્ર લઈ જવાની અથવા બીજા કોઈને લાવવા દેવાની શિક્ષકોને મના કરવામાં આવે છે તેમણે જ્યાં તે નોકરી કરતા હોય ત્યાંના લોકોની અંદર માંહોમાંહે ટંટા ચાલતા હોય તેમાં પડવું નહિ, અથવા કોઈનો પક્ષ કરવો નહિ; તેમણે બનતાલગી દરેક ખાતાના સરકારી અમલદારોની જોડે હળીમળીને ચલવાનો પ્રયત્ન કરવો. તેમને ખાસ ચેતવણી આપવામાં આવે છે કે તેમણે અરજીઓ, ખતો, અથવા બીજા દસ્તાવેજો લખવા નહિ અથવા તેમાં સાક્ષી કરવી નહિ.

વર્નાક્યુલર પુરુષશિક્ષકો અને સ્ત્રીશિક્ષકો માટેનો ધારાસંગ્રહ (૧૯૧૧).

મધ્ય, ઉત્તર, અને દક્ષિણ ભાગના પુરુષશિક્ષકો અને સ્ત્રીશિક્ષકો માટેનો ધારાસંગ્રહ કેળવણીખાતાના અમલદારો, લોકલબોર્ડના અને મ્યુનિસિપાલિટિના મેંબરોને જાણવા તથા તે પ્રમાણે વર્તવા સારૂ હેઠળ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે.

ઑફિસ ઑવ્ ધી ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન. પૂના તા. ૧૨ મી જાન્યુઆરી ૧૯૧૧.	(સહી) ડબલ્યુ. એચ. શાર્પ, ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન.

પ્રકરણ ૧ લું—સામાન્ય સૂચનાઓ.

(૧) કોઈ પણ શિક્ષક શાળાના શિક્ષક તરીકેની નોકરીમાં હશે ત્યાંસુધી તેને કોઈ પણ બીજો ધંધો કરવા દેવામાં આવશે નહિ; ઉદાહરણ, તેને મુખત્યારનું અથવા વકીલનું, દુકાનદારનું, ઇત્યાદિ કામ કરવા દેવામાં આવશે નહિ. પણ ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટરની પરવાનગી લઈને શિક્ષક ટપાલનું, (દસ્તાવેજ) રજિસ્ટર કરવાનું, અથવા સ્ટૅમ્પ વેચવાનું કામ કરી શકશે, તે એવી શરતે કે તેણે એ કામ નિશાળના વખતમાં કરવું નહિ.

(૨) ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટરની પરવાનગી સિવાય અગર રોજ બે કલાકથી વધારે વખત કોઈ પણ શિક્ષકે ખાનગી શિક્ષણ આપવું નહિ.

(૩) કોઈ પણ રાજદ્વારી હીલચાલમાં ભાગ લેવાની અથવા ઉઘરાણું આપી મદદ કરવાની, તેમજ નિશાળમાં વર્તમાનપત્ર લઈ જવાની અથવા બીજા કોઈને લાવવા દેવાની શિક્ષકોને મના કરવામાં આવે છે. તેમણે જ્યાં તે નોકરી કરતા હોય ત્યાંના લોકોની અંદર માંહોમાંહે ટંટા ચાલતો હોય તેમાં પડવું નહિ, અથવા કોઈનો પક્ષ કરવો નહિ; તેમણે બનતા લગી દરેક ખાતાના સરકારી અમલદારોની જોડે હળીમળીને ચાલવાનો પ્રયત્ન કરવો. તેમને ખાસ ચેતવણી આપવામાં આવે છે કે તેમણે અરજીઓ, ખતો, અથવા બીજા દસ્તાવેજો લખવા નહિ અથવા તેમાં સાક્ષી કરવી નહિ.

(૯) કોઈ પણ આસિસ્ટંટને દંડ કરવાનો અથવા તેને બરતરફ કરવાનો મહેતાજીને અધિકાર નથી.

(૧૦) નિશાળનો ઓરડો વાળવાનું, નિશાળનો સામાન સાફ કરવાનું ઇત્યાદિ હલકું કામ કોઈ પણ વિદ્યાર્થી પાસે તેની મરજી ઉપરાંત અને કામ કરવા બદલ પૈસા આપ્યા સિવાય કરાવવું નહિ.

(૧૧) વિદ્યાર્થીઓને યોગ્ય વર્ગોમાં ગોઠવવાની, અને વરસના અભ્યાસ મુજબ તથા વાર્ષિક પરીક્ષાના પરિણામ મુજબ ઉપલાં ધોરણોમાં રીતસર ચઢાવવાની જુમ્મેદારી મુખ્ય મહેતાજીને શિર છે. વિશેષ કરીને નિશાળીઆ નીચલાં ધોરણોમાં જોઈએ તે કરતાં વધારે મુદ્દત પડ્યા રહેશે તો તે માટે એ જવાબદાર ગણાશે. ડેપ્યુટિની વાર્ષિક પરીક્ષા જે તારીખે થવી જોઈએ તે તારીખ વીતી જઈ તેને વિલમ્બ થાય તો મુખ્ય મહેતાજીએ ડેપ્યુટિની પરવાનગી મેળવી પરીક્ષા લઈ લેવી.

(૧૨) ધોરણોના ખપ પ્રમાણે સર્વ વિદ્યાર્થીઓએ પોતપોતાની ચોપડીઓ, સ્લેટો, કાગળો, કલમો, સાહી વગેરે લાવવાં જોઈએ. ખાતાએ મંજુર નહિ કરેલી એવી કોઈ ચોપડી, ચિત્રો, નકશા વગેરે નિશાળમાં વાપરવા કે લાવવા દેવા નહિ, અને કોઈ પણ વિદ્યાર્થીએ ટેક્સ્ટ–બુક અથવા ઇનામને માટે મંજુર નહિ થએલી ચોપડી નિશાળમાં લાવવી નહિ. " મીનિંગ બુકો " (અર્થની ચોપડીઓ) અને " ખુલાસાઓ " ની ચોપડીઓ વાપરવાની સખત મના છે.

(૧૩) શરીરશિક્ષા ક્વચિતજ કરવી. જરૂર પડે ત્યારે તે કોઈ પણ આસિસ્ટંટે ન કરવી. મુખ્ય મહેતાજીએ પડે કરવી. હલકી નેતરની સોટી વાપરવી.

પ્રકરણ ૨ જું. વિદ્યાર્થી દાખલ કરવા તથા ઉઠાડી લેવા વિષે.

(૧) ચાર વર્ષથી ઓછી ઉમરના બાળકો સિવાય તથા કોઈ પણ ચેપી અથવા ઊડતા રોગવાળાં છોકરાં સિવાય બધા વિદ્યાર્થીઓને નિશાળોમાં દાખલ કરવામાં આવશે

(૯) કોઈ પણ આસિસ્ટંટને દંડ કરવાનો અથવા તેને બરતરફ કરવાનો મહેતાજીને અધિકાર નથી.

(૧૦) નિશાળનો ઓરડો વાળવાનું, નિશાળનો સામાન સાફ કરવાનું ઇત્યાદિ હલકું કામ કોઈ પણ વિદ્યાર્થી પાસે તેની મરજી ઉપરાંત અને કામ કરવા બદલ પૈસા આપ્યા સિવાય કરાવવું નહિ.

(૧૧) વિદ્યાર્થીઓને યોગ્ય વર્ગોમાં ગોઠવવાની, અને વરસના અભ્યાસ મુજબ તથા વાર્ષિક પરીક્ષાના પરિણામ મુજબ ઉપલાં ધોરણોમાં રીતસર ચઢાવવાની જુમ્મેદારી મુખ્ય મહેતાજીને શિર છે. વિશેષ કરીને નિશાળીઆ નીચલાં ધોરણોમાં જોઈએ તે કરતાં વધારે મુદ્દત પડયા રહેશે તો તે માટે એ જવાબદાર ગણાશે. ડેપ્યુટિની વાર્ષિક પરીક્ષા જે તારીખે થવી જોઈએ તે તારીખ વીતી જઈ તેને વિલમ્બ થાય તો મુખ્ય મહેતાજીએ ડેપ્યુટિની પરવાનગી મેળવી પરીક્ષા લઈ લેવી.

(૧૨) ધોરણોના ખપ પ્રમાણે સર્વ વિદ્યાર્થીઓએ પોતપોતાની ચોપડીઓ, સ્લેટો, કાગળો, કલમો, સાહી વગેરે લાવવાં જોઈએ. ખાતાએ મંજુર નહિ કરેલી એવી કોઈ ચોપડી, ચિત્રો, નકશા વગેરે નિશાળમાં વાપરવા કે લાવવા દેવાં નહિ, અને કોઈ પણ વિદ્યાર્થીએ ટેક્સ્ટ–બુક અથવા ઇનામને માટે મંજુર નહિ થએલી ચોપડી નિશાળમાં લાવવી નહિ. " મીનિંગ બુકો " (અર્થની ચોપડીઓ) અને " ખુલાસાઓ " ની ચોપડીઓ વાપરવાની સખત મના છે.

(૧૩) શરીરશિક્ષા કવચિનજ કરવી. જરૂર પડે ત્યારે તે કોઈ પણ આસિસ્ટંટે ન કરવી. મુખ્ય મહેતાજીએ પડે કરવી. હલકી નેતરની સોટી વાપરવી.

પ્રકરણ ૨ જું. વિદ્યાર્થી દાખલ કરવા તથા ઉઠાડી લેવા વિષે.

(૧) ચાર વર્ષથી ઓછી ઉંમરના બાળકો સિવાય તથા કોઈ પણ ચેપી અથવા ઊડતા રોગવાળાં છોકરાં સિવાય બધા વિદ્યાર્થીઓને નિશાળોમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

(૭) નિશાળમાં પહેલીજ વખત દાખલ થનાર વિદ્યાર્થીએ પોતાના માબાપ અથવા વાલીની સહીનુ ઉમરનુ સર્ટિફિકેટ રજુ કરવુ જોઈશે. આ સર્ટિફિકેટમાં જણાવેલી જન્મતારીખ નિશાળના રજિસ્ટરમાં નોધવામાં આવશે, અને માબાપ અગર વાલીને ખબર આપવી કે માત્ર અપવાદ તરીકે ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રકશનની અથવા સિંધમાં એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરની મંજુરી વગર પાછળથી જન્મતારીખ બદલવા દેવામાં આવશે નહિ. નિશાળ બદલવી પડે ત્યારે નવી નિશાળના રજિસ્ટરમાં લીવિંગ સર્ટિફિકેટમાં આપેલી જન્મતારીખ દાખલ કરવામાં આવશે.

(૮) દાખલ થનાર વિદ્યાર્થીએ જો ખાતા તરફથી માન્ય કરેલી કોઈ પણ શાળામાં પહેલાં અભ્યાસ કર્યો હશે, તો તેણે છેલ્લી નિશાળનું મુકરર કરેલા નમુના મુજબનુ લીવિંગ સર્ટિફિકેટ રજુ કરવું જોઈશે જો કોઈ અરજદાર એમ કહે કે મને લીવિંગ સર્ટિફિકેટ આપવાની ના પાડે છે, તો નવી નિશાળના મહેતાજીએ પાછલી નિશાળના મહેતાજીને ખબર આપવી કે એ છોકરો દાખલ થવા માગે છે, અને આઠ દિવસની મુદતમાં સર્ટિફિકેટ નહિ આપવાનો સંતોષકારક ખુલાસો ન મળે તો તેણે તે વિદ્યાર્થીને દાખલ કરવો, અને તરત ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટરને રિપોર્ટ કરવો. તે અમલદારે એ બાબતમા તજવીજ કરવી, અને તેનુ પરિણામ નવી નિશાળના મહેતાજીને જણાવવુ

(૯) કોઈ વિદ્યાર્થીના માબાપ અથવા વાલી અરજ કરશે એટલે કંઈ પણ ફી લીધા વગર મહેતાજી તરફથી તેની સહી સાથેનુ લીવિંગ સર્ટિફિકેટ વિદ્યાર્થીને મળી શકશે

(૧૦) જે નિશાળીઓ રજા લીધા વિના મહિનામા પન્દરથી વધારે દિવસ અગર, અથવા રજા લઈને લાગલાગટ ત્રણ મહિનાથી વધારે મુદત લગી ગેરહાજર રહેશે, તેનુ નામ રજિસ્ટરમાંથી કાઢી નાખવામાં આવશે.

(૧૧) કોઈ નિશાળીઓ માગણી કરે અને ચાર આના ફી આપે તો તેને મુખ્ય મહેતાજીએ સામાન્ય રજિસ્ટરમાંથી પોતાની સહી સાથેનો ઉતારો આપવો.

(૭) નિશાળમાં પહેલીજ વખત દાખલ થનાર વિદ્યાર્થીએ પોતાના માબાપ અથવા વાલીની સહીનું ઉમરનું સર્ટિફિકેટ રજુ કરવું જોઈશે. આ સર્ટિફિકેટમાં જણાવેલી જન્મતારીખ નિશાળના રજિસ્ટરમાં નોંધવામાં આવશે; અને માબાપ અગર વાલીને ખબર આપવી કે માત્ર અપવાદ તરીકે ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનની અથવા સિંધમાં એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરની મંજુરી વગર પાછળથી જન્મતારીખ બદલવા દેવામાં આવશે નહિ. નિશાળ બદલવી પડે ત્યારે નવી નિશાળના રજિસ્ટરમાં લીવિંગ સર્ટિફિકેટમાં આપેલી જન્મતારીખ દાખલ કરવામાં આવશે.

(૮) દાખલ થનાર વિદ્યાર્થીએ જો ખાતા તરફથી માન્ય કરેલી કોઈ પણ શાળામાં પહેલાં અભ્યાસ કર્યો હશે, તો તેણે છેલ્લી નિશાળનું મુકરર કરેલા નમુના મુજબનું લીવિંગ સર્ટિફિકેટ રજુ કરવું જોઈશે. જો કોઈ અરજદાર એમ કહે કે મને લીવિંગ સર્ટિફિકેટ આપવાની ના પાડે છે, તો નવી નિશાળના મહેતાજીએ પાછલી નિશાળના મહેતાજીને ખબર આપવી કે એ છોકરો દાખલ થવા માગે છે, અને આઠ દિવસની મુદતમાં સર્ટિફિકેટ નહિ આપવાનો સંતોષકારક ખુલાસો ન મળે તો તેણે તે વિદ્યાર્થીને દાખલ કરવો, અને તરત ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટરને રિપોર્ટ કરવો. તે અમલદારે એ બાબતમાં તજવીજ કરવી, અને તેનું પરિણામ નવી નિશાળના મહેતાજીને જણાવવું.

(૯) કોઈ વિદ્યાર્થીના માબાપ અથવા વાલી અરજ કરશે એટલે કંઈ પણ ફી લીધા વગર મહેતાજી તરફથી તેની સહી સાથેનું લીવિંગ સર્ટિફિકેટ વિદ્યાર્થીને મળી શકશે.

(૧૦) જે નિશાળીઓ રજા લીધા વિના મહિનામાં પન્દરથી વધારે દિવસ ગેરહાજર, અથવા રજા લઈને લાગલાગટ ત્રણ મહિનાથી વધારે મુદત લગી ગેરહાજર રહેશે, તેનું નામ રજિસ્ટરમાંથી કાઢી નાંખવામાં આવશે.

(૧૧) કોઈ નિશાળીઓ માગણી કરે અને ચાર આના ફી આપે તો તેને મુખ્ય મહેતાજીએ સામાન્ય રજિસ્ટરમાંથી પોતાની સહી સાથેનો ઇન્તેખાબ આપવો.

(૫) ફી બરાબર વસુલ કરવાની તથા તે સંભાળથી રાખવાની જવાબદારી તિજોરીમાં અથવા તાલુકા માસ્તરને મોકલતાં સુધી મહેતાજીને શિર છે. કોઈ વર્ગની ફી ઉઘરાવવાનું કામ તે પોતાના આસિસ્ટંટને સોંપશે તો તેનું જોખમ તેને (મહેતાજીને) શિર રહેશે.

પ્રકરણ ૪ થું. પગાર લેવા અને વહેંચવા વિષે તથા કન્ટિજન્ટ, મરામત, વગેરેનાં નાણાંની વ્યવસ્થા.

(૧) સર્વે મહેતાજીઓ તથા આસિસ્ટંટોને તેમનો પગાર તેમને ગામ પહોંચાડવામાં આવશે.

(૨) પગારનાં નાણાં તાલુકા સિપાઈ લઈને આવે કે તરત પ્રત્યેક મહેતાજીએ પહોંચવહી પર પોતાની સહી કરી પોતાનો પગાર લેવો, અને તે પર આસિસ્ટન્ટોની સહી કરાવી તેમને તેમનો પગાર આપી દેવો. કોઈ પણ કારણસર સિપાઈને ખોટી કરવો નહિ.

(૩) સિપાઈ પગાર લઈને આવે ત્યારે નિશાળ બંધ હોય તો મહેતાજીએ આખી રકમ લઈ લેવી, પહોંચવહી પર સહી કરવી, અને નિશાળ ઉઘડેથી તરતજ આસિસ્ટંટોને તેમનો પગાર આપી દેવાની તજવીજ કરવી.

(૪) મહેતાજી ગામમાં હાજર ન હોય તો જે આસિસ્ટન્ટના હવાલામાં નિશાળ હોય તેણે પગારનાં નાણાં લઈ તેની વ્યવસ્થા કરવી.

(૫) કોઈ આસિસ્ટન્ટ ગેરહાજર હોય તો મુખ્ય મહેતાજીએ તેનો પગાર લઈ તેની વતી પહોંચવહી પર સહી કરવી. એ રીતે ગેરહાજર નોકરોનો લીધેલો પગાર તેઓ પાછા હાજર થાય કે તરત તેમને આપી દેવો અને નિશાળની પગારની પહોંચવહીમાં તેમની સહી લેવી. તેઓ તે મહિનો પૂરો થતા સુધીમાં પાછા હાજર ન થાય, તો માસિક પત્રક (નમુના ૭મું) માં તેમનો પગાર અનામત તરીકે બતાવવો. એ મહિનાથી વધારે મુદત સુધી એવી અનામત વ્યવસ્થા કર્યા વગર રહે, તો તેની શી વ્યવસ્થા કરવી તે વિષે ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટરને લખીને હુકમ મંગાવવો.

(૬) તૂટક મુદતને માટે રાખેલા જે અવેજીઓનાં નામ સિપાઈની લાવેલી પહોંચવહીમાં દાખલ થયાં ન હોય તેમની સહી મહેતાજીએ નિશાળની

(૫) ફી બરાબર વસુલ કરવાની તથા તે સંભાળથી રાખવાની જવાબદારી તિજોરીમાં અથવા તાલુકા માસ્તરને મોકલતાં સુધી મહેતાજીને શિર છે. કોઈ વર્ગની ફી ઉઘરાવવાનું કામ તે પોતાના આસિસ્ટંટને સોંપશે તો તેનું જોખમ તેને (મહેતાજીને) શિર રહેશે.

પ્રકરણ ૪ થું. પગાર લેવા અને વહેંચવા વિષે તથા કન્ટિજન્ટ, મરામત, વગેરેનાં નાણાંની વ્યવસ્થા.

(૧) સર્વ મહેતાજીઓ તથા આસિસ્ટંટોને તેમનો પગાર તેમને ગામ પહોંચાડવામાં આવશે.

(૨) પગારનાં નાણાં તાલુકા સિપાઈ લઈને આવે કે તરત પ્રત્યેક મહેતાજીએ પહોંચવહી પર પોતાની સહી કરી પોતાનો પગાર લેવો, અને તે પર આસિસ્ટન્ટોની સહી કરાવી તેમને તેમનો પગાર આપી દેવો. કોઈ પણ કારણસર સિપાઈને ખોટી કરવો નહિ.

(૩) સિપાઈ પગાર લઈને આવે ત્યારે નિશાળ બંધ હોય તો મહેતાજીએ આખી રકમ લઈ લેવી, પહોંચવહી પર સહી કરવી, અને નિશાળ ઉઘડેથી તરતજ આસિસ્ટંટોને તેમનો પગાર આપી દેવાની તજવીજ કરવી.

(૪) મહેતાજી ગામમાં હાજર ન હોય તો જે આસિસ્ટન્ટના હવાલામાં નિશાળ હોય તેણે પગારનાં નાણાં લઈ તેની વ્યવસ્થા કરવી.

(૫) કોઈ આસિસ્ટન્ટ ગેરહાજર હોય તો મુખ્ય મહેતાજીએ તેનો પગાર લઈ તેની વતી પહોંચવહી પર સહી કરવી. એ રીતે ગેરહાજર નોકરોનો લીધેલો પગાર તેઓ પાછા હાજર થાય કે તરત તેમને આપી દેવો અને નિશાળની પગારની પહોંચવહીમાં તેમની સહી લેવી. તેઓ તે મહિનો પૂરો થતા સુધીમાં પાછા હાજર ન થાય, તો માસિક પત્રક (નમુના જ્હૂં) માં તેમનો પગાર અનામત તરીકે બતાવવો. એ મહિનાથી વધારે મુદત સુધી એવી અનામત વ્યવસ્થા કર્યા વગર રહે, તો તેની શી વ્યવસ્થા કરવી તે વિષે ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટરને લખીને હુકમ મંગાવવો.

(૬) તૂટક મુદતને માટે રાખેલા જે અવેજીઓનાં નામ સિપાઈની લાવેલી પહોંચવહીમાં દાખલ થયાં ન હોય તેમની સહી મહેતાજીએ નિશાળની

પ્રકરણ ૫ મું.

નિશાળની હાજરી તથા તહેવારો.

(૧) ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટરે સ્થાનિક જરૂરીઆત પ્રમાણે મુકરર કરેલે વખતે દરરોજ નિશાળ ભરાશે.

(૨)દરરોજના કામ કરવાના કલાકની સંખ્યા વધારેમાં વધારે ૭ ની ઠેરવવામાં આવે છે, અને નિયમ તરીકે કોઈ પણ નિશાળમાં એકી વખતે લાગલાગટ ત્રણ કલાકથી ઉપરાંત શિક્ષણ આપવું નહિં.

(૩) પ્રત્યેક નિશાળમાં રવિવારે આખા દિવસની અને અઠવાડીઆના કોઈ બીજા દિવસે અર્ધા દિવસની રજા પાળવી. વળી ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટર અથવા બીજો તપાસનાર અમલદાર નિશાળની વાર્ષિક પરીક્ષા પછી તરતજ એક અઠવાડીઆની રજા આપી શકશે. બીજા મજુર કરેલા તહેવારો કોઈ પણ પ્રસંગે કેલેન્ડર * વર્ષમાં છોકરાની નિશાળો માટે ૩૦ દિવસથી, અને છોકરીઓની નિશાળો માટે ૪૦ દિવસથી વધવા ન જોઈએ. વસ્તીની જુદી જુદી જાતો માટે સ્થાનિક જરૂરીઆત પ્રમાણે એ તહેવારોની વહેંચણીનો નિર્ણય ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટર કરશે. નીચલા તહેવારો બધી નિશાળોમાં પાળવા.

નાતાલનો દિવસ.	ગુડ ફ્રાઇડે.
ઇંગ્રેજી બેસતા વર્ષનો દિવસ.	શહેનશાહનો જન્મદિવસ.

દરેક નિશાળમાં બધા તહેવારોની યાદી ટાંગવી જોઈએ.

(૪) નિશાળનું કામ વખતસર શરૂ થાય તેટલા માટે શિક્ષકોએ અને નિશાળીઆઓએ નિશાળના ઠેરવેલા વખતથી દસ મિનિટ અગાઉ આવી હાજર થવું, એ વર્ગો ગોઠવીને નિશાળીઆને બેસાડી દેવા, તથા વખતસર કામ શરૂ કરવાની બધી તૈયારીઓ કરવી.

(૫) નિશાળના ઠેરવેલા વખતમાં શિક્ષકોએ નિશાળમાં હાજર રહી પોતાનું તમામ લક્ષ શિખવવામાં લગાડવું જોઈએ. આવતા માસને માટે હાજરીપત્રકો લખીને તૈયાર કરવામાં મહિનાની છેલ્લી તારીખે બે ત્રણ કલાક રોકાય તે સિવાય કંઈ પણ ખાનગી કે દફતરી કામ કરવું નહિં.

* તા. ૧ લી જાન્યુઆરિથી તા. ૩૧ મી ડીસેમ્બર સુધીનું અંગ્રેજી પંચાંગનું વર્ષ.

પ્રકરણ ૫ મું.

નિશાળની હાજરી તથા તહેવારો.

(૧) ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટરે સ્થાનિક જરૂરીઆત પ્રમાણે મુકરર કરેલે વખતે દરરોજ નિશાળ ભરાશે.

(૨)દરરોજના કામ કરવાના કલાકની સંખ્યા વધારેમાં વધારે ૭. ની ઠેરવવામાં આવે છે, અને નિયમ તરીકે કોઈ પણ નિશાળમાં એકી વખતે લાગલાગટ ત્રણ કલાકથી ઉપરાંત શિક્ષણ આપવું નહિ.

(૩) પ્રત્યેક નિશાળમાં રવિવારે આખા દિવસની અને અઠવાડીઆના કોઈ બીજા દિવસે અર્ધા દિવસની રજા પાળવી. વળી ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટર અથવા બીજો તપાસનાર અમલદાર નિશાળની વાર્ષિક પરીક્ષા પછી તરતજ એક અઠવાડીઆની રજા આપી શકશે. બીજા મંજુર કરેલા તહેવારો કોઈ પણ પ્રસંગે કેલેન્ડર * વર્ષમાં છોકરાની નિશાળો માટે ૩૦ દિવસથી, અને છોકરીઓની નિશાળો માટે ૪૦ દિવસથી વધવા ન જોઈએ. વસ્તીની જુદી જુદી જાતો માટે સ્થાનિક જરૂરીઆત પ્રમાણે એ તહેવારોની વહેંચણીનો નિર્ણય ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટર કરશે. નીચલા તહેવારો બધી નિશાળોમાં પાળવા.

નાતાલનો દિવસ.	ગુડ ફ્રાઇડે.
ઇંગ્રેજી બેસતા વર્ષનો દિવસ.	શહેનશાહનો જન્મદિવસ.

દરેક નિશાળમાં બધા તહેવારોની યાદી ટાંગવી જોઈએ.

(૪) નિશાળનું કામ વખતસર શરૂ થાય તેટલા માટે શિક્ષકોએ અને નિશાળીઆઓએ નિશાળના ઠેરવેલા વખતથી દસ મિનિટ અગાઉ આવી હાજર થવું, એ વર્ગો ગોઠવીને નિશાળીઆને બેસાડી દેવા, તથા વખતસર કામ શરૂ કરવાની બધી તૈયારીઓ કરવી.

(૫) નિશાળના ઠેરવેલા વખતમાં શિક્ષકોએ નિશાળમાં હાજર રહી પોતાનું તમામ લક્ષ શિખવવામાં લગાડવું જોઈએ. આવતા માસને માટે હાજરીપત્રકો લખીને તૈયાર કરવામાં મહિનાની છેલ્લી તારીખે બે ત્રણ કલાક રોકાય તે સિવાય કંઈ પણ ખાનગી કે દફતરી કામ કરવું નહિ.

---

* તા. ૧ લી જાન્યુઆરિથી તા. ૩૧ મી ડીસેમ્બર સુધીનું અંગ્રેજી પંચાંગનું વર્ષ.

૩ નમગ્નુ રજિસ્ટર (કેટેલૉગ)
૪ ડેડસ્ટોક (સામાનનુ રજિસ્ટર)
૫ પુસ્તકો તથા નકશાઓનુ રજિસ્ટર.
૬ માસિકપત્રક
૭ લોકલફડ ભરનારાઓનુ રજિસ્ટર.
૮ માસિક પગારની પહોચવહી
૯ ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટર તરફ મોકલવાના વાર્ષિક પત્રકો.
૧૦ જાવક બારનીશી
૧૧ આવક બારનીશી
૧૨ રજાની અરજીના નમુના
૧૩ કમ્પ્લીશન (મગમન અગર બાધકામ પૂરુ થયાનુ) સર્ટિફિકેટ
૧૪ વખતપત્રક
૧૫ મહેતાજીની નોધવહી.
૧૬ લીવિંગ સર્ટિફિકેટ

વિઝિટર્સ બુક, ઉમરના સર્ટિફિકેટની ફાઇલ, લોકલફડ ભરનારના સર્ટિફિકેટની ફાઇલ, લીવિંગ સર્ટિફિકેટોની ફાઇલ

પત્રકો શી રીતે ભરવા તે વિષે દરેક પત્રકના નમુનામા સૂચનાઓ આપી છે તે પર બરાબર લક્ષ આપવુ

(૨) અવળા રજિસ્ટરો અને દફતર નિશાળની મિલકત છે, અને મહેતાજીની બદલી થાય તે વારે કોઈ પણ કારણસર તેણે તે સાથે લઈ જવા નહિ.

(૩) સર્વે રિપોર્ટ અને પત્રકો વખતસર મોકલવાની, રજિસ્ટરો સ્વચ્છ અને નિયમસર રાખવાની, તથા નિશાળના દફતરો સહીસલામત રાખવાની જવાબદારી મહેતાજીને શિર છે.

(૪) લોકલબોર્ડ નિશાળોના મહેતાજીઓએ માત્ર ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટર જોડે પત્રવ્યવહાર રાખવો પરતુ ઇન્સ્પેક્ટર તરફથી પત્રવ્યવહાર લખાણ આવે તો તેનો બારોબાર ઉત્તર લખી મોકલવામા વિલમ્બ કરવો નહિ તાબાના નોકરોએ પોતાની અરજીઓ અને રિપોર્ટ મહેતાજીની મારફત મોકલવા, અને તે પર મહેતાજીએ પોતાનો અભિપ્રાય લખીને તે રવાને કરવા

૩ નંબરનું રજિસ્ટર (કેટેલૉગ)
૪ ડેડસ્ટોક (સામાનનું રજિસ્ટર).
૫ પુસ્તકો તથા નકશાઓનું રજિસ્ટર.
૬ માસિકપત્રક.
૭ લોકલફંડ ભરનારાઓનું રજિસ્ટર.
૮ માસિક પગારની પહોંચવહી.
૯ ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટર તરફ મોકલવાનાં વાર્ષિક પત્રકો.
૧૦ જાવક બારનીશી.
૧૧ આવક બારનીશી.
૧૨ રજાની અરજીના નમુના.
૧૩ કમ્પ્લીશન (મરામત અગર બાંધકામ પૂરું થયાનું) સર્ટિફિકેટ.
૧૪ વખતપત્રક.
૧૫ મહેતાજીની નોંધવહી.
૧૬ લીવિંગ સર્ટિફિકેટ.

વિઝિટર્સ બુક, ઉંમરના સર્ટિફિકેટની ફાઇલ, લોકલફંડ ભરનારના સર્ટિફિકેટની ફાઇલ, લીવિંગ સર્ટિફિકેટોની ફાઇલ.

પત્રકો શી રીતે ભરવાં તે વિષે દરેક પત્રકના નમુનામાં સૂચનાઓ આપી છે તે પર બરાબર લક્ષ આપવું.

(૨) સઘળાં રજિસ્ટરો અને દફતરો નિશાળની મિલકત છે, અને મહેતાજીની બદલી થાય તે વારે કોઈ પણ કારણસર તેણે તે સાથે લઈ જવાં નહિ.

(૩) સર્વે રિપોર્ટો અને પત્રકો વખતસર મોકલવાની, રજિસ્ટરો સ્વચ્છ અને નિયમસર રાખવાની, તથા નિશાળનાં દફતરો સહીસલામત રાખવાની જવાબદારી ગરતાજીને શિર છે.

(૪) લોકલબોર્ડ નિશાળોના મહેતાજીઓએ માત્ર ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટર જોડે પરભાર્યો પત્રવહેવાર રાખવો; પરંતુ ઇન્સ્પેક્ટર તરફથી પરભાર્યું લખાણ આવે તો તેનો બારોબાર ઉત્તર લખી મોકલવામાં વિલંબ કરવો નહિ. તાબાના નોકરોએ પોતાની અરજીઓ અને રિપોર્ટો મહેતાજીની મારફત મોકલવાં, અને તે પર મહેતાજીએ પોતાનો અભિપ્રાય લખીને તે રવાને કરવાં.

ગેરહાજર સખ્સના પગાર કરતાં વધારે ખરચ થયા સિવાય તેનું કામ ચલાવવા માટે સંતોષકારક ગોઠવણ થઈ નહિ શકે તો હકની રજા આપવામાં આવશે નહિ.

(બ) પૂરતું કારણ બતાવવામાં આવશે ત્યારે ડાકટરના સર્ટિફિકેટથી એકન્દર ત્રણ વર્ષની રજા મળી શકશે, પરન્તુ એકી વખતે બે વર્ષથી વધારે નહિ. તેનું કામ ચલાવવાની યોગ્ય ગોઠવણ થઈ શકશે તો ગેરહાજરીની પ્રત્યેક મુદ્દતના પહેલા પંદર મહિના લગી તેને નીમે પગાર મળશે, પરતુ એકન્દર ૩૦ મહિના કરતાં વધારે મુદ્દત તે નહિ મળે, અને બાકીની મુદ્દતમાં ચોથા ભાગનો પગાર મળશે.

(ક) ૭ વર્ષ લાગલાગટ નોકરી કીધા પછી એકી વખતે ૭ માસની ખાનગી કામની રજા મળી શકશે. અને પછી ૭ ૭ વર્ષે તેફરી ફરી મળી શકશે. (બ) માં જણાવેલી શરત પ્રમાણે એવી ગેરહાજરીમાં અર્ધો પગાર મળશે.

(ડ) જે મહેતાજીઓએ ખાનગી કામની રજા ભોગવી નહિ હોય તેમને હેઠળ લખ્યા પ્રમાણે ફર્લો રજા મળશેઃ—
૧૦ વર્ષે એક વર્ષ અથવા તેથી ઓછી મુદ્દત, અને ત્યાર પછી આઠ આઠ વર્ષે એક વર્ષ અથવા તેથી ઓછી મુદ્દત; અથવા ૧૮ વર્ષની નોકરી થયા કેડે બે વર્ષ અથવા તેથી ઓછી મુદ્દત, અને ત્યાર પછી આઠ આઠ વર્ષે એકેક વર્ષ અથવા તેથી ઓછી મુદ્દત, પરંતુ એકન્દર બે વર્ષ કરતાં વધારે મુદ્દતની ફર્લો રજા મળશે નહિ. ૭ અઠવાડીઆથી વધારે મુદ્દતની હકની રજા ભોગવ્યા પછી ૧૮ મહિના વીત્યા પહેલાં ફર્લો અપાશે નહિ. (બ) માં લખેલી શરતને અનુસરી એવી ગેરહાજરીમાં નીમે પગાર આપવામાં આવશે.

(ઈ) કાયદા પ્રમાણે બીજી કોઈ પણ પ્રકારની રજા મળી શકે એમ ન હોય ત્યારે જેટલી જરૂર હશે તેટલી મુદ્દતની પગાર કપાતે રજા આપવામાં આવશે.

(ફ) ટ્રેનિંગ કૉલેજની અથવા વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષામાં બેસવાની જે મહેતાજીઓની અને આસિસ્ટંટોની ઇચ્છા હશે તેમને ચાલુ પગારે

ગેરહાજર સખ્સના પગાર કરતાં વધારે ખરચ થયા સિવાય તેનું કામ ચલાવવા માટે સંતોષકારક ગોઠવણ થઈ નહિ શકે તો હકની રજા આપવામાં આવશે નહિ.

(ખ) પૂરતું કારણ બતાવવામાં આવશે ત્યારે ડાક્ટરના સર્ટિફિકેટથી એકન્દર ત્રણ વર્ષની રજા મળી શકશે, પરન્તુ એકી વખતે બે વર્ષથી વધારે નહિ. તેનું કામ ચલાવવાની યોગ્ય ગોઠવણ થઈ શકશે તો ગેરહાજરીની પ્રત્યેક મુદતના પહેલા પંદર મહિના લગી તેને નીમે પગાર મળશે, પરંતુ એકન્દર ૩૦ મહિના કરતાં વધારે મુદત તે નહિ મળે, અને બાકીની મુદતમાં ચોથા ભાગનો પગાર મળશે.

(ક) ૭ વર્ષ લાગલાગટ નોકરી કીધા પછી એકી વખતે ૭ માસની ખાનગી કામની રજા મળી શકશે. અને પછી ૭ ૭ વર્ષે તેફરી ફરી મળી શકશે. (ખ) માં જણાવેલી શરત પ્રમાણે એવી ગેરહાજરીમાં અર્ધો પગાર મળશે.

(ડ) જે મહેતાજીઓએ ખાનગી કામની રજા ભોગવી નહિ હોય તેમને હેઠળ લખ્યા પ્રમાણે ફર્લો રજા મળશેઃ—
૧૦ વર્ષે એક વર્ષ અથવા તેથી ઓછી મુદત, અને ત્યાર પછી આઠ આઠ વર્ષે એક વર્ષ અથવા તેથી ઓછી મુદત; અથવા ૧૮ વર્ષની નોકરી થયા કેડે બે વર્ષ અથવા તેથી ઓછી મુદત, અને ત્યાર પછી આઠ આઠ વર્ષે એકેક વર્ષ અથવા તેથી ઓછી મુદત, પરંતુ એકન્દર બે વર્ષ કરતાં વધારે મુદતની ફર્લો રજા મળશે નહિ. ૭ અઠવાડીઆથી વધારે મુદતની હકની રજા ભોગવ્યા પછી ૧૮ મહિના વીત્યા પહેલાં ફર્લો અપાશે નહિ. (ખ) માં લખેલી શરતને અનુસરી એવી ગેરહાજરીમાં નીમે પગાર આપવામાં આવશે.

(ઈ) કાયદા પ્રમાણે બીજી કોઈ પણ પ્રકારની રજા મળી શકે એમ ન હોય ત્યારે જેટલી જરૂર હશે તેટલી મુદતની પગાર કપાતે રજા આપવામાં આવશે.

(ફ) ટ્રેનિંગ કૉલેજની અથવા વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષામાં બેસવાની જે મહેતાજીઓની અને આસિસ્ટંટોની ઇચ્છા હશે તેમને ચાલુ પગારે

રજા લેનાર નોકરની ગેરહાજરીમાં તેનું કામ ચલાવવાને કરવા ધારેલી ગોઠવણો જણાવવી. જો આ સઘળી બાબતો ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટરને સંતોષકારક નહિ જણાય તો ગેરહાજર રહેનાર સખ્સનો ગેરહાજરીની મુદતનો પૂરો પગાર કપાશે. એવી રજા પરથી પાછા હાજર થયેથી પણ ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટરને રિપોર્ટ કરવો. (તા ૧ લી એપ્રિલથી તા. ૩૧ મી માર્ચ સુધીમાં એટલે) એક સરકારી વર્ષમાં કોઈ પણ કારણસર વીસ કરતાં વધારે દિવસની રજા ભોગવી શકાશે નહિ

(૫) નિશાળનો મુખ્ય અથવા એકલો મહેતાજી કોઈ પણ પ્રકારની રજા પર જવાનો હોય ત્યારે તેણે પોતાના ઇરાદા વિષે ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટરને તથા સ્કૂલકમિટિને ખબર આપવી.

(૬) (કેઝયુઅલ રજા સિવાય બીજી) રજાની તમામ અરજીઓ નમુના ૧૨ પ્રમાણે કરવી

(૭) કોઈ પણ મહેતાજી અથવા આસિસ્ટંટ ચોથા નિયમમાં બતાવેલી કેઝયુઅલ રજા સિવાય બીજી રજા પર ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટરની અગાઉથી પરવાનગી લીધા વિના જઈ શકશે નહિ, અને તેણે મજુર થએલી મુદતની અંદર નોકરી ઉપર પાછા હાજર થવુ જોઈએ. આ નિયમ તોડશે તો પગારનું નુકસાન થશે, દંડ થશે, અને કદાચ નોકરી જશે. એક મહિના કરતા વધારે મુદત ગેરહાજર રહેશે તો પાછલી નોકરી રદ જશે

(૮) એક મહિનાની અથવા તે કરતા વધારે મુદતની રજા આપવામાં આવી હોય ત્યારે રજાની મુદત વધારવા માટેની તમામ અરજીઓ આપેલી રજા પૂરી થવાના ઓછામાં ઓછા પંદર દિવસ પહેલાં કરવી જોઈએ.

(૯) કોઈ પણ શિક્ષકે રજા લીધી હોય અથવા રવિવાર અને તહેવાર હોય તે સિવાય કોઈ બીજે દિવસે પોતાનુ ગામ છોડીને જવુ નહિ. રજાના દિવસની અથવા રવિવાર અથવા તહેવારના દિવસની સાંજ સુધીમાં તેણે પોતાને મુકામે અવશ્ય પાછા હાજર થવુ જોઈએ.

(૧૦) ઇન્સાફની કોર્ટમા હાજર થવાનો શિક્ષક પર સમન્સ આવે તો તેણે એકદમ ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટરને તે હકીકતનો રિપોર્ટ કરવો. વળી તે કઈ તારીખે ગયો અને નોકરી પરથી કેટલી મુદત ગેરહાજર રહ્યો તેનો તેણે

રજા લેનાર નોકરની ગેરહાજરીમાં તેનું કામ ચલાવવાને કરવા ધારેલી ગોઠવણો જણાવવી. જો આ સઘળી બાબતો ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટરને સંતોષકારક નહિ જણાય તો ગેરહાજર રહેનાર સખ્સનો ગેરહાજરીની મુદતનો પૂરો પગાર કપાશે. એવી રજા પરથી પાછા હાજર થયેથી પણ ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટરને રિપોર્ટ કરવો. (તા. ૧ લી એપ્રિલથી તા. ૩૧ મી માર્ચ સુધીમાં એટલે) એક સરકારી વર્ષમાં કોઈ પણ કારણસર વીસ કરતાં વધારે દિવસની રજા ભોગવી શકાશે નહિ.

(૫) નિશાળનો મુખ્ય અથવા એકલો મહેતાજી કોઈ પણ પ્રકારની રજા પર જવાનો હોય ત્યારે તેણે પોતાના ઇરાદા વિષે ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટરને તથા સ્કૂલકમિટિને ખબર આપવી.

(૬) (કેઝયુઅલ રજા સિવાય બીજી) રજાની તમામ અરજીઓ નમુના ૧૨ પ્રમાણે કરવી.

(૭) કોઈ પણ મહેતાજી અથવા આસિસ્ટંટ ચોથા નિયમમાં બતાવેલી કેઝયુઅલ રજા સિવાય બીજી રજા પર ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટરની અગાઉથી પરવાનગી લીધા વિના જઈ શકશે નહિ, અને તેણે મંજુર થએલી મુદતની અંદર નોકરી ઉપર પાછા હાજર થવું જોઈશે. આ નિયમ તોડશે તો પગારનું નુકસાન થશે, દંડ થશે, અને કદાચ નોકરી જશે. એક મહિના કરતાં વધારે મુદત ગેરહાજર રહેશે તો પાછલી નોકરી રદ જશે.

(૮) એક મહિનાની અથવા તે કરતાં વધારે મુદતની રજા આપવામાં આવી હોય ત્યારે રજાની મુદત વધારવા માટેની તમામ અરજીઓ આપેલી રજા પૂરી થવાના ઓછામાં ઓછા પંદર દિવસ પહેલાં કરવી જોઈએ.

(૯) કોઈ પણ શિક્ષકે રજા લીધી હોય અથવા રવિવાર અને તહેવાર હોય તે સિવાય કોઈ બીજે દિવસે પોતાનું ગામ છોડીને જવું નહિ. રજાના દિવસની અથવા રવિવાર અથવા તહેવારના દિવસની સાંજ સુધીમાં તેણે પોતાને મુકામે અવશ્ય પાછા હાજર થવું જોઈએ.

(૧૦) ઇન્સાફની કોર્ટમાં હાજર થવાનો શિક્ષક પર સમન્સ આવે તો તેણે એકદમ ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેક્ટરને તે હકીકતનો રિપોર્ટ કરવો. વળી તે કઈ તારીખે ગયો અને નોકરી પરથી કેટલી મુદત ગેરહાજર રહ્યો તેનો તેણે

પ્રકરણ ૮. મુસાફરીભથ્થાં (ટ્રાવેલિંગ ઍલાવન્સીઝ).

(૧) સરકારી નોકરીને અંગે કરેલી મુસાફરીમાં થએલા ખરે ખરા ખરચ બદલ અમલદારને મુસાફરીભથ્થુ આપવામાં આવે છે ભથ્થુ એ નફાનુ સાધન ન સમજવુ-એ એક અગત્યનો નિયમ છે, અને અમલદારો (સરકારી) કામસર મુસાફરી કરતા હોય ત્યારે તેમની સાથેના તેમના કુટુંબને (મુસાફરી) ખર્ચ બદલ આ ધારાઓમાં ખાસ બતાવ્યુ હોય તે સિવાય ભથ્થુ આપવામાં આવશે નહિ

(૨) અમલદાર દરેક વખતે જે જે ખરચ કરે તે યથોજ તેને આપવાના ઇરાદાથી મુસાફરીભથ્થાસંબધી નિયમો ઘડવામા આવેના નથી. એનો હેતુ એવો છે કે મુસાફરીને લીધે થતો વધારાનો સરાસરી ખર્ચ અમલદારને પૂરો કરી આપવો

(૩) મુસાફરીભથ્થુ ગણવામાં બે મુકામ વચ્ચેની મુસાફરી, જઈ શકાય એવા બે અથવા તેથી વધારે માર્ગ હોય તેમાથી ટુકામાં ટુકે માર્ગે, અથવા સરખા ટુકા માર્ગોમાથી ઓછામાં ઓછા ખરચવાળે માર્ગે થએલી ગણાશે

(૪) વહિવાટી (સુપીરિયર) નોકરીના શિક્ષકોની સરકારસગવડ માટે એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે બદલી થએથી તેમને નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે ભથ્થુ મળી શકશે

અ રસ્તાની મુસાફરી માટે માઈલે બે આના પ્રમાણે માઈલેજ *

બ રેલવેની મુસાફરી બદલ ૫૦ અથવા તે ઉપરાતના પગારવાળાને બીજા વર્ગનુ બેવડુ ભાડુ, અને રૂ ૧૧ થી ૪૯ સુધીના પગારદારને ત્રીજા વર્ગનુ બેવડુ ભાડુ.

ક સમુદ્રને રસ્તે મુસાફરી કરવા શિક્ષકની સાથે ખરેખર મુસાફરી કરતા તેના કુટુંબના કોઈ પણ માણસને કોઈ પણ સબબ અને પૂરસની અ[illegible]થી તેની સાથે મુસાફરી કરવાનુ ન બની આવે તો બદલી ...તાને મુકામે પગારદારે તે માણસનુ ભાડાખરચ મજુર કરવુ તે એવી શરતે [illegible] (૧૦) ઇન્સ્પેક્ટ્રેસ સ્ત્રીએ) શિક્ષકની બદલી થયા પછી ૭ મહિનાની [illegible] ડેપ્યુટિ ઇન્ના અગાઉ એક મહિનાથી વધુ મુદ્દત પહેલા ન જવુ

[illegible] નોકર — દર માઈલે અપાતુ ભથ્થુ

પ્રકરણ ૮. મુસાફરીભથ્થાં (ટ્રાવેલિંગ ઍલાવન્સીઝ).

(૧) સરકારી નોકરીને અંગે કરેલી મુસાફરીમાં થએલા ખરેખરા ખરચ બદલ અમલદારને મુસાફરીભથ્થું આપવામાં આવે છે. ભથ્થું એ નફાનું સાધન ન સમજવું—એ એક અગત્યનો નિયમ છે, અને અમલદારો (સરકારી) કામસર મુસાફરી કરતા હોય ત્યારે તેમની સાથેના તેમના કુટુંબને (મુસાફરી) ખરચ બદલ આ ધારાઓમાં ખાસ બતાવ્યું હોય તે સિવાય ભથ્થું આપવામાં આવશે નહિ.

(૨) અમલદાર દરેક વખતે જે જે ખરચ કરે તે બધોજ તેને આપવાના ઇરાદાથી મુસાફરીભથ્થાસંબંધી નિયમો ઘડવામાં આવેલા નથી. એનો હેતુ એવો છે કે મુસાફરીને લીધે થતા વધારાનો સરાસરી ખરચ અમલદારને પૂરો કરી આપવો.

(૩) મુસાફરીભથ્થું ગણવામાં બે મુકામ વચ્ચેની મુસાફરી, જઈ શકાય એવા બે અથવા તેથી વધારે માર્ગ હોય તેમાંથી ટુંકામાં ટુંકે માર્ગે, અથવા સરખા ટુંકા માર્ગોમાંથી ઓછામાં ઓછા ખરચવાળે માર્ગે કરેલી ગણાશે.

(૪) ચઢિઆતી (સુપીરિઅર) નોકરીના શિક્ષકોની સરકારસગવડ માટે એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે બદલી થએથી તેમને નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે ભથ્થું મળી શકશે.

अ. રસ્તાની મુસાફરી માટે માઈલે બે આના પ્રમાણે માઈલેજ.*

ब. રેલવેની મુસાફરી બદલ ૫૦ અથવા તે ઉપરાંતના પગારવાળાને બીજા વર્ગનું બેવડું ભાડું, અને રૂ. ૧૧ થી ૪૯ સુધીના પગારદારને ત્રીજા વર્ગનું બેવડું ભાડું.

क. સમુદ્રને રસ્તે મુસાફરી બદલ શિક્ષકની સાથે ખરેખર મુસાફરી કરતા તેના કુટુંબના કોઈ પણ માણસને કોઈ પણ સબળ અને પૂરતા કારણથી તેની સાથે મુસાફરી કરવાનું ન બની આવે તો બદલી થતાં પોતાને મુકામે અમલદારે તે માણસનું ભાડાખરચ મંજુર કરવું. તે એવી શરતે કે (૧૦) ઇન્સાફનારા સ્ત્રીએ) શિક્ષકની બદલી થયા પછી ૭ મહિનાની મુદત ઉપ્યુટિ ઇન્તાં અગાઉ એક મહિનાથી વધુ મુદત પહેલાં ન જવું.

---

* દર માઈલે અપાતું ભથ્થું.

(૯) ફરી શિક્ષણ લેવા બોલાવેલા શિક્ષકોનો નીચે પ્રમાણે મુસાફરી ભથ્થાનો હક થશે.

સ્ટીમર અને રેલવે ભાડું ઉપર કહ્યા મુજબ; અને જ્યારે થોડી મુસાફરી પગરસ્તે અને થોડી રેલવે અથવા સ્ટીમર મારફત કરે, ત્યારે પગરસ્તાની મુસાફરીના રોજના ભથ્થાના દર કરતાં વધે નહિ એટલું માઈલેજ. આવે પ્રસંગે કુટુંબનાં માણસોનો ભાડા ખરચ મળશે નહિ.

ફક્ત પગરસ્તાની મુસાફરી માટે દરરોજના પંદર માઈલ લેખે રોજના ભથ્થાથી વધે નહિ એટલુ માઈલેજ.

(૧૦) (૧) કોઈ પણ ફોજદારી દાવામાં—લશ્કરી અદાલત (કોર્ટ માર્શલ) આગળ ચાલે એવા કેસનો પણ આમાં સમાવેશ થાય છે—અથવા (૨) જેમાં પક્ષકાર તરીકે સરકાર હોય એવા દિવાની દાવામાં, શિક્ષકને જે હકીકત એની જાણમાં આવી હોય તેનો અથવા સરકારી નોકર તરીકે કંઈ કામ કરવુ પડયું હોય તેનો પુરાવો આપવાને કોર્ટના હુકમથી હાજર થવાનું હોય તો જાણે ફરી શિક્ષણ લેવાને માટે બોલાવ્યા હોય તે પ્રમાણે ભથ્થુ આકારવું; અને કોર્ટના નિયમ પ્રમાણે જે મુસાફરી ભથ્થા પર તેનો હક થતો હોય તે કોર્ટમાંથી લેવુ, અને આકારેલા મુસાફરીના ભથ્થામાંથી તેટલી રકમ બાદ કરવી.

જે માસ્તર રજા પર હોય અને જેના પર ઉપર જણાવેલી કોર્ટ આગળ હાજર થઈ સાક્ષી આપવાનો સમન્સ હોય, તેને આ ધારા મુજબ તે જાણે નોકરી પર હાજર હોય તેમ ગણી જે ઠેકાણેથી તેને બોલાવેલો હોય ત્યાંથી જવા આવવાનું મુસાફરીભથ્થુ મળશે.

(૧૧) (ઉપર જણાવેલા સિવાયના) બીજા સંજોગોમાં સાક્ષી આપવા હાજર થવાનો હુકમ મળ્યો હોય તો શિક્ષકને કોર્ટના નિયમ પ્રમાણે જે ભથ્થું માગી શકતુ હોય તે સિવાય બીજા કોઈ પણ પ્રકારના ભથ્થા પર સરકારી નોકર તરીકે તેનો હક થતો નથી. પણ કોર્ટ તરફથી મુસાફરીખરચ બદલ જે ભથ્થું મળે તે ઉપરાંત ખોરાકી ભથ્થા તરીકે અથવા બદલા તરીકે કંઈ રકમ મળે તે એક અથવા એકથી જેટલા વધુ દિવસ તે ગેરહાજર રહે તેનો પૂરો પગાર આકારતા પહેલાં સરકારમાં ભરી દેવી.

પ્રકરણ ૯. પેન્શન.

(૧) ભવિષ્યની સારી વર્તણૂક એ દરેક પેન્શન માટેની ગર્ભિત શરત છે.

(૯) ફરી શિક્ષણ લેવા બોલાવેલા શિક્ષકોનો નીચે પ્રમાણે મુસાફરી ભથ્થાનો હક થશે.

સ્ટીમર અને રેલવે ભાડું ઉપર કહ્યા મુજબ; અને જ્યારે થોડી મુસાફરી પગરસ્તે અને થોડી રેલવે અથવા સ્ટીમર મારફત કરે, ત્યારે પગરસ્તાની મુસાફરીના રોજના ભથ્થાના દર કરતાં વધે નહિ એટલું માઈલેજ. આવે પ્રસંગે કુટુંબનાં માણસોનો ભાડા ખરચ મળશે નહિ.

ફક્ત પગરસ્તાની મુસાફરી માટે દરરોજના પંદર માઈલ લેખે રોજના ભથ્થાથી વધે નહિ એટલું માઈલેજ.

(૧૦) (૧) કોઈ પણ ફોજદારી દાવામાં—લશ્કરી અદાલત (કોર્ટ માર્શ્યલ) આગળ ચાલે એવા કેસનો પણ આમાં સમાવેશ થાય છે—અથવા (૨) જેમાં પક્ષકાર તરીકે સરકાર હોય એવા દિવાની દાવામાં, શિક્ષકને જે હકીકત એની જાણમાં આવી હોય તેનો અથવા સરકારી નોકર તરીકે કંઈ કામ કરવું પડયું હોય તેનો પુરાવો આપવાને કોર્ટના હુકમથી હાજર થવાનું હોય તો જાણે ફરી શિક્ષણ લેવાને માટે બોલાવ્યા હોય તે પ્રમાણે ભથ્થું આકારવું; અને કોર્ટના નિયમ પ્રમાણે જે મુસાફરી ભથ્થા પર તેનો હક થતો હોય તે કોર્ટમાંથી લેવું, અને આકારેલા મુસાફરીના ભથ્થામાંથી તેટલી રકમ બાદ કરવી.

જે માસ્તર રજા પર હોય અને જેના પર ઉપર જણાવેલી કોર્ટ આગળ હાજર થઈ સાક્ષી આપવાનો સમન્સ હોય, તેને આ ધારા મુજબ તે જાણે નોકરી પર હાજર હોય તેમ ગણી જે ઠેકાણેથી તેને બોલાવેલો હોય ત્યાંથી જવા આવવાનું મુસાફરીભથ્થું મળશે.

(૧૧) (ઉપર જણાવેલા સિવાયના) બીજા સંજોગોમાં સાક્ષી આપવા હાજર થવાનો હુકમ મળ્યો હોય તો શિક્ષકને કોર્ટના નિયમ પ્રમાણે જે ભથ્થું માગી શકતું હોય તે સિવાય બીજા કોઈ પણ પ્રકારના ભથ્થા પર સરકારી નોકર તરીકે તેનો હક થતો નથી. પણ કોર્ટ તરફથી મુસાફરી-ખરચ બદલ જે ભથ્થું મળે તે ઉપરાંત ખોરાકી ભથ્થા તરીકે અથવા બદલા તરીકે કંઈ રકમ મળે તે એક અથવા એકથી જેટલા વધુ દિવસ તે ગેરહાજર રહે તેનો પૂરો પગાર આકારતા પહેલાં સરકારમાં ભરી દેવી.

પ્રકરણ ૯. પેન્શન.

(૧) ભવિષ્યની સારી વર્તણૂક એ દરેક પેન્શન માટેની ગર્ભિત શરત છે.

તે એવી શરતે કે એકદર ગ્રૅન્યુઇટિ અથવા ગ્રૅચ્યુઇટિ અને પેન્શન મળીને અધીએ નોકરી સુપીરિઅર હોત ને જે મળત તેના કરતા વધી જાય નહિ.

ટીપ — સરાસરી પગાર' એટલે નોકરીના છેલ્લા ત્રણ વર્ષમા મળેલા પગારની સરાસરી પણ નોકરીના એ છેલ્લા ત્રણ વર્ષ દર્મિયાન અમલદાર નોકરી પરથી કપાતે પગારે રજા પર હોય, અથવા ઉતરતી નોકરીમા હોય, અથવા એવા સજોગોમા તે સસ્પેન્ડ (થોડા વખતને માટે અધિકાર પરથી દૂર) કરવામા આવ્યો હોય કે તેટલી મુદ્દત નોકરીમા ન ગણાય, તો સરાસરી ગણવામા એવી રીતે ગએલો વખત ન લેવો અને ત્રણ વર્ષ પહેલાનો તેટલો વખત ગણી લેવો

(૭) સુપીરિઅર નોકરી માટેના પેન્શન ચાર પ્રકારના છે

(૧) બદલા તરીકે અપાતુ (કૉમ્પેન્સેશન) પેન્શન

(૨) અશક્તિને લીધે મળતુ (ઇન્વૅલિડ) પેન્શન

(૩) વય થઈ જવાથી મળતુ (સુપરઍન્યુએશન) પેન્શન

(૪) નોકરીમાથી નિવૃત્ત થનારને મળતુ (રિટાયરિંગ) પેન્શન.

(૮) ખાતામાથી ઘટાડો કરવાના સબબથી અને તેને લાયકની બીજી જગા ન હોવાના કારણથી જે અમલદારને કમી કરવામા આવ્યો હોય તેને કૉમ્પેન્સેશન (બદલા તરીકેનુ) પેન્શન આપવામા આવે છે

(૯) શારીરિક યા માનસિક અશક્તિના સબબથી સરકારી નોકરી સારૂ કાયમને માટે નાલાયક થયા હોય, તેવા અમલદારને સરકારી નોકરીમાથી નિવૃત્ત થતા ઇન્વૅલિડ (અશક્તિને લીધે અપાતુ) પેન્શન અપાય છે

જો અશક્તિને લીધે અપાતા પેન્શનને માટે અરજ કરનાર અમલદાર ૬૦ અથવા તેથી વધુ ઉમરનો હોય તો ડાકટરના સર્ટિફિકેટની જરૂર નથી. અરજદારની ઑફિસના ઉપરી અધિકારી તેની કામ કરવાની અશક્તિ બાબત પ્રમાણપત્ર આપશે તો ચાલશે નહિતો નોકરી કરવા માટેની અશક્તિ સાબીત કરવા ડાકટરનુ સર્ટિફિકેટ રજુ કરવુ પડશે

(૧૦) અમુક ઉમરે ધારા પ્રમાણે રિટાયર (નોકરીમાથી નિવૃત્ત) થવાનો હક્ક થયો હોય અથવા ફરજ પાડવામા આવી હોય એવા ચઢિઆતા વર્ગની નોકરીવાળા અમલદારને સુપરઍન્યુએશન (વય થઈ જવાથી અપાતુ) પેન્શન આપવામા આવે છે ૫૫ વર્ષની ઉમર થઈ હોય એવા ચઢિઆતા વર્ગની નોકરીવાળા અમલદારની ઇચ્છા હોય તો તે સુપરઍન્યુએશન પેન્શન પર નોકરીમાથી નિવૃત્ત થઈ શકે

તે એવી શરતે કે એકંદર ગ્રૅચ્યુઇટિ અથવા ગ્રૅચ્યુઇટિ અને પેન્શન મળીને અધીએ નોકરી સુપીરિઅર હોત ને જે મળત તેના કરતાં વધી જાય નહિ.

ટીપઃ—'સરાસરી પગાર' એટલે નોકરીના છેલ્લાં ત્રણ વર્ષમાં મળેલા પગારની સરાસરી. પણ નોકરીના એ છેલ્લાં ત્રણ વર્ષ દરમિયાન અમલદાર નોકરી પરથી કપાતે પગારે રજા પર હોય, અથવા ઉતરતી નોકરીમાં હોય, અથવા એવા સંજોગોમાં તે સસ્પેન્ડ (થોડા વખતને માટે અધિકાર પરથી દૂર) કરવામાં આવ્યો હોય કે તેટલી મુદત નોકરીમાં ન ગણાય, તો સરાસરી ગણવામાં એવી રીતે ગએલો વખત ન લેવો અને ત્રણ વર્ષ પહેલાંનો તેટલો વખત ગણી લેવો.

(૭) સુપીરિઅર નોકરી માટેનાં પેન્શન ચાર પ્રકારનાં છે.

(૧) બદલા તરીકે અપાતું (કૉંપેન્સેશન) પેન્શન.

(૨) અશક્તિને લીધે મળતું (ઇન્વૅલિડ) પેન્શન.

(૩) વય થઈ જવાથી મળતું (સુપરઍન્યુએશન) પેન્શન.

(૪) નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થનારને મળતું (રિટાયરિંગ) પેન્શન.

(૮) ખાતામાંથી ઘટાડો કરવાના સબબથી અને તેને લાયકની બીજી જગા ન હોવાના કારણથી જે અમલદારને કમી કરવામાં આવ્યો હોય તેને કૉંપેન્સેશન (બદલા તરીકેનું) પેન્શન આપવામાં આવે છે.

(૯) શારીરિક યા માનસિક અશક્તિના સબબથી સરકારી નોકરી સારૂ કાયમને માટે નાલાયક થયા હોય, તેવા અમલદારને સરકારી નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થતાં ઇન્વૅલિડ (અશક્તિને લીધે અપાતું) પેન્શન અપાય છે.

જો અશક્તિને લીધે અપાતા પેન્શનને માટે અરજ કરનાર અમલદાર ૬૦ અથવા તેથી વધુ ઉંમરનો હોય તો ડાકટરના સર્ટિફિકેટની જરૂર નથી. અરજદારની ઑફિસના ઉપરી અધિકારી તેની કામ કરવાની અશક્તિ બાબત પ્રમાણપત્ર આપશે તો ચાલશે. નહિતો નોકરી કરવા માટેની અશક્તિ સાબીત કરવા ડાકટરનું સર્ટિફિકેટ રજુ કરવું પડશે.

(૧૦) અમુક ઉંમરે ધારા પ્રમાણે રિટાયર (નોકરીમાંથી નિવૃત્ત) થવાનો હક થયો હોય અથવા ફરજ પાડવામાં આવી હોય એવા ચઢિઆતા વર્ગની નોકરીવાળા અમલદારને સુપરઍન્યુએશન (વય થઈ જવાથી અપાતું) પેન્શન આપવામાં આવે છે. ૫૫ વર્ષની ઉંમર થઈ હોય એવા ચઢિઆતા વર્ગની નોકરીવાળા અમલદારની ઇચ્છા હોય તો તે સુપરઍન્યુએશન પેન્શન પર નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થઈ શકે.

૨૦ વર્ષ કરતાં ઓછી નહિ પણ ૩૦ વર્ષ અંદરની નોકરી પછી—૭ મહિનાનો પગાર.

(ચ) (૧) બદલા તરીકે અને (૨) અશક્તિને લીધે અપાતાં પેન્શનો.

૩૦ વર્ષ કરતાં ઓછી નહિ હોય એટલી નોકરી પછી અડધો પગાર, પણ તે મહિને ચાર રૂપીઆ કરતાં વધી જવો ન જોઈએ.

પ્રકરણ ૧૦ મું. શિક્ષકોનો પગાર.

(૧) સર્ટિફિકેટ મેળવેલા શિક્ષકો ટ્રેનિંગ કૉલેજના ધારાસંગ્રહના નિયમો પ્રમાણે પગારને પાત્ર છે.

(૨) દરેક જિલ્લાની નાણાંસંબંધી સ્થિતિ, નિશાળોનું કદ, અને તેમની અગત્ય ધ્યાનમાં લઈને મહેતાજીઓના પગારની પાયરીઓ અડસટ્ટે ઠરાવવામાં આવી છે. હલકામાં હલકી પાયરી દર માસે રૂ. ૧૧) ના પગારની, અને ભારેમાં ભારે રૂ. ૬૦) ના પગારની ઠરાવી છે. વચલી પાયરીઓ ૧૨, ૧૫, ૧૮, ૨૦, ૨૨, ૨૫, ૨૭, ૩૦, ૩૨, ૩૫, ૩૭, ૪૦, ૪૫, ૫૦, અને ૫૫ ની રાખી છે. તોપણ આમાંની કેટલીક પાયરીઓ જરૂર પડેથી છોડી દેવામાં આવશે.

આસિસ્ટંટોની પાયરીઓ રૂ. ૮, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૫, ૧૮, ૨૦, ૨૨, અને ૨૫ ની રાખવામાં આવશે. જુદી જુદી નિશાળોની પાયરીઓ હંમેશને માટે ઠરાવવામાં આવી છે, અને નિશાળની સ્થિતિમાં ઘણો ફેરફાર થયા વગર તે બદલવામાં આવશે નહિ. એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેકટર બજેટ વખતે દરેક નિશાળની સ્થિતિ તપાસી તેના નોકરોના પગારનો દર મુકરર કરશે.

(૩) પુરુષ શિક્ષકો માટેની વધારેમાં વધારે પગાર મળવાની હદ નીચે પ્રમાણે છે:—

નોકરીની મુદત.	પહેલા વર્ષના સર્ટિફિકેટવાળા શિક્ષકને મળવાની રકમ.	બીજા વર્ષના સર્ટિફિકેટવાળા શિક્ષકને મળવાની રકમ.	ત્રીજા વર્ષના સર્ટિફિકેટવાળા શિક્ષકને મળવાની રકમ.
૧–૧૦ વર્ષની	રૂ. ૧૫	રૂ. ૨૦	રૂ. ૪૦
૧૦–૨૦ વર્ષની	રૂ. ૨૦	રૂ. ૩૦	રૂ. ૫૦
૨૦ વર્ષ ઉપરાંતની	રૂ. ૨૫	રૂ. ૪૦	રૂ. ૬૦

આ હદનો પગાર હક તરીકે માગી શકાશે નહિ. દરેક જિલ્લામાં નાણાંની છૂટ પ્રમાણે આ હદનો લાભ અપાશે.

૨૦ વર્ષ કરતાં ઓછી નહિ પણ ૩૦ વર્ષ અંદરની નોકરી પછી—૭ મહિનાનો પગાર.

(ઘ) (૧) બદલા તરીકે અને (૨) અશક્તિને લીધે અપાતાં પેન્શનો.
૩૦ વર્ષ કરતાં ઓછી નહિ હોય એટલી નોકરી પછી અડધો પગાર, પણ તે મહિને ચાર રૂપીઆ કરતાં વધી જવો ન જોઈએ.

પ્રકરણ ૧૦ મું. શિક્ષકોનો પગાર.

(૧) સર્ટિફિકેટ મેળવેલા શિક્ષકો ટ્રેનિંગ કૉલેજના ધારાસંગ્રહના નિયમો પ્રમાણે પગારને પાત્ર છે.

(૨) દરેક જિલ્લાની નાણાંસંબંધી સ્થિતિ, નિશાળોનું કદ, અને તેમની અગત્ય ધ્યાનમાં લઈને મહેતાજીઓના પગારની પાયરીઓ અડસટ્ટે ઠરાવવામાં આવી છે. હલકામાં હલકી પાયરી દર માસે રૂ. ૧૧) ના પગારની, અને ભારેમાં ભારે રૂ. ૬૦) ના પગારની ઠરાવી છે. વચલી પાયરીઓ ૧૨, ૧૫, ૧૮, ૨૦, ૨૨, ૨૫, ૨૭, ૩૦, ૩૨, ૩૫, ૩૭, ૪૦, ૪૫, ૫૦, અને ૫૫ ની રાખી છે. તોપણ આમાંની કેટલીક પાયરીઓ જરૂર પડેથી છોડી દેવામાં આવશે.

આસિસ્ટંટોની પાયરીઓ રૂ. ૮, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૫, ૧૮, ૨૦, ૨૨, અને ૨૫ ની રાખવામાં આવશે. જુદી જુદી નિશાળોની પાયરીઓ હંમેશને માટે ઠરાવવામાં આવી છે, અને નિશાળની સ્થિતિમાં ઘણો ફેરફાર થયા વગર તે બદલવામાં આવશે નહિ. એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર બજેટ વખતે દરેક નિશાળની સ્થિતિ તપાસી તેના નોકરોના પગારનો દર મુકરર કરશે.

(૩) પુરુષ શિક્ષકો માટેની વધારેમાં વધારે પગાર મળવાની હદ નીચે પ્રમાણે છે:—

નોકરીની મુદ્દત.	પહેલા વર્ષના સર્ટિફિકેટવાળા શિક્ષકને મળવાની રકમ.	બીજા વર્ષના સર્ટિફિકેટવાળા શિક્ષકને મળવાની રકમ.	ત્રીજા વર્ષના સર્ટિફિકેટવાળા શિક્ષકને મળવાની રકમ.
૧–૧૦ વર્ષની	રૂ. ૧૫	રૂ. ૨૦	રૂ. ૪૦
૧૦–૨૦ વર્ષની	રૂ. ૨૦	રૂ. ૩૦	રૂ. ૫૦
૨૦ વર્ષ ઉપરાંતની	રૂ. ૨૫	રૂ. ૪૦	રૂ. ૬૦

આ હદનો પગાર હક તરીકે માગી શકાશે નહિ. દરેક જિલ્લામાં નાણાંની છૂટ પ્રમાણે આ હદનો લાભ અપાશે.

નમુનો ૧ લો.

મોજે ________ તાલુકે ________ જિલ્લે ________ ની વર્નાક્યુલર નિશાળનું સામાન્ય રજિસ્ટર

અનુક્રમ નંબર.	વિદ્યાર્થીનું નામ. તથા અટક.	જન્મભૂમિ.	જાત.	ઇરવીસન પ્રમાણે જન્મ-તારીખ			પ્રથમ અથવા ફરી દાખલ થયાની તારીખ.			કઈ નિશાળમાંથી દાખલ થયો તે	ફી આપનાર કે માફી.	કયા ધોરણમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો તે.	નિશાળ છોડ્યાની તારીખ.			નિશાળ છોડતી વખત કયા ધોરણમાં હતો તે.	નિશાળ છોડવાનું કારણ.	ચાલચલગત.	અભ્યાસ.	વિશેષ હકીકત (ફી વસુલ થઈ છે કે નહિ: વગેરે.)
				તારીખ.	માસ.	સન.	તારીખ.	માસ.	સન.				તારીખ.	માસ.	સન.					
૧	૨	૩	૪	૫			૬			૭	૮	૯	૧૦			૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫

સૂચના.—આ રજિસ્ટરમાં અનુક્રમનંબર પાંચ વરસ સુધી ચાલુ રાખવો. ત્યાર પછી નવા અનુક્રમનંબરો આપીને રજિસ્ટર નવું કરવું, અને તેમાં તે વખતે જે વિદ્યાર્થીઓ હોય તેમનાં નામ દાખલ થયાના ક્રમપ્રમાણે જુનામાંથી ઉતારવાં.

નમુનો ૧ લો.

મોજે   તાલુકે   જિલ્લે   ની વર્નાક્યુલર નિશાળનું સામાન્ય રજિસ્ટર

અનુક્રમ નંબર.	વિદ્યાર્થીનું નામ. તથા અટક.	જન્મભૂમિ.	જાત.	ઇરવીસન પ્રમાણે જન્મ-તારીખ			પ્રથમ અથવા ફરી દાખલ થયાની તારીખ.			કઈ નિશાળમાંથી દાખલ થયો તે	ફી આપનાર કે માફી.	કયા ધોરણમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો તે.	નિશાળ છોડયાની તારીખ.			નિશાળ છોડતી વખતે કયા ધોરણમાં હતો તે.	નિશાળ છોડવાનું કારણ.	ચાલચલગત.	અભ્યાસ.	વિશેષ હકીકત (ફીવસુલ થઈ છે કે નહિ: વગેરે.)
				તારીખ.	માસ.	સન.	તારીખ.	માસ.	સન.				તારીખ.	માસ.	સન.					
૧	૨	૩	૪	૫			૬			૭	૮	૯	૧૦			૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫

સૂચના.—આ રજિસ્ટરમાં અનુક્રમનંબર પાંચ વરસ સુધી ચાલુ રાખવો. ત્યાર પછી નવા અનુક્રમનંબરો આપીને રજિસ્ટર નવું કરવું, અને તેમાં તે વખતે જે વિદ્યાર્થીઓ હોય તેમનાં નામ દાખલ થયાના ક્રમપ્રમાણે જુનામાંથી ઉતારવા.

નમુનો ૨ જો (ચાલુ).

દરરોજની હાજરી.																			
૭		૮		૯		૧૦		૧૧		૧૨		૧૩		૧૪		૧૫		૧૬	
સવાર.	સાંજ.	સવાર	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.
૧૨		૧૩		૧૪		૧૫		૧૬		૧૭		૧૮		૧૯		૨૦		૨૧	

નમુનો ૨ જો (ચાલુ).

દરરોજની હાજરી.

૭		૮		૯		૧૦		૧૧		૧૨		૧૩		૧૪		૧૫		૧૬	
સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.
૧૨		૧૩		૧૪		૧૫		૧૬		૧૭		૧૮		૧૯		૨૦		૨૧	

નમુનો ૨ જો. (ચાલુ).

દરરોજની હાજરી.										હાજરીની તારીજ.			
૨૭		૨૮		૨૯		૩૦		૩૧		હાજર દિવસ.	રજા પર ગેર હાજરીના દિવસ.	વગર રજાએ ગેરહાજરીના દિવસ.	માંદગીના દિવસ.
સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર	સાંજ.				
૩૨		૩૩		૩૪		૩૫		૩૬		૩૭	૩૮	૩૯	૪૦

નમુનો ૨ જો. (ચાલુ):

દરરોજની હાજરી.										હાજરીની તારીજ.			
૨૭		૨૮		૨૯		૩૦		૩૧		હાજર દિવસ.	રજા પર ગેરહાજરીના દિવસ.	વગર રજાએ ગેરહાજરીના દિવસ.	માંદગીના દિવસ.
સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.				
૩૨		૩૩		૩૪		૩૫		૩૬		૩૭	૩૮	૩૯	૪૦

નમુનો ૨ જો (અ).

મોજે   તાલુકે   જિલ્લે   ની વર્નાક્યુલર નિશાળના નોકરોનું હાજરીપત્રક, માહે   ૧૯ .

નંબર.	નામ.	હોદ્દો.	દરરોજની હાજરી.														
			૧ તા.	૨ તા.	૩ તા.	૪ તા.	૫ તા.	૬ તા.	૭ તા.	૮ તા.	૯ તા.	૧૦ તા.	૧૧ તા.	૧૨ તા.	૧૩ તા.	૧૪ તા.	૧૫ તા.

નમુનો ૨ જો અ ચાલુ.

દરરોજની હાજરી.																	હાજરીની તારીખ
૧૬ તા.	૧૭ તા.	૧૮ તા.	૧૯ તા.	૨૦ તા.	૨૧ તા.	૨૨ તા.	૨૩ તા.	૨૪ તા.	૨૫ તા.	૨૬ તા.	૨૭ તા.	૨૮ તા.	૨૯ તા.	૩૦ તા.	૩૧ તા.	હાજર દિવસ.	રવિવાર ને તહેવાર.

નમુનો ૨ જો (અ).

મોજે તાલુકે જિલ્લે ની વર્નાક્યુલર નિશાળ.
નોકરોનું હાજરીપત્રક, માહે ૧૯ .

નંબર.	નામ.	હોદ્દો.	દરરોજની હાજરી.														
			તા. ૧	તા. ૨	તા. ૩	તા. ૪	તા. ૫	તા. ૬	તા. ૭	તા. ૮	તા. ૯	તા. ૧૦	તા. ૧૧	તા. ૧૨	તા. ૧૩	તા. ૧૪	તા. ૧૫

નમુનો ૨ જો અ ચાલુ.

દરરોજની હાજરી.																હાજરીની તારી	
તા. ૧૬	તા. ૧૭	તા. ૧૮	તા. ૧૯	તા. ૨૦	તા. ૨૧	તા. ૨૨	તા. ૨૩	તા. ૨૪	તા. ૨૫	તા. ૨૬	તા. ૨૭	તા. ૨૮	તા. ૨૯	તા. ૩૦	તા. ૩૧	હાજર દિવસ.	રવિવાર ને તહેવાર.

નમુનો ૩ જો ચાલુ.

દરરોજની હાજરી																			
૬ ઠી.		૭ મી		૮ મી.		૯ મી.		૧૦ મી		૧૧ મી		૧૨ મી		૧૩ મી		૧૪ મી		૧૫ મી	
સવાર.	સાંજ.	સવાર	સાંજ.	સવાર	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર	સાંજ.
૧૦		૧૧		૧૨		૧૩		૧૪		૧૫		૧૬		૧૭		૧૮		૧૯	

નમુનો ૩ જો ચાલુ.

દરરોજની હાજરી.																			
૧૬ મી		૧૭ મી		૧૮ મી		૧૯ મી		૨૦ મી		૨૧ મી		૨૨ મી		૨૩ મી		૨૪ મી		૨૫ મી	
સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.
૨૦		૨૧		૨૨		૨૩		૨૪		૨૫		૨૬		૨૭		૨૮		૨૯	

નમુનો ૩ જો ચાલુ.

દરરોજની હાજરી																			
૬ ઠી.		૭ મી		૮ મી.		૯ મી.		૧૦ મી		૧૧ મી		૧૨ મી.		૧૩ મી		૧૪ મી.		૧૫ મી.	
સવાર.	સાંજ.	સવાર	સાંજ.	સવાર	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર	સાંજ.
૧૦		૧૧		૧૨		૧૩		૧૪		૧૫		૧૬		૧૭		૧૮		૧૯	

નમુનો ૩ જો ચાલુ.

દરરોજની હાજરી.																			
૧૬ મી		૧૭ મી		૧૮ મી		૧૯ મી.		૨૦ મી		૨૧ મી		૨૨ મી		૨૩ મી		૨૪ મી		૨૫ મી	
સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.	સવાર.	સાંજ.
૨૦		૨૧		૨૨		૨૩		૨૪		૨૫		૨૬		૨૭		૨૮		૨૯	

નમુનો ૪ થો ચાલુ.

મળ્યાની તારીખ.			ટકવાની વધારેમાં વધારે મુદ્દત.	કમી કર્યાની તારીખ.			વિશેષ હકીકત.
તા.	માસ.	સન.		તા.	માસ	સન	
૭			૮	૯			૧૦

સૂચના:—(૧) ડેડસ્ટૉકની ચીજો જેવી આવે કે તરતજ આ રજિસ્ટરમાં નોંધવી.

(૨) ડેપ્યુટિ એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરની પરવાનગી વિના કોઈ પણ ચીજ કમી કરવી નહિ. વિશેષ હકીકતના આસનમાં એવી મંજુરીના નંબર તથા તારીખ ભરવાં. જો મોઢેથી હુકમ આપ્યો હોય તો એવો હુકમ આપ્યાની નિશાની તરીકે રજિસ્ટરમાં તે અમલદારની સહી લેવી.

(૩) જો કોઈ ચીજ એક નિશાળમાંથી બીજી નિશાળમાં આપી દેવામાં આવે તો તે ચીજસંબંધી જરૂરની તમામ હકીકત પ્રથમની નિશાળમાંથી મેળવી બીજી નિશાળના રાજસ્ટરમાં દાખલ કરવી.

નમુનો ૪ થો ચાલુ.

મળ્યાની તારીખ.			ટકવાની વધારેમાં વધારે મુદ્દત.	કમી કર્યાની તારીખ.			વિશેષ હકીકત.
તા.	માસ.	સન.		તા.	માસ	સન	
૭			૮	૯			૧૦

સૂચનાઃ—(૧) ડેડસ્ટૉકની ચીજો જેવી આવે કે તરતજ આ રજિસ્ટરમાં નોંધવી.

(૨) ડેપ્યુટિ એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરની પરવાનગી વિના કોઈ પણ ચીજ કમી કરવી નહિ. વિશેષ હકીકતના ખાનામાં એવી મંજુરીના નંબર તથા તારીખ ભરવાં. જો મોઢેથી હુકમ આપ્યો હોય તો એવો હુકમ આપ્યાની નિશાની તરીકે રજિસ્ટરમાં તે અમલદારની સહી લેવી.

(૩) જો કોઈ ચીજ એક નિશાળમાંથી બીજી નિશાળમાં આપી દેવામાં આવે તો તે ચીજસંબંધી જરૂરની તમામ હકીકત પ્રથમની નિશાળમાંથી મેળવી બીજી નિશાળના રજિસ્ટરમાં દાખલ કરવી.

નમુનો ૬ ટ્ઠો.

જાવક નબર તારીખ સને

મોજે તાલુકે જિલ્લે ની ગુજરાતી નિશાળનું ૧૯ ના માસનું માસિક પત્રક.

નિશાળની સ્થિતિ-સબધી હકીકત.	છોકરા.			છોકરી		કુલ.	વિદ્યાર્થી		માસ આખરની વિદ્યાર્થીની સખ્યા.		બીજી હકીકત.	
	અંગ્રેજી ભણનાર.	મરાઠી ભણનાર.	ઉર્દુ ભણનાર.	મરાઠી ભણનાર.	ઉર્દુ ભણનાર.		ફી આપનાર.	મફત.	શહેરનાં અથવા ગામડાંનાં ધોરણો.	વિદ્યાર્થીની સખ્યા.		
ગયા માસ આખર સંખ્યા. ..... દાખલ થએલાની સખ્યા. .... ઉઠી ગએલાની સખ્યા આ માસની આખરે સખ્યા .... દરરોજની સરાસરી હાજરી.........									બાળકો— ધોરણ ૧ ... " ૨ ... " ૩ ... " ૪ ... " ૫ ... " ૬ ... " ૭ ... કુલ...		ગામની વસ્તી. વસ્તીના પ્રમાણમાં સેંકડે વિદ્યાર્થીઓની સખ્યા હોય તે (એક દશાંશ સ્થળ સુધી બતાવવી).	મી. એ નિશાળની મુલાકાત લીધી, અને પોતાનો શેરો વિઝિટર્સ બુકમાં નોંધી ગયા છે.

નમુનો ૬ ઠ્ઠો.

જાવક નંબર　　　　તારીખ　　　　સને

મોજે　　તાલુકે　　જિલ્લે　　ની ગુજરાતી નિશાળનું　　૧૯　　ના　　માસનું માસિક પત્રક.

નિશાળની સ્થિતિ-સંબંધી હકીકત.	છોકરા.			છોકરી		કુલ.	વિદ્યાર્થી		માસ આખરની વિદ્યાર્થીની સંખ્યા.		બીજી હકીકત.	
	અંગ્રેજી ભણનાર.	મરાઠી ભણનાર.	ઉર્દુ ભણનાર.	મરાઠી ભણનાર.	ઉર્દુ ભણનાર.		ફી આપનાર.	માફી.	શહેરનાં અથવા ગામડાંનાં ધોરણો.	વિદ્યાર્થીની સંખ્યા.		
ગયા માસ આખરે સંખ્યા.									બાળકો—		ગામની વસ્તી.	મી.　　　એ નિશાળની મુલાકાત લીધી, અને પોતાનો શેરો વિઝિટર્સ બુકમાં નોંધી ગયા છે.
									ધોરણ ૧ ...			
દાખલ થએલાની સંખ્યા.									,, ૨ ...			
									,, ૩ ...		વસ્તીના પ્રમાણમાં સેંકડે વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા હોય તે (એક દશાંશ સ્થળ સુધી બતાવવી).	
ઉઠી ગએલાની સંખ્યા									,, ૪ ...			
આ માસની આખરે સંખ્યા.........									,, ૫ ...			
									,, ૬ ...			
દરરોજની સરાસરી હાજરી.........									,, ૭ ...			
									કુલ...			

નમુનો ૭ મો.

મોજે   તાલુકે   જિલ્લે   ની વર્નાક્યુલર નિશાળનું લોકલફંડ ભરનારનાં છોકરાંનું રજીસ્ટર.

અનુક્રમનંબર.	રજીસ્ટરનંબર.	વિદ્યાર્થીનું નામ.	સરકારી દફતરમાં નોંધાયું હોય તે લોકલફંડ ભરનારનું નામ.	વિદ્યાર્થી લોકલફંડ ભરનારનો સગો શો થાય છે તે.	જો પેટા ભાગીદાર હોય તો જે મુખ્ય ખાતેદારનું નામ સરકારી દફતરે ચાલતુ હોય તેનું નામ.	જ્યા લોકલફંડ ભરતો હોય તે ગામ, તાલુકો, તથા જિલ્લો, અને સર્વે નંબર.	લોકલફંડ ભરવાની રકમ.			લોકલફંડ ભર્યાની તારીખ.			વિશેષ હકીકત.
							રૂ.	આ.	પા.	તા.	મા.	સન	
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮			૯			૧૦

સૂચના—હરવર્ષે ઑગસ્ટ માસમાં આ સર્ટિફિકેટો નવાં ભરવાં.

તા.   ૧૯   ગામના અધિકારીઓની સહીઓ.

નમુનો ૭ મા.

મોજે　　તાલુકે　　જિલ્લે　　ની વર્નાક્યુલર નિશાળનું લોકલફંડ ભરનારનાં છોકરાંનું રજીસ્ટર.

અનુક્રમનંબર.	રજીસ્ટરનંબર.	વિદ્યાર્થીનું નામ.	સરકારી દફતરમાં નોંધાયું હોય તે લોકલફંડ ભરનારનું નામ.	વિદ્યાર્થી લોકલફંડ ભરનારનો સગો શો થાય છે તે.	જો પેટા ભાગીદાર હોય તો જે મુખ્ય ખાતેદારનું નામ સરકારી દફતરે ચાલતું હોય તેનું નામ.	જ્યાં લોકલફંડ ભરતો હોય તે ગામ, તાલુકો, તથા જિલ્લો, અને સર્વે નંબર.	લોકલફંડ ભરવાની રકમ.			લોકલફંડ ભર્યાની તારીખ.			વિશેષ હકીકત.
							રૂ.	આ.	પા.	તા.	મા.	સન	
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮			૯			૧૦

સૂચના—દરવર્ષે ઑગસ્ટ માસમાં આ સર્ટિફિકેટો નવાં ભરવાં.

તા.　　૧૯　　　　ગામના અધિકારીઓની સહીઓ.

નમુનો ૯ મો.

જાવક નં. તા.

મોજે તાલુકે જિલ્લે ની વર્નાક્યુલર છોકરાઓ અથવા છોકરીઓની (ગામ અથવા શહેરમાંની) રાત્રી અથવા દિવસની નિશાળનું સને ૧૯ નું વાર્ષિક પત્રક.

નિશાળનું નામ.	નિશાળ જેણે તપાસી હોય તે અમલદાર.	મકાનના પ્રકાર(લોકલબોર્ડનું, મ્યુનિસિપાલિટિનું લોકલબોર્ડે મ્યુનિસિપાલિટિને ધીરેલું, ગામલોકોએ વગર ભાડે આપેલું, અને જો તેમ હોયતો તે મંદિર, ઘર, ચાવડી, કે ધર્મશાળા છે તે, કે ભાડે લીધેલું છે.)	નિશાળ સ્થપાયાની તારીખ.	નિશાળમાં મોડી કે બાળબોધ ધોરણ શિખવાય છે તે.
૧	૨	૩	૪	૫

નમુનો ૯ મો.

જાવક નં. તા.

મોજે તાલુકે જિલ્લે ની વર્નાક્યુલર છોકરાઓ અથવા છોકરીઓની (ગામ અથવા શહેરમાંની) રાત્રી અથવા દિવસની નિશાળનું સને ૧૯ નું વાર્ષિક પત્રક.

નિશાળનું નામ.	નિશાળ જેણે તપાસી હોય તે અમલદાર.	મકાનના પ્રકાર (લોકલબોર્ડનું, મ્યુનિસિપાલિટિનું લોકલબોર્ડ મ્યુનિસિપાલિટિને ધીરેલું, ગામલોકોએ વગર ભાડે આપેલું, અને જો તેમ હોયતો તે મંદિર, ઘર, ચાવડી, કે ધર્મશાળા છે તે, કે ભાડે લીધેલું છે.)	નિશાળ સ્થપાયાની તારીખ.	નિશાળમાં મોડી કે બાળબોધ ધોરણ શિખવાય છે તે.
૧	૨	૩	૪	૫

નમુનો ૯ મો. (ચાલુ)

ધોરણ પ્રમાણે ૩૧ મા માર્ચ છોકરાઓની સંખ્યા.																		
ચડતી પ્રાથમિક પાયરી એટલે ધોરણ ત્રીજુ, ચોથુ, પાયમુ અને છઠ્ઠુ તથા સાતમુ										ધોરણ ૩ થી ૭ સુધીના છોકરાની કુલ સંખ્યા.			બાળપોથીથી સાતમા ધોરણ સુધીમાંના છોકરાની કુલ સંખ્યા			યુરોપીયન અને યુરેશીયન		
ધોરણ ૩ જુ		ધોરણ ૪ થુ		ધોરણ ૫ મુ		ધોરણ ૬ ઠ્ઠુ		ધોરણ ૭ મુ										
છોકરા.	છોકરી.	છોકરા	છોકરી	છોકરા	છોકરી	છોકરા	છોકરી	છોકરા	છોકરી	છોકરા	છોકરી	કુલ.	છોકરા	છોકરી.	કુલ	છોકરા.	છોકરીઓ	કુલ.
૧૦										૧૧			૧૨			૧૩		

નમુનો ૯ મો. (ચાલુ)

ધોરણ પ્રમાણે ૩૧ મા માર્ચે છોકરાઓની સંખ્યા.																		
ચઢતી પ્રાથમિક પાયરી એટલે ધોરણ ત્રીજું, ચોથું, પાંચમું અને છઠ્ઠું તથા સાતમું.										ધોરણ ૩ થી ૭ સુધીના છોકરાની કુલ સંખ્યા.			આગળવર્ગી સાતમા ધોરણ [illegible] સુધીમાંના છોકરાની કુલ સંખ્યા.			યુરોપીઅન અને યુરેશીઅન.		
ધોરણ ૩ જું		ધોરણ ૪ થું		ધોરણ ૫ મું		ધોરણ ૬ ઠું		ધોરણ ૭ મું										
છોકરા.	છોકરી.	છોકરા.	છોકરી.	છોકરા.	છોકરી.	છોકરા.	છોકરી.	છોકરા.	છોકરી.	છોકરા.	છોકરી.	કુલ.	છોકરા.	છોકરી.	કુલ.	છોકરા.	છોકરીઓ.	કુલ.
૧૦										૧૧			૧૨			૧૩		

નમુનો ૯ મો. (ચાલુ).

જાત અથવા ધર્મ પ્રમાણે વિદ્યાર્થીઓનું વર્ગીકરણ.																	
															બીજા.		
બીજા એટલે ૧૧ થી ૨૯ મા આસનમાં ન આવી જતાં.			બીજા હિંદુઓ.			મુસલમાન			બુદ્ધ.			પારસી.			યાહુદી.		
છો.	છો.	કુ.	છો.	છો.	કુ.	છો.	છો.	કુ.	છો.	છો.	કુ.	છો.	છો.	કુલ.	છોકરા.	છોકરીઓ.	કુલ.
															૨૫		

નમુનો ૯ મો. (ચાલુ).

જાત અથવા ધર્મ પ્રમાણે વિદ્યાર્થીઓનું વર્ગીકરણ.																	
															બીજા.		
બીજા એટલે ૧૬ મી ૧૯ મા અાસનમાં ન આવી જતાં.			બીજા હિંદુઓ.			મુસલમાન			બુદ્ધ.			પારસી.			યાહુદી.		
છોકરા.	છોકરીઓ	કુલ.	છોકરા.	છોકરીઓ.	કુલ.	છોકરા.	છોકરીઓ	કુલ.	છોકરા.	છોકરીઓ.	કુલ.	છોકરા.	છોકરીઓ.	કુલ.	છોકરા.	છોકરીઓ.	કુલ.
૨૦			૨૧			૨૨			૨૩			૨૪			૨૫		

નમુનો ૯ મો. (ચાલુ).

વર્ષમાં થયલી આવક.				૩૧ મી માર્ચે બાકી વિદ્યાર્થીની સંખ્યા.							શિક્ષકો. શિક્ષિત.					
											મહેતાજી અને મહેતીજી			આસિસ્ટંટ.		
લોકલફંડ ભરનાર તરફથી વસુલ થયલી ફી.	લોકલફંડ નહિ ભરનાર તરફથી વસુલ થયલી ફી.	બીજી આવક.	કુલ.	ભણવતની અને પછાડી જાતો.	નીચ જાત.	મુસલમાન	આગળ પડતા.	પાછળ પડતા.	છોકરી.	કુલ	શિક્ષિત શિક્ષકોની સંખ્યા	અશિક્ષિત પણ જેને સર્ટિફિકેટ મળ્યાં હોય એવા શિક્ષકોની સંખ્યા.	પગાર.	શિક્ષિતની સંખ્યા.	અશિક્ષિત પણ સર્ટિફિકેટ મળેલાં હોય એવાની સંખ્યા.	પગાર.
૩૪				૩૫							૩૬					

નમુનો ૯ મો. (ચાલુ).

વર્ષમાં થયલી આવક.				૩૧ મી માર્ચે બાકી વિદ્યાર્થીની સંખ્યા.							શિક્ષકો.					
											શિક્ષિત.					
											મહેતાજી અને મહેતીજી.			આસિસ્ટંટ.		
લોકલફંડ ભરનાર તરફથી વસુલ થયલી ફી.	લોકલફંડ નહિ ભરનાર તરફથી વસુલ થયલી ફી.	બીજી આવક.	કુલ.	બ્રાહ્મણો અને ઉપલી જાતો.	નીચ જાત.	મુસલમાન.	આગળ પડતા.	પાછળ પડતા.	છોકરી.	કુલ.	શિક્ષિત શિક્ષકોની સંખ્યા.	અશિક્ષિત પણ જેને સર્ટિફિકેટ મળ્યાં હોય એવા શિક્ષકોની સંખ્યા.	પગાર.	શિક્ષિતની સંખ્યા.	અશિક્ષિત પણ સર્ટિફિકેટ મળેલા હોય તેવાની સંખ્યા.	પગાર.
૩૪				૩૫							૩૬					

નમુનો ૯ મો. (ચાલુ).

ટરોએ લીધેલી મુલાકાત.		(નીચેના ધોરણો) શિખવનારી નિશાળોની સંખ્યા.							પરીક્ષાનું પરિણામ.				
												ધોરણ ૧લું.	
ડેપ્યુટીના અમલદારે જે નિશાળની મુંલાકાત લીધી હોય તેની સંખ્યા અને તેમનો અમલદાર તરીકેનો હોદ્દો.	નિશાળના પહેલી તથા બીજીવારની છેલી નિશાળની મુલાકાતની સંખ્યા	ગુજરાતી બીજા ધોરણ સુધી.	૩ જા ધોરણ સુધી.	ચોથા ધોરણ સુધી.	પાંચમા ધોરણ સુધી.	છઠ્ઠા ધોરણ સુધી.	સાતમા ધોરણ સુધી.	કુલ.	પરીક્ષા થઈ ગઈ હોય એવી નિશાળોની સંખ્યા.	ધોરણ બહારના વર્ગમાં પરીક્ષા આપી હોય એવા વિદ્યાર્થીની સંખ્યા.	ધોરણમાં પરીક્ષા આપી હોય એવા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા.	પરીક્ષા આપી હોય એવા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા.	પાસ થએલા વિદ્યાર્થીની સંખ્યા.
૪૧		૪૨							૪૩				

નમુનો ૯ મો. (ચાલુ).

ટરોએ લીધેલી મુલાકાત.		(નીચેના ધારણો) શિખવનારી નિશાળોની સંખ્યા.							પરીક્ષાનું પરિણામ.				
												ધોરણ ૧લું.	
રેવેન્યુખાતાના અમલદારે એ નિશાળની મુલાકાત લીધી હોય તેની સંખ્યા અને તેમનો અમલદાર તરીકેનો હોદ્દો.	નિશાળના પંચોએ તથા બીજાઓએ લીધેલી નિશાળની મુલાકાતની સંખ્યા	ગુજરાતી બીજા ધોરણ સુધી.	૩ જા ધોરણ સુધી.	ચોથા ધોરણ સુધી.	પાંચમા ધોરણ સુધી.	છઠ્ઠા ધોરણ સુધી.	સાતમા ધોરણ સુધી.	કુલ.	પરીક્ષા થઈ ગઈ હોય એવી નિશાળોની સંખ્યા.	ધોરણ બહારના વર્ગમાં પરીક્ષા આપી હોય એવા વિદ્યાર્થીની સંખ્યા.	ધોરણમાં પરીક્ષા આપી હોય એવા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા.	પરીક્ષા આપી હોય એવા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા.	પાસ થએલા વિદ્યાર્થીની સંખ્યા.
૪૧		૪૨							૪૩				

નમુનો ૯ મો [ચાલુ.].

ધોરણ ૭ મું.		ત્રીજા ધોરણમાં પાસ થએલા વિદ્યાર્થીઓની જાત અથવા ધર્મ.								ચોથા ધોરણમાં પાસ થએલા વિદ્યાર્થીઓની જાત અથવા ધર્મ							
				હિંદુ.								હિંદુ.					
પરીક્ષા આપી હોય એવા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા.	પાસ થએલા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા.	યુરોપીઅન કે યુરેશીઅન.	દેશી ખ્રિસ્તિ.	બ્રાહ્મણ.	અબ્રાહ્મણ.	મુસલમાન.	બૌદ્ધ.	પારસી.	જૈન.	યુરોપીઅન કે યુરેશીઅન.	દેશી ખ્રિસ્તિ.	બ્રાહ્મણ.	અબ્રાહ્મણ.	મુસલમાન	બૌદ્ધ.	પારસી.	જૈન.
		૪૪								૪૫							

નમુનો ૯ મો [ચાલુ.]

ધોરણ ૭ મું.		ત્રીજા ધોરણમાં પાસ થએલા વિદ્યાર્થીઓની જાત અથવા ધર્મ.								ચોથા ધોરણમાં પાસ થએલા વિદ્યાર્થીઓની જાત અથવા ધર્મ.							
				હિંદુ.								હિંદુ.					
પરીક્ષા આપી હોય એવા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા.	પાસ થએલા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા.	યુરોપિયન ને યુરેશિયન.	દેશી ખ્રિસ્તિ.	બ્રાહ્મણ.	અબ્રાહ્મણ.	મુસલમાન.	બૌદ્ધ.	પારસી.	જૈન.	યુરોપિયન ને યુરેશિયન.	દેશી ખ્રિસ્તિ.	બ્રાહ્મણ.	અબ્રાહ્મણ.	મુસલમાન.	બૌદ્ધ.	પારસી.	જૈન.
		૪૪								૪૫							

નમુનો ૯ મો [પૂરૂં.]

નિશાળને લગતા પોસ્ટ ઑફિસની શાખાની હકીકત.			વર્ષમાં મરકીથી થએલાં મરણ				મરકીને લીધે બંધ થએલી નિશાળો			
			મહેતાજી							
પોસ્ટ ઑફિસના કામના કલાક	ટપાલનો પગાર	ટપાલ આવવા તથા જવાના કલાક	શિક્ષિત	અશિક્ષિત	છોકરા	વિદ્યાર્થીઓ	કઈ તારીખથી કઈ તારીખ સુધી	નિશાળ બંધ થઈ ત્યારે હાજર વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા	ગામની નિશાળની પાસે આવેલી પોસ્ટ ઑફિસનું નામ	ગામમાં ટપાલ કેમ પહોંચાડાય છે તે
૫૦			૫૧				૫૨		૫૩	૫૪

નમુનો ૯ મો [પૂરો.]

નિશાળને લગતા પોસ્ટ ઑફિસની શાખાની હકીકત.			વર્ષમાં મરકીથી થએલાં મરણ				મરકીને લીધે બંધ થએલી નિશાળો			
			મહેતાજી							
પોસ્ટ ઑફિસના કામના કલાકો	ટપાલનો પગાર	ટપાલ આવવા તથા જવાના કલાક	શિક્ષિત	અશિક્ષિત	ચાકરો	વિદ્યાર્થીઓ	કઈ તારીખથી કઈ તારીખ સુધી	નિશાળબંધ થઈ ત્યારે રજિસ્ટરમાં વિદ્યાર્થીની સંખ્યા	ગામની નિશાળની પાસે આવેલા પોસ્ટ ઑફિસનું નામ	ગામમાં ટપાલ અઠવાડીઆમાં કયે કયે દિવસે મળે છે.
૫૦			૫૧				૫૨		૫૩	૫૪

નમુનો ૧૧ મો.

મોજે તાલુકે જિલ્લેની વર્નાક્યુલર નિશાળની આવક બારનીશી, સને ૧૯ ની.

ચાલતો નંબર.	કોની તરફથી આવ્યો	આવેલા કાગળનો નંબર તથા તારીખ.	આવેલા કાગળની મતલબ	કાગળના નિકાલ કર્યા બાબત શેરાની નકલ, તારીખ, માસ, અને સન સાથે	સાચવી રાખેલા કાગળોની સંખ્યા.	આ વિષે આગળ કામ ચાલ્યા બાબતનો શેરો, જો આગળ કામ ચાલ્યું હોય તો કયે પાને અને કયા નંબરથી દાખલ છે	જવાબ મોકલ્યો હોય તે શી રીતે; જો ટપાલમાં મોકલ્યો હોય તો કેટલી કિંમતની ટિકિટ ચોડી.	વિશેષ હકીકત.
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯

નમુનો ૧૧ મો.

મોજે તાલુકે ... જિલ્લાની વર્નાક્યુલર નિશાળની આવક બારનીશી, સને ૧૯ ની.

ચાલતો નંબર.	કોની તરફથી આવ્યો.	આવેલા કાગળનો નંબર તથા તારીખ.	આવેલા કાગળની મતલબ	કાગળના નિકાલ કર્યા બાબત શેરાની નકલ, તારીખ, માસ, અને સન સાથે.	સામેલ રાખેલા કાગળોની સંખ્યા.	આ વિષે આગળ કામ ચાલ્યા બાબતનો શેરો, કે આગળ કામ ચાલુ હોય તો કયે પાને અને કયા નંબરનીચે દાખલ છે.	જવાબ લેવાનો હોય તો શી રીતે; જે દફતરમાં મોકલેલો હોય તે દફતરની કિંમતની વિગત.	વિશેષ હકીકત.
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯

નમુનો ૧૩ મો.

કામ પૂરૂં થયાનું સર્ટિફિકેટ.

સને ૧૯ ૧૯ માં મોજે તાલુકે જિલ્લેની

નિશાળના મકાનમાં કરેલા વાર્ષિક ચાલુમરામત

કામ સંબંધી.

જીલ્લો.	તાલુકો.	નિશાળ.	વિગત.	દર.	કિંમત.	પૈસા લેનારની સહી લીધાની તારીખ સાથે.	ગામના અમલદારોની સાક્ષી તરીકે સહીઓ.

ડેપ્યુટિ એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર તરફ રવાના કર્યું.

ખરચની વિગત. તારીખ.

રૂ. આ. પા.

કોંટ્રૅક્ટથી કરેલા કામનો ખરચ. ... ...

રોકડેથી કરેલા કામનો ખરચ. ... ...

પગાર. ... ...

સામાનની કિંમત.

કુલ ... ...

નિશાળના માસ્તર.

નમુનો ૧૩ મો.

કામ પૂરું થયાનું સર્ટિફિકેટ.

સને ૧૯ ૧૯ માં મોજે તાલુકે જિલ્લેની

નિશાળના મકાનમાં કરેલા વાર્ષિક ચાલુમરામત

કામ સંબંધી.

જીલ્લો.	તાલુકો.	નિશાળ.	વિગત.	દર.	કિંમત.	પૈસા લેનારની સહી લીધાની તારીખ સાથે.	ગામના અમલદારોની સાક્ષી તરીકે સહીઓ.

ડેપ્યુટિ એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર તરફ રવાના કર્યું.

ખરચની વિગત. તારીખ.

રૂ. આ. પા.

કોંટ્રેક્ટથી કરેલા કામનો ખરચ. ... ...

રોકડેથી કરેલા કામનો ખરચ. ... ...

પગાર. ... ...

સામાનની કિંમત.

કુલ ... ...

નિશાળના માસ્તર.

નમુનો ૧૫ મો.

મહેતાજીની નોંધવહી.

(નિશાળની વાર્ષિક તપાસણી વખતે તપાસણી કરનાર અમલદારને બતાવવી.)

તપાસણીની તારીખ	કલાક.	વર્ગ.	વિષય.	નામ અને શિક્ષકનો હોદ્દો.	મહેતાજીનો શેરો.	મહેતાજીની ટુંકી સહી.

જોયુ

તારીખ

(સહી)

તપાસણી કરનાર અમલદાર.

નમુનો ૧૫ મો.

મહેતાજીની નોંધવહી.

(નિશાળની વાર્ષિક તપાસણી વખતે તપાસણી કરનાર અમલદારને બતાવવી.)

તપાસણીની તારીખ.	કલાક.	વર્ગ.	વિષય.	નામ અને શિક્ષકનો હોદ્દો.	મહેતાજીનો શેરો.	મહેતાજીની ટુંકી સહી.

જોયું　　　　　(સહી)

તારીખ　　　　　તપાસણી કરનાર અમલદાર.

કેળવણીખાતાની ખબરો.

જાહેર ખબર.

એડ્યુકેશનલ ડિપાર્ટમેંટ.

કિલ્લે મુંબઈ, ૨૮ મી માર્ચ ૧૯૧૧.

નં. ૧૦૩—(તા. ૩ જી નવેંબર ૧૯૧૦ ના રોજે ગવર્નમેંટ ગૅઝેટ ભાગ ૧ ના ૧૭૯૯ મે પાને છપાયલા) તા. ૧૯ મી ઑક્ટોબર ૧૯૧૦ ના ગવર્નમેંટ નોટિફિકેશનના વધારામાં આ ઇલાકાની પ્રાથમિક શાળાઓના ઉપયોગ માટે સરકારે મંજુર કરેલી ચોપડીઓની નીચલી ત્રૈમાસિક યાદી સર્વેની જાણ માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

નં.	ચોપડીનું નામ.
	મરાઠી.
૧	ગોગટે, સી. જી— મરાઠી પાંચવ્યા ઇયત્તે કરિતાં મુસલમાની અમલાચા ઇતિહાસ.
	કૅનરીઝ.
૨	ગેજ્જી, કે. જી— પ્રોફેસર ગોખલેનું કૅનરીઝ ગણિત, ભાગ ૩ (બીજી આવૃત્તિ).
	ઉર્દુ.
૩	એડ્યુકેશનલ ડિપાર્ટમેન્ટ, પંજાબ— ફર્સ્ટ ઉર્દુ રીડર (પહેલી ઉર્દુ વાચનમાળા).
૪	સેકંડ ઉર્દુ રીડર (બીજી ઉર્દુ વાચનમાળા).
૫	મોલવી વાહેદ હુસેન બી. એ, બી. એલ.—તાલિમિ ઉર્દુ.

નેકનામદાર ગવર્નર-ઇન્-કાઉન્સિલના હુકમથી.

સહી, એલ. રૉબર્ટસન,

સેક્રેટરિ ટુ ગવર્નમેંટ.

———

કેળવણીખાતાની ખબરો.

જાહેર ખબર.

એડ્યુકેશનલ ડિપાર્ટમેંટ.

કિલ્લે મુંબઈ, ૨૮ મી માર્ચ ૧૯૧૧.

નં. ૬૦૩—(તા. ૩ જી નવેંબર ૧૯૧૦ ના ઑંકે ગવર્નમેંટ ગૅઝેટ ભાગ ૧ ના ૧૭૯૯ મે પાને છપાયલા) તા. ૧૯ મી ઑક્ટોબર ૧૯૧૦ ના ગવર્નમેંટ નોટિફિકેશનના વધારામાં આ ઇલાકાની પ્રાથમિક શાળાઓના ઉપયોગ માટે સરકારે મંજુર કરેલી ચોપડીઓની નીચલી ત્રૈમાસિક યાદી સર્વેની જાણ માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

નં.	ચોપડીનું નામ.
	મરાઠી.
૧	ગોગટે, સી. જી— મરાઠી પાંચવ્યા ઇયત્તે કરિતાં મુસલમાની અમલાચા ઇતિહાસ.
	કૅનરીઝ.
૨	ગેજ્જી, કે. જી— પ્રોફેસર ગોખલેનું કૅનરીઝ ગણિત, ભાગ ૩ (બીજી આવૃત્તિ).
	ઉર્દુ.
૩	એડ્યુકેશનલ ડિપાર્ટમેન્ટ, પંજાબ— ફર્સ્ટ ઉર્દુ રીડર (પહેલી ઉર્દુ વાચનમાળા).
૪	સેકંડ ઉર્દુ રીડર (બીજી ઉર્દુ વાચનમાળા).
૫	મોલવી વાહેદ હુસેન બી. એ, બી. એલ.–તાલિમિ ઉર્દુ.

નેકનામદાર ગવર્નર-ઇન્-કાઉન્સિલના હુકમથી.
સહી, એલ. રૉબર્ટસન,
સેક્રેટરિ ટુ ગવર્નમેંટ.

	મહમદ અબદુલ હૈ' ઇન્જોઝ માલગજાર મોહોલ્લા. ૬ બ્રાયનગજ,જબલપુર સી. પી–			
૬	તહઝીબ–ઉલ અફ્આલ (છોકરાઓની નીતિનો સુધારો).	ઉર્દુ	ઇનામ માટે	૦—૪—૦
	એડ્યુકેશનલ ડિપાર્ટમેંટ પંજાબ.			
૭	ફર્સ્ટ ઉર્દુ રીડર (પહેલી ઉર્દુ વાચનમાલા)	ઉર્દુ	ઉર્દુ પ્રાથમિક શાળાઓના ઉપયોગ માટે	૦—૧—૬
૮	સેકંડ ઉર્દુ રીડર (બીજી ઉર્દુ વાચનમાલા)	ઉર્દુ	,,	૦—૨—૪
	મોલવી વાહેદ હુસેન બી. એ. બી. એલ. ૯ હલસી બજાર રોડ કલકત્તા.			
૯	તાલિમિ ઉર્દુ	,,	ઉર્દુ પ્રાથમિક શાળાઓના ઉપયોગ માટે તથા ઇનામ માટે	૦—૨—૦
	ખોજા લતીફ અહમદ, પહેલા આસિસ્ટંટ ગવર્ન્મેંટ મેહોમેડન હાઇસ્કુલ, અમરાવતી (વરાડ)			
૧૦	જીરમાની તાલિમિ	,,	લાઇબ્રરિ માટે	

ઑફિસ ઑવ્ ધી ડિરેક્ટર
ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન
પૂના, ૨૨ મી એપ્રિલ ૧૯૧૧.

સહી. પી. રેન.
ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક
ઇન્સ્ટ્રક્શન તરફથી.

	મહમદ અબદુલ હૈ ઇન્ચેઝ માલગજાર મોહોલ્લા. ૬ બાયનગંજ,જબલપુર સી. પી.			
૬	તહઝીલ-ઉલ અફ્આલ (છોકરાઓની નીતિનો સુધારો).	ઉર્દુ	ઇનામ માટે	૦—૪—૦
	એડ્યુકેશનલ ડિપાર્ટમેંટ પંજાબ.			
૭	ફર્સ્ટ ઉર્દુ રીડર (પહેલી ઉર્દુ વાચનમાલા)	ઉર્દુ	ઉર્દુ પ્રાથમિક શાળાઓના ઉપયોગ માટે	૦—૧—૬
૮	સેકંડ ઉર્દુ રીડર (બીજી ઉર્દુ વાચનમાલા)	ઉર્દુ	,,	૦—૨—૪
	મોલવી વાહેદ હુસેન બી. એ. બી. એલ. ૯ હલસી બજાર રોડ કલકત્તા.			
૯	તાલિમિ ઉર્દુ	,,	ઉર્દુ પ્રાથમિક શાળાઓના ઉપયોગ માટે તથા ઇનામ માટે	૦—૨—૦
	ખોજા લતીફ અહમદ, પહેલા આસિસ્ટંટ ગવર્મેંટ મેહોમેડન હાઇસ્કુલ, અમરાવતી (વરાડ)			
૧૦	જીરમાની તાલિમિ	,,	લાઇબ્રરિ માટે	

ઑફિસ ઑવ્ ધી ડિરેક્ટર
ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન
પૂના, ૨૨ મી એપ્રિલ ૧૯૧૧.

સહી. પી. રેન.
ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક
ઇન્સ્ટ્રક્શન તરફથી.

ચયલાં જાહેર કરવામાં આવ્યાં છે; કારણ કે સદરહુ પુસ્તકો, ચોપાનીઆં, વગેરેમાં એવા શબ્દો કે લખાણ છે કે તેથી નામદાર શહેનશાહ તરફ કે હિંદમાં કાયદેસર સ્થપાયલી બ્રિટિશ સરકાર તરફ અસંતોષ, તિરસ્કાર, કે ધિક્કાર ઉશ્કેરાવાનો સંભવ રહે છે.

પુસ્તક વગેરેનું નામ.	પુસ્તક ચોપાનીઆ વગેરેની વિશેષ હકીકત.	સરકારી ઠરાવ નંબર તથા તારીખ.
૧. છત્રપતિ શિવાજી	ગિરીશચંદ્ર ઘોશનું, અવિનાશ ચંદ્ર ગંગુલીએ પ્રસિદ્ધ કરેલું અને શ્રીમંત રાય ચોધરીએ કલકત્તામાં શાંતિરામ ઘોશના મહોલ્લામાં નં. ૭ ના કેશવ પ્રિન્ટિંગ વર્કસમાં છાપેલું.	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટ-મેન્ટ નં. ૧૧૫૪ કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૨૩ મી ફેબ્રુઆરિ ૧૯૧૧
૨. દુર્ગાસુર	હરિપદ છતરજીનું, કલકત્તામાં કૉલેજ સ્ટ્રીટમાં નં. ૬૫ માં મેશર્સ ભટ્ટાચારજી ઍન્ડ સન્સે પ્રસિદ્ધ કરેલું, અને કલકત્તામાં કૉલેજ સ્ટ્રીટમાં નં. ૮૧ માં પશુપતિ પ્રેસમાં અવિનાશચંદ્ર બાસુએ છાપેલું.	”
૩. કર્મફલ	મનમોહન ગોસ્વામી બી. એ. એ લખેલું તથા પ્રસિદ્ધ કરેલું, અને કલકત્તામાં નંદકુમાર ચોધરીની બીજી ગલીમાં નં ૧૭ માં કાલિકા પ્રેસમાં શરતચંદ્ર ચક્રવર્ત્તીએ છાપેલું.	”
૪. માતૃ પૂજા	કુંજબિહારી ગંગુલીનું, જ્યોતિપ્રસાદ ગંગુલીએ પ્રસિદ્ધ કરેલું, અને કલકત્તામાં બનારસી ઘોશના મહોલ્લામાં નં. ૭૦ માં ઇંડિઅન પેટ્રીઅટ પ્રેસમાં એન. સી. પાલે છાપેલું.	”

ચયલાં જાહેર કરવામાં આવ્યાં છે; કારણ કે સદરહુ પુસ્તકો, ચોપાનીઆં, વગેરેમાં એવા શબ્દો કે લખાણ છે કે તેથી નામદાર શહેનશાહ તરફ કે હિંદમાં કાયદેસર સ્થપાયલી બ્રિટિશ સરકાર તરફ અસંતોષ, તિરસ્કાર, કે ધિક્કાર ઉશ્કેરાવાનો સંભવ રહે છે.

પુસ્તક વગેરેનું નામ.	પુસ્તક ચોપાનીઆ વગેરેની વિશેષ હકીકત.	સરકારી ઠરાવ નંબર તથા તારીખ.
૧. છત્રપતિ શિવાજી	ગિરીશચંદ્ર ઘોશનું, અબિનાશ ચંદ્ર ગગુલીએ પ્રસિદ્ધ કરેલું અને શ્રીમંત રાય ચોધરીએ કલકત્તામાં શાંતિરામ ઘોશના મહોલ્લામાં નં. ૭ ના કેશવ પ્રિન્ટિંગ વર્કસમાં છાપેલું.	જ્યુડિશ્યલ. ડિપાર્ટમેન્ટ નં. ૧૧૫૪ કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૨૩ મી ફેબ્રુઆરિ ૧૯૧૧
૨. દુર્ગાસુર	હરિપદ છતરજીનું, કલકત્તામાં કૉલેજ સ્ટ્રીટમાં નં. ૬૫ માં મેશર્સ ભટ્ટાચારજી ઍન્ડ સન્સે પ્રસિદ્ધ કરેલું, અને કલકત્તામાં કૉલેજ સ્ટ્રીટમાં નં. ૮૧ માં પશુપતિ પ્રેસમાં અવિનાશચંદ્ર બાસુએ છાપેલું.	
૩. કર્મફલ	મનમોહન ગોસ્વામી બી. એ. એ લખેલું તથા પ્રસિદ્ધ કરેલું, અને કલકત્તામાં નંદકુમાર ચોધરીની બીજી ગલીમાં નં ૧૭ માં કાલિકા પ્રેસમાં શરતચંદ્ર ચક્રવર્ત્તીએ છાપેલું.	
૪. માતૃ પૂજા	કુંજબિહારી ગંગુલીનું, જ્યોતિપ્રસાદ ગંગુલીએ પ્રસિદ્ધ કરેલું, અને કલકત્તામાં બનારસી ઘોશના મહોલ્લામાં નં. ૭૦ માં ઇંડિઅન પેટ્રીઅટ પ્રેસમાં એન. સી. પાલે છાપેલું.	

	બાસુએ છાપેલુ	
૧૦ મિરાજ-ઉલ-દૌલા	ગિરીશચંદ્ર ઘોશનુ (બીજી આવૃત્તિ), અવિનાશચંદ્ર ગંગોપાધ્યાયે પ્રસિદ્ધ કરેલુ અને કલકત્તામા સોમબજારમા ગાતિગમ ચોશના મહાલામા ન ૭ મા ઇલેક્ટ્રિક કશન પ્રિન્ટિગ વર્કસમા શ્રીમતરાય ચૌધરીએ છાપેલુ	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ ન. ૧૧૫૪ ફ્રિલે મુબઈ, તા. ૨૩ મી ફેબ્રુઆરિ ૧૯૧૧.
૧૧ ગ્રન્થ ઉદ્ધાર ગીત વિનય (Surath Uddhar Git ibhinry)	રાઘવનગચનુ (બીજી આવૃત્તિ), કલકત્તામા કૉર્નવૉલિસ સ્ટ્રીટમા ન ૨૦૧ મા ગુરુદાસ છત્તરજીએ પ્રસિદ્ધ કરેલુ, અને કલકત્તામા કૉલેજ સ્ટ્રીટમા ન ૮૧ મા પશુપતિ પ્રેસમા આનનાગચદ્ર બાસુએ છાપેલુ	,,
યગ ઇંડિયા (નવીન હિંદુસ્તાન) એ મથાળા નીચે નીકળતા તેલુગુ ચોપાનીઆની માળા		જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, ન ૧૨૧૯, ફ્રિલે મુબઇ, તા ૨૮ મી ફેબ્રુઆરિ ૧૯૧૧
અભિનવ ભારત માલા (એટલે ન્યુ ઇડિઆ સીરીઝ) ન ૬ તથા ૭.	મરાઠીમા નાગપુરના ગોવિંદે લખેલ, મુબઇમા મણુટક પ્રેસમા છપેલુ, અને મુબઇમા ઠાકુરદ્વારમા ફાટક બધને પ્રસિદ્ધ કરેલુ	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, ન ૧૨૩૭, ફ્રિલે મુબઈ,૨૮મી ફેબ્રુઆરિ ૧૯૧૧
ગુલદસ્ત-ઇ-હઝરત. (Guldasta i Hasrat)	સૈયદ ફાઝલ-ઉલહસન એલિયાસ-હઝરત મોહની, અલીગઢના ઉર્દુ-ઇ-મુઆલા (Urdu i Mualla) ના અધિપતિએ ઉર્દુમા લખે	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, ન ૧૫૮૧ ફ્રિલે મુબઈ, તા. ૧૭મી માર્ચ૧૯૧૧.

	બાસુએ છાપેલું.	
૧૦. સિરાજ-ઉલ-દૌલા.	ગિરીશચંદ્ર ઘોશનું (બીજી આવૃત્તિ), અવિનાશચંદ્ર ગંગોપાધ્યાયે પ્રસિદ્ધ કરેલું, અને કલકત્તામાં શૉમબજારમાં શાંતિરામ ઘોશના મહોલ્લામાં નં. ૭ મા ઇલેક્ટ્રિક કેશવ પ્રિન્ટિંગ વર્કસમા શ્રીમંતરાય ચેધરીએ છાપેલું.	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ નં. ૧૧૫૪ ડિ.લે મુંબઈ, તા. ૨૩ મી ફેબ્રુઆરિ ૧૯૧૧.
૧૧. સુરથ ઉદ્ધાર ગીત.ભિનય. (Surath Uddhar Gitabhinay)	હરધનરાયનું (બીજી આવૃત્તિ), કલકત્તામાં કૉર્નવૉલિસ સ્ટ્રીટમાં નં ૨૦૧ માં ગુરુદાસ છત્તરજીએ પ્રસિદ્ધ કરેલું, અને કલકત્તામાં કૉલેજ સ્ટ્રીટમાં નં. ૮૧ માં પશુપતિ પ્રેસમાં આવનાશચંદ્ર બાસુએ છાપેલું	
યંગ ઇંડિઆ (નવીન હિંદુસ્તાન) એ મથાળા નીચે નીકળતાં તેલુગુ ચોપાનીઆની માળા.		જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૧૨૧૯, ડિલ્લે મુંબઇ, તા. ૨૮ મી ફેબ્રુઆરિ ૧૯૧૧.
અભિનવ ભારત-માલા (એટલે ન્યુ ઇંડિઆ સીરીઝ) નં. ૬ તથા ૭.	મરાઠીમાં નાશકના ગોવિંદે લખેલું, મુંબઇમાં કર્ણાટક પ્રેસમાં છાપેલું, અને મુંબઇમાં ઠાકુરદ્વારમાં ફાટક બંધુએ પ્રસિદ્ધ કરેલું.	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૧૨૩૭, ડિલ્લે મુંબઈ,૨૮મી ફેબ્રુઆરિ ૧૯૧૧.
ગુલદસ્ત-ઇ-હઝરત. (Guldasta. i. Hasrat.)	સૈયદ ફાઝલ-ઉલહસન એલિઆસ-હઝરત મોહની, અલીગઢના ઉર્દુ—ઇ—મ્વાલા (Urdu. i. Mualla). ના અધિપતિએ ઉર્દુમાં લખે-	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૧૫૮૧ ડિલ્લે મુંબઈ, તા. ૧૭મી માર્ચ૧૯૧૧.

નાગતમ્ (Om Bande mataram Swadhm Baharat bhitabat shangbi dhatabyang jabadbhaya-managatam.)		
વનસ્પતિની દવાઓ. (i.e. vegetable medicines.)	સ્વામી યોગાનંદને નામે લખાયલું અને મુંબઈના સૂર્યોદય પ્રેસના નામથી છપાયલું.	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૨૧૮૨ કિલ્લે મુંબઈ, ૧૨ મી એપ્રિલ ૧૯૧૧.

નીચેના ચોપાનીઆ ચોપડી વગેરે જમીન યા દરિઆમાર્ગે બ્રિટિશ ઈંડિઆમાં લાવવાની ગવર્નર-જનરલ-ઇન્-કાઉન્સિલ તરફથી ૧૮૭૮ ના સી કસ્ટમ્સ ઍકટના સેકશન ૧૯ ની રૂઈએ મના કરવામાં આવે છે.

પુસ્તક વગેરેનું નામ.	પુસ્તક ચોપાનીઆ વગેરેની વિશેષ હકીકત.	સરકારી ઠરાવ નંબર તથા તારીખ.
પેગન્સ ઍન્ડ ક્રિસ્ચિયન્સ ઑર ધી બ્લૅક રપૉર ઇન ધી ઇસ્ટ.	Thelgar Vanicoro (W. W. strickland B. A.) થેલ્ગાર વૅનિકોરો (ડબલ્યુ. ડબલ્યુ. સ્ટ્રિકલૅન્ડ બી. એ.) એ લેડી આર્થર સૉમર્સેટને અંગ્રેજીમાં લખેલો ખુલ્લો પત્ર, લન્ડન ઇ. સી. માં ફ્રિન્સબરી મહોલ્લામાં જ્યૉર્જ સ્ટૅન્ડ્રિંગે પ્રસિદ્ધ કરેલો.	રેવેન્યુ ડિપાર્ટમૅન્ટ નં. ૧૬૬૭, કિલ્લે મુંબઈ, ૨૦ મી ફેબ્રુઆરિ ૧૯૧૧.
સ્વદેશ સેવક.	બ્રિટિશ કોલમ્બિઆમાં, વૅન્કુવરમાં પ્રસિદ્ધ થયલું ગુરુમુખી વર્તમાન પત્ર.	રેવેન્યુ ડિપાર્ટમેન્ટ નં. ૩૫૫૭ કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૮ મી એપ્રિલ ૧૯૧૧.

નાગતમ્ (Om Bande mataram Swadhin Baharat bhitabat shangbi dhatabyang jabadbhayamanagatam.)		
વનસ્પતિની દવાઓ. (i.e. vegetable medicines.)	સ્વામી યોગાનંદને નામે લખાયલું અને મુંબઇના સૂર્યોદય પ્રેસના નામથી છપાયલું.	જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૨૧૮૨ કિલ્લે મુંબઈ, ૧૨ મી એપ્રિલ ૧૯૧૧.

નીચેના ચોપાનીઆ ચોપડી વગેરે જમીન યા દરિઆમાર્ગે બ્રિટિશ ઇંડિઆમાં લાવવાની ગવર્નર–જનરલ–ઇન્–કાઉન્સિલ તરફથી ૧૮૭૮ ના સી કસ્ટમ્સ ઍક્ટના સેકશન ૧૯ ની રૂઇએ મના કરવામાં આવે છે.

પુસ્તક વગેરેનું નામ.	પુસ્તક ચોપાનીઆ વગેરેની વિશેષ હકીકત.	સરકારી ઠરાવ નંબર તથા તારીખ.
પેગન્સ ઍન્ડ ક્રિશ્ચિયન્સ ઑર ધી બ્લૅક સ્પૉટ ઇન ધી ઇસ્ટ.	Thelgar Vanicoro (W. W. strickland B. A.) થેલ્ગર 'વૅનિકોરો (ડબલ્યુ. ડબલ્યુ. સ્ટ્રિકલૅન્ડ બી. એ.) એ લેડી આર્થર સૉમર્સેટને અંગ્રેજીમાં લખેલો ખુલ્લો પત્ર, લન્ડન ઈ. સી. માં ફિન્સબરી મહોલ્લામાં જ્યૉર્જ સ્ટૅન્ડ્રિંગે પ્રસિદ્ધ કરેલો.	રેવેન્યુ ડિપાર્ટમેન્ટ નં. ૧૬૯૭, કિલ્લે મુંબઈ, ૨૦ મી ફેબ્રુઆરિ ૧૯૧૧.
સ્વદેશ સેવક.	બ્રિટિશ કોલમ્બિઆમાં, વૅન્કુવરમાં પ્રસિદ્ધ થયલું ગુર્મુખી વર્તમાન પત્ર.	રેવેન્યુ ડિપાર્ટમેન્ટ નં. ૩૫૫૭ કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૮ મી એપ્રિલ ૧૯૧૧.

રેવાકાંઠા પંચમહાલ વિભાગ.

મુનપુર—રા. શંકરલાલ ગોકળદાસ રૂ. ૩-૮-૯ ઇનામ. જેત-પુર—છોટાઉદેપુરના મહારાજા સાહેબ તથા જુદા જુદા ગૃહસ્થો રૂ. ૫-૨-૦ ઇનામ. ગાડુલીઆસ—દરબાર શ્રીરાયસિંહજી બહારસિંહજી રૂ. ૧૦) ગોળું ઘડીઆળ. ક્વાંટ—શ્રી દરબાર સાહેબ શ્રીફતેસિંહજી રૂ. ૧૧-૪-૦ ઇ-નામ વગેરે. ભીલપાદ—મણીભાઈ સ્વરૂપચંદ શેઠ રૂ. ૫) ઇનામ. ગર-બાડા—ડેપ્યુ. કલેક્ટર સાહેબ રૂ. ૩) ઇનામ મિઠાઈ.

રાજપીપળા વિભાગ.

અવીધા—શ્રીમંત મહારાજા સાહેબ રૂ. ૭) મિઠાઈ.

કાઠિયાવાડ વિભાગ.

ગુંદા—દેસાઈ ધનજી દામજી રૂ. ૧૫) સ્કૂલ જમાડી. રા. દેશ-રાજભાઈ રણછોડભાઈ તથા ગામ લોકો રૂ. ૧૨) સ્કૂલ જમાડી.

અમદાવાદ વિભાગ.

ગાંગડ—કન્યાશાળા. ગાંગડના ઠાકોર સાહેબ ચોપડીઓ તથા કપડાં રૂ. ૧૦-૩-૦ બરવાળા—મટોર વલ્લભદાસ ચોપડીઓ તથા રોકડા રૂ. ૫-૮-૩ સ્કૂલકમિટિના મેમ્બરો મિઠાઈ રૂ. ૪). ગાંગડ—છોકરા. ગાંગડના ઠાકોર સાહેબ પુસ્તકો તથા મિઠાઈ રૂ. ૨૫) વાસણાકેળીઆ—સ્કૂલકમિટિના મેમ્બરો તથા ગૃહસ્થો. સ્લેટો તથા ચોપડીઓ અને મિઠાઈ રૂ. ૭-૬-૦ વાગડ—તાલુકદારો તથા સદ્ગૃહસ્થો. કપડાં તથા મિઠાઈ રૂ. ૭) કોઠ—સ્કૂલકમિટિના મેમ્બરો વગેરે ચોપડીઓ તથા લુગડાં અને મિ-ઠાઈ રૂ. ૭-૮-૦ ચંદરવા—મગનલાલ નાગરદાસ વહીવટદાર. મેમ્બરો તથા ગૃહસ્થો. ચોપડીઓ, લુગડાં તથા સાકર રૂ. ૮) શાહપુર—મોહન-લાલ હરજીવન નિશાળ જમાડી રૂ. ૪-૧૨-૦ હરસોળ—ઉમરસદના કસ્તુરચંદ મોતીચંદ શેઠ વગેરે રૂ. ૨૨-૮-૦ જુમખરામ જગજીવન ઉમેદસંદ પતાસાં વગેરે રૂ. ૪) મનસુખ લક્ષ્મીચંદ પતાસાં. રૂ. ૨) હરસોળના વાણીઆના સતર સતાવીસના પંચ તરફથી પડીઆણ વગેરે રૂ. ૧૬) હરીસિંહ લાલચંદ પતાસાં તથા મિઠાઈ રૂ. ૩) મહીજ—સ્કૂલ-કમિટિના મેમ્બરો. વિદ્યાર્થિને જમાડ્યા. ૧૨-૮-૦ પાલડી—છોકરા તથા નરસિંહ દરબારસાહેબ પુસ્તક લુગડાં તથા મિઠાઈ રૂ. ૧૩-૫-૬

સુચના.

આ પત્રસંબંધી સર્વે લખાણુ એડિટર તરફ મોકલવું. નૅાટપેડ કાગળ લેવામાં નહિ આવે. સહી વગરનાં લખાણુ ઉપર ધ્યાન અપાશે નહિ.

છાપવા મોકલેલું લખાણુ ચોખ્ખે અક્ષરે કાગળની એકજ બાજુએ લખવું. તે અમુક માસમાં છાપવા અથવા નાપસંદ પડેલું લખાણુ પાછું મોકલવા બધાતા નથી. જરૂર હોય તો મોકલનારે પોતાને ખરચે મગાવી લેવું

શાળાખાતાના તેમજ બીજા ગૃહસ્થો કેળવણી તથા નિશાળવ્યવસ્થાને લગતા વિષય લખી મોકલશે તો તે પણ યોગ્ય અવકાશે ખુશીથી પ્રસિદ્ધ કરીશું.

મનીઑાર્ડર મોકલનારે કૂપન ઉપર પોતાનું ઠેકાણું, અને શી બાબતના પૈસા છે તે ચોખ્ખે અક્ષરે લખવું. તે વિના ભૂલ થવાનો સંભવ છે. પોસ્ટની ટિકેટો મોકલનારે દર રૂપીએ અર્ધા આનો વધારે મોકલવો; પોસ્ટ સિવાયની બીજી ટિકેટો લેવામાં આવશે નહિ.

આ પત્રની કિંમત અગાઉથીજ વરસ એકનો રૂ. ૧-૮-૦ રાખી છે, પોસ્ટેજ માફ. છૂટક નકલના પોસ્ટેજ સાથે અઢી આના; પદરના ખરચે લેનાર દસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષકો તથા સ્કૅાલરોને ટપાલ ખરચ સાથે રૂ. ૦-૧૨-૦.

વિષય લખી મોકલનારને પૈસા લેવાની ખુશી હોય તો તેમ સ્પષ્ટ લખવું વિષય પસંદ પડશે તો તેની અગત્ય વગેરે ઉપર વિચાર કરી દર છાપેલે પાને રૂ. ા આપવામાં આવશે. ચર્ચાપત્રનો એમાં સમાસ થશે નહિ.

જાહેર ખબરો છાપવાના ભાવ.

રૂ. ... ... લીટી. ૧... ... ... ૩ દસથી વધારે લીટીઓ માટે રૂ. ૧)- ની લીટીઓ ચાર પ્રમાણે. બાર માસ લગી લાગલાગટ હશે તો પ્રથમ પૂરો ચાર્જ અને તે પછી ના અગીઆર માસ લગી દર સાલે ½ ગણો ચાર્જ પડશે. ત્રણ માસ માટે પહેલે મહિને પૂરો ચાર્જ, અને પછી દરેક માસે ½ ચાર્જ લેવાશે.

શાળાપત્રની સાથે કોઈ પણ હૅંડબિલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

સૂચના.

આ પત્રસંબંધી સર્વે લખાણુ એડિટર તરફ મોકલવું. નૉટપેડ કાગળ લેવામાં નહિ આવે. સહી વગરનાં લખાણ ઉપર ધ્યાન અપાશે નહિ.

છાપવા મોકલેલું લખાણ ચોખ્ખે અક્ષરે કાગળની એકજ બાજુએ લખવું. તે અમુક માસમાં છાપવા અથવા નાપસંદ પડેલું લખાણ પાછું મોકલવો બંધાતા નથી. જરૂર હોય તો મોકલનારે પોતાને ખરચે મંગાવી લેવું.

શાળાખાતાના તેમજ બીજા ગૃહસ્થો કેળવણી તથા નિશાળવ્યવસ્થાને લગતા વિષય લખી મોકલશે તો તે પણ યોગ્ય અવકાશે ખુશીથી પ્રસિદ્ધ કરીશું.

મનીઑર્ડર મોકલનારે કૂપન ઉપર પોતાનું ઠેકાણું, અને શી બાબતના પૈસા છે તે ચોખ્ખે અક્ષરે લખવું. તે વિના ભૂલ થવાનો સંભવ છે. પોસ્ટની ટિકિટો મોકલનારે દર રૂપીએ અર્ધો આનો વધારે મોકલવો; પોસ્ટ સિવાયની બીજી ટિકિટો લેવામાં આવશે નહિ.

આ પત્રની કિંમત અગાઉથીજ વરસ એકનો રૂ. ૧—૦—૦ રાખી છે, પોસ્ટેજ માફ. છૂટક નકલના પોસ્ટેજ સાથે અઢી આના; પદરના ખરચે લેનાર દસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષકો તથા સ્કૉલરોને ટપાલ ખરચ સાથે રૂ. ૦—૧૨—૦.

વિષય લખી મોકલનારને પૈસા લેવાની ખુશી હોય તો તેમ સ્પષ્ટ લખવું. વિષય પસંદ પડશે તો તેની અગત્ય વગેરે ઉપર વિચાર કરી દર છાપેલે પાને રૂ. ૦॥ આપવામાં આવશે. ચર્ચાપત્રનો એમાં સમાસ થશે નહિ.

જાહેર ખબરો છાપવાના ભાવ.

રૂ. ... લીટી. તો પ્રથમ પૂરો ચાર્જ અને તે પછી-

૨... ... ... ૩ ના અગીઆર માસ સુધી દર માસે

દસથી વધારે લીટીઓ માટે રૂ. ૧)- ½ ગણો ચાર્જ પડશે. ત્રણ માસ માટે

ની લીટીઓ ચાર પ્રમાણે. પહેલે મહિને પૂરો ચાર્જ, અને પછી

બાર માસ લગી લાગલાગટ દરી દરેક માસે ½ ચાર્જ લેવાશે.

શાળાપત્રની સાથે કોઈ પણ હૅંડબિલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

અને **સોગંદની** ક્રિયા થઈ રહ્યા પછી નામદાર રાજાને **તેલ** લગાડવામાં આવે છે. ત્યારપછી **રાજ્યચિહ્નો** એક પછી એક અર્પણ કરવામાં આવે છે. એ થઈ રહ્યાં બાદ **આશીર્વાદ** અપાય છે, એટલે નામદાર રાજા **તખ્ત** પર બેસે છે. તે પછી નામદાર **રાણીને રાજ્યાભિષેક** થાય છે. એ સર્વ ક્રિયાઓનું સંક્ષેપમાં નીચે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

૧. **સ્વીકાર**—પ્રથમ કૅન્ટરબરીના આર્ચબિશપ (ધર્માધ્યક્ષ) અને બીજા કેટલાક મોટા સરકારી અમલદારો નામદાર રાજાને લોકો ઓળખી શકે અને ઉદ્‌ઘોષ સાથે પોતાના રાજા તરીકે વધાવી લે એવા હેતુથી તેમની સન્મુખ રજુ કરે છે.

૨. **સોગંદ**—ત્યારપછી ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરી રાજ્યના કાયદા તથા રીતરિવાજને અનુસરી રાજ્ય ચલાવવાના, પોતાના સઘળા વિચારોમાં દયા સાથે કાયદા તથા ન્યાયનો ઉપયોગ કરવાના, અને ધર્મનું (સુધારેલા પ્રૉટેસ્ટંટ ધર્મનું) રક્ષણ કરવાના નામદાર રાજા સોગંદ લે છે.

૩. **તેલ લગાડવાની ક્રિયા**—ત્યારબાદ ઈશ્વરની હાજરી તથા તેના આશીર્વાદ માટે ગંભીરતાથી પ્રાર્થના કીધા પછી નામદાર રાજાને પહેલાં મસ્તક* પર, પછી છાતી પર, અને તે પછી હાથ પર તેલ ચોપડવામાં આવે છે; કારણ કે ઇઝરાએલના લોકોને બોધ આપવા તથા તેના પર રાજ્ય ચલાવવા માટે પ્રાચીન સમયના રાજાઓને, પાદરીઓને, તથા ભવિષ્યવેત્તાઓને એજ પ્રમાણે પવિત્ર કરવામાં આવતા. તેલ ચોપડતી વખતે ધર્માધ્યક્ષ નીચે પ્રમાણેનાં આશીર્વચન બોલે છેઃ—

"ઈશ્વરના પુત્ર આપણા પ્રભુ ઈસુ ખ્રિસ્ત, જેમને તેમના પિતા તરફથી આનંદાત્મક તેલ (ઑઇલ ઑવ્ ગ્લૅડનેસ) ચોપડવામાં આવ્યું હતું, તે તમારા મસ્તક અને હૃદય ઉપર પવિત્ર આત્માના આશીર્વાદ અર્પો, અને તમારા હાથનાં કામો આબાદ થાઓ; તેની દૈવી કૃપાની મદદથી તમારી સ્રભાળ નીચે મુકાયલા લોકોનાં દ્રવ્ય, શાંતિ, તથા દૈવીપણાનું તમો રક્ષણ

---

* આ ક્રિયા હિંદુ લોકોની નિત્યનૈમિત્તિક ક્રિયાઓમાં મસ્તકથી ઊતરતાં ચરણ સુધીના અંગો સ્પર્શ કરવાના વિધિ જે ન્યાસના નામથી ઓળખાય છે તેનું કંઈક અંશે સ્મરણ કરાવે છે.

અને **સોગંદની** ક્રિયા થઈ રહ્યા પછી નામદાર રાજાને **તેલ** લગાડવામાં આવે છે. ત્યારપછી **રાજ્યચિહ્નો** એક પછી એક અર્પણ કરવામાં આવે છે. એ થઈ રહ્યાં બાદ **આશીર્વાદ** અપાય છે, એટલે નામદાર રાજા **તખ્ત** પર બેસે છે. તે પછી નામદાર **રાણીને રાજ્યાભિષેક** થાય છે. એ સર્વ ક્રિયાઓનું સંક્ષેપમાં નીચે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

૧. **સ્વીકાર**—પ્રથમ કૅન્ટરબરીના આર્ચબિશપ (ધર્માધ્યક્ષ) અને બીજા કેટલાક મોટા સરકારી અમલદારો નામદાર રાજાને લોકો ઓળખી શકે અને ઉદ્‌ઘોષ સાથે પોતાના રાજા તરીકે વધાવી લે એવા હેતુથી તેમની સન્મુખ રજુ કરે છે.

૨. **સોગંદ**—ત્યારપછી ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરી રાજ્યના કાયદા તથા રીતરિવાજને અનુસરી રાજ્ય ચલાવવાના, પોતાના સઘળા વિચારોમાં દયા સાથે કાયદા તથા ન્યાયનો ઉપયોગ કરવાના, અને ચર્ચનું (સુધારેલા પ્રૉટેસ્ટંટ ધર્મનું) રક્ષણ કરવાના નામદાર રાજા સોગંદ લે છે.

૩. **તેલ લગાડવાની ક્રિયા**—ત્યારબાદ ઈશ્વરની હાજરી તથા તેના આશીર્વાદ માટે ગંભીરતાથી પ્રાર્થના કીધા પછી નામદાર રાજાને પહેલાં મસ્તક* પર, પછી છાતી પર, અને તે પછી હાથ પર તેલ ચોપડવામાં આવે છે; કારણ કે ઈઝરાએલના લોકોને બોધ આપવા તથા તેમના પર રાજ્ય ચલાવવા માટે પ્રાચીન સમયના રાજાઓને, પાદરીઓને, તથા ભવિષ્યવેત્તાઓને એજ પ્રમાણે પવિત્ર કરવામાં આવતા. તેલ ચોપડતી વખતે ધર્માધ્યક્ષ નીચે પ્રમાણેનાં આશીર્વચન બોલે છેઃ—

"ઈશ્વરના પુત્ર આપણા પ્રભુ ઈસુ ખ્રિસ્ત, જેમને તેમના પિતા તરફથી આનંદાત્મક તેલ (ઑઈલ ઑવ ગ્લૅડનેસ) ચોપડવામાં આવ્યું હતું, તે તમારા મસ્તક અને હૃદય ઉપર પવિત્ર આત્માના આશીર્વાદ અર્પો, અને તમારા હાથનાં કામો આબાદ થાઓ; તેની દૈવી કૃપાની મદદથી તમારી સંભાળ નીચે મુકાયલા લોકોનાં દ્રવ્ય, શાંતિ, તથા દૈવીપણાનું તમો રક્ષણ

* આ ક્રિયા હિંદુ લોકોની નિત્યનૈમિત્તિક ક્રિયાઓમાં મસ્તકથી ઊતરતાં ચરણ સુધીના અંગો સ્પર્શ કરવાનો વિધિ જે ન્યાસના નામથી ઓળખાય છે તેનું કંઈક અંશે સ્મરણ કરાવે છે.

પવામાં આવ્યો છે, તેથી દૈવી વારસારૂપ સત્ય પ્રતિમાનો જુસ્સો તમારામાં આવો, અને હંમેશને માટે જેનો જય છે એવા સુખરૂપ અને સ્વતંત્ર રાજાધિરાજની (ઈશ્વરની) સાથે તમો રાજ્ય કરો ! આમીન."

વીંટી અપાયા પછી બાદશાહી સત્તા અને ન્યાયના ચિહ્ન તરીકે **ક્રૉસ સાથેનો રાજ્યદંડ** તેમને મળે છે, અને ન્યાય તથા દયાની યષ્ટિકા તરીકે ***કબુતરની આકૃતિ સાથેનો રાજ્યદંડ** મળે છે. તે આપતાં નીચેનાં વચનો ઉચ્ચારવામાં આવે છે:-"દયા એવી રીતની રાખજો કે બહુ નરમ ન થવાય; ન્યાય એવી રીતે કરજો કે દયા ભૂલી ન જવાય. દુષ્ટને શિક્ષા કરજો, સાચાનું રક્ષણ કરજો અને તેમને ઉત્તેજન આપજો, અને કયે માર્ગે જવું જોઈએ તે તમારી પ્રજાને બતાવજો." રાજ્યદંડો અપાયા પછી ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરી વેદિ પરથી તાજ (મુગટ) લાવવામાં આવે છે, અને ધર્માધ્યક્ષ આદરપૂર્વક નામદાર રાજાના મસ્તક પર તે મૂકે છે. લોકો તે જોઈ મોટેથી હર્ષનાદ કરતા બોલી ઊઠે છે કે 'ઈશ્વર રાજાનું રક્ષણ કરો.' તે પછી ધર્માધ્યક્ષ બોલે છે કે "ઈશ્વર તમોને કીર્તિ તથા સત્યનો મુગટ પહેરાવો; આ અમારા મંગળવચનદ્વારા સત્ય ધર્મ તથા સારાં કાર્યોનું બહુવિધ ફળ પામીને અખંડ રાજ્યકર્તાની (ઈશ્વરની) બક્ષીસથી શાશ્વત રાજ્યનો તાજ તમો મેળવો. આમીન."

સૌથી છેલ્લું વેદિ પરથી પવિત્ર **બાઈબલ** લાવવામાં આવે છે અને ધર્માધ્યક્ષ અને ધર્મગુરુઓ રાજાને તે આપતી વખતે એમ કહે છે કે "અમારા દયાળુ રાજા ! આ દુનીઆમાંની સૌથી વધારેમાં વધારે કીમતી ચીજ આ પુસ્તક છે, તે તે અમે તમને ભેટ કરીએ છીએ. એમાં ડહાપણ છે; એજ બાદશાહી કાયદો છે; એ ઈશ્વરની સાક્ષાત્ દેવવાણી છે."

૫. **આશીર્વાદ**—રાજાને આ પ્રમાણે તેલ ચોળી રાજ્યાભિષેક થયા પછી તથા સર્વ રાજ્યચિહ્નો મળ્યા પછી ધર્માધ્યક્ષ તેમને તથા તેમની સાથે તેમની સમસ્ત પ્રજાને ગંભીરતાથી આશીર્વાદ દે છે, અને તે મંગળ વચનોનો દરેક ભાગ બોલાઈ રહે એટલે મોટેથી તથા ખરા અંતઃકરણથી 'આમીન' શબ્દનો ઉચ્ચાર કરવામાં આવે છે.

---

* કબુતર એ નિર્દોષતા, નમ્રતા, અને પ્રેમનું સૂચક છે, તેમજ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે પવિત્ર આત્માનું લાક્ષણિક ચિહ્ન છે.

પવામાં આવ્યો છે, તેથી દૈવી વારસારૂપ સત્ય પ્રતિજ્ઞાનો જુસ્સો તમારામાં આવો, અને હંમેશને માટે જેનો જય છે એવા સુખરૂપ અને સ્વતંત્ર રાજાધિરાજની (ઈશ્વરની) સાથે તમો રાજ્ય કરો ! આમીન."

વીંટી અપાયા પછી બાદશાહી સત્તા અને ન્યાયના ચિહ્ન તરીકે **ક્રૉસ સાથેનો** રાજ્યદંડ તેમને મળે છે, અને ન્યાય તથા દયાની યષ્ટિકા તરીકે *કબુતરની **આકૃતિ સાથેનો** રાજ્યદંડ મળે છે. તે આપતાં નીચેનાં વચનો ઉચ્ચારવામાં આવે છેઃ—"દયા એવી રીતની રાખજે કે બહુ નરમ ન થવાય; ન્યાય એવી રીતે કરજે કે દયા ભૂલી ન જવાય. દુષ્ટને શિક્ષા કરજે, સાચાનું રક્ષણ કરજે અને તેમને ઉત્તેજન આપજે, અને કયે માર્ગે જવું જોઈએ તે તમારી પ્રજાને બતાવજે." રાજ્યદંડો અપાયા પછી ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરી વેદિ પરથી તાજ (મુગટ) લાવવામાં આવે છે, અને ધર્માધ્યક્ષ આદરપૂર્વક નામદાર રાજાના મસ્તક પર તે મૂકે છે. લોકો તે જોઈ મોટેથી હર્ષનાદ કરતા બોલી ઊઠે છે કે 'ઇશ્વર રાજાનું રક્ષણ કરો.' તે પછી ધર્માધ્યક્ષ બોલે છે કે "ઈશ્વર તમોને કીર્તિ તથા સત્યનો મુગટ પહેરાવો; આ અમારા મંગળવચનદ્વારા સત્ય ધર્મ તથા સારાં કાર્યોનું બહુવિધ ફળ પામીને અખંડ રાજ્યકર્તાની (ઇશ્વરની) બક્ષીસથી શાશ્વત રાજ્યનો તાજ તમો મેળવો. આમીન."

સૌથી છેલ્લું વેદિ પરથી પવિત્ર બાઈબલ લાવવામાં આવે છે અને ધર્માધ્યક્ષ અને ધર્મગુરુઓ રાજાને તે આપતી વખતે એમ કહે છે કે "અમારા દયાળુ રાજા ! આ દુનીઆમાંની સૌથી વધારેમાં વધારે કીમતી ચીજ આ પુસ્તક છે, ને તે અમે તમને ભેટ કરીએ છીએ. એમાં ડહાપણ છે; એજ બાદશાહી કાયદો છે; એ ઇશ્વરની સાક્ષાત્ દેવવાણી છે."

પ. આશીર્વાદ—રાજાને આ પ્રમાણે તેલ ચોળી રાજ્યાભિષેક થયા પછી તથા સર્વ રાજ્યચિહ્નો મળ્યા પછી ધર્માધ્યક્ષ તેમને તથા તેમની સાથે તેમની સમસ્ત પ્રજાને ગંભીરતાથી આશીર્વાદ દે છે, અને તે મંગળ વચનોનો દરેક ભાગ બોલાઈ રહે એટલે મોટેથી તથા ખરા અંતઃકરણથી 'આમીન' શબ્દનો ઉચ્ચાર કરવામાં આવે છે.

---

* કબુતર એ નિર્દોષતા, નમ્રતા, અને પ્રેમનું સૂચક છે, તેમજ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે પવિત્ર આત્માનું લાક્ષણિક ચિહ્ન છે.

રાણીએ પહેરેલા ઝભ્ભા તથા જવાહીરના ચિહ્નોથી ક્રિયાનું બાદશાહીપણું સ્પષ્ટ માલમ પડી આવે છે.

વસ્ત્ર—તેલ ચોપડવાની ક્રિયા થઈ રહ્યા પછી નામદાર રાજા ચાર વસ્ત્ર ધારણ કરે છે—(૧) એક સાદું લૉનનું વસ્ત્ર, (૨) સોનેરી લપ્પાનો પહોળી બાંયનો એક લાંબો કોટ, (૩) ત્રણ ઇંચ પહોળો સોનેરી લપ્પાનો એક પટો, અને (૪) બાદશાહી ઝભ્ભો. ત્રીજા વસ્ત્ર તરીકે ગણાવેલા પટાને બન્ને છેડે સફેદ જમીન પર સેંટ જ્યૉર્જનો રેડ ક્રૉસ હોય છે. તે ક્રૉસ પર શહેનશાહતના ચિહ્ન તરીકે ગરુડ હોય છે, તેના પર ચડતા અનુક્રમે નીચેના ફૂલો અથવા બીજાં સૂચક ચિહ્નો હોય છે—ઈંગ્લાંડનું ગુલાબ, સ્કૉટલાંડનું થિસલ[1], આયર્લાંડનું શૅમ્રાક[2], વેલ્સનું ડ્રેગન[3], હિંદુસ્તાનનું કમળ, કૅનેડાનું મેપલ[4], દક્ષિણ આફ્રિકાનું વૉટલ[5] ફ્લાવર, ઑસ્ટ્રેલિયાના ચિહ્ન તરીકે સધર્ન ક્રૉસ, અને ન્યુઝીલાન્ડ દર્શાવનારે ત્યાંના વાવટા પર તારાઓ હોય છે તેના તારા.

મુગટ—મહારાણી વિક્ટોરીઆની કારકીર્દીમાં રાજ્યના જવાહીરમાં એક કીમતીમાં કીમતી વધારો કોહીનુરનો થયો હતો. આ માંગલિક પ્રસંગે ધારણ કરેલા જવાહીરમાં તે કોહીનુર તથા તેના કરતાં પણ ચઢીઆતો દક્ષિણ આફ્રિકાનો કુલિનાન નામનો હીરો જેનું નામ નામદાર રાજાની ઇચ્છાથી સ્ટાર ઑવ આફ્રિકા આપવામાં આવનાર છે, તે બન્ને હતા. દુનીઆના સઘળા ભાગોમાંથી આવેલા આવા ચડીઆતા રત્નોને લીધે મુગટ, ગોળો, તથા રાજ્યદંડ વિલક્ષણ શોભા આપતા હતા. પહેલા રોમન લોકોમાં આવો મુકુટ હતો, અને એવોજ ચાર્લ્સ ધ ગ્રેટનો પણ હતો, છતાં આપણી શહેનશાહતનો આ અદ્ભુત મુકુટ બરાબર તેના કરતાં પણ વિશેષ પરાક્રમ દર્શાવે છે.

રાજ્યાભિષેકની ખુરસી—ઉપર વર્ણવેલા મુકુટના મહત્ત્વ જેટલુંજ એનું પણ મહત્ત્વ છે. એ સંબંધી ઇતિહાસ ખાસ જાણવા લાયક છે. એ ખુરસીમાંનો પથ્થર 'સ્ટોન ઑવ ડેસ્ટિની'ને નામે સુપ્રસિદ્ધ છે. એનું કહેવાય

---

(૧) કાંટાવાળો છોડ. (૨) એક જાતનો છોડ. એનું પાંદડું ત્રણ પાંદડીઓનું બનેલું હોય છે. (૩) એક જાતનો સર્પ. (૪) એક જાતનું ઝાડ. (૫) એક જાતના ઝાડનું ફૂલ. એ ઝાડની છાલ ચામડાં કમાવવામાં ઉપયોગની છે.

રાણીએ પહેરેલા ઝભા તથા જવાહીરનાં ચિહ્નોથી ક્રિયાનું બાદશાહીપણું સ્પષ્ટ માલમ પડી આવે છે.

વસ્ત્ર—તેલ ચોપડવાની ક્રિયા થઈ રહ્યા પછી નામદાર રાજા ચાર વસ્ત્ર ધારણ કરે છેઃ—(૧) એક સાદું લૅાનનું વસ્ત્ર, (૨) સોનેરી લપ્પાનો પહોળી બાંયવાળો એક લાંબો કોટ, (૩) ત્રણ ઈંચ પહોળો સોનેરી લપ્પાનો એક પટો, અને (૪) બાદશાહી ઝભો. ત્રીજા વસ્ત્ર તરીકે ગણાવેલા પટાને બંને છેડે સફેદ જમીન પર સેંટ જ્યૉર્જનો રેડ ક્રૉસ હોય છે. તે ક્રૉસ પર શહેનશાહતના ચિહ્ન તરીકે ગરૂડ હોય છે, તેના પર ચડતા અનુક્રમે નીચેનાં ફૂલો અથવા બીજાં સૂચક ચિહ્નો હોય છેઃ—ઇંગ્લાંડનું ગુલાબ, **સ્કૉટલાંડનું** થિસલ[1], **આયર્લાંડનું** શૅમ્રૉક[2], વેલ્સનું ડ્રેગન[3], હિંદુસ્તાનનું કમળ, કૅનેડાનું મેપલ[4], દક્ષિણ આફ્રિકાનું વૅાટલ[5] ફ્લાવર, ઑસ્ટ્રેલિઆના ચિહ્ન તરીકે સધર્ન ક્રૉસ, અને ન્યુઝીલાંડ દર્શાવવાને ત્યાંના વાવટા પર તારાઓ હોય છે તેવા તારા.

મુગટ—મહારાણી વિક્ટોરીઆની કારકીર્દીમાં રાજ્યના જવાહીરમાં એક કીમતીમાં કીમતી વધારો કોહીનુરનો થયો હતો. આ માંગલિક પ્રસંગે ધારણ કરેલા જવાહીરમાં તે કોહીનુર તથા તેના કરતાં પણ ચઢીઆતો દક્ષિણ આફ્રિકાનો કુલિનન નામનો હીરો જેનું નામ નામદાર રાજાની ઇચ્છાથી **સ્ટાર ઑવ આફ્રિકા** આપવામાં આવનાર છે, તે બંને હતા. દુનીઆના સઘળા ભાગોમાંથી આવેલા આવા ચકચકિત રત્નોને લીધે મુગટ, ગોળો, તથા રાજ્યદંડ વિલક્ષણ શોભા આપતા હતા. પહેલાં રોમન લોકોમાં આવો મુકુટ હતો, અને એવોજ ચાર્લ્સ ધ ગ્રેટનો પણ હતો; છતાં આપણી શહેનશાહતનો આ અદ્ભુત મુકુટ ખરેખર તેના કરતાં પણ વિશેષ પરાક્રમ દર્શાવે છે.

રાજ્યાભિષેકની ખુરસી—ઉપર વર્ણવેલા મુકુટના મહત્ત્વ જેવુંજ એનું પણ મહત્ત્વ છે. એ સંબંધી ઇતિહાસ ખાસ જાણવા લાયક છે. એ ખુરસીમાંનો પથ્થર "સ્ટોન ઑવ ડેસ્ટિની"ને નામે સુપ્રસિદ્ધ છે. એવું કહેવાય

---

(૧) કાંટાવાળો છોડ. (૨) એક જાતનો છોડ. એનું પાંદડું ત્રણ પાંદડીઓનું બનેલું હોય છે. (૩) એક જાતનો સર્પ. (૪) એક જાતનું વૃક્ષ. (૫) એક જાતના ઝાડનું ફૂલ. એ ઝાડની છાલ ચામડું કમાવવામાં ઉપયોગની છે.

જણાવે છે કે 'સાહેબો, નામદાર રાજા જ્યોર્જ જે આ રાજ્યના નિઃસંશય રાજા છે તેમને હું તમારી સન્મુખ રજુ કરૂં છું; માટે તમો બધા જેઓ આજે તમારો ભક્તિભાવ દર્શાવવા આવ્યા છો તેઓ સર્વે તેવી રીતે તમારો ભક્તિભાવ દર્શાવવા રાજી છો કે?

આ ઉપરથી લોકો ફરી ફરીને હર્ષના ભારે પોકારો કરી પોતાની રાજીખુશી તથા આનંદ પ્રદર્શિત કરે છે, અને સઘળા એકે અવાજે બોલી ઊઠે છે કે:–

"ઈશ્વર રાજા જ્યોર્જનું રક્ષણ કરો."

ભૈરવી ('પશુમાં પડી એક તકરાર') એ રાહે.

કરો જય શબ્દ તણો ઉચ્ચાર,
રાજ્યારૂઢ થયા છે પંચમ જ્યોર્જ પ્રજાપ્રતિપાળ,
થયો છે આનંદ આજ અપાર. કરો જય. ૧
ધન્ય જુન મહિનાની તારીખ બાવીસમી ગુરુવાર,
સને ઓગણીસસેં અગીઆરે મળ્યો તાજ અધિકાર,
અવિચળ રહો રાજદરબાર. કરો જય. ૨
અઢારસેં પાંસઠ સન જુનની તારીખ ત્રીજી શનિવાર,
જન્મદિવસ મંગળ સુખકર નૃપ જ્યોર્જ તણો નિરધાર,
ખરે તે ધન્ય સમયને વાર. કરો જય. ૩
ઓગણીસસેં પાંચ તણો સન સ્મરણ કરો સુખકાર,
પ્રવાસ માટે જ્યોર્જ પધાર્યા હતા હિંદ મોઝાર,
હતા યુવરાજ પદે પ્રેમાળ. કરો જય. ૪
મુસાફરી કરી પૂર્ણ થયા નિજ દેશ જવા તૈયાર,
હિંદકિનારે ઉભા રહી સિંચી વચનામૃત ધાર,
જણાવ્યા અતિશય સ્તુત્ય વિચાર, કરો જય. ૫
"જાતિ ધર્મના ભેદ તણો દૂર કરીને સર્વ વિચાર,
હિંદ પ્રજાના હિત તરફ દીલ દોરીશું નિરધાર,"
હૃદયના છે ઉત્તમ ઉદ્ગાર. કરો જય. ૬
ધન્ય ભૂપના ચિત્ત વિષે છે પ્રજાપ્રેમ હદપાર,

જણાવે છે કે 'સાહેબો, નામદાર રાજા જયોર્જ જે આ રાજ્યના નિઃસંશય રાજા છે તેમને હું તમારી સન્મુખ રજુ કરૂં છું; માટે તમો બધા જેઓ આજે તમારો ભક્તિભાવ દર્શાવવા આવ્યા છો તેઓ સર્વ તેવી રીતે તમારો ભક્તિભાવ દર્શાવવા રાજી છો કે?

આ ઉપરથી લોકો ફરી ફરીને હર્ષના ભારે પોકારો કરી પોતાની રાજીખુશી તથા આનંદ પ્રદર્શિત કરે છે, અને સઘળા એકે અવાજે બોલી ઊઠે છે કે:—

"ઈશ્વર રાજા જ્યૉર્જનું રક્ષણ કરો."

ભૈરવી ('પશુમાં પડી એક તકરાર') એ રાહે.

કરો જય શબ્દ તણો ઉચ્ચાર,
રાજ્યારૂઢ થયા છે પંચમ જયોર્જ પ્રજાપ્રતિપાળ,
થયો છે આનંદ આજ અપાર. કરો જય. ૧
ધન્ય જુન મહિનાની તારીખ બાવીસમી ગુરુવાર,
સને ઓગણીસસેં અગીઆરે મળ્યો તાજ અધિકાર,
અવિચળ રહો રાજદરબાર. કરો જય. ૨
અઢારસેં પાંસઠ સન જુનની તારીખ ત્રીજી શનિવાર,
જન્મદિવસ મંગળ સુખકર નૃપ જયોર્જ તણો નિરધાર,
ખરે તે ધન્ય સમયને વાર. કરો જય. ૩
ઓગણીસસેં પાંચ તણો સન સ્મરણ કરો સુખકાર,
પ્રવાસ માટે જયોર્જ પધાર્યા હતા હિંદ મોઝાર,
હતા યુવરાજ પદે પ્રેમાળ. કરો જય. ૪
મુસાફરી કરી પૂર્ણ થયા નિજ દેશ જવા તૈયાર,
હિંદકિનારે ઉભા રહી સિંચી વચનામૃત ધાર,
જણાવ્યા અતિશય સ્તુત્ય વિચાર, કરો જય. ૫
"જાતિ ધર્મના ભેદ તણો દૂર કરીને સર્વ વિચાર,
હિંદ પ્રજાના હિત તરફ દીલ દોરીશું નિરધાર,"
હૃદયના છે ઉત્તમ ઉદ્‌ગાર. કરો જય. ૬
ધન્ય ભૂપના ચિત્ત વિષે છે પ્રજાપ્રેમ હદપાર,

રાજસ્તુતિ.

चकोराणां चन्द्रः कुसुमसमयः काननभुवां
सरोजानां भानुः कुवलयकदम्बं मधुलिहाम् ।
मयूराणां मेघः प्रथयति यथा चेतसि सुखं
तथास्माकं प्रीतिं जनयति तवालोकनमिदम् ॥

ચંદ્ર જેમ ચકોરના, વસંત જેમ વનભૂમિના, સૂર્ય જેમ કમલોના, કમલ સમૂહ જેમ ભ્રમરના, અને મેઘ જેમ મોરના ચિત્તને આનંદ આપે છે, તેમ, હે રાજન્, આ આપનું દર્શન અમારા ચિત્તને પ્રસન્ન કરે છે.

આશીર્વાદ.

आयुस्ते नरवीर वृद्धिमयतां हेमन्तरात्रिर्यथा
लोकानां प्रियवर्धनो भव सदा हेमन्तसूर्यो यथा ।
जाल्मानां भयवर्धनो भव सदा हेमन्ततोयं यथा
नाशं यान्तु तवारयोऽपि सततं हेमन्तपद्मं यथा ॥

હે નરવીર, હેમંત ઋતુની રાત્રીની માફક આપનું આયુષ્ય વૃદ્ધિ પામો. જેમ હેમંત ઋતુનો સૂર્ય લોકોને સુખકર થાય છે, તેમ આપ પણ પ્રજાના સુખમાં સદા વૃદ્ધિ કરનાર થાઓ. જેમ હેમંત ઋતુમાં માણસો જલથી ભય પામે છે, તેમ દુષ્ટ લોકો આપનાથી હંમેશાં વધારે ને વધારે બીતા રહો જેમ હેમત ઋતુમાં કમલ નાશ પામે છે, તેમ આપના શત્રુઓ પણ હંમેશને માટે નાશ પામો.

केळवणी.[1]

આ મહાન્ શિક્ષકમંડળના પ્રમુખપદને શોભાવે એવા, મારાથી વિશેષ યોગ્યતા, જ્ઞાન, ને અનુભવવાળા પુરુષો વડોદરાના રાજ્યમાં છે છતાં

---

૧ વડોદરાના 'શિક્ષકસમાજ'ના ઇ. સ. ૧૯૧૦ ના વાર્ષિક સમારંભમાં પ્રમુખપદે આપેલું વ્યાખ્યાન.

રાજસ્તુતિ.

चकोराणां चन्द्रः कुसुमसमयः काननभुवां
सरोजानां भानुः कुवलयकदम्बं मधुलिहाम् ।
मयूराणां मेघः मथयति यथा चेतसि सुखं
तथास्माकं प्रीतिं जनयति तवालोकनमिदम् ॥

ચંદ્ર જેમ ચકોરના, વસંત જેમ વનભૂમિના, સૂર્ય જેમ કમલોના, કમલ સમૂહ જેમ ભ્રમરના, અને મેઘ જેમ મોરના ચિત્તને આનંદ આપે છે, તેમ, હે રાજન્, આ આપનું દર્શન અમારા ચિત્તને પ્રસન્ન કરે છે.

આશીર્વાદ.

आयुस्ते नरवीर वृद्धिमयतां हेमन्तरात्रिर्यथा
लोकानां प्रियवर्धनो भव सदा हेमन्तसूर्यो यथा ।
जाल्मानां भयवर्धनो भव सदा हेमन्ततोयं यथा
नाशं यान्तु तवारयोऽपि सततं हेमन्तपद्मं यथा ॥

હે નરવીર, હેમંત ઋતુની રાત્રીની માફક આપનું આયુષ્ય વૃદ્ધિ પામો. જેમ હેમંત ઋતુનો સૂર્ય લોકોને સુખકર થાય છે, તેમ આપ પણ પ્રજાના સુખમાં સદા વૃદ્ધિ કરનાર થાઓ. જેમ હેમંત ઋતુમાં માણસો જલથી ભય પામે છે, તેમ દુષ્ટ લોકો આપનાથી હંમેશાં વધારે ને વધારે બીતા રહો. જેમ હેમંત ઋતુમાં કમલ નાશ પામે છે, તેમ આપના શત્રુઓ પણ હંમેશને માટે નાશ પામો.

केळवणी.[1]

આ મહાન્ શિક્ષકમંડળના પ્રમુખપદને શોભાવે એવા, મારાથી વિશેષ યોગ્યતા, જ્ઞાન, ને અનુભવવાળા પુરુષો વડોદરાના રાજ્યમાં છે છતાં

---

૧ વડોદરાના 'શિક્ષકસમાજ'ના ઇ. સ. ૧૯૧૦ ના વાર્ષિક સમારંભમાં પ્રમુખપદે આપેલું વ્યાખ્યાન.

કહેવાઈએ. આમ કેળવણીના શારીરિક ને માનસિક એવા બે મુખ્ય વિભાગ થાય છે.

શારીરિક કેળવણી—પ્રથમ આપણે શારીરિક કેળવણી વિષે વિચાર કરીશું. પ્રાચીન સમયમાં આપણા દેશમાં ધાર્મિક બંધનથીજ શરીર અનેક રીતે કસાતું ને શુદ્ધ રહેતું. પ્રાતઃકાળમાં વહેલા ઊઠી દન્તધાવન આદિથી મુકત થઈ સ્નાન કરી આહ્નિક કર્મ આટોપી લઈ વિદ્યાભ્યાસમાં મગ્ન થવું એ શિષ્યનો ધર્મ હતો. આહ્નિક કર્મમાં પ્રાણાયામ, સૂર્યને દંડવત્ આદિથી શરીર કસાતું. આ બધું મળસકું થતા પહેલાંજ કરવામાં આવતું, એમ પાણિનિના 'ऊकालोऽज्झ्रस्वदीर्घप्लुतः' એ સૂત્ર ઉપરથી પણ જણાય છે. એ સૂત્રમાં હ્રસ્વ, દીર્ઘ, ને પ્લુત સ્વરનું લક્ષણ આપ્યું છે. પ્રાતઃકાળમાં કૂકડો 'કુકરે કૂઊક' એમ સ્વર ઉચ્ચારે છે તેમાં હ્રસ્વ, દીર્ઘ, ને પ્લુત ત્રણે ઉકાર અનુક્રમે આવી જાય છે. **उश्च ऊश्च ऊ३श्च वः, वां काल इव कालो यस्य सोऽच् क्रमाद्ध्रस्वदीर्घप्लुतसंज्ञः स्यात्** આવી ભટ્ટોજિ દીક્ષિતની સૂત્ર પર વૃત્તિ છે. અર્થ એવો છે કે કુક્કુટના સ્વરમાં જે ત્રણ उकार રહ્યા છે તેના ઉચ્ચારણકાળ જેટલો જે સ્વરનો ઉચ્ચારણકાળ છે તે સ્વર ક્રમે હ્રસ્વ, દીર્ઘ, ને પ્લુત કહેવાય છે. શિષ્યવર્ગ કુક્કુટના સ્વરસમયે ઊઠતો ન હોય તો પાણિનિ આવું સૂત્ર કહે નહિ. પ્રાતઃકાળે વહેલા ઊઠવું એ આરોગ્યશાસ્ત્રના નિયમોને અનુસારે પણ શરીરને સુખકર છે. આ રીતે રૂઢિ ને ધાર્મિક બંધનને લીધે શરીરનાં આરોગ્ય ને શુદ્ધિ બને સચવાતાં. વળી તે સમયે જીવન હાલના જેવું પ્રવૃત્તિમય નહોતું, જીવનયાત્રા હાલના જેવી દુષ્કર નહોતી, હાલના જેવાં અસંતોષ ને વૈભવની તૃષ્ણા નહોતાં, ને હાલના જેવાં હાનિકારક સામાજિક બન્ધનો પણ નહોતાં. બ્રહ્મચર્યના સેવનથી ને ઇન્દ્રિયોના નિગ્રહથી શરીર શુદ્ધ ને નીરોગ રહી મનોબળ કેવું વધે છે તે તે સમયના લોકો સારી રીતે સમજતા હતા. હાલની પરિસ્થિતિ વિપરીત થઈ છે ને શરીર કસવાની વિશેષ જરૂર છે, તોપણ શારીરિક કસરત પર જોઈએ તેવું લક્ષ શાળાઓમાં પણ આપવામાં આવતું નથી ને અભ્યાસક્રમમાં ને નિશાળની વ્યવસ્થામાં એ સંબન્ધી ઘણો સુધારો થવાની જરૂર છે. જેમ સરકારી પ્રાથમિક ટ્રેનિંગ કૉલેજોમાં છે તેમ અભ્યાસક્રમમાં શારીરિક કેળવણીને દાખલ

કહેવાઈએ. આમ કેળવણીના શારીરિક ને માનસિક એવા બે મુખ્ય વિભાગ થાય છે.

શારીરિક કેળવણી—પ્રથમ આપણે શારીરિક કેળવણી વિષે વિચાર કરીશું. પ્રાચીન સમયમાં આપણા દેશમાં ધાર્મિક બંધનથીજ શરીર અનેક રીતે કસાતું ને શુદ્ધ રહેતું. પ્રાતઃકાળમાં વહેલા ઊઠી દન્તધાવન આદિથી મુકત થઈ સ્નાન કરી આહ્નિક કર્મ આટોપી લઈ વિદ્યાભ્યાસમાં મગ્ન થવું એ શિષ્યનો ધર્મ હતો. આહ્નિક કર્મમાં પ્રાણાયામ, સૂર્યને દંડવત્ આદિથી શરીર કસાતું. આ બધું મળસકું થતા પહેલાંજ કરવામાં આવતું, એમ પાણિનિના ‘ऊकालोऽज्झस्वदीर्घप्लुतः’ એ સૂત્ર ઉપરથી પણ જણાય છે. એ સૂત્રમાં હ્રસ્વ, દીર્ઘ, ને પ્લુત સ્વરનું લક્ષણ આપ્યું છે. પ્રાતઃકાળમાં કૂકડો ‘કુકરે કૂઊક’ એમ સ્વર ઉચ્ચારે છે તેમાં હ્રસ્વ, દીર્ઘ, ને પ્લુત ત્રણે ઉકાર અનુક્રમે આવી જાય છે. **उश्च ऊश्च ऊ३श्च वः, वां काल इव कालो यस्य सोऽच् क्रमाद्ध्रस्वदीर्घप्लुतसंज्ञः स्यात्** આવી ભટ્ટોજિ દીક્ષિતની સૂત્ર પર વૃત્તિ છે. અર્થ એવો છે કે કુક્કુટના સ્વરમાં જે ત્રણ ઉકાર રહ્યા છે તેના ઉચ્ચારણકાળ જેટલો જે સ્વરનો ઉચ્ચારણકાળ છે તે સ્વર ક્રમે હ્રસ્વ, દીર્ઘ, ને પ્લુત કહેવાય છે. શિષ્યવર્ગ કુક્કુટના સ્વરસમયે ઊઠતો ન હોય તો પાણિનિ આવું સૂત્ર કહે નહિ. પ્રાતઃકાળે વહેલા ઊઠવું એ આરોગ્યશાસ્ત્રના નિયમોને અનુસારે પણ શરીરને સુખકર છે. આ રીતે રૂઢિ ને ધાર્મિક બંધનને લીધે શરીરનાં આરોગ્ય ને શુદ્ધિ બને સચવાતાં. વળી તે સમયે જીવન હાલના જેવું પ્રવૃત્તિમય નહોતું, જીવનયાત્રા હાલના જેવી દુષ્કર નહોતી, હાલના જેવાં અસંતોષ ને વૈભવની તૃષ્ણા નહોતાં, ને હાલના જેવાં હાનિકારક સામાજિક બન્ધનો પણ નહોતાં. બ્રહ્મચર્યના સેવનથી ને ઇન્દ્રિયોના નિગ્રહથી શરીર શુદ્ધ ને નીરોગ રહી મનોબળ કેવું વધે છે તે તે સમયના લોકો સારી રીતે સમજતા હતા. હાલની પરિસ્થિતિ વિપરીત થઈ છે ને શરીર કસવાની વિશેષ જરૂર છે, તોપણ શારીરિક કસરત પર જોઈએ તેવું લક્ષ શાળાઓમાં પણ આપવામાં આવતું નથી ને અભ્યાસક્રમમાં ને નિશાળની વ્યવસ્થામાં એ સંબન્ધી ઘણો સુધારો થવાની જરૂર છે. જેમ સરકારી પ્રાથમિક ટ્રેનિંગ કૉલેજોમાં છે તેમ અભ્યાસક્રમમાં શારીરિક કેળવણીને દાખલ

શરીરને હાનિકારક ટેવો—બાળપણથી કેટલીક ખરાબ ટેવ પડી જાય છે તે શરીરને નુકસાનકારક થાય છે. એવી ટેવો પ્રાથમિક શાળામાં દૂર કરી શકાય છે. છોકરાને હમેશ ટટાર બેસવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. ઘણી વખત તેઓ વાંકા વળીને, પગ પર પગ ચઢાવીને બેસે છે. આથી આગળ જતા ખુધા થઈ જવાનો સભવ રહે છે વળી એટલું પણ યાદ રાખવાનુ છે કે શરીરની સ્થિતિથી મનની સ્થિતિ પર અસર થાય છે. શરીર ટટાર ને સ્ફૂર્તિમા હોય તો મન પણ સાવધાન ને સ્ફૂર્તિમા રહે છે; માટે વર્ગમા છોકરા કેવી રીતે બેઠા છે તે પર હમેશ શિક્ષકે નજર રાખવાની જરૂર છે તેની નજર બધે ફરતી રહેવી જોઈએ ને બરાબર ન બેઠેલા છોકરાને પકડી કાઢી તેમને બરાબર બેસવાની આજ્ઞા કરવી જોઈએ. વળી લખવાનુ કે વાચવાનુ કામ કરતી વખતે છોકરા જોઈએ તેથી વધારે નીચા વળે છે ને પુસ્તક આંખની ઘણુજ નજીક રાખે છે. આથી આગળ જતા ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે શરીરને હાનિ થાય છે, નજર ટુકી થાય છે, ને ચશ્મા પહેરવાની જરૂર પડે છે. ચશ્માનો ઉપયોગ અગાઉ કરતા કેટલો બધો વધી ગયો છે! અંગ્રેજી ભણેલામાથી સેંકડે ૫૦ ટકા ચશ્મા પહેરતા જણાય છે એ શુ શોચનીય નથી! કેટલીક વખત તો ચશ્મા એ વિદ્વત્તાનાં સૂચક છે એવા ભૂલભરેલા વિચારથી આનંદમા ગ્રહણ કરાય છે ને પછી ચોંટી બેસે છે તે છૂટાતા નથી કેટલાક છોકરા અનુકરણ કરવાની મનુષ્યમાત્રની પ્રકૃતિથી દેખાદેખીને ચશ્મા પહેરતા શીખે છે આંખમા બગાડજ હોય ને ચશ્મા પહેરવાની જરૂરજ હોય તો તે પહેરવામા કંઈ હરકત નથી. વળી વાચતી વખતે જરૂર હોય તો તેજ વખતે પહેરવા, હમેશ પહેરવા નહિ યાદ રાખવુ કે અમુક કાર્ય વારવાર કરવાથી ટેવ પડી જાય છે ને ટેવ પડી ગયા પછી તે કાઢી શકાતી નથી. ટેવ એ એવી તો પ્રબળ છે કે મનુષ્ય એક વાર તેના સપાટામા આવ્યો કે તેમાથી નીકળી શકતો નથી, ને તેને પોતાને ખબર પડતા પહેલા પણ તે તેનો દાસ થઈ ગયો હોય છે ને સ્વાતંત્ર્ય ખોઈ કેવળ તેને અધીનજ થઈ રહ્યો હોય છે માબાપોને શિક્ષકોની ફરજ છે કે તેમણે છોકરાને આ અનિષ્ટ ટેવ પડવા ન દેવી, ને ચશ્મા એ મુખમુદ્રાનું ભૂષણ છે કે પાણ્ડિત્યનું સૂચક છે એવા ભૂલભરેલા

શરીરને હાનિકારક ટેવો—બાળપણથી કેટલીક ખરાબ ટેવ પડી જાય છે તે શરીરને નુકસાનકારક થાય છે. એવી ટેવો પ્રાથમિક શાળામાં દૂર કરી શકાય છે. છોકરાંને હમેશ ટટાર બેસવાની ટેવ પાડવી જોઈએ: ઘણી વખત તેઓ વાંકા વળીને, પગ પર પગ ચઢાવીને બેસે છે. આથી આગળ જતાં ખુંધાં થઈ જવાનો સંભવ રહે છે. વળી એટલું પણ યાદ રાખવાનું છે કે શરીરની સ્થિતિથી મનની સ્થિતિ પર અસર થાય છે. શરીર ટટાર ને સ્ફૂર્તિમાં હોય તો મન પણ સાવધાન ને સ્ફૂર્તિમાં રહે છે; માટે વર્ગમાં છોકરાં કેવી રીતે બેઠાં છે તે પર હમેશ શિક્ષકે નજર રાખવાની જરૂર છે. તેની નજર બધે ફરતી રહેવી જોઈએ ને બરાબર ન બેઠેલાં છોકરાંને પકડી કાઢી તેમને બરાબર બેસવાની આજ્ઞા કરવી જોઈએ. વળી લખવાનું કે વાંચવાનું કામ કરતી વખતે છોકરાં જોઈએ તેથી વધારે નીચાં વળે છે ને પુસ્તક આંખની ઘણુંજ નજીક રાખે છે. આથી આગળ જતાં ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે શરીરને હાનિ થાય છે, નજર ટુંકી થાય છે, ને ચશ્માં પહેરવાની જરૂર પડે છે. ચશ્માંનો ઉપયોગ અગાઉ કરતાં કેટલો બધો વધી ગયો છે ! અંગ્રેજી ભણેલામાંથી સેંકડે ૫૦ ટકા ચશ્માં પહેરતા જણાય છે એ શું શોચનીય નથી ! કેટલીક વખત તો ચશ્માં એ વિદ્વત્તાનાં સૂચક છે એવા ભૂલભરેલા વિચારથી આરંભમાં ગ્રહણ કરાય છે ને પછી ચોંટી બેસે છે તે કઢાતાં નથી. કેટલાંક છોકરાં અનુકરણ કરવાની મનુષ્યમાત્રની પ્રકૃતિથી દેખાદેખીને ચશ્માં પહેરતાં શીખે છે. આંખમાં બગાડજ હોય ને ચશ્માં પહેરવાની જરૂરજ હોય તો તે પહેરવામાં કંઈ હરકત નથી. વળી વાંચતી વખતે જરૂર હોય તો તેજ વખતે પહેરવાં; હમેશ પહેરવાં નહિ. યાદ રાખવું કે અમુક કાર્ય વારંવાર કરવાથી ટેવ પડી જાય છે ને ટેવ પડી ગયા પછી તે કાઢી શકાતી નથી. ટેવ એ એવી તો પ્રબળ છે કે મનુષ્ય એક વાર તેના સપાટામાં આવ્યો કે તેમાંથી નીકળી શકતો નથી, ને તેને પોતાને ખબર પડતા પહેલાં પણ તે તેનો દાસ થઈ ગયો હોય છે ને, સ્વાતન્ત્ર્ય ખોઈ કેવળ તેને અધીનજ થઈ રહ્યો હોય છે. માબાપો ને શિક્ષકોની ફરજ છે કે તેમણે છોકરાંને આ અનિષ્ટ ટેવ પડવા ન દેવી, ને ચશ્માં એ મુખમુદ્રાનું ભૂષણ છે કે પાણ્ડિત્યનું સૂચક છે એવા ભૂલભરેલા

મૈની અવસ્થા છે એ ગુરુ ને શિષ્ય બંનેએ યાદ રાખવાનું છે. જેમ બ્રહ્મચર્યના નિયમો વધારે જળવાશે ને શારીરિક કેળવણી પર લક્ષ અપાશે તેમ જે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થશે તે ચિરસ્થાયી ને કલ્યાણકારક થશે. (અપૂર્ણ).

ધર્મ તથા નીતિ.

શાળાઓમાં ધર્મ તથા નીતિનું શિક્ષણ આપવા સંબંધી હીલચાલ હાલ ચાલી રહી છે. હવે વિચાર એજ થઈ રહ્યો છે કે કયે રસ્તે એ શિક્ષણ આપવું. આ રસ્તાનો નિશ્ચય કરી તેને લગતાં પુસ્તકો બનાવવાના પ્રયત્નો પણ કેટલીક તરફથી ચાલી રહેલા છે. મુંબઈ ઇલાકાના નામદાર ગવર્નર સર જ્યોર્જ ક્લાર્કે પણ ગયા કૉન્વોકેશનમાં ધર્મ તથા નીતિના શિક્ષણની આવશ્યકતા પર ખાસ ભાર મૂકયો હતો, અને એ સંબંધમાં બનતું કરવો પ્રયત્ન આદરવામાં આવશે એવી આશા પણ આપી હતી. આવા પ્રસંગમાં એ સબંધે બે બોલ બોલવા અસ્થાને નહિ ગણાય.

ધર્મ તથા નીતિનો પરસ્પર સબંધ કેવો છે તે યથાર્થ સમજવું બહુ મુશ્કેલ છે, અને તે સમજવા માટે ધર્મ તથા નીતિના સ્વરૂપનું બારીક અવલોકન કરવાની જરૂર છે, તોપણ એટલું તો સૌ કોઈ કબૂલ કરશેજ કે નીતિ વિનાનો ધર્મ હોઈજ ન શકે. નીતિ તથા ધર્મને ભલે કોઈ હંમેશને માટે જુદા ગણવાનો પ્રયત્ન કરે, પરંતુ તત્ત્વદર્શીને માટે તો એ બે વચ્ચે વસ્તુતઃ ભેદજ નથી એમ નિઃશંક કહી શકાશે. સદ્વર્તન માટેના ઉચ્ચ નિયમોને નીતિ શબ્દ લાગુ પાડવામાં આવે છે, અને ધર્મ શબ્દથી લોકને ધારણ કરનાર મુખ્ય કર્તવ્યોનો ખ્યાલ સૂચિત થાય છે. આ પ્રમાણે જોતાં શબ્દભેદને લીધે અર્થભેદ માનતાં છતાં પણ આખરે એ બે અન્યોન્યાશ્રિત છે અથવા એકરૂપ છે એમ કહેવામાં કશો અદેશો લાવવા જેવું નથી. ગૌતમ બુદ્ધનો મુખ્ય ઉપદેશ એજ હતો કે પવિત્ર જીંદગી ગાળો, મતલબ કે નીતિને રસ્તે ચાલો એજ ધર્મ છે. અન્ય મતાનુયાયીઓ પણ ધર્મનો વિસ્તાર કરતાં સત્ય, દયા, તપ, શૌચ આદિ નીતિના માર્ગોને ધર્મનાંજ અંગ

ચૈની અવસ્થા છે એ ગુરુ ને શિષ્ય બંનેએ યાદ રાખવાનું છે. જેમ બ્રહ્મચર્યના નિયમો વધારે જળવાશે ને શારીરિક કેળવણી પર લક્ષ અપાશે તેમ જે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થશે તે ચિરસ્થાયી ને કલ્યાણકારક થશે. (અપૂર્ણ).

ધર્મ તથા નીતિ.

શાળાઓમાં ધર્મ તથા નીતિનું શિક્ષણ આપવા સંબંધી હીલચાલ હાલ ચાલી રહી છે. હવે વિચાર એજ થઈ રહ્યો છે કે કયે રસ્તે એ શિક્ષણું આપવું. આ રસ્તાનો નિશ્ચય કરી તેને લગતાં પુસ્તકો બનાવવાના પ્રયત્નો પણ કેટલીક તરફથી ચાલી રહેલા છે. મુંબઈ ઇલાકાના નામદાર ગવર્નર સર જ્યોર્જ ક્લાર્કે પણ ગયા કૉન્વોકેશનમાં ધર્મ તથા નીતિના શિક્ષણની આવશ્યકતા પર ખાસ ભાર મૂક્યો હતો, અને એ સંબંધમાં બનતું કરવો પ્રયત્ન આદરવામાં આવશે એવી આશા પણ આપી હતી. આવા પ્રસંગમાં એ સંબંધે બે બોલ બોલવા અસ્થાને નહિ ગણાય.

ધર્મ તથા નીતિનો પરસ્પર સંબંધ કેવો છે તે યથાર્થ સમજવું બહુ મુશ્કેલ છે, અને તે સમજવા માટે ધર્મ તથા નીતિના સ્વરૂપનું બારીક અવલોકન કરવાની જરૂર છે, તોપણ એટલું તો સૌ કોઈ કબૂલ કરશેજ કે નીતિ વિનાનો ધર્મ હોઈજ ન શકે. નીતિ તથા ધર્મને ભલે કોઈ હંમેશને માટે જુદા ગણવાનો પ્રયત્ન કરે, પરંતુ તત્ત્વદર્શીને માટે તો એ બે વચ્ચે વસ્તુતઃ ભેદજ નથી એમ નિઃશંક કહી શકાશે. સદ્વર્તન માટેના ઉચ્ચ નિયમોને નીતિ શબ્દ લાગુ પાડવામાં આવે છે, અને ધર્મ શબ્દથી લોકને ધારણ કરનાર મુખ્ય કર્તવ્યોનો ખ્યાલ સૂચિત થાય છે. આ પ્રમાણે જોતાં શબ્દભેદને લીધે અર્થભેદ માનતાં છતાં પણ આખરે એ બે અન્યોન્યાશ્રિત છે અથવા એકરૂપ છે એમ કહેવામાં કશો અંદેશો લાવવા જેવું નથી. ગૌતમ બુદ્ધનો મુખ્ય ઉપદેશ એજ હતો કે પવિત્ર જીંદગી ગાળો, મતલબ કે નીતિને રસ્તે ચાલો એજ ધર્મ છે. અન્ય મતાનુયાયીઓ પણ ધર્મનો વિસ્તાર કરતાં સત્ય, દયા, તપ, શૌચ આદિ નીતિના માર્ગોને ધર્મનાંજ અંગ

સુખની પ્રાપ્તિના ભિન્ન ભિન્ન સાધનો સૂચવેલા હોય છે અજ્ઞાન પુરુષોને તો એ ભેદનુ સમાધાનજ મળતુ નથી, અને બહુ ધર્તિંગજ લાગે છે અને લાગે જરા ધીરજથી કામ લેનાર વિચારશીલ પુરુષને તે ભેદોનુ રહસ્ય સમજવાની વૃત્તિ થાય છે, અને ધીમે ધીમે તેનો તે તરફનો પ્રયત્ન સફળ થાય છે એટલે તેને માટે આનદના દ્વાર ખુલ્લા થાય છે, કારણ કે પોતાને માટે યોગ્ય રસ્તો કયો છે તેનો નિર્ણય કરી તે માર્ગે તે પ્રમાણ કરે છે. તત્વદૃષ્ટિવાળાની બાબત તો કેવલ જુદીજ પડી જાય છે તેઓ તો આ સર્વ દેખાતા ભેદોમા વાસ્તવિક અભેદજ જુએ છે એટલુજ નહિ, પરન્તુ તેનો વિલાસ કરી સદા આનદનિમગ્ન રહે છે.

વસ્તુસ્થિતિ આવી હોવાથી એવો તો નિશ્ચય થાય છે કે ધર્મના આટલા બધા ભેદાભદ હોવા છતા પણ મૂળતત્વમા વસ્તુત કેવલ ઐક્ય અથવા સમતા હોય છે, માટે શિક્ષકે હમેશા એ સર્વમાન્ય તત્વોનુ પ્રથમ યથાર્થજ્ઞાન મેળવવા બનતો પ્રયાસ કરવો જોઈએ બીજા વિષયોની માફક આમા પણ શિક્ષકનુ જ્ઞાન બહોળા વિસ્તારવાળુ હોય, ત્યારેજ ઇષ્ટ ફળની આશા રાખો શકાય, અને વાચનમાળા વગેરેમા વચ્ચે વચ્ચે નીતિ તથા ધર્મ સબધી પાઠો મૂકવાનો ઉદ્દેશ પાર પડ

વાચનમાળાના ખુલાસા.

(ચાલુ પુ ૫૦. પૃ. ૯૦ થી)

સૂચના:—વાચનમાળાના ખુલાસામાં નીચે કર્યું છે તેટલુ લખાણ જો કે યોગ્ય નહિ ગણાય, તોપણ ધર્મ તથા નીતિ સબધી બોધ અસરકારક રીતે આપવામા આ તથા એની પછીની 'ધર્મ' વિષેની કવિતાઓ અત્યત અનુકૂલ હોવાથી જોઈએ તે કરતા વધારે વિસ્તાર કરવામા આવ્યો છે

હરિજનનાં હૃદય—હરિ એટલે (દુ ખના) હરનાર,એવા પરમાત્મા, તેમના જન એટલે મનુષ્યો, તે હરિજન કહેવાય છે. એ હરિજનનાં હૃદય વિષે આ કવિતા છે પ્રશ્ન એ ઊઠે છે કે પ્રાણિમાત્ર તથા વસ્તુમાત્ર જ્યારે પરમાત્માનીજ છે, ત્યારે પરમાત્માના મનુષ્ય તરીકે થોડાક મનુષ્યોનેજ

સુખની પ્રાપ્તિનાં ભિન્ન ભિન્ન સાધનો સૂચવેલાં હોય છે. અજ્ઞાન પુરુષોને તો એ ભેદનું સમાધાનજ સૂઝતું નથી, અને બધું ધતિંગજ લાગે છે અને લાગે. જરા ધીરજથી કામ લેનાર વિચારશીલ પુરુષને તે ભેદોનું રહસ્ય સમજવાની વૃત્તિ થાય છે, અને ધીમે ધીમે તેનો તે તરફનો પ્રયત્ન સફળ થાય છે એટલે તેને માટે આનંદનાં દ્વાર ખુલ્લાં થાય છે, કારણ કે પોતાને માટે યોગ્ય રસ્તો કયો છે તેનો નિર્ણય કરી તે માર્ગે તે પ્રયાણ કરે છે. તત્ત્વદૃષ્ટિવાળાની બાબત તો કેવલ જુદીજ પડી જાય છે. તેઓ તો આ સર્વ દેખાતા ભેદોમાં વાસ્તવિક અભેદજ જુએ છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ તેનો વિલાસ કરી સદા આનંદનિમગ્ન રહે છે.

વસ્તુસ્થિતિ આવી હોવાથી એવો તો નિશ્ચય થાય છે કે ધર્મના આટલા બધા ભેદાભેદ હોવા છતાં પણ મૂળતત્ત્વમાં વસ્તુતઃ કેવલ ઐક્ય અથવા સમતા હોય છે; માટે શિક્ષકે હમેશાં એ સર્વમાન્ય તત્ત્વોનું પ્રથમ યથાર્થજ્ઞાન મેળવવા બનતો પ્રયાસ કરવો જોઈએ. બીજા વિષયોની માફક આમાં પણ શિક્ષકનું જ્ઞાન બહોળા વિસ્તારવાળું હોય, ત્યારેજ ઇષ્ટ ફળની આશા રાખી શકાય, અને વાચનમાળા વગેરેમાં વચ્ચે વચ્ચે નીતિ તથા ધર્મ સંબંધી પાઠો મૂકવાનો ઉદ્દેશ પાર પડે.

વાચનમાળાના ખુલાસા.

(આવૃ. પુ. ૫૦. પૃ. ૮૦ થી).

સૂચના:—વાચનમાળાના ખુલાસામાં નીચે કર્યું છે તેટલું લંબાણ જો કે યોગ્ય નહિ ગણાય, તોપણ ધર્મ તથા નીતિ સંબંધી બોધ અસરકારક રીતે આપવામાં આ તથા એની પછીની 'ધર્મ' વિષેની કવિતાઓ અત્યંત અનુકૂલ હોવાથી જોઈએ તે કરતાં વધારે વિસ્તાર કરવામાં આવ્યો છે.

હરિજનનાં હૃદય—હરિ એટલે (દુઃખના) હરનાર, એવા પરમાત્મા, તેમના જન એટલે મનુષ્યો, તે હરિજન કહેવાય છે. એ હરિજનનાં હૃદય વિષે આ કવિતા છે. પ્રશ્ન એ ઊઠે છે કે પ્રાણિમાત્ર તથા વસ્તુમાત્ર જ્યારે

પ્રાણથી પ્રિય એવા જે પરમાત્મા તેનું ભજન કર્યા કર. આવો ઉપદેશ ક-રવાનું પ્રયોજન નીચલી લીટીમાં એજ આપે છે કે એમ પોકાર એટલે ભજન કરવાથી આ સંસારરૂપી સમુદ્ર તરીને પેલે પાર ઉતરાશે. સમુદ્રમાં મુસાફરી કરનાર શાંત વાતાવરણમાં ભલે થોડોક વખત સહેલ ભોગવી તેમાં સુખ માને, પરંતુ અલ્પકાલમાં તેની જિજ્ઞાસા તૃપ્ત થઈ જાય છે અને સમુદ્રની છોળો તથા અનેક તોફાનો તથા ભયંકર વિઘ્નોનો ખ્યાલ આવવા માંડે છે એટલે તેના સુખનો અંત આવી જાય છે, અને સહી-સલામત સામે પાર આવી કિનારા પર ઉતરે નહિ ત્યાંસુધી ચેન વળતું નથી. જીવની પણ તેવીજ અવસ્થા થાય છે. પ્રથમ અજ્ઞાન અવસ્થામાં સંસારસમુદ્રમાં પ્રયાણ કરવું આનંદકારી લાગે છે, પરંતુ જ્યારે દુનીઆ-દારીના તોફાની પવનના સુસવાટા કાને આવે છે, કામક્રોધાદિકના આવેશને લઈને અનેક પ્રકારના તરંગો ઉછાળા મારી રહેલા સર્વત્ર દષ્ટિએ પડે છે, તથા વખતોવખત ભયંકર રોગરૂપી ખડકો નરદેહી ક્ષણભંગુર નૌકાના કવચિત્ ચૂરેચૂરા કરતી તો કવચિત્ કરવાની તૈયારીમાં ઉભેલી દૃષ્ટિગોચર થાય છે, ત્યારે આ સમુદ્રયાનનું જોખમ યથાર્થ સમજવામાં આવે છે; અને એવી કોઈ પણ આપત્તિ આવી પડે તે પહેલાં અભયદાન દેનારી અક્ષય્ય નાવનો આશ્રય લેવાનો હૃદયમાં નિશ્ચય થાય છે. હરિપદ એટલે હરિના ચરણકમલ એજ આવી નાવ છે, માટે ત્રીજી લીટીમાં ધીરો ભગત હૃદયકમલમાં હરિના ચરણકમલ ધારણ કરવાની સલાહ આપી ચોથી લીટીમાં ફરી ફરી ચાતક પક્ષીની માફક અહર્નિશ પોતાના પ્રાણપ્રેષ્ઠનું ભજન કરવા સૂચના કરે છે.

અપૂર્ણ.

ગણિત.

એક હજાર (૧૦૦૦) ની આસપાસના ભાજકોએ ભાગવાની એક જાણવા લાયક રીતઃ—

આવા ભાગાકારોના બે ભાગ પાડી શકાયઃ—(અ) જેમાં ભાજક ૧૦૦૦ની સહેજ ઉપરનો હોય એવા, (બ) જેમાં ભાજક ૧૦૦૦ની સહેજ અંદરનો હોય એવા.

સૂચનાઃ—આ રીતમાં સાધારણ રીત કરતાં ગુણાકાર ઘણા સૂક્ષ્મ

પ્રાણથી પ્રિય એવા જે પરમાત્મા તેનું ભજન કર્યા કર. આવો ઉપદેશ કરવાનું પ્રયોજન નીચલી લીટીમાં એજ આપે છે કે એમ પોકાર એટલે ભજન કરવાથી આ સંસારરૂપી સમુદ્ર તરીને પેલે પાર ઉતરાશે. સમુદ્રમાં મુસાફરી કરનાર શાંત વાતાવરણમાં ભલે થોડોક વખત સહેલ ભોગવી તેમાં સુખ માને, પરંતુ અલ્પકાલમાં તેની જિજ્ઞાસા તૃપ્ત થઈ જાય છે અને સમુદ્રની છોળો તથા અનેક તોફાનો તથા ભયંકર વિઘ્નોનો ખ્યાલ આવવા માંડે છે એટલે તેના સુખનો અંત આવી જાય છે, અને સહીસલામત સામે પાર આવી કિનારા પર ઊતરે નહિ ત્યાંસુધી ચેન વળતું નથી. જીવની પણ તેવીજ અવસ્થા થાય છે. પ્રથમ અજ્ઞાન અવસ્થામાં સંસારસમુદ્રમાં પ્રયાણ કરવું આનંદકારી લાગે છે, પરંતુ જ્યારે દુનીઆદારીના તોફાની પવનના સુસવાટા કાને આવે છે, કામક્રોધાદિકના આવેશને લઈને અનેક પ્રકારના તરંગો ઉછાળા મારી રહેલા સર્વત્ર દૃષ્ટિએ પડે છે, તથા વખતોવખત ભયંકર રોગરૂપી ખડકો નરદેહી ક્ષણભંગુર નૌકાના કવચિત્ ચૂરેચૂરા કરતી તો કવચિત્ કરવાની તૈયારીમાં ઉભેલી દૃષ્ટિગોચર થાય છે, ત્યારે આ સમુદ્રયાનનું જોખમ યથાર્થ સમજવામાં આવે છે; અને એવી કોઈ પણ આપત્તિ આવી પડે તે પહેલાં અભયદાન દેનારી અક્ષય્ય નાવનો આશ્રય લેવાનો હૃદયમાં નિશ્ચય થાય છે. હરિપદ એટલે હરિના ચરણકમલ એજ આવી નાવ છે, માટે ત્રીજી લીટીમાં ધીરો ભગત હૃદયકમલમાં હરિના ચરણકમલ ધારણ કરવાની સલાહ આપી ચોથી લીટીમાં ફરી ફરી ચાતક પક્ષીની માફક અહર્નિશ પોતાના પ્રાણપ્રેષ્ઠનું ભજન કરવા સૂચના કરે છે.

અપૂર્ણ.

ગણિત.

એક હજાર (૧૦૦૦) ની આસપાસના ભાજકોએ ભાગવાની એક જાણવા લાયક રીતઃ—

આવા ભાગાકારોના બે ભાગ પાડી શકાયઃ—(अ) જેમાં ભાજક ૧૦૦૦ની સહેજ ઉપરનો હોય એવા, (ब) જેમાં ભાજક ૧૦૦૦ની સહેજ અંદરનો હોય એવા.

સૂચનાઃ—આ રીતમાં સાધારણ રીત કરતાં ગુણાકાર ઘણા સૂક્ષ્મ

સૂચના:—ઉભી લીટી પાસેના ડાબી બાજુના હજારના આંકડાને બ-દલે તેની નજીકનો હજારનો પૂર્ણ આંકડો ગણવો, એટલે કે ઉપલા દાખ-લામાં એક હજાર નવસો અડસઠ છે તે લગભગ બે હજાર ગણાય; માટે તેની નજીકનો હજારનો આંકડો ૨ ગણી તેને ૬ એ ગુણવામાં આવ્યા.

દા—૩. ૫૦૧,૫૨૫ ને ૧૦૦૯ એ ભાગો.

૫૦૧	૫૨૫
૪	૫૧૮......(૫૦૨×૯)
૪૯૭	૦૦૭
	૪૫......(૫×૯)
૪૯૭	૦૫૨

૪૯૭ $\frac{૫૨}{૧૦૦૯}$ જવાબ.

ઉપરની સૂચના પ્રમાણે ૫૦૧,૫૨૫ની નજીકની હજારની સંખ્યા ૫૦૨ છે, માટે તે વડે ૯ને ગુણ્યા છે. એજ પ્રમાણે ૪,૫૧૮ ની નજીકના હજા-રનો આંકડો ૫ ગણવામાં આવ્યો છે.

દા—૪. ૨,૩૪૫,૬૮૩ ને ૧૦૧૧ એ ભાગો.

૨૩૪૫	૬૮૩
૨૫	૮૦૬......(=૨,૩૪૬×૧૧)
૨૩૧૯	૮૭૭
	૨૮૬......(=૨૬×૧૧)
૨૩૨૦	૧૬૩

૨૩૨૦ $\frac{૧૬૩}{૧૦૧૧}$ જવાબ.

ચ. ૧૦૦૦ની અંદરની નજીકની રકમોએ ભાગવાની રીત ઉપર ક-રતાં વધારે સહેલી છે. રીત—પ્રથમ ૧૦૦૦ એ ભાગવા તથા ઉપર માફક ઉભી લીટી દોરવી. અને ભાગાકારને હજાર કરતાં ભાજક જેટલો ઓછો હોય તેટલા તફાવતે ગુણી ગુણાકાર ઉપરની સંખ્યા નીચે મુકવો, અને એ નવી સંખ્યામાં જે લીટીની ડાબી બાજુના અંક હોય તેને ઉપરનાજ તફાવતે ગુણી ને પણ ત્રીજી સંખ્યા તરીકે નીચે મુકી ત્રણેનો સરવાળો ક-

સૂચનાઃ—ઉભી લીટી પાસેના ડાબી બાજુના હજારના આંકડાને બદલે તેની નજીકનો હજારનો પૂર્ણ આંકડો ગણવો, એટલે કે ઉપલા દાખલામાં એક હજાર નવસો અડસઠ છે તે લગભગ બે હજાર ગણાય; માટે તેની નજીકનો હજારનો આંકડો ૨ ગણી તેને ૬ એ ગુણવામાં આવ્યા.

દા–૩. ૫૦૧,૫૨૫ ને ૧૦૦૯ એ ભાગો.

૫૦૧	૫૨૫
૪	૫૧૮......(૫૦૨×૯)
૪૯૭	૦૦૭
	૪૫......(૫×૯)
૪૯૭	૦૫૨

૪૯૭ $\frac{૫૨}{૧૦૦૯}$ જવાબ.

ઉપરની સૂચના પ્રમાણે ૫૦૧.૫૨૫ની નજીકની હજારની સંખ્યા ૫૦૨ છે, માટે તે વડે ૯ ને ગુણ્યા છે. એજ પ્રમાણે ૪,૫૧૮ ની નજીકના હજારનો આંકડો ૫ ગણવામાં આવ્યો છે.

દા–૪. ૨,૩૪૫,૬૮૩ ને ૧૦૧૧ એ ભાગો.

૨૩૪૫	૬૮૩
૨૫	૮૦૬......(=૨૩૪૬×૧૧)
૨૩૧૯	૮૭૭
	૨૮૬......(=૨૬×૧૧)
૨૩૨૦	૧૬૩

૨૩૨૦ $\frac{૧૬૩}{૧૦૧૧}$ જવાબ.

૫. ૧૦૦૦ની અંદરની નજીકની રકમોએ ભાગવાની રીત ઉપર કરતાં વધારે સહેલી છે. રીત–પ્રથમ ૧૦૦૦ એ ભાગવા તથા ઉપર માફક ઉભી લીટી દોરવી. અને ભાગાકારને હજાર કરતાં ભાજક જેટલો ઓછો હોય તેટલા તફાવતે ગુણી ગુણાકાર ઉપરની સંખ્યા નીચે મૂકવો, અને એ નવી સંખ્યામાં જે લીટીની ડાબી બાજુના અંક હોય તેને ઉપરનાજ તફાવતે ગણી તે પણ ત્રીજી સંખ્યા તરીકે નીચે મૂકી ત્રણેનો સરવાળો ક-

ઘેન (અ.). ગયૂન. વાદળાં, તરસ, અંધારૂ. ગુજરાતીમાં નીશો.
ઘોંઘાટ (ફા.). ગવૂગા. ગડબડ, અવાજ, ઘુમરાણ.
ઘોર (ફા.). ગૂર. જંગલ, કબર.

ચ.

ચકન (ફા.). ચિકિન. રેશમ વગેરેથી લુગડાં પર ભરત ભરવું.
ચકમક (ફા. તુ.). ચકમાક, કે ચકમાક. પથ્થર પર લોઢાનો જે કડકો મારીને દેવતા પાડે છે તે.
ચકલો (ફા.). ચકલા. ટીપુ ટીપુ ટપકવું, પ્રગળું.
ચપ્પુ (ફા.). ચાકૂ.
ચપાટી (ફા.). ચપાતી. ઘઉંની ફુલકા રોટલી. ચપાન=તમાચો. ફુલકા રોટલી બીજી રોટલીઓ કરતાં વધારે તમાચા ખાય છે (કેમકે એને વણતા નથી, હાથ પર વડે છે), માટે.
ચમચો (તુ). ચુમ્ચા.
ચબુતરો (ફા.). ચબૂતરા ઉપરથી હિંદીમાં ચબૂતરો.
ચમન (ફા.). બાગ, બગીચો. ચમીદન=બાગમાં ફરવું. તે ઉપરથી આજ્ઞાર્થ ચમ+અન પ્રત્યય.- બાગમાં હરવા ફરવાની જગા.
ચરખી (ફા.). ચર્ખ ઉપરથી. દરેક ગોળ અને ફરનાર વસ્તુ.
ચરબી (ફા.). ચર્બી. નરમી, ચિકાશ.
ચલમ (ફા.). હિંદુસ્તાનમાં વપરાતો ફારસી શબ્દ છે. ઈરાનમાં "સરિકલ્યાં (હુકાનું માથું) કહે છે. કાબુલમાં હુકાને "ચલીમ" કહે છે.
ચશમ (ફા.). ચશ્મ=આંખ.
ચશમપોશી (ફા.). ચશ્મપોશી. આંખ છુપાવવી, આંખ આડા કાન કરવા. પોશીદન=છુપાવવું ઉપરથી.
ચશમા (ફા.). ચશ્મા=પાણીનું વહેણ. ઉપનેત્રના અર્થમાં ફારસીમાં "ચશ્મક," અને અરબીમાં "અયનક" શબ્દ છે.
ચહેરો (ફા.). ચહરા.
ચાક (ફા.). ફાટેલું. અંગરખાના ચાક.
ચાદર (ફા.). ઓછાડ.

ઘેન (અ.). ગયૂન. વાદળાં, તરસ, અંધારૂં. ગુજરાતીમાં નીશો.
ઘોંઘાટ (ફા.). ગવૂગા. ગડબડ, અવાજ, ભુમરાણ.
ઘોર (ફા.). ગૂર. જંગલ, કબર.

ચ.

ચકન (ફા.). ચિકિન. રેશમ વગેરેથી લુગડાં પર ભરત ભરવું.
ચકમક (ફા. તુ.). ચકમાક, કે ચકમાક. પથ્થર પર લોઢાનો જે કડકો મારીને દેવતા પાડે છે તે.
ચકલો (ફા.). ચકલા. ટીપું ટીપું ટપકવું, પ્રગળું.
ચપ્પુ (ફા.). ચાકૂ.
ચપાટી (ફા.). ચપાતી. ઘહુંની ફુલકા રોટલી. ચપાત=તમાચો. ફુલકા રોટલી બીજી રોટલીઓ કરતાં વધારે તમાચા ખાય છે (કેમકે એને વણતા નથી, હાથ પર ઘડે છે), માટે.
ચમચો (તુ). ચુમ્ચા.
ચણુતરો (ફા.). ચવૂતરા ઉપરથી હિંદીમાં ચબૂતરો.
ચમન (ફા.). બાગ, બગીચો. ચમીદન=બાગમાં ફરવું. તે ઉપરથી આજ્ઞાર્થ ચમ+અન પ્રત્યય= બાગમાં હરવા ફરવાની જગા.
ચરખી (ફા.). ચર્ખ ઉપરથી. દરેક ગોળ અને ફરનાર વસ્તુ.
ચરબી (ફા.). ચર્બી. નરમી, ચિકાશ.
ચલમ (ફા.). હિંદુસ્તાનમાં વપરાતો ફારસી શબ્દ છે. ઇરાનમાં " સરિ કલ્યાં (હુક્કાનું માથું) કહે છે. કાબુલમાં હુક્કાને " ચ- લીમ " કહે છે.
ચશમ (ફા.). ચશ્મ=આંખ.
ચશમપોશી (ફા.). ચશ્મપોશી. આંખ છુપાવવી, આંખ આડા કાન ક- રવા. પોશીદન=છુપાવવું ઉપરથી.
ચશમા (ફા.). ચશ્મા=પાણીનું વહેણ. ઉપનેત્રના અર્થમાં ફારસીમાં " ચશ્મક, " અને અરબીમાં " અયૂનક " શબ્દ છે.
ચહેરો (ફા.). ચહરા.
ચાક (ફા.). ફાટેલું. અંગરખાના ચાક.
ચાદર (ફા.). ઓછાડ.

Gulamáchi Goshtha) નામની મરાઠી ચોપડી આ ઇલાકાની મરાઠી પ્રાથમિક અને ઍંગ્લોવર્નાક્યુલર શાળાઓ માટે મંજુર કરેલી ઇનામ માટેની ચોપડીઓના લિસ્ટમાંથી કાઢી નાખવામાં આવી છે.

ઑફિસ ઑવ્ ધિ ડિરેક્ટર ઑવ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન પૂના, ૨૮ મી જુન ૧૯૧૧	(સહી) P. Wren, for Director of Public Instruction.

જાહેર ખબર.

(મે. ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના સને ૧૯૧૧ ના જુલાઇ માસની તા. ૧૦ મીના હુકમ નં. ૪૩૭૪ ઉપરથી).

હાઈ અને સ્પેશ્યલ સ્કૂલોમાં આપવાની સરકારી સ્કૉલરશિપો.

ઉત્તર ભાગ.

૧. આથી ખબર આપવામાં આવે છે કે તા. ૧૭.મી જાન્યુઆરી ૧૯૦૭ ના મુંબઈ સરકારી ગૅઝેટના ભાગ ૧ ને ૯૬-૯૮ પૃષ્ઠે પ્રસિદ્ધ થયલા નિયમો મુજબ ઉત્તર ભાગના દરેક જિલ્લામાં ત્રણ ત્રણ સરકારી સ્કૉલરશિપો આપવા સારૂ બુધવાર તા૦ ૨૦ મી સપ્ટેંબર સને ૧૯૧૧ ને રોજ તથા તે પછીના દિવસોએ નીચે લખેલાં મધ્યસ્થળોએ હરીફાઈની પરીક્ષા લેવામાં આવશેઃ—

અમદાવાદ.	સુરત.
નડીઆદ (ખેડા જિલ્લો).	ગોધરા (પંચમહાલ)
ભરૂચ.	થાણા.

૨. ત્રણમાંની એક સ્કૉલરશિપ માટે બધા ઉમેદવારો સામાન્ય રીતે સ્પર્ધા કરી શકશે; જે લોકો અંગ્રેજી કેળવણીમાં પાછળ છે, જેવા કે બેનીઇઝરાયલ, કણબી, અને કણબી કરતાં જે લોકો વધારે પાછળ છે તેવા લોકોની સ્પર્ધા માટે એક સ્કૉલરશિપ રાખવામાં આવશે, અને એક સ્કૉલરશિપ મુસલમાનો માટે રાખવામાં આવશે.

૩. મુસલમાનો માટે ખાસ રાખેલી એક ત્રણ વરસ અને ચાર મહીના અને બીજી બે વરસ ને ચાર મહીના ચાલે એવી પાંચ પાંચ રૂપીઆની બે સ્કૉલરશિપો થાણા જિલ્લામાં ખાલી છે તેની ખબર આપવામાં

Gulamâchi Goshtha) નામની મરાઠી ચોપડી આ ઇલાકાની મરાઠી પ્રૉયમિક અને ઍંગ્લોવર્નાક્યુલર શાળાઓ માટે મંજુર કરેલી ઇનામ મા-રેની ચોપડીઓના લિસ્ટમાંથી કાઢી નાખવામાં આવી છે.

ઑફિસ ઑવ્ ધિ ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન પૂના, ૨૮ મી જુન ૧૯૧૧	(સહી) P. Wren, for Director of Public Instruction.

જાહેર ખબર.

(મે. ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના સને ૧૯૧૧ ના જુલાઇ માસની તા. ૧૦ મીના હુકમ નં. ૪૩૭૪ ઉપરથી).

હાઈ અને સ્પેશ્યલ સ્કૂલોમાં આપવાની સરકારી સ્કૉલરશિપો.

ઉત્તર ભાગ.

૧. આથી ખબર આપવામાં આવે છે કે તા. ૧૭.મી જાન્યુઆરી ૧૯૦૭ ના મુંબઈ સરકારી ગૅઝેટના ભાગ ૧ ને ૯૬-૯૮ પૃષ્ઠે પ્રસિદ્ધ થયેલા નિયમો મુજબ ઉત્તર ભાગના દરેક જિલ્લામાં ત્રણ ત્રણ સરકારી સ્કૉલરશિપો આપવા સારૂ બુધવાર તા૦ ૨૦ મી સપ્ટેંબર સને ૧૯૧૧ ને રોજ તથા તે પછીના દિવસોએ નીચે લખેલાં મધ્યસ્થળોએ હરીફાઈની પ-રીક્ષા લેવામાં આવશેઃ—

અમદાવાદ.	સુરત.
નડીઆદ (ખેડા જિલ્લો).	ગોધરા (પંચમહાલ)
ભરૂચ.	થાણા.

૨. ત્રણમાંની એક સ્કૉલરશિપ માટે બધા ઉમેદવારો સામાન્ય રીતે સ્પર્ધા કરી શકશે; જે લોકો અંગ્રેજી કેળવણીમાં પાછળ છે, જેવા કે બેની-પ્રઝરામલ, કણબી, અને કણબી કરતાં જે લોકો વધારે પાછળ છે તેવા લોકોની સ્પર્ધા માટે એક સ્કૉલરશિપ રાખવામાં આવશે, અને એક સ્કૉ-લરશિપ મુસલમાનો માટે રાખવામાં આવશે.

૩. મુસલમાનો માટે ખાસ રાખેલી એક ત્રણ વરસ અને ચાર મ-હીના અને બીજી બે વરસ ને ચાર મહીના ચાલે એવી પાંચ પાંચ રૂપી-આની બે સ્કૉલરશિપો થાણા જિલ્લામાં ખાલી છે તેની ખબર આપવામાં

અમદાવાદ.	સુરત.
નડીઆદ (ખેડા જિલ્લો).	ગોધરા (પંચમહાલ).
ભરૂચ.	થાણા.

૨. જેમાંની બે સ્કૉલરશિપો માટે બધા ઉમેદવારો સામાન્ય રીતે સ્પર્ધા કરી શકશે; જે લોકો અંગ્રેજી કેળવણીમાં પછાત છે, જેવા કે બેની-ઇઝ્રાયલ, કણબી, અને કણબી કરતાં જે લોકો વધારે પાછળ છે તેવા લોકોની સ્પર્ધા માટે બે સ્કૉલરશિપો રાખવામાં આવશે, અને બે સ્કૉલરશિપો મુસલમાનો માટે રાખવામાં આવશે.

૩. થાણા જિલ્લામાં નીચેની ૪ સ્કૉલરશિપો અને પંચમહાલમાં ૧ ખાલી છે એવી ખબર આપવામાં આવી છે. જે છેલ્લા ઉમેદવારને પુરેપુરી સ્કૉલરશિપ આપવામાં આવશે તેવા ઉમેદવારની પછી તરતજ જેમના નંબર આવશે તેવા ઉમેદવારોને આ સ્કૉલરશિપો મળશે.

મુસલમાનો માટે ખાસ રાખેલી થાણા જિલ્લાની ૪ સ્કૉલરશિપો, તેમાંની ૨ બે વરસ અને ચાર મહીના ચાલે એવી, અને બાકીની એક વરસ અને ચાર મહીના ચાલે એવી. બે વરસ અને ચાર મહીના ચાલે એવી મુસલમાનો માટે ખાસ રાખેલી પંચમહાલની એક સ્કૉલરશિપ. આ સ્કૉલરશિપો સને ૧૯૧૧ ની ૧ લી સપ્ટેંબરથી શરૂ થશે.

૪. દરેક મધ્યસ્થળે કમિટિ મારફત પરીક્ષા લેવામાં આવશે. સરકારી હાઈ સ્કૂલના હેડમાસ્તર કમિટિના પ્રમુખ થશે..

૫. સ્પર્ધા કરવાની (પરીક્ષા આપવાની) પરવાનગી મળવા સારૂ ઠરાવેલા છાપેલા ફૉર્મ ઉપર અરજી કરવી. તે ફૉર્મેની નકલો નીચે સહી કરનાર પાસેથી અથવા પરીક્ષક કમિટિના પ્રમુખ પાસેથી મફત મળશે. ઉમેદવારે જે જિલ્લાનો હોય તે જિલ્લાની કમિટિના પ્રમુખ તરફ અરજી મોકલવી. તા. ૧૫ મી ઑગસ્ટ સુધી અરજીઓ તથા ફી કમિટિ લેશે; તે તારીખ પછી કોઈ અરજી લેવામાં આવશે નહિ.

૬. ઉમેદવારોની ઉમર, પરીક્ષાના વિષયો, સ્કૉલરશિપની રકમ અને મુદત, કેટલી ફી આપવાની છે ને વગેરે બાબતની સઘળી વિશેષ હકીકત તા. ૧૭ મી જાનેવારી સને ૧૯૦૭ ના મુંબઇ સરકારી ગૅઝેટના ભાગ ૧ લાને ૯૫-૯૬ પૃષ્ઠે પ્રસિદ્ધ થયલા "સુધારેલા નિયમો" માંથી મળી આવશે. નીચે સહી કરનારને અથવા પરીક્ષક કમિટિના પ્રમુખને અરજ કર-

અમદાવાદ.	સુરત.
નડીઆદ (ખેડા જિલ્લો).	ગોધરા (પંચમહાલ).
ભરૂચ.	થાણા.

૨. ઉપરની બે સ્કૉલરશિપો માટે બધા ઉમેદવારો સામાન્ય રીતે સ્પર્ધા કરી શકશે; જે લોકો અંગ્રેજી કેળવણીમાં પછાત છે, જેવા કે બેની-ઇઝરાયલ, કણબી, અને કણબી કરતાં જે લોકો વધારે પાછળ છે તેવા લોકોની સ્પર્ધા માટે બે સ્કૉલરશિપો રાખવામાં આવશે, અને બે સ્કૉલરશિપો મુસલમાનો માટે રાખવામાં આવશે.

૩. થાણા જિલ્લામાં નીચેની ૪ સ્કૉલરશિપો અને પંચમહાલમાં ૧ ખાલી છે એવી ખબર આપવામાં આવી છે. જે છેલા ઉમેદવારને પુરેપુરી સ્કૉલરશિપ આપવામાં આવશે તેવા ઉમેદવારની પછી તરતજ જેમના નંબર આવશે તેવા ઉમેદવારોને આ સ્કૉલરશિપો મળશે.

મુસલમાનો માટે ખાસ રાખેલી થાણા જિલ્લાની ૪ સ્કૉલરશિપો, તેમાંની ૨ બે વરસ અને ચાર મહીના ચાલે એવી, અને બાકીની એક વરસ અને ચાર મહીના ચાલે એવી. બે વરસ અને ચાર મહીના ચાલે એવી મુસલમાનો માટે ખાસ રાખેલી પંચમહાલની એક સ્કૉલરશિપ. આ સ્કૉલરશિપો સને ૧૯૧૧ ની ૧ લી સપ્ટેંબરથી શરૂ થશે.

૪. દરેક મધ્યસ્થળે કમિટિ મારફત પરીક્ષા લેવામાં આવશે. સરકારી હાઈસ્કૂલના હેડમાસ્તર કમિટિના પ્રમુખ થશે.

૫. સ્પર્ધા કરવાની (પરીક્ષા આપવાની) પરવાનગી મળવા સારૂ ઠરાવેલા છાપેલા ફૉર્મ ઉપર અરજી કરવી. તે ફૉર્મની નકલો નીચે સહી કરનાર પાસેથી અથવા પરીક્ષક કમિટિના પ્રમુખ પાસેથી મફત મળશે. ઉમેદવારે જે જિલ્લાનો હોય તે જિલ્લાની કમિટિના પ્રમુખ તરફ અરજી મોકલવી. તા. ૧૫ મી ઑગસ્ટ સુધી અરજીઓ તથા ફી કમિટિ લેશે; તે તારીખ પછી કોઈ અરજી લેવામાં આવશે નહિ.

૬. ઉમેદવારોની ઉમર, પરીક્ષાના વિષયો, સ્કૉલરશિપની રકમ અને મુદત, કેટલી ફી આપવાની છે ને વગેરે બાબતની સઘળી વિશેષ હકીકત તા. ૧૭ મી જાન્યુઆરી સને ૧૯૦૭ ના મુંબઇ સરકારી ગૅઝેટના ભાગ ૧ લાને ૯૫-૯૬ પૃષ્ઠે પ્રસિદ્ધ થયલા "સુધારેલા નિયમો" માંથી મળી આવશે. નીચે સહી કરનારને અથવા પરીક્ષક કમિટિના પ્રમુખને અરજ કર-

ફંડમાંથી અમદાવાદ જિલ્લાના કડવા અને લેવા કણબીની નાતના છોકરાઓને મિડલ અને સ્પેશ્યલ સ્કૂલોમાં ત્રણ ત્રણ રૂપીઆની ૭ સ્કૉલરશિપો આપવા સારુ શુક્રવાર તા. ૨૨ મી સપ્ટેંબર સને ૧૯૧૧ ને રોજ અને ત્યારપછીના દિવસોએ અમદાવાદ આર સી. હાઈસ્કૂલના મકાનમાં હરીફાઈની પરીક્ષા લેવામાં આવશે. તા. ૫ મી સને ૧૯૦૪ ના મુંબઈ સરકારી ગૅઝેટ ભાગ. ૧ લાને ૫૧૨–૫૧૪ પૃષ્ઠે પ્રસિદ્ધ થયલા નિયમોના 'કલૉઝ ઈ'માં આવેલા નિયમો અને શરતો મુજબ આ પરીક્ષા લેવાશે.

૨. અરજીઓ અને દાખલ ફી તા. ૧૫ મી ઑગસ્ટ સુધી અમદાવાદ મધ્યસ્થળના પ્રેસિડન્ટ લેશે.

અમદાવાદ. તા. ૧૦ મી જુલાઈ ૧૯૧૧.	}	(સહી) F. W. Marrs. Ag. Educational Inspector N. D.

જાહેર ખબર.

સ્ત્રીઓ માટેની મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કૉલેજની પ્રાવેશિક પરીક્ષા સને ૧૯૧૧.

ઉત્તર ભાગની તમામ નિશાળોના માસ્તરો, આસિસ્ટંટો, અને સ્ત્રી-શિક્ષકોને ખબર આપવામાં આવે છે કે આ કૉલેજમાં દાખલ થનાર સ્ત્રીઓની પ્રાવેશિક પરીક્ષા તા. ૩૦ મી માહે અકટોબર સને ૧૯૧૧ ના રોજ સદરહુ કૉલેજના મકાનમાં સવારના ૧૧ વાગેથી લેવામાં આવશે, માટે જે સ્ત્રીઓને પરીક્ષામાં દાખલ થવું હોય તેમણે ખબર મોકલવા બંદોબસ્ત કરવો.

પરીક્ષા કન્યાશાળાના પાંચમા ધોરણ પ્રમાણે લેવામાં આવશે. ૧૫ વર્ષથી ઓછી તેમજ ૨૫ વર્ષથી વધારે ઉમ્મરની સ્ત્રીઓને દાખલ કરવામાં આવશે નહિ.

ઉમેદવારના વાલીએ સને ૧૯૧૧ ના મે માસના શાળાપત્રના ૧૭૫ મે પાને બતાવેલા નમુના પ્રમાણે છાપેલા ફૉર્મમાં ઉમેદવારની હકીકતનું પત્રક તા. ૧૫ માહે અકટોબર સને ૧૯૧૧ સુધીમાં અમને મળે એવી રીતે મોકલવું. અને તે સાથે ઉમેદવારની સારી ચાલચલગત માટે એ પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થનું સર્ટિફિકેટ મોકલવું. છાપેલાં ફૉર્મ અહીંથી મળશે.

ફંડમાંથી અમદાવાદ જિલ્લાના કડવા અને લેવા કણબીની નાતના છોકરાઓને મિડલ અને સ્પેશ્યલ સ્કૂલોમાં ત્રણ ત્રણ રૂપીઆની ૭ સ્કૉલરશિપો આપવા સારૂ શુક્રવાર તા. ૨૨ મી સપ્ટેંબર સને ૧૯૧૧ ને રોજ અને સારપછીના દિવસોએ અમદાવાદ આર. સી. હાઈ સ્કૂલના મકાનમાં હરીફાઈની પરીક્ષા લેવામાં આવશે. તા. ૫ મી સને ૧૯૦૪ ના મુંબઈ સરકારી ગૅઝેટ ભાગ. ૧ લાને ૫૧૨-૫૧૪ પૃષ્ઠે પ્રસિદ્ધ થયલા નિયમોના 'કલૉઝ ઈ'માં આવેલા નિયમો અને શરતો મુજબ આ પરીક્ષા લેવાશે.

૨. અરજીઓ અને દાખલ ફી તા. ૧૫ મી ઑગસ્ટ સુધી અમદાવાદ મધ્યસ્થળના પ્રેસિડન્ટ લેશે.

અમદાવાદ. તા. ૧૦ મી જુલાઈ ૧૯૧૧.	(સહી) F. W. Marrs. Ag. Educational Inspector N. D.

જાહેર ખબર.

સ્રીઓ માટેની મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કૉલેજની પ્રાવેશિક પરીક્ષા સને ૧૯૧૧.

ઉત્તર ભાગની તમામ નિશાળોના માસ્તરો, આસિસ્ટંટો, અને સ્રીશિક્ષકોને ખબર આપવામાં આવે છે કે આ કૉલેજમાં દાખલ થનાર સ્રીઓની પ્રાવેશિક પરીક્ષા તા. ૩૦ મી માહે અકટોબર સને ૧૯૧૧ ના રોજ સદરહુ કૉલેજના મકાનમાં સવારના ૧૧ વાગેથી લેવામાં આવશે, માટે જે સ્રીઓને પરીક્ષામાં દાખલ થવું હોય તેમણે ખબર મોકલવા બંદોબસ્ત કરવો.

પરીક્ષા કન્યાશાળાના પાંચમા ધોરણ પ્રમાણે લેવામાં આવશે. ૧૫ વર્ષથી ઓછી તેમજ ૨૫ વર્ષથી વધારે ઉમ્મરની સ્રીઓને દાખલ કરવામાં આવશે નહિ.

ઉમેદવારના વાલીએ સને ૧૯૧૧ ના મે માસના શાળાપત્રના ૧૭૫ મે પાને બતાવેલા નમુના પ્રમાણે છાપેલા ફૉર્મમાં ઉમેદવારની હકીકતનું પત્રક તા. ૧૫ માહે અકટોબર સને ૧૯૧૧ સુધીમાં અમને મળે એવી રીતે મોકલવું. અને તે સાથે ઉમેદવારની સારી ચાલચલગત માટે એ પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થનું સર્ટિફિકેટ મોકલવું. છાપેલાં ફૉર્મ અહીંથી મળશે.

ધમ પડતો હતો. કેટલાક પેપરોમાં કાઢેલા પદાર્થથી આખો કાગળ ભરાઈ ગયો હતો અને થોડો ભાગ બહાર પણ નીકળી ગયો હતો, જ્યારે બીજા પેપરોમાં ડ્રૉઇંગની આસપાસ "મૂકવાની" જગા કાઢેલા પદાર્થોનાં કદના પ્રમાણમાં ઘણી વધારે હતી. જો ઉપલી ટીકાઓ તરફ ડ્રૉઇંગના શિક્ષકોનું ધ્યાન ખેંચવામાં આવે, તો મોકલવામાં આવતા ડ્રૉઇંગોના સ્વરુપમાં મોટો સુધારો થવાનો સભવ છે.

(મે. ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના તા. ૧૭ મી જુલાઈ ૧૯૧૧ ના લખાણ નં. ૪૭૨૪ ઉપરથી).

સરકારી જાહેર ખબર.

નં. ૨૦૬૩-તા. ૨૮ મી માર્ચ સને ૧૯૧૧ ની સરકારી જાહેર ખબર નં. ૬૦૩ * ના વધારામાં આ ઇલાકાની પ્રાથમિક શાળાઓના ઉપયોગ માટે સરકારે મંજુર કરેલી ચોપડીઓ વગેરેની નીચેની ત્રૈમાસિક યાદી સર્વેની જાણ માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

નંબર.	ચોપડી વગેરેનું નામ.
૧	ગુજરાતી. દાતાર એન. એન.— હોમ મૅપ ઑવ્ ઇંડિઆ.

નામદાર ગવર્નર-ઇન્-કાઉન્સિલના
હુકમથી
L. Robertson.
સેક્રેટરી ટુ ગવર્નમેંટ.

---

* તા: ૩૦ મી માર્ચ સને ૧૯૧૧ ના મુંબઈ સરકારી ગૅઝેટ ભાગ ૧ લાને ૪૭૨ મે પાને પ્રસિદ્ધ થયલો.

વમ પડતો હતો. કેટલાક પેપરોમાં કાઢેલા પદાર્થથી આખો કાગળ ભરાઈ ગયો હતો અને થોડો ભાગ બહાર પણ નીકળી ગયો હતો, જ્યારે બીજા પેપરોમાં ડ્રૉઈંગની આસપાસ "મૂકવાની" જગા કાઢેલા પદાર્થોનાં કદના પ્રમાણમાં ઘણી વધારે હતી. જો ઉપલી ટીકાઓ તરફ ડ્રૉઈંગના શિક્ષકોનું ધ્યાન ખેંચવામાં આવે, તો મોકલવામાં આવતા ડ્રૉઈંગોના સ્વરૂપમાં મોટો સુધારો થવાનો સંભવ છે.

(મે. ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના તા. ૧૭ મી જુલાઈ ૧૯૧૧ ના લખાણ નં. ૪૭૨૪ ઉપરથી).

સરકારી જાહેર ખબર.

નં. ૨૦૬૩–તા. ૨૮ મી માર્ચ સને ૧૯૧૧ ની સરકારી જાહેર ખબર નં. ૬૦૩ * ના વધારામાં આ ઇલાકાની પ્રાથમિક શાળાઓના ઉપયોગ માટે સરકારે મંજુર કરેલી ચોપડીઓ વગેરેની નીચેની ત્રૈમાસિક યાદી સર્વેની જાણ માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

નંબર.	ચોપડી વગેરેનું નામ.
૧	ગુજરાતી. દાતાર એન. એન.— હોમ મૅપ ઑવ્ ઇંડિઆ.

નામદાર ગવર્નર-ઇન્-કાઉન્સિલના
હુકમથી
L. Robertson.
સેક્રેટરી ટુ ગવર્નમેંટ.

---

* તા: ૩૦ મી માર્ચ સને ૧૯૧૧ ના મુંબઈ સરકારી ગૅઝેટ ભાગ ૧ લાને ૪૭૨ મે પાને પ્રસિદ્ધ થયલો.

નં.	ચોપડીનું નામ.	જેમાં છપાઈ હોય તે ભાષાનું નામ.	શેને માટે ચોપડી મંજુર કરી છે તે.	કિમત. રૂ. આ. પા.	
૪	મેહમુદા બેગમ અને કુલસુમ બેગમ મહમદ લતીફના ઘરમાં, કુચા પંડિત દિલ્હી. '૧૯૧૧ માટેની ડાયરી'	ઉર્દુ	ઉર્દુ નિશાળોની લાઇબ્રરીઓ માટે	૦—૮—૦	
૫	નવલ કિશોરી પ્રેમ, લખનૌ. 'સુધાતે કિશ્વરી'	ઉર્દુ	ઉર્દુ નિશાળોની લાઇબ્રરીઓ માટે	૨—૪—૦	

ઑફિસ ઑવ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન
પૂના, ૨૭ મી જુલાઈ ૧૯૧૧.

(સહી) P. Wren
For Director of Public Instruction.

નં.	ચોપડીનું નામ.	જેમાં છપાઈ હોય તે ભાષાનું નામ.	શેને માટે ચોપડી મંજુર કરી છે તે.	કિંમત. રૂ. આ. પા.
૪	મેહમુદા બેગમ અને કુલસુમ બેગમ મહમદ લતીફના ઘરમાં, કુચા પંડિત દિલ્હી. '૧૯૧૧ માટેની ડાયરી'	ઉર્દુ	ઉર્દુ નિશાળોની લાઇબ્રરીઓ માટે	૦—૮—૦
૫	નવલ કિશોરી પ્રેસ, લખનૌ. 'લુધાતે કિશ્વરી'	ઉર્દુ	ઉર્દુ નિશાળોની લાઇબ્રરીઓ માટે	૨—૪—૦

ઑફિસ ઑવ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન
પૂના, ૧૭ મી જુલાઈ ૧૯૧૧.

(સહી) P. Wren
For Director of Public Instruction.

રામ મીઠાઈ તથા લુગડાં રૂ. ૩-૮-૦ **ઝીંઝર**—સ્કુલકમિટિના મેમ્બરો મીઠાઈ તથા કપડાં રૂ. ૩) **સાણોદા**—ફતેહચંદ રાયચંદ સ્કુલ જમાડી તથા મીઠાઈ વહેંચી રૂ. ૨૫) ત્રંબકલાલ દોલાભાઈ પાણી પીવા પરબ બેસાડી દર માસે રૂ. ૧-૮-૦ **પોલારપુર**—મહાનત શ્રી ગજરાજગરજી ઇશ્વરગરજી પુસ્તકો તથા મીઠાઈ રૂ. ૧૦) **બાવળા**—કન્યા-મોહનલાલ ત્રીભોવન, રામનાથ જેસીંગદાસ, રામભાઈ નારણભાઈ, પરસોતમ લલ્લુભાઈ, તથા મણીભાઈ કુબેરભાઇ કપડાં તથા મીઠાઈ રૂ. ૧૧-૧૨-૦ **બસ**—કન્યા—ગામલોકો લુગડાં તથા મીઠાઈ રૂ. ૪-૬-૦ **ઝુડાલ**—ભાઇજી વેણીદાસ તથા તરગાળા કાળીદાસ અંબારામ તથા રણછોડભાઈ વસ્તાભાઈ નિશાળ જમાડી રૂ. ૩૦-૮-૦ **વટામણ**—સ્કુલકમિટિના મેમ્બરો ચોપડી, કપડાં, મીઠાઈ રૂ. ૬-૮-૦ **કૈફરા**—ગામના પંચો પુસ્તકો તથા મીઠાઇ રૂ. ૫-૩-૬ **બગડ**—સ્કુલકમિટિના મેમ્બરો તથા ગામના સદ્‌ગૃહસ્થો પુસ્તકો તથા મીઠાઈ રૂ. ૫-૧૨-૦ **સાંથળ**—સ્કુલકમિટિના મેમ્બરો તથા સદ્‌ગૃહસ્થો રૂ. ૧૦)

ખેડા વિભાગ.

વણસોલ—પા. લલ્લુભાઈ લાલજી સ્કુલ જમાડી રૂ. ૧૦) પા. અંબુભાઈ મુળજીભાઈ રૂ. ૭) સ્કુલ જમાડી, ગામલોક રૂ. ૭) ઘડીઆળ નં. ૧ **વલાસણ**—શા. મગનલાલ ત્રીકમભાઈ રૂ. ૧૫) ઘડીઆળ. **સામરખા**—શા. ભાઈલાલ સખીદાસ, પા. બકોરભાઈ દાદાભાઈ, વહોરા ગફુરભાઈ અલીજી દરેક રૂ. ૧૦) સ્કુલ જમાડી **આંકલાવ**—પા. નાથાભાઈ પ્રભુદાસ, પા. નાગજીભાઈ જીવાભાઈ, માધવસંગ પ્રેમરતનજી, પા. ભગવાન વહાલાભાઈ, પા. કાશીભાઈ મનોરભાઇ દરેક રૂ. ૫૦) સ્કુલ જમાડી, ઠક્કર. પોપટ જુઠા રૂ. ૫) મીઠાઈ. **ડાકોર**—શેઠ મોરારજી વસનજી રૂ. ૮૦) ઇનામ. **ખરેટી**—ગામલોકો રૂ. ૬) ઇનામ. **કાસર**—ગામલોકો રૂ. ૭૦) સગ્રહસ્થાન સારૂ, પા. જીવાભાઇ જીજીભાઈ રૂ. ૧૧) ઇનામ. પા. મંગળભાઇ દેસાઇભાઈ રૂ. ૩) સગ્રહસ્થાનમાં. **વડતાલ**—પગી રણછોડભાઇ ભીખાભાઇ રૂ. ૩૧—૭—૬ સ્કુલ જમાડી. **અનારા**—પા. કુબેરભાઇ કાનદાસ તથા પટેલ બેચરભાઇ ગીરધરભાઈ રૂ. ૧૨) ઘડીઆળ. **બાંભણવા**—પા. મથુર ધના તથા હીરા મનોર રૂ. ૧૭) ઘડીઆળ આપ્યું તથા સ્કુલ

રામ મીઠાઈ તથા લુગડાં રૂા. ૩–૮–૦ **ઝીંઝર**—સ્કુલકમિટિના મેમ્બરો
મીઠાઈ તથા કપડાં રૂા. ૩) **સાણોદા**—ફતેહચંદ રાયચંદ સ્કુલ જમાડી
તથા મીઠાઈ વહેંચી રૂા. ૨૫) ત્રંબકલાલ દોલાભાઈ પાણી પીવા પરબ
બેસાડી દર માસે રૂા. ૧–૮–૦ **પીલારપુર**—મહાનત શ્રી ગજરાજગરજી
ઇશ્વરગરજી પુસ્તકો તથા મીઠાઈ રૂા. ૧૦) **આવળા**—કન્યા–મોહનલાલ
ત્રીભોવન, રામનાથ જેસીંગદાસ, રામભાઈ નારણભાઈ, પરસોતમ લલ્લુભાઈ,
તથા મણીભાઈ કુબેરભાઇ કપડાં તથા મીઠાઈ રૂા. ૧૧–૧૨–૦ **ખસ**—
કન્યા—ગામલોકો લુગડાં તથા મીઠાઈ રૂા. ૪–૬–૦ **ઝુંડાલ**—ભાઇજી વેણી-
દાસ તથા તરગાળા કાળીદાસ અંબારામ તથા રણછોડભાઈ વસ્તાભાઈ નિશા-
ળ જમાડી રૂા. ૩૦–૮–૦ **વદામણ**—સ્કુલકમિટિના મેમ્બરો ચોપડી, ક-
પડાં, મીઠાઈ રૂા. ૬–૮–૦ **કોકા**—ગામના પંચો પુસ્તકો તથા મીઠાઇ રૂા.
૫–૩–૬ **બગડ**—સ્કુલકમિટિના મેમ્બરો તથા ગામના સદ્ગૃહસ્થો પુસ્તકો
તથા મીઠાઈ રૂા. ૫–૧૨–૦ **સાંથળ**—સ્કુલકમિટિના મેમ્બરો તથા સદ્-
ગૃહસ્થો રૂા. ૧૦)

ખેડા વિભાગ.

વણસોલ—પા. લલ્લુભાઈ લાલજી સ્કુલ જમાડી રૂા. ૧૦) પા.
અભુભાઈ મુળજીભાઈ રૂ. ૭) સ્કુલ જમાડી, ગામલોક રૂ. ૭) ઘડીઆળ
નં. ૧ **વલાસણ**—રા. મગનલાલ ત્રીકમભાઈ રૂ. ૧૫) ઘડીઆળ. **સામ-
રખા**—શા. ભાઈલાલ સખીદાસ, પા. બકોરભાઈ દાદાભાઈ, વહોરા ગ-
ફુરભાઈ અલીજી દરેક રૂ. ૧૦) સ્કુલ જમાડી **આંકલાવ**—પા. નાથા-
ભાઈ પ્રભુદાસ, પા. નાગજીભાઈ જીવાભાઈ, માધવસંગ પ્રેમરતનજી, પા.
ભગવાન વહાલાભાઈ, પા. કાશીભાઈ મનોરભાઇ દરેક રૂ. ૫૦) સ્કુલ જ-
માડી, ઠક્કર. પોપટ જીકા રૂ. ૫) મીઠાઈ. **ડાકોર**—શેઠ મોરારજી વસનજી
રૂ. ૮૦) ઇનામ. **ખરેડી**—ગામલોકો રૂ. ૬) ઇનામ. **કાસર**—ગામલોકો
રૂ. ૭૦) સંગ્રહસ્થાન સારૂ, પા. જીવાભાઇ છોટાભાઈ રૂ. ૧૧) ઇનામ. પા.
મંગળભાઇ દેસાઇભાઈ રૂ. ૩) સંગ્રહસ્થાનમાં. **વડતાલ**—પગી રણછોડભાઇ
બીખાભાઇ રૂ. ૩૧—૭—૬ સ્કુલ જમાડી. **અનારા**—પા. કુબેરભાઇ કા-
નદાસ તથા પટેલ બેચરભાઇ ગીરધરભાઈ રૂ. ૧૨) ઘડીઆળ. **બાંમણવા**—
પા. મયુર ધના તથા હીરા મનોર રૂ. ૧૭) ઘડીઆળ આપ્યું તથા સ્કુલ

રૂ. ૭—૮—૦ ગામના વેપારીઓ તરફથી પુસ્તકો તથા શાકર રૂ. ૩—૦—૦ **કઠારિયા**—વાર્ષિક પરીક્ષા સબબે ગામના વેપારીઓ તરફથી પુસ્તકો તથા શાકર રૂ. ૪—૦—૦ **વોંધ**—વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ઠા. લાલજી ખીમજી તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૨—૦—૦ **પલાંસવા**—વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે શ્રી દરબાર તરફથી પુસ્તકો રૂ. ૭—૦—૦ જાગીરદાર તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૨) મ્યુનિસિપાલ સેક્રેટરી તરફથી શાકર રૂ. ૧—૮—૦ **ગેડી**—જાગીરદાર તરફથી ખુશીથી ઇનામ મીઠાઈ રૂ ૩—૦—૦ **કોટડી**—મસ્કાના ઠા. પ્રેમજી ખેંગાર અત્રે આવેલા તેની ખુશાલી સબબ ઇનામ મીઠાઈ, રૂમાલ, ટોપીઓ રૂ. ૪૦—૦—૦ **ભગવાણા**—કોઠારાના ઠા. દયાળ નારાયણજી તથા ઠા ગોકળદાસ રામદાસ તેમના પુત્રના લગ્ન પ્રસંગે મીઠાઈ તથા રૂમાલ રૂ. ૯—૮—૦ **રોહા**—કોઠારાના શેઠ કુવરજી મૂળજીના પુત્રના લગ્ન પ્રસંગે ઇનામ રૂમાલ તથા મીઠાઈ રૂ ૮—૭—૦ **ભુજ મહોમેડન સ્કુલ**—મેમણ અબ્દુલ લતીફ, અબ્દુ રેમાને કુરાનેશરીફ પુરો કર્યો તેની ખુશાલી સબબે મીઠાઈ રૂ. ૨—૪—૦ **ખેડોઇ**—વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે શેઠ આમદ યુસફે શાકર મણ ૧।। ખુશીથી વહેંચી રૂ. ૪—૮—૦ **નારાણપર**—રાજ્યગોર જેરામને ત્યાં પુત્રનો જન્મ થવાથી તેની ખુશાલી સબબે પુસ્તકો તથા મીઠાઈ વહેંચી રૂ. ૬—૮—૦ **નાગ્રેચા**—જાડેજા હમીરજી હાજાજીને ઘેર કુવરનો જન્મ થવાથી ખુશાલી પ્રસંગે પુસ્તકો, રૂમાલ, તથા મીઠાઈ વહેંચી રૂ. ૫—૦—૦ **ભુજપર**—વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે શ્રી દરબાર તરફથી પુસ્તકો વગેરે રૂ ૧૬—૦—૦ ગા ગોસર પદુ તરફથી રૂમાલો તથા શાકર રૂ. ૩૦—૮—૦ **મુંદરા**—વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે શ્રી દરબાર તરફથી પુસ્તકો વગેરે રૂ. ૩૮—૮—૦ ગામના સદ્‌ગૃહસ્થો તરફથી શાકર રૂ. ૪—૪—૦ **કુશારીઆ**—વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ઠા જાદવજી નરસિંહ તરફથી રૂ. ૩—૦—૦ મિસ્ત્રી ગજાભાઈ નારણ તરફથી રૂ. ૩—૦—૦ ગામના સદ્‌ગૃહસ્થો તરફથી શાકર રૂ. ૧૦—૦—૦ **મુંદરા કન્યાશાળા**—વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે શ્રી દરબાર તરફથી પુસ્તકો રૂ.૧૭—૦—૦ શા. નેણસિંહ પ્રાગજીની વિધવાસ્ત્રી પુરીબાઇના ટ્રસ્ટી શા. ઘેલા તયડસિંહ તરફથી રૂ ૩—૧૨—૦

અપૂર્ણ.

રૂ. ૭—૮—૦ ગામના વેપારીઓ તરફથી પુસ્તકો તથા શાકર રૂ. ૩—૦—૦ **કટારિયા**—વાર્ષિક પરીક્ષા સબબે ગામના વેપારીઓ તરફથી પુસ્તકો તથા શાકર રૂ. ૪—૦—૦ **વોંધ**—વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ઠા. લાલજી ખીમજી તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૨—૦—૦ **પલાંસવા**—વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે શ્રી દરબાર તરફથી પુસ્તકો રૂ. ૭—૦—૦ જાગીરદાર તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૨) મ્યુનિસિપાલ સેક્રેટરી તરફથી શાકર રૂ. ૧—૮—૦ **ગેડી**—જાગીરદાર તરફથી ખુશીથી ઇનામ મીઠાઈ રૂ. ૩—૦—૦ **કોટડી**—મસ્કાના ઠા. પ્રેમજી ખેરાજ અત્રે આવેલા તેની ખુશાલી સબબ ઇનામ મીઠાઈ, રૂમાલ, ટોપીઓ રૂ. ૪૦—૦—૦ **મંગવાણા**—કોઠારાના ઠા. દયાળ નારાયણજી તથા ઠા. ગોકળદાસ રામદાસ તેમના પુત્રના લગ્ન પ્રસંગે મીઠાઈ તથા રૂમાલ રૂ. ૯—૮—૦ **રોહા**—કોઠારાના શેઠ કુવરજી મુળજીના પુત્રના લગ્ન પ્રસંગે ઇનામ રૂમાલ તથા મીઠાઈ રૂ. ૮—૨—૦ **ભુજ મહોમેડન સ્કુલ**—મેમણુ અબ્દુ લતીફ, અબ્દુ રેમાને કુરાનેશરીફ પુરો કર્યો તેની ખુશાલી સબબે મીઠાઇ રૂ. ૨—૪—૦ **ખેડોઇ**—વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે શેઠ આમદ યુસફે શાકર મણ ૧ા ખુશીથી વહેંચી રૂ. ૪—૮—૦ **નારાણસર**—રાજ્યગોર જેરામને ત્યાં પુત્રનો જન્મ થવાથી તેની ખુશાલી સબબે પુસ્તકો તથા મીઠાઈ વહેંચી રૂ. ૬—૮—૦ **નાગ્રેચા**—જોડજા હમીરજી હાજાજીને ઘેર કુંવરનો જન્મ થવાથી ખુશાલી પ્રસંગે પુસ્તકો, રૂમાલ, તથા મીઠાઈ વહેંચી રૂ. ૫—૦—૦ **ભુજપર**—વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે શ્રી દરબાર તરફથી પુસ્તકો વગેરે રૂ. ૧૬—૦—૦ શા. ગોસર પદુ તરફથી રૂમાલો તથા શાકર રૂ. ૩૦—૮—૦ **મુંદરા**—વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે શ્રી દરબાર તરફથી પુસ્તકો વગેરે રૂ. ૩૮—૮—૦ ગામના સદ્‌ગૃહસ્થો તરફથી શાકર રૂ. ૪—૪—૦ **કુંભારીઆ**—વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ઠા. જાદવજી નરસિંહ તરફથી રૂ. ૩—૦—૦ મિસ્ત્રી રાજાભાઈ નારણુ તરફથી રૂ. ૩—૦—૦ ગામના સદ્‌ગૃહસ્થો તરફથી શાકર રૂ. ૧૦—૦—૦ **મુંદરા કન્યાશાળા**—વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે શ્રી દરબાર તરફથી પુસ્તકો રૂ.૧૭—૦—૦ શા. નેણુસિંહ પ્રાગજીની વિધવાસ્ત્રી પુરીબાઇના ટ્રસ્ટી શા. ઘેલા તલકસિંહ તરફથી રૂ.૩—૧૨—૦

અપૂર્ણ.

શિક્ષણસૂત્રાવલી એ નામનું, શિક્ષકો, માતાઓ તથા ઉપદેશકોને અતિ ઉપયોગી પુસ્તક છે કે જેની અંદર શિક્ષણ પદ્ધતિના અનેક સૂત્રોનો પદ્યમા તથા ગદ્યમા સંગ્રહ કરવામા આવ્યો છે. સ્કૉલરોને તો ખાસ ઉપયોગી છે કીમત ૦–૧–૦ પોષ્ટેજ જુદુ છે કમીશન સેંકડે ૨૫ ટકા છે જોઇએ તો નીચેને ઠેકાણે દોઢ આનાની ટીકીટ મોકલી મગાવી લેવુ તથા નીચેના પુસ્તકોના ગ્રાહક થવુ હોય તો ગ્રાહકોના લીષ્ટમાં તાકીદે નામ નોંધાવો.

ભક્તજ્ઞાનનો ભંડાર ૦–૪–૦ દુનયાદારીનુ ડહાપણ ૦–૪–૦ બાળવર્ગ શિક્ષણપુસ્તક ૦–૪–૦

કવિ ગોવરધનદાસ ગિરધરદાસ.

હેડ માસ્તર મ્યુ. ગુ. નાયગામ સ્કુલ. મુંબઇ.

દીલ્લીવાળા લાલા બીશનદયાળ ધરમદાસનો

શુદ્ધ સાચાં મોતીનો સુરમો.

આંખની બળતર, કળતર, મગજની નરમી, નજળો, ખીલ, ઝાંખ, છારી, છાયા, ફુલું, પડળ, આંખમાંથી પાણીનુ ઝરવુ, ચીપડા, પરવાળા વીગેરેને મટાડે છે આ સુરમો વિદ્યાર્થીઓને તથા નબળી આંખવાળાને બહુજ ઉપયોગી તથા આશીર્વાદરૂપ છે

કીમત નં. ૧–૩ નો કાળો સુરમો તોલા ૦। ની શીશીનો રૂ. ૦॥
તો ૦॥ ની શીશીનો રૂ ૧
નં. ૨ નો કાળો સુરમો તો ૦। ની શીશીનો રૂ. ૦।
તો ૦॥ ની શીશીનો રૂ ૦॥
નં. ૪ નો પીળો સુરમો તો ૦। ની શીશીનો રૂ ૦॥
તો ૦॥ ની શીશીનો રૂ. ૧
નં. ૫ નો ધોળો સુરમો તો ૦। ની શીશીનો રૂ ૦॥
નં ૬ નો લાલ સુરમો શીશી ૧ નો રૂ ૦॥।

☞ આંજવાની સળી શીશી સાથે મળશે.

બનાવનાર તથા વેચનાર,

લાલા બીશનદયાળ ધરમદાસ અત્તરવાળા

સૂચના.

આ પત્રસંબંધી સર્વે લખાણુ એડિટર તરફ મોકલવું. નૉટપેડ કાગળ લેવામાં નહિ આવે. સહી વગરનાં લખાણુ ઉપર ધ્યાન અપાશે નહિ.

છાપવા મોકલેલું લખાણુ ચોખ્ખે અક્ષરે કાગળની એકજ બાજુએ લખવું. તે અમુક માસમાં છાપવા અથવા નાપસંદ પડેલું લખાણુ પાછું મોકલવા બંધાતા નથી. જરૂર હોય તો મોકલનારે પોતાને ખરચે મંગાવી લેવું.

શાળાખાતાના તેમજ બીજા ગૃહસ્થો કેળવણી તથા નિશાળવ્યવસ્થાને લગતા વિષય લખી મોકલશે તો તે પણ યોગ્ય અવકાશે ખુશીથી પ્રસિદ્ધ કરીશું.

મનીઑર્ડર મોકલનારે કૂપન ઉપર પોતાનું ઠેકાણું, અને શી બાબતના પૈસા છે તે ચોખ્ખે અક્ષરે લખવું. તે વિના ભૂલ થવાનો સંભવ છે. પોસ્ટની ટિકિટો મોકલનારે દર રૂપીએ અર્ધો આનો વધારે મોકલવો; પોસ્ટ સિવાયની બીજી ટિકિટો લેવામાં આવશે નહિ.

આ પત્રની કિંમત અગાઉથીજ વરસ એકનો રૂ. ૧-૦-૦ રાખી છે, પોસ્ટેજ માફ. છૂટક નકલના પોસ્ટેજ સાથે અઢી આના; પદરનાં ખરચે લેનાર દસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષકો તથા સ્કૉલરોને ટપાલ-ખરચ સાથે રૂ. ૦-૧૨-૦.

વિષય લખી મોકલનારને પૈસા લેવાની ખુશી હોય તો તેમ સ્પષ્ટ લખવું. વિષય પસંદ પડશે તો તેની અગત્ય વગેરે ઉપર વિચાર કરી દર છાપેલે પાને રૂ. ૦ાા આપવામાં આવશે. ચર્ચાપત્રનો એમાં સમાસ થશે નહિ.

જાહેર ખબરો છાપવાના ભાવ.

રૂ. લીટી.
૧... ... ... ૩
દશથી વધારે લીટીઓ માટે રૂ. ૧)-ની લીટીઓ ચાર પ્રમાણે. બાર માસ લગી લાગલાગટ હશે તો પ્રથમ પૂરો ચાર્જ અને તે પછીના અગીઆર માસ લગી દર માસે ¾ ગણો ચાર્જ પડશે. ત્રણ માસ માટે પહેલે મહિને પૂરો ચાર્જ, અને પછી દરેક માસે ¾ ચાર્જ લેવાશે.

શાળાપત્રની સાથે કોઈ પણ હૅંડબિલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

સૂચના.

આ પત્રસંબંધી સર્વે લખાણ એડિટર તરફ મોકલવું. નોટપેડ કાગળ લેવામાં નહિ આવે. સહી વગરનાં લખાણ ઉપર ધ્યાન અપાશે નહિ.

છાપવા મોકલેલું લખાણ ચોખ્ખે અક્ષરે કાગળની એકજ બાજુએ લખવું. તે અમુક માસમાં છાપવા અથવા નાપસંદ પડેલું લખાણ પાછું મોકલવા બંધાતા નથી. જરૂર હોય તો મોકલનારે પોતાને ખરચે મંગાવી લેવું.

શાળાખાતાના તેમજ બીજા ગૃહસ્થો કેળવણી તથા નિશાળવ્યવસ્થાને લગતા વિષય લખી મોકલશે તો તે પણ યોગ્ય અવકાશે ખુશીથી પ્રસિદ્ધ કરીશું.

મનીઑર્ડર મોકલનારે કૂપન ઉપર પોતાનું ઠેકાણું, અને શી બાબતના પૈસા છે તે ચોખ્ખે અક્ષરે લખવું. તે વિના ભૂલ થવાનો સંભવ છે. પોસ્ટની ટિકિટો મોકલનારે દર રૂપીએ અર્ધો આનો વધારે મોકલવો; પોસ્ટ સિવાયની બીજી ટિકિટો લેવામાં આવશે નહિ.

આ પત્રની કિંમત અગાઉથીજ વરસ એકનો રૂ. ૧-૦-૦ રાખી છે, પોસ્ટેજ માફ. છૂટક નકલના પોસ્ટેજ સાથે અઢી આના; પદરના ખરચે લેનાર દસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષકો તથા સ્કૉલરોને ટપાલ ખરચ સાથે રૂ. ૦-૧૨-૦.

વિષય લખી મોકલનારને પૈસા લેવાની ખુશી હોય તો તેમ સ્પષ્ટ લખવું. વિષય પસંદ પડશે તો તેની અગત્ય વગેરે ઉપર વિચાર કરી દર છાપેલે પાને રૂ. ૦ા આપવામાં આવશે. ચર્ચાપત્રનો એમાં સમાસ થશે નહિ.

જાહેર ખબરો છાપવાના ભાવ.

રૂ. લીટી. તો પ્રથમ પૂરો ચાર્જ અને તે પછી
૧... ... ... ૩ ના અગીઆર માસ લગી દર માસે
દશથી વધારે લીટીઓ માટે રૂ. ૧)— ½ ગણો ચાર્જ પડશે. ત્રણ માસ માટે
ની લીટીઓ ચાર પ્રમાણે. પહેલે મહિને પૂરો ચાર્જ, અને પછી
બાર માસ લગી લાગલાગટ હશે દરેક માસે ½ ચાર્જ લેવાશે.

શાળાપત્રની સાથે કોઈ પણ હૅંડબિલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

'શાળાપત્ર'ના ગ્રાહકોને સૂચના.

'શાળાપત્ર'ના દરેક અંકના પૂંઠા ઉપર 'મનિઑર્ડર' મોકલતી વખતે 'કૂપન' પર શું લખવું તે વિષે સ્પષ્ટ સૂચના કરવામાં આવે છે, તેમ જતાં પણ દરરોજ 'મનિઑર્ડર' આવે છે તેમાં ઘણાં 'કૂપનો' પર અગત્યની બાબત લખેલી હોતી નથી. 'શાળાપત્ર' બહુધા નિશાળ ખાતે લેવામાં આવે છે; અમુક શિક્ષકને ખાતે લેવામાં આવતું નથી. 'કૂપન' પર એવી હકીકત લખવી જોઈએ કે તે 'શાળાપત્ર'ની ઑફિસને પૈસા નોંધવામાં ઉપયોગી થઈ પડે. કયા ગામ ને કઈ નિશાળ ખાતે એ પૈસા જમે કરવાના છે તે 'કૂપન' પર અવશ્ય લખવું જોઈએ, તેને બદલે નકામું નકામું લખી 'કૂપન' ભરી દેવામાં આવે છે; માટે આથી નાણાં મોકલનાર સર્વ ગ્રાહકોને સૂચના કરવામાં આવે છે કે તેમણે 'કૂપન' પર ગામનું નામ તેમજ તે ગામમાં એકથી વધારે નિશાળ હોય તો તે નિશાળનું નામ જરૂર લખવું. આવી હકીકત 'કૂપન' પર આપેલી ન હોવાને લીધે 'મનિઑર્ડર' લેનાર અમલદારને 'ફૉર્મ' વાંચી જાને એ હકીકત 'કૂપન' પર લખી લેવી પડે છે, તેમાં તેનો ઘણો વખત નકામો જાય છે ને ટપાલનો સિપાઈ ખોટી થાય છે.

શિક્ષકો આવી સાધારણ બાબતમાં ચોકસાઈથી ન વર્તે તો શિષ્યોને ગણિત અને બીજા વિષયોમાં ચોકસાઈની ટેવ શી રીતે પાડી શકે? જાતેજ ચોકસાઈની કિંમત ન જાણતા હોય તે બીજાને શી રીતે શિખવે? શિક્ષકોએ જાણવું જોઈએ કે ચોકસાઈ એ ઘણોજ અગત્યનો ગુણ છે. વિદ્વત્તાનું એ લક્ષણ છે. વિદ્વાન પુરુષમાં ચોકસાઈ ન હોય તો તેની વિદ્વત્તામાં ઘણી ખામી આવે છે. એ ગુણ બાળકોમાં આરંભથીજ કેળવવો એ શિક્ષકનો ધર્મ છે. પણ જે ગુણનો આપણામાંજ અભાવ કે ન્યૂનતા છે ને આપણે બીજામાં ભાગ્યેજ કેળવી શકીએ.

'વર્નાક્યુલર ફાઈનલ પરીક્ષા'ના ફૉર્મ પણ દરેક વર્ષે શિક્ષકોએ ભરવાનાં હોય છે. એ 'ફૉર્મ' કેવી રીતે ભરવું તેનો નમુનો આ સાથે મૂકેલો છે તે પર શિક્ષકોએ લક્ષ આપવું જોઈએ. દરેક વર્ષે અમારે અર્ધાથી પણ વધારે 'ફૉર્મ' બરાબર ભરાયલાં ન હોવાથી સુધારવા માટે પાછાં મોકલવાં પડે છે. આશા છે કે આવી આવી બાબતોને નજીવી ન ગણી

'શાળાપત્ર'ના ગ્રાહકોને સૂચના.

'શાળાપત્ર'ના દરેક અંકના પૂંઠા ઉપર 'મનિઑર્ડર' મોકલતી વખતે 'કૂપન' પર શું લખવું તે વિશે સ્પષ્ટ સૂચના કરવામાં આવે છે, તેમ છતાં પણ દરરોજ 'મનિઑર્ડર' આવે છે તેમાં ઘણાં 'કૂપનો' પર અગત્યની બાબત લખેલી હોતી નથી. 'શાળાપત્ર' બહુધા નિશાળ ખાતે લેવામાં આવે છે; અમુક શિક્ષકને ખાતે લેવામાં આવતું નથી. 'કૂપન' પર એવી હકીકત લખવી જોઈએ કે તે 'શાળાપત્ર'ની ઑફિસને પૈસા નોંધવામાં ઉપયોગી થઈ પડે. કયા ગામ ને કઈ નિશાળ ખાતે એ પૈસા જમે કરવાના છે તે 'કૂપન' પર અવશ્ય લખવું જોઈએ, તેને બદલે નકામું નકામું લખી 'કૂપન' ભરી દેવામાં આવે છે; માટે આથી નાણાં મોકલનાર સર્વ ગ્રાહકોને સૂચના કરવામાં આવે છે કે તેમણે 'કૂપન' પર ગામનું નામ તેમજ તે ગામમાં એકથી વધારે નિશાળ હોય તો તે નિશાળનું નામ જરૂર લખવું. આવી હકીકત 'કૂપન' પર આપેલી ન હોવાને લીધે 'મનિઑર્ડર' લેનાર અમલદારને 'ફૉર્મ' વાંચી જાતે એ હકીકત 'કૂપન' પર લખી લેવી પડે છે, તેમાં તેનો ઘણો વખત નકામો જાય છે ને ટપાલનો સિપાઈ ખોટી થાય છે.

શિક્ષકો આવી સાધારણ બાબતમાં ચોકસાઈથી ન વર્તે તો શિષ્યોને ગણિત અને બીજા વિષયોમાં ચોકસાઈની ટેવ શી રીતે પાડી શકે? જાતેજ ચોકસાઈની કિંમત ન જાણતા હોય તે બીજાને શી રીતે શિખવે? શિક્ષકોએ જાણવું જોઈએ કે ચોકસાઈ એ ઘણોજ અગત્યનો ગુણ છે. વિદ્વત્તાનું એ લક્ષણ છે. વિદ્વાન પુરુષમાં ચોકસાઈ ન હોય તો તેની વિદ્વત્તામાં ઘણી ખામી આવે છે. એ ગુણ બાળકોમાં આરંભથીજ કેળવવો એ શિક્ષકનો ધર્મ છે. પણ જે ગુણનો આપણામાંજ અભાવ કે ન્યૂનતા છે ને આપણે બીજામાં ભાગ્યેજ કેળવી શકીએ.

'વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા'ના ફૉર્મ પણ દરેક વર્ષે શિક્ષકોએ ભરવાનાં હોય છે. એ 'ફૉર્મ' કેવી રીતે ભરવું તેનો નમુનો આ સાથે મૂકેલો છે તે પર શિક્ષકોએ લક્ષ આપવું જોઈએ. દરેક વર્ષે અમારે અર્ધાંથી પણ વધારે 'ફૉર્મ' બરાબર ભરાયલાં ન હોવાથી સુધરાવા માટે પાછાં મોકલવાં પડે છે. આશા છે કે આવી આવી બાબતોને નજીવી ન ગણી

માહિતી તથા જાણ પ્રમાણે ખરાં છે અને મેં આ પરીક્ષા અગાઉ પસાર કરી નથી.

હું છું,

આપનો આજ્ઞાંકિત સેવક,

શિવશંકર હરનારાયણ દવે સહી. દા. પોતે.

નામ, આપનું નામ તથા અટક—**શિવશંકર હરનારાયણ દવે.**

ધર્મ તથા જાત—**હિંદુ, બ્રાહ્મણ.**

ગયા જન્મ દિવસે પુરૂં થયેલું વર્ષ—**(૧૭) સત્તરમું.**

ઇસવી સન પ્રમાણે જન્મનો દિવસ—**૧૭-૮-૯૩**

રહેવાસી—મોજે **ચલોડા, તાલુકે ધોળકા, જીલ્લે અમદાવાદ.**

જે નિશાળમાંથી હાજર થયો હોય તેનું નામ—**ચલોડા લોકલબોર્ડ નિશાળમાંથી.**

ટપાલનો પત્તો—**મોજે ચલોડા, તાલુકે ધોળકા, જી. અમદાવાદ.**

તારીખ ૩૦ માહે જુલાઈ સને ૧૯૧૧.

અરજદારની છેલ્લી નિશાળના હેડમાસ્તરે અથવા સારી પ્રતિષ્ઠાવાળા માણસે આપવાનાં સર્ટિફિકેટો.

હું દાખલો લખી આપુ છું કે શિવશંકર હરનારાયણ દવે તારીખ **સત્તરમી ઑગસ્ટ, ૧૮૯૩** ને રોજ જન્મ્યો હતો અને તેની ઉપરલખેલી ઉમર, મારી ઉત્તમ માહિતી તથા જાણ પ્રમાણે બરાબર છે.

તારીખ માહે ૩૦ જુલાઇ સન ૧૯૧૧.

(સહી) **ચુનીલાલ દેવશંકર જાની.**

હેડમાસ્તર, ચલોડા લો. બો. સ્કૂલ.

હું દાખલો લખી આપું છું કે સદરહુ અરજદાર ગયા ૭ મહિનાથી **અમદાવાદ જીલ્લામાં** રહે છે.

તારીખ ૩૦ માહે જુલાઈ સન ૧૯૧૧.

(સહી) **ચુનીલાલ દેવશંકર જાની.**

હેડમાસ્તર, ચલોડા લો. બો સ્કૂલ.

---

૧ આ ખાનામાં પરીક્ષાની તારીખ પહેલાંનો અથવા ૧ સપ્ટેંબર પહેલાંનો નહિ, પણ અરજીની તારીખ અગાઉ ઉમેદવારનો જે છેલ્લો જન્મદિવસ આવતો હોય તે તારીખે પૂરું થયલું વર્ષ લખવું.

માહિતી તથા જાણ પ્રમાણે ખરાં છે અને મેં આ પરીક્ષા અગાઉ પસાર કરી નથી. હું છું,

આપનો આજ્ઞાંકિત સેવક,

શિવશંકર હરનારાયણ દવે સહી. દા. પોતે.

નામ, બાપનું નામ તથા અટક—શિવશંકર હરનારાયણ દવે.

ધર્મ તથા જાત—હિંદુ, બ્રાહ્મણ.

ગયા જન્મ દિવસે પુરૂ થયેલુ વર્ષ—(૧૭) સત્તરમું.

ઇસવી સન પ્રમાણે જન્મનો દિવસ—૧૭-૮-૯૩

રહેવાસી—મોજે ચલોડા, તાલુકે ધોળકા, જીલ્લે અમદાવાદ.

જે નિશાળમાંથી હાજર થયો હોય તેનું નામ—ચલોડા લોકલબોર્ડ નિશાળમાંથી.

ટપાલનો પત્તો—મોજે ચલોડા, તાલુકે ધોળકા, જી. અમદાવાદ.

તારીખ ૩૦ માહે જુલાઈ સને ૧૯૧૧.

અરજદારની છેલ્લી નિશાળના હેડમાસ્તરે અથવા સારી પ્રતિષ્ઠાવાળા માણસે આપવાનાં સર્ટિફિકેટો.

હુ દાખલો લખી આપુ છુ કે શિવશંકર હરનારાયણ દવે તારીખ સત્તરમી ઑગસ્ટ, ૧૮૯૩ને રોજ જન્મ્યો હતો અને તેની ઉપરલખેલી ઉમર, મારી ઉત્તમ માહિતી તથા જાણ પ્રમાણે બરાબર છે.

તારીખ માહે ૩૦ જુલાઇ સન ૧૯૧૧.

(સહી) ચુનીલાલ દેવશંકર જાની.

હેડમાસ્તર, ચલોડા લો. બો. સ્કૂલ.

હુ દાખલો લખી આપુ છું કે સદરહુ અરજદાર ગયા ૭ મહિનાથી અમદાવાદ જીલ્લામાં રહે છે.

તારીખ ૩૦ માહે જુલાઈ સન ૧૯૧૧.

(સહી) ચુનીલાલ દેવશંકર જાની.

હેડમાસ્તર, ચલોડા લો. બો. સ્કૂલ.

---

૧ આ ખાનામાં પરીક્ષાની તારીખ પહેલાંનો અથવા ૧ સપ્ટેંબર પહેલાંનો નહિ, પણ અરજીની તારીખ અગાઉ ઉમેદવારનો જે છેલ્લો જન્મદિવસ આવતો હોય તે તારીખે પૂરૂં થયલું વર્ષ લખવું.

વસ્થા જેવી છે. શેફીલ્ડ પરગણામાં એવી ઘણી નિશાળો છે અને તેમાં **શિક્ષકની સંખ્યામાં વધારો કરવાની ઘણી જરૂર છે.'**

આ ઉપરથી સમજાશે કે ઘણાં ધોરણો વચ્ચે એક શિક્ષક એવી સ્થિતિ આપણે ત્યાં છે એમજ નહિ પણ ઇંગ્લંડમાં પણ છે; ને ત્યાં પણ એવી સ્થિતિમાં સુધારો કરવા ઇન્સ્પેક્ટરો બૂમ પાડે છે. બીજું એ પણ સમજવાનું છે કે એવી સ્થિતિમાં આવેલો શિક્ષક પરિશ્રમ કરે તો પોતાની ફરજ બજાવી શકે છે. યોગ્ય સંખ્યામાં શિક્ષકો રાખવા એ જેમ રાજ્યની ફરજ છે, તેમ સ્થિતિને અનુસરી પોતાની ફરજ બરાબર અદા કરવી એ શિક્ષકનો ધર્મ છે.

केळवणी.

(ચાલુ પુ. ૫૦. પૃ. ૨૯૬ થી.)

માનસિક કેળવણી, તેના બે પ્રકાર— શારીરિક કેળવણી વિષે આ પ્રમાણે સંક્ષેપમાં કહ્યા પછી માનસિક કેળવણી વિષે કહેવું પ્રાપ્ત થાય છે. એ કેળવણીમાં બુદ્ધિની કેળવણી તેમજ નીતિની કેળવણી બંનેનો સમાવેશ થાય છે. માનસશાસ્ત્રીઓ મનનેજ લાગણીનું આશ્રયસ્થાન માને છે, હૃદયને નહિ; માટે આ એકજ પ્રકારમાં બંનેનો સમાવેશ કરવાનો છે.

નીતિબળ ને બુદ્ધિબળનો મુકાબલો— એ પ્રકારની માનસિક કેળવણીમાં નીતિની કેળવણી ઘણી અગત્યની છે. જ્ઞાન અને નીતિને કંઈ વિરોધ નથી એટલુંજ નહિ, પણ જ્ઞાની પુરુષની નીતિ ઊંચા પ્રકારની હોવી જોઈએ એમ સ્વાભાવિક રીતે હરકોઈ વિચારે. પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ કેટલીક વાર એથી ઉલટી માલમ પડે છે. કેટલાક બુદ્ધિમાન્ ને જ્ઞાની પુરુષોની નીતિ ઘણી વાંધાભરેલી હોય છે. એવા પુરુષોના બુદ્ધિપ્રભાવથી લોકો ચકિત થાય છે, પણ તેમની નીતિ તેવાજ ઊંચા પ્રકારની ન હોવાથી લોકોમાં તેઓ પૂજ્ય થતા નથી. અલૌકિક બુદ્ધિ જોઈ મનુષ્ય આશ્ચર્ય પામે છે કે ઓહો ! શો એમનો બુદ્ધિવૈભવ છે ! પરંતુ દૈવી નીતિ જોઈને તો તેમને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરે છે ને ખરા હૃદયથી પૂજે છે. અદ્ભુત બુદ્ધિ પોતાના તેજથી લોકોને ચકિત કરી અંજાવી નાખે છે; પણ આદર્શરૂપ નીતિ પ્રેક્ષકના હૃદયને પીગળાવી નાખે છે, અને તેને વિષે પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન કરે છે.

વસ્થા જેવી છે. શેફીલ્ડ પરગણાંમાં એવી ઘણી નિશાળો છે અને તેમાં **શિક્ષકની સંખ્યામાં વધારો કરવાની ઘણી જરૂર છે.'**

આ ઉપરથી સમજાશે કે ઘણાં ધોરણો વચ્ચે એક શિક્ષક એવી સ્થિતિ આપણે ત્યાં છે એમજ નહિ પણ ઇંગ્લંડમાં પણ છે; ને ત્યાં પણ એવી સ્થિતિમાં સુધારો કરવા ઇન્સ્પેક્ટરો બૂમ પાડે છે. બીજું એ પણ સમજવાનું છે કે એવી સ્થિતિમાં આવેલો શિક્ષક પરિશ્રમ કરે તો પોતાની ફરજ બજાવી શકે છે. યોગ્ય સંખ્યામાં શિક્ષકો રાખવા એ જેમ રાજ્યની ફરજ છે, તેમ સ્થિતિને અનુસરી પોતાની ફરજ બરાબર અદા કરવી એ શિક્ષકનો ધર્મ છે.

કેળવણી.

(ચાલુ પુ. ૫૦. પૃ. ૨૯૬ થી.)

માનસિક કેળવણી, તેના બે પ્રકાર—શારીરિક કેળવણી વિષે આ પ્રમાણે સંક્ષેપમાં કહ્યા પછી માનસિક કેળવણી વિષે કહેવું પ્રાપ્ત થાય છે. એ કેળવણીમાં બુદ્ધિની કેળવણી તેમજ નીતિની કેળવણી બંનેનો સમાવેશ થાય છે. માનસશાસ્ત્રીઓ મનનેજ લાગણીનું આશ્રયસ્થાન માને છે, હૃદયને નહિ; માટે આ એકજ પ્રકારમાં બંનેનો સમાવેશ કરવાનો છે.

નીતિબળ ને બુદ્ધિબળનો મુકાબલો—એ પ્રકારની માનસિક કેળવણીમાં નીતિની કેળવણી ઘણી અગત્યની છે. જ્ઞાન અને નીતિને કંઈ વિરોધ નથી એટલુંજ નહિ, પણ જ્ઞાની પુરુષની નીતિ ઊંચા પ્રકારની હોવી જોઈએ એમ સ્વાભાવિક રીતે હરકોઈ વિચારે. પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ કેટલીક વાર એથી ઉલટી માલમ પડે છે. કેટલાક બુદ્ધિમાન્ ને જ્ઞાની પુરુષોની નીતિ ઘણી વાંધાભરેલી હોય છે. એવા પુરુષોના બુદ્ધિપ્રભાવથી લોકો ચકિત થાય છે, પણ તેમની નીતિ તેવાજ ઊંચા પ્રકારની ન હોવાથી લોકોમાં તેઓ પૂજ્ય થતા નથી. અલૌકિક બુદ્ધિ જોઈ મનુષ્ય આશ્ચર્ય પામે છે કે ઓહો ! શો એમનો બુદ્ધિવૈભવ છે ! પરંતુ દૈવી નીતિ જોઈને તો તેમને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરે છે ને ખરા હૃદયથી પૂજે છે. અદ્ભુત બુદ્ધિ પોતાના તેજથી લોકોને ચકિત કરી અંજવાણા પાડે છે; પણ આદર્શરૂપ નીતિ પ્રેક્ષકના હૃદયને પીગળાવી નાખે છે, અને તેને વિષે પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન કરે છે.

પ્રાપ્ત કરવું? બુદ્ધિબળ મનુષ્યને જેટલું સ્વાધીન છે તેથી નીતિબળ વિશેષ સ્વાધીન છે. દરેક માણસ વક્તા કે ગ્રન્થકાર થઈ શકતો નથી; પણ દરેક માણસ ધારે તો ઉત્તમ નીતિગુણો પ્રાપ્ત કરી શકે છે. એ ગુણોનાં બીજ ગૃહશાસનમાં વવાય છે. માબાપનાં શારીરિક, માનસિક, ને આધ્યાત્મિક લક્ષણો કેટલેક અંશે તેમની સંતતિમાં જન્મથીજ ઊતરે છે એ નિર્વિવાદ છે. પુષ્ટ માબાપનાં છોકરાં શરીરે પુષ્ટ હોય છે ને નિર્બળનાં નિર્બળ હોય છે. કેટલાક રોગ વંશપરંપરા ચાલ્યા આવે છે. ચપળતા, ઉદ્યોગ, ને સદાચારનાં પણ તત્ત્વો વારસામાં પ્રાપ્ત થતાં જોવામાં આવે છે. આમ કેટલેક અંશે માબાપનાં લક્ષણની અસર જન્મથીજ તેમનાં છોકરાં પર થાય છે. જન્મ પછી ગૃહવર્તન છોકરાં પર પ્રબળ સંસ્કાર પાડે છે. સ્માઇલ્સ કહે છે તેમ બાળક જન્મે છે ત્યારથીજ તેની કેળવણી શરૂ થાય છે. જ્યારથી તેને દુનીઆનો વા વાય છે ત્યારથી તે પોતાની ચપળ નજર સર્વત્ર ફેરવે છે ને આસપાસના સર્વ પદાર્થો તેના મન પર છાપ પાડે છે. માતાની પાસે ઘણે ભાગે રહેવાથી બાળક તેના સર્વ ગુણદોષનું અનુકરણ કરતાં શીખે છે. આજ કારણથી, બીજાં કારણોથી છે તે કરતાં પણ, સ્ત્રીકેળવણી અતિ આવશ્યક છે. પનઘટથી પાણી ભરીને આવતી એક પણિયારીને શ્રીમચ્છંકરાચાર્યે જ્યારે મંડનમિશ્રનું ઘર પૂછ્યું ત્યારે તેણે નીચે પ્રમાણે શ્લોક કહ્યોઃ—

स्वतःप्रमाणं परतःप्रमाणं शुकाङ्गना यत्र गिरो गिरन्ति ।
शिष्योपशिष्यैरुपचीयमानं जानीहि तद् पण्डितमण्डनौकः ॥

જે જ્ઞાનગ્રાહકસામગ્રીથી જ્ઞાનનું ગ્રહણ થાય છે તેથીજ તે જ્ઞાનના પ્રામાણ્યનું ગ્રહણ થાય છે, અર્થાત્ પ્રમાનું સ્વતઃ પ્રામાણ્ય છે, કે જ્ઞાનનું ગ્રહણ જે સામર્થ્યથી થાય છે તેથી અન્ય સામગ્રીથી તે જ્ઞાનનું પ્રામાણ્ય નિશ્ચિત થાય છે, અર્થાત્, પ્રામાણ્ય પરતો ગ્રાહ્ય છે. મીમાંસકો સ્વતઃપ્રમાણવાદી છે ને નૈયાયિકો પરતઃપ્રમાણવાદી છે. આમ નૈયાયિકો ને મીમાંસકો વચ્ચે વાદ છે. મંડનમિશ્ર મીમાંસક હોવાથી તેમના ઘરમાં એ વાદની ધ્વનિ હમેશ ચાલે છે. એવા શબ્દો સાંભળી પાળેલી મેનાઓ પણ તે શબ્દો ઉચ્ચારે છે. આ કારણથી પણિયારી શ્રીમાન્ શંકરાચાર્યને કહે છે કે જે ઘેર પોપટીઓ સ્વતઃપ્રમાણ ને પરતઃપ્રમાણ એ શબ્દો ઉચ્ચારતી હોય એવું શિષ્યો ને ઉપશિષ્યોથી ભરેલું ઘર તે પંડિત મંડનમિશ્રનું ઘર તમારે જાણવું.

પ્રાપ્ત કરવું? બુદ્ધિબળ મનુષ્યને જેટલું સ્વાધીન છે તેથી નીતિબળ વિશેષ સ્વાધીન છે. દરેક માણસ વક્તા કે ગ્રન્થકાર થઈ શકતો નથી; પણ દરેક માણસ ધારે તો ઉત્તમ નીતિગુણો પ્રાપ્ત કરી શકે છે. એ ગુણોનાં બીજ ગૃહશાસનમાં વવાય છે. માબાપનાં શારીરિક, માનસિક, ને આધ્યાત્મિક લક્ષણો કેટલેક અંશે તેમની સંતતિમાં જન્મથીજ ઊતરે છે એ નિર્વિવાદ છે. પુષ્ટ માબાપનાં છોકરાં શરીરે પુષ્ટ હોય છે ને નિર્બળનાં નિર્બળ હોય છે. કેટલાક રોગ વંશપરંપરા ચાલ્યા આવે છે. ચપળતા, ઉદ્યોગ, ને સદાચારનાં પણ તત્ત્વો વારસામાં પ્રાપ્ત થતાં જોવામાં આવે છે. આમ કેટલેક અંશે માબાપનાં લક્ષણની અસર જન્મથીજ તેમનાં છોકરાં પર થાય છે. જન્મ પછી ગૃહવર્તન છોકરાં પર પ્રબળ સંસ્કાર પાડે છે. સ્માઈલ્સ કહે છે તેમ બાળક જન્મે છે ત્યારથીજ તેની કેળવણી શરૂ થાય છે. જ્યારથી તેને દુનીઆનો વા વાય છે ત્યારથી તે પોતાની ચપળ નજર સર્વત્ર ફેરવે છે ને આસપાસના સર્વ પદાર્થો તેના મન પર છાપ પાડે છે. માતાની પાસે ઘણે ભાગે રહેવાથી બાળક તેના સર્વ ગુણદોષનું અનુકરણ કરતાં શીખે છે. આજ કારણથી, બીજાં કારણોથી છે તે કરતાં પણ, સ્ત્રીકેળવણી અતિ આવશ્યક છે. પનઘટથી પાણી ભરીને આવતી એક પણિયારીને શ્રીમચ્છંકરાચાર્યે જ્યારે મંડનમિશ્રનું ઘર પૂછ્યું ત્યારે તેણે નીચે પ્રમાણે શ્લોક કહ્યોઃ—

स्वतःप्रमाणं परतःप्रमाणं शुकाङ्गना यत्र गिरो गिरन्ति ।
शिष्योपशिष्यैरुपचीयमानं जानीहि तत् पण्डितमण्डनौकः ॥

જે જ્ઞાનગ્રાહકસામગ્રીથી જ્ઞાનનું ગ્રહણ થાય છે તેથીજ તે જ્ઞાનના પ્રામાણ્યનું ગ્રહણ થાય છે, અર્થાત્ પ્રમાનું સ્વતઃ પ્રામાણ્ય છે, કે જ્ઞાનનું ગ્રહણ જે સામગ્રીથી થાય છે તેથી અન્ય સામગ્રીથી તે જ્ઞાનનું પ્રામાણ્ય નિશ્ચિત થાય છે, અર્થાત્, પ્રામાણ્ય પરતો ગ્રાહ્ય છે. મીમાંસકો સ્વતઃપ્રમાણવાદી છે ને નૈયાયિકો પરતઃપ્રમાણવાદી છે. આમ નૈયાયિકો ને મીમાંસકો વચ્ચે વાદ છે. મંડનમિશ્ર મીમાંસક હોવાથી તેમના ઘરમાં એ વાદની ધ્વનિ હમેશ ચાલે છે. એવા શબ્દો સાંભળી પાળેલી મેનાઓ પણ તે શબ્દો ઉચ્ચારે છે. આ કારણથી પણિયારી શ્રીમાન્ શંકરાચાર્યને કહે છે કે જે ઘેર પોપટીઓ સ્વતઃપ્રમાણ ને પરતઃપ્રમાણ એ શબ્દો ઉચ્ચારતી હોય એવું શિષ્યો ને ઉપશિષ્યોથી ભરેલું ઘર તે પંડિત મંડનમિશ્રનું ઘર તમારે જાણવું.

અત્યુત્સાહ દર્શાવ્યો છે. ઈશ્વર કરે ને '**निःसारस्य पदार्थस्य प्रायेणाडम्बरो महान्**' (નિઃસાર પદાર્થનો સામાન્ય રીતે આડંબર મોટો હોય છે) એ વાક્યને ખોટું પાડી તેમનો ઉત્સાહ એવો ને એવો જારી રહે. આ પ્રમાણે ગુજરાતી સાહિત્યના વિષયમાં સર્વત્ર જાગૃતિ થઈ છે એ ઘણી ખુશીની વાત છે અને એમાંથી કાલક્રમે સારૂં ફળ થવાની આશા રહે છે. બીજાં સ્થળોની સભા આપણા નગરની સભાના અનુકરણરૂપ છે ને પાછળથી થઈ છે, તેમજ ત્યાં અહિંના જેવું કામ થતું સાંભળવામાં નથી, એટલે અન્ય સ્થળને મુકાબલે પણ આ સભાને અભિનન્દન ઘટે છે.

સભાના કાર્યની સમાલોચના.

આટલા પ્રાસ્તાવિક વિવેચન પછી સભાના વાર્ષિક કામ તરફ નજર કરીએ તેમજ આજ લગણમાં સભાના એકંદર કામની સમાલોચના કરીએ. આ વર્ષમાં જુદા જુદા વિષયો પર ૨૨ ભાષણ થયાં છે. વિષયોની ભિન્નતા ને ભાષણની સંખ્યા એ બંને વિચારતાં સભાએ કંઈ ખોટું કામ કર્યું કહેવાય નહિ. પરંતુ એમાં સંગીન કામનો અભાવ છે. ગુજરાતી સાહિત્યનો વિકાસ કરવો ને તેને લોકપ્રિય કરવું એ આ સભાના ઉદ્દેશ છે. એ મોટા ઉદ્દેશો માત્ર ભાષણો આપવાથીજ સફળ થશે નહિ. એ ભાષણોથી વિષયનો કેટલેક અંશે ઊહાપોહ થાય છે ને જેઓ સાંભળે છે, તેમને કંઈક લાભ થાય છે; પરંતુ શ્રોતૃમંડળ બહુધા ઘણું નાનું હોય છે એટલે એ લાભ ઘણો સંકુચિત રહે છે. ભાષણો છપાતાં પણ નથી કે તેનો લાભ બીજાઓને મળી શકે. આવી સ્થિતિમાં સભાના ઉદ્દેશ માત્ર શબ્દમાંજ રહે છે. તેમ ન થાય ને સાહિત્યનો વિકાસ થવામાં સભા ઉપકારક થાય તેને માટે કંઈક વિચાર થવો જોઈએ એટલુંજ નહિ, પણ તે વિચાર અમલમાં મુકાઈ કાર્યમાંજ પરિણત થવો જોઈએ. સભાની ઐતિહાસિક સાહિત્ય ખિલવવાની યોજના ઘણી સારી છે; પણ અત્યાર સુધી તે સંબંધી કંઈ થયુ હોય એમ જણાતું નથી. કેટલાક પુરુષો યોજનાઓ કરવામાં કુશળ હોય છે, પણ કાર્ય કરવામાં મન્દ હોય છે. આ સભા ઉપર એવો આક્ષેપ ન થાય તેને માટે એણે સાવધ રહેવું જોઈએ.

ગુજરાતી સાહિત્યની દરિદ્રતા.

સાહિત્ય શબ્દના અર્થ વિષે બે મત છે. કેટલાક એમાં ભાષાના તમામ

અત્યુત્સાહ દર્શાવ્યો છે. ઈશ્વર કરે ને '**નિઃસારસ્ય પદાર્થસ્ય પ્રાયેણાડમ્બરો મહાન્**' (નિઃસાર પદાર્થનો સામાન્ય રીતે આડંબર મોટો હોય છે) એ વાક્યને ખોટું પાડી તેમનો ઉત્સાહ એવો ને એવો જારી રહે. આ પ્રમાણે ગુજરાતી સાહિત્યના વિષયમાં સર્વત્ર જાગૃતિ થઈ છે એ ઘણી ખુશીની વાત છે અને એમાંથી કાલક્રમે સારૂં ફળ થવાની આશા રહે છે. બીજાં સ્થળોની સભા આપણા નગરની સભાના અનુકરણરૂપ છે ને પાછળથી થઈ છે, તેમજ ત્યાં અહિંના જેવું કામ થતું સાંભળવામાં નથી, એટલે અન્ય સ્થળને મુકાબલે પણ આ સભાને અભિનન્દન ઘટે છે.

સભાના કાર્યની સમાલોચના.

આટલા પ્રાસ્તાવિક વિવેચન પછી સભાના વાર્ષિક કામ તરફ નજર કરીએ તેમજ આજ લગણમાં સભાના એકંદરે કામની સમાલોચના કરીએ. આ વર્ષમાં જુદા જુદા વિષયો પર ૨૨ ભાષણ થયાં છે. વિષયોની ભિન્નતા ને ભાષણની સંખ્યા એ બંને વિચારતાં સભાએ કંઈ ખોટું કામ કર્યું કહેવાય નહિ. પરંતુ એમાં સંગીન કામનો અભાવ છે. ગુજરાતી સાહિત્યનો વિકાસ કરવો ને તેને લોકપ્રિય કરવું એ આ સભાના ઉદ્દેશ છે. એ મોટા ઉદ્દેશો માત્ર ભાષણો આપવાથીજ સફળ થશે નહિ. એ ભાષણોથી વિષયનો કેટલેક અંશે ઊહાપોહ થાય છે ને જેઓ સાંભળે છે, તેમને કંઈક લાભ થાય છે; પરંતુ શ્રોતૃમંડળ બહુધા ઘણું નાનું હોય છે એટલે એ લાભ ઘણો સંકુચિત રહે છે. ભાષણો છપાતાં પણ નથી કે તેનો લાભ બીજાઓને મળી શકે. આવી સ્થિતિમાં સભાના ઉદ્દેશ માત્ર શબ્દમાંજ રહે છે. તેમ ન થાય ને સાહિત્યનો વિકાસ થવામાં સભા ઉપકારક થાય તેને માટે કંઈક વિચાર થવો જોઈએ એટલુંજ નહિ, પણ તે વિચાર અમલમાં મુકાઈ કાર્યમાંજ પરિણત થવો જોઈએ. સભાની ઐતિહાસિક સાહિત્ય ખિલવવાની યોજના ઘણી સારી છે; પણ અત્યાર સુધી તે સંબંધી કંઈ થયું હોય એમ જણાતું નથી. કેટલાક પુરુષો યોજનાઓ કરવામાં કુશળ હોય છે, પણ કાર્ય કરવામાં મન્દ હોય છે. આ સભા ઉપર એવો આક્ષેપ ન થાય તેને માટે એણે સાવધ રહેવું જોઈએ.

ગુજરાતી સાહિત્યની દરિદ્રતા.

સાહિત્ય શબ્દના અર્થ વિષે બે મત છે. કેટલાક એમાં ભાષાના તમામ

પરિષદ ભરાયા પછી જોડણી અને લિપી કમિટી માટે સભાએ સવાલો ઘડ્યા હતા' પણ કંઈ ફળ ઉત્પન્ન થયનું જણાતું નથી સભાએ એ વિષે લક્ષ આપ્યું હોય એમ જણાતું નથી કેમકે સભાએ મનાવો વડયા એના એ અર્થનાળા સભાના રિપોર્ટના વાતનમાજ 'લિપા' શબ્દ અશુદ્ધ–દીર્ઘ ઈથી છાપ્યો છે, ને એ તો કદાચ છાપાનો દોષ ગણાય પરંતુ સભાના ૨૫ મી ઑક્ટોબર ૧૯૦૯–ના ઉદ્દેશ વગેરે દર્શાવનાર લેખમાં ને ૨૪ મી માર્ચ ૧૯૧૦ ના ૧૯૦૮ થી ૧૯૧૦ સુધીના રિપોર્ટમાં જોડણીની જુદી જુદી પદ્ધતિજ સ્વીકારેલી છે એકમાં 'પરિષદ'ને ને 'પરિષદમાં' છે, તો બીજામાં 'પરિષદ્ ને 'પરિષદ્'ની છે, એકમાં 'સસ્તુ' તો બીજામાં 'સસ્ત' છે, એકમાં 'તેમના,' 'જેહેમની' વગેરેમાં હકાર રાખ્યો છે, તો બીજામાં નથી આ તો થોડાક તફાવતી વિષયનાજ ભેદ દર્શાવ્યા એકે લેખ દોષરહિત નથી દરેકમાં તત્સમ શબ્દોમાં પણ અનેક દોષ છે ને શબ્દો છૂટા રાખવામાં પણ કંઈ નિયમ લક્ષમાં રાખ્યો જણાતો નથી. ગુજરાતી ભાષાના ઘણા પુસ્તકોમાં આવી અવ્યવસ્થા જોવામાં આવે છે, પણ સાહિત્યસભાઓના લેખોમાં કે સાહિત્યપરિષદ્‌ના નામથી છપાતી યાદીમાં જોડણી કે ભાષાના અવિવાદિત શબ્દોમાં પણ દોષ જોવામાં આવે તો તે કેટલાકને અક્ષન્તવ્ય લાગે તેમાં મને નથી લાગતું કે તેઓ દોષપાત્ર છે ત્રીજી સાહિત્યપરિષદ્‌ની યાદીમાં 'પૌર્વાત્ય' એવો શબ્દ હતો ને હવે તે વર્તમાનપત્રો ને પુસ્તકોમાં પ્રચલિત થઈ ગયો છે જેવી રીતે 'સ્વલાભિક', 'પાશ્ચિમાત્ય' આદિ અશુદ્ધ શબ્દોનો સારા લેખોમાંથી બહિષ્કાર થયો છે તેમ કાલક્રમે એનો પણ બહિષ્કાર થશે એ તો નિસ્સંશય છે સંસ્કૃત ભાષા એ હાલ બોલાતી ભાષા નથી ને એવી ભાષામાં આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે શબ્દ ઘડવાનો આપણને અધિકાર નથી ત્ય પ્રત્યય 'દક્ષિણ' ને 'પશ્ચાત્' શબ્દોને લાગી 'દાક્ષિણાત્ય' ને 'પાશ્ચાત્ય' શબ્દો બને છે, 'પૂર્વ'ને એ પ્રત્યય લાગી 'પૌર્વાત્ય' કે 'પશ્ચિમ'ને લાગી 'પાશ્ચિમાત્ય' શબ્દ થતો નથી આવા અશુદ્ધ શબ્દો સાહિત્યપરિષદ્‌ના લેખને શોભા આપતા નથી એટલુંજ નહિ, પરંતુ ઘણા લેખકોને ઉન્માર્ગે ચલાવે છે હાલના ઘણા લેખકો–વિશ્વવિદ્યાલયના પદવીધારી લેખકો ને અન્ય શિષ્ટ લેખકો પણ જોડણીની બાબતમાં આજ પ્રમાણે દોરવાય છે સ્વતન્ત્ર વિચાર કરી અમુક જોડણી પસંદ કરી હોય એવું તેમના લેખમાં બહુધા જોવામાં આવતું નથી. એવા લેખકો પ્રતિ અમારી નમ્ર યાચના છે કે તેમણે એ વિષે સ્વતન્ત્ર વિચાર કરવો, જેમણે એ વિષય

પરિષદ ભરાયા પછી જોડણી અને લિપી કમિટી માટે સભાએ સવાલો ઘડયા હતા.' પણ કંઈ ફળ ઉત્પન્ન થયલું જણાતું નથી. સભાએ એ વિષે લક્ષ આપ્યું હોય એમ જણાતું નથી; કેમકે સભાએ સવાલો ઘડયા હતા એ અર્થવાળા સભાના રિપોર્ટના વાક્યમાંજ 'લિપી' શબ્દ અશુદ્ધ—દીર્ઘ ઇથી છાપ્યો છે; ને એ તો કદાચ છાપાનો દોષ ગણાય; પરંતુ સભાના ૨૫ મી ઑકટોબર ૧૯૦૯—ના ઉદ્દેશ વગેરે દર્શાવનાર લેખમાં ને ૨૪ મી માર્ચ ૧૯૧૦ ના ૧૯૦૪ થી ૧૯૧૦ સુધીના રિપોર્ટમાં જોડણીની જુદી જુદી પદ્ધતિજ સ્વીકારાયલી છે. એકમાં 'પરિષદ'ને ને 'પરિષદમાં' છે, તો બીજામાં 'પરિષદ્'ને 'પરિષદ્'ની છે; એકમાં 'સસ્તુ' તો બીજામાં 'સસ્તું' છે; એકમાં 'ત્હેમના,' 'જ્હેમની' વગેરેમાં હકાર રાખ્યો છે, તો બીજામાં નથી. આ તો થોડાક તકરારી વિષયનાજ ભેદ દર્શાવ્યા. એકે લેખ દોષરહિત નથી. દરેકમાં તત્સમ શબ્દોમાં પણ અનેક દોષ છે ને શબ્દો છૂટા રાખવામાં પણ કંઈ નિયમ લક્ષમાં રાખ્યો જણાતો નથી. ગુજરાતી ભાષાનાં ઘણાં પુસ્તકોમાં આવી અવ્યવસ્થા જોવામાં આવે છે; પણ સાહિત્યસભાઓના લેખોમાં કે સાહિત્યપરિષદ્‌ના નામથી છપાતી યાદીમાં જોડણી કે ભાષાના અવિવાદિત શબ્દોમાં પણ દોષ જોવામાં આવે તો તે કેટલાકને અક્ષન્તવ્ય લાગે તેમાં મને નથી લાગતું કે તેઓ દોષપાત્ર છે. ત્રીજી સાહિત્યપરિષદ્‌ની યાદીમાં 'પૌર્વાત્ય' એવો શબ્દ હતો ને હવે તે વર્તમાનપત્રો ને પુસ્તકોમાં પ્રચલિત થઈ ગયો છે. જેવી રીતે 'સ્વભાવિક', 'પાશ્ચિમાત્ય' આદિ અશુદ્ધ શબ્દોનો સારા લેખોમાંથી બહિષ્કાર થયો છે તેમ કાલક્રમે એનો પણ બહિષ્કાર થશેજ એ તો નિઃસંશય છે. સંસ્કૃત ભાષા એ હાલ બોલાતી ભાષા નથી ને એવી ભાષામાં આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે શબ્દો ઘડવાનો આપણને અધિકાર નથી. ત્ય પ્રત્યય 'દક્ષિણ' ને 'પશ્ચાત્' શબ્દોને લાગી 'દાક્ષિણાત્ય' ને 'પાશ્ચાત્ય' શબ્દો બને છે, 'પૂર્વ'ને એ પ્રત્યય લાગી 'પૌર્વાત્ય' કે 'પશ્ચિમ'ને લાગી 'પાશ્ચિમાત્ય' શબ્દ થતો નથી. આવા અશુદ્ધ શબ્દો સાહિત્યપરિષદ્‌ના લેખને શોભા આપતા નથી એટલુંજ નહિ, પરંતુ ઘણા લેખકોને ઉન્માર્ગે ચલાવે છે. હાલના ઘણા લેખકો—વિશ્વવિદ્યાલયના પદવીધારી લેખકો ને અન્ય શિષ્ટ લેખકો પણ જોડણીની બાબતમાં આજ પ્રમાણે દોરવાય છે. સ્વતંત્ર વિચાર કરી અમુક જોડણી પસંદ કરી હોય એવું તેમના લેખમાં બહુધા જોવામાં આવતું નથી. એવા લેખકો પ્રતિ અમારી નમ્ર યાચના છે કે તેમણે એ વિષે સ્વતન્ત્ર વિચાર કરવો, જેમણે એ વિષય

	પ્રકાર.	ઉદ્દેશ.	ઉ૦ વર્ધક.	વિધેય.		વિધે૦ વર્ધક.
				ક્રિયા.	પૂરક.	
	મિશ્ર	સિદ્ધાન્ત.	એવો —લીલો પ્રકાશ— હોતાં નથી	નીકળે છે		ઉપર જે વર્ણન—તે પરથી. (હેતુવાચક)
અ લીલો પ્રકાશ— હોતાં નથી.	ગૌણ મિશ્ર—નામવાક્ય. ('એવા' સાથે સમાનવિભાક્તક, માટે નામવાક્ય.)	ગુલાબ.		દેખાય.	કાળું	૧ લીલો પ્રકાશ— પડેતો (સંકેતવા૦) ૨ ગુલાબ—લે છે. (હેતુવાચક) ૩ ગુલાબમાં —હોતાં નથી. (હેતુવાચક ૨ સાથે યોગ છે)
બ લીલો પ્રકાશ પડે તો	ક્રિયાવિશેષણ વાક્ય (સંકેતવાચક 'દેખાય' સાથે સંબંધ છે).	પ્રકાશ	લીલો	પડે		રાતા ગુલાબ પર (સ્થળવા૦)

શબ્દોને જ
લાગી 'પૌવો'
અશુદ્ધ શબ્દો સા
પરંતુ ઘણા લેખકોને ઉ.
પદવીધારી લેખકો ને અ
પ્રમાણે દોરવાય છે. સ્વત
તેમના લેખમાં બહુધા
નમ્ર યાચના છે કે તેમ

	પ્રકાર.	ઉદ્દેશ્ય.	ઉ૦ વર્ધક.	વિધેય.		વિધે૦ વર્ધક.
				ક્રિયા.	પૂરક.	
	મિશ્ર	સિદ્ધાન્ત.	એવો —લીલો પ્રકાશ— હોતાં નથી	નીકળે છે		ઉપર જે વર્ણન— તે પરથી. (હેતુવાચક)
અ લીલો પ્રકાશ— હોતાં નથી.	ગૌણ મિશ્ર—નામવાક્ય. ('એવા' સાથે સમાનવિભાક્તક, માટે નામવાક્ય.)	ગુલાબ.		દેખાય.	કાળું	૧ લીલો પ્રકાશ— પડતો (સંકેતવા૦) ૨ ગુલાબ—લે છે. (હેતુવાચક) ૩ ગુલાબમાં —હોતાં નથી. (હેતુવાચક ૨ સાથે યોગ છે)
બ લીલો પ્રકાશ પડે તો	ક્રિયાવિશેષણ વાક્ય (સંકેતવાચક 'દેખાય' સાથે સંબંધ છે).	પ્રકાશ	લીલો	પડે		રાતા ગુલાબ પર (સ્થળવા૦)

શબ્દોને જ
લાગી 'પાવર્ટ
અશુદ્ધ શબ્દો સાં
પરંતુ ઘણા લેખકોને ઉ
પદવીધારી લેખકો ને અ
પ્રમાણે દોરવાય છે. સ્વતં
તેમના લેખમાં બહુધા '
નમ્ર યાચના છે કે તેમાં

જે છોડવા ને પ્રાણીઓ—હયાત છે.	ગૌણવિશેષણ૦ * સંકુચિત, બે વાક્યોનું એક)	છોડવા અને પ્રાણીઓ		છે	હયાત	હમણા (કાળવા૦)
હમણાના— તપાસીએ	ગૌણ ક્રિયાવિ૦	આપણે		તપાસીએ	પાછલા-ખડકો	હમણાના—માંડી (અવધિવા૦)
એ સઘળામાંથી—ઉગારી લેતા	મિશ્ર	સાર	મોટા એ— સંસારનાં— લેતા	નીકળે છે		એ સઘળામાંથી (સ્થળવા૦)
અ સંસારનાં-આનન્દી રહેતા	ગૌણ નામ૦ ('એ' નું સમાનવિભક્તિક)	પોતે		રહેતા	શાન્ત અને આનન્દી	૧—સંસારનાં નિરાંતે (રીતવા૦) ૨ ઈશ્વર ઉપર-રાખી (રીતવા૦).
ઘ સંસારનાં—એમ	ક્રિયાવિ૦	કંઈ		થયું હોય નહિ	આ ભક્ત-કવિને	સંસારનાં-વચ્ચે (સ્થિતિવા૦)

* જે છોડવા હમણા હયાત છે અને જે પ્રાણીઓ હમણા હયાત છે—એ બે વાક્યોનું એક થયું છે.

જે છોડવા ને પ્રાણીઓ—હયાત છે.	ગૌણવિશેષણ૦ * સંકુચિત, બે વાક્યોનું એક)	છોડવા અને પ્રાણીઓ		છે	હયાત	હમણા (કાળવા૦)
હમણાના— તપાસીએ	ગૌણ ક્રિયાવિ૦	આપણે		તપાસીએ	પાછલા-ખડકો	હમણાના—માંડી (અવધિવા૦)
એ સઘળામાંથી—ઉગારી લેતા	મિશ્ર	સાર	મોટો એ—સંસારનાં—લેતા	નીકળે છે		એ સઘળામાંથી (સ્થળવા૦)
અ સંસારનાં-આનન્દી રહેતા	ગૌણ નામ૦ ('એ' નું સમાનવિભક્તિક)	પોતે		રહેતા	શાન્ત અને આનન્દી	૧—સંસારનાં નિરાંતે (રીતવા૦) ૨ ઈશ્વર ઉપર-રાખી (રીતવા૦)
ક સંસારનાં—એમ	ક્રિયાવિ૦	કંઈ		થયું હોય નહિ	આ ભક્ત-કવિને	સંસારનાં-વચ્ચે (સ્થિતિવા૦)

* જે છોડવા હમણા હયાત છે અને જે પ્રાણીઓ હમણા હયાત છે-એ બે વાક્યોનું એક થયું છે.

વાચનમાળાના ખુલાસા.

(ચાલુ પૃષ્ઠ ૩૦૦ થી).

ઉપર પ્રમાણે સામાન્ય ઉપદેશ આપી તે દઢ કરવાને ઉદાહરણો આપવાનું શરૂ કરતાં ધીરો ભગત કહે છે કે જે જે ભક્તજનોએ અજ્ઞાનરૂપી ઊંઘમાંથી જાગી જ્ઞાનરૂપી નેત્ર વડે જોયું, તેમને અલખ એટલે નિર્ગુણ અને લખ એટલે સગુણ એવા પરમાત્માના ભજનમાં લેહે લાગી ગઈ. આવા ભજનથી મીરાં, કરમા, શબરી, અને પુરી એ ભક્તો એક પળમાં સંસારસમુદ્રને પેલે પાર ઉતરી ગયા. અહીં 'પળમાં' એ શબ્દ મૂકવામાં ધીરા ભગતનો મર્મ એવો છે કે બીજાઓની માફક ઘણે લાંબે કાળે નહિ પણ ઘણીજ ટુંક મુદતમાં પરમાત્માની કૃપાથી મળતી સદ્યોમુક્તિ તેમણે પ્રાપ્ત કરી.

સ્ત્રીવર્ગમાં હૃદયની અત્યંત કોમલતા અને પ્રેમનું આધિક્ય હોય છે, તેથી સ્ત્રીઓ પ્રેમભક્તિના મુખ્ય અધિકારી છે એવું દર્શાવવા સ્ત્રીભક્તોનાં નામ પ્રથમ આપી, પુરુષભક્તોમાં પણ તેવોજ ભક્તિનો પ્રવાહ હોઈ શકે છે તે ગોપીચંદ, ભરત, પીપો, સુરદાસ તથા કબીરજીના દૃષ્ટાંતોથી સિદ્ધ કરે છે. ઊંચ વર્ણમાંજ ભક્તો થઈ શકતા હશે એવી શંકા દૂર કરવાને હવે હલકી વર્ણોમાં થઈ ગયલા ભક્તોના દાખલા તરીકે કુબો કુંભાર સદનો કસાઈ, ધનોજી જાટ, નામો ટાંકી, તથા બિલ્લભક્ત વાલ્મીકિને ગણાવી હરિલીલાના વૈચિત્ર્યનો સુંદર ચિતાર આપે છે.

ઉપલાં સર્વ દૃષ્ટાંતોમાં ઘણે ભાગે સાધારણ પંક્તિના મનુષ્યો છે, અને કેટલાક રાજવંશી છે તોપણ તેમણે રાજકાજ છોડીનેજ ભક્તિ આદરી હતી. આ પરથી કોઈ એવું અનુમાન કરે કે સાંસારિક કાર્યો સાથે ભક્તિનો નિર્વાહ થવો અસંભવિત છે, તો તે પણ અયોગ્ય છે. આનું કારણ ધીરો ભગત એ આ[illegible] કે ચિત્તની અત્યંત વ્યગ્રતા થવાનો જેમાં સંભવ છે એવો રાજ્યકારભ[illegible] ચલાવતાં છતાં પણ રાજા જનકે ચિત્તની આસક્તિ પરમાત્માને વિષેજ રાખી જીવનમુક્તની પદવી પ્રાપ્ત કરી હતી.

વાચનમાળાના ખુલાસા.

(ચાલુ પૃષ્ઠ ૩૦૦ થી).

ઉપર પ્રમાણે સામાન્ય ઉપદેશ આપી તે દૃઢ કરવાને ઉદાહરણો આપવાનું શરૂ કરતાં **ધીરો** ભગત કહે છે કે જે જે ભક્તજનોએ અજ્ઞાનરૂપી ઊંઘમાંથી જાગી જ્ઞાનરૂપી નેત્ર વડે જોયું, તેમને અલખ એટલે નિર્ગુણ અને લખ એટલે સગુણ એવા પરમાત્માના ભજનમાં લેહે લાગી ગઈ. આવા ભજનથી **મીરાં**, કરમા, શબરી, અને પુરી એ ભક્તો એક પળમાં સંસારસમુદ્રને પેલે પાર ઉતરી ગયા. અહીં 'પળમાં' એ શબ્દ મૂકવામાં ધીરા ભગતનો મર્મ એવો છે કે બીજાઓની માફક ઘણે લાંબે કાળે નહિ પણ ઘણીજ ટુંક મુદતમાં પરમાત્માની કૃપાથી મળતી સદ્યોમુક્તિ તેમણે પ્રાપ્ત કરી.

સ્ત્રીવર્ગમાં હૃદયની અત્યંત કોમલતા અને પ્રેમનું આધિક્ય હોય છે, તેથી સ્ત્રીઓ પ્રેમભક્તિના મુખ્ય અધિકારી છે એવું દર્શાવવા સ્ત્રીભક્તોનાં નામ પ્રથમ આપી, પુરુષભક્તોમાં પણ તેવોજ ભક્તિનો પ્રવાહ હોઈ શકે છે તે ગોપીચંદ, ભરત, **પીપો**, સુરદાસ તથા કબીરજીના દૃષ્ટાંતોથી સિદ્ધ કરે છે. ઊંચ વર્ણમાંજ ભક્તો થઈ શકતા હશે એવી શંકા દૂર કરવાને હવે હલકી વર્ણોમાં થઈ ગયલા ભક્તોના દાખલા તરીકે કુબો કુંભાર **સદનો** કસાઈ, ધનોજી જાટ, **નાભો** ટાંકી, તથા ભિલ્લભક્ત વાલ્મીકિને ગણાવી હરિલીલાના વૈચિત્ર્યનો સુંદર ચિતાર આપે છે.

ઉપલાં સર્વ દૃષ્ટાંતોમાં ઘણે ભાગે સાધારણ પંક્તિના મનુષ્યો છે, અને કેટલાક રાજવંશી છે તોપણ તેમણે રાજકાજ છોડીનેજ ભક્તિ આદરી હતી. આ પરથી કોઈ એવું અનુમાન કરે કે સાંસારિક કાર્યો સાથે ભક્તિનો નિર્વાહ થવો અસંભવિત છે, તો તે પણ અયોગ્ય છે. આનું કારણ **ધીરો** ભગત એ આ[illegible] કે ચિત્તની અત્યંત વ્યગ્રતા થવાનો જેમાં સંભવ છે એવો રાજ્યકારભાર ચલાવતાં છતાં પણ રાજા જનકે ચિત્તની આસક્તિ પરમાત્માને વિષેજ રાખી જીવનમુક્તની પદવી પ્રાપ્ત કરી હતી.

સારી રીતે આવી શકશે. પરસ્પર અત્યંત પ્રેમ ધરાવનાર સ્ત્રીપુરુષના જોડામાંથી દૈવયોગે એક બીજાનું વિખૂટા પડવાનું થાય છે, ત્યારે તેમને જે અત્યંત કલેશ અથવા વિપ્રયોગનું દુઃખ થાય છે તેનું નામ પરિતાપ. ઉર્વશી તથા દમયંતીના વિરહથી રાજા પુરૂરવાને તથા નળને થયલાં અસહ્ય દુઃખ અત્ર દૃષ્ટાંત તરીકે હરકોઈને યાદ આવશે. એ દુઃખમાં કેવા પોકાર થાય છે તથા આખરે સ્નેહી વિષે કેવી તન્મયતા થાય છે તે સર્વના ખ્યાલમાં આવી શકે એમ છે. આવાજ પરંતુ અલૌકિક ધોરણો પર ભક્તિમાર્ગીય પ્રેમમય સિદ્ધાંતોનું બંધારણ છે. તેમના ગ્રંથોમાં આવા પરિતાપની પરાકાષ્ઠા-તન્મયતાએ પહોંચેલા ભકતજનોની વિવિધ અવસ્થાઓનું દિગ્દર્શન અનેક સ્થળે કરાવવામાં આવ્યું હોય છે. આ પરથી સારી રીતે સમજાશે કે તેમનામાં ભગવન્નામનું ઉચ્ચારણ કરવાના તથા પરમાત્મા સંબંધી કાર્યમાં મશગૂલ રહેવાના જે નિયમો બંધાયા છે તે, તથા પરમાત્માનું ક્ષણભર પણ વિસ્મરણ ન થાય એટલુંજ નહિ પણ તેના વિયોગની દુઃખભાવના ક્ષણક્ષણ વધતી ને વધતીજ રહે એવા જે ઉપાયો યોજવામાં આવે છે તે સઘળાનું મૂળ ઉપર બતાવેલી ભાવનાઓમાંજ છે.

અલખ લખ ભજન—અલખ એટલે નિર્ગુણ અને લખ એટલે સગુણ એવા બ્રહ્મના ભજનની લેહે લાગી એમ અત્ર કહેવામાં આવ્યું છે. એકજ બ્રહ્મના 'અલખ' અને 'લખ' એવા જે બે વિશેષણો છે, તે પરસ્પર વિરુદ્ધ છે. જે નિર્ગુણ છે તે સગુણ નજ હોય, ને જે સગુણ છે તે નિર્ગુણ નજ હોય એમ સ્વાભાવિક રીતે ધારવામાં આવે, પરંતુ ભક્તિમાર્ગીય મત આ સંબંધમાં વિલક્ષણજ છે. તેમનો મત એ છે કે એકજ બ્રહ્મ નાનામાં નાનું છે અને મોટામાં મોટું પણ છે. આ વગેરે પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મો એકજ બ્રહ્મને વિષે રહેલા છે. બ્રહ્મ પગ વિનાનું હોવા છતાં ચાલી શકે છે, એ વગેરે શ્રુતિના પ્રમાણોને આધારે તેઓ એજ મત પ્રતિપાદન કરે છે કે જે સગુણ છે તેજ નિર્ગુણ છે. એટલું સમજ્યાથી **મીરાંબાઈ** તથા **નરસિંહ** મહેતા જેવા ભકતકવિએ તે પરમાત્મા તરીકે વર્ણવેલા શ્રીકૃષ્ણ સંબંધી પદ તથા કીર્તનોનું હાર્દ કંઈક વધારે સારી રીતે સમજી શકાય છે. વળી એટલું પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે એ ભકતજનો સગુણ શ્રીકૃષ્ણને બીજા અવતારોની માફક ન ગણતાં નિર્ગુણ બ્રહ્મ કરતાં કોઈ પણ

સારી રીતે આવી શકશે. પરસ્પર અત્યંત પ્રેમ ધરાવનાર સ્ત્રીપુરુષના જોડામાંથી દૈવયોગે એક બીજાનું વિખૂટા પડવાનું થાય છે, ત્યારે તેમને જે અત્યંત ક્લેશ અથવા વિપ્રયોગનું દુઃખ થાય છે તેનું નામ પરિતાપ. ઉર્વશી તથા દમયંતીના વિરહથી રાજા પુરૂરવાને તથા નળને થયલાં અસહ્ય દુઃખ અત્ર દૃષ્ટાંત તરીકે હરકોઈને યાદ આવશે. એ દુઃખમાં કેવા પોકાર થાય છે તથા આખરે સ્નેહી વિષે કેવી તન્મયતા થાય છે તે સર્વના ખ્યાલમાં આવી શકે એમ છે. આવાજ પરંતુ અલૌકિક ધોરણો પર ભક્તિમાર્ગીય પ્રેમમય સિદ્ધાંતોનું બંધારણ છે. તેમના ગ્રંથોમાં આવા પરિતાપની પરાકાષ્ઠા-તન્મયતાએ પહોંચેલા ભક્તજનોની વિવિધ અવસ્થાઓનું દિગ્દર્શન અનેક સ્થળે કરાવવામાં આવ્યું હોય છે. આ પરથી સારી રીતે સમજાશે કે તેમનામાં ભગવન્નામનું ઉચ્ચારણ કરવાના તથા પરમાત્મા સંબંધી કાર્યમાં મશગૂલ રહેવાના જે નિયમો બંધાયા છે તે, તથા પરમાત્માનું ક્ષણભર પણ વિસ્મરણ ન થાય એટલુંજ નહિ પણ તેના વિયોગની દુઃખભાવના ક્ષણક્ષણ વધતી ને વધતીજ રહે એવા જે ઉપાયો યોજવામાં આવે છે તે સઘળાનું મૂળ ઉપર બતાવેલી ભાવનાઓમાંજ છે.

અલખ લખ ભજન—અલખ એટલે નિર્ગુણ અને લખ એટલે સગુણ એવા બ્રહ્મના ભજનની લેહે લાગી એમ અત્ર કહેવામાં આવ્યું છે. એકજ બ્રહ્મના 'અલખ' અને 'લખ' એવા જે બે વિશેષણો છે, તે પરસ્પર વિરુદ્ધ છે. જે નિર્ગુણ છે તે સગુણ નજ હોય, ને જે સગુણ છે તે નિર્ગુણ નજ હોય એમ સ્વાભાવિક રીતે ધારવામાં આવે, પરંતુ ભક્તિમાર્ગીય મત આ સંબંધમાં વિલક્ષણજ છે. તેમનો મત એ છે કે એકજ બ્રહ્મ નાનામાં નાનું છે અને મોટામાં મોટું પણ છે. આ વગેરે પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મો એકજ બ્રહ્મને વિષે રહેલા છે. બ્રહ્મ પગ વિનાનું હોવા છતાં ચાલી શકે છે, એ વગેરે શ્રુતિના પ્રમાણોને આધારે તેઓ એજ મત પ્રતિપાદન કરે છે કે જે સગુણ છે તેજ નિર્ગુણ છે. આટલું સમજ્યાથી મીરાંબાઈ તથા નરસિંહ મહેતા જેવા ભક્તકવિઓએ તે પરમાત્મા તરીકે વર્ણવેલા શ્રીકૃષ્ણ સંબંધી પદ તથા કીર્તનોનું હાર્દ કંઈક વધારે સારી રીતે સમજી શકાય છે. વળી એટલું પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે એ ભક્તજનો સગુણ શ્રીકૃષ્ણને બીજા અવતારોની માફક ન ગણતાં નિર્ગુણ બ્રહ્મ કરતાં કોઈ પણ

રૂપીઆ ઉપર કેટલાક આના હતો, તે વધારેમાં વધારે રૂ. ૨૦) સુધી થયો હતો. ૨૦ વર્ષથી ઓછી ને ૫૦ વર્ષથી ઉપરની ઉમરવાળા વગેરેને માફી હતી. જિજયો આપનારને લડાઇમાં જવું પડતું નહિ, લડાઇમાં સામાન વગેરેની મદદ આપવી પડતી નહિ ને મુસલમાનને દર વર્ષે પોતાના માલની જકાત આપવી પડતી તે એમને આપવી પડતી નહિ. (અલ્જિન્યા ઉપરથી).

જડબે સલાખ (અ. તુ.) જર્બશલાક. જર્બ (અ.)=મારવું. શલાક (તુ.)= તમાચો મારવો, મુકી મારવી, લાકડીથી મારવું, કૂટવું. ગુજરાતીમાં મક્કમ, બંધબેસતું, સજ્જડ, વગેરે અર્થમાં વપરાય છે.

જણસ (અ.) જિન્સ.

જનાનખાનું (ફા.) જનાનખાના. સ્ત્રીઓને રહેવાનું ઠેકાણું, રણવાસ.

જનાનો (ફા.) જનાના.

જનાબ (અ.) સેવા, હજુર, પાસે.

જનાબે આલી (અ.) જનાબિઆલી. આલી=મોટી.

જનાવર (ફા.) જાન્વર. જાન=જીવ, વર=વાળો. જીવવાળું પ્રાણી. પશુ માણસ વિના બીજા પ્રાણી માટે વપરાય છે.

જપન (અ.) જપ્ત. નજર રાખવી, બંદોબસ્ત.

જબરદસ્ત (ફા.) જબર્દસ્ત=ઉપર હાથવાળો. બળવાન.

જબાન (ફા.) જીભ, બોલી, ભાષા.

જબે કરવું (અ.) જબ્હ ઉપરથી ગુજરાતી ક્રિયાપદ. મુસલમાની ધર્મ પ્રમાણે જાનવરને હલાલ કરવું તે.

જબ્બો (અ.) જુબ્બા. પહેરણ, કુરતો.

જમા (અ.) જમ્અ. એકઠું કરવું. જમઅ=તેણે એકઠું કર્યું ઉપરથી.

જમાખર્ચ (અ. ફા.) જમ્અ (અ.), ખર્ચ (ફા.).

જમાત (અ.) જમાઅત. માણસોનું ટોળું, નાત. જમઅ ઉપરથી.

જમાદાર (અ. ફા.) જમ્અદાર. હિંદુસ્તાનમાં વપરાતો શબ્દ છે. ઇરાનમાં વપરાતો નથી.

રૂપીઆ ઉપર કેટલાક આના હતો, તે વધારેમાં વધારે રૂ. ૨૦) સુધી થયો હતો. ૨૦ વર્ષથી ઓછી ને ૫૦ વર્ષથી ઉપરની ઉમરવાળા વગેરેને માફી હતી. જિઝ્યો આપનારને લડાઇમાં જવું પડતું નહિ, લડાઇમાં સામાન વગેરેની મદદ આપવી પડતી નહિ ને મુસલમાનને દર વર્ષે પોતાના માલની જકાત આપવી પડતી તે એમને આપવી પડતી નહિ. (અલ્જિઝ્યા ઉપરથી).

જડબે સલાખ (અ. તુ.) જર્બેશલાક. જર્બ (અ.)=મારવું. શલાક (તુ.)= તમાચો મારવો, મુક્કી મારવી, લાકડીથી મારવું, કૂટવું. ગુજરાતીમાં મક્કમ, બંધબેસતું, સજ્જડ, વગેરે અર્થમાં વપરાય છે.

જણસ (અ.) જિન્સ.

જનાનખાનું (ફા.) જનાન્ખાના. સ્ત્રીઓને રહેવાનું ઠેકાણું, રણવાસ.

જનાનો (ફા.) જનાના.

જનાબ (અ.) સેવા, હજુર, પાસે.

જનાબે આલી (અ.) જનાબિઆલી. આલી=મોટી.

જનાવર (ફા.) જાન્વર. જાન=જીવ, વર=વાળો. જીવવાળું પ્રાણી. પણ માણસ વિના બીજા પ્રાણી માટે વપરાય છે.

જપ્ત (અ.) જબ્ત. નજર રાખવી, બંદોબસ્ત.

જબરદસ્ત (ફા.) જબર્દસ્ત=ઉપર હાથવાળો. બળવાન.

જબાન (ફા.) જીભ, બોલી, ભાષા.

જબે કરવું (અ.) જબ્હ ઉપરથી ગુજરાતી ક્રિયાપદ. મુસલમાની ધર્મ પ્રમાણે જાનવરને હલાલ કરવું તે.

જભ્ભો (અ.) જુબ્બા. પહેરણ, કુરતો.

જમા (અ.) જમઅ. એકઠું કરવું. જમઅ=તેણે એકઠું કર્યું ઉપરથી.

જમાખર્ચ (અ. ફા.) જમઅ (અ.), ખર્ચ (ફા.).

જમાત (અ.) જમાઅત. માણસોનું ટોળું, નાત. જમઅ ઉપરથી.

જમાદાર (અ. ફા.) જમઅદાર. હિંદુસ્તાનમાં વપરાતો શબ્દ છે. ઇરાનમાં વપરાતો નથી...

જે કો દ્રોહ કરે કવિયાંનું, દૂષણ આળ ચઢાવેજી
ખાજો તે નરને મહા માયા, વાંકા બોલ કઢાવેજી
જે કો નિંદે, ફોકટ લુંડાં બોલેજી
મહા માયા પટરાણી હરની, ચાંચડની પેરે ચોળેજી

'ધ્રુવાખ્યાન'નો કર્તા તુલસીદાસ, અને આ તુલસીદાસ તદ્દન જુદા જુદા છે, કારણ કે 'ધ્રુવાખ્યાન'વાળો તુલસીદાસ પોતાના કાવ્યની રચ્યા સાલ વિ. સં. ૧૬૧૪ જણાવે છે, ત્યારે આ કાવ્યનો કર્તા પોતાના કાવ્યની રચ્યા સાલ વિ. સં. ૧૭૩૨ આપે છે. પહેલા કવિનુ વતન કુંદનપુર, ન્યાતે સારસ્વત બ્રાહ્મણ, ને પિતાનું નામ માધવદાસ આપે છે, ત્યારે આ કવિ પોતાને લીલાપુરનો રાયકવાડ બ્રાહ્મણ, ને ગણપતરામનો પુત્ર લખે છે.

પરચુરણ પદ લખનારો ત્રીજો એક તુલસીદાસ થઈ ગયો છે તે આ બે કવિઓથી જુદો હોય, એમ એનાં રચેલાં પદની ભાષા ઉપરથી માલમ પડે છે.

આ કાવ્યની કથા કહેનાર વ્યાસને, કથા કહેવાના બદલામાં બે વીઘાં જમીન મળ્યાનું, મળેલી પ્રત ઉપરથી માલમ પડે છે. આ ઉપરથી તે વખતે કવિના રચનારની, તેમ કહેનારની સારી કદર થતી હશે એમ જણાય છે.

કવિ હરિદાસ—આ કવિએ 'ધ્રુવાખ્યાન' નામનું કડવાંબદ્ધ કાવ્ય રચેલુ તે અદ્યાપિપર્યન્ત છપાયા વિનાનું છે. તેનાં એકન્દર ૨૨ કડવાં છે. કાવ્યને છેડે નીચે પ્રમાણે હકીકત જોવામાં આવે છે.

"સંવત્ ૧૬૨૭ વર્ષે, ધ્રુજીનું આખ્યાન કીધું,
એકાદશી રવિવાર + + +
સ્તંભતીર્થ પુર વૈકુંઠ તોલે, કવિતાનો ત્યાંહાં વાસ,
સાંભળતાં વૈકુંઠ પદ પામે, કહે સેવક હરિદાસ."

આ ઉપરથી જણાય છે, કે વિ. સં. ૧૬૨૭ માં આ કાવ્ય રચ્યું છે, તેમ કવિ ખંભાતના વતની છે.

મહાકવિ પ્રેમાનન્દભાઈના શિષ્યમંડળમાં હરિદાસ નામના કવિ થઈ ગયા છે, તે, અને આ હરિદાસ કવિ, તદ્દન જુદા જુદા છે, કારણ કે, પ્રેમાનન્દ શિષ્ય હરિદાસ કવિ જ્યારે વિ. સં. અઢારમા સૈકામાં થયા ત્યારે આ કવિ વિ. સં. ૧૬૨૭ માં હયાત હતા.

જે કો દ્રોહ કરે કવિયાંશું, દૂષણ આળ ચઢાવેજી
ખાજો તે નરને મહા માયા, વાંકા બોલ કઢાવેજી
* * જે કો નિંદે, ફોકટ ભુંડાં બોલેજી
મહા માયા પટરાણી હરની, ચાંચડની પેરે ચોળેજી

'ધ્રુવાખ્યાન'નો કર્તા તુલસીદાસ, અને આ તુલસીદાસ તદ્દન જુદા જુદા છે, કારણ કે 'ધ્રુવાખ્યાન'વાળો તુલસીદાસ પોતાના કાવ્યની રચ્યા સાલ વિ. સં. ૧૬૧૪ જણાવે છે, ત્યારે આ કાવ્યનો કર્તા પોતાના કાવ્યની રચ્યા સાલ વિ. સં. ૧૭૩૨ આપે છે. પહેલા કવિનું વતન કુંદનપુર, જ્ઞાતે સારસ્વત બ્રાહ્મણ, ને પિતાનું નામ માધવદાસ આપે છે, ત્યારે આ કવિ પોતાને લીલાપુરનો રાયકવાડ બ્રાહ્મણ, ને ગણપતરામનો પુત્ર લખે છે.

પરચુરણ પદ લખનારો ત્રીજો એક તુલસીદાસ થઈ ગયો છે તે આ બે કવિઓથી જુદો હોય, એમ એનાં રચેલાં પદની ભાષા ઉપરથી માલમ પડે છે.

આ કાવ્યની કથા કહેનાર વ્યાસને, કથા કહેવાના બદલામાં બે વીઘાં જમીન મળ્યાનું, મળેલી પ્રત ઉપરથી માલમ પડે છે. આ ઉપરથી તે વખતે કવિતા રચનારની, તેમ કહેનારની સારી કદર થતી હશે એમ જણાય છે.

કવિ હરિદાસ—આ કવિએ 'ધ્રુવાખ્યાન' નામનું કડવાંબદ્ધ કાવ્ય રચેલું તે અદ્યાપિપર્યન્ત છપાયા વિનાનું છે. તેનાં એકન્દર ૨૨ કડવાં છે. કાવ્યને છેડે નીચે પ્રમાણે હકીકત જોવામાં આવે છે.

"સંવત્ ૧૬૨૭ વર્ષે, ધ્રુજીનું આખ્યાન કીધું;
એકાદશી રવિવાર + + +
સ્તંભતીર્થ પુર વૈકુંઠ તોલે, કવિતાનો ત્યાંહાં વાસ,
સાંભળતાં વૈકુંઠ પદ પામે, કહે સેવક હરિદાસ."

આ ઉપરથી જણાય છે, કે વિ. સં. ૧૬૨૭ માં આ કાવ્ય રચ્યું છે, તેમ કવિ ખંભાતના વતની છે.

મહાકવિ પ્રેમાનન્દભાઈના શિષ્યમંડળમાં હરિદાસ નામના કવિ થઈ ગયા છે, તે, અને આ હરિદાસ કવિ, તદ્દન જુદા જુદા છે, કારણ કે, પ્રેમાનન્દ શિષ્ય હરિદાસ કવિ જ્યારે વિ. સં. અઢારમા સૈકામાં થયા ત્યારે આ કવિ વિ. સં. ૧૬૨૭ માં હયાત હતા.

તેમાં સુખસાગર, ચરણદાસ, લક્ષ્મણદાસ, અને બાળકદાસની રચેલી કવિતા વધારે અને કંઈક સારી છે.

કવિ નાકર—વિદુરની વિનતિ નામનું એકજ રાગનું ૨૭ તુકોનું એક નાનું કાવ્ય રચ્યું છે. "વિદુરને ઘેર કૃષ્ણ પધાર્યા" વાળું.

રણછોડભક્ત—રાસ પંચાધ્યાયી નામનું આઠ કડવાંનું એક નાનું કાવ્ય એમણે બનાવ્યું છે. તેમજ **રામાયણના સારનું** એક નવ કડવાંનું બીજું કાવ્ય પણ તેમનુંજ બનાવેલું છે. આમાં બીજા કાવ્ય કરતાં પહેલું કાવ્ય ઘણું રસિક હોવાથી તેની ઘણી પ્રતો જોવામાં આવે છે તે વિના 'કૃષ્ણ-જીવણ' ના દ્વાદશ મહિના પણ આજ કવિના રચેલા છે.

અખોભક્ત—આ પ્રખ્યાત વેદાંતી કવિએ ગુજરાતી ભાષા ઉપરાન્ત હિન્દી ભાષામાં પણ કેટલીક વેદાંત વિષયની કવિતા રચી છે. તેમાંના ૨૩ કુંડળિયા હજુ સુધી છપાયા વિનાના હાથ આવ્યા છે.

કવિ ભીમ—સિદ્ધપુરના આ પ્રખ્યાત જૂના કવિની 'હરિલીલા ષોડશ કળા' નામનું કાવ્ય, બૃ. કા. ના ચોથા ભાગમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે, તે વિના તેમણે પોતાના નામ ઉપરથી **ભીમ**ગીતા નામનું એકજ રાગનું એક કાવ્ય રચ્યું છે તેમાં શ્રી કૃષ્ણ મહારાજે, ઓધવજી સાથે, ગોપીઓને કહાવેલો સંદેશો છે. તેને છેડે લખે છે, કે

"ભવોભવ ભક્તિ દેજો, ભીમને ભાંમણે,"

માધવદાસ—સિદ્ધપુર પાટણના કવિ વિશ્વનાથ જાનીએ જેમ 'નરસિંહ મહેતાના જીવન ચરિત્ર' નો વિષય લઈ તેમના દરેક પ્રસંગનાં જુદાં જુદાં મોટાં કાવ્ય રચ્યાં છે, તેમ આ કાયસ્થ કવિએ દશમ ભાગવતનો વિષય લઈ, તેમાંના જુદા જુદા વિષયોનાં મોટાં મોટાં કાવ્યો રચ્યાં છે. મુખ્ય કાવ્યના પેટામાં આવાં જુદાં જુદાં કાવ્યો રચનારામાં આ એજ કવિઓ હાલ માલમ પડે છે. આ પેટા કાવ્યોની હકીકત આ નીચે આપવામાં આવી છે.

૧ **ભ્રમરગીતા**—આ ૪૧ કડવાના મોટા કાવ્યમાં કવિએ પોતાની કલમ ખરેખરી અજમાવી છે, ને જેમ બને તેમ તેને રસિક કરવા માટે બાકી રાખ્યુ નથી. કડવાંને પ્રારમ્ભે, બીજા કાવ્યોમાં જેમ 'વલણ' ઉથલો કે સાખીઓ જોવામાં આવે છે, તેમ આ કાવ્યમાં 'ઢાળ' નામનો રાગ મૂકી કડવું શરૂ કરેલું છે.

તેમાં સુખસાગર, ચરણદાસ, લક્ષ્મણદાસ, અને બાળકદાસની રચેલી કવિતા વધારે અને કંઈક સારી છે.

કવિ નાકર—**વિદુરની વિનતિ** નામનું એકજ રાગનું ૨૭ તુકોનું એક નાનું કાવ્ય રચ્યું છે. " વિદુરને ઘેર કૃષ્ણ પધાર્યા " વાળું.

રણછોડભક્ત—**રાસ** પંચાધ્યાયી નામનું આઠ કડવાંનું એક નાનું કાવ્ય એમણે બનાવ્યું છે. તેમજ **રામાયણના સારનું** એક નવ કડવાંનું બીજું કાવ્ય પણ તેમનુંજ બનાવેલું છે. આમાં બીજા કાવ્ય કરતાં પહેલું કાવ્ય ઘણું રસિક હોવાથી તેની ઘણી પ્રતો જોવામાં આવે છે તે વિના 'કૃષ્ણજીવણ' ના દ્વાદશ મહિના પણ આજ કવિના રચેલા છે.

અખોભક્ત—આ પ્રખ્યાત વેદાંતી કવિએ ગુજરાતી ભાષા ઉપરાન્ત હિન્દી ભાષામાં પણ કેટલીક વેદાંત વિષયની કવિતા રચી છે. તેમાંના ૨૩ કુંડળિયા હજુ સુધી છપાયા વિનાના હાથ આવ્યા છે.

કવિ ભીમ—સિદ્ધપુરના આ પ્રખ્યાત જૂના કવિની 'હરિલીલા ષોડશ કળા' નામનું કાવ્ય, બૃ. કા. ના ચોથા ભાગમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે, તે વિના તેમણે પોતાના નામ ઉપરથી **ભી**મગીતા નામનું એકજ રાગનું એક કાવ્ય રચ્યું છે તેમાં શ્રી કૃષ્ણ મહારાજે, ઓધવજી સાથે, ગોપીઓને કહાવેલો સંદેશો છે. તેને છેડે લખે છે, કે

" ભવોભવ ભક્તિ દેજો, ભીમને ભાંમણે, "

માધવદાસ—સિદ્ધપુર પાટણના કવિ વિશ્વનાથ જાનીએ જેમ'નરસિંહ મહેતાના જીવન ચરિત્ર' નો વિષય લઈ તેમના દરેક પ્રસંગનાં જુદાં જુદાં મોટાં કાવ્ય રચ્યાં છે, તેમ આ કાયસ્થ કવિએ દશમ ભાગવતનો વિષય લઈ, તેમાંના જુદા જુદા વિષયોનાં મોટાં મોટાં કાવ્યો રચ્યાં છે. મુખ્ય કાવ્યના પેટામાં આવાં જુદાં જુદાં કાવ્યો રચનારામાં આ બેજ કવિઓ હાલ માલમ પડે છે. આ પેટા કાવ્યોની હકીકત આ નીચે આપવામાં આવી છે.

૧ **ભ્રમરગીતા**—આ ૪૧ કડવાના મોટા કાવ્યમાં કવિએ પોતાની કલમ ખરેખરી અજમાવી છે, ને જેમ બને તેમ તેને રસિક કરવા માટે બાકી રાખ્યું નથી. કડવાંને પ્રારમ્ભે, બીજાં કાવ્યોમાં જેમ 'વલણ' ઉથલો કે સાખીઓ જોવામાં આવે છે, તેમ આ કાવ્યમાં 'ઢાળ' નામનો રાગ મૂકી, કડવું શરૂ કરેલું છે.

૨ **ઓખાહરણ**—દશમ ભાગવતના ૬૨, ને ૬૩ મા અધ્યાય ઉપરથી આ કાવ્ય રચ્યાનું જણાય છે, તે વિના તેમણે સંસ્કૃત હરિવંશ નામના કાવ્યનો આધાર લીધાનું તેઓ પોતે જણાવે છે. મહાકવિ પ્રેમાનન્દભાઈકૃત મૂળ 'ઓખાહરણ'નાં જ્યારે ૨૯ કડવાં છે, ત્યારે આ કવિએ ૨૮ કડવાંમાં આ કાવ્ય પૂરૂ કર્યું છે. હરિવંશનો આધાર લેવાથી તેમાંની કેટલીક હકીકત પ્રેમાનન્દના 'ઓખાહરણ'થી જુદી પડે છે.

૩ **કંસવધ**—આ આખ્યાનનાં કુલ ૧૭ કડવાં છે, પણ પૂર્વાપર સંબન્ધ બેસાડવા માટે તેમાં પહેલાંનો થોડોક ભાગ ઉમેરેલો છે. વિષય જાણીતો છે.

૪ **રાસપંચાધ્યાયી**—ગુજરાતી ભાષાના ઘણાખરા જૂના કવિઓએ આ વિષય પર પોતાની કલમ અજમાવી છે, તે પ્રમાણે આ કવિએ પણ આ કાવ્યની રચના કરવામાં કચાશ રાખી નથી. કડવાબદ્ધ ન રાખતાં આ કાવ્ય પદબંધ રાખેલું છે, ને દરેક પદને મથાળે 'વળણ' ને બદલે દોહરા મૂકેલા છે.

૫ **રૂક્મિણીહરણ**—આ ૧૭ કડવાંનું કાવ્ય છે, વિષય જાણીતો છે.

૬ **લક્ષ્મણાહરણ**—આ કાવ્ય નાનું પણ રસિક છે.

૭ **નાગદમણ**—આ કાવ્યમાં કવિએ રસ અને અલંકારની સારી જમાવટ કરી છે. ઉપરના કાવ્ય કરતાં સહેજ ન્હાનું છે.

ઉપરનાં કાવ્યો સિવાય ગોવર્દ્ધનલીલા, બળદેવતીર્થાટન, શાલ્વવધ, **પાંડવ અશ્વમેધ**, અને જરાસંધવધ, નામનાં ટુકાં, પણ વાંચવા લાયક કાવ્યો છે.

આ દશમ ભાગવતના—કહો કે ઉપરનાં આખ્યાનો—પાછળ કવિ પોતાની કેટલીક હકીકત નીચે પ્રમાણે આપે છે.

'સંવત્ સત્તર પંચોતર ને શાકની સંખ્યા કહું,
પંદરસે ને એકોતર[1] તે, દક્ષિણાયન રવિને લહું;
ભાદ્રપદ કૃષ્ણ પક્ષ દ્વિતીયા, ચંદ્ર શુધ વાસર વળી,
કૌલવ યોગ તૈતલ કર્ણ ને, નક્ષત્ર રેવતી ને મળી

[1] આ વર્ષ બરોબર મળતાં આવતાં નથી. મળેલી પ્રતમાંથી અસલ પ્રમાણે આ ઉતારો આપ્યો છે.

૨ **ઓખાહરણ**—દશમ ભાગવતના ૬૨, ને ૬૩ મા અધ્યાય ઉપરથી આ કાવ્ય રચ્યાનું જણાય છે, તે વિના તેમણે સંસ્કૃત હરિવંશ નામના કાવ્યનો આધાર લીધાનું તેઓ પોતે જણાવે છે. મહાકવિ પ્રેમાનન્દભાઈકૃત મૂળ 'ઓખાહરણ'નાં જ્યારે ૨૯ કડવાં છે, ત્યારે આ કવિએ ૨૮ કડવાંમાં આ કાવ્ય પૂરું કર્યું છે. હરિવંશનો આધાર લેવાથી તેમાંની કેટલીક હકીકત પ્રેમાનન્દના 'ઓખાહરણ'થી જુદી પડે છે.

૩ **કંસવધ**—આ આખ્યાનનાં કુલ ૧૭ કડવાં છે, પણ પૂર્વાપર સંબન્ધ બેસાડવા માટે તેમાં પહેલાંનો થોડોક ભાગ ઉમેરેલો છે. વિષય જાણીતો છે.

૪ **રાસપંચાધ્યાયી**—ગુજરાતી ભાષાના ઘણાખરા જૂના કવિઓએ આ વિષય પર પોતાની કલમ અજમાવી છે, તે પ્રમાણે આ કવિએ પણ આ કાવ્યની રચના કરવામાં કચાશ રાખી નથી. કડવાબદ્ધ ન રાખતાં આ કાવ્ય પદબંધ રાખેલું છે, ને દરેક પદને મથાળે 'વળણ' ને બદલે દોહરા મૂકેલા છે.

૫ **રૂક્મિણીહરણ**—આ ૧૭ કડવાંનું કાવ્ય છે, વિષય જાણીતો છે.

૬ **લક્ષ્મણાહરણ**—આ કાવ્ય નાનું પણ રસિક છે.

૭ **નાગદમણ**—આ કાવ્યમાં કવિએ રસ અને અલંકારની સારી જમાવટ કરી છે. ઉપરના કાવ્ય કરતાં સહેજ ન્હાનું છે.

ઉપરનાં કાવ્યો સિવાય ગોવર્દ્ધનલીલા, બળદેવતીર્થાટન, શાલ્વવધ, પાંડવ અશ્વમેધ, અને જરાસંધવધ, નામનાં ટુકાં, પણ વાંચવા લાયક કાવ્યો છે.

આ દશમ ભાગવતના—કહો કે ઉપરનાં આખ્યાનો—પાછળ કવિ પોતાની કેટલીક હકીકત નીચે પ્રમાણે આપે છે.

> 'સંવત સત્તર પંચોતર ને શાકની સંખ્યા કહું,
> પંદરસે ને એકોતર[1] તે, દક્ષિણાયન રવિને લહું;
> ભાદ્રપદ કૃષ્ણ પક્ષ દ્વિતીયા, ચંદ્ર બુધ વાસર વળી,
> કૌલવ યોગ તૈતલ કર્ણ ને, નક્ષત્ર રેવતી ને મળી.

[1] આ વર્ષ બરોબર મળતાં આવતાં નથી. મળેલી પ્રતમાંથી અસલ પ્રમાણે આ ઉતારો આપ્યો છે.

" કહે ઈંદ્રાવતી અમો રમત માગી હુતી આ વાર રે,
રાસ રમી ઘેર જાઈશું, હેલાં તે × × ભર્તાર રે.'

કવિ ભોજ—આ કવિનું કોઈ પણ કાવ્ય, કે પદ હજુ સુધી છ-પાઈને પ્રસિદ્ધ થયલું જાણવામાં નથી. પણ હાલમાં તેમનું ચંદ્રહાસ નામનું વીસ કડવાંનું એક કાવ્ય જડ્યું છે. મળેલી પ્રત ઉપરથી આ કાવ્યની રચ્યા સાલ, કે બીજી હકીકત માલમ પડતી નથી. કાવ્યના અન્ત-ભાગમાં નીચે પ્રમાણે લખેલું છે.

'આધારે શ્રી મોરાર રે, તેહેને સંસારનો ફેરો ટળે;
કર જોડી ભોજ ભણે, એકે મન જે સાંભળે.'

આ કાવ્યની હસ્તલિખિત નકલ હાથ આવતાં એમ ધારવામાં આવ્યું, કે તે ચાબખાવાળા ભોજા ભકતનું બનાવેલું હશે, પણ પછી કાવ્યની ભાષા જોતાં, તેમ વિશેષ શોધ કરતાં જણાયું, કે આ બન્ને કવિ, એક નહિ, પણ જુદા જુદા છે.

એમ સાંભળવામાં આવ્યું છે, કે સુરતમાં જે ભોજા શેરી, અને નવ-સારીમાં જે ભોજાની દહેરી કહેવાય છે તે આ કવિના નામ ઉપરથી છે. આ વાત જો ખરી હોય તો આ કોઈ પ્રખ્યાત માણસ હોવા જોઈએ.

ઇચ્છાબાઈ—ઠાકોરનાથનાં છૂટક પદ.

કાશીદાસ—નીતિની છૂટક કવિતા. બાપનું નામ મોરારજી, ન્યાતે લુહાર, વતન દયાદરા, પણ ધંધા માટે કારેલા ગામમાં રહેતો હતો.

ચોરાશી કોશની વ્રજ પરિક્રમાનું—એકજ રાગનું કાવ્ય. કર્તા જણાતો નથી. વિષય સહુને જાણીતો છે.

'જી રે વન ઉપવન ફર્યા કર જોડ,
શ્રી વ્રજભુખણજીએ પૂર્યા કોડ.'

આ છેલ્લી કડીમાં 'વ્રજભુખણ' નામ કવિનું નહિ, પણ શ્રી કૃષ્ણ મહારાજને ઠેકાણે હશે.

ભવાનીદાસ—કવિ ધનદાસકૃત અર્જુનગીતાના જેવડું, ને તેવા રાગનું ધ્યાનગીતા નામનું કાવ્ય આ કવિએ રચ્યું છે. લખ્યા સાલ વિ. સં. ૧૮૨૩, મહા સુદિ ૧૩.

"કહે ઇંદ્રાવતી અમો રમત માગી હુતી આ વાર રે,
રાસ રમી ઘેર જાઇશું, હેલાં તે × × ભર્તાર રે.'

કવિ ભોજ—આ કવિનું કોઈ પણ કાવ્ય, કે પદ હજુ સુધી છ-પાઈને પ્રસિદ્ધ થયલું જાણવામાં નથી. પણ હાલમાં તેમનું ચંદ્રહાસ નામનું વીસ કડવાંનું એક કાવ્ય જડયું છે. મળેલી પ્રત ઉપરથી આ કાવ્યની રચ્યા સાલ, કે બીજી હકીકત માલમ પડતી નથી. કાવ્યના અન્ત-ભાગમાં નીચે પ્રમાણે લખેલું છે.

'ઓધારે શ્રી મોરાર રે, તેહેને સંસારનો ફેરો ટળે;
કર જોડી ભોજ ભણે, એકે મન જે સાંભળે.'

આ કાવ્યની હસ્તલિખિત નકલ હાથ આવતાં એમ ધારવામાં આવ્યું, કે તે ચાબખાવાળા ભોજા ભક્તનું બનાવેલું હશે, પણ પછી કાવ્યની ભાષા જોતાં, તેમ વિશેષ શોધ કરતાં જણાયું, કે આ બંને કવિ, એક નહિ, પણ જુદા જુદા છે.

એમ સાંભળવામાં આવ્યું છે, કે સુરતમાં જે ભોજા શેરી, અને નવ-સારીમાં જે ભોજાની દહેરી કહેવાય છે તે આ કવિના નામ ઉપરથી છે. આ વાત જો ખરી હોય તો આ કોઈ પ્રખ્યાત માણસ હોવા જોઈએ.

ઇચ્છાબાઈ—ડાકોરનાથનાં છૂટક પદ.

કાશીદાસ—નીતિની છૂટક કવિતા. બાપનું નામ મોરારજી, ન્નાતે લુહાર, વતન દયાદરા, પણ ધંધા માટે કારેલા ગામમાં રહેતો હતો.

ચોરાશી કોશની વ્રજ પરિક્રમાનું—એકજ રાગનું કાવ્ય. કર્તા જણાતો નથી. વિષય સહુને જાણીતો છે.

'ઞ્ રે વન ઉપવન ફર્યા કર જોડ,
શ્રી વ્રજભુખણજીએ પૂર્યા કોડ.'

આ છેલ્લી કડીમાં 'વ્રજભુખણ' નામ કવિનું નહિ, પણ શ્રી કૃષ્ણ મહારાજને ઠેકાણે હશે.

ભવાનીદાસ—કવિ ધનદાસકૃત અર્જુનગીતાના જેવું, ને તેવા રાગનું ધ્યાનગીતા નામનું કાવ્ય આ કવિએ રચ્યું છે. લખ્યા સાલ વિ. સં. ૧૮૨૩, મહા સુદિ ૧૩.

રેણી, થરહરે, લલે, અમુ, દદામાં, ઘેંઘાટ, ઝૂઝાર, આંગરખી, ઘૂંઘરવટ, વગેરે.

વળી રામાયણ, જ્યારે કડવાંબદ્ધ છે, ત્યારે આ મોટું કાવ્ય દોહરા ચોપાઈમાં છે. આ કાવ્યના જેષ્ટખંડ, અમરખંડ, સુન્દરખંડ, અને લઘુખંડ, એમ ચાર ભાગ પાડેલા છે. સંસ્કૃત 'કથાસરિત્સાગર'ના ગ્રંથમાં આવેલી નરવાહન રાજાની કથાને મળતી આ કાવ્યની કથાનો થોડોક ભાગ જણાય છે.

મોતિરામ ભક્ત—ભરૂચના આ દશા શ્રીમાળી ભકતકવિએ 'નરસિંહ મહેતાના બાપનું શ્રાદ્ધ,' 'કુંવરબાઇનું મોસાળું,' અને 'શામળશાહના વિવાહ'નાં કાવ્ય રચ્યાં છે. તે વિના તેમણે બીજી છૂટક કવિતા પણ બનાવી છે. આ કાવ્યોમાં ધીરાની કાફી અને સવૈયા બહુ વાપરેલા છે.

રેવાશંકર—આ કવિએ મહાભારતના સારનું કાવ્ય રચ્યું છે તે ઘણાખરા માણભટ્ટ વ્યાસો વાંચે છે. તે વિના તેમનું 'જાલંધર આખ્યાન' ઘણું લોકપ્રિય હોવાથી વર્ષાઋતુમાં ઘણાં ગામોમાં વંચાય છે. વળી તેમણે હિન્દી ભાષામાં પણ કવિતા બનાવી છે, તેમ કાવ્ય વિના છૂટક પદ પણ બનાવ્યાં છે.

ગામડી મહેતાજીના ધંધા ઉપરાન્ત તેઓ વૈદક અને જ્યોતિષ શાસ્ત્ર પણ સારૂં જાણતા હતા, તેમ કવિતા પણ કરતા હતા. કહે છે કે તેઓ જમણા પગના અંગૂઠાથી એવા સરસ અક્ષર લખતા, કે તે હાથના જેવાજ માલમ પડતા.

આ પાછળના બે કવિઓ છેક હમણા થઈ ગયા છે. જૂની પદ્ધતિ પ્રમાણે કડવાંબદ્ધ આખ્યાનકારોમાં આ કવિ છેલ્લામાં છેલ્લા થઈ ગયલા જણાય છે.

ઝઘડિયા તા. સ્કૂલ
તા. ૧૪-૭-૧૦. } **છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળ.**

રેણી, થરહરે, લલે, અમુ, દદામાં, ઘેઘાટ, ઝૂઝાર, આંગરખી, ઘૂંઘરવટ, વગેરે.

વળી રામાયણ, જ્યારે કડવાંબદ્ધ છે, ત્યારે આ મોટું કાવ્ય દોહરા ચોપાઈમાં છે. આ કાવ્યના જેષ્ટખંડ, અમરખંડ, સુન્દરખંડ, અને લઘુખંડ, એમ ચાર ભાગ પાડેલા છે. સંસ્કૃત 'કથાસરિત્સાગર'ના ગ્રંથમાં આવેલી નરવાહન રાજાની કથાને મળતી આ કાવ્યની કથાનો થોડોક ભાગ જણાય છે.

મોતિરામ ભક્ત—ભરૂચના આ દશા શ્રીમાળી ભક્તકવિએ 'નરસિંહ મહેતાના બાપનું શ્રાદ્ધ,' 'કુંવરબાઇનું મોસાળું,' અને 'શામળશાહના વિવાહ'નાં કાવ્ય રચ્યાં છે. તે વિના તેમણે બીજી છૂટક કવિતા પણ બનાવી છે. આ કાવ્યોમાં ધીરાની કાફી અને સવૈયા બહુ વાપરેલા છે.

રેવાશંકર—આ કવિએ મહાભારતના સારનું કાવ્ય રચ્યું છે તે ઘણાખરા માણભટ્ટ વ્યાસો વાંચે છે. તે વિના તેમનું 'જાલંધર આખ્યાન' ઘણું લોકપ્રિય હોવાથી વર્ષાઋતુમાં ઘણાં ગામોમાં વંચાય છે. વળી તેમણે હિન્દી ભાષામાં પણ કવિતા બનાવી છે, તેમ કાવ્ય વિના છૂટક પદ પણ બનાવ્યાં છે.

ગામઠી મહેતાજીના ધંધા ઉપરાન્ત તેઓ વૈદક અને જ્યોતિષ શાસ્ત્ર પણ સારૂં જાણતા હતા, તેમ કવિતા પણ કરતા હતા. કહે છે કે તેઓ જમણા પગના અંગૂઠાથી એવા સરસ અક્ષર લખતા, કે તે હાથના જેવાજ માલમ પડતા.

આ પાછળના બે કવિઓ છેક હમણા થઈ ગયા છે. જૂની પદ્ધતિ પ્રમાણે કડવાંબદ્ધ આખ્યાનકારોમાં આ કવિ છેલ્લામાં છેલ્લા થઈ ગયેલા જણાય છે.

ઝઘડિયા તા. સ્કૂલ
તા. ૧૪–૭–૧૦. } છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળ.

the day of Vaikuntha Ekadashi in the year Sadarana).		
અમર કોઠાઈ (Amar Kothai). એની અંગ્રેજી બંગાલી, કે બીજી કોઈ ભાષામાં પ્રગટ થયલી નકલો.	બંગાલી ભાષામાં કવિતાઓની ચોપડી ફરીદપુરના ભુવન મોહનદાસ ગુપ્તે લખેલી, ઢાકામાં અર્મેનિટોલામાં 'અદર્શ' પ્રેસમાં છપાએલી, અને કલકત્તામાં કૉર્નવૉલિસ મહોલ્લો નં. ૨૦ મઝુમદારની લાઇબ્રેરીમાં, એસ. સી. મઝુમદારે પ્રસિદ્ધ કરેલી.	નં. ૩૧૧૬ જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, કિલ્લે મુંબઈ, ૨૭ મી મે ૧૯૧૧
મુહિબ્બિવતન (Mubib-i-watan).	અલ્લાહાબાદના ગુરુપ્રસાદે ઉર્દુ ભાષામાં કરેલો કાવ્યસંગ્રહ, અને અલ્લાહાબાદમાં દેશસેવક પ્રેસમાંથી પ્રસિદ્ધ થયલો.	નં. ૩૩૬૧ જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ કિલ્લે મુંબઈ, ૬ મી જુન ૧૯૧૧
ગોરૂ-ઓ-હિંદુ-મુસલમાન (Goru o-Hindu-Musalman).	બંગાલી ભાષામાં ખોંડકર-અફ્ઝન-ઉદ્-દીલામે લખેલું, કલકત્તામાં હૉલવેલ ગલીમાં નં. ૧૮ માં હમીદીઆ પ્રેસમાં છપાએલું, અને રેફ્ન અલી નામના કોઈ શખ્સે પ્રસિદ્ધ કરેલું.	નં. ૩૯૯૯ જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, કિલ્લે મુંબઈ, ૧૧ મી જુલાઇ ૧૯૧૧

નીચેનું ચોપાનીઉં જમીન યા દરિઆ માર્ગે બ્રિટિશ ઇંડિઆમાં લાવવાની ગવર્નર-જનરલ-ઇન્-કાઉન્સિલ તરફથી ૧૮૭૮ ના સી કસ્ટમ્સ ઍક્ટના સેક્શન ૧૯ ની રૂએ મના કરવામાં આવે છે.

અંગ્રેજીમાં છપાયલું.

ચોપાનીઆંનું નામ.	વિશેષ હકીકત.	સરકારી ઠરાવ નંબર તથા તારીખ.
'૧૦ મા મે-' એ નામના પાનીઆંની કોઈ પણ નકલ.	૧૦ મા મે ૧૯૧૧ ની તારીખનું અંગ્રેજીમાં લખેલું.	નં. ૭૧૧૬ રેવેન્યુ ડિપાર્ટમેન્ટ, કિલ્લે મુંબઈ, ૨૬ મી જુલાઈ ૧૯૧૧.

the day of Vaikuntha Ekadashi in the year Sadarana).		
અમર કોઠાઈ (Amar Kothai). એની અંગ્રેજી બંગાલી, કે બીજી કોઈ ભાષામાં પ્રગટ થયલી નકલો.	બંગાલી ભાષામાં કવિતાઓની ચોપડી ફરીદપુરના ભુવન મોહનદાસ ગુપ્તે લખેલી, ઢાકામાં અર્મનિટોલામાં 'અદર્શ' પ્રેસમાં છપાએલી, અને કલકત્તામાં કૉર્નવૉલિસ મહોલ્લો નં. ૨૦ મઝુમદારની લાઇબ્રરીમાં, એસ. સી. મઝુમદારે પ્રસિદ્ધ કરેલી.	નં. ૩૧૧૬ જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, કિલ્લે મુંબઈ, ૨૭ મી મે ૧૯૧૧
મુહિબ્બિવતન (Mubib-i-watan).	અલ્લાહાબાદના ગુરુપ્રસાદે ઉર્દુ ભાષામાં કરેલો કાવ્યસંગ્રહ, અને અલ્લાહાબાદમાં દેશસેવક પ્રેસમાંથી પ્રસિદ્ધ થયલા.	નં. ૩૩૬૧ જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, કિલ્લે મુંબઈ, ૮ મી જુન ૧૯૧૧
ગોરુ–ઓ–હિંદુ–મુસલમાન (Goru o-Hindu—Musalman).	બંગાલી ભાષામાં ખોંડકર–અઇન્–ઉલ્–ઇસ્લામે લખેલું, કલકત્તામાં હૉલવેલ ગલીમાં નં. ૧૮ માં હમીદીઆ પ્રેસમાં છપાએલું, અને એર્ફન અલી નામના કોઈ શખ્સે પ્રસિદ્ધ કરેલું.	નં. ૩૯૯૯ જ્યુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, કિલ્લે મુંબઈ, ૧૧ મી જુલાઇ ૧૯૧૧

નીચેનું ચોપાનીઉં જમીન યા દરિઆ માર્ગે બ્રિટિશ ઇંડિઆમાં લાવવાની ગવર્નર–જનરલ–ઇન્–કાઉન્સિલ તરફથી ૧૮૭૮ ના સી કસ્ટમ્સ ઍક્ટના સેકશન ૧૯ ની રૂએ મના કરવામાં આવે છે.

અંગ્રેજીમાં છપાયલું.

ચોપાનીઆંનું નામ.	વિશેષ હકીકત.	સરકારી ઠરાવ નંબર તથા તારીખ.
'૧૦ મા મે–' એ નામના પાનીઆંની કોઇ પણ નકલ.	૧૦ મા મે ૧૯૧૧ ની તારીખનું અંગ્રેજીમાં લખેલું.	નં. ૭૧૧૬ રેવેન્યુ ડિપાર્ટમેન્ટ, કિલ્લે મુંબઈ, ૨૬ મી જુલાઈ ૧૯૧૧.

જબરો ઉઠાવ ઈનામી ઘડીઆળ જબરો ઉઠાવ

નંબર ૧ કીમત રૂ. ૪ા	નંબર ૨ કીમત રૂ. ૫
મુખમલ જડેલી પેટી ૧	કાચ ૧
કમાન ૧	કમાન ૧
કાચ ૧	ફેન્સી પેટી ૧
ફેન્સી છેડો ૧	ફેન્સી ટાઇમ્પીસ ૧
રેશમી રૂમાલ ૧	રેશમી દોરી ૧
મગના મોજાની જોડ ૧	હોલ્ડર ૧
ફેન્સી કંગવો ૧	ચપ્પુ ૧
રેશમી દોરી ૧	ફેન્સી બટનનો સટ ૧
	કારબોલીક સોપ ૧

નંબર ૩ કીમત રૂ. ૫ા	નંબર ૪ કીમત રૂ. ૬ાા
ચામડાનો પટો ૧	ચામડાનો પટો ૧
કૉલર ૧	કૉલર ૧
રેશમી રૂમાલ ૧	નેકટાઈ ૧
અત્તરની શીશી ૧	રેશમી રૂમાલ ૧
ફેન્સી મોજાની જોડ ૧	ફેન્સી મોજાની જોડ ૧
કપડા ઉપર નામ લખવાની પાકી સહી ૧	ચપ્પુ ૧
કારબોલીક સોપ ૧	કપડાં ઉપર નામ લખવાની પાકી સાહી ૧
રેશમી દોરી ૧	ફેન્સી કંગવો ૧
ફેન્સી કંગવો ૧	રેશમી દોરી ૧

ઉપર જણાવેલા નંબર ૧-૨-૩-૪ની સાથે તેની નીચે લખેલી વસ્તુઓ વગર કીમતે ઘડીઆળની સાથે બક્ષીસ આપવામા આવશે. આ સિવાય અમારે ત્યાંથી ફેન્સી કલોક તથા સોના ચાંદીના દરેક જાતનાં વોચ તથા તેને લગતો દુરસ્તીનો સામાન વેચાતો મળશે તથા દુરસ્તીનું કામ કીફાયત ભાવે ખાત્રી પૂર્વક કરી આપવામાં આવશે.

સુચના—બહારગામવાળાઓએ ઘડીઆળનો નંબર તથા પોતાનું સરનામું ચોકસ પોષ્ટ સાથે લખી મોકલવું. બહાર ગામથી મંગાવનારને પોષ્ટ તથા પેકીંગ ખર્ચ ઘડીઆળની કીમત ઉપરાંત પડશે. વધુ ખુલાસો નીચેને સરનામે પત્ર લખી મોકલવાથી મળશે તેની સાથે અડધા આનાની ટીકીટ મોકલવી.

મળવાનું ઠેકાણું, } મણીલાલ લાલચંદ ઘડીઆળી
વડોદરા—અમદાવાદી પોળ સામે.

જબરો ઊઠાવ ઇનામી ઘડીઆળ જબરો ઊઠાવ

નંબર ૧ કીમત રૂ. ૪॥	નંબર ૨ કીમત રૂ. ૫
મુખમલ જડેલી પેટી ૧	કાચ ૧
કમાન ૧	કમાન ૧
કાચ ૧	ફેન્સી પેટી ૧
ફેન્સી છેડા ૧	ફેન્સી ટાઇમપીસ ૧
રેશમી રૂમાલ ૧	રેશમી દોરી ૧
મગના મોજાની જોડ ૧	હોકાયંત્ર ૧
ફેન્સી ફુંગવો ૧	ચપ્પુ ૧
રેશમી દોરી ૧	ફેન્સી બટનનો સટ ૧
	કારબોલીક સોપ ૧

નંબર ૩ કીમત રૂ. ૫॥	નંબર ૪ કીમત રૂ. ૬॥
ચામડાનો પટો ૧	ચામડાનો પટો ૧
કૉલર ૧	કૉલર ૧
રેશમી રૂમાલ ૧	નેકટાઇ ૧
અત્તરની શીશી ૧	રેશમી રૂમાલ ૧
ફેન્સી મોજાની જોડ ૧	ફેન્સી મોજાની જોડ ૧
કપડા ઉપર નામ લખવાની પાકી સહી ૧	ચપ્પુ ૧
કારબોલીક સોપ ૧	કપડાં ઉપર નામ લખવાની પાકી સાહી ૧
રેશમી દોરી ૧	ફેન્સી ફુંગવો ૧
ફેન્સી ફુંગવો ૧	રેશમી દોરી ૧

ઉપર જણાવેલા નંબર ૧–૨–૩–૪ની સાથે તેની નીચે લખેલી વસ્તુઓ વગર કીમતે ઘડીઆળની સાથે બક્ષીસ આપવામા આવશે. આ સિવાય અમારે ત્યાંથી ફેન્સી કલોક તથા સોના ચાંદીના દરેક જાતનાં વોચ તથા તેને લગતો દુરસ્તીનો સામાન વેચાતો મળશે તથા દુરસ્તીનું કામ કીફાયત ભાવે ખાત્રી પૂર્વક કરી આપવામાં આવશે.

સુચના—બહારગામવાળાઓએ ઘડીઆળનો નંબર તથા પોતાનું સરનામું ચોકસ પોષ્ટ સાથે લખી મોકલવું. બહાર ગામથી મંગાવનારને પોષ્ટ તથા પેકીંગ ખર્ચ ઘડીઆળની કીમત ઉપરાંત પડશે. વધુ ખુલાસો નીચેને સરનામે પત્ર લખી મોકલવાથી મળશે તેની સાથે અડધા આનાની ટીકીટ મોકલવી.

મળવાનું ઠેકાણું, } મણીલાલ લાલચંદ ઘડીઆળી
વડોદરા—અમદાવાદી પોળ સામે.

केळवणी.

(ચાલુ પુ. ૫૦ પૃ. ૩૨૯ થી.)

સંગતિ ને પ્રત્યક્ષ ને પરોક્ષ શિક્ષણ—નીતિ કે અનીતિનાં આ રીતે વવાયલા બીજના પોષક કે શોષક સંગતિ ને શિક્ષણ છે. છોકરાં કેવી સોબત કરે છે તે પર માબાપે તથા શિક્ષકે લક્ષ આપવું જરૂરનું છે. સજ્જનની સંગતિથી સજ્જનના લક્ષણ આવે છે ને દુર્જનની સંગતિથી દુર્જનના લક્ષણ આવે છે. સારા લક્ષણ આવતા વિલંબ થાય છે, પણ નઠારા લક્ષણ એકદમ ગ્રહણ કરાય છે ને વળગ્યા પછી છૂટતા મુશ્કેલ થઈ પડે છે. ગમે તેવા સત્પુરુષને પણ દુષ્ટની સંગતિનો પાશ લાગ્યા વિના રહેતો નથી, માટે છોકરા કોની ભાઈબંધી રાખે છે તે પર માબાપે તેમજ શિક્ષકે ધ્યાન આપવું આવશ્યક છે. આ ફરજ જેટલી શિક્ષકની છે તેથી વિશેષ માબાપની છે. સંગતિ પછીની અસર શિક્ષણની કહી છે. નીતિનું શિક્ષણ એ હાલ ઘણો ચર્ચાતો વિષય છે. મુંબઈમાં ધાર્મિક ને નીતિવિષયક શિક્ષણ વિષે વિચાર કરવા કેળવણીખાતાના અમલદારો ને અન્ય વિદ્વાનોની પરિષદ્ એક વર્ષ પર મળી હતી. તેનો ટુંકામાં વૃત્તાન્ત પતી વખતે ધાર્મિક ને નીતિવિષયક શિક્ષણ વિષે મેં મારા વિચારો 'શાળાપત્ર'માં દર્શાવ્યા છે. બન્ને શિક્ષણના બીજ ઘરમાં વવાય છે. ધાર્મિક કેળવણી આપવામાં સરકારને અનેક પ્રતિબન્ધો નડે છે. ખાનગી શાળાઓ એ વિષય ઉપાડી લઈ કામનાર વ્યવસ્થા કરે તેમાં સરકારને કંઈ વાંધો નથી. નીતિનું શિક્ષણ પ્રત્યક્ષ ને પરોક્ષ બે રીતે આપી શકાય છે. પ્રત્યક્ષ શિક્ષણ નીતિવિષયક ખાસ પુસ્તક શિખવવાથી અપાય છે. પરોક્ષ શિક્ષણ બીજા વિષયોના શિક્ષણમાં પ્રસંગે પ્રસંગે આપી શકાય ત્યાં નીતિ વિષે બોધ કરવાથી અપાય છે. સરકારી વાચનમાળામાં નીતિના ઘણા પાઠો છે અન્ય પાઠોમાં તેમજ ઇતિહાસાદિ વિષયોમાં પણ ચતુર શિક્ષકને એવું શિક્ષણ આપવાના અનેક પ્રસંગ મળે છે તેમજ સરકાર પણ એક ખાસ પુસ્તક તૈયાર કરાવે છે ને તેનું ભાષાન્તર દેશી ભાષાઓમાં થશે

દાખલા ને ઉપદેશ—પણ એ બધો ઉપદેશ છે ને 'પરોપદેશે

केळवणी.

(ચાલુ પુ. ૫૦ પૃ. ૩૨૯ થી.)

સંગતિ ને પ્રત્યક્ષ ને પરોક્ષ શિક્ષણ—નીતિ કે અનીતિનાં આ રીતે વવાયલા બીજના પોષક કે શોષક સંગતિ ને શિક્ષણ છે. છોકરાં કેવી સોબત કરે છે તે પર માબાપે તથા શિક્ષકે લક્ષ આપવુ જરૂરનુ છે. સજ્જનની સંગતિથી સજ્જનના લક્ષણ આવે છે ને દુર્જનની સંગતિથી દુર્જનના લક્ષણ આવે છે સારા લક્ષણ આવતા વિલંબ થાય છે, પણ નઠારા લક્ષણ એકદમ ગ્રહણ કરાય છે ને વળગ્યા પછી છૂટતા મુશ્કેલ થઈ પડે છે. ગમે તેવા સત્પુરુષને પણ દુષ્ટની સંગતિનો પાશ લાગ્યા વિના રહેતો નથી, માટે છોકરા કોની ભાઈબંધી રાખે છે તે પર માબાપે તેમજ શિક્ષકે ધ્યાન આપવુ આવશ્યક છે. આ ફરજ જેટલી શિક્ષકની છે તેથી વિશેષ માબાપની છે. સંગતિ પછીની અસર શિક્ષણની કહી છે. નીતિનુ શિક્ષણ એ હાલ ઘણો ચર્ચાતો વિષય છે. મુંબઈમા ધાર્મિક ને નીતિવિષયક શિક્ષણ વિષે વિચાર કરવા કેળવણીખાતાના અમલદારો ને અન્ય વિદ્વાનોની પરિષદ્ એક વર્ષ પર મળી હતી. તેનો ટુંકામા વૃત્તાન્ત પતી વખતે ધાર્મિક ને નીતિવિષયક શિક્ષણ વિષે મેં મારા વિચારો 'શાળાપત્ર'મા દર્શાવ્યા છે. બન્ને શિક્ષણના બીજ ઘરમા વવાય છે. ધાર્મિક કેળવણી આપવામા સરકારને અનેક પ્રતિબન્ધો નડે છે. ખાનગી શાળાઓ એ વિષય ઉપાડી લઈ કામનાર વ્યવસ્થા કરે તેમા સરકારને કંઈ વાંધો નથી. નીતિનુ શિક્ષણ પ્રત્યક્ષ ને પરોક્ષ બે રીતે આપી શકાય છે પ્રત્યક્ષ શિક્ષણ નીતિવિષયક ખાસ પુસ્તક શિખવવાથી અપાય છે પરોક્ષ શિક્ષણ બીજા વિષયોના શિક્ષણમા પ્રસંગે પ્રસંગે આપી શકાય ત્યા નીતિ વિષે બોધ કરવાથી અપાય છે. સરકારી વાચનમાળામા નીતિના ઘણા પાઠો છે અન્ય પાઠમા તેમજ ઇતિહાસાદિ વિષયોમા પણ ચતુર શિક્ષકને એવુ શિક્ષણ આપવાના અનેક પ્રસંગ મળે છે તેમજ સરકાર પણ એક ખાસ પુસ્તક તૈયાર કરાવે છે ને તેનુ ભાષાન્તર દેશી ભાષાઓમા થશે

દાખલો ને ઉપદેશ—પણ એ બધો ઉપદેશ છે ને 'પરોપદેશે

વાળવાં હોય તે દિશાએ વાળી શકાય છે, તેમના મન પર સંસ્કાર જલદી પાડી શકાય છે, ને તે સંસ્કાર જીવનપર્યન્ત રહે છે. તેમને સારી ટેવ પાડવાથી તેઓ દેશના કલ્યાણકર્તા થઈ પડે છે ને નઠારી ટેવ પાડવાથી નિકંદનકર્તા થઈ પડે છે. આ કારણથી શિક્ષકનો ધર્મ છે કે તેણે પોતાનું વર્તન ઘણા ઊંચા પ્રકારનું ને અનુકરણીય રાખવું. આવા નમુનાદાર શિક્ષકો હોય ને તેમને નીતિનો પ્રત્યક્ષ બોધ આપવાનું સોંપ્યું હોય તો તેથી વિશેષ લાભ થાય છે એ ખુલ્લુંજ છે. નીતિના પ્રત્યક્ષ બોધની જરૂર નથી કે તેથી કંઈ લાભ થશે નહિ એમ કહેવું ભૂલભરેલું છે. એવા પૂર્વપક્ષ તો દરેક શાસ્ત્રની વિરુદ્ધ લાવી શકાય. ટ્રેનિંગ કૉલેજમાં કેળવાયલા ન હોય ને શિક્ષણશાસ્ત્ર શીખ્યા ન હોય એવા કેટલાક શિક્ષકો કર્તવ્યનિષ્ઠા, ઉદ્યોગ, ને બુદ્ધિચાપલ્યથી કેટલાક શિક્ષિત શિક્ષકો કરતાં સારૂં કામ કરે, માટે શિક્ષણશાસ્ત્ર નિરુપયોગી છે એમ પ્રતિપાદન કરવું એ દેખીતુંજ ભૂલભરેલું છે; કેમકે એજ શિક્ષકો શિક્ષણશાસ્ત્ર શીખ્યા હોત તો વધારે સારી રીતે પોતાનું કામ કરી શકત એ નિર્વિવાદ છે. એજ પ્રમાણે ઉત્તમ શિક્ષકો પરોક્ષ શિક્ષણથી ને પોતાના શિષ્ટ આચારથી શિષ્યવર્ગ પર ઉત્તમ સંસ્કાર પાડે છે, તેની સાથે તેવાજ શિક્ષકો નીતિના ખાસ પુસ્તકમાંથી નીતિનો પ્રત્યક્ષ બોધ આપશે તો એ સંસ્કાર વધારે ઊંડા ને ચિરસ્થાયી કરશે.

ઉપદેશવિરુદ્ધ વર્તનની હાનિ—પણ અહિં એક ઘણીજ અગત્યની બાબત લક્ષમાં લેવાની છે. ઉપદેશકનું વર્તન ઉપદેશથી વિરુદ્ધ હશે તો ઉપદેશ વિફળ જશે એટલુંજ નહિ, પણ એથી અનેક પ્રકારની હાનિ થયા વિના રહેશે નહિ. નીતિસૂત્રો શુષ્ક થશે અને દાંભિકવૃત્તિને ઉત્તેજન મળશે. શિક્ષકના જેવા શિષ્ય પણ ઢોંગધાલુ ને મિથ્યાડંબર કરનાર થશે. બકવૃત્તિથી લોકોને કેમ ઠગવા તેનું આ પ્રમાણે બહુ સારૂં શિક્ષણ મળશે ને જે હેતુથી નીતિનો પ્રત્યક્ષ બોધ દાખલ કરવામાં આવ્યો હશે તે હેતુ નિષ્ફળ જશે. સ્માઈલ્સે એક દાખલો આપ્યો છે કે એક ઉપદેશક પ્રમાણિકતા વિષે ઉપદેશ કરતો હતો, પણ તેજ સમયે પોતાની બાંયમાં એક ચોરી આણેલું હંસનું બચ્ચું તેણે સંતાડ્યું હતું. આજ રીતે આપણે બાળકોને નીતિનો બોધ કરીએ ને તેમના વર્તન પર લક્ષ ન રાખીએ તો તે પણ એવુંજ હાનિકારક છે. આના સંબન્ધમાં એક દાખલો સુબાઈના મદેર-

વાળવાં હોય તે દિશાએ વાળી શકાય છે, તેમના મન પર સંસ્કાર જલદી પાડી શકાય છે, ને તે સંસ્કાર જીવનપર્યન્ત રહે છે. તેમને સારી ટેવ પાડ-વાથી તેઓ દેશના કલ્યાણકર્તા થઈ પડે છે ને નઠારી ટેવ પાડવાથી નિકં-દનકર્તા થઈ પડે છે. આ કારણથી શિક્ષકનો ધર્મ છે કે તેણે પોતાનું વ-ર્તન ઘણા ઊંચા પ્રકારનું ને અનુકરણીય રાખવું. આવા નમુનાદાર શિક્ષકો હોય ને તેમને નીતિનો પ્રત્યક્ષ બોધ આપવાનું સોંપ્યું હોય તો તેથી વિ-શેષ લાભ થાય છે એ ખુલ્લુંજ છે. નીતિના પ્રત્યક્ષ બોધની જરૂર નથી કે તેથી કંઈ લાભ થશે નહિ એમ કહેવું ભૂલભરેલું છે. એવો પૂર્વપક્ષ તો દરેક શાસ્ત્રની વિરુદ્ધ લાવી શકાય. ટ્રેનિંગ કૉલેજમાં કેળવાયલા ન હોય ને શિક્ષણશાસ્ત્ર શીખ્યા ન હોય એવા કેટલાક શિક્ષકો કર્તવ્યનિષ્ઠા, ઉદ્યોગ, ને બુદ્ધિચાપલ્યથી કેટલાક શિક્ષિત શિક્ષકો કરતાં સારૂં કામ કરે, માટે શિક્ષ-ણશાસ્ત્ર નિરુપયોગી છે એમ પ્રતિપાદન કરવું એ દેખીતુંજ ભૂલભરેલું છે; કેમકે એજ શિક્ષકો શિક્ષણશાસ્ત્ર શીખ્યા હોત તો વધારે સારી રીતે પો-તાનું કામ કરી શકત એ નિર્વિવાદ છે. એજ પ્રમાણે ઉત્તમ શિક્ષકો પરોક્ષ શિક્ષણથી ને પોતાના શિષ્ટ આચારથી શિષ્યવર્ગ પર ઉત્તમ સંસ્કાર પાડે છે, તેની સાથે તેવાજ શિક્ષકો નીતિના ખાસ પુસ્તકમાંથી નીતિનો પ્રત્યક્ષ બોધ આપશે તો એ સંસ્કાર વધારે ઊંડા ને ચિરસ્થાયી કરશે.

ઉપદેશવિરુદ્ધ વર્તનની હાનિ—પણ અહિ એક ઘણીજ અગ-ત્યની બાબત લક્ષમાં લેવાની છે. ઉપદેશકનું વર્તન ઉપદેશથી વિરુદ્ધ હશે તો ઉપદેશ વિફળ જશે એટલુંજ નહિ, પણ એથી અનેક પ્રકારની હાનિ થયા વિના રહેશે નહિ. નીતિસૂત્રો શુષ્ક થશે અને દાંભિકવૃત્તિને ઉત્તેજન મળશે. શિક્ષકના જેવા શિષ્ય પણ ડોળઘાલુ ને મિથ્યાડંબર કરનાર થશે. બકવૃત્તિથી લોકોને કેમ ઠગવા તેનું આ પ્રમાણે બહુ સારૂં શિક્ષણ મળશે ને જે હેતુથી નીતિનો પ્રત્યક્ષ બોધ દાખલ કરવામાં આવ્યો હશે તે હેતુ નિષ્ફળ જશે. સ્માઈલ્સે એક દાખલો આપ્યો છે કે એક ઉપદેશક પ્રામા-ણિકતા વિષે ઉપદેશ કરતો હતો, પણ તેજ સમયે પોતાની બાંયમાં એક ચોરી આણેલું હંસનું બચ્ચું તેણે સંતાડ્યું હતું. આજ રીતે આપણે બાળ-કોને નીતિનો બોધ કરીએ ને તેમના વર્તન પર લક્ષ ન રાખીએ તો તે પણ એવુંજ હાનિકારક છે. આના સંબન્ધમાં એક દાખલો મુંબઈના મદ્રેસ-

(આ) હકાર—જે શબ્દોના ઉચ્ચારમાં હકાર આવે તે શબ્દોમાં તે દર્શાવવો કે નહિ. આ વિવાદગ્રસ્ત વિષયનો નિર્ણય કરતી વખતે નીચેની બાબતો લક્ષમાં રાખવા જેવી છેઃ—

(૧) ઉચ્ચાર પ્રમાણે ગુજરાતીમાં સર્વત્ર લખી શકાય છે? અન્ત્ય 'અ,' સમસ્ત પદના ઘટક અવયવોનો અન્ત્ય 'અ,' 'વૃત્તિ'માં ('કરશે,' 'કરનાર' જેવા શબ્દોમાં) પ્રકૃતિનો અન્ત્ય 'અ,' 'છોકરો' જેવા શબ્દોમાંનો 'અ' અનુચ્ચરિત કે ત્વરિતોચ્ચરિત છે, પણ તે લખાય છે. આ સ્થળોએ જોડણી ઉચ્ચારને અનુસરતી નથી.

(૨) 'અમે' જેવા શબ્દોમાં 'અમે' કે 'હમે' લખવાથી ઉચ્ચાર પ્રમાણે લખાય છે? જો તેમ થતું નથી, તો પ્રથમ રૂપ જે ભાષામાં રૂઢ થયું છે તેને કાઢી બીજું દાખલ કરવાથી શું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે?

(૩) હકાર જ્યાં જ્યાં ઉચ્ચરાતો હોય ત્યાં ત્યાં સર્વત્ર દર્શાવવો યુક્ત છે; કે કેટલેક સ્થળેજ?

(૪) સર્વત્ર ઇષ્ટ ધારશો તો 'જ્યારે,' 'જ્યાં' વગેરેમાં હકાર દર્શાવવો પડશે. એ દર્શાવવો ઇષ્ટ છે? એથી લેખનપદ્ધતિ સુગમ થશે કે દુર્ગમ થશે? સંસ્કૃત ભાષામાં પણ જ્યાં જ્યાં વૈકલ્પિક રૂપો છે ત્યાં સરળ રૂપોજ બહુધા માન્ય થયાં છે. **सुधी+उपास्यः** એની સંધિ પાણિનિના નિયમ પ્રમાણે ચાર રીતે થાય છેઃ—(૧) એક ધ્ ને એક ય્ (સામાન્ય રીતે માન્ય થયલી ને હાલ જે એક સર્વ શિષ્યવર્ગના જાણવામાં છે તે), (૨) બે ધ્ ને બે ય્, (૩) બે ધ્ ને એક ય્, ને (૪) એક ધ્ ને બે ય્. **उद्+स्थानम्** ની સંધિ **उत्थानम्** ને **उत्त्थानम्** બંને પાણિનીય છે, તેમજ **उद्+स्तम्भनम** ની સંધિ **उत्तम्भनम्** ને **उत्त्तम्भनम्** થાય છે; **वर्तमान** ને **वर्त्तमान** બંને રૂપો ખરાં છે; **दधि** ને **मधु** જેવા શબ્દોનાં એકવચનમાં **इ** ને **उ** અનુનાસિક ને અનનુનાસિક છે એવાં બે રૂપો છે; **हरिम्+वन्दे**ની સંધિ **हरिं वन्दे** ને **हरिँवन्दे** થાય છે. આ બધાં ને એવાં અનેક વૈકલ્પિક રૂપોમાંનાં સહેલાં રૂપોજ ભાષામાં પ્રચલિત થયાં છે. એટલુંજ નહિ, પણ **गच्छन्ति, दन्त, कण्ठ, अङ्ग, अञ्जन,** જેવા શબ્દોમાં અનુનાસિકજ પાણિનિના મત પ્રમાણે શુદ્ધ છે ને તે લખવો કંઈ બહુ અઘરો પણ નથી, છતાં એવા શબ્દોમાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોમાં અનુ-

(આ) હકાર–જે શબ્દોના ઉચ્ચારમાં હકાર આવે તે શબ્દોમાં તે દર્શાવવો કે નહિ. આ વિવાદગ્રસ્ત વિષયનો નિર્ણય કરતી વખતે નીચેની બાબતો લક્ષમાં રાખવા જેવી છેઃ–

(૧) ઉચ્ચાર પ્રમાણે ગુજરાતીમાં સર્વત્ર લખી શકાય છે? અન્ત્ય 'અ,' સમસ્ત પદના ઘટક અવયવોનો અન્ત્ય 'અ,' 'વૃત્તિ'માં ('કરશે,' 'કરનાર' જેવા શબ્દોમાં) પ્રકૃતિનો અન્ત્ય 'અ,' 'છોકરો' જેવા શબ્દોમાંનો 'અ' અનુચ્ચરિત કે ત્વરિતોચ્ચરિત છે, પણ તે લખાય છે. આ સ્થળોએ જોડણી ઉચ્ચારને અનુસરતી નથી.

(૨) 'અમે' જેવા શબ્દોમાં 'અમે' કે 'હમે' લખવાથી ઉચ્ચાર પ્રમાણે લખાય છે? જો તેમ થતું નથી, તો પ્રથમ રૂપ જે ભાષામાં રૂઢ થયું છે તેને કાઢી બીજું દાખલ કરવાથી શું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે?

(૩) હકાર જ્યાં જ્યાં ઉચ્ચરાતો હોય ત્યાં ત્યાં સર્વત્ર દર્શાવવો યુક્ત છે; કે કેટલેક સ્થળેજ?

(૪) સર્વત્ર ઇષ્ટ ધારશો તો 'જ્યારે,' 'જ્યાં' વગેરેમાં હકાર દર્શાવવો પડશે. એ દર્શાવવો ઇષ્ટ છે? એથી લેખનપદ્ધતિ સુગમ થશે કે દુર્ગમ થશે? સંસ્કૃત ભાષામાં પણ જ્યાં જ્યાં વૈકલ્પિક રૂપો છે ત્યાં સરળ રૂપોજ બહુધા માન્ય થયાં છે. सुधी+उपास्यः એની સંધિ પાણિનિના નિયમ પ્રમાણે ચાર રીતે થાય છેઃ–(૧) એક ધ્ ને એક य् (સામાન્ય રીતે માન્ય થયલી ને હાલ જે એક સર્વ શિષ્યવર્ગના જાણવામાં છે તે), (૨) બે ધ્ ને બે य्, (૩) બે ધ્ ને એક य्, ને (૪) એક ધ્ ને બે य्. उद्+स्थानम् ની સંધિ उत्थानम् ને उत्स्थानम् બંને પાણિનીય છે, તેમજ उद्+स्तम्भनम् ની સંધિ उत्तम्भनम् ને उत्थ्तम्भनम् થાય છે; वर्तमान ને वर्त्तमान બંને રૂપો ખરાં છે; दधि ને मधु જેવા શબ્દોનાં એકવચનમાં इ ને उ અનુનાસિક ને અનનુનાસિક છે એવાં બે રૂપો છે; हरिम्+वन्दे ની સંધિ हरिं वन्दे ને हरिँव्वन्दे થાય છે. આ બધાં ને એવાં અનેક વૈકલ્પિક રૂપોમાંનાં સહેલાં રૂપોજ ભાષામાં પ્રચલિત થયાં છે. એટલું જ નહિ, પણ गच्छन्ति, दन्त, कण्ठ, अङ्ग, अञ्जन, જેવા શબ્દોમાં અનુનાસિકજ પાણિનિના મત પ્રમાણે શુદ્ધ છે ને તે લખવો કંઈ બહુ અઘરો પણ નથી, છતાં એવા શબ્દોમાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોમાં અનુ-

(ઈ) થયલો, થયેલો, થએલો–ઉચ્ચારને અનુસરતું કયું રૂપ છે ને કયું સ્વીકારવું યુક્ત છે ?

(ઉ) મહાન્, વિદ્વાન્–આવા શબ્દોમાં નકાર ખોડો લખવો કે નહિ ? કેટલાક 'મહાન્'માં અન્ત્ય 'અ' લખે છે ને 'જગત્'માં ને 'અર્થાત્' 'અકસ્માત્'માં લખતા નથી. આનું કારણ શોધી જે યોગ્ય લાગે તે કરશો કે માત્ર '**महाजनो येन गतः स पन्थाः**' એ ન્યાયે વર્તશો ?

જોડણીનાં કેટલાંક વિવાદિત સ્થળો દર્શાવ્યાં. તે વિષે કેટલાક વિચાર પણ તમારી આગળ મૂકયા. હવે લેખકવર્ગને વિજ્ઞપ્તિ એટલીજ છે કેઃ—

૧. સ્વતંત્ર વિચાર કરી નિયમો બાંધી તે પ્રમાણે વર્તો.

૨. માત્ર અનુકરણ કરવાથી '**मूढः परप्रत्ययनेयबुद्धिः**' એ કાલિદાસનું વચન લાગુ પડશે એ લક્ષમાં રાખજો.

૩. નિયમો બાંધતી વખતે ગુજરાતી ભાષાનો વિસ્તાર અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખજો. પારસીઓ ને મુસલમાનોનો ગુજરાતી ભાષના લેખકવર્ગમાંથી આપણાથી બહિષ્કાર થવાનો નથી એ વાત કદી ભૂલવી નહિ.

(૪) નિયમો બાંધવામાં વ્યાવહારિક દૃષ્ટિ વિશેષ રાખવી. અમુક રૂપ શુદ્ધ લાગે તોપણ તેથી ભાષાનું સ્વરૂપજ બદલાઈ જાય એમ હોય તો શુદ્ધ છતાં તે ન વાપરવું ને રૂઢ થયલાં–પ્રયોગપ્રવાહથી પ્રચલિત થયલાં–રૂપો કાયમ રાખવાં.

આ વિષય ઉપર વિસ્તારથી વિચાર દર્શાવવાનો આ પ્રસંગ નથી, માટે દિગ્દર્શન કરી હવે ભાષાશુદ્ધિના બીજા પેટા વિષય ઉપર આવું છું.

(અપૂર્ણ)

પ્રાણિવર્ણન.

ઊંટ.

આ પ્રાણી સંબંધી પદાર્થપાઠ આપવામાં મદદ કરે એવી સૂચનાઓ સને ૧૯૦૩ના ડીસેંબર માસના શાલાપત્રમાં અપાઈ ગઈ છે, તે પરથી તેના શરીરના અવયવોની તથા સંક્ષેપમાં આપેલી કેટલીક પરચુરણ બાબતોની માહીતી મળી શકશે. આ પ્રસંગે તેમાંનીજ કેટલીક હકીકતનો વિસ્તાર કરવામાં આવે છે, અને ઊંટના સ્વભાવ, બુદ્ધિ વગેરેના સંબંધમાં કેટલીક જાણવાલાયક બાબતો વિશેષમાં પૂરી પાડવામાં આવે છે.

(ઈ) થયલો, થયેલો, થએલો-ઉચ્ચારને અનુસરતું કયું રૂપ છે ને કયું સ્વીકારવું યુક્ત છે ?

(ઉ) મહાન્, વિદ્વાન્-આવા શબ્દોમાં નકાર ખોડો લખવો કે નહિ ? કેટલાક 'મહાન્'માં અન્ત્ય 'અ' લખે છે ને 'જગત્'માં ને 'અર્થાત્' 'અકસ્માત્'માં લખતા નથી. આનું કારણ શોધી જે યોગ્ય લાગે તે કરશો કે માત્ર 'महाजनो येन गतः स पन्थाः' એ ન્યાયે વર્તશો ?

જોડણીનાં કેટલાંક વિવાદિત સ્થળો દર્શાવ્યાં. તે વિષે કેટલાક વિચાર પણ તમારી આગળ મૂકયા. હવે લેખકવર્ગને વિજ્ઞપ્તિ એટલીજ છે કેઃ—

૧. સ્વતંત્ર વિચાર કરી નિયમો બાંધી તે પ્રમાણે વર્તો.

૨. માત્ર અનુકરણ કરવાથી 'मूढः परप्रत्ययनेयबुद्धिः' એ કાલિદાસનું વચન લાગુ પડશે એ લક્ષમાં રાખજો.

૩. નિયમો બાંધતી વખતે ગુજરાતી ભાષાનો વિસ્તાર અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખજો. પારસીઓ ને મુસલમાનોનો ગુજરાતી ભાષાના લેખકવર્ગમાંથી આપણાથી બહિષ્કાર થવાનો નથી એ વાત કદી ભૂલવી નહિ.

(૪) નિયમો બાંધવામાં વ્યાવહારિક દૃષ્ટિ વિશેષ રાખવી. અમુક રૂપ શુદ્ધ લાગે તોપણ તેથી ભાષાનું સ્વરૂપજ બદલાઈ જાય એમ હોય તો શુદ્ધ છતાં તે ન વાપરવું ને રૂઢ થયલાં-પ્રયોગપ્રવાહથી પ્રચલિત થયલાં-રૂપો કાયમ રાખવાં.

આ વિષય ઉપર વિસ્તારથી વિચાર દર્શાવવાનો આ પ્રસંગ નથી, માટે દિગ્દર્શન કરી હવે ભાષાશુદ્ધિના બીજા પેટા વિષય ઉપર આવું છું.

(અપૂર્ણ)

प्राणिवर्णन.

ઊંટ.

આ પ્રાણી સંબંધી પદાર્થપાઠ આપવામાં મદદ કરે એવી સૂચનાઓ સને ૧૯૦૩ના ડીસેંબર માસના શાલાપત્રમાં અપાઈ ગઈ છે, તે પરથી તેના શરીરના અવયવોની તથા સંક્ષેપમાં આપેલી કેટલીક પરચુરણ બાબતોની માહીતી મળી શકશે. આ પ્રસંગે તેમાંનીજ કેટલીક હકીકતનો વિસ્તાર કરવામાં આવે છે, અને ઊંટના સ્વભાવ, બુદ્ધિ વગેરેના સંબંધમાં કેટલીક જાણવા-લાયક બાબતો વિશેષમાં પૂરી પાડવામાં આવે છે.

ભાર ઊંચકવાની શક્તિ—ભાર લધાવવાને બેસતી વખતે ઊંટના પગના થાપા, ઘુંટણ, ઘુંટી તથા પેટ વગેરેના જે જે ભાગો જમીનને અડકે છે, તે બધા ભાગ પર કઠણ ચામડીની ગાદી હોય છે, તેથી તેની ચામડીને જરા ઈજા થતી નથી આવી બક્ષીસોને પ્રમાણે ઊંટ ૬૦૦ થી ૧,૦૦૦ રતલ એટલે ૧૫ થી ૨૫ મણ સુધીનો બોજો ઊંચકવા છતા જરા પણ ભાર નગે દબાતુ માલમ પડતું નથી

ગતિ—ઊંટનો વેગ કલાકે વધુમા વધુ આઠ દશ માઇલનો હોય છે, એટલે તેને ઝડપી પ્રાણીમાં ગણવુ યોગ્ય નથી, તોપણ તેની સહનશક્તિ એટલી તો ચમત્કારી છે કે તે જરૂર પડે એકની એક ચાલે વીસ કલાક સુધી અટકયા વગર રસ્તો કાપ્યુ જાય છે

ખુધ—ઊંટની ખુધને ઢેકા કહે છે. તે ચરબીનોજ બનેલો હોય છે. આરબ લોકો કહે છે તે વાસ્તવિક છે કે ઊંટ તેના ઢેકા પર જીવે છે; કારણ કે જેવી અને જેટલી મુસાફરી તેની પાસેથી રણમાં તે કરે છે અને ત્યાં ભૂખ તરસ વેઠે છે, તેના પ્રમાણમાં એ ઢેકો ઓછો ને ઓછો થતો જાય છે ઘણી લાંબી અને દુ ખદાયી મુસાફરી કર્યા પછી ઢેકો લગભગ બેસી જાય છે, અને લાંબા વખત સુધી તેને ખેડા બેઠાં સારો ખોરાક ખવડાવ વામા આવે નહિ ત્યાંસુધી તે અસલની સ્થિતિમા આવી શકતો નથી. એજ કારણથી આરબ જ્યારે મુસાફરીની તૈયારી કરે છે, ત્યારે ઊંટના ઢેકા પર ખાસ લક્ષ આપે છે, અને અત્યંત આતુરતા સાથે તેની તપાસ રાખ્યા કરે છે.

ઉપયોગ—પહેલાના વખતમા સવારીમા, ભાર ઊંચકવામા, ભાર ખેંચવામાં, દસ્કરમા, તથા વેપારની ચીજો લાવવા લઈ જવામા—એમ અનેક રીતે ઊંટનો ઉપયોગ થતો લડાઈમા કોટના દરવાજા હાથી પાસે તોડાવતી વખતે દરવાજાના અણીદાર ખીલાઓથી હાથીને નુકસાન ન થાય તેટલા માટે દરવાજા પાસે ઊંટને ઊભુ રાખવામા આવતુ, અને પછી તેના પર હાથીને ધસાવતા, એટલે ઊંટને ખીલાઓ ભોકાતા ને તે મરણ પામતું અને હાથીને નુકસાન નહિ પહોચતુ. ઊંટની ખભા સુધીમાં ૭ આઠ ફુટની ઊંચાઇને લીધે આ કામમા તે અનુકૂલ પડતુ ઊંટ આ ઉપરાંત બીજાં

ભાર ઊંચકવાની શક્તિ—ભાર લધાવવાને બેસતી વખતે ઊંટના પગના થાપા, ઘુંટણ, ઘુંટી તથા પેટ વગેરેના જે જે ભાગો જમીનને અડકે છે, તે બધા ભાગ પર કઠણ ચામડીની ગાદી હોય છે, તેથી તેની ચામડીને જરા ઈજા થતી નથી. આવી બક્ષીસોને પ્રભાવે ઊંટ ૬૦૦ થી ૧,૦૦૦ રતલ એટલે ૧૫ થી ૨૫ મણ સુધીનો બોજો ઊંચકવા છતાં જરા પણ ભાર તળે દબાતું માલમ પડતું નથી.

ગતિ—ઊંટનો વેગ કલાકે વધુમાં વધુ આઠ દસ માઇલનો હોય છે, એટલે તેને ઝડપી પ્રાણીમાં ગણવું યોગ્ય નથી; તોપણ તેની સહનશક્તિ એટલી તો ચમત્કારી છે કે તે જરૂર પડે એકની એક ચાલે વીસ કલાક સુધી અટક્યા વગર રસ્તો કાપ્યું જાય છે.

ખુંધ—ઊંટની ખુંધને ઢેકા કહે છે. તે ચરબીનોજ બનેલો હોય છે. આરબ લોકો કહે છે તે વાસ્તવિક છે કે ઊંટ તેના ઢેકા પર જીવે છે; કારણ કે જેવી અને જેટલી મુસાફરી રેતીના રણમાં તે કરે છે અને ત્યાં ભૂખ તરસ વેઠે છે, તેના પ્રમાણમાં એ ઢેકા ઓછો ને ઓછો થતો જાય છે. ઘણી લાંબી અને દુઃખદાયી મુસાફરી કર્યા પછી ઢેકા લગભગ બેસી જાય છે, અને લાંબા વખત સુધી તેને બેઠાં બેઠાં સારો ખોરાક ખવડાવવામાં આવે નહિ ત્યાંસુધી તે અસલની સ્થિતિમાં આવી શકતો નથી. એજ કારણથી આરબ જ્યારે મુસાફરીની તૈયારી કરે છે, ત્યારે ઊંટના ઢેકા પર ખાસ લક્ષ આપે છે, અને અત્યંત આતુરતા સાથે તેની તપાસ રાખ્યા કરે છે.

ઉપયોગ—પહેલાના વખતમાં સવારીમાં, ભાર ઊંચકવામાં, ભાર ખેંચવામાં, લશ્કરમાં, તથા વેપારની ચીજો લાવવા લઈ જવામાં—એમ અનેક રીતે ઊંટનો ઉપયોગ થતો. લડાઈમાં કોટના દરવાજા હાથી પાસે તોડાવતી વખતે દરવાજાના અણીદાર ખીલાઓથી હાથીને નુકસાન ન થાય તેટલા માટે દરવાજા પાસે ઊંટને ઊભું રાખવામાં આવતું, અને પછી તેના પર હાથીને ધસાવતા, એટલે ઊંટને ખીલાઓ ભોંકાતા ને તે મરણ પામતું અને હાથીને નુકસાન નહિ પહોંચતું. ઊંટની ખભા સુધીમાં ૭ સાત ફુટની ઊંચાઈને લીધે આ કામમાં તે અનુકૂલ પડતું. ઊંટ આ ઉપરાંત બીજાં

વડી શકે એટલા માટે આરબ લેકો નાનપણથી એને કેળવતા માંડે છે." નાનાં ઊંટનાં બચ્ચાંને પેટ નીચે પગ વળાવી બેસાડી રાખવામાં આવે છે, અને તેમના પર બોજો લાધવામાં આવે છે. ધીમે ધીમે જેમ જેમ બચ્ચું મોટું થતું જાય તેમ તેમ આ બોજો વધારતા જાય છે, તેનું ખાવાનું પણ કમી કરતા જાય છે, અને પછી થોડા દિવસને અંતરે આપતા જાય છે. આથી સહનશક્તિ ઘણી વધે છે.

સ્વભાવ—સહનશક્તિ વિશેષ હોવાથી સ્વાભાવિક રીતે એ પ્રાણીમાં ખામોશ ઘણી હોય છે, પરંતુ જો ખીજવાયું તો એને વેર વાળ્યા વગર ચેન વળતું નથી. એવું કહેવાય છે કે જ્યારે આરબ જાણે છે કે આ ઊંટ મારા પર ખીજવાયું છે, ત્યારે એને એક વિચિત્ર યુક્તિ કરવાની જરૂર પડે છે. તે ઊંટના રસ્તામાં એક લાકડી પર પોતાનાં પહેરવાનાં બધાં વસ્ત્ર મૂકી રાખે છે. ઊંટ તે જોઈ તેના ચીરેચીરા કરી નાખે છે, અને એમ કરવાથી પોતાના શત્રુને મારી નાખ્યો એમ સમજી શાંત પડી જાય છે.

કેટલીક વખત તો એટલેથી પણ તે સંતોષ પામતું નથી તે નીચેની વાત પરથી સમજાશે.

'એક વખત એક ઘાંચીએ ઘાણીમાં ફરતા પોતાના ઊંટને ખૂબ માર્યું હશે. ઊંટ તે પરથી બહુ ખીજવાયું, પણ તેનો ધણી તે સમજી જવાથી સાવચેત રહેતો. ઘણા દહાડા એવી રીતે નીકળી જવાથી એમ લાગતું કે ઊંટને હવે એ સબંધી ખ્યાલ નહિ હોય; પરંતુ એક રાત્રે ઘાંચી ઊંચી જગ્યા પર સુતો હતો ત્યાંથી તેણે જોયું તો ઊંટ એક ખુણામાં માણસ સુતું હોય એવી રીતે પડેલા તેના વસ્ત્ર તરફ ઘાંચીજ સુતો છે એમ સમજી ધીમે ધીમે ગયું, અને તેના પર ખૂબ આળોટી વસ્ત્રના ચીરેચીરા કરી પોતાને સ્થાને આનંદ માનતું આવ્યું. એટલામાં ઘાંચી જાગીને કંઈક બોલ્યો, તે સાંભળી ઊંટે જાણ્યું કે વેર તો વળ્યું નહિ; તે પરથી એકદમ પોતાનું માથું અફાળી તેણે પ્રાણ છોડી દીધા.' ખારીલા સ્વભાવનો ખરેખર અદ્‌ભુત નમુનો!!

વકી શકે એટલા માટે આરબ લોકો નાનપણથી એને કેળવવા માંડે છે. નાનાં ઊંટનાં બચ્ચાંને પેટ નીચે પગ વળાવી બેસાડી રાખવામાં આવે છે, અને તેમના પર બોજો લાધવામાં આવે છે. ધીમે ધીમે જેમ જેમ બચ્ચું મોટું થતું જાય તેમ તેમ આ બોજો વધારતા જાય છે, તેનું ખાવાનું પણ કમી કરતા જાય છે, અને પછી થોડા દિવસને અંતરે આપતા જાય છે. આથી સહનશક્તિ ઘણી વધે છે.

સ્વભાવ—સહનશક્તિ વિશેષ હોવાથી સ્વાભાવિક રીતે એ પ્રાણીમાં ખામોશ ઘણી હોય છે, પરંતુ જો ખીજવાયું તો એને વેર વાળ્યા વગર ચેન વળતું નથી. એવું કહેવાય છે કે જ્યારે આરબ જાણે છે કે આ ઊંટ મારા પર ખીજવાયું છે, ત્યારે એને એક વિચિત્ર યુક્તિ કરવાની જરૂર પડે છે. તે ઊંટના રસ્તામાં એક લાકડી પર પોતાનાં પહેરવાનાં બધાં વસ્ત્ર મૂકી રાખે છે. ઊંટ તે જોઈ તેના ચીરેચીરા કરી નાખે છે, અને એમ કરવાથી પોતાના શત્રુને મારી નાખ્યો એમ સમજી શાંત પડી જાય છે.

કેટલીક વખત તો એટલેથી પણ તે સંતોષ પામતું નથી તે નીચેની વાત પરથી સમજાશે.

'એક વખત એક ઘાંચીએ ઘાણીમાં ફરતા પોતાના ઊંટને ખૂબ માર્યું હશે. ઊંટ તે પરથી બહુ ખીજવાયું, પણ તેનો ધણી તે સમજી જવાથી સાવચેત રહેતો. ઘણા દહાડા એવી રીતે નીકળી જવાથી એમ લાગતું કે ઊંટને હવે એ સંબંધી ખ્યાલ નહિ હોય; પરંતુ એક રાત્રે ઘાંચી ઊંચી જગ્યા પર સુતો હતો ત્યાંથી તેણે જોયું તો ઊંટ એક ખુણામાં માણસ સુતું હોય એવી રીતે પડેલા તેના વસ્ત્ર તરફ ઘાંચીજ સુતો છે એમ સમજી ધીમે ધીમે ગયું, અને તેના પર ખૂબ આળોટી વસ્ત્રના ચીરેચીરા કરી પોતાને સ્થાને આનંદ માનતું આવ્યું. એટલામાં ઘાંચી ઊઠીને કંઈક બોલ્યો, તે સાંભળી ઊંટે જાણ્યું કે વેર તો વળ્યું નહિ; તે પરથી એકદમ પોતાનું માથું અફાળી તેણે પ્રાણ છોડી દીધા.' ખારીલા સ્વભાવનો ખરેખર અદ્ભુત નમુનો!!

પોતાનાથી ઊતરના પુરુષનો સગ માધા કરી શકતો નથી, અને જે ખાગ તથા હ પણ વડે ઊત ત ને પણ ચડાની શકે

અનૃત—'સત' એટલે 'સત્ય', અને 'અનૃત' એટલે 'અસત્ય' નુ શાણુ દિલમા જરા પણ પ્રવેશ કરવાથી કેવી અનર્થપરંપરા ઉત્પન્ન કરે છે અને કેવા અધર્મના કાર્યો કરાવે છે તે કોઈની જાણમહાર ભાગ્યેજ હશે '**नानृतात्पातकं परम्**' અનૃત કરતા કોઈ મોટુ પાપજ નથી

અધર્મનુ સક્ષિપ્ત વર્ણન કરી ધર્મના ઉપર ગણાવેના ચારે ચરણોનો હવે વિસ્તાર કરે છે, ચોથી તથા પાચમી કડીઓમા સત્યના, છઠ્ઠી અને સાતમીમા દાનાના, આઠમી, નવમી અને દશમીમા તપના, અને અગીઆરમીમા શૌચના સ્વરૂપનુ ઓળખાણ કરાવવામા આવ્યુ છે

(અપૂર્ણ)

ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા અને બીજા કેટલાક અરબીફારસી શબ્દો.

(લખનાર. અમીરમિયાં હમ્દૂમિયાં).

(ચાલુ પૃષ્ઠ ૩૪૬ થી)

જહાજ (અ) વહાણ

જાગીર (ફા) જા=જગા+ગીર ગિરિફ્તન=લેવુ ઉપરથી

જાજમ (તુ) જાજિમ ઉપરથી

જાજરૂ (ફા અ) જાયિજરૂર જા=જગા+જરૂર જરૂરની જગા, આ શબ્દ ઉર્દુ ભાષામા વપરાય છે ફારસીમા વપરાતો નથી

જાદા (ફા) જાદન=પ્રસવ કરવો ઉપરથી જેમકે શાહજાદા, દોલતજાદા.

જાદે (અ) ઝિયાદા વધારે

જાદુ (ફા) જાદૂ

જાન (ફા) જીવ

જાનમાલ (ફા અ) જાનોમાલ જાન (ફા) જીવ+માલ (અ) બનેની વચ્ચે ઉભયા વયો અવ્યય આવનાથી જાનો માલ થાય છે, જેમકે આમોખ ના

જાપતો (અ) જાબિતા

પોતાનાથી ઊતરના પુરુષનો સંગ આથા કરી શકતો નથી, અને જે પ્યાર તથા સ્નેહ વડે ઊતરતાને પણ ચડાવી શકે.

અનૃત—'ઋત' એટલે 'સત્ય', અને 'અનૃત' એટલે 'અસત્ય'. જુઠાણું દિલમાં જરા પણ પ્રવેશ કરવાથી કેવી અનર્થપરંપરા ઉત્પન્ન કરે છે અને કેવાં અધર્મનાં કાર્યો કરાવે છે તે કોઈની જાણબહાર ભાગ્યેજ હશે. '**नानृतात्पातकं परम्**' અનૃત કરતાં કોઈ મોટું પાપજ નથી.

અધર્મનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન કરી ધર્મના ઉપર ગણાવેલા ચારે ચરણોનો હવે વિસ્તાર કરે છે, ચોથી તથા પાંચમી કડીઓમાં સત્યના, છઠ્ઠી અને સાતમીમાં દયાના, આઠમી, નવમી અને દશમીમાં તપના, અને અગીઆરમીમાં શૌચના સ્વરૂપનું ઓળખાણ કરાવવામાં આવ્યું છે.

(અપૂર્ણ.)

ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા અને બીજા કેટલાક અરબીફારસી શબ્દો.

(લખનાર. અમીરમિયાં હમ્દૂમિયાં).

(ચાલુ પૃષ્ઠ ૩૪૬ થી).

જહાજ (અ.) વહાણ.

જાગીર (ફા.) જા=જગા+ગીર. ગિરિફ્તન=લેવું ઉપરથી.

જાજમ (તુ.) જાજિમ ઉપરથી.

જાજરૂ (ફા. અ.) જાયિજરૂર. જાય=જગા+જરૂર જરૂરની જગા, આ શબ્દ ઉર્દૂ ભાષામાં વપરાય છે. ફારસીમાં વપરાતો નથી.

જાદા (ફા.) જાદન=પ્રસવ કરવો ઉપરથી. જેમકે શાહજાદા, દોલતજાદા.

જાદે (અ.) જિયાદા. વધારે.

જાદુ (ફા.) જાદૂ.

જાન (ફા.) જીવ.

જાનમાલ (ફા. અ.) જાનોમાલ. જાન (ફા.) જીવ+માલ (અ.) બંનેની વચ્ચે ઉભયાન્વયી અવ્યય આવવાથી જાનોમાલ થાય છે, જેમકે આબોહવા.

જાપતો (અ.) જાબિતા.

અને શિક્ષકને એ રચનાના પ્રમાણમાં ધારેલી અસર ઉત્પન્ન કરવાનું વધારે મુશ્કેલ માલમ પડે છે.

શિક્ષકની પ્રથમ ફરજ એ છે કે બાળકને જ્ઞાન કેવી રીતે મળે છે તથા જ્ઞાન એ શું છે એ બાબત પર થોડો પણ વિચાર કરવો જોઈએ. તે સિવાય તેણે કેળવણીનું કઠણ કામ માથે લેવું એ એક સાહસ છે. શિક્ષકનું કર્તવ્ય જ્ઞાન આપવાનું છે એટલે બાળકના મનનો વિકાસ કરવાનું છે; તેથી મન શું છે અને તેનો વિકાસ કેવી રીતે થાય છે એ જાણવું જરૂરનું છે; નહિ તો શિક્ષણનો મૂળ હેતુ સફળ થતો નથી, અને ફક્ત શબ્દજ્ઞાનથીજ સંતોષ પામવો પડે છે. તેમાં વળી શરીર અને મનની શક્તિનો કેટલો બધો ભોગ આપવો પડે છે!

કોઈ પણ પદાર્થ જાણવાને બે વસ્તુની જરૂર છે; મન અને તે પદાર્થ. કોઈ પદાર્થની અસર મન ઉપર થવાથી મન તેની છાપ ગ્રહણ કરે છે, અને આવી રીતે મન એ પદાર્થ જાણે છે. બાળકની આવી સ્વાભાવિક શક્તિ વિષે વિદ્વાનોમાં બે મત છે. કેટલાક પંડિતોનું એવું ધારવું છે કે બાળકનું મન પ્રથમ કેવળ નિષ્ક્રિય હોય છે, એટલે તેનામાં કંઈપણ મૂળથી ક્રિયા કરવાની શક્તિ હોતી નથી, બાહ્ય જગતના પદાર્થ અને બનાવો તેના ઉપર અસર કરે છે અને તેમની તે છાપ તેના મનમાં નોંધાય છે; એમ વારંવાર વસ્તુની છાપ મગજ પર પડવાથી જુદા જુદા પદાર્થનું જ્ઞાન તેને ધીમે ધીમે થાય છે. જેમ મીણ પર છાપ પાડવાથી તે છાપ સ્પષ્ટ આપણને જણાય છે, તેમ મન ઉપર અનુભવરૂપી કલમથી જુદી જુદી વસ્તુનું જ્ઞાન લખાય છે, ને તે સ્મરણશક્તિદ્વારા નોંધાઈ રહેવાથી આપણા જ્ઞાનનું ભંડોળ થાય છે. આ મત પ્રમાણે સર્વ બાળક જન્મે છે ત્યારે તેમના મનની શક્તિ સરખી હોય છે. જે કંઈ ફેર તેમનાં બુદ્ધિ અને નીતિબળમાં માલમ પડે છે તે બાહ્ય પ્રસંગોને લીધેજ છે. એકજ કુટુંબના બે બાળકને જુદી જુદી સ્થિતિમાં ઉછેરવાથી તેમના જીવન આખરે જુદીજ રીતે ઘડાય છે; બાહ્ય સંસર્ગથીજ સર્વ ભિન્નતા મનુષ્યના વિકાસમાં માલમ પડે છે. મૂળ શક્તિ સરખા પ્રમાણમાં હોય છે પણ માતાપિતા અને કુટુંબના સંસ્કાર જુદા જુદા હોય છે; તેમજ તેમની સંગતિ ને કેળવણી, ન્યાતજાત, અને દેશના વિચાર ને આચાર જુદા હોવાથી તેમની અસર

અને શિક્ષકને એ રચનાના પ્રમાણમાં ધારેલી અસર ઉત્પન્ન કરવાનું વધારે મુશ્કેલ માલમ પડે છે.

શિક્ષકની પ્રથમ ફરજ એ છે કે બાળકને જ્ઞાન કેવી રીતે મળે છે તથા જ્ઞાન એ શું છે એ બાબત પર થોડો પણ વિચાર કરવો જોઈએ. તે સિવાય તેણે કેળવણીનું કઠણ કામ માથે લેવું એ એક સાહસ છે. શિક્ષકનું કર્તવ્ય જ્ઞાન આપવાનું છે એટલે બાળકના મનનો વિકાસ કરવાનું છે; તેથી મન શું છે અને તેનો વિકાસ કેવી રીતે થાય છે એ જાણવું જરૂરનું છે; નહિ તો શિક્ષણનો મૂળ હેતુ સફળ થતો નથી, અને ફક્ત શબ્દજ્ઞાનથીજ સંતોષ પામવો પડે છે. તેમાં વળી શરીર અને મનની શક્તિનો કેટલો બધો ભોગ આપવો પડે છે!

કોઈ પણ પદાર્થ જાણવાને બે વસ્તુની જરૂર છે; મન અને તે પદાર્થ. કોઈ પદાર્થની અસર મન ઉપર થવાથી મન તેની છાપ ગ્રહણ કરે છે, અને આવી રીતે મન એ પદાર્થ જાણે છે. બાળકની આવી સ્વાભાવિક શક્તિ વિષે વિદ્વાનોમાં બે મત છે. કેટલાક પંડિતોનું એવું ધારવું છે કે બાળકનું મન પ્રથમ કેવળ નિષ્ક્રિય હોય છે, એટલે તેનામાં કંઈપણ મૂળથી ક્રિયા કરવાની શક્તિ હોતી નથી, બાહ્ય જગતના પદાર્થ અને બનાવો તેના ઉપર અસર કરે છે અને તેમની તે છાપ તેના મનમાં નોંધાય છે; એમ વારંવાર વસ્તુની છાપ મગજ પર પડવાથી જુદા જુદા પદાર્થનું જ્ઞાન તેને ધીમે ધીમે થાય છે. જેમ મીણ પર છાપ પાડવાથી તે છાપ સ્પષ્ટ આપણને જણાય છે, તેમ મન ઉપર અનુભવરૂપી કલમથી જુદી જુદી વસ્તુનું જ્ઞાન લખાય છે; ને તે સ્મરણશક્તિદ્વારા નોંધાઈ રહેવાથી આપણા જ્ઞાનનું ભંડોળ થાય છે. આ મત પ્રમાણે સર્વ બાળક જન્મે છે ત્યારે તેમના મનની શક્તિ સરખી હોય છે. જે કંઈ ફેર તેમનાં બુદ્ધિ અને નીતિબળમાં માલમ પડે છે તે બાહ્ય પ્રસંગોને લીધેજ છે. એકજ કુટુંબના બે બાળકને જુદી જુદી સ્થિતિમાં ઉછેરવાથી તેમના જીવન આખરે જુદીજ રીતે ઘડાય છે; બાહ્ય સંસર્ગથીજ સર્વ ભિન્નતા મનુષ્યના વિકાસમાં માલમ પડે છે. મૂળ શક્તિ સરખા પ્રમાણમાં હોય છે પણ માતાપિતા અને કુટુંબના સંસ્કાર જુદા જુદા હોય છે; તેમજ તેમની સંગતિ ને કેળવણી, ન્યાતજાત, અને દેશના વિચાર ને આચાર જુદા હોવાથી તેમની અસર

પ્રબળ બાબત છે. બાહ્ય જગતના પદાર્થ એ મનને ફક્ત ખોરાકરૂપ છે; પણ તે તેમા ભૂખ ઉત્પન્ન કરી શકતા નથી. જેમ બીને ગરમી, હવા, અજવાળુ, ભિનાશ, અને જમીનતળની જરૂર પડે છે તેમ મનને ભિન્ન ભિન્ન વસ્તુના સંસ્કારની જરૂર છે, પણ તેથી જેમ બીમા રહેલુ ગુપ્ત ઝાડનુ સ્વરૂપ તદ્દન બદલાઇ જતુ નથી, તેમ બાળકના મનની શક્તિમા મોટો ફેરફાર થઈ શકતો નથી. જો બાહ્ય સંસ્કાર તેને અનુકૂળ હોય તોજ કંઈ ફેરફાર થઈ શકે છે આ ઉપરથી એ નિર્ણય ઉપર આવી શકીએ કે બાળકની સ્વાભાવિક શક્તિ ઘણી પ્રબળ હોય છે, અને બાહ્ય સંસ્કારની અસર તેના ઉપર આપણે ઇચ્છીએ તેટલા પ્રમાણમાં થઈ શકતી નથી

કેળવણીકારનો મોટો ભાગ બાળકની સ્વાભાવિક શક્તિનો મત ગ્રહણ કરે છે. કિન્ડર્ગાર્ટનપદ્ધતિનો સંસ્થાપક ફ્રૉબેલ તે વિષે નીચે પ્રમાણે પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવે છે—"મનુષ્યજીવનનો ખાસ હેતુ તેનામા જે દિવ્ય અંશ છે તેનો સ્પષ્ટ અને પૂર્ણ અનુભવ કરવાનો છે," "તેનામા જે દૈવી તત્ત્વ છે તેનો અનુભવ એ મનુષ્યનો પરમ પુરુષાર્થ સફળ થવા બરાબર છે." ફ્રૉબેલ આવા મનથી શિક્ષણપદ્ધતિનો ઉદ્દેશ 'આંતર નક્તિનો બાહ્ય આવિર્ભાવ" છે એમ માનીને કરે છે. સર્વ કેળવણીનો હેતુ બાળકની સ્વતઃપ્રવૃત્તિદ્વારા મનની જાગૃતિથી ગુપ્ત શક્તિને ખિલવવાનો છે. આપણે જરા વધારે ઊંડો વિચાર કરીશુ તો માલમ પડશે કે દરેક વસ્તુમા તેની અંતર્‌વ્યક્તિત્વ હોય છે. મનથી જંતુ વ્યક્તિત્વથી પોતાનુ જીવન ટકાવી શકે છે અને વ્યવહાર ચલાવે છે. આ વ્યક્તિત્વ તે તેના સ્વભાવ સિવાય કંઈ નથી અને જીવનનો તેમજ કેળવણીનો હેતુ આ તેના સ્વભાવને વધારે ખિલવવાનો છે. જ્યાં સુધી વ્યક્તિત્વની ખિલવણી થતી નથી ત્યાંસુધી તેને જેટલુ સુખ કે આનંદ મળવા નથી શિક્ષણનો ખરો હેતુ બાળકના સ્વભાવને પ્રદર્શિત કરવાનો છે. બાળકનું વ્યક્તિત્વ ખિલવવાને માટે તેની આંતર પ્રકૃતિને ઉત્તેજન આપવુ તે મુખ્ય સાધન છે. આ રીતે દરેક વસ્તુના સ્વભાવનો વિકાસ એજ કુદરતનો હેતુ છે, અને જ્યારે તે સફળ થાય છે ત્યારે તે વસ્તુ પોતાનુ જીવન અનુભવે છે એમ કહી શકાય છે, તેથી બાળકનામાં સ્વાભાવિક શક્તિ

પ્રબળ બાબત છે. બાહ્ય જગતના પદાર્થ એ મનને ફક્ત ખોરાકરૂપ છે; પણ તે તેમાં ભૂખ ઉત્પન્ન કરી શકતાં નથી. જેમ બીને ગરમી, હવા, અજવાળું, ભિનાશ, અને જમીનતળની જરૂર પડે છે તેમ મનને ભિન્ન ભિન્ન વસ્તુના સંસ્કારની જરૂર છે; પણ તેથી જેમ બીમાં રહેલું ગુપ્ત ઝાડનું સ્વરૂપ તદ્દન બદલાઈ જતું નથી, તેમ બાળકના મનની શક્તિમાં મોટો ફેરફાર થઈ શકતો નથી. જો બાહ્ય સંસ્કાર તેને અનુકૂળ હોય તોજ કંઈ ફેરફાર થઈ શકે છે. આ ઉપરથી એ નિર્ણય ઉપર આવી શકીએ કે બાળકની સ્વાભાવિક શક્તિ ઘણી પ્રબળ હોય છે, અને બાહ્ય સંસ્કારની અસર તેના ઉપર આપણે ઇચ્છીએ તેટલા પ્રમાણમાં થઈ શકતી નથી.

કેળવણીકારનો મોટો ભાગ બાળકની સ્વાભાવિક શક્તિનો મત ગ્રહણ કરે છે. કિન્ડર્ગાર્ટનપદ્ધતિનો સંસ્થાપક ફ્રોએલ તે વિષે નીચે પ્રમાણે પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવે છે:—"મનુષ્યજીવનનો ખાસ હેતુ તેનામાં જે દિવ્ય અંશ છે તેનો સ્પષ્ટ અને પૂર્ણ અનુભવ કરવાનો છે," "તેનામાં જે દૈવી તત્ત્વ છે તેનો અનુભવ એ મનુષ્યનો પરમ પુરુષાર્થ સફળ થવા બ- રોબર છે." ફ્રોબેલ આવા મતથી શિક્ષણપદ્ધતિનો ઉદ્દેશ "આંતર શ- ક્તિનો બાહ્ય આવિર્ભાવ" છે એમ સાબીત કરે છે. સર્વ કેળવ- ણીનો હેતુ બાળકની સ્વતઃપ્રવૃત્તિદ્વારા મનની જાગૃતિથી ગુપ્ત શક્તિને ખિલવવાનો છે. આપણે જરા વધારે ઊંડો વિચાર કરીશું તો માલમ પ- ડશે કે દરેક વસ્તુમાં તેની એકતા- વ્યક્તિત્વ હોય છે. સઘળી વસ્તુ વ્યક્તિત્વથી પોતાનું જીવન ટકાવી શકે છે અને વ્યવહાર ચલાવે છે. આ વ્યક્તિત્વ તે તેના સ્વ-ભાવ સિવાય કંઈ નથી અને જીવનનો તેમજ કેળવણીનો હેતુ આ તેના સ્વભાવને વધારે ખિલવવાનો છે. જ્યાંસુધી વ્યક્તિત્વની ખિલવણી થતી નથી ત્યાંસુધી તેને ખરું સુખ કે આનંદ મળતાં નથી. શિક્ષણનો ખરો હેતુ બાળકના સ્વભાવને પ્રદર્શિત કરવાનો છે. બાળકનું વ્યક્તિત્વ ખિલવવાને માટે તેની આંતર પ્રકૃતિને ઉત્તેજન આપવું એ મુખ્ય સાધન છે. આવી રીતે દરેક વસ્તુના સ્વભાવનો વિકાસ એજ કુદરતનો હેતુ છે, અને જ્યારે તે સફળ થાય છે ત્યારે તે વસ્તુ પોતાનું જીવન અનુભવે છે એમ કહી શકાય છે; તેથી બાળકનામાં સ્વાભાવિક શક્તિ

ત્યારે બાળકનામાં સ્વાભાવિક રીતે શક્તિનાં બીજ અમુક પ્રમાણમાં હોય છે તે ઉપરથી આપણો પુરુષાર્થ તે પારબ્ધને સફળ કરવા તરફ હોવો જોઈએ, એટલુંજ નહિ પણ તેને અનુકૂળ રહી આપણે આપણી પ્રવૃત્તિ ચલાવવી જોઈએ. જેટલા પ્રમાણમાં પારબ્ધનું બળ હોય છે, તેટલા પ્રમાણમાંજ પુરુષાર્થ કરવું જોઈએ. કેટલીક વખત પુરુષાર્થનું ફળ તરત આવતું નથી. તેનું કારણ પ્રારબ્ધનું વિશેષ બળ છે. બીજી બાબત એ છે કે કેળવણીની પદ્ધતિમાં બાળકની મનોવૃત્તિને અનુકૂળ આપણું શિક્ષણ કરવું જોઈએ અને બહારથી ગમે તેમ સંસ્કાર ભરવા તેને બદલે તેની વૃત્તિને જાગ્રત્ કરી તે પોતાનાં અવલોકન અને વિચાર મારફત જાતમહેનતથી જ્ઞાન સંપાદન કરે એ વધારે લાભકારક છે. કેળવણીનું ઘણું ઉપયોગી સૂત્ર "અંતરમાંથી બહાર" તે આ વિચારનુંજ પરિણામ છે. ઉપર જણાવ્યું છે તેમ મનના સ્વરૂપના ખ્યાલ ઉપર કેળવણીનો હેતુ અને તેની પદ્ધતિનો આધાર છે; તેથી જો બાળમનને નિષ્ક્રિય કેવળ જડરૂપ માનીએ તો એ ફલિત થાય છે કે શિક્ષકે વિદ્યાર્થીના મનને બરોબર જાગ્રત્ કર્યા સિવાય ગમે તેમ બહારથી સંસ્કાર ભરવા જોઈએ ને તેને વિચાર કરતાં શિખવવાને બદલે તેની યાદશક્તિને વધારે કસવાની જરૂર છે. ભણતર કે ગોખણ એ તેનું ફળ આવે છે. પણ કેળવણીનો હેતુ એ છે કે બાળકે જાતે વસ્તુનું અવલોકન કરવું જોઈએ; તેના ગુણદોષનો વિચાર કરી તેના મુકાબલા અને તફાવત ઉપરથી તેને જાતે અનુમાન તારવવાની ટેવ પડવી જોઈએ, ને તે અનુમાનને વ્યવહારમાં મૂકી તેનો સત્ય નિર્ણય કરવો. યથાર્થ જ્ઞાન મેળવવાનો આ સહેલો ને સરળ રસ્તો છે.

મુળજીભાઇ હીરાલાલ ચોકશી. એમ. એ.

આબુ પર્વત.

તોટક વૃત્ત.

રચના કંઈ આબુગિરિની કહું, રચના રૂડી ચિત્ર વિચિત્ર બહુ;
રચના રચનારીય કુદ્રતની, બલિહારી શું ગાઉં હું આબુ તણી.

એકત્રીસા સવૈયા અથવા લાવણી.

સ્વભાવ સિદ્ધ આબુ પર્વત આ, રમણીય ને શોભા ધરનાર,
દેવળવાડે એક ધ્યાનનો ભંગ ન કરશે મનોવિકાર;

ત્યારે બાળકનામાં સ્વાભાવિક રીતે શક્તિનાં બીજ અમુક પ્રમાણમાં હોય છે તે ઉપરથી આપણો પુરુષાર્થ તે પારબ્ધને સફળ કરવા તરફ હોવો જોઈએ, એટલુંજ નહિ પણ તેને અનુકૂળ રહી આપણે આપણી પ્રવૃત્તિ ચલાવવી જોઈએ. જેટલા પ્રમાણમાં પારબ્ધનું બળ હોય છે, તેટલા પ્રમાણમાંજ પુરુષાર્થ કરવું જોઈએ. કેટલીક વખત પુરુષાર્થનું ફળ તરત આવતું નથી. તેનું કારણ પ્રારબ્ધનું વિશેષ બળ છે. બીજી બાબત એ છે કે કેળવણીની પદ્ધતિમાં બાળકની મનોવૃત્તિને અનુકૂળ આપણું શિક્ષણ કરવું જોઈએ અને બહારથી ગમે તેમ સંસ્કાર ભરવા તેને બદલે તેની વૃત્તિને જાગ્રત કરી તે પોતાનાં અવલોકન અને વિચાર મારફત જાતમહેનતથી જ્ઞાન સંપાદન કરે એ વધારે લાભકારક છે. કેળવણીનું ઘણું ઉપયોગી સૂત્ર "અંતરમાંથી બહાર" તે આ વિચારનુંજ પરિણામ છે. ઉપર જણાવ્યું છે તેમ મનના સ્વરૂપના ખ્યાલ ઉપર કેળવણીનો હેતુ અને તેની પદ્ધતિનો આધાર છે; તેથી જો બાળમનને નિષ્ક્રિય કેવળ જડરૂપ માનીએ તો એ ફલિત થાય છે કે શિક્ષકે વિદ્યાર્થીના મનને બરોબર જાગ્રત્ કર્યા સિવાય ગમે તેમ બહારથી સંસ્કાર ભરવા જોઈએ ને તેને વિચાર કરતાં શિખવવાને બદલે તેની ધારણશક્તિને વધારે કસવાની જરૂર છે. ભણતર કે ગોખણ એ તેનું ફળ આવે છે. પણ કેળવણીનો હેતુ એ છે કે બાળકે જાતે વસ્તુનું અવલોકન કરવું જોઈએ; તેના ગુણદોષનો વિચાર કરી તેના મુકાબલા અને તફાવત ઉપરથી તેને જાતે અનુમાન તારવવાની ટેવ પડવી જોઈએ, ને તે અનુમાનને વ્યવહારમાં મૂકી તેનો સત્ય નિર્ણય કરવો. યથાર્થ જ્ઞાન મેળવવાનો આ સહેલો ને સરળ રસ્તો છે.

મુળજીભાઇ હીરાલાલ ચોકશી. એમ. એ.

આબુ પર્વત.

તોટક વૃત્ત.

રચના કંઈ આબુગિરિની કહું, રચના રૂડી ચિત્ર વિચિત્ર બહુ;
રચના રચનારીય કુદરતની, બલિહારી શું ગાઉં હું આબુ તણી.

એકત્રીસા સવૈયા અથવા લાવણી.

સ્વભાવ સિદ્ધ આબુ પર્વત આ, રમણીય ને શોભા ધરનાર,
દેલવાડે એક ધ્યાનનો ભંગ ન કરશે મનોવિકાર;

રમણીય નગે શોભે ચારુ દેવળવાડ તે,
અન્ય દેખાવ આનંદી, રસિકો માત્ર જાણને ૧૩

માઉંટ આબુ તા ૨૦-૩-૦૯ પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ.
રાજકોટ.

આબુનું વર્ણન.

લખનાર પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ. રાજકોટ.

"જેકે આબુજીરી છાયા, વકે પ્રભુજીરી માયા"

જે દેવળોએ દુનિયાની પ્રજાને શિલ્પકળાનો ઉત્તમ નમુનો દેખાડ્યો છે, જે દેવળોએ નકશી કામમા હિંદને સર્વોપરિ ઠરાવ્યુ છે, જે દેરાંનું કોતરણીકામ યુરોપના મોટા મોટા શિલ્પશાસ્ત્રીઓને સાનંદાશ્ચર્ય પમાડે છે, જે દેરાંના ગભાર તથા સભામંડપ મુસાફર કે યાત્રાળુઓની આંખોને ઠંડક આપે છે તે દેલવાડાના દેરા ધરાવનારો આબુ પર્વત ખરેખર ખાસ જોવા લાયક છે "ઝાઝા ડુંગરા જોયુ ભલુ" એ કહેવત સષ્ટિસૌંદર્યથી અંકિત થયેલા આવા સ્થળો ખરી પાડી આપે છે

વસ્તુપાળ તેજપાળના એક દહેરાના સભામંડપના ઘુમટનુ ચિત્ર તો આ આંખની કીકીમા હમેશા પ્રતિબિંબિત જ રહેશે એ અષ્ટકોણ ઘુમટનો અર્ધ ખીલેલા કમળના ગુચ્છ જેવો ભાગ નિહાળીને જોવા જેવો છે તેનો કટોરા જેવો વળગેનો ભાગ એવો પાતળો, પારદર્શક, અને બારીકીથી કોત રેલો છે કે તે જોઈને હિંદની તે વખતની ઉત્તમ શિલ્પકળાને માટે મો ઢામાથી ધન્યવાદના ઉદ્‌ગારો અનાયાસે નીકળી જાય છે, અને જે મહાન આનંદનુ આપણુ નિષ્પન્નાનુ ભાન તે વખતે ક્ષણ બે ક્ષણમા પ્રકટ આવે છે તો આંખમા બે આંસુ પણ આવી જાય છે

આબુ ઉપરના આંખને આનંદ પમાડનારા અને આપણને ચકિત કર નારા દેલવાડાના દેવળોમા નકશી કામ તથા ધાર્મિક દેખાવના ચિત્રો ઉપરાંત રસુસેનના યુદ્ધોનુ આલેખન, વહાણવટી અને વ્યાપારીઓને વહાલ ઉપજા વનારા ચિત્રો, જળથી ભરેલા જગતના વાહનના વિવિધ દેખાવો, સષ્ટિસૌંદર્યને સ્પષ્ટતાથી પ્રદર્શિત કરનારા ચિત્રો ઇત્યાદિ જોઈ જર્મન અને ઇટાલિયન મુસાફરો સ્તબ્ધ થઈ ગયા છે તો પછી તેનાથી વિશેષ શું

રમણીય નગે શોભે ચારુ દેલવાડ તે;
અન્ય દેખાવ આનંદી, રસિકો માત્ર જાણશે. ૧૩

માઉંટ આબુ. તા. ૨૦-૩-૦૯ પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ.
રાજકોટ.

આબુનું વર્ણન.

લખનાર પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ. રાજકોટ.

"જે આબુકી છાયા, વો પ્રભુકી માયા."

જે દેવળોએ દુનિયાની પ્રજાને શિલ્પકળાનો ઉત્તમ નમુનો દેખાડયો છે, જે દેવળોએ નકશી કામમાં હિંદને સર્વોપરિ ઠરાવ્યું છે, જે દેરાંનું કોતરણીકામ યુરોપના મોટા મોટા શિલ્પશાસ્ત્રીઓને સાનંદાશ્ચર્ય પમાડે છે, જે દેવળોના ગભાર તથા સભામંડપ મુસાફર કે યાત્રાળુઓની આંખોને ઠંડક આપે છે તે દેલવાડાનાં દેરાં ધરાવનારો આબુ પર્વત ખરેખર ખાસ જોવા લાયક છે. "છવ્યા કરતાં જોયું ભલું" એ કહેવત સૃષ્ટિસૌંદર્યથી અંકિત થયલાં આવાં સ્થળો ખરી પાડી આપે છે.

વસ્તુપાળ તેજપાળના એક દહેરાના સભામંડપના ઘુમટનું ચિત્ર તો આ આંખની કીકીમાં હમેશાં પ્રતિબિંબિતજ રહેછે. એ અષ્ટકોણ ઘુમટનો અર્ધ ખીલેલા કમળના ગુચ્છા જેવો ભાગ નિહાળીને જોવા જેવો છે. તેનો કટોરા જેવો વળગેલો ભાગ એવો પાતળો, પારદર્શક, અને બારીકીથી કોતરેલો છે કે તે જોઈને હિંદની તે વખતની ઉત્તમ શિલ્પકળાને માટે મોઢામાંથી ધન્યવાદના ઉદ્‌ગારો અનાયાસે નીકળી જાય છે, અને જો કદાચ આજનું આપણું શિલ્પકળાનું મંદ જ્ઞાન તે વખતે સરખામણીમાં યાદ આવે છે તો આંખમાં બે આંસુડાં પણ આવી જાય છે.

આબુ ઉપરના આંખને આનંદ પમાડનારાં અને આપણને ચકિત કરનારાં દેલવાડાનાં દેવળોમાં નકશી કામ તથા ધાર્મિક દેખાવનાં ચિત્રો ઉપરાંત રણક્ષેત્રનાં યુદ્ધોનું આલેખન, વહાણવટી અને વ્યાપારીઓને વહાલ ઉપજાવનારાં ચિત્રો, જંગળથી ભરેલા જગતના વ્યવહારના વિવિધ દેખાવો, સૃષ્ટિસૌંદર્યને સ્પષ્ટતાથી પ્રદર્શિત કરનારાં ચિત્રો ઇત્યાદિ જોઈ જર્મન અને ઇટાલિયન મુસાફરો સ્તબ્ધ થઈ ગયા છે તો પછી તેમનાથી વિશેષ કાર્ય-

નીચેની ખીણોનો અને ઝાડ પાનોનો નજરે પડતો સુંદર દેખાવ ઇત્યાદિથી જોનારના મનને એ પર્વત ઘણો આનંદદાયક લાગે છે.

આ પર્વત ઉપર બુદ્ધિશાળી ઋષિઓનાં આશ્રમસ્થાનો તથા તીર્થંકર જેવા પવિત્ર પ્રભુઓનાં દેરજો આવેલાં છે અને હાલ તે રજપુતાનાના ઑનરેબલ એજંટ ટુ ધિ ગવર્નર જનરલનું હેડક્વાર્ટર હોઈ અંગ્રેજ સરકારના ડાહ્યા ડાહ્યા અમલદારો તથા રજપુતાનાના રાજાઓ ઉનાળામાં ત્યાં આવી રહે છે.

આબુ પર્વત પુરાણી અને પવિત્ર જગાઓથી ભરેલો છે. પ્રાચીનકાળમાં દેવતાઓ આ પર્વત ઉપર રહેતા હતા અને જ્યારે અચળગઢના ઊંચા ભાગ ઉપર આવેલા પવિત્ર તળાવને કાંઠે આશ્રય લઈ ત્યાં ન્યાહતો ઉત્સવતા ત્યારે ઋષિઓ, ભક્તો, અને સતો ગુફાઓમાં તથા એકાંતિક જગ્યાઓમાં ભજનકીર્તનમાં તત્ત્વચિંતનમાં અને ધ્યાનતપશ્ચર્યામાં પોતાનો કાળ નિર્ગમન કરતા. આ પ્રમાણે આબુ જેમ તત્ત્વચિંતનમાં રાચી રહેલા તીર્થંકરોના યાત્રાસ્થળ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયલું છે તેમ તે જૂના વખતમાં દેવતાઓના સામાન્ય રહેઠાણ તરીકે પણ પ્રસિદ્ધ થયલું છે.

આ પર્વતની ઉત્પત્તિના સંબંધમાં એક પૌરાણિક દંતકથા એવી છે કે હાલ આબુ પર્વત જે જગ્યાએ ઊભો છે તે જગ્યા શિવજીને બહુ વહાલી હતી અને સુવર્ણયુગમાં હિંદુઓના તેત્રીશ કરોડ દેવતાઓ ત્યાં આનંદમંગળ કરવા આવતા. અરવલીથી છૂટી પડેલી એ જગ્યાએ એક સપાટ મેદાન હતુ અને તેમાં તાગ નહિ આવી શકે એવી ઉંડાઈની એક મોટી ફાટ હતી. એક દિવસ વસિષ્ઠ મુનિની કામધેનુ ગાય તે તરફ ગઈ અને તે ફાટમાં પડી ગઈ. તેને બહાર કાઢવા મુનિએ એ વખતે પવિત્ર સરસ્વતી નદીની સહાય માગી. સરસ્વતી નદી ત્યાં આવી અને ચમત્કારી રીતે જળ એ ફાટમાં છલોછલ ઉપર થઈને વહેવા લાગ્યું. તે જળમાં એ ગાય જમીન ઉપર આવી. ફરીથી આવો કોઈ બનાવ ન બને માટે હમેશની એ મુશ્કેલી દૂર કરવા મુનિએ શિવજીને અરજ કરી. શિવજીએ હિમાલયના માલિક હિમાચળને અરજ કરવા કહ્યું. વસિષ્ઠે તે પ્રમાણે કર્યું. હિમાચળે તેની વિનતિ સ્વીકારી અને પોતાના અચળ પુત્રોને બોલાવી કહ્યું કે અરવલી પાસેના સપાટ મેદાન પર પડેલી ઊંડી ફાટ પુરી ત્યાં જવાને મારો કયો પુત્ર રાજી

નીચેની ખીણોનો અને ઝાડ પાનોનો નજરે પડતો સુંદર દેખાવ ઇત્યાદિથી જોનારના મનને એ પર્વત ઘણો આનંદદાયક લાગે છે.

આ પર્વત ઉપર બુદ્ધિશાળી ઋષિઓનાં આશ્રમસ્થાનો તથા તીર્થંકર જેવા પવિત્ર પ્રભુઓનાં દેરાંઓ આવેલાં છે અને હાલ તે રજપુતાનાના ઑનરેબલ એજંટ ટુ ધિ ગવર્નર જનરલનું હેડક્વાર્ટર હોઈ અંગ્રેજ સરકારના ડાહ્યા ડાહ્યા અમલદારો તથા રજપુતાનાના રાજાઓ ઉનાળામાં ત્યાં આવી રહે છે.

આબુ પર્વત પુરાણી અને પવિત્ર જગાઓથી ભરેલો છે. પ્રાચીનકાળમાં દેવતાઓ આ પર્વત ઉપર રહેતા હતા અને જ્યારે અચળગઢના ઊંચા ભાગ ઉપર આવેલા પવિત્ર તળાવને કાંઠે આશ્રય લઈ ત્યાં જ્યારતો ઉડાવતા ત્યારે ઋષિઓ, ભકતો, અને સંતો ગુફાઓમાં તથા એકાંતિક જગ્યાઓમાં ભજનકીર્તનમાં તત્ત્વચિંતનમાં અને ધ્યાનતપશ્ચર્યામાં પોતાનો કાળ નિર્ગમન કરતા. આ પ્રમાણે આબુ જેમ તત્ત્વચિંતનમાં રાચી રહેલા તીર્થંકરોના યાત્રાસ્થળ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયલું છે તેમ તે જૂના વખતમાં દેવતાઓના સામાન્ય રહેઠાણ તરીકે પણ પ્રસિદ્ધ થયલું છે.

આ પર્વતની ઉત્પત્તિના સંબંધમાં એક પૌરાણિક દંતકથા એવી છે કે હાલ આબુ પર્વત જે જગ્યાએ ઊભો છે તે જગ્યા શિવજીને બહુ વહાલી હતી અને સુવર્ણયુગમાં હિંદુઓના તેત્રીશ કરોડ દેવતાઓ ત્યાં આનંદમંગળ કરવા આવતા. અરવલીથી છૂટી પહેલી એ જગ્યાએ એક સપાટ મેદાન હતું અને તેમાં તાગ નહિ આવી શકે એવી ઉંડાઈની એક મોટી ફાટ હતી. એક દિવસ વસિષ્ઠ મુનિની કામધેનુ ગાય તે તરફ ગઈ અને તે ફાટમાં પડી ગઈ. તેને બહાર કાઢવા મુનિએ એ વખતે પવિત્ર સરસ્વતી નદીની સહાય માગી. સરસ્વતી નદી ત્યાં આવી અને ચમત્કારી રીતે જગ એ ફાટમાં છલોછલ ઉપર થઈને વહેવા લાગ્યું. તે જળમાં એ ગાય જમીન ઉપર આવી. ફરીથી આવો કોઈ બનાવ ન બને માટે હમેશની એ મુશ્કેલી દૂર કરવા મુનિએ શિવજીને અરજ કરી. શિવજીએ હિમાલયના માલિક હિમાચળને અરજ કરવા કહ્યું. વસિષ્ઠે તે પ્રમાણે કર્યું. હિમાચળે તેની વિનંતિ સ્વીકારી અને પોતાના અચળ પુત્રોને બોલાવી કહ્યું કે અરવલી પાસેના સપાટ મેદાન પર પડેલી ઊંડી ફાટ પુરી ત્યાં જવાને મારો કયો પુત્ર રાજી

રોલાવૃત.

*ચાલો મિત્રો આજ, આપણે ગમ્મત કરીએ;
આખો આજ ભૂગોળ, નિર્ખી દિગ્વર્ણન કરીએ. ૧

અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ કુદરત.

જગકર્તાએ જુઓ, કરી છે રચના કેવી?
કો સ્થળ અધિક ઉદાર, કયાંક કંજુસના તેવી. ॥ ૨ ॥
વળી કહિં જન વ્યવહાર-તણી [2]સગવડ બહુ આપી;
બીજે પર્વત તણી, આડ નાખી ઊથાપી. ॥ ૩ ॥

પૂર્વ દિશાનો દિગ્પાળ પૂર્વ ગોળાર્ધનું વર્ણન કરે છે.

અમો [3]પૂર્વ દિગ્પાળ, પૂર્વ ગોળાર્ધ ફરીને;
વદીએ સૂચુશો સર્વે, મુસાફરી લક્ષ ધરીને. ॥ ૪ ॥
આ ઊગમતો સૂર્ય, દિશાને છે દીપાવે;
તે ગમ જાતાં સદા, બહુ આનદ અપાવે. ॥ ૫ ॥

બધા કરતાં પાસિફિક મોટો, છતાં તે તોફાની નથી.

મોટો પાસિફિક, મહાસાગર જગ માંહીં;
પણ તે શાન્ત જણાય, મહા-ગુણુ જ્યમ જન માંહી.॥ ૬ ॥
આ પાસેનો ખડ, એશિઆ સૌથી મોટો;
વસ્તી ને વિસ્તાર વિષે, બીજે નહિ જોટો. ॥ ૭ ॥

હિન્દનું કુદરતી રક્ષણ.

આખી દુનિયા માંય, હિમાલય પર્વત ઊંચો,
બરફ તણો ભાર, દાંતનો વાજે કૂચો. ॥ ૮ ॥

---

*બંનેને દિગ્પાળ કહેલા છે. પ્રથમ બંને સાથે ગાય છે. અને ચોથી કડીથી પૂર્વનો દિગ્પાળ પૂર્વ ગોળાર્ધનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન કરે છે, પૉઇન્ટર વડે અને ચેષ્ટાથી પોતાનું કામ બજાવે છે, ત્યાંસુધી-પશ્ચિમનો દિગ્પાળ જરા દૂર ઊભોઊભો નિરીક્ષણ કરતો હોય તેવા દેખાવ કરે છે.

૧ કોઈ સ્થળમાં સોના રૂપાની કે હીરાની ખાણો હોય છે-અને બીજે સ્થળે મુદ્દલ મીઠું પાણી પણ મળતુ નથી.

૨ વેપારની સગવડ માટે મહાસાગર. બીજે ઠેકાણે વચ્ચે પર્વતો આવેલા હોવાથી એ સગવડ બંધ થઈ છે.

૩ પૂર્વદિશાનો (પૂર્વ ગોળાર્ધ) નો દિગ્પાળ (મુસાફર).

શેલાવૃત.

[1]ચાલો મિત્રો આજ, આપણે ગમ્મત કરીએ;
આખો આજ ભૂગોળ, નિર્ખી દિગ્વર્ણન કરીએ. ૧

અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ કુદરત.

જગકર્ત્તાએ જુઓ, કરી છે રચના કેવી?
કો સ્થળ અધિક ઉદાર, કયાંક કંજુસતા તેની. ॥ ૨ ॥
વળી કહિં જન વ્યવહાર–તણી [2]સગવડ બહુ આપી;
બીજે પર્વત તણી, આડ નાખી ઊથાપી. ॥ ૩ ॥

પૂર્વ દિશાનો દિગ્પાળ પૂર્વ ગોળાર્ધનું વર્ણન કરે છે.

અમો [3]પૂર્વ દિગ્પાળ, પૂર્વ ગોળાર્ધ ફરીને;
વદીએ સૂણશો સર્વ, મુસાફરી લક્ષ ધરીને. ॥ ૪ ॥
આ ઊગમતો સૂર્ય, દિશાને છે દીપાવે;
તે ગમ જાતાં સદા, બહુ આનંદ અપાવે. ॥ ૫ ॥

બધા કરતાં પાસિફિક મોટો, છતાં તે તોફાની નથી.

મોટો પાસિફિક, મહાસાગર જગ માંહીં;
પણ તે શાન્ત જણાય, મહા–ગુણ જયમ જન માંહી.॥ ૬ ॥
આ પાસેનો ખંડ, એશિઆ સૌથી મોટો;
વસતી ને વિસ્તાર વિષે, બીજો નહિ જોટો. ॥ ૭ ॥

હિન્દનું કુદરતી રક્ષણ.

આખી દુનિયા માંય, હિમાલય પર્વત ઊંચો,
બરફ તણો ભંડાર, દાંતનો વાજે કૂચો. ॥ ૮ ॥

---

*બંનેને દિગ્પાળ કહેલા છે. પ્રથમ બંને સાથે ગાય છે. અને ચોથી કડીથી પૂર્વનો દિગ્પાળ પૂર્વ ગોળાર્ધનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન કરે છે, પૉઈન્ટર વડે અને ચેષ્ટાથી પોતાનું કામ બજાવે છે, ત્યાંસુધી–પશ્ચિમનો દિગ્પાળ જરા દૂર ઊભોઊભો નિરીક્ષણ કરતો હોય તેવો દેખાવ કરે છે.

૧ કોઈ સ્થળમાં સોના રૂપાની કે હીરાની ખાણો હોય છે–અને બીજે સ્થળે મુદ્દલ મીઠું પાણી પણ મળતું નથી.

૨ વેપારની સગવડ માટે મહાસાગર. બીજે ઠેકાણે વચ્ચે પર્વતો આવેલા હોવાથી એ સગવડ બંધ થઈ છે.

૩ પૂર્વદિશાનો (પૂર્વ ગોળાર્ધ) નો દિગ્પાળ (મુસાફર).

તાતારી ભય થકી, ભીત બાંધી મોટી છે;
ન મળે બીજે ક્યાંઈ, ખાઈ એવી ખોદી છે. ॥ ૧૮ ॥

ચીનનો હુન્નર જૂના વખતથી જાણીતો છે. એ દેશે અગમચેતી વાપ: શત્રુને અટકાવવા કોટ બાંધી ખાઈ ખોદેલી હજી મોજુદ છે.

ખલાસી–હોકાયત્ર, કળા સૌ પ્હેલી અહીંથી,
દાંતનું કોતરકામ, ચીન વાસણ પણ જહીંથી. ॥ ૧૯ ॥
આર્યભૂમિ કે હિન્દ, દેશ છે બહુ રસાળો;
હીરા મોતી અને, ખેતીમાં અતિ કસાળો. ॥ ૨૦ ॥
મુંબાઈ મોટું શેહેર, એશિઆ માંહી ગણાતું;
વેપારીના યોગ વડે, બહુ જે વખણાતું. ॥ ૨૧ ॥

જ્યોતિષીઓ અને પંડિતોનું ખાસ સ્થાન.

ઉજ્જન [૧]જ્યોતિષીઆર્ય, પ્હેલુ રેખાંશ ગણે છે;
વિક્રમ કેરૂં શહેર, ઘણુ પ્રખ્યાત ઠરે છે. ॥ ૨૨ ॥

કુદરતની કૃપા.

ચેરાપુંજી અહીં, અધિક વરસાદ પડે છે;
પન્ના ને દક્ષિણ, હીરા માણેક જડે છે. ॥ ૨૩ ॥

જૂની કારીગરીવાળું દિલ્હી ને તેનો જીર્ણોદ્ધાર.

દિલ્હી હિન્દનું તખ્ત, ઓળખાતુ મોગલથી;
જોવા જેવુ બન્યું, કૈસરે હિન્દ અમલથી. ॥ ૨૪ ॥

હિન્દનું હાલનું પાયતખ્ત.

હુગલી તીરે રાજ્ય, રૂડુ શોભે કલકત્તા;
હિન્દ તણા હાકેમ, ગવર્નર જનરલ સત્તા. ॥ ૨૫ ॥

આન્દામાનમાં પોર્તબ્લેર.

સમુદ્ર પારની સજા, કહે કોઈ કાળું પાણી;
આ પોર્ટબ્લેર તે આજ, સજાની હદ જ્યાં વાળી. ॥ ૨૬ ॥

સિલોન, લંકા, કે સિંહલદ્વીપ.

સિલોન લંકા જુઓ, બેટ છે જે સોનાળો;
રાવણ કેરો દ્વીપ, કીમતી નીપજ વાળો. ॥ ૨૭ ॥

(અપૂર્ણ)

---

૧ જૂના વખતમાં પહેલુ રેખાંશ ઉજ્જન ગણાતું.

તાતારી ભય થકી, ભીંત બાંધી મોટી છે;
ન મળે બીજે ક્યાંઈ, ખાઈ એવી ખોદી છે. ॥ ૧૮ ॥

ચીનનો હુન્નર જૂના વખતથી જાણીતો છે. એ દેશે અગમચેતી વાપરી શત્રુને અટકાવવા કોટ બાંધી ખાઈ ખોદેલી હજી મોજુદ છે.

ખલાસી-હોકાયંત્ર, કળા સૌ પ્હેલી અહીંથી,
દાંતનું કોતરકામ, ચીન વાસણ પણ જહીંથી. ॥ ૧૯ ॥
આર્યભૂમિ કે હિન્દ, દેશ છે બહુ રસાળો;
હીરા મોતી અને, ખેતીમાં અતિ કસાળો. ॥ ૨૦ ॥
મુંબાઈ મોટું શેહેર, એશિઆ માંહી ગણાતું;
વેપારીના યોગ વડે, બહુ જે વખણાતું. ॥ ૨૧ ॥

જ્યોતિષીઓ અને પંડિતોનું ખાસ સ્થાન.

ઉજ્જન [1]જ્યોતિષીઆર્ય, પ્હેલું રેખાંશ ગણે છે;
વિક્રમ કેરૂં શહેર, ઘણું પ્રખ્યાત ઠરે છે. ॥ ૨૨ ॥

કુદરતની કૃપા.

ચેરાપુંજી અહીં, અધિક વરસાદ પડે છે;
પન્ના ને દક્ષિણ, હીરા માણેક જડે છે. ॥ ૨૩ ॥

જૂની કારીગરીવાળું દિલ્હી ને તેનો જીર્ણોદ્ધાર.

દિલ્હી હિન્દનું તખ્ત, ઓળખાતું મોગલથી;
જોવા જેવું બન્યું, કૈસરે હિન્દ અમલથી. ॥ ૨૪ ॥

હિન્દનું હાલનું પાયતખ્ત.

હુગલી તીરે રાજ્ય, રૂડું શોભે કલકત્તા;
હિન્દ તણા હાકેમ, ગવર્નર જનરલ સત્તા. ॥ ૨૫ ॥

આન્દામાનમાં પોર્તબ્લેર.

સમુદ્ર પારની સજા, કહે કોઈ કાળું પાણી;
આ પોર્ટબ્લેર તે આજ, સજાની હદ જ્યાં વાળી. ॥ ૨૬ ॥

સિલોન, લંકા, કે સિંહલદ્વીપ.

સિલોન લંકા જુઓ, બેટ છે જે સોનાળો;
રાવણ કેરો દ્વીપ, કીમતી નીપજ વાળો. ॥ ૨૭ ॥

(અપૂર્ણ)

---

૧ જૂના વખતમાં પહેલું રેખાંશ ઉજ્જન ગણાતું.

દશક્રોઈ મોજે ઇસનપુરની લોકલ બોર્ડ સ્કૂલને આસિસ્ટંટ માસ્તર નાનાલાલ મહાશંકર ગયે વર્ષે નડિયાદ મધ્યસ્થળે લેવાયલી વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષામાં મણિલાલ લલ્લુભાઈને બદલે બેઠો હતો. બંનેના ઉપર કામ ચલાવવામાં આવ્યું હતું, અને તા. ૨૪ મી જુલાઈ ૧૯૧૧ ને રોજ બંને ગુનેગાર ઠર્યા હતા; નાનાલાલ મહાશંકર ઇંડિયન પીનલ કોડના સેકશન ૪૧૯ તથા ૪૬૫ મુજબ, અને મણિલાલ લલ્લુભાઈ એજ કોડના સેકશન ૪૧૯, ૪૬૫–૧૦૯, ૪૬૮, અને ૪૭૧ મુજબ. નાનાલાલ મહાશંકરને દરેક સેકશન મુજબ ત્રણ મહિનાની સાદી કેદની, અને મણિલાલ લલ્લુભાઈને દરેક સેકશન મુજબ નવ મહિનાની સખત મજુરી સાથેની કેદની સજા થઈ છે. બંનેની બાબતમાં સજા સાથે લગી ભોગવવાની છે.

નાનાલાલ મહાશંકરને નોકરી પરથી દૂર કર્યાની તારીખથી ખાતામાંથી બર્તરફ કરવામાં આવ્યો છે, અને સરકારે મંજૂર કરેલી કોઈ પણ નિશાળમાં તેને ફરીથી નોકર રાખવામાં નહિ આવે.

અમદાવાદ, સપ્ટેંબર ૧૯૧૧.

F. W. Marrs.
Ag. Educational Inspector.
N. D.

(મે. ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના તા. ૧૯ મી સપ્ટેંબર ૧૯૧૧ ના હુકમ નં. ૯૭૫૮ ઉપરથી).

ભૂગોળવિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો (તેમાં મૂકેલા શુદ્ધિપત્ર સાથેના) ભાગ પહેલાની રૂ. ૦–૩–૦ ની કિંમતવાળી ૧૯૧૧ ની આવૃત્તિ બીજી, તથા આરોગ્યવિદ્યાની રૂ. ૦–૧–૩ ની કિંમતવાળી ૧૯૧૧ ની વચગાળે કાઢેલી વધારાની આવૃત્તિ મહેરબાન ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન તરફથી મંજૂર થઈ છે; અને મેસર્સ. ચિમનલાલ ચુનીલાલની કંપનીને એ ચોપડીઓ નિશાળોમાં તથા જાહેરમાં આપવાની પરવાનગી આપવામાં આવી છે.

(સહી) F. W. Marrs,
Ag. Educational Inspector,
N. D.

દશક્રોઈ મોજે ઇસનપુરની લોકલ બોર્ડ સ્કૂલનો આસિસ્ટંટ માસ્તર નાનાલાલ મહાશંકર ગયે વર્ષે નડિયાદ મધ્યસ્થળે લેવાયલી વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષામાં મણિલાલ લલ્લુભાઈને બદલે બેઠો હતો. બંનેના ઉપર કામ ચલાવવામાં આવ્યું હતું, અને તા. ૨૪ મી જુલાઈ ૧૯૧૧ ને રોજ બંને ગુનેગાર ઠર્યા હતા; નાનાલાલ મહાશંકર ઇંડિયન પીનલ કોડના સેકશન ૪૧૯ તથા ૪૬૫ મુજબ, અને મણિલાલ લલ્લુભાઈ એજ કોડના સેકશન ૪૧૯, ૪૬૫-૧૦૯, ૪૬૮, અને ૪૭૧ મુજબ. નાનાલાલ મહાશંકરને દરેક સેકશન મુજબ ત્રણ મહિનાની સાદી કેદની, અને મણિલાલ લલ્લુભાઈને દરેક સેકશન મુજબ નવ મહિનાની સખત મજુરી સાથેની કેદની સજા થઈ છે. બંનેની બાબતમાં સજા સાથે લગી ભોગવવાની છે.

નાનાલાલ મહાશંકરને નોકરી પરથી દૂર કર્યાની તારીખથી ખાતામાંથી બર્તરફ કરવામાં આવ્યો છે, અને સરકારે મંજૂર કરેલી કોઈ પણ નિશાળમાં તેને ફરીથી નોકર રાખવામાં નહિ આવે.

અમદાવાદ,
સપ્ટેંબર ૧૯૧૧.

F. W. Marrs.
Ag. Educational Inspector.
N. D.

(મે. ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના તા. ૧૯ મી સપ્ટેંબર ૧૯૧૧ ના હુકમ નં. ૯૭૫૮ ઉપરથી).

ભૂગોળવિદ્યાનાં મૂળતત્વો (તેમાં મૂકેલા શુદ્ધિપત્ર સાથેના) ભાગ પહેલાની રૂ. ૦-૩-૦ ની કિંમતવાળી ૧૯૧૧ ની આવૃત્તિ બીજી, તથા આરોગ્યવિદ્યાની રૂ. ૦-૧-૩ ની કિંમતવાળી ૧૯૧૧ ની વચગાળે કાઢેલી વધારાની આવૃત્તિ મહેરબાન ડિરેકટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન તરફથી મંજૂર થઈ છે; અને મેસર્સ. ચિમનલાલ ચુનીલાલની કંપનીને એ ચોપડીઓ નિશાળોમાં તથા જાહેરમાં આપવાની પરવાનગી આપવામાં આવી છે.

(સહી) F. W. Marrs,
Ag. Educational Inspector,
N. D.

કોડાય સ્કૂલ—માંડવીના શેઠ નેમીદાશ હેમરાજના પુત્ર ભીમજીએ ઇનામ વહેંચ્યું રૂ. ૩૯—૮—૦ **સુંદરા કન્યાશાળા**—શેઠ ખોજા લધુભાઈ અબ્દુલા ઇનામ રૂ. ૧૧—૮—૦ **ગોધરા સ્કૂલ**—માંડવીના શા. મૂળજી મેઘજી ઇનામ રૂ. ૧૩—૪—૦ **અંજાર સ્કૂલ તથા નાઇટ સ્કૂલ**—દોશી મોણુસિંહ હરખચંદ ઇનામ રૂ. ૬—૦—૦

ભરૂચ વિભાગ—મ્યુ. છીપવાડ સ્કૂલ શેઠ નરભેરામ કપુરચંદ રૂા. ૯–૮–૦, શેઠ નાથુભાઇ માણેકચંદ રૂા. ૯–૮–૦, રા. ગોરધનદાસ, લક્ષ્મણદાસ રૂા. ૮–૧૨–૦, રા. મહમદજી કાળાભાઈ રૂા. ૪) રા. લાલભાઈ ગોવિંદભાઈ રૂા. ૩) તથા જુદા જુદા ગૃહસ્થો રૂ. ૮) ઇનામ તથા પરબ સારૂ વાસણ. **કુકરવાડા**—જુદા જુદા ગૃહસ્થો રૂા. ૧૨) સ્કૂલના મળી.

સુરત વિભાગ—

સુરત–**નદશાકર કન્યાશાળા**—શેઠ રીખવલાલ વજેચંદ રૂા. ૩) પતાસાં, **મ્યુ.** નં. ૧૧—શેઠ અહમદ મુસાજી રૂા. ૧૮) પેંડા, તથા રૂા. ૧૫) સંગ્રહસ્થાન સારૂ શેઠ. અહમદ સુલેમાન રૂા. ૪–૧૦–૦ મીઠાઈ તથા રૂા. ૨–૧૪–૦ મ્યુઝીઅમની ચીજો સારૂ.

અમદાવાદ વિભાગ—

અમદાવાદ–મ્યુ. સ્કૂ. નં. ૨ સોમનાથ ભુધરદાસ રૂા. ૧૧–૧૨–૦ ચાંદીના મેડલ, મ્યુ. સ્કૂ. નં. ૧૧ પરિખ. કેવળદાસ ત્રીભોવનદાસ રૂા. ૫–૧૨–૦ મીઠાઈ, સ્કૂ. ન. ૨૫ ફરીદુદ્દીન હિસામુદ્દિન ચીશતી રૂ. ૧૦) ઇનામ, સ્કૂ ન. ૪૬ સ્કુલ કમિટિના મેમ્બર રૂા. ૪–૪–૦ ઇનામ.

રાજપીપળા વિભાગ—

કરાંઠા—રા. કેસુર દાજીભાઈ રૂા. ૫–૨–૯ ચોપડીઓ, **ઓળીગામ**—અમીન દાદાભાઈ ઉમેદભાઈ રૂા. ૧૧–૮–૯, અમીન ડાયાભાઇ ઓત્તમભાઈ રૂા. ૫) કાપડ–શાકર–**લાકરસ**—કન્યાશાળા પા. અમીન ગોર્ધનભાઈ ગોપાળભાઈ રૂા. ૧૫) ઇનામ.

કાઠિયાવાડ વિભાગ—

ચુંદા—ગામલોકો રૂા ૧૬–૮–૯ ઇનામ, સાકર, રૂા. ૨૪) સ્કૂલ જમાડી તથા કાપડ.

કોડાય સ્કૂલ—માંડવીના શેઠ નેમીદાસ હેમરાજના પુત્ર ભીમજીએ ઇનામ વહેંચ્યું રૂ. ૩૯—૮—૦ **સુંદરા કન્યાશાળા**—શેઠ ખોજા લધુભાઈ અ-બ્દુલા ઇનામ રૂ. ૧૧—૮—૦ **ગોધરા સ્કૂલ**—માંડવીના શા. મૂળજી મેઘજી ઇનામ રૂ. ૧૩—૪—૦ **અંજાર સ્કૂલ તથા નાઇટ સ્કૂલ**—દોશી મોણસિંહ હરખચંદ ઇનામ રૂ. ૬—૦—૦

ભરૂચ વિભાગ—મ્યુ. છીપવાડ સ્કૂલ શેઠ નરભેરામ કપુરચંદ રૂા. ૯–૮–૦, શેઠ નાથુભાઇ માણેકચંદ રૂા. ૯–૮–૦, રા. ગોરધનદાસ, લક્ષ્મણદાસ રૂા. ૮–૧૨–૦, રા. મહમદજી કાળાભાઈ રૂા. ૪) રા. લાલ-ભાઈ ગોવિંદભાઈ રૂા. ૩) તથા જુદા જુદા ગૃહસ્થો રૂા. ૮) ઇનામ તથા પરબ સારૂ વાસણ. **કુકરવાડા**—જુદા જુદા ગૃહસ્થો રૂા. ૧૨) સ્કૂલના મગી.

સુરત વિભાગ—

સુરત—નંદશંકર કન્યાશાળા—શેઠ રીખવલાલ વજેચંદ રૂા. ૩) પ-તાસાં, **મ્યુ. નં. ૧૧**—શેઠ અહમદ મુસાજી રૂા. ૧૮) પેંડા, તથા રૂા. ૧૫) સંગ્રહસ્થના સારૂ શેઠ. અહમદ સુલેમાન રૂા. ૪–૧૦–૦ મીઠાઈ તથા રૂા. ૨–૧૪–૦ મ્યુઝીઅમની ચીજો સારૂ.

અમદાવાદ વિભાગ—

અમદાવાદ–મ્યુ. સ્કૂ નં. ૨ સોમનાથ ભુધરદાસ રૂા. ૧૧–૧૨–૦ ચાંદીના મેડલ, મ્યુ. સ્કૂ. નં. ૧૧ પરિખ. કેવળદાસ ત્રીભોવનદાસ રૂા. ૫–૧૨–૦ મીઠાઈ, સ્કૂ. નં. ૨૫ ફરીદુદ્દીન હિસામુદ્દિન ચીશતી રૂ. ૧૦) ઇનામ, સ્કૂ નં. ૪૬ સ્કુલ કમિટિના મેમ્બર રૂા. ૪–૪–૦ ઇનામ.

રાજપીપળા વિભાગ—

કરાંઠા—રા. કેસુર દાજીભાઈ રૂા. ૫–૨–૯ ચોપડીઓ, **ઓળી-ગામ**—અમીન દાદાભાઈ ઉમેદભાઈ રૂા. ૧૧–૮–૯, અમીન ડાયાભાઇ ઓ-તમભાઈ રૂા. ૫) કાપડ–શાકર–**લાછરસ**—કન્યાશાળા પા. અમીન ગોર્ધન-ભાઈ ગોપાળભાઈ રૂા. ૧૫) ઇનામ.

કાઠિયાવાડ વિભાગ—

ગુંદ—ગામલોકો રૂા. ૧૬–૮–૯ ઇનામ, સાકર, રૂા. ૨૪) સ્કૂલ જ-માડી તથા કાપડ.

સૂચના.

પત્ર સંબંધી લખાણ—એડિટર તરફ મોકલવું છાપવા મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક બાજુએ ચોખ્ખે અક્ષરે લખવું. છાપવા યોગ્ય લાગશે તો છપાશે નહિ પસંદ કરેલો લેખ ટિકિટ મોકલી હશે તો પાછો મોકલવામા આવશે

મનિ ઑર્ડર—કૂપન પર ગામ કે શહેરનું ઠેકાણું સ્પષ્ટ લખવું, તેમજ ત્યાં એકથી વધારે નિશાળો હોય તો નિશાળનો નંબર તથા શાળાપત્ર ઑફિસ તરફથી અપાયલો સરનામાની લેબલ ઉપરનો નંબર લખવો

લવાજમ—વરસ એકનો રૂ ૧-૦-૦, ટપાલ સાથે. દસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષકો તથા સ્કૉલરો પાસે ટપાલ ખરચ સાથે ૦-૧૨-૦ લેવામાં આવશે.

લેખકને ઉત્તેજન—વિષયો લખી મોકલનારની પૈસા લેવાની ખુશી હશે તો દર છાપેલે પાને રૂ. ૦ાા આપવામા આવશે ચર્ચાપત્ર માટે કંઈ આપવામા નહિ આવે.

જાહેર ખબરના ભાવ.

રૂપીઆ એકની ૩ લીટી પ્રમાણે-દસથી વધારે લીટીઓ માટે (રૂ ૧)ની લીટીઓ ચાર પ્રમાણે બાર માસ લગી લાગલાગટ હશે તો પહેલે મહિને પૂરો ચાર્જ અને પછી અગીઆર માસ લગી દર માસે [illegible] ચાર્જ પડશે. ત્રણ માસ માટે પહેલે મહિને પૂરો ચાર્જ, અને પછી દરેક માસે [illegible] ચાર્જ લેવાશે

આ પત્ર સાથે કોઈ પણ હેંડબિલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

સૂચના.

પત્ર સંબંધી લખાણ—એડિટર તરફ મોકલવું છાપવા મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક બાજુએ ચોખ્ખે અક્ષરે લખવું. છાપવા યોગ્ય લાગશે તો છપાશે નહિ પસંદ કરેલો લેખ ટિકિટ મોકલી હશે તો પાછો મોકલવામાં આવશે

મનિ ઑર્ડર—કૂપન પર ગામ કે શહેરનું ઠેકાણું સ્પષ્ટ લખવું, તેમજ ત્યાં એકથી વધારે નિશાળો હોય તો નિશાળનો નંબર તથા શાળાપત્ર ઑફિસ તરફથી અપાયેલો સરનામાની લેબલ ઉપરનો નંબર લખવો

લવાજમ—વરસ એકનો રૂ ૧–૦–૦, ટપાલ સાથે. દસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષકો તથા સ્કૉલરો પાસે ટપાલ ખરચ સાથે ૦–૧૨–૦ લેવામાં આવશે

લેખકને ઉત્તેજન—વિષયો લખી મોકલનારની પૈસા લેવાની ખુશી હશે તો દર છાપેલે પાને રૂ ૦॥ આપવામાં આવશે ચર્ચાપત્ર માટે કંઈ આપવામાં નહિ આવે.

જાહેર ખબરના ભાવ.

૧ રૂપીઆ એકની ૩ લીટી પ્રમાણે-દસથી વધારે લીટીઓ માટે (રૂ ૧)ની લીટીઓ ચાર પ્રમાણે બાર માસ લગી લાગલાગટ હશે તો પહેલે મહિને પૂરો ચાર્જ અને પછી અગીઆર માસ લગી દર માસે ½ ચાર્જ પડશે. ત્રણ માસ માટે પહેલે મહિને પૂરો ચાર્જ, અને પછી દરેક માસે ½ ચાર્જ લેવાશે

આ પત્ર સાથે કોઈ પણ હૅંડબિલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

राजगीतो.

ગઝલ.

વિભુ રક્ષ પાંચમા રાજા, જીવો ઘણું જ્યૉર્જ મહારાજા.
પ્રજા ઉત્સાહમાં આજે, બધે જયના ધ્વનિ ગાજે;
પધાર્યા હિન્દમાં રાજા, જીવો ઘણું જ્યૉર્જ મહારાજા. ૧
પ્રભાવે સૂર્ય સમ ભાસે, સુણીને નામ અરિ ત્રાસે;
જતા ગગડી રિપુ હાંજા, જીવો ઘણું જ્યૉર્જ મહારાજા. ૨
શીતળતામાં સુધાકર છે, ગભીરતામાંજ અબ્ધિ છે;
દશે દિશમાં ઘણી માજા, જીવો ઘણું જ્યૉર્જ મહારાજા. ૩
વદન અતિ દીપતું શૌર્યે, ભર્યું દિલ પૂર્ણ ઔદાર્યે;
અલંકૃત સદ્‍ગુણે ઝાઝા, જીવો ઘણું જ્યૉર્જ મહારાજા. ૪
ફર્યા વિધવિધ દેશોમાં, ઘણું જોયું પ્રવાસોમાં;
નિપુણતા મેળવી રાજા, જીવો ઘણું જ્યૉર્જ મહારાજા. ૫
પ્રજાહિત છે ઘણું હૈયે, ગણે ઘણી વ્હાલી રૈયતને;
વગાડે વિશ્વ ગુણ વાજા, જીવો ઘણું જ્યૉર્જ મહારાજા. ૬
પ્રભુ અમ વિનતિ એ છે, અમીદૃષ્ટિ સદા કરજે;
નિરંતર રાખજે સાજા, જીવો ઘણું જ્યૉર્જ મહારાજા. ૭

દ્રુતવિલંબિત.

સુરજનાં કિરણો સમ કીર્તિને,
અખિલ વિશ્વ વિષે તું પ્રસારજે;
વર્ષો સદા શુભ વૃષ્ટિ કૃપા તણી,
નૃપ શિરે કર હે જગના ધણી.

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

જેનામાં સમતા, ક્ષમા, સુજનતા, નિપુણતા ને ધૃતિ,
વિદ્યામાં અતિપ્રેમ આદિ ગુણની હંમેશ વૃદ્ધિ થતી;
નીતિના પથમાં સદા વિચરતા પ્રેમાળ હૈયું ઘણું,
એવા પંચમ જ્યૉર્જ શ્રેષ્ઠ નૃપને દીર્ઘાયુ દેજે પ્રભુ.

સાકરલાલ પુરુષોત્તમ શુક્લ.

राजगीतो.

ગઝલ.

વિભુ રક્ષ પાંચમા રાજા, જીવો ઘણું જ્યૉર્જ મહારાજા.
પ્રજા ઉત્સાહમાં આજે, બધે જયના ધ્વનિ ગાજે;
પધાર્યા હિન્દમાં રાજા, જીવો ઘણું જ્યૉર્જ મહારાજા. ૧
પ્રભાવે સૂર્ય સમ ભાસે, સુણીને નામ અરિ ત્રાસે;
જતા ગગડી રિપુ હાંજા, જીવો ઘણું જ્યૉર્જ મહારાજા. ૨
શીતળતામાં સુધાકર છે, ગભીરતામાંજ અબ્ધિ છે;
દશે દિશમાં ઘણી માજા, જીવો ઘણું જ્યૉર્જ મહારાજા. ૩
વદન અતિ દીપતું શૌર્યે, ભર્યું દિલ પૂર્ણ ઔદાર્યે;
અલંકૃત સદ્‌ગુણે ઝાઝા, જીવો ઘણું જ્યૉર્જ મહારાજા. ૪
ફર્યા વિધવિધ દેશોમાં, ઘણું જોયું પ્રવાસોમાં;
નિપુણતા મેળવી રાજા, જીવો ઘણું જ્યૉર્જ મહારાજા. ૫
પ્રજાહિત છે ઘણું હૈયે, ગણે ઘણી વ્હાલી રૈયતને;
વગાડે વિશ્વ ગુણ વાજાં, જીવો ઘણું જ્યૉર્જ મહારાજા. ૬
પ્રભુ અમ વિનતિ એ છે, અમીદૃષ્ટિ સદા કરજે;
નિરંતર રાખજે સાજા, જીવો ઘણું જ્યૉર્જ મહારાજા. ૭

દ્રુતવિલંબિત.

સુરજનાં કિરણો સમ કીર્તિને,
અખિલ વિશ્વ વિષે તું પ્રસારજે;
વર્ષો સદા શુભ વૃષ્ટિ કૃપા તણી,
નૃપ શિરે કર હે જગના ધણી.

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

જેનામાં સમતા, ક્ષમા, સુજનતા, નિપુણતા ને ધૃતિ,
વિદ્યામાં અતિપ્રેમ આદિ ગુણની હંમેશ વૃદ્ધિ થતી;
નીતિના પથમાં સદા વિચરતા પ્રેમાળ હૈયું ઘણું,
એવા પંચમ જ્યૉર્જ શ્રેષ્ઠ નૃપને દીર્ઘાયુ દેજે પ્રભુ.

સાકરલાલ પુરુષોત્તમ શુક્લ.

ધન્ય દિવસ તારીખ બારમી વાર ભોમ એકાદશ સાલ,
ધન્ય અમારા જ્યૉર્જ પાંચમા હિંદ બાળના છો પ્રતિપાળ.
અખંડ અમલ રહો ખંડ ખંડમાં શાંતિ વરસો ચારે પાસ,
રાજ અચળ રહો આવું રૂડું શત્રુનો થઈ જાઓ નાશ;
કેવા શોભે રાજ અમારા જોતાં હૈડાં છલકાઈ જાય,
હર્ષે હળી ચાલી કૂદી રાજતણા ગુણો સૌ ગાઓ.
આપ અમારા નવીન નાથને દીર્ઘાયુ રાખો પરમેશ,
રિદ્ધિ સિદ્ધિ બુદ્ધિ વધજો વિનતિ અમારી છે વિશ્વેશ.

મોહનલાલ પુરૂષોત્તમ ઠક્કર.

સવૈયા એકત્રીસા.

નોબત ઝબકે આજ હર્ષનાં ઉત્સવ ધ્વનિ પડતો બહુ કાન,
ગીત ધવળ મગળ ખુબ થાયે પરમાનંદ તણાં નિશાન;
નરનારી આનંદી દીસતાં રૈયત મનમાં હેત અપાર,
ચક્રવર્તી શ્રી જ્યૉર્જ ભૂપનો જગમાં થાઓ સદા જયકાર. ૧.
ગ્રેટબ્રિટન ને આયર્લૅન્ડના હિંદપતિ મહારાજ ખરા,
આસ્ટ્રેલિઆ આફ્રિકા વળી શરપણે ધ્રૂજતીજ ધરા;
સૂર્ય અસ્ત ના થાય પ્રદેશે વિજયવાયુ બહુ થયો પ્રસાર,
ચક્રવર્તી શ્રી જ્યૉર્જ ભૂપનો જગમાં થાઓ સદા જયકાર. ૨
અદલ અમલ ને ન્યાય નીતિથી વરતાતું સઘળે આ રાજ,
જુલ્મ તણું નહિ નામ જરા જ્યાં દુઃખમાત્રનો કીધો ત્યાજ;
લુટફાટ ના થાય કોઈ દિન સુખથી ચાલે સૌ સંસાર,
ચક્રવર્તી શ્રી જ્યૉર્જ ભૂપનો જગમાં થાઓ સદા જયકાર. ૩
દયા ધર્મને દિલમાં રાખી નેક થકી ચલવો આ રાજ,
આબાદાની વધે દેશમાં બન્યા આજથી આમ શિરતાજ;
લેશ ન હોવે ક્લેશ કદાપિ એશ રીતિથી હોય કરાર,
ચક્રવર્તી શ્રી જ્યૉર્જ ભૂપનો જગમાં થાઓ સદા જયકાર. ૪.
રાજ કુટુંબે પરિવારમાં સુખ સંપત્તિ સૌ ભળજો;
મહારાણીશ્રી ક્વીન મેરીને સુભાગ્ય ને સંતાન મળજો;
ભણે "સુરેન્દર" નિસ દિસ ત્યાં નવીન કૃપા બક્ષે કિરતાર,
ચક્રવર્તી શ્રી જ્યૉર્જ ભૂપનો જગમાં થાઓ સદા જયકાર. ૫.

સુરેન્દ્ર.

ધન્ય દિવસ તારીખ બારમી વાર સોમ એકાદશ સાલ,
ધન્ય અમારા જ્યૉર્જ પાંચમા હિંદ બાળના છો પ્રતિપાળ.
અખંડ અમર રહો ખંડ ખંડમાં શાંતિ વરસો ચારે પાસ,
રાજ અચળ રહો આવું રૂડું શત્રુનો થઈ જાઓ નાશ;
કેવા શોભે રાજ અમારા જોતાં હૈડાં છલકાઈ જાય,
હર્ષે હાલી ચાલી કૂદી રાજતણા ગુણો સૌ ગાઓ.
આપ અમારા નવીન નાથને દીર્ઘાયુ રાખો પરમેશ,
રિદ્ધિ સિદ્ધિ બુદ્ધિ વધજો વિનતિ અમારી છે વિશેષ.

મોહનલાલ પુરુષોત્તમ ઠક્કર.

સવૈયા એકત્રીસા.

નેત્રો ઝળકે આજ હર્ષનાં ઉત્સવ ધ્વનિ પડતો બહુ કાન,
ગીત ધવળ મંગળ ખુબ થાયે પરમાનંદ તણાં નિશાન;
નરનારી આનંદી દીસતાં રૈયત મનમાં હેત અપાર,
ચક્રવર્તી શ્રી જ્યૉર્જ ભૂપનો જગમાં થાઓ સદા જયકાર. ૧:

ગ્રેટબ્રિટન ને આયરલૅન્ડના હિંદપતિ મહારાજ ખરા,
આસ્ટ્રેલિઆ આફ્રિકા વળી શરપણે ધ્રૂજતીજ ધરા;
સૂર્ય અસ્ત ના થાય પ્રદેશે વિજયવાયુ બહુ થયો પ્રસાર,
ચક્રવર્તી શ્રી જ્યૉર્જ ભૂપનો જગમાં થાઓ સદા જયકાર. ૨.

અદલ અમલ ને ન્યાય નીતિથી વરતાતું સઘળે આ રાજ,
જુલ્મ તણું નહિ નામ જરા જ્યાં દુઃખમાત્રનો કીધો લાજ;
લુટફાટ ના થાય કોઈ દિન સુખથી ચાલે સૌ સંસાર,
ચક્રવર્તી શ્રી જ્યૅાર્જ ભૂપનો જગમાં થાઓ સદા જયકાર. ૩

દયા ધર્મને દિલમાં રાખી નેક થકી ચલવો આ રાજ,
આબાદાની વધે દેશમાં બન્યા આજથી આપ શિરતાજ;
લેશ ન હોવે કલેશ કદાપિ એશ રીતિથી હોય કરાર,
ચક્રવર્તી શ્રી જ્યૉર્જ ભૂપનો જગમાં થાઓ સદા જયકાર. ૪

રાજ કુટુંબે પરિવારમાં સુખ સંપત્તિ સૌ ભળજો;
મહારાણીશ્રી કવીન મેરીને સુભાગ્ય ને સંતાન મળજો;
ભણે "સુરેન્દર" નિત્ય નિત્ય ત્યાં નવીન કૃપા બક્ષે કિરતાર,
ચક્રવર્તી શ્રી જ્યૉર્જ ભૂપનો જગમાં થાઓ સદા જયકાર. ૫:

સુરેન્દ્ર.

કમાં એવા ગુણો કેળવવા જોઈએ. હર્બર્ટ સ્પેન્સર કહે છે તે પ્રમાણે જે શિક્ષક થોડું કહે ને વિદ્યાર્થી પાસે ઘણું કઢાવે તેજ ઉત્તમ શિક્ષક છે. ઉત્તમ શિક્ષણના આદર્શરૂપ આર્નોલ્ડનો પણ એવોજ અભિપ્રાય છે. ('Do as little as possible for a boy; lead him to work for himself' Arnold). આ શૈલીથી શિક્ષણ આપવાથી સ્વાશ્રયની વૃત્તિનાં બીજ રોપાઈ સફળ થશે. બને ત્યાંસુધી છોકરાઓની પાસેજ તેમની ભુલો શોધી કઢાવવામાં શિક્ષકની મોટાઈ છે. એથી છોકરાઓને અમુક કામને વળગી રહેવાની, ધીરજ રાખવાની, ને ગમે તેટલા વિક્ષેપ પડે તોપણ તે દૂર કરવાની ટેવ પડશે, અને એ ટેવો વ્યવહારમાં દરેક શાખામાં ઉપયોગી છે. અંગીકાર કરેલાનો નિર્વાહ કરવો એ સત્પુરુષોનું કુલવ્રત છે એમ બાળકના મનમાં નાની નાની બાબતોમાં પણ ધૈર્ય ને સ્વાશ્રયની ટેવ પાડી ઠસાવવું જોઈએ.

સાચું બોલવાની હિંમત—વળી બાળપણથીજ બાળકને સાચું બોલવાની હિંમત રાખતાં શિખવવું જોઈએ તાત્કાલિક લાભ કે શિક્ષાનો ભય એ બહુધા બાળકને જૂઠું બોલવામાં લલચરૂપ થઈ પડે છે. શિક્ષકે એવાં કારણો દૂર કરી બાળકમાં સાચુ બોલવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. તેમ કરવામાં તેનું પ્રસગે પ્રસંગે પ્રોત્સાહન કરવું ને પ્રશસા કરી અન્યને પણ તે માર્ગે વાળવા. જૂઠું બોલી જે લાભ મેળવવા ઇચ્છીએ છીએ તે લાભ શિક્ષક મેળવવા નહિ દે કે સાચુ બોલવાથી શિક્ષા થવાને બદલે શિક્ષક રાજી થઈ, ગૂનો માફ કરશે ને ઉલટી પ્રશંસા કરશે—આવી જ્યારે બાળકને ખાતરી થશે ત્યારે તેનામાં સાચુ બોલવાની હિંમત આવશે; અને આગળ જતાં એ ટેવ દૃઢ થશે ને સાચુ બોલવાથી અમુક મોટા પુરુષને ખોટું લાગશે એવા દૂષિત વિચારોથી તેનું મન અપવિત્ર નહિ થાય. બને ત્યાંસુધી છોકરાઓને લાલચથી દૂર રાખવા એજ યુક્ત છે. મોટા માણસો પણ લાલચને વશ થાય છે તો બાળક થાય તેમાં તો કહેવુંજ શું? દાખ-'' કરતી વખતે કે ડિક્ટેશન લખતી વખતે છોકરાઓને બહુ પાસે બેસા વા નહિ કે તેઓ એક બીજામાં જોઈ શકે. શિક્ષક જાતે ધર્મનિષ્ઠ હોય તો તેના શિષ્ય પણ આગળ જતાં તેવા થાય; કેમકે અગાઉ કહ્યું છે તે પ્રમાણે શિક્ષકના દરેક કૃત્યની શિષ્ય પર અસર થયા વિના રહેતી નથી,

કમાં એવા ગુણો કેળવવા જોઈએ. હર્બર્ટ સ્પેન્સર કહે છે તે પ્રમાણે જે શિક્ષક થોડું કહે ને વિદ્યાર્થી પાસે ઘણું કઢાવે તેજ ઉત્તમ શિક્ષક છે. ઉત્તમ શિક્ષણના આદર્શરૂપ આર્નોલ્ડનો પણ એવોજ અભિપ્રાય છે. ('Do as little as possible for a boy ; lead him to work for himself' Arnold). આ શૈલીથી શિક્ષણ આપવાથી સ્વાશ્રયની વૃત્તિનાં બીજ રોપાઈ સફળ થશે. બને ત્યાંસુધી છોકરાઓની પાસેજ તેમની ભૂલો શોધી કઢાવવામાં શિક્ષકની મોટાઈ છે. એથી છોકરાઓને અમુક કામને વળગી રહેવાની, ધીરજ રાખવાની, ને ગમે તેટલા વિક્ષેપ પડે તોપણ તે દૂર કરવાની ટેવ પડશે, અને એ ટેવો વ્યવહારમાં દરેક શાખામાં ઉપયોગી છે. અંગીકાર કરેલાનો નિર્વાહ કરવો એ સત્પુરુષોનું કુલવ્રત છે એમ બાળકના મનમાં નાની નાની બાબતોમાં પણ ધૈર્ય ને સ્વાશ્રયની ટેવ પાડી ઠસાવવું જોઈએ.

સાચું બોલવાની હિંમત—વળી બાળપણથીજ બાળકને સાચું બોલવાની હિંમત રાખતાં શિખવવું જોઈએ તાત્કાલિક લાભ કે શિક્ષાનો ભય એ બહુધા બાળકને જૂઠું બોલવામાં લ.લચરૂપ થઈ પડે છે. શિક્ષકે એવાં કારણો દૂર કરી બાળકમાં સાચું બોલવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. તેમ કરવામાં તેનું પ્રસંગે પ્રસંગે પ્રોત્સાહન કરવું ને પ્રશંસા કરી અન્યને પણ તે માર્ગે વાળવા. જૂઠું બોલી જે લાભ મેળવવા ઇચ્છીએ છીએ તે લાભ શિક્ષક મેળવવા નહિ દે કે સાચું બોલવાથી શિક્ષા થવાને બદલે શિક્ષક રાજી થઈ, ગૂનો માફ કરશે ને ઉલટી પ્રશંસા કરશે—આવી જ્યારે બાળકને ખાતરી થશે ત્યારે તેનામાં સાચુ બોલવાની હિંમત આવશે; અને આગળ જતાં એ ટેવ દૃઢ થશે ને સાચું બોલવાથી અમુક મોટા પુરુષને ખોટું લાગશે એવા દૂષિત વિચારોથી તેનું મન અપવિત્ર નહિ થાય. બને ત્યાંસુધી છોકરાઓને લાલચથી દૂર રાખવા એજ યુક્ત છે. મોટા માણસો પણ લાલચને વશ થાય છે તો બાળક થાય તેમાં તો કહેવુંજ શું ? દાખ-"" કરતી વખતે કે ડિક્ટેશન લખતી વખતે છોકરાઓને બહુ પાસે બેસા વા નહિ કે તેઓ એક બીજામાં જોઈ શકે. શિક્ષક જાતે ધર્મનિષ્ઠ હોય તો તેના શિષ્ય પણ આગળ જતાં તેવા થાય; કેમકે અગાઉ કહ્યું છે તે પ્રમાણે શિક્ષકના દરેક કૃત્યની શિષ્ય પર અસર થયા વિના રહેતી નથી,

છે. આ કારણથી **माणवकः पुस्तकं लिखति**-માણવક પુસ્તક લખે છે-એમાં '**माणवकः**' એ '**लिखति**' નો કર્તા છે તોપણ કર્તાની ત્રીજી વિભક્તિ તેમાં નથી કર્તાના અર્થનું ક્રિયાપદથીજ અભિધાન થાય છે, માટે '**माणवक**' શબ્દને ત્રીજી વિભક્તિ વાપરી કર્તાનો અર્થ કહેવાની જરૂર નથી. એમ કરવાથી પુનરક્તિ દોષ થાય. માટે '**माणवक**' એમ પ્રથમામાંજ, નિર્દેશના અર્થમાં એટલે નામાર્થમાં-મૂળ પ્રાતિપદિકનાજ અર્થમાં વાપર્યું છે. ગુજરાતીમાં પણ એવીજ રચના છે. એથી ઉલટું કર્મણિ રચનામાં-'**माणवकेन पुस्तकं लिख्यते**', 'માણવક વડે પુસ્તક લખાય છે' એમાં '**लिख्यते**', 'લખાય છે' એ રૂપ કર્મનું અભિધાન કરે છે, કર્તાનું અભિધાન કરતુ નથી; માટે **माणवक** શબ્દ કર્તા છે તેને કર્તાની વિભક્તિ ત્રીજી લાગે છે; ને કર્મનું અભિધાન '**लिख्यते**', 'લખાય છે' એ રૂપોથી થય છે, મટે વિભક્તિના પ્રત્યયથી પુનઃ તેનું અભિધાન કરવાની જરૂર રહેતી નથી. આ કારણથી **पुस्तकम्** દ્વિતીયામાં નથી. '**अनभिहिते**' એવું પાણિનિનું અધિકારસૂત્ર છે, તેથી અનભિહિત કર્મનેજ દ્વિતીયા વિભક્તિ લાગે છે. અહિં કર્મ અભિહિત હોવાથી **पुस्तक** કર્મ છે તેને કર્મની વિભક્તિ વાપરવાની જરૂર નથી; કેમકે તેમ કરવાથી પુનરક્તિ થાય. એ ભ્રાન્જ પાણિનિએ ના કહી છે. **पुस्तक** કર્મ છે, તોપણ તેને કર્મના અર્થનું અભિધાન કરવાનું નથી, તે માત્ર પ્રાતિપદિકનાજ અર્થમાં રહે છે, એટલે નિર્દેશાર્થે પ્રથમા વિભક્તિમાં છે. ભાવે રચનામાં—'**गम्यते मया**' 'મારાથી જવાય છે'-ક્રિયાપદ ભાવનું અભિધાન કરે છે **गम्यते**-'જવાય છે' માં 'જવું' એનું અભિધાન થાય છે. એજ ભાવ છે. 'જવાનું કરાય છે'-એવો અર્થ છે. અહિં કર્તાનું અભિધાન ક્રિયાપદ કરતું નથી, માટે '**मया**'-'મારાથી'-એમાં કર્તાની વિભક્તિ આપી છે. આ પ્રમાણે કર્તરિ, કર્મણિ, અને ભાવે પ્રયોગમાં ક્રિયાપદનો પ્રયોગ '(વાક્યમાં વપરાવું તે) કર્તા, કર્મ, ને ભાવના અર્થમાં થાય છે એમ બરાબર સમજવાથી વાક્યરચના ને વિભક્તિના અર્થનું જ્ઞાન થાય છે, ને સંસ્કૃત ભાષામાં વાક્યરચના કેવી શાસ્ત્રીય છે, ને તે રચના ગુજરાતીમાં કેટલે અંશે રહી છે તેનો ખ્યાલ આવે છે ને ભાષા તરફ અભિરુચિ વધે છે. 'કેવળપ્રયોગી' અવ્યય એ શબ્દ ઘણો સારો છે, પણ એની પણ અન્વર્થતા થોડાજ સમજે છે; કેમકે તે કોઈ વ્યાકરણમાં ઘણું કરીને દર્શાવેલી નથી. 'અહો', 'અરે', 'ઓ',

છે. આ કારણથી **माणवकः पुस्तकं लिखति**-માણવક પુસ્તક લખે છે– એમાં '**माणवकः**' એ '**लिखति**' નો કર્તા છે તોપણ કર્તાની ત્રીજી વિભક્તિ તેમાં નથી કર્તાના અર્થનું ક્રિયાપદથીજ અભિધાન થાય છે, માટે '**माणवक**' શબ્દને ત્રીજી વિભક્તિ વાપરી કર્તાનો અર્થ કહેવાની જરૂર નથી. એમ કરવાથી પુનરુક્તિ દોષ થાય. માટે '**माणवक**' એમ પ્રથમામાંજ, નિર્દેશના અર્થમાં એટલે નામાર્થમાં–મૂળ પ્રાતિપદિકનાજ અર્થમાં વાપર્યું છે. ગુજરાતીમાં પણ એવીજ રચના છે. એથી ઉલટું કર્મણિ રચનામાં–'**माणवकेन पुस्तकं लिख्यते**', 'માણવક વડે પુસ્તક લખાય છે' એમાં '**लिख्यते**', 'લખાય છે' એ રૂપ કર્મનું અભિધાન કરે છે, કર્તાનું અભિધાન કરતું નથી; માટે **माणवक** શબ્દ કર્તા છે તેને કર્તાની વિભક્તિ ત્રીજી લાગે છે; ને કર્મનું અભિધાન '**लिख्यते**', 'લખાય છે' એ રૂપોથી થાય છે, માટે વિભક્તિના પ્રત્યયથી પુનઃ તેનું અભિધાન કરવાની જરૂર રહેતી નથી. આ કારણથી **पुस्तकम्** દ્વિતીયામાં નથી. '**अनभिहिते**' એવું પાણિનિનું અધિકારસૂત્ર છે, તેથી અનભિહિત કર્મનેજ દ્વિતીયા વિભક્તિ લાગે છે. અહિં કર્મ અભિહિત હોવાથી **पुस्तक** કર્મ છે તેને કર્મની વિભક્તિ વાપરવાની જરૂર નથી; કેમકે તેમ કરવાથી પુનરુક્તિ થાય. ન આવીજ પાણિનિએ ના કહી છે. **पुस्तक** કર્મ છે, તોપણ તેને કર્મના અર્થનું અભિધાન કરવાનું નથી, તે માત્ર પ્રાતિપદિકનાજ અર્થમાં રહે છે, એટલે નિર્દેશાર્થે પ્રથમા વિભક્તિમાં છે. ભાવે રચનામાં—'**गम्यते मया**' 'મારાથી જવાય છે'–ક્રિયાપદ ભાવનું અભિધાન કરે છે. **गम्यते**–'જવાય છે' માં 'જવું' એવું અભિધાન થાય છે. એજ ભાવ છે. 'જવાનું કરાય છે'–એવો અર્થ છે. અહિં કર્તાનું અભિધાન ક્રિયાપદ કરતું નથી, માટે '**मया**'–'મારાથી'–એમાં કર્તાની વિભક્તિ આપી છે. આ પ્રમાણે કર્તરિ, કર્મણિ, અને ભાવે પ્રયોગમાં ક્રિયાપદનો પ્રયોગ (વાક્યમાં વપરાવું તે) કર્તા, કર્મ, ને ભાવના અર્થમાં થાય છે એમ બરાબર સમજવાથી વાક્યરચના ને વિભક્તિના અર્થનું જ્ઞાન થાય છે, ને સંસ્કૃત ભાષામાં વાક્યરચના કેવી શાસ્ત્રીય છે, ને તે રચના ગુજરાતીમાં કેટલે અંશે રહી છે તેનો ખ્યાલ આવે છે ને ભાષા તરફ અભિરુચિ વધે છે. 'કેવળપ્રયોગી' અવ્યય એ શબ્દ ઘણો સારો છે, પણ એની પણ અન્વર્થતા થોડાજ સમજે છે; કેમકે તે કોઈ વ્યાકરણમાં ઘણું કરીને દર્શાવેલી નથી. 'અહો', 'અરે', 'ઓ',

પર મેં નજર કરી તો એક સ્થળે 'સ્પર્વ' ને અન્ય સ્થળે 'નયસમાસ' એવું માલમ પડ્યુ. વ્યાકરણ બનાવનારાઓને સસ્કૃતનું જ્ઞાન હોય નહિ તો પછી "પ્રયોગ"નો અર્થ કે વ્યાકરણમાં વપરાતી સજ્ઞાનો અર્થ શી રીતે સમજાવે કે શબ્દનાં શુદ્ધ સ્વરૂપ પણ ક્યાથી સાચવે? આ ઉપરથી સમજાશે કે શાસ્ત્રીય વ્યાકરણનો વિલબ થય તો હરકત નહિ; પરતુ શિષ્ટ વિદ્વાનને હાથે શુદ્ધ વ્યાકરણ રચાવાની પણ ઘણી જરૂર છે ને તે તરફ પણ કેટલાકનું લક્ષ જવુ જોઈએ

(અપૂર્ણ.)

વાચનમાળાના ખુલાસા.

(ચાલુ પૃષ્ઠ ૩૪૧ થી)

સત્ય—જેના શરીરમા 'સત્ય' વાસ કરે છે તેને હલકા અથવા ખોટા વિચારો નહિ સૂઝતા સાચા વિચારોજ સૂઝે છે તેનામા બુદ્ધિનો પ્રકાશ દિનદિન વિશેષ ને વિશેષ થતો જાય છે, અને તેનો હાથ 'કર્તાર' એટલે પરમેશ્વર પકડે છે, મતલબ કે તેને ઈશ્વરનો આશ્રય સિદ્ધ થાય છે. આવા કારણથી 'सत्यान्नास्ति परो धर्मः' એ સૂત્રમા સર્વ સદ્ગુણોનો સમાવેશ સત્યમાજ કરવામા આવે છે. ખરેખર, સત્ય કરતા બીજો મોટો ધર્મ છેજ નહિ

સત્યથી થતા લાભો ગણાવી હવે સત્યને અભાવે કેવી દશા થાય છે તે ઉપમા અલકાર વડે દર્શાવે છે. 'શર્વરી' એટલે 'રાત્રિ' જેમ 'શશી' અર્થાત્ ચદ્ર વિના શોભતી નથી, દીવા વિના જેમ ઘર શોભતુ નથી, તેમ સત્ય વગર મનુષ્યનો દેહ નકામો ભારરૂપ થઈ પડે છે.

દયા—જે પુરુષો જીવમાત્ર ઉપર દયા રાખે છે, તેનુ વર્તન કેવા પ્રકારનુ હોય છે તે હવે સ્પષ્ટ કરે છે. દયાળુ પુરૂષ દીન એટલે ગરીબ દુખી પુરુષના દુખનુ નિવારણ કરે છે, અને સર્વને સુખ થાય તેવા કાર્ય આદરે છે. દયા માત્ર દ્રવ્ય વડેજ થાય છે એમ નથી, પરતુ શરીર તથા વચન વડે પણ થઈ શકે છે. પોતાની શક્તિ પ્રમાણે એ ત્રણે વસ્તુ વડે

પર મેં નજર કરી તો એક સ્થળે 'રૂપર્ધ' ને અન્ય સ્થળે 'નયસમાસ' એવું માલમ પડ્યું. વ્યાકરણ બનાવનારાઓને સંસ્કૃતનું જ્ઞાન હોય નહિ તો પછી "પ્રયોગ"નો અર્થ કે વ્યાકરણમાં વપરાતી સંજ્ઞાનો અર્થ શી રીતે સમજાવે કે શબ્દનાં શુદ્ધ સ્વરૂપ પણ ક્યાંથી સાચવે ? આ ઉપરથી સમજાશે કે શાસ્ત્રીય વ્યાકરણનો વિલંબ થાય તો હરકત નહિ; પરંતુ શિષ્ટ વિદ્વાનને હાથે શુદ્ધ વ્યાકરણ રચાવાની પણ ઘણી જરૂર છે ને તે તરફ પણ કેટલાકનું લક્ષ જવું જોઈએ.

(અપૂર્ણ.)

વાચનમાળાના ખુલાસા.

(ચાલુ પૃષ્ઠ ૩૪૧ થી).

સત્ય—જેના શરીરમાં 'સત્ય' વાસ કરે છે તેને હલકા અથવા ખોટા વિચારો નહિ સૂઝતાં સાચા વિચારોજ સૂઝે છે. તેનામાં બુદ્ધિનો પ્રકાશ દિનદિન વિશેષ ને વિશેષ થતો જાય છે, અને તેનો હાથ 'કરતાર' એટલે પરમેશ્વર પકડે છે, મતલબ કે તેને ઈશ્વરનો આશ્રય સિદ્ધ થાય છે. આવા કારણથી '**सत्यान्नास्ति परो धर्मः**' એ સૂત્રમાં સર્વ સદ્‌ગુણોનો સમાવેશ સત્યમાંજ કરવામાં આવે છે. ખરેખર, સત્ય કરતાં બીજો મોટો ધર્મ છેજ નહિ.

સત્યથી થતા લાભો ગણાવી હવે સત્યને અભાવે કેવી દશા થાય છે તે ઉપમા અલંકાર વડે દર્શાવે છે. 'શર્વરી' એટલે 'રાત્રિ' જેમ 'શશી' અર્થાત્ ચંદ્ર વિના શોભતી નથી, દીવા વિના જેમ ઘર શોભતું નથી, તેમ સત્ય વગર મનુષ્યનો દેહ નકામો ભારરૂપ થઈ પડે છે.

દયા—જે પુરુષો જીવમાત્ર ઉપર દયા રાખે છે, તેનું વર્તન કેવા પ્રકારનું હોય છે તે હવે સ્પષ્ટ કરે છે. દયાળુ પુરુષ દીન એટલે ગરીબ દુઃખી પુરુષના દુઃખનું નિવારણ કરે છે, અને સર્વને સુખ થાય તેવાં કાર્ય આદરે છે. દયા માત્ર દ્રવ્ય વડેજ થાય છે એમ નથી, પરંતુ શરીર તથા વચન વડે પણ થઈ શકે છે. પોતાની શક્તિ પ્રમાણે એ ત્રણે વસ્તુ વડે

પણ થાય. છોટમ કવિ કહે છે કે એના અનેક પ્રકારના પાખંડથી કામ સુધરતુ નથી, મતલબ કે તેથી કંઈ ખરો લાભ થતો નથી. પચાગ્નિસેવનાદિ બાહ્ય ક્રિયાઓ પાખડ અર્થે નહિ, પણ ધર્મ સમજી કરવામા આવે, તોપણ વિશેષ કરીને અમુક પ્રકારની સ્વાર્થસિદ્ધિ એજ તેનુ ફળ વર્ણવેલુ હોય છે, તેથી કરીને એવા તપનો ઘણા તરફથી નિષેધ કરવાની જરૂર પડે છે. એવા તપથી શરીરને તો નુકસાન દેખીતુંજ છે. આ કવિતામા આપેલી વ્યાખ્યા પ્રમાણે તપ કરનારનુ શરીર કૃશ થતુ નથી, પરતુ ઉલટુ તે દૃઢ થવાનો સભવ છે શારીરિક, માનસિક વગેરે સર્વ પ્રકારના કષ્ટ સહન કરવામા આનદ માનનારનુ શરીર મજબૂત થાય એ સ્વાભાવિક છે. છોટમ કવિના અભિપ્રાય પ્રમાણે જે પોતાનુ તન દૃઢ કરે છે, ઇંદ્રિય, પ્રાણ, અને મન પોતાના વશમા રાખે છે, ચતુરાઈથી અને સુતપણાથી વર્તે છે, સુખ દુખ તથા હરખશોક સરખા સમજે છે, અને ધૈર્યમા તથા ધર્મમા અથવા ધીરજરૂપી ધર્મમા ખામી પડવા દેતા નથી એજ ખરા તપસ્વા છે, પરતુ એવા કોઈકજ હોય છે.

શૌચ—શરીરની શુદ્ધિ માટેની સ્નાનાદિ ક્રિયાઓને શૌચ કહે છે. છોટમ કવિ કહે છે કે શરીર શુદ્ધ કરવા માટે એ સઘળી ક્રિયાઓ કરવાની પ્રથમ આવશ્યક્તા છે. પરતુ એ શરીરવસ્ત્રાદિની સ્વચ્છતાથીજ સંતોષ પામવો નહિ જોઈએ એ બાહ્ય શુદ્ધિ કર્યા પછી મનનો મેલ પણ ધોવો જોઈએ, એટલે આતર શુદ્ધિ કરવી જોઈએ બાહ્ય શુદ્ધિ જેમ જળથી થાય છે, તેમ આતર શુદ્ધિ જ્ઞાનરૂપી નીર એટલે જળથી થાય છે. દૃઢ નિશ્ચયવાળા પુરુષને માટે જેવી સ્નાનસ્પર્શાસ્પર્શાદિ વિવેકની જરૂર છે, તેવીજ જ્ઞાન વડે અતકરણ શુદ્ધ કરવાની પણ જરૂર છે.

ઉપસહાર કરતા છોટમ કવિ કહે છે કે જે પુરુષ આવી રીતના ધર્મને હૃદયને વિષે ધારણ કરી તે પ્રમાણે વર્તા કરે છે, તેનેજ પવિત્ર મનુષ્ય ગણવો, આ જગતમાં તેનુંજ જીવન સાર્થક સમજવુ, અને તેનુજ ચરિત્ર એટલે આચરણ 'ચારુ' અર્થાત્ સુંદર અથવા વખાણવાલાયક સમજવું.

(અપૂર્ણ)

પણ થાય. છોટમ કવિ કહે છે કે એવા અનેક પ્રકારના પાખંડથી કામ સુધરતું નથી, મતલબ કે તેથી કંઈ ખરો લાભ થતો નથી. પંચાગ્નિસેવનાદિ બાહ્ય ક્રિયાઓ પાખંડ અર્થે નહિ, પણ ધર્મ સમજી કરવામાં આવે, તોપણ વિશેષ કરીને અમુક પ્રકારની સ્વાર્થસિદ્ધિ એજ તેનું ફળ વર્ણવેલું હોય છે, તેથી કરીને એવા તપનો ઘણા તરફથી નિષેધ કરવાની જરૂર પડે છે. એવા તપથી શરીરને તો નુકસાન દેખીતુંજ છે. આ કવિતામાં આપેલી વ્યાખ્યા પ્રમાણે તપ કરનારનું શરીર કૃશ થતું નથી, પરંતુ ઉલટું તે દઢ થવાનો સંભવ છે. શારીરિક, માનસિક વગેરે સર્વ પ્રકારનાં કષ્ટ સહન કરવામાં આનંદ માનનારનું શરીર મજબૂત થાય એ સ્વાભાવિક છે. છોટમ કવિના અભિપ્રાય પ્રમાણે જે પોતાનું તન દઢ કરે છે, ઇંદ્રિય, પ્રાણ, અને મન પોતાના વશમાં રાખે છે, ચતુરાઈથી અને સુતપણાથી વર્તે છે, સુખ-દુઃખ તથા હરખશોક સરખાં સમજે છે, અને ધૈર્યમાં તથા ધર્મમાં અથવા ધીરજરૂપી ધર્મમાં ખામી પડવા દેતા નથી એજ ખરા તપસ્વી છે, પરંતુ એવા કોઈકજ હોય છે.

શૌચ—શરીરની શુદ્ધિ માટેની સ્નાનાદિ ક્રિયાઓને શૌચ કહે છે. છોટમ કવિ કહે છે કે શરીર શુદ્ધ કરવા માટે એ સઘળી ક્રિયાઓ કરવાની પ્રથમ આવશ્યકતા છે. પરંતુ એ શરીરવસ્ત્રાદિની સ્વચ્છતાથીજ સંતોષ પામવો નહિ જોઈએ. એ બાહ્ય શુદ્ધિ કર્યા પછી મનનો મેલ પણ ધોવો જોઈએ, એટલે આંતર શુદ્ધિ કરવી જોઈએ. બાહ્ય શુદ્ધિ જેમ જળથી થાય છે, તેમ આંતર શુદ્ધિ જ્ઞાનરૂપી નીર એટલે જળથી થાય છે. દૃઢ નિશ્ચયવાળા પુરુષને માટે જેવી સ્નાનસ્પર્શાસ્પર્શાદિ વિવેકની જરૂર છે, તેવીજ જ્ઞાન વડે અંતઃકરણ શુદ્ધ કરવાની પણ જરૂર છે.

ઉપસંહાર કરતાં છોટમ કવિ કહે છે કે જે પુરુષ આવી રીતના ધર્મને હૃદયને વિષે ધારણ કરી તે પ્રમાણે વર્તન કરે છે, તેનેજ પવિત્ર મનુષ્ય ગણવો, આ જગતમાં તેનુંજ જીવન સાર્થક સમજવું, અને તેનુંજ ચરિત્ર એટલે આચરણ 'ચારુ' અર્થાત્ સુંદર અથવા વખાણવાલાયક સમજવું.

(અપૂર્ણ)

શકાય. તેમના સંબંધમાં જૂદીજૂદી કેટલીક હકીકત આગળનાં 'શાળાપત્રો'માં અપાઈ ગઈ છે. આ પ્રસંગે એ બંને પ્રાણીઓનો મુકાબલો કરવામાં ઉપયોગી થાય એવી કેટલીક સૂચનાઓ સંક્ષેપમાં કરવામાં આવે છે.

બિલાડી અને કુતરાંનો મુકાબલો.

૧. આકાર તથા કદ.

જુદી જુદી બિલાડીઓનો આકાર તથા કદ ઘણે ભાગે સરખાં હોય છે.

બિલાડી કરતાં કુતરાં ઘણાં મોટાં હોય છે. નાનું કુરકુરીઉં બિલાડી જેવડું હોય છે.

જુદાં જુદાં કુતરાંઓના આકાર તથા કદમાં ઘણો ફેર હોય છે.

સ્પૅનિઅલ નામનાં ઘણાં નાનાં અને ન્યુફાઉંડલૅંડ નામનાં કુતરાં ઘેટાં જેવડાં મોટાં હોય છે.

૨. શરીરનું ઢાંકણ.

બિલાડીને દિલે નરમ, ગીચોગીચ, અને સુંવાળાં જુદા જુદા રંગના રૂંવાં હોય છે.

કુતરાંને દિલે વાળ હોય છે. કોઈના સીધા, તો કોઈના ગુચ્છાવાળા, કોઈના રેશમ જેવા, કોઈના બરછટ એમ ઘણા પ્રકારના હોય છે.

૩. ચામડી.

ઘણી ઢીલી હોય છે.

ઘણી ઢીલી હોય છે.

૪. શરીર.

હલકું, લાંબું તથા વળે એવું હોય છે. બિલાડી વળીને છેક ગુંચળાં જેવી થઈ શકે છે.

લાંબું તથા વળે એવું હોય છે, પણ બિલાડી કરતાં ભારે તથા જરા ઓછું વળી શકે એવું હોય છે.

૫. માથું.

માથું ગોળ તથા નાકનો ભાગ ટુંકો હોય છે.

માથું ઘણે ભાગે લાંબું અને નાકનો ભાગ અણીદાર હોય છે. ગોળ મોઢાવાળાં કુતરાંના નાકની અણી પણ બિલાડી કરતાં વધારે હોય છે.

શકાય. તેમના સંબંધમાં છૂટીછૂટી કેટલીક હકીકત આગળનાં 'શાળાપત્ર'માં છપાઈ ગઈ છે. આ પ્રસંગે એ બંને પ્રાણીઓનો મુકાબલો કરવામાં ઉપયોગી થાય એવી કેટલીક સૂચનાઓ સંક્ષેપમાં કરવામાં આવે છે.

બિલાડી અને કુતરાંનો મુકાબલો.

૧. આકાર તથા કદ.

જુદી જુદી બિલાડીઓનો આકાર તથા કદ ઘણે ભાગે સરખાં હોય છે.

બિલાડી કરતાં કુતરાં ઘણાં મોટાં હોય છે. નાનું કુરકુરીઉં બિલાડી જેવડું હોય છે.

જુદાં જુદાં કુતરાંઓના આકાર તથા કદમાં ઘણો ફેર હોય છે.

સ્પૅનિઅલ નામનાં ઘણાં નાનાં અને ન્યુફાઉંડલૅંડ નામનાં કુતરાં ઘેટાં જેવડાં મોટાં હોય છે.

૨. શરીરનું ઢાંકણ.

બિલાડીને દિલે નરમ, ગીચોગીચ, અને સુંવાળાં જુદા જુદા રંગના રૂંવાં હોય છે.

કુતરાંને દિલે વાળ હોય છે. કોઈના સીધા, તો કોઈના ગુચ્છાવાળા, કોઈના રેશમ જેવા, કોઈના બરછટ એમ ઘણા પ્રકારના હોય છે.

૩. ચામડી.

ઘણી ઢીલી હોય છે.

ઘણી ઢીલી હોય છે.

૪. શરીર.

હલકું, લાંબું તથા વળે એવું હોય છે. બિલાડી વળીને છેક ગુંચળાં જેવી થઈ શકે છે.

લાંબું તથા વળે એવું હોય છે, પણ બિલાડી કરતાં ભારે તથા જરા ઓછું વળી શકે એવું હોય છે.

૫. માથું.

માથું ગોળ તથા નાકનો ભાગ ટુંકો હોય છે.

માથું ઘણે ભાગે લાંબું અને નાકનો ભાગ અણીદાર હોય છે. ગોળ મોંઢાવાળાં કુતરાંના નાકની અણી પણ બિલાડી કરતાં વધારે હોય છે.

છે, તથા હાડકાં પરનું માંસ ખોતરી શકે છે.

ને પરસેવાનાં ટીપાં પડે છે. શ્વાસ ભરાઈ જવાથી જીભ બહાર કાઢે છે એવું નથી; કુદરતે એ પ્રાણીને એવુંજ આરામનું સાધન બક્ષેલું છે. ઉનાળાના દિવસોમાં બપોરે તાપ વધારે હોવાથી ઘણો પરસેવો બહાર કાઢવા બધાં કુતરાં પોતાની જીભ બહાર રાખી હાંફીને પરસેવો કાઢે છે.

૧૧. પગ તથા પંઝા.

પગને તળીએ નરમ તથા માંસાળ ગાદી હોય છે. આંગળા પર ભાર રાખી મૂકી એડી ઊંચી ચાલે છે. આગલે પગે પાંચ અને પાછલે ચાર આંગળાં હોય છે. નહોર લાંબા, તીણા, વળેલા, અને ખેંચી લેવાય તથા લબાય એવા હોય છે; તે શિકાર વગેરે પકડવાના તથા ઝાડ વગેરે પર ચઢવાના કામમાં આવે છે.

પગે બિલાડી જેવી પણ જરા કઠણ ગાદી હોય છે. કુતરાં પણ એડી ઊંચી રાખી આંગળાં પર ચાલે છે. આગલે પગે પાંચ અને પાછલે પગે ચાર નહોરોને બદલે નખ હોય છે. નખ ટુંકા અને બુઠ્ઠા હોય છે, તેથી કુતરાં પકડવાનું કામ દાંત વતી કરે છે, અને ઝાડ વગેરે પર ચઢી શકતાં નથી.

૧૨. પૂંછડી.

લાંબી, પણ કુતરાંની માફક હમેશ વાંકી હોતી નથી. મૅંકસ જાતની બિલાડીને પૂંછડી હોતા નથી.

બધાં કુતરાંની પૂંછડી વાંકી અને છેડા આગળથી ઉપર તરફ વળેલી હોય છે. ખુશી, અથવા ભયની લાગણી પૂંછડી પરથી માલમ પડે છે. ખુશી થાય ત્યારે હલાવે છે, અને ભય સમયે એ પગ વચ્ચે ઘાલી દે છે.

૧૩. અવાજ.

મીઆંઉ મીઆંઉં કરે છે. કુતરાં કરતાં બિલાડીનો અવાજ મંદ અને તીણો હોય છે.

કુતરાં ભસે છે. જુદા જુદા અવાજ વડે ચેતવણી આપે છે, અથવા હર્ષશોક દર્શાવી આપે છે.

છે, તથા હાડકાં પરનું માંસ ખોતરી શકે છે.	ને પરસેવાનાં ટીપાં પડે છે. શ્વાસ ભરાઈ જવાથી જીભ બહાર કાઢે છે એવું નથી; કુદરતે એ પ્રાણીને એવુંજ આરામનું સાધન બક્ષેલું છે. ઉનાળાના દિવસોમાં બપોરે તાપ વધારે હોવાથી ઘણો પરસેવો બહાર કાઢવા બધાં કુતરાં પોતાની જીભ બહાર રાખી હાંફીને પરસેવો કાઢે છે.
૧૧. પગ તથા પંજા. પગને તળીએ નરમ તથા માંસાળ ગાદી હોય છે. આંગળા પર ભાર રાખી મૂકી એડી ઊંચી ચાલે છે. આગલે પગે પાંચ અને પાછલે ચાર **આંગળાં** હોય છે. નહોર લાંબા, તીણા, વળેલા, અને ખેંચી લેવાય તથા લંબાય એવા હોય છે; તે શિકાર વગેરે પકડવાના તથા ઝાડ વગેરે પર ચઢવાના કામમાં આવે છે.	પંગે બિલાડી જેવી પણ જરા કઠણ ગાદી હોય છે. કુતરાં પણ એડી ઊંચી રાખી આંગળાં પર ચાલે છે. આગલે પગે પાંચ અને પાછલે પગે ચાર નહોરોને બદલે નખ હોય છે. નખ ટુંકા અને બુઠ્ઠા હોય છે, તેથી કુતરાં પકડવાનું કામ દાંત વતી કરે છે, અને ઝાડ વગેરે પર ચઢી શકતાં નથી.
૧૨. પૂંછડી. લાંબી, પણ કુતરાંની માફક હમેશ વાંકી હોતી નથી. મૅંકસ જાતની બિલાડીને પૂંછડી હોતી નથી.	બધાં કુતરાંની પૂંછડી વાંકી અને છેડા આગળથી ઉપર તરફ વળેલી હોય છે. ખુશી, અથવા ભયની લાગણી પૂંછડી પરથી માલમ પડે છે. ખુશી થાય ત્યારે હલાવે છે, અને ભય સમયે એ પગ વચ્ચે ઘાલી દે છે.
૧૩. અવાજ. મીઆંઉ મીઆંઉ કરે છે. કુતરાં કરતાં બિલાડીનો અવાજ મંદ અને તીણો હોય છે.	કુતરાં ભસે છે. જુદા જુદા અવાજ વડે ચેતવણી આપે છે, અથવા હર્ષશોક દર્શાવી આપે છે.

રાત્રે અંધારામાં શિકાર માટે વિશેષ ફરે છે, કેમકે એની ચક્ષુરિંદ્રિય ઘણી તેજ હોય છે.

બિલાડી છાનામાના એકદમ ફ. ફંગ મારી પંઝા વતી શિકાર પકડે છે.

બિલાડી ચોરની માફક ચુપકીથી શિકાર પકડે છે. પગની ગાદીને લીધે ડબકારો બિલકુલ સંભળાતો નથી.

૧૯. સ્વભાવ તથા ખાસિયત.

બિલાડી બીકણ પણ ઘણી ગમ્મની હોય છે. તેને બચ્ચાં પર બહુ પ્યાર રહે છે. શરીર હમેશા સ્વચ્છ રાખે છે. બિલાડીને એકાંત ગમે છે, તેથી ઘરમાંનાં માણસ ચાલ્યાં જાય તોપણ તે ઘરમાંજ રહે છે. મનુષ્યને જેમ કુતરાં ચાહે છે તેમ તે ચાહતી નથી. એ તો ઘરને જ ચાહે છે.

બચ્ચાંને મોટાં થયાં પછી પાસે રાખતી નથી, પણ તે પહેલાં શિકાર પકડતાં શિખવે છે.

૨૦. ઉપયોગ.

વિશેષ કરીને ગેલ કરવા માટે પાળવામાં આવે છે. ઉંદરનો ત્રાસ ઓછો કરવાના એક સાધન તરીકે પણ બિલાડીનો ઉપયોગ થાય છે.

થવા પગલાં ઉપરથી શિકાર પકડે છે. કુતરાંની ઘ્રાણેંદ્રિય વધારે તેજ હોય છે. કેટલાંકની ચક્ષુરિંદ્રિય પણ તેવીજ હોય છે.

કુતરાં વાસથી અથવા દૃષ્ટિથી શિકાર શોધી કાઢે છે, અને દોડીને મોઢા વડે પકડી પાડે છે.

કુતરાં ઘોંઘાટ કરતાં શિકાર પકડે છે, અને દોડે છે ત્યારે પગનો ઢબકારો થાય છે.

કુતરાં બહાદુર, શાણાં, અને સાવધ, તેમજ સારી તપાસ રાખનાર અને નિમકહલાલ હોય છે; જલદીથી શીખી જાય છે, અને નજર અથવા શબ્દ સાથે હુકમ ઉઠાવી લે એવાં તાબેદાર હોય છે. શેઠ ચાલ્યા જાય તો ઘર છોડી શેઠની પાછળ ચાલ્યાં જાય છે. એમને ઘર પ્રિય હોતું નથી; મનુષ્ય પ્રિય હોય છે. ધણીના મરણથી કેટલાંક સુકાઈ ગયલાં ને કેટલાંક મરણ પામેલાં સંભળાયાં છે. એમની સહનશક્તિ પણ સારી હોય છે.

કુતરાં પોતાનાં બચ્ચાંને બિલાડી કરતાં લાંબો વખત પોતાની પાસે રાખે છે. ઘરની તથા માલમીલકતની ચોકી કરે છે, ઘેટાંની રખવાળી કરે છે, શિકાર શોધવામાં તથા પકડ-

રાત્રે અંધારામાં શિકાર માટે વિ-શેષ ફરે છે, કેમકે એની ચક્ષુરિંદ્રિય ઘણી તેજ હોય છે.

બિલાડી છાનામાના એકદમ ફ-લંગ મારી પંજા વતી શિકાર પકડે છે.

બિલાડી ચોરની માફક ચુપકાથી શિકાર પકડે છે. પગની ગાદીને લીધે ઠબકારો બિલકુલ સંભળાતો નથી.

થવા પગલાં ઉપરથી શિકાર પકડે છે. કુતરાંની ઘ્રાણેંદ્રિય વધારે તેજ હોય છે. કેટલાંકની ચક્ષુરિંદ્રિય પણ તેવીજ હોય છે.

કુતરાં વાસથી અથવા દૃષ્ટિથી શિ-કાર શોધી કાઢે છે, અને દોડીને મોઢા વડે પકડી પાડે છે.

કુતરાં ઘોંઘાટ કરતાં શિકાર પકડે છે, અને દોડે છે ત્યારે પગનો ઠબ-કારો થાય છે.

૧૯. સ્વભાવ તથા ખાસિયત.

બિલાડી બીકણ પણ ઘણી ગ-મ્મતી હોય છે. તેને બચ્ચાં પર બહુ પ્યાર રહે છે. શરીર હમેશા સ્વચ્છ રાખે છે. બિલાડીને એકાંત ગમે છે, તેથી ઘરમાંનાં માણસ ચાલ્યાં જાય તોપણ તે ઘરમાંજ રહે છે. મનુષ્યને જેમ કુતરાં ચાહે છે તેમ તે ચાહતી નથી. એ તો ઘરને જ ચા-હે છે.

બચ્ચાંને મોટાં થયાં પછી પાસે રાખતી નથી, પણ તે પહેલાં શિકાર પકડતાં શિખવે છે.

કુતરાં બહાદુર, શાણાં, અને સાવધ, તેમજ સારી તપાસ રાખનાર અને નિમકહલાલ હોય છે; જલદીથી શીખી જાય છે, અને નજર અથ-વા શબ્દ સાથે હુકમ ઉઠાવી લે એવાં તાબેદાર હોય છે. શેઠ ચાલ્યા જાય તો ઘર છોડી શેઠની પાછળ ચાલ્યાં જાય છે. એમને ઘર પ્રિય હોતું નથી; મનુષ્ય પ્રિય હોય છે. ધણીના મર-ણથી કેટલાંક સુકાઈ ગયલાં ને કેટ-લાંક મરણ પામેલાં સંભળાયાં છે. એમની સહનશક્તિ પણ સારી હોય છે.

૨૦. ઉપયોગ.

વિશેપ કરીને ગેલ કરવા માટે પાળવામાં આવે છે. ઉંદરનો ત્રાસ ઓછો કરવાના એક સાધન તરીકે પણ બિલાડીનો ઉપયોગ થાય છે.

કુતરાં પોતાનાં બચ્ચાંને બિલાડી કરતાં લાંબો વખત પોતાની પાસે રાખે છે. ઘરની તથા માલમીલકતની ચોકી કરે છે, ઘેટાંની રખવાળી કરે છે, શિકાર શોધવામાં તથા પકડ-

હું ઘણા જુદા અનુમાન ઉપરજ આવ્યો છું. જેની સાથે હું બહુ સહવાસમાં આવ્યો છું તે બિલાડીઓ કોઈ પણ કુતરાં જેટલીજ નરમ, તાબેદાર, અને ખુશમિજાજી માલમ પડી છે, અને તેઓએ એટલી બધી બુદ્ધિ બતાવી આપી છે, કે તેમની બરોબરી થોડાંજ કુતરાં કરી શકે અને તેમના કરતાં અધિકતા તો કોઈ પણ કુતરામાં નહિ હોય.'

महाराजा पांचमा ज्यॉर्ज अने वीजां युरोपी राज्यो.

બ્રિટિશ સામ્રાજ્યને યુરોપનાં બીજાં મોટાં રાજ્યગૃહો સાથે ઘણા નજીકના સંબંધો છે. સમ્રાટ્ પાંચમા જ્યૉર્જ મહારાજાને તેમના ભાગ્યશાળી પિતાજી તરફથી પુષ્કળ અમૂલ્ય દેણગી મળેલી છે. વળી જન્મ અને લગ્ન સંબંધથી તેઓ યુરોપના મહાન્ રાજ્યગૃહો સાથે નિકટના સંબંધમાં જોડાયા છે. આ સંબંધના પ્રભાવે સર્વત્ર શાન્તિનું રાજ્ય વ્યાપ્ત છે, એમ કહી શકાય.

સ્વર્ગસ્થ સપ્તમ એડવર્ડ મહારાજા યુરોપના કેટલાક રાજાના મામા થાય છે. ને તેથી સમ્રાટ્ પાંચમા જ્યૉર્જ તે મામાના દીકરા કહેવાય. સપ્તમ એડવર્ડ જર્મનિ, રશિઆ, સ્વીડન, ગ્રીસ, અને બેલજિયમના રાજાઓના મામા થાય. તે સિવાય સ્પેન, ડેન્માર્ક, નૉર્વે, અને પોર્ટુગાલના રાજાઓ સાથે પણ નજીકનો સંબંધ છે. વળી તુર્કસ્તાન અને સર્વિઆ બાદ કરતાં તેમની સગાઈનું લંબાણ છે.

સપ્તમ એડવર્ડ મહારાજાને 'શાન્તિદાતા' નું જે વિશેષણ પ્રાપ્ત થયું છે, તે અનેકધા યથાર્થજ છે. પ્રાચીન કાળમાં કોઈ રાજાનું મરણ એ લડાઈનું ચિહ્ન ગણાતું, પણ હમણાં જ્યારે કોઈ રાજા મરણ પામે છે, ત્યારે સર્વ રાજ્યગૃહોના આપ્ત વર્ગ શોકદર્શક વસ્ત્રો પરિધાન કરી, મરણક્રિયામાં ભાગ લે છે. થોડા વખત પર એવીજ ક્રિયાપ્રસંગે અનેક રાજા રજવાડાઓએ હાજરી આપી હતી. તે અપૂર્વ દેખાવ જોઈને પ્રેક્ષકવર્ગને આશ્ચર્યોદ્ભવ થયા વિના રહેજ નહિ. તે પરથી સાબીત થાય છે કે સપ્તમ એડવર્ડ મહારાજાનું માન અને વજન સર્વ રાષ્ટ્રાધિકારીએ માન્ય રાખે છે.

હું ઘણા જુદા અનુમાન ઉપરજ આવ્યો છું. જેની સાથે હું બહુ સહવાસમાં આવ્યો છું તે બિલાડીઓ કોઈ પણ કુતરાં જેટલીજ નરમ, તાબેદાર, અને ખુશમિજાજ માલમ પડી છે, અને તેઓએ એટલી બધી બુદ્ધિ બતાવી આપી છે, કે તેમની બરોબરી થોડાંજ કુતરાં કરી શકે અને તેમના કરતાં અધિકતા તો કોઈ પણ કુતરામાં નહિ હોય.'

મહારાજા પાંચમા જ્યૉર્જ અને બીજાં યુરોપી રાજ્યો.

બ્રિટિશ સામ્રાજ્યને યુરોપનાં બીજાં મોટાં રાજ્યગૃહો સાથે ઘણા નજીકના સંબંધો છે. સમ્રાટ્ પાંચમા જ્યૉર્જ મહારાજાને તેમના ભાગ્યશાળી પિતાજી તરફથી પુષ્કળ અમૂલ્ય દેણગી મળેલી છે. વળી જન્મ અને લગ્ન સંબંધથી તેઓ યુરોપના મહાન્ રાજ્યગૃહો સાથે નિકટના સંબંધમાં જોડાયા છે. આ સંબંધના પ્રભાવે સર્વત્ર શાન્તિનું રાજ્ય વ્યાપ્યું છે, એમ કહી શકાય.

સ્વર્ગસ્થ સપ્તમ એડવર્ડ મહારાજા યુરોપના કેટલાક રાજાના મામા થાય છે. ને તેથી સમ્રાટ્ પાંચમા જ્યૉર્જ તે મામાના દીકરા કહેવાય. સપ્તમ એડવર્ડ જર્મેનિ, રશિઆ, સ્વીડન, ગ્રીસ, અને બેલજિયમના રાજાઓના મામા થાય. તે સિવાય સ્પેન, ડેન્માર્ક, નૉર્વે, અને પોર્ટુગાલના રાજાઓ સાથે પણ નજીકનો સંબંધ છે. વળી તુર્કસ્તાન અને સર્વિઆ બાદ કરતાં તેમની સગાઈનું લંબાણ છે.

સપ્તમ એડવર્ડ મહારાજાને 'શાન્તિદાતા' નું જે વિશેષણ પ્રાપ્ત થયું છે, તે અનેકધા યથાર્થજ છે. પ્રાચીન કાળમાં કોઈ રાજાનું મરણ એ લડાઈનું ચિહ્ન ગણાતું, પણ હમણા જ્યારે કોઈ રાજા મરણ પામે છે, ત્યારે સર્વ રાજ્યગૃહોના આપ્ત વર્ગ શોકદર્શક વસ્ત્રો પરિધાન કરી, મરણક્રિયામાં ભાગ લે છે. થોડા વખત પર એવીજ ક્રિયાપ્રસંગે અનેક રાજા રજવાડાઓએ હાજરી આપી હતી. તે અપૂર્વ દેખાવ જોઈને પ્રેક્ષકવર્ગને આશ્ચર્યોદ્ભવ થયા વિના રહેજ નહિ. તે પરથી સાબીત થાય છે કે સપ્તમ એડવર્ડ મહારાજાનું માન અને વજન સર્વ રાષ્ટ્રાધિકારીએ માન્ય રાખે છે.

૧૩. રૂમાનિઆના ગાદીનશીન રાણી સાહેબ, (મહારાણી વિક્ટોરિઆના દ્વિતીય ચિરંજીવી 'ડ્યૂક ઑવ્ એડિન્બર્ગ' ની વડીલ દીકરી.)
૧૪. પ્રિન્સ કૅરોલ.
૧૫. પ્રિન્સ નિકોલસ.
૧૬. પ્રિન્સેસ એલિઝાબેથ.
૧૭. „ મેરિ.
૧૮. „ અલિયેના.
૧૯. પ્રિન્સેસ વિક્ટોરિઆ મેલિટા. ('ડ્યૂક ઑવ્ એડિન્બર્ગ'ની દ્વિતીય દીકરી.)
૨૦. „ મેરિ સીરલ લોવ્ના.
૨૧. „ અલેક્ઝાન્ડ્રા. ('ડ્યૂક ઑવ્ એડિન્બર્ગ'ની તૃતીય દીકરી.)
૨૨. પ્રિન્સ ગાટફ્રીડ.
૨૩. પ્રિન્સેસ મેરિ.
૨૪. „ અલેક્ઝાન્ડ્રા.
૨૫. „ ઈર્મા.
૨૬. પ્રિન્સેસ બિયાટ્રિસ. ('ડ્યૂક ઑવ્ એડિન્બર્ગ'ની નાની દીકરી.)
૨૭. ડ્યૂક ઑવ્ કૉનૉટ. (મહારાણી વિક્ટોરિઆના તૃતીય ચિરંજીવી.)
૨૮. પ્રિન્સ આર્થર.
૨૯. સ્વીડનના મહારાણી સાહેબ.
૩૦. પ્રિન્સ ગષ્ટાવ.
૩૧. „ ઑસ્કર.
૩૨. પ્રિન્સેસ ઈંગ્રીડ.
૩૩. „ પેટ્રિશિયા.
૩૪. ડ્યૂક ઑવ્ સેક્સકોબર્ગ ગોથા. (મહારાણી વિક્ટોરિઆના ચોથા ચિરંજીવી 'ડ્યૂક ઑવ આલ્બનિ' નો પુત્ર)
૩૫. પ્રિન્સ જોહાન.
૩૬. „ ડેટ્માર.
૩૭. પ્રિન્સેસ સિબેલી.
૩૮. પ્રિન્સેસ અલેક્ઝાન્ડર ઑવ ટેક. ('ડ્યૂક ઑવ્ આલ્બની'ની જ્યેષ્ઠ પુત્રી.)
૩૯. પ્રિન્સ રૂપર્ટ.

૧૩. રૂમાનિઆના ગાદીનશીન રાણી સાહેબ. (મહારાણી વિક્ટોરિઆના દ્વિતીય ચિરંજીવી 'ડ્યૂક ઑવ્ એડિન્બર્ગ' ની વડીલ દીકરી.)
૧૪. પ્રિન્સ કયારલ.
૧૫. પ્રિન્સ નિકોલસ.
૧૬. પ્રિન્સેસ એલિઝાબેથ.
૧૭. ,, મેરિ.
૧૮. ,, અલિયેના.
૧૯. પ્રિન્સેસ વિક્ટોરિઆ મેલિટા. ('ડ્યૂક ઑવ્ એડિન્બર્ગ'ની દ્વિતીય દીકરી.)
૨૦. ,, મેરિ સીરલ લોન્ના.
૨૧. ,, અલેક્ઝાન્ડ્રા. ('ડ્યૂક ઑવ્ એડિન્બર્ગ'ની તૃતીય દીકરી.)
૨૨. પ્રિન્સ ગાટફ્રીડ.
૨૩. પ્રિન્સેસ મેરિ.
૨૪. ,, અલેક્ઝાન્ડ્રા.
૨૫. ,, ઈર્મા.
૨૬. પ્રિન્સેસ બિયાટ્રિસ. ('ડ્યૂક ઑવ્ એડિન્બર્ગ'ની નાની દીકરી.)
૨૭. ડ્યૂક ઑવ્ કોનૉટ. (મહારાણી વિક્ટોરિઆના તૃતીય ચિરંજીવી.)
૨૮. પ્રિન્સ આર્થર.
૨૯. સ્વીડનના મહારાણી સાહેબ.
૩૦. પ્રિન્સ ગષ્ટાવ.
૩૧. ,, ઓસ્કર.
૩૨. પ્રિન્સેસ ઈંગ્રીડ.
૩૩. ,, પેટ્રિશિયા.
૩૪. ડ્યૂક ઑવ્ સેક્સકોબર્ગ ગોથા. (મહારાણી વિક્ટોરિઆના ચોથા ચિરંજીવી 'ડ્યૂક ઑવ આલબનિ' નો પુત્ર)
૩૫. પ્રિન્સ જોહાન.
૩૬. ,, ડેટમાર.
૩૭. પ્રિન્સેસ સિબેલી.
૩૮. પ્રિન્સેસ અલેક્ઝાન્ડર ઑવ્ ટેક. ('ડ્યૂક ઑવ્ આલબની'ની જ્યેષ્ઠ પુત્રી.)
૩૯. પ્રિન્સ રૂપર્ટ.

ગ્રીસ—સમ્રાટ્ પાંચમા જ્યૉર્જને ગ્રીસ સાથે પણ બે બાજુથી સંબંધ છે. (अ) ગ્રીસના રાજા સાહેબ પહેલા જ્યૉર્જ તે પાંચમા જ્યૉર્જ મહારાજાના મામા થાય છે; કારણ કે ગ્રીસની રાજમાતાના તે બંધુ છે.

(ब) વળી તે સિવાય ગ્રીસના રાજા સાહેબે મહારાણી વિક્ટોરિઆની વડીલ દીકરી ફ્રેડરિક ઑવ્ જર્મનિની દિકરી સાથે લગ્ન કર્યા છે.

પોર્ટુગલ—મહારાણી વિક્ટોરિઆ સાહેબના માતુશ્રી ડચેસ ઑવ્ કેન્ટની મારફત, પાંચમા જ્યૉર્જ મહારાજને પોર્ટુગલના રાજ્ય સાથે સંબંધ છે.

બેલજીયમ—મર્હૂમ બીજા લિયોપોલ્ડ જે બેલ્જીયમના રાજા સાહેબ હતા, તે મહારાણી વિક્ટોરિઆના ભાઈ (કાકાના દીકરા) થતા હતા.

જર્મનિ—જર્મનિનો કૈસર અને જ્યૉર્જ મહારાજા મામા ફોઈના દીકરા થાય.

સ્પેન—જ્યૉર્જ મહારાજા સાહેબની બેન પ્રિન્સેસ એના ઑવ્ બ્યાટનબર્ગના લગ્ન સ્પેનના રાજા ૧૩ મા અલ્ફાન્સો સાથે થયાં છે. એટલે તેઓ પણ સાળાબનેવી થયા.

આ પ્રમાણે સમ્રાટ્ પાંચમા જ્યૉર્જ મહારાજાને બીજાં રાજ્યો સાથે સંબંધ છે.

ચોહાણ શેઠ લાજરસ. ભાવનગર.

आबु पर्वत.

(ચાલુ પૃ૪ ૩૯૧ થી).

આબુની હવા વરસના મોટા ભાગમાં ઘણી અનુકૂળ અને આનંદદાયક હોય છે. કોઇ વાર ઉનાળામાં ખરા મધ્યાહ્નને ઉષ્ણુતામાપક યંત્રમાં પારો ૯૦ થી ૯૪ ડીગ્રી સુધી જાય છે. પંખાની ત્યાં જરૂર રહેતી નથી. રાતે અને સવારે તાજી, મંદ, અને શીતળ હવા હોય છે.

ચોમાસાની ઋતુમાં દેખાવ ઘણો ખુશનુમા હોય છે. પરંતુ ભીનાશ એટલી બધી હોય છે કે ઘરમાં સગડી રાખવાની જરૂર પડે છે. ઑક્ટોબર અને નવેંબરમાં યોગ્ય ઘરબાર અને લુગડાંલત્તાં વગરના દેશી લોકોમાં મલેરિઅલ તાવ આવે છે. વરસનો માત્ર તેટલોજ ભાગ ત્યાંના રહેવાસીઓની પ્રકૃતિને પ્રતિકૂળ અને અસુખાકારી ભરેલો થઈ પડે છે. છેલ્લાં બાર વર્ષની સરાસરી કાઢતાં આબુ ઉપર દર વરસે ૬૬. ૨૮ ઈંચ વરસાદ પડ્યો જણાય

ગ્રીસ—સમ્રાટ્ પાંચમા જ્યૉર્જને ગ્રીસ સાથે પણ બે બાજુથી સંબંધ છે. (અ) ગ્રીસના રાજા સાહેબ પહેલા જ્યૉર્જ તે પાંચમા જ્યૉર્જ મહારાજાના મામા થાય છે; કારણ કે ગ્રીસની રાજમાતાના તે બંધુ છે.

(વ) વળી તે સિવાય ગ્રીસના રાજા સાહેબે મહારાણી વિકટોરિઆની વડીલ દીકરી ફ્રેડરિક ઑવ્ જર્મનિની દિકરી સાથે લગ્ન કર્યા છે.

પોર્ટુગલ—મહારાણી વિકટોરિઆ સાહેબના માતુશ્રી ડચેસ ઑવ્ કેન્ટની મારફત, પાંચમા જ્યૉર્જ મહારાજને પોર્ટુગલના રાજ્ય સાથે સંબંધ છે.

બેલજીયમ—મર્હૂમ બીજા લિયોપોલ્ડ જે બેલજીયમના રાજા સાહેબ હતા, તે મહારાણી વિકટોરિઆના ભાઈ (કાકાના દીકરા) થતા હતા.

જર્મનિ—જર્મનિનો કૈસર અને જ્યૉર્જ મહારાજા મામા ફોઈના દીકરા થાય.

સ્પેન—જ્યૉર્જ મહારાજા સાહેબની બેન પ્રિન્સેસ એના ઑવ્ બ્યાટનબર્ગના લગ્ન સ્પેનના રાજા ૧૩ મા અલ્ફાન્સો સાથે થયાં છે. એટલે તેઓ પણ સાળાબનેવી થયા.

આ પ્રમાણે સમ્રાટ્ પાંચમા જ્યૉર્જ મહારાજાને બીજાં રાજ્યો સાથે સંબંધ છે.

ચોહાણ શેઠ લાજરસ, ભાવનગર.

આબુ પર્વત.

(ચાલુ પૃષ્ઠ ૩૯૧ થી).

આબુની હવા વરસના મોટા ભાગમાં ઘણી અનુકૂળ અને આનંદદાયક હોય છે. કોઇ વાર ઉનાળામાં ખરા મધ્યાહ્ને ઉષ્ણતામાપક યંત્રમાં પારો ૯૦ થી ૯૪ ડીગ્રી સુધી જાય છે. પંખાની ત્યાં જરૂર રહેતી નથી. રાતે અને સવારે તાજી, મંદ, અને શીતળ હવા હોય છે.

ચોમાસાની ઋતુમાં દેખાવ ઘણો ખુશનુમા હોય છે. પરંતુ ભીનાશ એટલી બધી હોય છે કે ઘરમાં સગડી રાખવાની જરૂર પડે છે. ઑક્ટોબર અને નવેંબરમાં યોગ્ય ઘરબાર અને લુગડાંલત્તાં વગરના દેશી લોકોમાં મલેરિઅલ તાવ આવે છે. વરસનો માત્ર તેટલોજ ભાગ ત્યાંના રહેવાસીઓની પ્રકૃતિને પ્રતિકૂળ અને અસુખાકારી ભરેલો થઈ પડે છે. છેલ્લાં બાર વર્ષની સરાસરી કાઢતાં આબુ ઉપર દર વરસે ૬૬. ૨૮ ઈંચ વરસાદ પડેલો જણાય

માન્ય કરવામા આવ્યુ હોય તેને હમેશ માટે નોધવાને હરકત નથી. એવી અરજીનો નિકાલ કરવાની વખતે સદરહુ ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન નીચેની બાબતો ઉપર, એટલે કે, એવી નિશાળ તે લત્તામા પડતી ખોટ પૂરી પાડે છે કે કેમ, તે નિશાળનુ શિક્ષકમડળ કાબેલ અને યોગ્ય છે કે કેમ, ફી બાદ કરતા તેનુ પોતનુ દ્રવ્યબળ કેટલે લગી તેનો જરૂરનો ખરચ* કરવાને પૂરતુ છે તે, લેવામા આવતી ફી [1] અને મફત ભણતા વિદ્યાર્થીઓનુ [2] સેંકડા પ્રમાણ વાસ્તવિક છે કે કેમ, અને એવી અરજી કબૂલ કરવા સારૂ સદરહુ ડિપાર્ટમેન્ટના હાથમા પૂરતાં નાણા છે કે કેમ એ બાબતો ઉપર વિચાર કરશે.

૩. નિશાળો નોધાવવા માટે સઘળી અરજીઓ સાથે અ પરિશિષ્ટના નમુના પ્રમાણેનુ એક પત્રક હોવુ જોઈએ. દરેક નિશાળ તરફથી એક સેક્રેટરિ અથવા સદરહુ ડિપાર્ટમેન્ટ સાથે કાગળપત્રનો વ્યવહાર ચલાવનાર કોઈ

---

* એડ્યુકેશન કમિશનના રિપોર્ટના ૪૧૭મે પાને લખેલી શરત ધ્યાનમા રાખવી જોઈએ —" મદદ તરીકે આપવાની ગ્રાંટની પદ્ધતિમા આ એક મહત્વની વાત છે કે મદદ લેના વિદ્યાલયના ખરચનો અમુક ભાગ તેના વ્યવસ્થાપકોએ પોતાના દ્રવ્યબળમાથી પૂરો પાડવો જોઈએ "

૧ ફીના સબધમા સદરહુ ડિપાર્ટમેન્ટે ઠરાવેલો સામાન્ય નિયમ એ છે કે મદદ લેતી અને માન્ય કરેલી મધ્યમ પ્રકારના શિક્ષણની નિશાળોમાં ફીનો દર તેજ જિલ્લા અથવા લત્તામાં આવેલી તેજ વર્ગની સરકારની, લોકલબોર્ડની તથા મ્યુનિસિપાલિટિની નિશાળોમાં જે દર હોય તેના કરતાં ઓછામા ઓછા બે તૃતીયાશ જેટલો હોવો જોઈએ, અને પ્રાથમિક શિક્ષણની નિશાળોમા ઓછામાં ઓછો અડધા જેટલો હોવો જોઈએ

૨ સદરહુ ઇન્સ્પેક્ટરની ખાસ મજુરી સિવાય, મધ્યમ પ્રકારના શિક્ષણની નિશાળોમાં મફત ભણતા વિદ્યાર્થીઓની એકદર સખ્યા હાજરીપત્રકમાની એકદર સખ્યાના સેંકડે પદર ટકા કરતાં વધારે હોવી ન જોઈએ, અને પ્રાથમિક શિક્ષણની નિશાળોમાં એવી સખ્યા સેંકડે વીસ ટકા કરતા વધારે હોવી ન જોઈએ.

માન્ય કરવામાં આવ્યું હોય તેને હમેશ માટે નોંધવાને હરકત નથી. એવી અરજીનો નિકાલ કરવાની વખતે સદરહુ ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન નીચેની બાબતો ઉપર, એટલે કે, એવી નિશાળ તે લત્તામાં પડતી ખોટ પૂરી પાડે છે કે કેમ, તે નિશાળનું શિક્ષકમંડળ કાબેલ અને યોગ્ય છે કે કેમ, ફી બાદ કરતાં તેનું પોતાનું દ્રવ્યબળ કેટલે લગી તેનો જરૂરનો ખરચ* કરવાને પૂરતું છે તે, લેવામાં આવતી ફી [1] અને મફત ભણતા વિદ્યાર્થીઓનું [2] સેંકડા પ્રમાણ વાસ્તવિક છે કે કેમ, અને એવી અરજી કબૂલ કરવા સારૂ સદરહુ ડિપાર્ટમેન્ટના હાથમાં પૂરતાં નાણાં છે કે કેમ એ બાબતો ઉપર વિચાર કરશે.

૩. નિશાળો નોંધાવવા માટે સઘળી અરજીઓ સાથે આ પરિશિષ્ટના નમુના પ્રમાણેનું એક પત્રક હોવું જોઈએ. દરેક નિશાળ તરફથી એક સેક્રેટરિ અથવા સદરહુ ડિપાર્ટમેન્ટ સાથે કાગળપત્રનો વ્યવહાર ચલાવનાર કોઈ

---

* એડ્યુકેશન કમિશનના રિપોર્ટના ૪૧૭મે પાને લખેલી શરત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ:—"મદદ તરીકે આપવાની ગ્રાંટની પદ્ધતિમાં આ એક મહત્ત્વની વાત છે કે મદદ લેના વિદ્યાલયના ખરચનો અમુક ભાગ તેના વ્યવસ્થાપકોએ પોતાના દ્રવ્યબળમાંથી પૂરો પાડવો જોઈએ."

૧ ફીના સંબંધમાં સદરહુ ડિપાર્ટમેન્ટે ઠરાવેલો સામાન્ય નિયમ એ છે કે મદદ લેતી અને માન્ય કરેલી મધ્યમ પ્રકારના શિક્ષણની નિશાળોમાં ફીનો દર તેજ જિલ્લા અથવા લત્તામાં આવેલી તેજ વર્ગની સરકારની, લોકલબોર્ડની તથા મ્યુનિસિપાલિટિની નિશાળોમાં જે દર હોય તેના કરતાં ઓછામાં ઓછા બે તૃતીયાંશ જેટલો હોવો જોઈએ, અને પ્રાથમિક શિક્ષણની નિશાળોમાં ઓછામાં ઓછો અડધા જેટલો હોવો જોઈએ.

૨ સદરહુ ઇન્સ્પેક્ટરની ખાસ મંજુરી સિવાય, મધ્યમ પ્રકારના શિક્ષણની નિશાળોમાં મફત ભણતા વિદ્યાર્થીઓની એકંદર સંખ્યા હાજરીપત્રકમાંની એકંદર સંખ્યાના સેંકડે પંદર ટકા કરતાં વધારે હોવી ન જોઈએ, અને પ્રાથમિક શિક્ષણની નિશાળોમાં એવી સંખ્યા સેંકડે વીસ ટકા કરતાં વધારે હોવી ન જોઈએ.

કે કેમ તથા હાજરી યોગ્ય રીતે ચાલુ રહી છે કે કેમ ?

(૨) નિશાળનું મકાન પૂરતી આરોગ્યવાળું છે કે કેમ, તેમાં અજવાળું સારૂં આવે છે કે કેમ, તેમાં હવા આવવાજવાનાં સાધનો છે કે કેમ, અને ત્યાં જતા વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ આપવા સારૂ તથા રમતગમત સારૂ પૂરતો વર્ગ, સરસામાન અને સાહિત્યો છે કે કેમ ?

(૩) વિદ્યાર્થીઓ દાખલ થાય તે વખતે તેમનાં નામ નોંધવાની, * અને તેમની હાજરી તથા ઉંમર નોંધવાની ગોઠવણ, નિશાળનો વહીવટ ચલાવવાની ગોઠવણ અને આવક તથા ખરચનો હિસાબ રાખવાની ગોઠવણ સારી રીતની છે કે કેમ ?

(૪) શિક્ષકમંડળ પૂરતું અને યોગ્ય લાયકાતવાળું છે કે કેમ ?

(૫) આપવામાં આવતી કેળવણીનું પ્રમાણ અને પ્રકાર યોગ્ય રીતનાં છે કે કેમ ?

(૬) વિદ્યાર્થીઓનો બંદોબસ્ત, તેમની ચાલચલગત, અને મુખ્યત્વે કરીને તેમની રીતભાત, હાજરીનું નિયમિતપણું તથા પરીક્ષા વખતે પ્રામાણિકપણું સંતોષકારક છે કેમ ?

(૭) નિશાળનું દફતર બરાબર રીતે રાખવામાં આવે છે કે કેમ, અને શિક્ષકોએ અથવા નિશાળના વ્યવસ્થાપકોએ આપેલાં સર્વ હકીકતપત્રકો તથા શિરસ્તા માફક આપેલા સઘળા દાખલા ભરોસો રાખવા લાયક છે કેમ ?

ઉપરની દરેક બાબતમાં નિશાળ કેવી છે તે પૂરેપૂરી તપાસ કરીને જેવી જોઈએ. કેળવણી કેવા પ્રકારની આપવામાં આવે છે તે જેવા સાર તપાસ કરનાર અમલદારે જે ધોરણ પ્રમાણે રજુ કરવામાં આવે તે ધોરણ મુજબ વર્ગોની પરીક્ષા લેવી. (જુઓ પરિશિષ્ટ क થી ह.)

ટીપ:—વધારેમાં વધારે કેટલી ગ્રાંટ મળશે તે ૫ મી કાનુનમાં ઠરાવેલું છે. ઉપર લખેલી બાબતોના સંબંધમાં ઇન્સ્પેક્ટરની પૂરેપૂરી ખાત્રી

---

* દરેક નિશાળે च પરિશિષ્ટમાં ઠરાવેલા નમુના પ્રમાણેનું એક છાપેલું રજિસ્ટર રાખવું જોઈએ અને પરિશિષ્ટ च च માં ઠરાવેલા નમુના પ્રમાણે છાપેલા પત્રકમાં હાજરી માંડવી જોઈએ.

કે કેમ તથા હાજરી યોગ્ય રીતે ચાલુ રહી છે કે કેમ ?

(૨) નિશાળનું મકાન પૂરતી આરોગ્યવાળું છે કે કેમ, તેમાં અજવાળું સારૂં આવે છે કે કેમ, તેમાં હવા આવવાજવાનાં સાધનો છે કે કેમ, અને ત્યાં જતા વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ આપવા સારૂ તથા રમતગમત સારૂ પૂરતો વર્ગ, સરસામાન અને સાહિત્યો છે કે કેમ ?

(૩) વિદ્યાર્થીઓ દાખલ થાય તે વખતે તેમનાં નામ નોંધવાની, * અને તેમની હાજરી તથા ઉંમર નોંધવાની ગોઠવણ, નિશાળનો વહીવટ ચલાવવાની ગોઠવણ અને આવક તથા ખરચનો હિસાબ રાખવાની ગોઠવણ સારી રીતની છે કે કેમ ?

(૪) શિક્ષકમંડળ પૂરતું અને યોગ્ય લાયકાતવાળું છે કે કેમ ?

(૫) આપવામાં આવતી કેળવણીનું પ્રમાણ અને પ્રકાર યોગ્ય રીતનાં છે કે કેમ ?

(૬) વિદ્યાર્થીઓનો બંદોબસ્ત, તેમની ચાલચલગત, અને મુખ્યત્વે કરીને તેમની રીતભાત, હાજરીનું નિયમિતપણું તથા પરીક્ષા વખતે પ્રામાણિકપણું સંતોષકારક છે કેમ ?

(૭) નિશાળનું દફતર બરાબર રીતે રાખવામાં આવે છે કે કેમ, અને શિક્ષકોએ અથવા નિશાળના વ્યવસ્થાપકોએ આપેલાં સર્વ હકીકતપત્રકો તથા શિરસ્તા માફક આપેલા સઘળા દાખલા ભરોસો રાખવા લાયક છે કેમ ?

ઉપરની દરેક બાબતમાં નિશાળ કેવી છે તે પૂરેપૂરી તપાસ કરીને જોવી જોઈએ. કેળવણી કેવા પ્રકારની આપવામાં આવે છે તે જોવા સારૂ તપાસ કરનાર અમલદારે જે ધોરણ પ્રમાણે રજુ કરવામાં આવે તે ધોરણ મુજબ વર્ગોની પરીક્ષા લેવી. (જુઓ પરિશિષ્ટ क થી ह.)

ટીપઃ—વધારેમાં વધારે કેટલી ગ્રાંટ મળશે તે ૫ મી કાનુનમાં ઠરાવેલું છે. ઉપર લખેલી બાબતોના સંબંધમાં ઇન્સ્પેક્ટરની પૂરેપૂરી ખાત્રી

---

* દરેક નિશાળે च પરિશિષ્ટમાં ઠરાવેલા નમુના પ્રમાણેનું એક છાપેલું રજિસ્ટર રાખવું જોઈએ અને પરિશિષ્ટ च च માં ઠરાવેલા નમુના પ્રમાણે છાપેલા પત્રકમાં હાજરી માંડવી જોઈએ.

૧૧ સદરહુ ડિપાર્ટમેન્ટે માન્ય રાખેલી સઘળી મદદ લેતી અથવા ન લેતી નિશાળોને વિદ્યાર્થીઓને નિશાળમા દાખલ કરવા બાબતની નીચેની કાનુનો પ્રમાણે ચાલવાની ફરજ પાડવામા આવશે, એટલે –

(૧) ડિરેક્ટરની સ્પષ્ટ લેખી પરવાનગી સિવાય, કોઈ પણ વિદ્યાર્થીને જે માન્ય ન ગખેલી નિશાળોનુ શિક્ષણ સરકારે વખતોવખત હાનિકારક ઠગવ્યુ હોય તેવી નિશાળોમાથી કોઈ પણ માન્ય રાખેલી નિશાળમા દાખલ કરવામા આવવો નહિ

(૨) જો કોઈ વિદ્યાર્થી જે નિશાળમા છેલ્લો ભણતો હશે તે નિશાળ છોડી જવાનો હેઠળ આપેલા નમુના પ્રમાણેનો દાખલો ન લાવે, તો તેને માન્ય ગખેલી કોઈ પણ નિશાળમાં દાખલ કરવો નહિ, અને એવા સવળા દાખલા નિશાળના દફતરમા ગખવા જોઈએ

નિશાળ છોડી જવાનો દાખલો. (લીવિંગ સર્ટિફિકેટ)

[ગ્રાન્ટ-ઇન્-એઈડ કોડના ૧ લા પ્રકરણની ૧૧ મી કાનુનની રૂઈએ ઠરાવેલો.]

વિદ્યાર્થીનો ગજિસ્ટર નમર

નિશાળનુ નામ–

વિદ્યાર્થીનું આખું નામ	જાત તથા નાત (તથા પેટા નાત)	જન્મભૂમિ	જન્મના ચોક્કસ તારીખ, માસ તથા વર્ષ	છેલ્લો જે નિશાળમા જતો હોય તે નિશાળ	દાખલ થયાની તારીખ	અભ્યાસ	ચાલચલગત.	નિશાળ છોડી જવાની તારીખ.	કયા ધોરણમા અભ્યાસ કરે છે ને ક્યારથી તે ધોરણમા છે	નિશાળ છોડી જવાનું કારણ.	શેરો
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨

દાખલો આપવામા આવે છે કે ઉપલી હકીકત નિશાળના ગજિસ્ટર પ્રમાણે છે.

તારીખ માહે સને ૧૯૧

વર્ગનો શિક્ષક.

૧૧. સદરહુ ડિપાર્ટમેન્ટે માન્ય રાખેલી સઘળી મદદ લેતી અથવા ન લેતી નિશાળોને વિદ્યાર્થીઓને નિશાળમાં દાખલ કરવા બાબતની નીચેની કાનુનો પ્રમાણે ચાલવાની ફરજ પાડવામાં આવશે, એટલે :–

(૧) ડિરેક્ટરની સ્પષ્ટ લેખી પરવાનગી સિવાય, કોઈ પણ વિદ્યાર્થીને જે માન્ય ન રાખેલી નિશાળોનું શિક્ષણ સરકારે વખતોવખત હાનિકારક ઠરાવ્યું હોય તેની નિશાળોમાંથી કોઈ પણ માન્ય રાખેલી નિશાળમાં દાખલ કરવામાં આવશે નહિ.

(૨) જો કોઈ વિદ્યાર્થી જે નિશાળમાં છેલ્લો ભણતો હશે તે નિશાળ છોડી જવાનો હેઠળ આપેલા નમુના પ્રમાણેનો દાખલો ન લાવે, તો તેને માન્ય રાખેલી કોઈ પણ નિશાળમાં દાખલ કરવો નહિ, અને એવા સઘળા દાખલા નિશાળના દફતરમાં રાખવા જોઈએ.

નિશાળ છોડી જવાનો દાખલો. (લીવિંગ સર્ટિફિકેટ)

[ગ્રાન્ટ–ઈન–એઈડ કોડના ૧ લા પ્રકરણની ૧૧ મી કાનુનની રૂએ ઠરાવેલો.]

વિદ્યાર્થીનો રજિસ્ટર નંબર

નિશાળનું નામ–

વિદ્યાર્થીનું આખું નામ.	જાત તથા નાત (તથા પેટા નાત.	જન્મભૂમિ.	જન્મની અંગ્રેજી તારીખ, માસ તથા વર્ષ.	છેલ્લો જે નિશાળમાં જતો હોય તે નિશાળ.	દાખલ થયાની તારીખ.	અભ્યાસ.	ચાલચલગત.	નિશાળ છોડી જવાની તારીખ.	ક્યા ધોરણમાં અભ્યાસ કરે છે અને ક્યારથી કરે છે.	નિશાળ છોડી જવાનું કારણ.	શેરો.
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨

દાખલો આપવામાં આવે છે કે ઉપલી હકીકત નિશાળના રજિસ્ટર પ્રમાણે છે.

તારીખ માહે સને ૧૯૧

વર્ગનો શિક્ષક.

ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રકશનની, અને સિંધમાં એડયુકેશનલ ઇન્સ્પે-
કટરની, સ્પષ્ટ મંજુરીથી કરવા દેવામાં આવશે

(') ઇન્સ્પેક્ટરની ખાસ મંજુરી સિવાય કોઈ પણ વિદ્યાર્થીને તેના
નિશાળ છોડી જવાના દાખલામાં તેને લાયક જણાવ્યો હોય તેના
કરતાં ચઢતા ધોરણમાં બેસાડવો નહિ.

૧૨. કોઈ પણ નિશાળમાં ચાર વર્ષની અંદરના કોઈ પણ છોકરાને
દાખલ કરવો નહિ, અને ૨૦ વર્ષની ઉપરના કોઈ પણ શખસને નિશાળે
જવાની ઉંમર લાયક ગણવો નહિ ઉંમર માટે ઠરાવેલી વધારેમાં વધારે
હદ ગ્રતિની નિશાળોને, ટ્રેનિંગ સ્કૂલોને અને નૉર્મલ વર્ગોને લાગુ
પડતી નથી

૧૩ હાજરી ગણવાના કારણમાં જે દિવસમાં ઓછામાં ઓછા ચાર
કલાક વ્યાવહારિક શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું હશે તે દિવસ હાજરીનો દિ
વસ છે એમ સમજવું પણ એવું ઠરાવ્યું છે કે અઠવાડીઆમાં એક વાર જે
દિવસે બે કલાકનું શિક્ષણ આપ્યું હશે તે દિવસ હાજરીના દિવસ તરીકે
ગણવામાં આવશે

૧૪ કોઈ પણ મંજુર ગણેલી નિશાળમાં, જે ધોરણ અથવા ધોરણો
શિખવવાની નિશાળ તરીકે તે નોંધાયેલી હોય, તે ધોરણ અથવા ધોરણોથી
ઉપલુ ધોરણ અથવા ધોરણો શિખવવા નહિ, તેમજ સરકારે મંજુર કરી ન
હોય એવી ચોપડીઓ, નકશા વગેરેનો ઉપયોગ કરવો નહિ

૧૫. દરેક માન્ય ગણેલી નિશાળના વ્યવસ્થાપકોએ સરકારના એડયુ-
કેશનલ ડિપાર્ટમેંટના ઠરાવ નંબર ૨૩૯૫ તારીખ ૩ જી સપ્ટેંબર ૧૯૦૮
માં ઠરાવેલા બંદોબસ્તના નિયમો અમલમાં આણવા જોઈએ વર્ગમાં શિક્ષકે
બરોબર નિયમિતતા તથા સંપૂર્ણ તાબેદારી પળાવવી જોઈએ, નિશાળની
બહાર વાલાખરેની વર્તણુંક જો જોવામાં આવે કે જણાવવામાં આવે તો તેને
માટે શિક્ષા કરવી જોઈએ બોલવા ચાલવામાં સભ્યતા અને વિનય વાપરવાનું
તેમજ કપડાં તથા શરીર સ્વચ્છ રાખવાનું વિદ્યાર્થીઓના મગજમાં ઠસા-
વવું જોઈએ સરકારે નામંજૂર કરેલાં વર્તમાનપત્રો નિશાળમાં અથવા હૉ-
સ્ટેલોમાં (છાત્રાલયમાં) લાવવા દેવાં નહિ અથવા વિદ્યાર્થીઓને તે મગા
વવા દેવા નહિ, અને નિશાળના કોઈ પણ છોકરાને કોઈ પણ જાહેરસભા
ભરવામાં કે ચલાવવામાં ભાગ લેવા દેવો નહિ અથવા તેમાં હાજરી આપવા

ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનની, અને સિંધમાં એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરની, સ્પષ્ટ મંજુરીથી કરવા દેવામાં આવશે.

(૬) ઇન્સ્પેક્ટરની ખાસ મંજૂરી સિવાય કોઈ પણ વિદ્યાર્થીને તેના નિશાળ છોડી જવાના દાખલામાં તેને લાયક જણાવ્યો હોય તેના કરતાં ચઢતા ધોરણમાં બેસાડવો નહિ.

૧૨. કોઈ પણ નિશાળમાં ચાર વર્ષની અંદરનાં કોઈ પણ છોકરાંને દાખલ કરવાં નહિ, અને ૨૦ વર્ષની ઉપરના કોઈ પણ શખસને નિશાળે જવાની ઉમર લાયક ગણવો નહિ. ઉમર માટે ઠરાવેલી વધારેમાં વધારે હદ રાત્રિની નિશાળોને, ટેક્નિકલ સ્કૂલોને અને નૉર્મલ વર્ગોને લાગુ પડતી નથી.

૧૩. હાજરી ગણવાના કારણસર જે દિવસમાં ઓછામાં ઓછા ચાર કલાક વ્યાવહારિક શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું હશે તે દિવસ હાજરીનો દિવસ છે એમ સમજવું પણ એવું ઠરાવ્યું છે કે અઠવાડીઆમાં એક વાર જે દિવસે બે કલાકનું શિક્ષણ આપ્યું હશે તે દિવસ હાજરીના દિવસ તરીકે ગણવામાં આવશે

૧૪. કોઈ પણ માન્ય રાખેલી નિશાળમાં, જે ધોરણ અથવા ધોરણો શિખવનારી નિશાળ તરીકે તે નોંધાવી હોય, તે ધોરણ અથવા ધોરણોથી ઉપલું ધોરણ અથવા ધોરણો શિખવવાં નહિ, તેમજ સરકારે મંજૂર કરી ન હોય એવી ચોપડીઓ, નકશા વગેરેનો ઉપયોગ કરવો નહિ.

૧૫. દરેક માન્ય રાખેલી નિશાળના વ્યવસ્થાપકોએ, સરકારના એડ્યુકેશનલ ડિપાર્ટમેંટના ઠરાવ નંબર ૨૩૯૫ તારીખ ૩૦ મી સપ્ટેંબર ૧૯૦૮ માં ઠરાવેલા બંદોબસ્તના નિયમો અમલમાં આણવા જોઈએ. વર્ગમાં શિક્ષકે બરોબર નિયમિતના તથા સંપૂર્ણ 'તાબેદારી પળાવવી' જોઈએ; નિશાળની બહાર વાંધાભરેલી વર્તણુક જો જોવામાં આવે કે જણાવવામાં આવે તો તેને માટે શિક્ષા કરવી જોઈએ; બોલવા ચાલવામાં સભ્યતા અને વિનય વાપરવાનું તેમજ કપડાં તથા શરીર સ્વચ્છ રાખવાનું વિદ્યાર્થીઓના મગજમાં ઠસાવવું જાઈએ; સરકારે નામંજૂર કરેલાં વર્તમાનપત્રો નિશાળમાં અથવા હોસ્ટેલોમાં (છાત્રાલયમાં) લાવવા દેવાં નહિ, અથવા વિદ્યાર્થીઓને તે મંગાવવા દેવાં નહિ; અને નિશાળના કોઈ પણ છોકરાને કોઈ પણ જાહેરસભા ભરવામાં કે ચલાવવામાં ભાગ લેવા દેવો નહિ અથવા તેમાં હાજરી આપવા

કરેલી અરજીઓનો નિકાલ તેમના સ્વરૂપ પ્રમાણે, અને સદરહુ ડિપાર્ટમેન્ટના હાથમાં ફંડ હોય તે પ્રમાણે કરવામાં આવશે. આવી ગ્રાંટ કોઈ પણ બાબતમાં કુલ ખરચ કરવાનો હોય તેના એક-તૃતીયાંશ કરતાં વધારે આપવામાં આવશે નહિ, અને સદરહુ ડિપાર્ટમેન્ટ જે શરતો ઠરાવે તેમને અનુસરીને આપવામાં આવશે. ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનને, પોતાના હાથમાં પૈસા હોય તે પ્રમાણમાં આ કાનુન પ્રમાણે, વધારેમાં વધારે ૧,૦૦૦ રૂપીઆ સુધીની ગ્રાંટ મંજુર કરવાનો અધિકાર છે.

૧૯. ડ્રૉઈંગ માટે આઠ્ઠ પરિશિષ્ટમાં છાપેલી કાનુનો પ્રમાણે ખાસ ગ્રાંટ આપવામાં આવશે.

પ્રકરણ ૨.

યુરોપીઅન, અંગ્રેજી શિખવનારી, અંગ્રેજી તથા ગુજરાતી શિખવનારી તથા પ્રાથમિક શિક્ષણ આપનારી નિશાળોને મદદ તરીકે આપવાની ગ્રાંટ.

૨૦. જે નિશાળમાં ઓછામાં ઓછા ચાર-પચમાંશ વિદ્યાર્થીઓ યુરોપીઅન અથવા ઇન્ડો-યુરોપીઅન ઓલાદના હોય તેને યુરોપીઅન નિશાળ સમજવી. આ નિશાળોને યુરોપીઅન નિશાળો માટેના ખાસ કોડના ઠરાવો મુજબ મદદ આપવામાં આવશે

૨૧. જે નિશાળમાં યુરોપીઅન ઓલાદના વિદ્યાર્થીઓ એટલા પ્રમાણમાં ન હોય કે જેથી તે નિશાળ યુરોપીઅન નિશાળ બની શકે અને જેમાં ક પરિશિષ્ટમાં ઠરાવેલાં ધોરણો શિખવવામાં આવતાં હોય તેને અંગ્રેજી શિખવનારી નિશાળ સમજવી. (ધોરણ ૧ થી ૪ પ્રાથમિક શિક્ષણનાં છે, ૫ તથા ૬ મધ્યમ પ્રકારના શિક્ષણનાં છે, અને ૭ થી ૯ ઊંચા પ્રકારના શિક્ષણનાં છે.)

ગોઆનીસ તથા ઇસ્ટ ઇન્ડિયનોના છોકરાઓ માટેની નિશાળોમાં ઠરાવેલાં ધોરણો શિખવવામાં આવે તો તેઓ અંગ્રેજી શિખવનારી નિશાળો તરીકે નોંધવામાં આવશે.

૨૨. અંગ્રેજી શિખવનારી નિશાળોની ફીનો ઓછામાં ઓછો દર, ઇન્સ્પેક્ટરના રિપોર્ટ ઉપરથી અને દરેક લત્તાની સ્થિતિ યોગ્ય રીતે ધ્યાનમાં લઈને ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શને ઠરાવવો.

કરેલી અરજીઓનો નિકાલ તેમના સ્વરૂપ પ્રમાણે, અને સદરહુ ડિપાર્ટમેન્ટના હાથમાં ફંડ હોય તે પ્રમાણે કરવામાં આવશે. આવી ગ્રાંટ કોઈ પણ બાબતમાં કુલ ખરચ કરવાનો હોય તેના એક–તૃતીયાંશ કરતાં વધારે આપવામાં આવશે નહિ, અને સદરહુ ડિપાર્ટમેન્ટ જે શરતો ઠરાવે તેમને અનુસરીને આપવામાં આવશે. ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનને, પોતાના હાથમાં પૈસા હોય તે પ્રમાણમાં આ કાનુન પ્રમાણે, વધારેમાં વધારે ૧,૦૦૦ રૂપીઆ સુધીની ગ્રાંટ મંજુર કરવાનો અધિકાર છે.

૧૯. ડ્રૉઇંગ માટે આઇ પરિશિષ્ટમાં છાપેલી કાનુનો પ્રમાણે ખાસ ગ્રાંટ આપવામાં આવશે.

પ્રકરણ ૨.

યુરોપીઅન, અંગ્રેજી શિખવનારી, અંગ્રેજી તથા ગુજરાતી શિખવનારી તથા પ્રાથમિક શિક્ષણ આપનારી નિશાળોને મદદ તરીકે આપવાની ગ્રાંટ.

૨૦. જે નિશાળમાં ઓછામાં ઓછા ચાર–પંચમાંશ વિદ્યાર્થીઓ યુરોપીઅન અથવા ઇન્ડો–યુરોપીઅન ઓલાદના હોય તેને યુરોપીઅન નિશાળ સમજવી. આ નિશાળોને યુરોપીઅન નિશાળો માટેના ખાસ કોડના ઠરાવો મુજબ મદદ આપવામાં આવશે.

૨૧. જે નિશાળમાં યુરોપીઅન ઓલાદના વિદ્યાર્થીઓ એટલા પ્રમાણમાં ન હોય કે જેથી તે નિશાળ યુરોપીઅન નિશાળ બની શકે અને જેમાં ક્ષ પરિશિષ્ટમાં ઠરાવેલાં ધોરણો શિખવવામાં આવતાં હોય તેને અંગ્રેજી શિખવનારી નિશાળ સમજવી. (ધોરણ ૧ થી ૪ પ્રાથમિક શિક્ષણનાં છે, ૫ તથા ૬ મધ્યમ પ્રકારના શિક્ષણનાં છે, અને ૭ થી ૯ ઊંચા પ્રકારના શિક્ષણનાં છે.)

ગોઆનીસ તથા ઇસ્ટ ઇન્ડિયનોના છોકરાઓ માટેની નિશાળોમાં ઠરાવેલાં ધોરણો શિખવવામાં આવે તો તેઓ અંગ્રેજી શિખવનારી નિશાળો તરીકે નોંધવામાં આવશે.

૨૨. અંગ્રેજી શિખવનારી નિશાળોની ફીનો ઓછામાં ઓછો દર, ઇન્સ્પેક્ટરના રિપોર્ટ ઉપરથી અને દરેક લત્તાની સ્થિતિ યોગ્ય રીતે ધ્યાનમાં લઈને ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્ટશને ઠરાવવો.

(૧) તેમાં આખા વર્ષમાં ઓછામાં ઓછા દસ વિદ્યાર્થીઓની સરાસરી હાજરી હોવી જોઈએ;

(૨) તેણે ઠરાવવામાં આવેલા નમુના પ્રમાણે હાજરીપત્રક રાખવું જોઈએ, અને સદરહુ ડિપાર્ટમેન્ટ મંગાવે એવાં સાદાં પત્રકો રજુ કરવાં જોઈએ;

(૩) તેણે અઠવાડીઆમાં પાંચ દિવસ દરરોજ ઓછામાં ઓછા બે કલાક શિક્ષણ આપવું જોઈએ (તહેવાર બાદ કરવા);

(૪) તેણે સદરહુ ડિપાર્ટમેન્ટ તરફથી વાર્ષિક તપાસ થવાનું કબૂલ કરવું જોઈએ;

(૫) તેણે જે વિદ્યાર્થી દિવસની નિશાળમાં જતો હોય તેને દાખલ કરવો જોઈએ નહિ.

૩૬. જે નોંધાયલી રાત્રિની નિશાળમાં યોગ્ય રીતે શિખવવામાં આવતું હોય અને જેનો રિપોર્ટ સારો થાય તેને દર વર્ષે ૧૦૦ રૂપીઆથી વધારે ન હોય તેટલી ગ્રાંટ મળશે, અને તે ગ્રાંટ દરરોજના સરાસરી હાજરીવાળા પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી માટે રૂ. ૨ લેખે અડસટ્ટે ગણવામાં આવશે. મીલો તથા કારખાનાંને લગતી તથા ૫૦ કરતાં વધારે વિદ્યાર્થીઓની સરાસરી હાજરીવાળી રાત્રિની મોટી નિશાળોની બાબતમાં વત્તામાં વત્તા ૧૫૦ રૂપીઆ સુધીની ગ્રાંટ આપવાનો અધિકાર છે.

૩૭. જે હાજરી યોગ્ય રીતે નોંધાવવામાં આવી હશે તો દર મહીને વળી એક રૂપીઆ સુધીની ખાસ ગ્રાંટ આપવાનો ઇન્સ્પેક્ટરને અધિકાર છે.

૩૮. જે અગાડી વધેલી રાત્રિની નિશાળોની બાબતમાં ર ૭ કાનુનની શરતોનો અમલ થતો હશે તેને તેની વિશેષ સ્થિતિ જોઈને મદદ આપવામાં આવશે.

પ્રકરણ ૫.

ઔદ્યોગિક નિશાળોને મદદ તરીકે આપવાની ગ્રાંટ.

૩૯. ઔદ્યોગિક છોકરાઓ અથવા છોકરીઓની નિશાળો માટે ખાસ ગ્રાંટ લેવાની અરજી નીચે લખેલી શરતોએ કબૂલ રાખવામાં આવશેઃ—

(૧) તેમાં આખા વર્ષમાં ઓછામાં ઓછા દસ વિદ્યાર્થીઓની સરાસરી હાજરી હોવી જોઈએ;

(૨) તેણે ઠરાવવામાં આવેલા નમુના પ્રમાણે હાજરીપત્રક રાખવું જોઈએ, અને સદરહુ ડિપાર્ટમેન્ટ મંગાવે એવાં સાદાં પત્રકો રજુ કરવાં જોઈએ;

(૩) તેણે અઠવાડીઆમાં પાંચ દિવસ દરરોજ ઓછામાં ઓછા બે કલાક શિક્ષણ આપવું જોઈએ (તહેવાર બાદ કરવા);

(૪) તેણે સદરહુ ડિપાર્ટમેન્ટ તરફથી વાર્ષિક તપાસ થવાનું કબૂલ કરવું જોઈએ;

(૫) તેણે જે વિદ્યાર્થી દિવસની નિશાળમાં જતો હોય તેને દાખલ કરવો જોઈએ નહિ.

૩૬. જે નોંધાયલી રાત્રિની નિશાળમાં યોગ્ય રીતે શિખવવામાં આવતું હોય અને જેનો રિપોર્ટ સારો થાય તેને દર વર્ષે ૧૦૦ રૂપીઆથી વધારે ન હોય તેટલી ગ્રાંટ મળશે, અને તે ગ્રાંટ દરરોજના સરાસરી હાજરીવાળા પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી માટે રૂ. ૨ લેખે અડસટ્ટે ગણવામાં આવશે. મીલો તથા કારખાનાંને લગતી તથા ૫૦ કરતાં વધારે વિદ્યાર્થીઓની સરાસરી હાજરીવાળી રાત્રિની મોટી નિશાળોની બાબતમાં વત્તામાં વત્તા ૧૫૦ રૂપીઆ સુધીની ગ્રાંટ આપવાનો અધિકાર છે.

૩૭. જો હાજરી યોગ્ય રીતે નોંધાવવામાં આવી હશે તો દર મહીને વળી એક રૂપીઆ સુધીની ખાસ ગ્રાંટ આપવાનો ઇન્સ્પેક્ટરને અધિકાર છે.

૩૮. જે અગાડી વધેલી રાત્રિની નિશાળોની બાબતમાં ૨ ૭ કાનુનની શરતોનો અમલ થતો હશે તેને તેની વિશેષ સ્થિતિ જોઈને મદદ આપવામાં આવશે.

પ્રકરણ ૫.

ઔદ્યોગિક નિશાળોને મદદ તરીકે આપવાની ગ્રાંટ.

૩૯. ઔદ્યોગિક છોકરાઓ અથવા છોકરીઓની નિશાળો માટે ખાસ ગ્રાંટ લેવાની અરજી નીચે લખેલી શરતોએ કબૂલ રાખવામાં આવશેઃ—

નિશાળ એરી નૉર્મલ સ્કૂલમાં હોવી જોઈએ, અને તેમાં વિદ્યાર્થીઓએ શિખવવાની રીતનો અનુભવ લેવો જોઈએ.

ટીપ.—જે વિદ્યાર્થીઓ પાછલા વર્ષમા પોતાના છેવટના અભ્યાસક્રમમા પસાર થયા હોય તેમાનો વાજબી ભાગ શિખવવાના કામમા ખરેખર રોકાયનો છે એવી, તપાસણી અથવા પરીક્ષા વખતે વ્યવસ્થાપકો તપાસ કરનાર અમલદારની ખાત્રી કરી આપશે એવી આશા રાખવામા આવે છે.

૪૨. નૉર્મલ સ્કૂલ જે લત્તામા સ્થાપવામા આવી હશે તે લત્તાની શિક્ષણ સબધી હાજતો વિષે યોગ્ય વિચાર કર્યા પછી તેને, ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રકશનની મરજી પ્રમાણે, મદદ આપવા માટે (યાદીમા) દાખલ કરવામા આવશે

૪૩ જો નૉર્મલ સ્કૂલમા ઓછામા ઓછા ૨૦ છોકરા અથવા ૧૦ છોકરીઓ, જે અભ્યાસક્રમ ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રકશને મજૂર કરેલો હશે, અને જેની અદર શિખવવા સબધી તથા નિશાળની વ્યવસ્થા સબધી વિષયોનો સમાસ થવોજ જોઈએ, તે અભ્યાસક્રમ બરાબર શીખે રાખવાનાં નહિ હશે, તો તે સ્કૂલનુ નામ ગ્રાંટ માટે નોધવામા આવશે નહિ. ખાસ પ્રસગે, ઓછામા ઓછી હાજરી કેટલી જોઈએ તે બાબતની શરતમા કેટલીક છૂટ મૂકી શકાશે

૪૪. નૉર્મલ સ્કૂલને મદદ તરીકે આપવાની ગ્રાંટની રકમ, તથા તે જે શરતોએ આપવાની તે શરતો, દરેક પ્રસગે વ્યવસ્થાપકો તથા સદરહુ ડિપાર્ટમેન્ટ વચ્ચે કરાર કરીને નક્કી કરવામા આવશે

પ્રકરણ ૭.

ખાસ નિશાળોને મદદ તરીકે આપવાની ગ્રાંટ.

૪૫. વેપાર ધંધો શિખવનારી નિશાળો, સસ્કૃત શિખવનારી નિશાળો, અને હુન્નરશાળાઓ તથા ઉપલા સદર હેઠળ આવતી ન હોય એવી બીજી નિશાળોને ખાસ નિશાળો ગણવી.

૪૬. મદદ તરીકે આપવાની ગ્રાંટ માટેની અરજીઓ મદરસ નિશાળો તરફથી લેવામા આવશે, અને દરેક નિશાળ બાબત તજવીજ તેના

નિશાળ એવી નૉર્મલ સ્કૂલમાં હોવી જોઈએ, અને તેમાં વિદ્યાર્થીઓએ શિખવવાની રીતનો અનુભવ લેવો જોઈએ.

ટીપ.—જે વિદ્યાર્થીઓ પાછલા વર્ષમાં પોતાના છેવટના અભ્યાસક્રમમાં પસાર થયા હોય તેમાંનો વાજબી ભ.ગ શિખવવાનાં કામમાં ખરેખર રોકાયલો છે એવી, તપાસણી અથવા પરીક્ષા વખતે વ્યવસ્થાપકો તપાસ કરનાર અમલદારની ખાત્રી કરી આપશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

૪૨. નૉર્મલ સ્કૂલ જે લત્તામાં સ્થાપવામાં આવી હશે તે લત્તાની શિક્ષણ સંબંધી હાજતો વિષે યોગ્ય વિચાર કર્યા પછી તેને, ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રકશનની મરજી પ્રમાણે, મદદ આપવા માટે (યાદીમાં) દાખલ કરવામાં આવશે.

૪૩. જો નૉર્મલ સ્કૂલમાં ઓછામાં ઓછા ૨૦ છોકરા અથવા ૧૦ છોકરીઓ, જે અભ્યાસક્રમ ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રકશને મંજૂર કરેલો હશે, અને જેની અંદર શિખવવા સંબંધી તથા નિશાળની વ્યવસ્થા સબંધી વિષયોનો સમાસ થવોજ જોઈએ, તે અભ્યાસક્રમ બરાબર રીતે શીખતાં નહિ હશે, તો તે સ્કૂલનું નામ ગ્રાંટ માટે નોંધવામાં આવશે નહિ. ખાસ પ્રસંગે, ઓછામાં ઓછી હાજરી કેટલી જોઈએ તે બાબતની શરતમાં કેટલીક છૂટ મૂકી શકાશે.

૪૪. નૉર્મલ સ્કૂલને મદદ તરીકે આપવાની ગ્રાંટની રકમ, તથા તે જે શરતોએ આપવાની તે શરતો, દરેક પ્રસંગે વ્યવસ્થાપકો તથા સદરહુ ડિપાર્ટમેન્ટ વચ્ચે કરાર કરીને નક્કી કરવામાં આવશે.

પ્રકરણ ૭.

ખાસ નિશાળોને મદદ તરીકે આપવાની ગ્રાંટ.

૪૫. વેપાર ધંધો શિખવનારી નિશાળો, સંસ્કૃત શિખવનારી નિશાળો, અને કસરતશાળાઓ તથા ઉપલા સદર હેઠળ આવતી ન હોય એવી બીજી નિશાળોને ખાસ નિશાળો ગણવી.

૪૬. મદદ તરીકે આપવાની ગ્રાંટ માટેની અરજીઓ સદરહુ નિશાળો તરફથી લેવામાં આવશે; અને દરેક નિશાળ બાબત તજવીજ તેના

ફાજલ હોય તો તેમાં વધારો કરવાને હરકત નથી. સદરહુ રકમમાંથી જુદા જુદા વર્ગની નિશાળોને કેટલી કેટલી રકમ આપવી તે ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શને સરકારની મંજૂરી લઈને દર વર્ષે ઠરાવવું. દરેક વર્ગની નિશાળો માટેની અરજીઓ ઉપર વિચાર કરતી વખતે જે અરજી પહેલી આવી હશે તે ઉપર પહેલું ધ્યાન આપવામાં આવશે, પણ સદરહુ ડિપાર્ટ-મેન્ટ એવી અરજીઓનો પોતાની નાણાં સંબંધી સગવડ પ્રમાણે નિકાલ કર-વાનો સંપૂર્ણ અધિકાર ધરાવે છે.

મકાન માટેની ગ્રાંટ સારૂ અરજીઓ ઠરાવેલા નમુનામાં ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનને કરવી જોઈએ, અને સદરહુ ડિરેક્ટર તેવી અરજીનો નિકાલ આ કોડના ઠરાવો તથા તેના હવાલામાં અવેજ હોય તે પ્રમાણે કરશે:-

મકાન માટેની ગ્રાંટ સારૂ કરવાની અરજીનો નમુનો.

(૧) સ્થળ.

(૨) સંસ્થાનું નામ.

(૩) મદદ તરીકે આપવાની ગ્રાંટ બાબતના કોડ (પ્રકરણ ૧, કાનુન ૧૬) પ્રમાણે સંસ્થાનો વર્ગ.

(૪) જે કારણ માટે ગ્રાંટ માંગી હોય તે કારણ.

(૫) ગ્રાંટની રકમ.

(૬) કુલ ખરચ અને ગ્રાંટનું તેની સાથેનું પ્રમાણ.

(૭) સંસ્થાને અગાઉ મકાન માટે કાંઈ ગ્રાંટ મળી હતી કે કેમ? મળી હોય તો કેટલી અને કયા હુકમ ઉપરથી?

(૮) જો ખત કરવામાં આવ્યું હોય, તો તેના સંબંધનો છેલ્લો સરકારનો ઠરાવ.

(૯) ગભાણુ સરકારે આપ્યું છે કે કેમ? જો આપ્યું હોય તો કયા હુકમથી અને કઈ શરતોએ?

(૧૦) વ્યવસ્થાપકોનો તે ગભાણુ ઉપર સબળ હક છે કે કેમ?

(૧૧) નકશા તથા અડસટ્ટા મંજૂર કરવામાં આવ્યા છે કે કેમ? આવ્યા હોય તો કોણે મંજૂર કર્યા છે તે.

(૧૨) કોની મારફત કામ કરાવવાનું છે તે.

(૧૩) જો ગ્રાંટ આપવામાં આવે તો વ્યવસ્થાપકો ટ્રસ્ટડીડ અથવા કબૂલાત કરવાને રાજી છે કે કેમ?

ફાજલ હોય તો તેમાં વધારો કરવાને હરકત નથી. સદરહુ રકમમાંથી જુદાં જુદા વર્ગની નિશાળોને કેટલી કેટલી રકમ આપવી તે ડિરેકટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રકશને સરકારની મંજૂરી લઈને દર વર્ષે ઠરાવવું. દરેક વર્ગની નિશાળો માટેની અરજીઓ ઉપર વિચાર કરતી વખતે જે અરજી પહેલી આવી હશે તે ઉપર પહેલું ધ્યાન આપવામાં આવશે, પણ સદરહુ ડિપાર્ટમેન્ટ એવી અરજીઓનો પોતાની નાણાં સંબંધી સગવડ પ્રમાણે નિકાલ કરવાનો સંપૂર્ણ અધિકાર ધરાવે છે.

મકાન માટેની ગ્રાંટ સારૂ અરજીઓ ઠરાવેલા નમુનામાં ડિરેકટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રકશનને કરવી જોઈએ, અને સદરહુ ડિરેકટર તેવી અરજીનો નિકાલ આ કોડના ઠરાવો તથા તેના હવાલામાં અવેજ હોય તે પ્રમાણે કરશેઃ-

મકાન માટેની ગ્રાંટ સારૂ કરવાની અરજીનો નમુનો.

(૧) સ્થળ.

(૨) સંસ્થાનું નામ.

(૩) મદદ તરીકે આપવાની ગ્રાંટ બાબતના કોડ (પ્રકરણ ૧, કાનુન ૧૬) પ્રમાણે સંસ્થાનો વર્ગ.

(૪) જે કારણ માટે ગ્રાંટ માંગી હોય તે કારણ.

(૫) ગ્રાંટની રકમ.

(૬) કુલ ખરચ અને ગ્રાંટનું તેની સાથેનું પ્રમાણ.

(૭) સંસ્થાને અગાઉ મકાન માટે કાંઈ ગ્રાંટ મળી હતી કે કેમ? મળી હોય તો કેટલી અને કયા હુકમ ઉપરથી?

(૮) જો ખત કરવામાં આવ્યું હોય, તો તેના સંબંધનો છેલ્લો સરકારનો ઠરાવ.

(૯) ગભાણ સરકારે આપ્યું છે કે કેમ? જો આપ્યું હોય તો કયા હુકમથી અને કઈ શરતોએ?

(૧૦) વ્યવસ્થાપકોનો તે ગભાણ ઉપર સબળ હક છે કે કેમ?

(૧૧) નકશા તથા અડસટ્ટા મંજૂર કરવામાં આવ્યા છે કે કેમ? આવ્યા હોય તો કોણે મંજૂર કર્યા છે તે.

(૧૨) કોની મારફત કામ કરાવવાનું છે તે.

(૧૩) જો ગ્રાંટ આપવામાં આવે તો વ્યવસ્થાપકો ટ્રસ્ટડીડ અથવા કબૂલાત કરવાને રાજી છે કે કેમ?

(૫) અને ગ્રાંટ આપવામાં આવે તો સદરહુ મકાન ઠરાવેલી મુદ્દતમાં બાંધવામાં આવશે.

૫૪. વ્યવસ્થાપકોનો હક બતાવવા સારૂ નીચેના દસ્તાવેજો તથા માહીતીઓ બનતા સુધી આપવી જોઈએઃ—

(૧) જેની રૂઈએ વ્યવસ્થાપકોએ મિલકત સંપાદન કરી હોય તે હકના દસ્તાવેજો.

(૨) જે વેચનાર પાસેથી, બક્ષિસ આપનાર પાસેથી અથવા બીજા શખસ પાસથી વ્યવસ્થાપકોએ મિલકત સંપાદન કરી હોય તે વેચનારનો, બક્ષિસ આપનારનો અથવા બીજા શખસના અથવા તેમની પહેલાંના હકવાળાઓનો, સદરહુ વ્યવસ્થાપકોએ તે મિલકત સંપાદન કરી હોય તે તારીખ અગાઉનાં, ઓછામાં ઓછાં, બાર વર્ષ સુધીનો હરકત વગરનો કબજો બતાવનારા હકના દસ્તાવેજો તથા બીજો પુરાવો.

(૨) જે નોંધેલા દસ્તાવેજો પૂરતા કારણસર હાજર કરી શકાય નહિ તે સઘળા દસ્તાવેજોની યોગ્ય દાખલાવાળી નકલો.

(૪) હાજર કરેલા દસ્તાવેજો ઉપરથી જેમણે મિલકતની વ્યવસ્થા કરી હોય તેઓ પુખ્ત ઉમરના આસામીઓ હતા અને હક આપવાને લાયક હતા એવો પુરાવો, દાખલા તરીકે કાયદાથી પરવાનગી આપેલા ખાસ કારણ સારૂ આપી દેનાર પૂર્ણ માલિક અથવા એકાદ અવિભક્ત હિંદુ કુટુંબનો મૅનેજર અથવા હિંદુ વિધવા હતાં એવો પુરાવો.

(૫) સદરહુ મિલકત ઉપર કાંઈ પણ બોજો નાખવામાં આવ્યો નથી એવો પુરાવો, અને ગામનું હકનું પત્રક તથા સદરહુ મિલકત સંબંધી ગામનાં રજિસ્ટ્રારના, સબ રજિસ્ટ્રારના તથા ડિસ્ટ્રિક્ટ રજિસ્ટ્રારના દફતરોની અનુક્રમણિકા સદરહુ વ્યવસ્થાપકે સંપાદન કર્યા અગાઉની ૧૨ વર્ષની મુદત સુધી તપાસી છે એવો લેખ.

(૬) સદરહુ જમીન સંબંધી કૅન્ટોન્મેન્ટ, મ્યુનિસિપલ અથવા ગામના દફતરમાં અથવા ગામના હકના પત્રકમાં અથવા ફેર-

(૫) અને ગ્રાંટ આપવામાં આવે તો સદરહુ મકાન ઠરાવેલી મુદ્દતમાં બાંધવામાં આવશે.

૫૪. વ્યવસ્થાપકોનો હક બતાવવા સારૂ નીચેના દસ્તાવેજો તથા માતીઓ બનતા સુધી આપવી જોઈએ:—

(૧) જેની રૂઈએ વ્યવસ્થાપકોએ મિલકત સંપાદન કરી હોય તે હકના દસ્તાવેજો.

(૨) જે વેચનાર પાસેથી, બક્ષિસ આપનાર પાસેથી અથવા બીજા શખસ પાસેથી વ્યવસ્થાપકોએ મિલકત સંપાદન કરી હોય તે વેચનારનો, બક્ષિસ આપનારનો અથવા બીજા શખસના અથવા તેમની પહેલાંના હકવાળાઓનો, સદરહુ વ્યવસ્થાપકોએ તે મિલકત સંપાદન કરી હોય તે તારીખ અગાઉનાં, ઓછામાં ઓછાં, બાર વર્ષ સુધીનો હરકત વગરનો કબજો બતાવનારા હકના દસ્તાવેજો તથા બીજો પુરાવો.

(૨) જો નોંધેલા દસ્તાવેજો પૂરતા કારણસર હાજર કરી શકાય નહિ તે સઘળા દસ્તાવેજોની યોગ્ય દાખલાવાળી નકલો.

(૪) હાજર કરેલા દસ્તાવેજો ઉપરથી જેમણે મિલકતની વ્યવસ્થા કરી હોય તેઓ પુખ્ત ઉંમરના આસામીઓ હતા અને હક આપવાને લાયક હતા એવો પુરાવો, દાખલા તરીકે કાયદાથી પરવાનગી આપેલા ખાસ કારણ સારૂ આપી દેનાર પૂર્ણ માલિક અથવા એકાદ અવિભક્ત હિંદુ કુટુંબનો મૅનેજર અથવા હિંદુ વિધવા હતાં એવો પુરાવો.

(૫) સદરહુ મિલકત ઉપર કાંઈ પણ બોજો નાખવામાં આવ્યો નથી એવો પુરાવો, અને ગામનું હકનું પત્રક તથા સદરહુ મિલકત સંબંધી ગામનાં રજિસ્ટ્રારના, સબ રજિસ્ટ્રારના તથા ડિસ્ટ્રિક્ટ રજિસ્ટ્રારના દફતરોની અનુક્રમણિકા સદરહુ વ્યવસ્થાપકે સંપાદન કર્યા અગાઉની ૧૨ વર્ષની મુદત સુધી તપાસી છે એવો લેખ.

(૬) સદરહુ જમીન સંબંધી કૅન્ટોન્મેન્ટ, મ્યુનિસિપલ અથવા ગામના દફતરમાં અથવા ગામના હકના પત્રકમાં અથવા દૈર-

એવી ભલામણ કરવામા આવે છે કે તેમણે પોતાના હક સબંધી પ્રશ્ન સરકારના ધારાશાસ્ત્રી પાસે યોગ્ય રીતે રજુ કરવા માટે, અને જરૂર હોય તો પોતાના હક દુરસ્ત કરવા માટે કાયદાને લગતી યોગ્ય મદદ લેવી.

૫૫ જે મકાનના સબંધમા ગ્રાંટ માગવાની હોય તે મકાનના પ્લાન તથા એસ્ટિમેટ પબ્લિક વર્ક્સ ડિપાર્ટમેન્ટ તરફથી મન્જૂર થાય નહિ ત્યાં- સુધી, તે મકાન શરૂ કરવુ નહિ

૫૬ જે બાંધકામ પબ્લિક વર્ક્સ ડિપાર્ટમેન્ટ સિવાય બીજા કોઈની મારફત કરવાનુ હોય તે બાંધકામના સબંધમા, જો તેનો ખરચ દસ હજાર રૂપીઆ કરતા વધારે ન હોય તો, લાગતાવળગતા સુપરિન્ટેન્ડિન્ગ એન્જિ- નીયરની પરવાનગી લેવી, અને જો તેનો ખરચ તે રકમ કરતા વધારે હોય, તો સરકારની પરવાનગી લેવી સદરહુ બાંધકામ શરૂ કર્યાની યોગ્ય નોટિસ લાગતાવળગતા એક્ઝિક્યુટિવ એન્જિનીયરને આપવી અને તે બાંધકામ તેને મતોષ થાય એ મુજબ કરવુ.

૫૭ જે બાંધકામ પબ્લિક વર્ક્સ ડિપાર્ટમેન્ટ સિવાય બીજા કોઈની મારફત કરવાની પરવાનગી આપેલી હોય તે બાંધકામની બાબતમા મજૂર કરેલા પ્લાન તથા એસ્ટિમેટને અનુસર્યા વગર કાંઈ કામ કરવુ હોય તો લાગતાવળગતા એક્ઝિક્યુટિવ એન્જિનીયરની અગાઉથી લેખી મજૂરી મે- ળવ્યા સિવાય કરવુ નહિ

૫૮ જો સદરહુ નિશાળ જે લત્તામા જમીન સરકારના હાથમા હોય તે લત્તામા બાંધવાની હોય અને તે નિશાળને માટે સરકાર ગભાણ ગ્રાંટ તરીકે આપવાને કબૂલ કરે, તો એવી ગ્રાંટ કાતો મકાન માટેની ગ્રાંટ ઉપરાંત ગણવાને, અથવા જો સરકારને યોગ્ય લાગે, તો સરકારી રીતે ગભાણની જે કિંમત થાય તે કિંમત મકાન માટેની ગ્રાંટના ભાગ તરીકે ગણવાને હરકત નથી.

૫૯. નિશાળના વ્યવસ્થાપકો તરત નીચેના કાનુનમા ફરમાવ્યા પ્ર માણે, પ્રસગ પ્રમાણે, ટ્રસ્ટડીડ અથવા કબૂલાત કરી આપે નહિ તો અને ત્યાંસુધી અથવા કરી આપવાનું કબૂલ કરે નહિ તો અને ત્યાંસુધી, મકાન માટેની ગ્રાંટનો કાંઈ પણ ભાગ તેમને આપવામા આવશે નહિ, અને સર-

એવી ભલામણ કરવામાં આવે છે કે તેમણે પોતાના હક સંબંધી પ્રશ્ન સરકારના ધારાશાસ્ત્રી પાસે યોગ્ય રીતે રજુ કરવા માટે, અને જરૂર હોય તો પોતાના હક દુરસ્ત કરવા માટે કાયદાને લગતી યોગ્ય મદદ લેવી.

૫૫. જે મકાનના સંબંધમાં ગ્રાંટ માગવાની હોય તે મકાનના પ્લાન તથા એસ્ટિમેટ પબ્લિક વર્ક્સ ડિપાર્ટમેન્ટ તરફથી મંજૂર થાય નહિ ત્યાંસુધી, તે મકાન શરૂ કરવું નહિ.

૫૬. જે બાંધકામ પબ્લિક વર્ક્સ ડિપાર્ટમેન્ટ સિવાય બીજા કોઈની મારફત કરવાનું હોય તે બાંધકામના સંબંધમાં, જો તેનો ખરચ દસ હજાર રૂપીઆ કરતાં વધારે ન હોય તો, લાગતાવળગતા સુપરિન્ટેન્ડિન્ગ એન્જિનીયરની પરવાનગી લેવી, અને જો તેનો ખરચ તે રકમ કરતાં વધારે હોય, તો સરકારની પરવાનગી લેવી. સદરહુ બાંધકામ શરૂ કર્યાની યોગ્ય નોટિસ લાગતાવળગતા એક્ઝિક્યુટિવ એન્જિનીયરને આપવી અને તે બાંધકામ તેને સંતોષ થાય એ મુજબ કરવું.

૫૭. જે બાંધકામ પબ્લિક વર્ક્સ ડિપાર્ટમેન્ટ સિવાય બીજા કોઈની મારફત કરવાની પરવાનગી આપેલી હોય તે બાંધકામની બાબતમાં મંજૂર કરેલા પ્લાન તથા એસ્ટિમેટને અનુસર્યા વગર કાંઈ કામ કરવું હોય તો લાગતાવળગતા એક્ઝિક્યુટિવ એન્જિનીયરની અગાઉથી લેખી મંજૂરી મેળવ્યા સિવાય કરવું નહિ

૫૮. જો સદરહુ નિશાળ જે લત્તામાં જમીન સરકારના હાથમાં હોય તે લત્તામાં બાંધવાની હોય અને તે નિશાળને માટે સરકાર ગભાણ ગ્રાંટ તરીકે આપવાને કબૂલ કરે, તો એવી ગ્રાંટ કાંતો મકાન માટેની ગ્રાંટ ઉપરાંત ગણવાને, અથવા જો સરકારને યોગ્ય લાગે, તો સરકારી રીતે ગભાણની જે કિંમત થાય તે કિંમત મકાન માટેની ગ્રાંટના ભાગ તરીકે ગણવાને હરકત નથી.

૫૯. નિશાળના વ્યવસ્થાપકો તરત નીચેની કાનુનમાં ફરમાવ્યા પ્રમાણે, પ્રસંગ પ્રમાણે, ટ્રસ્ટડીડ અથવા કબૂલાત કરી આપે નહિ તો અને ત્યાંસુધી અથવા કરી આપવાનું કબૂલ કરે નહિ તો અને ત્યાંસુધી, મકાન માટેની ગ્રાંટનો કાંઈ પણ ભાગ તેમને આપવામાં આવશે નહિ, અને સર-

એવી ભલામણ કરવામા આવે છે કે તેમણે પોતાના હક સબધી પ્રશ્ન સરકારના ધારાશાસ્ત્રી પાસે યોગ્ય રીતે રજુ કરવા માટે, અને જરૂર હોય તો પોતાના હક દુરસ્ત કરવા માટે કાયદાને લગતી યોગ્ય મદદ લેવી

૫૫ જે મકાનના સબધમા ગ્રાટ માગવાની હોય તે મકાનના પ્લાન તથા એસ્ટિમેટ પબ્લિક વર્ક્સ ડિપાર્ટમેન્ટ તરફથી મજૂર થાય નહિ ત્યા સુધી, તે મકાન શરૂ કરવુ નહિ

૫૬ જે બાધકામ પબ્લિક વર્ક્સ ડિપાર્ટમેન્ટ સિવાય બીજા કોઈની મારફત કરવાનુ હોય તે બાધકામના સબધમા, જો તેનો ખર્ચ દસ હજાર રૂપીઆ કરતા વધારે ન હોય તો, લાગતાવળગતા સુપરિન્ટેન્ડિંગ એન્જિનીયરની પરવાનગી લેવી, અને જો તેનો ખરચ તે રકમ કરતા વધારે હોય તો સરકારની પરવાનગી લેવી સદરહુ બાધકામ શરૂ કર્યાની યોગ્ય નોટિસ લાગતાવળગતા એક્ઝિક્યુટિવ એન્જિનીયરને આપવી અને તે બાધકામ તેને મતે ર થાય એ મુજબ કરવુ

૫૭ જે બાધકામ પબ્લિક વર્ક્સ ડિપાર્ટમેન્ટ સિવાય બીજા કોઈની મારફત કરવાની પરવાનગી આપેલી હોય તે બાધકામની બાબતમા મજૂર કરેલા પ્લાન તથા એસ્ટિમેટને અનુસર્યા વગર કાઈ કામ કરવુ હોય તો લાગતાવળગતા એક્ઝિક્યુટિવ એન્જિનીયરની અગાઉથી લેખી મજૂરી મેળવ્યા સિવાય કરવુ નહિ

૫૮ જો સદરહુ નિશાળ જે લત્તામા જમીન સરકારના હાથમા હોય તે લત્તામા બાધવાની હોય અને તે નિશાળને માટે સરકાર ગભાણ ગ્રાટ તરીકે આપવાને કબૂલ કરે, તો એવી ગ્રાટ કાતો મકાન માટેની ગ્રાટ ઉપરાત ગણવાને, અથવા જો સરકારને યોગ્ય લાગે, તો સરકારી રીતે ગભાણની જે કિંમત થાય તે કિંમત મકાન માટેની ગ્રાટના ભાગ તરીકે ગણવાને હરકત નથી

૫૯. નિશાળના વ્યવસ્થાપકો તરત નીચેની કાનુનમા ફરમાવ્યા પ્રમાણે, પ્રસગ પ્રમાણે, ટરસ્ટડીડ અથવા કબૂલાત કરી આપે નહિ તો અને ત્યાસુધી અથવા કરી આપવાનુ કબૂલ કરે નહિ તો અને ત્યાસુધી, મકાન માટેની ગ્રાટનો કોઈ પણ ભાગ તેમને આપવામા આવશે નહિ, અને સર-

એવી ભલામણ કરવામાં આવે છે કે તેમણે પોતાના હક સંબંધી પ્રશ્ન સરકારના ધારાશાસ્ત્રી પાસે યોગ્ય રીતે રજુ કરવા માટે, અને જરૂર હોય તો પોતાના હક દુરસ્ત કરવા માટે કાયદાને લગતી યોગ્ય મદદ લેવી.

૫૫. જે મકાનના સંબંધમાં ગ્રાંટ માગવાની હોય તે મકાનના પ્લાન તથા એસ્ટિમેટ પબ્લિક વર્ક્સ ડિપાર્ટમેન્ટ તરફથી મંજૂર થાય નહિ ત્યાંસુધી, તે મકાન શરૂ કરવું નહિ.

૫૬. જે બાંધકામ પબ્લિક વર્ક્સ ડિપાર્ટમેન્ટ સિવાય બીજા કોઈની મારફત કરવાનું હોય તે બાંધકામના સંબંધમાં, જો તેનો ખરચ દસ હજાર રૂપીઆ કરતાં વધારે ન હોય તો, લાગતાવળગતા સુપરિન્ટેન્ડિન્ગ એન્જિનીયરની પરવાનગી લેવી, અને જો તેનો ખરચ તે રકમ કરતાં વધારે હોય, તો સરકારની પરવાનગી લેવી. સદરહુ બાંધકામ શરૂ કર્યાની યોગ્ય નોટિસ લાગતાવળગતા એક્ઝિક્યુટિવ એન્જિનીયરને આપવી અને તે બાંધકામ તેને સંતોષ થાય એ મુજબ કરવું.

૫૭. જે બાંધકામ પબ્લિક વર્ક્સ ડિપાર્ટમેન્ટ સિવાય બીજા કોઈની મારફત કરવાની પરવાનગી આપેલી હોય તે બાંધકામની બાબતમાં મંજૂર કરેલા પ્લાન તથા એસ્ટિમેટને અનુસર્યા વગર કાંઈ કામ કરવું હોય તો લાગતાવળગતા એક્ઝિક્યુટિવ એન્જિનીયરની અગાઉથી લેખી મંજૂરી મેળવ્યા સિવાય કરવુ નહિ

૫૮. જો સદરહુ નિશાળ જે લત્તામાં જમીન સરકારના હાથમાં હોય તે લત્તામાં બાંધવાની હોય અને તે નિશાળને માટે સરકાર ગભાણુ ગ્રાંટ તરીકે આપવાને કબૂલ કરે, તો એવી ગ્રાંટ કાંતો મકાન માટેની ગ્રાંટ ઉપરાંત ગણવાને, અથવા જો સરકારને યોગ્ય લાગે, તો સરકારી રીતે ગભાણુની જે કિંમત થાય તે કિંમત મકાન માટેની ગ્રાંટના ભાગ તરીકે ગણવાને હરકત નથી.

૫૯. નિશાળના વ્યવસ્થાપકો તરત નીચેની કાનુનમાં ફરમાવ્યા પ્રમાણે, પ્રસંગ પ્રમાણે, ટ્રસ્ટડીડ અથવા કબૂલાત કરી આપે નહિ તો અને ત્યાંસુધી અથવા કરી આપવાનું કબૂલ કરે નહિ તો અને ત્યાંસુધી, મકાન માટેની ગ્રાંટનો કાંઈ પણ ભાગ તેમને આપવામાં આવશે નહિ, અને સર-

૬ પૃ ૩૩૫ 'જે કિરણોનુ—થઈ શકે' આ વાક્યમા 'થઈ શકે' એ અકર્મક ક્રિયાપદ છે અને તેથી તે અપૂર્ણવિધાનવાચક છે 'પરાવર્તન' એ ઉદ્દેશ્યને વિષે માત્ર 'થઈ શકે' એવુ વિધાન નથી. પરતુ 'ગુનાગમમા થઈ શકે' એવુ વિધાન છે માટે 'ગુનાગમમા થઈ શકે' એ વિધેય છે તેથી 'ગુનાગમમા' એ સ્થળવાચક શબ્દ પૂરકમા હોવો જોઈએ

આ સિવાય પૃ ૩૩૫ મે 'જણાય છે' અને પૃ ૩૩૬ મે 'નીકળે છે' વગેરે ક્રિયાપદો અકર્મક છે અને તેથી તે અપૂર્ણવિધાનવાચક છે માટે તેમના સ્થળવાચક શબ્દો અને શબ્દસમૂહોને પૂરકમા મૂકવા જોઈએ, તેને બદલે વિધેયવર્ધકમા મૂક્યા છે

આટલુ લખી નમ્રતા સાથે અરજ કરવાની કે ગુ શા પુ ૪૫ પૃ. ૧૦૩ મે સ્થળવાચક શબ્દને પૂરકમા મૂકવાનો જે નિયમ કર્યો છે તેનો ગુ. ગા પ પુ ૫૦ પૃ ૩૩૪, ૩૩૫ મા ભગ થએલો જોવામા આવે છે. આ મારા મનમા ઉદ્ભવેલી શકા મારી અજ્ઞાનતાથી ઉત્પન્ન થઈ છે કે વાસ્તવિક છે તેનો ખુલાસો મહેરબાની કરી કરશોજી એજ અરજ

ઉત્તર

ઉપલી બધી શકાઓ જોતા એક મુખ્ય ગેરસમજુતી થયલી જોવામા આવે છે તે એ છે કે લેખક બધાજ અકર્મક ક્રિયાપદોને અપૂર્ણવિધાનવાચક સમજે છે પરતુ તે સબધમા પુ ૪૫ પા ૧૦૪ મે કરેલુ વિવેચન ધ્યાનપૂર્વક વાચવામા આવશે તો સમજાશે કે કેટલાક અકર્મક ક્રિયાપદો અપૂર્ણવિધાનવાચક છે, અને કેટલાક પૂર્ણવિધાનવાચક છે, વળી કેટલાક ક્રિયાપદો અમુક વાક્યમા અપૂર્ણવિધાનવાચક હોય છે, અને તેના તેજ બીજા વાક્યમા પૂર્ણવિધાનવાચક હોય છે આવા અનેક દૃષ્ટાતો પુ ૪૫ પા. ૧૦૪ મે આપેલા છે, તે વિશેષ લક્ષ આપી ફરી વાચવા સૂચના કરવામા આવે છે

'ટોમ્પરો પડ્યો' એમા 'પડ્યે' ક્રિયાપદથી જે વિધેય એટલે કહેવાનુ છે તે સપૂર્ણ રીતે સમજાય છે હવે 'કના પડ્યો', 'ક્યાથી પડ્યો', 'ક્યારે પડ્યો', એ વગેરે જણાવવાને જે કઈ વિસ્તાર કરવામા આવે તે બધો વિધેયવર્ધક ગણાય કોઈ પણ પદને વિધેયનો વિભાગ ત્યારેજ ગણવો કે જ્યારે તે પદ વિના કહેવાનુ હોય તે સમજી શકાયજ નહિ, જેમકે,

૬ પૃ. ૩૩૫. 'જે કિરણોનું—થઈ શકે.' આ વાક્યમાં 'થઈ શકે' એ અકર્મક ક્રિયાપદ છે. અને તેથી તે અપૂર્ણવિધાનવાચક છે. 'પરાવર્તન' એ ઉદ્દેશ્યને વિષે માત્ર 'થઈ શકે' એવું વિધાન નથી. પરંતુ 'ગુલાબમાં થઈ શકે' એવું વિધાન છે. માટે 'ગુલાબમાં થઈ શકે' એ વિધેય છે. તેથી 'ગુલાબમાં' એ સ્થળવાચક શબ્દ પૂરકમાં હોવો જોઈએ.

આ સિવાય પૃ. ૩૩૫ મે 'જણાય છે' અને પૃ. ૩૩૬ મે 'નીકળે છે' વગેરે ક્રિયાપદો અકર્મક છે. અને તેથી તે અપૂર્ણવિધાનવાચક છે. માટે તેમના સ્થળવાચક શબ્દો અને શબ્દસમૂહોને પૂરકમાં મૂકવા જોઈએ, તેને બદલે વિધેયવર્ધકમાં મૂકેલા છે.

આટલું લખી નમ્રતા સાથે અરજ કરવાની કે ગુ. શા. પુ. ૪૫ પૃ. ૧૦૩ મે સ્થળવાચક શબ્દને પૂરકમાં મૂકવાનો જે નિયમ કર્યો છે તેનો ગુ. શા. પ. પુ. ૫૦ પૃ. ૩૩૪, ૩૩૫ માં ભંગ થએલો જોવામાં આવે છે. આ મારા મનમાં ઉદ્ભવેલી શંકા મારી અજ્ઞાનતાથી ઉત્પન્ન થઈ છે કે વાસ્તવિક છે તેનો ખુલાસો મહેરબાની કરી કરશોજી એજ અરજ.

ઉત્તર.

ઉપલી બધી શંકાઓ જોતાં એક મુખ્ય ગેરસમજુતી થયલી જોવામાં આવે છે તે એ છે કે લેખક બધાજ અકર્મક ક્રિયાપદોને અપૂર્ણવિધાનવાચક સમજે છે. પરંતુ તે સંબંધમાં પુ. ૪૫. પા. ૧૦૪ મે કરેલું વિવેચન ધ્યાનપૂર્વક વાંચવામાં આવશે તો સમજાશે કે કેટલાંક અકર્મક ક્રિયાપદો અપૂર્ણવિધાનવાચક છે, અને કેટલાંક પૂર્ણવિધાનવાચક છે; વળી કેટલાંક ક્રિયાપદો અમુક વાક્યમાં અપૂર્ણવિધાનવાચક હોય છે, અને તેનાં તેજ બીજા વાક્યમાં પૂર્ણવિધાનવાચક હોય છે. આવા અનેક દૃષ્ટાંતો પુ. ૪૫ પા. ૧૦૪ મે આપેલા છે, તે વિશેષ લક્ષ આપી ફરી વાંચવા સૂચના કરવામાં આવે છે.

'છોકરો પડ્યો' એમાં 'પડ્યો' ક્રિયાપદથી જે વિધેય એટલે કહેવાનું છે તે સંપૂર્ણ રીતે સમજાય છે. હવે 'ક્યાં પડ્યો', 'ક્યાંથી પડ્યો', 'ક્યારે પડ્યો', એ વગેરે જણાવવાને જે કંઈ વિસ્તાર કરવામાં આવે તે બધો વિધેયવર્ધક ગણાય. કોઈ પણ પદને વિધેયનો વિભાગ ત્યારેજ ગણવો કે જ્યારે તે પદ વિના કહેવાનું હોય તે સમજી શકાયજ નહિ; જેમકે,

નથી. વળી પુ. ૪૫ પા. ૧૦૩ મે આપેલા નિયમને કોઈ પણ અંશે એક બાબતમાં ભંગ થતો નથી એમ પણ સ્પષ્ટ સમજાશે.

અકર્મક ક્રિયાપદો બધાં અપૂર્ણવિધાનવાચક છે એમ સમજવું નહિ. એથી ઉલટું અકર્મક ક્રિયાપદોનો મોટો ભાગ પૂર્ણવિધાનવાચક હોય છે. ફક્ત કેટલાંક ક્રિયાપદોજ અપૂર્ણવિધાનવાચક હોય છે. એટલા માટે અર્થ બરાબર સમજી વિધેયનો નિર્ણય કરવો જોઈએ.

केळवणीखातानी खबरो.

જાહેર ખબર.

(ગે. ઉ. ભા. ના એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના તા. ૧૨ મી ઑક્ટોબર સને ૧૯૧૧ ના હુકમ નં. ૮૬૫૦ ઉપરથી).

આથી ખબર આપવામાં આવે છે કે મોજે નાંદેજ, તાલુકે દસક્રોઈ, જિલ્લે અમદાવાદની લોકલ બોર્ડ નિશાળના આસિસ્ટંટ જુગલભાઈ સોમાભાઈ ઉપર દસક્રોઈ તાલુકાના ફર્સ્ટ ક્લાસ મૅજીસ્ટ્રેટ આગળ ઇંડિઅન પીનલ કોડના સેક્શન ૩૮૦ મુજબ ચોરીનો ગુનો સાબીત થયાથી તેને જે તારીખથી સસ્પેંડ કરવામાં આવ્યો હતો તે તારીખથી એટલે ૨૪ મી જુન ૧૯૧૧ થી ખાતામાંથી બરતરફ કરવામાં આવ્યો છે. તેથી કરીને સરકારી, એઇડેડ અથવા ખાતાએ મંજૂર કરેલી કોઈ પણ નિશાળમાં નોકરી કરવા માટે તે નાલાયક છે.

અમદાવાદ,
૭ મી ઑક્ટોબર ૧૯૧૧.

F. W. Marrs,
Ag. Educational Inspector.
N. D.

જાહેર ખબર.

(ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૧ લી નવેંબર ૧૯૧૧ ના હુકમ નં. ૯૩૫૩ ઉપરથી).

શાળાપત્રના જુન–જુલાઈ ૧૯૧૧ ના અંક ૬–૭ ને પાને ૨૧૨ મે ' તહઝીબ–ઉલ અક્આલ ' (છોકરાઓની નીતિનો સુધારો) એ નામની ચોપડીની કિંમત ૦–૪–૦ લખવામાં આવી છે તે ફેરવીને ૦–૪–૬ કરવામાં આવી છે.

નથી. વળી પુ. ૪૫ પા. ૧૦૩ મે આપેલા નિયમનો કોઈ પણ અંશે એક બાબતમાં ભંગ થતો નથી એમ પણ સ્પષ્ટ સમજાશે.

અકર્મક ક્રિયાપદો બધાં અપૂર્ણવિધાનવાચક છે એમ સમજવું નહિ. એથી ઉલટું અકર્મક ક્રિયાપદોનો મોટો ભાગ પૂર્ણવિધાનવાચક હોય છે. ફક્ત કેટલાંક ક્રિયાપદોજ અપૂર્ણવિધાનવાચક હોય છે. એટલા માટે અર્થ બરાબર સમજી વિધેયનો નિર્ણય કરવો જોઈએ.

केळवणीखातानी खबरो.

જાહેર ખબર.

(મે. ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના તા. ૧૨ મી ઑક્ટોબર સને ૧૯૧૧ ના હુકમ નં. ૮૬૫૦ ઉપરથી).

આથી ખબર આપવામાં આવે છે કે મોજે નાંદેજ, તાલુકે દસક્રોઈ, જિલ્લે અમદાવાદની લોકલ બોર્ડ નિશાળના આસિસ્ટંટ જુગલભાઈ સોમાભાઈ ઉપર દસક્રોઈ તાલુકાના ફર્સ્ટ કલાસ મૅજીસ્ટ્રેટ આગળ ઇંડિઅન પીનલ કોડના સેક્શન ૩૮૦ મુજબ ચોરીનો ગુનો સાબીત થયાથી તેને જે તારીખથી સસ્પેંડ કરવામાં આવ્યો હતો તે તારીખથી એટલે ૨૪ મી જુન ૧૯૧૧ થી ખાતામાંથી બરતરફ કરવામાં આવ્યો છે. તેથી કરીને સરકારી, એડેડ અથવા ખાતાએ મંજૂર કરેલી કોઈ પણ નિશાળમાં નોકરી કરવા માટે તે નાલાયક છે.

અમદાવાદ,
૭ મી ઑક્ટોબર ૧૯૧૧.

F. W. Marrs,
Ag. Educational Inspector.
N. D.

જાહેર ખબર.

(ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૧ લી નવેંબર ૧૯૧૧ ના હુકમ નં. ૯૩૫૩ ઉપરથી).

શાળાપત્રના જુન–જુલાઈ ૧૯૧૧ ના અંક ૬–૭ ને પાને ૨૧૨ મે ' તહઝીલ–ઉલ અફઆલ ' (છોકરાઓની નીતિનો સુધારો) એ નામની ચોપડીની કિંમત ૦–૪–૦ લખવામાં આવી છે તે ફેરવીને ૦–૪–૬ કરવામાં આવી છે.

ભરૂચ.	પુંડ્રિનાથ કૃષ્ણરાવ ચૌબલ.	લોકહિતેચ્છુ સભા ઍંગ્લો—વર્નાક્યુલર સ્કૂલ, ભરૂચ.
	રણછોડ નરસીંહ કુંભાર.	વિદ્યાવર્ધક મંડલીની ઍંગ્લો વર્નાક્યુલર સ્કૂલ, આમોદ.
	હસનજી કાલુભાઇ વકાની.	મ્યુનિસિપલ ઍંગ્લો—વર્નાક્યુલર સ્કૂલ, અંકલેશ્વર.
સુરત.	ચીમનલાલ ગીરધરલાલ શાહ.	સે.રાણજી જે. જે. હાઈ સ્કૂલ, સુરત.
	કલ્યાણદાસ મથુરાદાસ લીનુવાલા.	ગવર્મેંટ મિડલ સ્કૂલ, સુરત.
	સાલેભાઈ અબ્દુલહુસેન ઝીના.	,, એજન ,,
થાણા	નરહર વામન સપ્રે.	બી. જે. હાઈ સ્કૂલ, થાણા.
	લક્ષ્મણ દેસજી સુર્વે.	,, એજન ,,
	મહમદ નહાનેમીઆં મુનશી.	ટૉમસ બૅપ્ટિસ્ટા ઍંગ્લો—વર્નાક્યુલર સ્કૂલ, પાપડી.
	કાઝી શાહબુદ્દિન સ્કૉલરો.	
અમદાવાદ.	ઇબ્રાહીમ અબ્દુલ રહીમ શેખ.	ગવર્મેંટ મિડલ સ્કૂલ, અમદાવાદ.
	મિડલ અને સ્પેશ્યલ સ્કૂલો.	
અમદાવાદ.	સરોસ સોરાબજી ગાંધી.	ગવર્મેંટ મિડલ સ્કૂલ, અમદાવાદ. [અમદાવાદ.
	કાંતીલાલ અમૃતલાલ શાહ.	આર. સી. વિદ્યાલય મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ, નં. ૩૫
	અંબાલાલ મોતીલાલ પટેલ.	પ્રોપ્રાયટરી હાઈ સ્કૂલ, અમદાવાદ.
	લક્ષ્મીપ્રસાદ કેશવલાલ પટેલ.	ગવર્મેંટ મિડલ સ્કૂલ, અમદાવાદ.
	હુસેનમીઆં ગુલામનબી સૈયદ.	પ્રોપ્રાયટરી હાઈ સ્કૂલ, અમદાવાદ.
	અહમદમીઆં હામેદમીઆં અબ્બાસી.	ગવર્મેંટ મિડલ સ્કૂલ, અમદાવાદ.

ભરૂચ.	પુંડ્રિનાથ કૃષ્ણરાવ ચૌબલ.	લોકહિતેચ્છુ સભા ઍંગ્લો-વર્નાક્યુલર સ્કૂલ, ભરૂચ.
	રણછોડ નરસીંહ કુંભાર.	વિદ્યાવર્ધક મંડલીની ઍંગ્લો વર્નાક્યુલર સ્કૂલ, આમોદ.
	હસનજી કાલુભાઈ વકાની.	મ્યુનિસિપલ ઍંગ્લો-વર્નાક્યુલર સ્કૂલ, અંકલેશ્વર.
સુરત.	ચીમનલાલ ગીરધરલાલ શાહ.	સોરાબજી જે. જે. હાઈ સ્કૂલ, સુરત.
	કલ્યાણદાસ મથુરાદાસ લીનુવાલા.	ગવર્નમેંટ મિડલ સ્કૂલ, સુરત.
	સાલેભાઈ અબ્દુલહુસેન ઝીના.	,, એજન ,,
થાણા.	નરહર વામન સપ્રે.	બી. જે. હાઈ સ્કૂલ, થાણા.
	લક્ષ્મણ દેસજી સુર્વે.	,, એજન ,,
	મહમદ નહાનેમીઆં મુનશી.	ટૉમસ બૅપ્ટિસ્ટા ઍંગ્લો-વર્નાક્યુલર સ્કૂલ, પાપડી.
	કાઝી શાહબુદ્દિન સ્કૉલરો.	
અમદાવાદ.	ઇબ્રાહીમ અબ્દુલ રહીમ શેખ.	ગવર્નમેંટ મિડલ સ્કૂલ, અમદાવાદ.
	મિડલ અને સ્પેશ્યલ સ્કૂલો.	
અમદાવાદ.	સરોસ સોરાબજી ગાંધી.	ગવર્નમેંટ મિડલ સ્કૂલ, અમદાવાદ.
	કાંતીલાલ અમૃતલાલ શાહ.	આર. સી. વિદ્યાલય મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ, નં. ૩૫ [અમદાવાદ.
	અંબાલાલ મોતીલાલ પટેલ.	પ્રોપ્રાયટરી હાઈ સ્કૂલ, અમદાવાદ.
	લક્ષ્મીપ્રસાદ કેશવલાલ પટેલ.	ગવર્નમેંટ મિડલ સ્કૂલ, અમદાવાદ.
	હુસેનમીઆં ગુલામનબી સૈયદ.	પ્રોપ્રાયટરી હાઈ સ્કૂલ, અમદાવાદ.
	અહમદમીઆં હામેદમીઆં અબ્બાસી.	ગવર્નમેંટ મિડલ સ્કૂલ, અમદાવાદ.

સુરત.	દીપચંદ મગનભાઈ ઝવેરી.	ગવર્નમેંટ મિડલ સ્કૂલ, સુરત.
	મનસુખલાલ મગનલાલ મહેતા.	મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ, નં. ૧, સુરત.
	હરગોવનદાસ નરસિંહદાસ રેલીઆ.	ગવર્નમેંટ મિડલ સ્કૂલ, સુરત.
	ઠાકોરદાસ કુબેરદાસ સુખડીઆ.	મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ નં. ૧, સુરત.
	અબદુલકરીમ ગુલામહુસેન રાજભારી.	મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ, નં. ૩, સુરત.
	મહમદમીઆં છોટુમીઆં પીંજારા.	મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ, નં. ૧૦, સુરત.
થાણા.	ખંડેરાવ ત્રિંબક સુલે.	મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ, નં. ૧, થાણા.
	વિષ્ણુ મહાદેવ પટવર્ધન.	" એજન "
	કાશીનાથ ધોંડુ ભોજ.	" એજન "
	વામન આબા પાટીલ.	મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ, નં. ૧, વસાઈ.
	અબદુલ ગફુર જમાન.	" એજન "
	અબદુલ ગફર વલદ જુહારૂદિન.	મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ, સ્ટેશન કુરલા.
	કુણબી ઇન્કૂંડિસાઈડ સ્કૉલરો.	
અમદાવાદ	પ્રાણસુખ મફતલાલ પટેલ.	પ્રોપ્રાયટરી હાઈ સ્કૂલ, અમદાવાદ.
	પરશોતમ દલસુખરામ પટેલ.	ન્યૂ ઇંગ્લિશ સ્કૂલ, અમદાવાદ.
	પુંજાભાઈ ભાઈચંદ નસરાવાડી.	મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ, નં. ૧૧, અમદાવાદ.
	ઈશ્વરલાલ જેસિંગભાઈ પટેલ.	ગવર્નમેંટ મિડલ સ્કૂલ, અમદાવાદ.
	કેશવલાલ સોમનાથ પટેલ.	પ્રોપ્રાયટરી હાઈ સ્કૂલ, અમદાવાદ.
	પ્રાણલાલ બાપાલાલ પટેલ.	ગવર્નમેંટ મિડલ સ્કૂલ, અમદાવાદ.

અમદાવાદ, ઑફિસ ઑવ્ ધિ
એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉ. ભા.
૨૪ મી ઑક્ટોબર, ૧૯૧૧.

(સહી) F. W. MARRS,
Ag. Educational Inspector,
N. D.

સુરત.	દીપચંદ મગનભાઈ ઝવેરી.	ગવર્મેંટ મિડલ સ્કૂલ, સુરત.
	મનસુખલાલ મગનલાલ મહેતા.	મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ, નં. ૧, સુરત.
	હરગોવનદાસ નરસિંહદાસ રેલીઆ.	ગવર્મેંટ મિડલ સ્કૂલ, સુરત.
	ઠાકોરદાસ કુબેરદાસ સુખડીઆ.	મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ નં. ૧, સુરત.
	અબદુલકરીમ ગુલામહુસેન રાજભારી.	મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ, નં. ૩, સુરત.
	મહમદમીઆં છોટુમીઆં પીંજારા.	મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ, ન. ૧૦, સુરત.
થાણા.	ખંડેરાવ ત્રિંબક સુલે.	મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ, નં. ૧, થાણા.
	વિષ્ણુ મહાદેવ પટવર્ધન.	,, એજન ,,
	કાશીનાથ ધોંડુ ભોજ.	,, એજન ,,
	વામન આબા પાટીલ.	મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ, નં. ૧, વસાઈ.
	અબદુલ ગફુર જમાન.	,, એજન ,,
	અબદુલ ગફુર વલદ જુહારદિન.	મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ, સ્ટેશન કુરલા.
	કુણબી ઇન્કૅંટિસાઈડ સ્કૉલરો.	
અમદાવાદ	પ્રાણસુખ મફતલાલ પટેલ.	પ્રોપ્રાયટરી હાઈ સ્કૂલ, અમદાવાદ.
	પરશોતમ દલસુખરામ પટેલ.	ન્યૂ ઈંગ્લિશ સ્કૂલ, અમદાવાદ.
	પુંજાભાઈ ભાઈચંદ નસરાવાડી.	મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ, નં. ૧૧, અમદાવાદ.
	ઇશ્વરલાલ જેસિંગભાઈ પટેલ.	ગવર્મેંટ મિડલ સ્કૂલ, અમદાવાદ.
	કેશવલાલ સોમનાથ પટેલ.	પ્રોપ્રાયટરી હાઈ સ્કૂલ, અમદાવાદ.
	પ્રાણલાલ બાપાલાલ પટેલ.	ગવર્મેંટ મિડલ સ્કૂલ, અમદાવાદ.

અમદાવાદ, ઑફિસ ઑવ્ ધિ
એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉ. ભા.
૨૪ મી ઑક્ટોબર, ૧૯૧૧.

(સહી) F. W. MARRS,
Ag. Educational Inspector,
N. D.

ગુજરાતી પુસ્તકો.

૫. લાકડાવાલા એમ. એન.—અંકગણિત ભાગ પહેલો.

ઉર્દુ પુસ્તકો.

એડયુકેશનલ ડિપાર્ટમેંટ, પંજાબ.—

૬. હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ.
૭. હિંદુસ્તાનની ભૂગોળ.
૮. એશિઆની ભૂગોળ.
૯. દુનિયાની ભૂગોળ.
૧૦. આરોગ્યવિદ્યા (વે ટુ હેલ્થ).
૧૧. રસાયનશાસ્ત્ર.
૧૨. પદાર્થવિજ્ઞાન (ફિઝિક્સ પ્રાઇમર).

લાલા અમીરચંદ (સેન્ટ્રલ મૉડલ સ્કૂલ, લાહોર)—

૧૩. મિ. ડબલ્યુ. એલ એમ. એ. બી. આઈ. ઈ. નો પ્રાથમિક શાળાઓ માટેનો શારીરિક કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ, ભાગ પહેલો, રાય સાહેબ એમ. ગુલાબસિંહ ઍન્ડ સન્સ, લાહોર—
૧૪. મિ. જે. સાઇમ (Sime) એલ એલ. ., સી. આઈ ઈ. ઇત્યાદિનું મુખગણિત (મેન્ટલ ઍરિથ્મેટિક).

જાહેર ખબર.

(મે. ઉ. ભા. ના એડયુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના તા. ૧૭ મી ઑક્ટોબર ૧૯૧૧ ના હુકમ નં. ૮૮૮૮ ઉપરથી).

મુંબઈના મૅપ પબ્લિશર (નકશા પ્રગટ કરનાર) મિ. જનાર્દન વાસુદેવ ગૉડબોલેનો મરાઠીમાં છપાયલો ચાર રૂપીઆની કિંમતનો દુનિયાનો નકશો આ ઇલાકાની મરાઠી પ્રાથમિક શાળાઓના ઉપયોગ માટે મંજૂર થયલા પુસ્તકો, નકશાઓ વગેરેની યાદીમાંથી કાઢી નાખવામાં આવ્યો છે.

ઑફિસ ઑવ્ ધિ ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન. તા. ૯મી ઑક્ટોબર ૧૯૧૧.

(સહી) P. WREN.
For Director of Public Instruction.

જાહેર ખબર.

(ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૩ જી નવેંબર ૧૯૧૧ ના હુકમ નં. ૯૬૧૮ ઉપરથી.)

ગવર્નમેંન્ટ ઑવ્ ઇન્ડિઆના કેળવણીખાતા તરફથી ગયલા તા. ૧૩ મી જુલાઈ ૧૯૧૧ ના પત્ર નં. ૧૦૯૭ માંનો ૩ જો પૅરેગ્રાફ.

ગુજરાતી પુસ્તકો.

૫. લાકડાવાલા એમ. એન.—અંકગણિત ભાગ પહેલો.

ઉર્દુ પુસ્તકો.

એડ્યુકેશનલ ડિપાર્ટમેંટ, પંજાબ.—

૬. હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ.
૭. હિંદુસ્તાનની ભૂગોળ.
૮. એશિઆની ભૂગોળ.
૯. દુનિયાની ભૂગોળ.
૧૦. આરોગ્યવિદ્યા (વે ટુ હેલ્થ).
૧૧. રસાયનશાસ્ત્ર.
૧૨. પદાર્થવિજ્ઞાન (ફિઝિક્સ પ્રાઇમર).
લાલા અમીરચંદ (સેન્ટ્રલ મૉડલ સ્કૂલ, લાહોર)—
૧૩. મિ. ડબલ્યુ. એલ એમ. એ. સી. આઈ. ઈ. નો પ્રાથમિક શાળાઓ માટેનો શારીરિક કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ, ભાગ પહેલો, રાય સાહેબ એમ. ગુલાબસિંહ ઍન્ડ સન્સ, લાહોર—
૧૪. મિ. જે. સાઇમ (Sime) એલ એલ. ., સી. આઈ. ઈ. ઇત્યાદિનું મુખગણિત (મેન્ટલ ઍરિથ્મેટિક).

જાહેર ખબર.

(મે. ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના તા. ૧૭ મી ઑક્ટોબર ૧૯૧૧ ના હુકમ નં. ૮૮૮૮ ઉપરથી).

મુંબઈના મૅપ પબ્લિશર (નકશા પ્રગટ કરનાર) મિ. જનાર્દન વાસુદેવ ગૉડબોલેનો મરાઠીમાં છપાયલો ચાર રૂપીઆની કિંમતનો દુનિયાનો નકશો આ ઇલાકાની મરાઠી પ્રાથમિક શાળાઓના ઉપયોગ માટે મંજૂર થયલા પુસ્તકો, નકશાઓ વગેરેની યાદીમાંથી કાઢી નાખવામાં આવ્યો છે.

ઑફિસ ઑવ્ ધિ ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રકશન. તા. ૯મી ઑક્ટોબર ૧૯૧૧.	(સહી) P. WREN. For Director of Public Instruction.

જાહેર ખબર.

(ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૩ જી નવેંબર ૧૯૧૧ ના હુકમ નં. ૯૬૧૮ ઉપરથી.)

ગવર્નમેન્ટ ઑવ્ ઇન્ડિઆના કેળવણીખાતા તરફથી ગયલા તા. ૧૩ મી જુલાઈ ૧૯૧૧ ના પત્ર નં. ૧૦૦૭ માંનો ૩ જો પેરેગ્રાફ.

જાહેર ખબર.

(ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. ના તા. ૬ ઠ્ઠી નવેંબર ૧૯૧૧ ના હુકમ ન. ૯૭૧૭ ઉપરથી).

પ્રાથમિક શાળાઓ માટે મજૂર કરેલા પુસ્તકોની નીચલી યાદી સર્વની જાણ માટે પ્રગટ કરવામા આવે છે .—

નંબર.	પુસ્તકનું નામ.	જેમા છપાઈ હોય તે ભાષાનુ નામ	શેને માટે પુસ્તક મજૂર કર્યું છે તે.	કિંમત રૂ. આ. પા	શેરો.
૧	કાલે એમ. એન આસિસ્ટંટ ડેપ્યુટિ એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, રત્નાગિરિ. એડ્વર્ડ કાર્ડસ	મરાઠી, કૅનરીઝ, ગુજરાતી તથા ઉર્દુ	ઇનામ તથા લાઇબ્રેરિ માટે અને પ્રાથમિક શાળાઓના ઉપયોગ માટે.	૦—૮—૦	
૨	લાકડાવાલા એમ. એન. મિશન હાઈ સ્કૂલ, સુરત. અંકગણિત, ભાગ પહેલો.	ગુજરાતી.	એજન.	૦—૮—૦	
૩	મગુભાઈ બી. ઍન્ડ કં, સુરત. શાંતિદાતા શહેનશાહ સાતમા એડ્વર્ડનું જીવનચરિત્ર.	ગુજરાતી.	ગુજરાતી પ્રાથમિક અને ઍંગ્લોવર્નાક્યુલર શાળાઓની લાઇબ્રેરિ તથા ઇનામ માટે.	૧—૦—૦ ૨—૦—૦	સાદી પ્રત.. લાઇબ્રેરિ પ્રત.

જાહેર ખબર.

(ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. ના તા. ૬ ઠ્ઠી નવેંબર ૧૯૧૧ ના હુકમ નં. ૯૭૧૭ ઉપરથી).

પ્રાથમિક શાળાઓ માટે મંજૂર કરેલાં પુસ્તકોની નીચલી યાદી સર્વની જાણ માટે પ્રગટ કરવામાં આવે છે :—

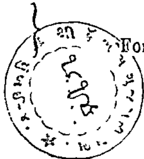
નંબર.	પુસ્તકનું નામ.	જેમાં છપાઈ હોય તે ભાષાનું નામ	શેને માટે પુસ્તક મંજૂર કર્યું છે તે.	કિંમત. રૂ. આ. પા.	શેરો.
૧	કાલે એમ. એન. આસિસ્ટંટ ડેપ્યુટિ એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, રત્નાગિરિ. એડ્વર્ડ કાર્ડ્સ.	મરાઠી, કૅનરીઝ, ગુજરાતી તથા ઉર્દૂ.	ઇનામ તથા લાઇબ્રેરિ માટે અને પ્રાથમિક શાળાઓના ઉપયોગ માટે.	૦—૮—૦	
૨	લાકડાવાલા એમ. એન. મિશન હાઈ સ્કૂલ, સુરત. અંકગણિત, ભાગ પહેલો.	ગુજરાતી.	એજન.	૦—૮—૦	
૩	મગુભાઈ બી. ઍન્ડ કં., સુરત. શાંતિદાતા શહેનશાહ સાતમા એડ્વર્ડનું જીવનચરિત્ર.	ગુજરાતી.	ગુજરાતી પ્રાથમિક અને ઍંગ્લોવર્નાક્યુલર શાળાઓની લાઇબ્રેરિ તથા ઇનામ માટે.	૧—૦—૦ ૨—૦—૦	સાદી પ્રત.. લાઇબ્રેરિ પ્રત.

૧૧	આરોગ્યવિદ્યા.	ઉર્દુ.	ઉર્દુ શાળાઓના ઉપયોગ માટે.	૦—૧—૧૧	
૧૨	રસાયનશાસ્ત્ર.	॥	॥	૦—૪—૧૦	
૧૩	પદાર્થવિજ્ઞાન.	॥	॥	૦—૩—૯	
	ફ્રૅંકિલન એચ. બી. સિવિલ ડિસ્પેન્સરિ પો. ઑ. ડિંઘ. જિલ્લે ગુજરાત, પંજાબ.				
૧૪	સિગન્જ-ઇ-દાનિશ, બે ભાગમાં (એક ગ્રંથમાં સાથે બંધાયલા).	॥	ઉર્દુ શાળાઓની લાઇબ્રેરિ તથા ઇનામ માટે.	૦—૬—૦ ૦—૮—૦	બાંધ્યા વગરનું. બાંધેલું.
	દુરગોવિંદપ્રસાદ નિગમ એમ. એ. કોટા, રજપુતાના.				
૧૫	ક્ષય (Consumption or pthisis) માટે ખાતરીલાયક તથા કુદરતી ઉપાય અને અટકાવ.	॥	॥	૦—૮—૦	
	લાલા અમીરચંદ (સેંટ્રલ મૉડલ સ્કૂલ, લાહોર).				

૧૧	આરોગ્યવિદ્યા.	ઉર્દુ.	ઉર્દુ શાળાઓના ઉપયોગ માટે.	૦—૧-૧૧	
૧૨	રસાયનશાસ્ત્ર.	,,	,,	૦—૪-૧૦	
૧૩	પદાર્થવિજ્ઞાન. ફ્રૅંકલિન એચ. બી. સિવિલ ડિસ્પેન્સરિ પો. ઑ ડિંઘ. જિલ્લે ગુજરાત, પંજાબ.	,,	,,	૦—૩—૯	
૧૪	સિરાજ-ઉ-દાનિશ, બે ભાગમાં (એક ગ્રંથમાં સાથે બંધાયલાં). હરગોવિંદપ્રસાદ નિગમ એમ. એ. કોટા, રજપુતાના.	,,	ઉર્દુ શાળાઓની લાઇબ્રેરિ તથા ઇનામ માટે.	૦—૬—૦ ૦—૮—૦	બાંધ્યા વગરનું. બાંધેલું.
૧૫	ક્ષય (Consumption or pthisis) માટે ખાતરીલાયક તથા કુદરતી ઉપાય અને અટકાવ. લાલા અમીરચંદ (સૅંટ્રલ મૉડલ સ્કૂલ, લાહોર).	,,	,,	૦—૮—૦	

૨૧	રાય સાહેબ એમ. ગુલાબ-સિંહ ઍન્ડ સન્સ, લાહોર. મિ. જે. સાઇમ (Sime) એલ એલ. ડી., સી. આઈ. ઈ. ઇત્યાદિનું મુખ ગણિત. (મૅન્ટલ ઍરિથ્મેટિક).	ઉર્દુ.	ઉર્દુ શાળાઓના ઉપયોગ માટે.	૦—૫—૦	

ઑફિસ ઑવ્ ધિ ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન,
પૂના, તા. ૨૭ નવેમ્બર ૧૯૧૧.

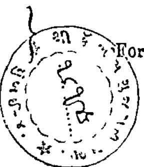

P. WREN.

For Director of Public Instruction.

૧	રાય સાહેબ એમ. ગુલાબ-સિંહ ઍન્ડ સન્સ, લાહોર. મિ. જે. સાઇમ (Sime) એલ એલ. ડી., સી. આઈ. ઈ. ઇ-ત્યાદિનું મુખ ગણિત. (મેંટલ ઍરિથ્મેટિક).	ઉર્દુ.	ઉર્દુ શાળાઓના ઉપયોગ માટે.	૦—૫—૦

ઑફિસ ઑવ્ ધિ ડિરેક્ટર ઑવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન,
પૂના, તા. ૨૭ નવેમ્બર ૧૯૧૧.

P. WREN.
For Director of Public Instruction.

વહેંચાઈ. રૂ. ૧૫–૮–૦ ની સ્લેટો તથા રૂ. ૬–૪–૦ ની મિઠાઈ વહેંચાઈ. **સ્યાદલા**–તા. વાલોડ—ગામલોકોએ રૂ. ૩) ની મિઠાઈ તથા રૂ. ૨) ના ઇનામો આપ્યાં છે. **ગોથાણ કન્યાશાળા**—સ્કૂલ કમિટિના મેમ્બરોએ રૂ. ૫) ના ઇનામ આપ્યાં. **મઢી**—ગામલોકોએ રૂ. ૧૦) ના ઇનામ આપ્યાં. **માંડવી**—રૂ. ૪–૮–૦ ની મીઠાઈ વહેંચી. **મોતા**—પરમાનંદ વલ્લભરામ તરફથી રૂ. ૩) રોકડા આપવામાં આવ્યા તથા બીજા ગામના સદ્‌ગૃહસ્થો તરફથી રૂ. ૮) ની મિઠાઈ વહેંચાઈ હતી. **મોતા કન્યાશાળા**—વસંતલાલ જીવણલાલ તરફથી રૂ. ૩) રોકડા તથા રૂ. ૩) ની મિઠાઈ વહેંચાઈ હતી. **સરભોણ**—અનાવલા બ્રાહ્મણોના પંચ તરફથી રૂ. ૧૨–૪–૦ મિઠાઈ વહેંચાઈ. **કુડસદ**—ગામલોકો તરફથી રૂ. ૮) ની મિઠાઈ વહેંચાઈ હતી અને રૂ. ૧૦) નિશાળમાં કિન્ડર્ગાર્ટનનો સામાન લાવવા મળ્યા હતા અને રૂ. ૧૯) પાન સોપારી વગેરે ખર્ચાયા હતા. **પીંજરત**—ગામલોકો તરફથી રૂ. ૩) ની મિઠાઇ વહેંચવામાં આવી હતી. **દેગામ કન્યાશાળા**—મકનજી સવરામભાઇએ રૂ. ૪) ની મિઠાઈ વહેંચી હતી. **મુનસાડ**—ગામલોકોએ રૂ. ૧૨) નું ઘડિઆળ નિશાળમાં આપ્યું. **પારડી**—ગામલોકોએ ૪૦–૪–૦ ના ઇનામ આપ્યાં. **ખેરલાવ**—અમરચંદ નરરતજીએ રૂ. ૧૦) ઘડિઆળ નિશાળમાં આપ્યું અને રૂ. ૧) ની સાકર વહેંચી. **કઠોદ ઉર્દુ-શાળા**—સ્કુલ કમિટિના મેમ્બરોએ રૂ. ૫–૮–૦ ના ઇનામ આપ્યાં. અને માંડવીના કાજી સાહેબે રૂ. ૬–૮–૦ ના પેંડા વહેંચ્યા. **વીહારા**—ગામલોકોએ રૂ. ૬–૯–૬ ની મિઠાઈ વહેંચી અને ઇનામ આપ્યા. રૂ, ૧૮) નું ઘડિઆળ નિશાળમાં આપ્યું. **કુકસપાડા**—ગામલોકોએ રૂ. ૧૫) નું ઘડિઆળ આપ્યુ. **ઢઉ**—ભગા પેમા મોદી, નાથુ મકન શાહ, અને ગોવન ભાણા પટેલે મળી રૂ. ૧૫) ખરચી નિશાળ જમાડી અને ભૂલા ગોવન પટેલે રૂ. ૩) ની સાકર વહેંચી. નવસારીવાળા શેઠ પાલનજીના પુત્રી ડી. પી. માસ્ટીએ રૂ. ૨૫) નું ઈનામ વહેંચ્યું, **તરસાડા**—ગામલોકોએ રૂ. ૧૫) ની મિઠાઈ વહેંચી. **કાલીઆવાડી કન્યાશાળા**—વસનજી કલ્યાણજી દેશાઈના પત્ની જીજીબાએ રૂ. ૮) ની છીંટ આપી તથા રૂ. ૨) ના પતાસાં વહેંચ્યાં. **ધગડમલ**—શેઠ જહાંગીરસા ખરસેદજીએ રૂ. ૩) ના ઇનામ આપ્યાં. **જલાલપોર** કન્યાશાળા તાલુકા માસ્તર મી. મદનજી ભીમભાઈ નાયકે રૂ. ૫) નું ઇનામ આપ્યું. **મગોદ**—દેસાઈ રણછોડજી લાલભાઈએ

વહેંચાઈ. રૂ. ૧૫-૮-૦ ની સ્લેટો તથા રૂ. ૬-૪-૦ ની મિઠાઈ વહેંચાઈ. **સ્યાદલા**-તા. વાલોડ—ગામલોકોએ રૂ. ૩) ની મિઠાઈ તથા રૂ. ૨) ના ઈનામો આપ્યાં છે. **ગોથાણ કન્યાશાળા**—સ્કૂલ કમિટિના મેમ્બરોએ રૂ. ૫) ના ઇનામ આપ્યાં. **મઢી**—ગામલોકોએ રૂ. ૧૦) ના ઇનામ આપ્યાં. **માંડવી**—રૂ. ૪-૮-૦ ની મીઠાઈ વહેંચી. **મોતા**—પરમાનંદ વલ્લભરામ તરફથી રૂ. ૩) રોકડા આપવામાં આવ્યા તથા બીજા ગામના સદ્દગૃહસ્થો તરફથી રૂ. ૮) ની મિઠાઈ વહેંચાઈ હતી. **મોતા કન્યાશાળા**—વસંતલાલ જીવણલાલ તરફથી રૂ. ૩) રોકડા તથા રૂ. ૩) ની મિઠાઈ વહેંચાઈ હતી. **સરભોણ**—અનાવલા બ્રાહ્મણોના પંચ તરફથી રૂ. ૧૨-૪-૦ મિઠાઈ વહેંચાઈ. **કુડસદ**—ગામલોકો તરફથી રૂ. ૮) ની મિઠાઈ વહેંચાઈ હતી અને રૂ. ૧૦) નિશાળમાં કિન્ડરગાર્ટનનો સામાન લાવવા મળ્યા હતા અને રૂ. ૧૯) પાન સોપારી વગેરે ખર્ચાયા હતા. **પીંજરત**—ગામલોકો તરફથી રૂ. ૩) ની મિઠાઇ વહેંચવામાં આવી હતી. **દેગામ કન્યાશાળા**—મકનજી સવરામભાઇએ રૂ. ૪) ની મિઠાઈ વહેંચી હતી. **સુનસાડ**—ગામલોકોએ રૂ. ૧૨) નું ઘડિઆળ નિશાળમાં આપ્યું. **પારડી**—ગામલોકોએ ૪૦-૪-૦ ના ઇનામ આપ્યાં. **ખેરલાવ**—અમરચંદ નરરતજીએ રૂ. ૧૦) ઘડિઆળ નિશાળમાં આપ્યું અને રૂ. ૧) ની સાકર વહેંચી. **કડોદ ઉર્દુ-શાળા**—સ્કૂલ કમિટિના મેમ્બરોએ રૂ. ૫-૮-૦ ના ઇનામ આપ્યાં. અને માંડવીના કાજી સાહેબે રૂ. ૬-૮-૦ ના પેંડા વહેંચ્યા. **વીહારા**—ગામલોકોએ રૂ. ૬-૯-૬ ની મિઠાઈ વહેંચી અને ઇનામ આપ્યા. રૂ, ૧૮) નું ઘડિઆળ નિશાળમાં આપ્યું. **કુકસપાડા**—ગામલોકોએ રૂ. ૧૫) નું ઘડિઆળ આપ્યું. **ઢઉ**—ભગા પેમા મોદી, નાથુ મકન શાહ, અને ગોવન ભાણા પટેલે મળી રૂ. ૧૫) ખરચી નિશાળ જમાડી અને ભૂલા ગોવન પટેલે રૂ. ૩) ની સાકર વહેંચી. નવસારીવાળા શેઠ પાલનજીના પુત્રી ડી. પી. માછીએ રૂ. ૨૫) નું ઈનામ વહેંચ્યું, **તરસાડા**—ગામલોકોએ રૂ. ૧૫) ની મિઠાઈ વહેંચી. **કાલીઆવાડી કન્યાશાળા**—વસનજી કલ્યાણજી દેસાઈના પત્ની જીજીમાએ રૂ. ૮) ની છીંટ આપી તથા રૂ. ૨) ના પતાસાં વહેંચ્યાં. **ધગડમલ**—શેઠ જહાંગીરસા ખરસેદજીએ રૂ. ૩) ના ઇનામ આપ્યાં. **જલાલપોર** કન્યાશાળા તાલુકો માસ્તર મી. મદનજી ભીમભાઈ નાયકે રૂ. ૫) નું ઇનામ આપ્યું. **મગોદ**—દેસાઈ રણછોડજી લાલભાઈએ

પુણી—કેટલાક સદ્ ગૃહસ્થો તરફથી રૂ. ૪-૮-૦ની મીઠાઇ વહેંચાઈ. **વાપી**—ગામલોકોએ રૂ. ૭) ની મીઠાઈ વહેંચી. **પરવટ**—સ્કુલ કમીટીના મેમ્બરોએ રૂ. ૩) ની મીઠાઈ વહેંચી તથા રાજ્યાભિષેકને દિવસે ગામલોકોએ રૂ. ૩) ની મીઠાઇ વહેંચી. **ભાગટા**—ગામલોકોએ રૂ. ૩)ના પેંડા વહેંચ્યા. **ઉમરા** ગામલોકોએ રૂ. ૬) નું ઇનામ વહેંચ્યું. તથા ખારવાના પંચ તરફથી રૂ. ૪) ની મીઠાઈ વહેંચાઈ. ગામલોકો તરફથી રૂ. ૧૧) નું ઈનામ તથા બ-રડી વહેંચાયા અને છોકરાઓને દર વરસે ઇનામ વહેંચવાને રૂ. ૧૦૦) નું ફંડ ભેગું કરવામાં આવ્યુ. **સલવાન**—ગામલોકોએ રૂ. ૧૦-૮-૦ નું ઘડી-આળ નિશાળમાં આપ્યું. **મજીગામ**—જાગીરદાર છોટાલાલ ડાહ્યાભાઇએ રૂ. ૧૨ ની ચોપડીઓ તથા પતાસાં આપ્યાં. **ઠડ**—ખાન બહાદુર બરજો-રજી નસરવાનજી વકીલે રૂ. ૧૦) ની મીઠાઈ વહેંચી. **વેસુ**—ઇનામદાર નવાબ મીર સદરૂદીન હુસેનખાન સાહેબ તરફથી રૂ. ૫) ની મીઠાઈ વહેંચવામાં આવી.

કચ્છ વિભાગ.

બલદીઆ સ્કૂલ—શ્રી દરબાર તરફથી ઇનામ રૂા. ૯-૮-૦ ખોજા સચેદિના મૂળજી તરફથી ઇનામ રૂા. ૧-૦-૦ સ્કૂલના મહેતાજી દયારામ તુલસીએ ઇનામ રૂા. ૧-૦-૦ **મનફરા સ્કૂલ**—શ્રી દરબાર તરફથી ઇનામ રૂા ૮-૦-૦ ગામના વેપારી તરફથી ઇનામ રૂા. ૩-૦-૦ **લખપત સ્કૂલ**—ભુજના વકીલ હરિદાસ મૂળજી તરફથી ઈનામ રૂા. ૫-૮-૦ ભુજના વકીલ હારદાસ મૂળજી ઇનામ રૂા. ૨-૮-૦ **રોહા સ્કૂલ**—લાઠીના ઠાકોર સાહેબ ઇનામ રૂા. ૨૪-૪-૦ ભદ્રેસરના પડયા ગોપાલજી નારણજી ઈનામ રૂા ૧૦-૧૨-૦ જાગીરદારના કુંવર દેવાજીના લગ્ન પ્રસંગની ખુશાલીના સબબે ઇનામ રૂા. ૨૦-૮-૦ તેરાના રહીશ ઠક્કર હીરજી ઉકડાએ ઇનામ વહેંચેલ રૂા. ૧૨-૧૨-૦ ઠા. મૂળજી વિશ્રામ ઇનામ રૂા. ૨૧-૮-૦ **પલાંસવા સ્કૂલ**—કોઠારી વિશ્રામ શિવચંદે ઉનાળામાં પાણી પાવા માસ ૪ ને માટે માસિક રૂા. ૧-૦-૦ **સુંદરા સ્કૂલ**—શેઠ લધુભાઈ અબ્દુલા ઇનામ રૂા. ૯-૦-૦ **ગઢસિસા સ્કૂલ**—શેઠ ભાણજી જાદવજી ઇનામ રૂા. ૪૪-૧૨-૦ **કોડાય સ્કૂલ**—માંડવીના શેઠ નેર્મદાસ હેમરાજના પુત્ર ભીમજીએ વહેંચ્યું રૂા. ૩૯-૮-૦ **સુંદરા કન્યાશાળા**—શેઠ ખોજા લધુભાઈ અબ્દુલા ઇનામ રૂા. ૧૧-૮-૦ **ગોધરા સ્કૂલ**—માંડવીના શા. મુળજી મેઘજી ઇનામ રૂા. ૧૩-૪-૦ **અંજાર સ્કૂલ તથા નાગર સ્કૂલ**—ડોસા મોણસિંહ હરખચંદ ઇનામ રૂા. ૬-૦-૦

પુણી—કેટલાક સદ્ ગૃહસ્થો તરફથી રૂ. ૪–૮–૦ની મીઠાઇ વહેંચાઈ. **વાપી**—ગામલોકોએ રૂ. ૭) ની મીઠાઈ વહેંચી. **પરવટ**—સ્કુલ કમીટીના મેમ્બરોએ રૂ. ૩) ની મીઠાઈ વહેંચી તથા રાજ્યાભિષેકને દિવસે ગામલોકોએ રૂ. ૩) ની મીઠાઇ વહેંચી. **ભાગદા**—ગામલોકોએ રૂ. ૩)ના પેંડા વહેંચ્યા. **ઉમરા** ગામલોકોએ રૂ. ૬) નું ઇનામ વહેંચ્યું, તથા ખારવાના પંચ તરફથી રૂ. ૪) ની મીઠાઈ વહેંચાઈ. ગામલોકો તરફથી રૂ. ૧૧) નું ઇનામ તથા બ-રડી વહેંચાયા અને છોકરાઓને દર વરસે ઇનામ વહેંચવાને રૂ. ૧૦૦) નું ફંડ ભેગું કરવામાં આવ્યું. **સલવાન**—ગામલોકોએ રૂ. ૧૦–૮–૦ નું ઘડી-આળ નિશાળમાં આપ્યું. **મજીગામ**—જાગીરદાર છોટાલાલ ડાહ્યાભાઇએ રૂ. ૧૨ ની ચોપડીઓ તથા પતાસાં આપ્યાં. **ઠઙ**—ખાન બહાદુર બરજો-દજી નસરવાનજી વકીલે રૂ. ૧૦) ની મીઠાઈ વહેંચી. **વેસુ**—ઇનામદાર નવાબ મીર સદરૂદીન હુસેનખાન સાહેબ તરફથી રૂ. ૫) ની મીઠાઈ વહેંચવામાં આવી.

કચ્છ વિભાગ.

બલદીઆ સ્કૂલ—શ્રી દરબાર તરફથી ઇનામ કો. ૯–૮–૦ ખોજા સચેદિના મૂળજી તરફથી ઇનામ કો. ૧–૦–૦ સ્કૂલના મહેતાજી દયારામ તુલસીએ ઇનામ કો. ૧–૦–૦ **મનફરા સ્કૂલ**—શ્રી દરબાર તરફથી ઇનામ કો. ૮–૦–૦ ગામના વેપારી તરફથી ઇનામ કો. ૩–૦–૦ **લખપત સ્કૂલ**—ભુજના વકીલ હરિદાસ મૂળજી તરફથી ઇનામ કો. ૫–૮–૦ ભુજના વકીલ હરિદાસ મૂળજી ઇનામ કો. ૨–૮–૦ **રોહા સ્કૂલ**—લાઠીના ઠાકોર સાહેબ ઇનામ કો. ૨૪–૪–૦ ભદ્રેસરના પંડયા ગોપાલજી નારણજી ઇનામ કો ૧૦–૧૨–૦ જાગીરદારના કુંવર દેવાજીના લગ્ન પ્રસંગ ની ખુશાલી સબબે ઇનામ કો. ૨૦–૮–૦ તેરાના રહીશ ઠક્કર હીરજી ઉકડાએ ઇનામ વહેંચેલ કો. ૧૨–૧૨–૦ ઠા. મૂળજી વિશ્રામ ઇનામ કો. ૨૧–૦–૦ **પતાંસવા સ્કૂલ**—કોઠારી વિશ્રામ શિવચંદે ઉનાળામાં પાણી પાવા માસ ૪ ને માટે માસિક કો. ૧–૦–૦ **સુંદરા સ્કૂલ**—શેઠ લધુભાઈ અબ્દુલા ઇનામ કો. ૯–૦–૦ **ગઢસિસા સ્કૂલ**—શેઠ ભાણજી જાદવજી ઇનામ કો. ૪૪–૧૨–૦ **કોડાય સ્કૂલ**—માંડવીના શેઠ નેમીદાસ હેમરાજના પુત્ર ભા-મજીએ વહેંચ્યું કો. ૩૯–૮–૦ **સુંદરા કન્યાશાળા**—શેઠ ખોજા લધુભાઈ અબ્દુલા ઇનામ કો. ૧૧–૮–૦ **ગોધરા સ્કૂલ**—માંડવીના શા. મુળજી મેઘજી ઇનામ કો. ૧૩–૪–૦ **અંજાર સ્કૂલ તથા નાગર સ્કૂલ**—ડોસા મોણસિંહ હરખચંદ ઇનામ કો. ૬–૦–૦